T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

DEĞER FARKLILAŞMALARININ SOSYOLOJİK BOYUTU

(MALATYA ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Tez Danışmanı; Yrd.Doç.Dr. Taner TATAR

Ersan ERSOY

MALATYA-2006

" Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne"
İş bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında
DOKTORA TEZİ
olarak kabul edilmiştir.

Başkan:……
Adı, Soyadı, Unvanı

Üye:……
Adı, Soyadı, Ünvanı

Üye:……
Adı, Soyadı, Ünvanı

Üye:……
Adı, Soyadı, Ünvanı

Üye:……
Adı, Soyadı, Ünvanı

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

……/……/2006
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Modern dünyanın paradigması olarak kabul edilen pozitivizme göre değer hükümlerinin objektif ve analitik tarifleri yapılamadığından dolayı onların bilimi de yapılamaz. Bu ifade değerlere soğuk ve tepeden bakan bir hüküm olmakla birlikte, esasında kendisi de içerisinde saklı olan dışlayıcılık odaklı, dayatmacı bir değeri ve amacı içermektedir. Bu amaç değerlerin tasfiyesi üzerine kuruludur. Değerlerin subjektif ve soyut inanç sahaları olduğu doğrudur. Ancak değerler, bireyin ve grupların davranışlarında, kurumların şekillenmesinde ve sosyal yapının karakteristik vasıflarının oluşmasında, etkisini ortaya koyan somut gerçekliklerdir. Değerler, insan hayatının önemli bir parçasıdır. Bu yüzden insanı konu alan sosyal bilimlerin incelemesi zorunlu olan bir sahadır. Müşterek değerlerin bilinmesi, toplumsal ilerlemedeki koordinatların belirlenmesine, sosyal yapının tanınmasına ve diğer toplumlarla olan farklılığımızın görünmesine imkân tanır.

Kendiliğinden bir süreç olmaktan çıkarak, günümüzde bir ideoloji haline dönüşen küreselleşme, temel siyasetini değer değişmesi ve değer empozesi üzerine kurmaktadır. Günümüzde küresel süreçte yaşanan etkileşim ve dönüşümler, toplumsal değerler üzerine önemli tesirler yapmaktadır. Bu süreçte toplum, değişen değerler karşısında henüz pozisyon almadan, yeni değerler ile karşı karşıya gelmektedir. Hızlı değer değişmeleri ve çözülmeleri, bir kaos ve karmaşa ortamı oluşturarak, toplumsal şokları da beraberinde getirmektedir. Tüketim toplumunun ve popüler kültürün kol kola verdiği ve inşa ettiği bu ortamda, toplumların kalıcı değerleri bir karabasana dönüştürülmeye çalışılırken, yeni değerler büyülü ve ayartıcı bir şekilde insanlara sunulmaktadır. Tatminsizlikle beslenerek iştahı kabartılmaya çalışılan insanların, değerlerden ziyade "anı yaşamak" düşüncesiyle hareket etmeleri ve içinde mutsuzluğun saklı olduğu sahte bir haz duygusunu yaşamaları istenmektedir.

Değerler esasında ferdin güven içerisinde yaşamasına sebep olur. Her hangi bir değeri benimseyen insan bir gruba ait olmanın güvenini yaşar ve bir kimlik sahibi olur. Özellikle

günümüzde sosyal hayat içerisinde oluşturulmak istenen güvensizlik ve belirsizlik ortamı, bireyi çeşitli grupların üyeliğine iten önemli faktördür. İnsanlar, çeşitli iman gruplarına üye olarak bir emniyet duygusu içerisinde bulunmaktadırlar. Ancak bireyler bu imanın ardındaki ahlâki, siyasî ve ilahî değerleri yaşamak yerine, kendilerini hayat mücadelesinde galip getirecek ilişkileri ve değerleri yaşamaya itilmektedirler. Değerlerin üstün körü yaşandığı böyle bir durumda, insanlar değerleri sömürmekte ve hayatlarını sürdürme doğrultusunda çıkarı için araç olarak kullanmayı tercih edebilmektedir. Dolayısıyla insanlarda şekilcilik, gösteriş ve görüntü önemli bir hale gelmekte, bu kadar gürültü içerisinde değerlerin öz ve anlam boyutu kaybolma tehlikesine sürüklenmektedir. Daha sonra peşinden gidildiği söylenilen, fakat hayata tatbik edilmeyen değerler, birey açısından anlamsızlaşmaktadır. Böylece insanların değerleri ile yaşantıları arasında büyük uçurumlar meydana gelebilmektedir.

Değerlerin ifade ettiğimiz öneminden hareketle yola çıkılan bu çalışmada, modern sosyolojide ihmal edilen konulardan biri olan "sosyal değerler" konusu ele alınmış, incelenmiş ve sosyolojik bir izahı yapılmaya çalışılmıştır. Amacımız çağdaş psikolojide ve sosyolojide kullanılmakta olan çok genel ve gevşek değer tanımlarının belirsizliğini ortadan kaldırmak; sosyal bilimlerde değer kavramının ve olgusunun uygulamayla desteklenmiş, kuramsal bir izahını yapmaktır.

Bu araştırmada biz, öncelikle değer kavramının sosyolojik bir izahını yaptıktan sonra, değer kavramının tanımlanması ile alakalı olan, değerler sistemi, değerler hiyerarşisi, değerler sınıflaması, değer çatışmaları gibi konuları, araştırmada elde ettiğimiz verilerle birlikte inceledik. Bu bölümde değerlerin oluşmasına tesir eden hem psikolojik hem de sosyal faktörlerin etkisini göstermeye çalıştık. Akabinde sosyal yapı farklılaşmaları ve değerlerin kurumsal bir analizini yaptıktan sonra, temel bazı değişkenlere göre değerleri yorumlayarak çalışmamızı bitirdik.

Bu konu üzerinde bana çalışma fikrini veren ve teşvik eden hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Taner Tatar başta olmak üzere, görüşlerine müracaat ettiğim ve yetişmemde emeği geçen tüm bölüm hocalarıma şükran ve hürmetlerimi sunarım. Yine bu çalışma süresince bana uygun ortamı sağlayan ve sabrını zorladığım eşime ve ayrıca tüm aileme teşekkür ederim.

Malatya-2006

Ersan ERSOY

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı geçen eser

a.g.m.: Adı geçen makale

A.Ş.: Anonim Şirketi

A.Ü.D.T.C.F; Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi

C.: Cilt

Çev.: Çeviren

Der.:Derleyen

DiE: Devlet İstatistik Enstitüsü

Ed.: Editör

Fak.: Fakülte

GSMH: Gayrı Safi Milli Hasıla

Haz.: Hazırlayan

İ.F.:İktisat Fakültesi

İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İng.: İngilizce

M.E.B.: Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ü.İ.F.: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

N.:Number

ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi

p.: Page

sh.: Sayfa

S.: Sayı

S.B.F.: Siyasal Bilgiler Fakültesi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TESEV: Türkiye Sosyal Etütler Vakfı

TÜSİAD: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

U.S.A.: United States of America

V.: Volume

vb.: Ve benzeri

Yay.:Yayınevi

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu

Zik.: Zikreden

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... *I*

KISALTMALAR ..... *III*

İÇİNDEKİLER ..... *IV*

TABLOLAR ..... *VI*

GRAFİKLER ..... *VIII*

ŞEKİLLER ..... *VIII*

GİRİŞ **11**

1. Araştırmanın Konusu *16*
2. Araştırmanın Amaçları *17*
3. Araştırmanın Önemi *8*
4. Konuya İlişkin Önceki Çalışmalar *23*
5. Metot ve Teknikler *27*
5.1. Varsayımlar 28
5.2. Evren 30
5.3. Örneklem 30
5.4. Bilgi Toplama Araçları ve Uygulama 33
5.4.1. Anket Formunun Hazırlanması 33
5.4.2. Anket Sorularının Uygulanması 34
5.4.3. Araştırma Verilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi 35

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA ALANININ ÖZELLİKLERİ

1.DEĞERLER, ALGILANMASI VE YAŞATILMASI **37**
1.1.Değer Kavramının Tanımlanması *37*
1.2.Değer ve Değerlendirme Süreci ile İlgili Bazı Kavramlar *39*
1.3.Değerlendirme Süreci *40*
1.4. Değerlerin Kaynağına Yönelik Farklı Yaklaşımlar *41*
1.4.1. Suje Kaynaklı Görüşler 41
1.4.2. Obje Kaynaklı Görüşler 43
1.4.3. Suje ve Obje Arasındaki İlişkiye Dayanan Görüşler 44
1.4.4. Frankfurt Okulu 45
1.5. Sosyolojik Düşünce Dünyasında Değerler *46*
1.6. Sosyolojik Açıdan Değer ve Değerlerin Kaynağı *51*
1.6.1. Değerlerin Kazanılmasında Toplumsal ve Bireysel Faktörler 52
1.6.1.1. Değerlerin Kazanılmasında Toplumun Rolü 52
1.6.1.2. Değerlerin Kazanılmasında Bireyin Rolü 53
1.6.2. Değer Oluşumunun Asli Kaynağı; Gerçeğin Mânâlandırılması 55

2.ARAŞTIRMA ALANININ ÖZELLİKLERİ **59**
2.1.Şehirleşme Sürecinde Malatya *59*
2.2. Araştırmaya Katılanların Demografik, Sosyo- Kültürel ve Ekonomik Özellikleri *61*
2.2.1.Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılım 61
2.2.2. Doğum ve Yerleşim Yerleri 63
2.2.3. Öğrenim Durumları 64
2.2.4. Meslek Durumu 65
2.2.5. Gelir Durumu 66
2.2.6. Medeni Durum ve Aile Yapısı 67
2.2.7. Şehirlileşme Özellikleri 68

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞER FARKLILAŞMALARININ SOSYOLOJİK AÇIDAN ANALİZİ

1. DEĞERLER SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ 72
1.1.Değerler Hiyerarşisi....73
1.2. Değerlerin Sınıflaması....82
1.3. Değer Çatışmaları....88
1.3.1.Bireysel Değer Çatışmaları.... 89
1.3.2. Kuşaklar Arası Değer Çatışması.... 93
1.4. Değerlerin Farklılaşması ve Değişmesi 98
1.4.1. Değer Değişmesi Sürecinin Analizi.... 99
1.4.2. Değer Değişmelerinin Bireysel ve Sosyal Sebepleri.... 102
1.5. Değerler ve İşlevsel Özellikleri 105
1.5.1.Değerlerin Karar Alma Sürecine ve Davranışa Tesiri 107
1.5.2. Değerlerin Sosyal Düzene ve Bütünleşmeye Olan Etkisi 112
1.5.3. Değer Sahaları ve Tutarlılık.... 114
1.5.4. Değerlerde Görecelik.... 117
1.6. Değerlerin Psikolojik Özellikleri....122
1.6.1. Değerlerin Duygu Boyutu.... 123
1.6.2. Değerler ve Tutumlar.... 129
1.6.2.1.Tutum Kavramının Tanımlanması.... 129
1.6.2.2. Değer-Tutum ve Davranış İlişkisi 130
1.6.2.3. Tutum ve Davranış İlişkisi 135
1.6.2.4. Kişilik Yapısının Değer Oluşumuna Etkisi 140
1.6.2.4.1.Kişilik Yapısının Tanımı.... 140
1.6.2.4.2.Kişilikle Alakalı Kavramlar 142
1.6.2.4.3. Kişilik Türleri ve Değer İlişkisi.... 143

2. SOSYAL YAPI FARKLILAŞMALARI VE DEĞER DEĞİŞMELERİNİN KURUMSAL TAHLİLİ ...150
2.1.Geleneksel Toplumlardan Modern Topluma Değer Farklılaşmaları 151
2.1.1.Geleneksel Toplum.... 151
2.1.2. Modernleşme 152
2.1.2.1.Modernleşme ve Bireycilik Değeri.... 162
2.1.2.2. Modernleşme Sürecinde Güven.... 166
2.2. Din ve Değerler 176
2.3. Aile ve Değerler....181
2.3.1. Aile ve Evlilik Değerleri.... 185
2.3.2. Aile İçi Kararlarda ve Rollerdeki Değişmeler 187
2.3.3. Boşanma 192
2.4. Ahlâk ve Değerler....198
2.4.1. Ahlâkın Kavramsal ve Sosyolojik İzahı.... 198
2.4.2. Ahlâkî Gelişim ve Merhaleler.... 203
2.4.3. Cinsel Ahlâk Değerleri 206

3.TEMEL BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLERİN ANALİZİ 212
3.1. Cinsiyet ve Değerler 212
3.2. Yaş ve Değerler 218
3.3. Medeni Durum ve Değerler....222
3.4. Gelir ve Değerler....225
3.5. Meslek ve Değerler....226
3.6. Eğitim ve Değerler....231
3.7. Sosyal Tabakalaşma ve Değerler 234
3.7.1.Sosyal Sınıflar ve Değerler.... 239
3.7.2. Statü, Rol ve Değerler.... 246
3.8. Şehirleşme ve Değerler....251
3.9. Kitle İletişim Araçları ve Değerler....254
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME....261
KAYNAKÇA 273
EK: ANKET FORMU .... HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

TABLOLAR

Tablo 1: İdeal Alınan En Yüksek Değere Göre Mevcut İmkânların Paylaşımı 76
Tablo 2: Bölgelere Göre İlk Sırada Yer Alan Değerler.....79
Tablo 3: Dinî Değerlerin Toplum İçerisinde Yaşanması.....92
Tablo 4: İdeal Alınan Yüksek Değerin Toplum İçerisinde Yaşanması.....93
Tablo 5: Farklılaşma Açısından Yaşlara Göre, İdeal Alınan Yüksek Değer.....96
Tablo 6: Yaşlara Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Bakış Açısı 97
Tablo 7: Öğrenim Düzeylerine Göre İdeal Alınan Yüksek Değerler.....103
Tablo 8: Öğrenim Durumlarına Göre Değerlerin Değişmesine Yönelik Geliştirilen Tutum.104
Tablo 9: İfade Özgürlüğü ile Baskıcı Yönetimleri Kötü Karşılama ve Tutarlılık İlişkisi.....116
Tablo 10: Bölgelere Göre Ailede İçi Kararların Kaynağı 118
Tablo 11: Aileye Verilen Önem ve Çapkınlık Davranışına Yönelik Tutum İlişkisi.....124
Tablo 12: Değerler ve Duygusal Değişmeler.....126
Tablo 13: Değer Şiddetinin Estetik Değerlerdeki Görünümü.....128
Tablo 14: Dinî Değerlerin Dinî Tutumlar Üzerine Etkisi.....133
Tablo 15: Ahlâkî Değer ve Ahlâkî Tutum İlişkisi 134
Tablo 16: Dinî Değer, Tutum ve Davranış İlişkisi.....138
Tablo 17: Kişilik Tiplerine Göre İdeal Alınan Değerler 145
Tablo 18: Kişilik Tiplerine Göre Mutluluk Durumları.....145
Tablo 19: Kişilik Yapısına Göre Kendini Tanımlama 146
Tablo 20: Kişilik Tiplerine Göre İdeal Alınan Yüksek Değerler.....148
Tablo 21: Geleneksel ve Modernliğe Göre İdeal Alınan Değerler 158
Tablo 22: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Değerlere Bağlılık.....159
Tablo 23: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Değer Değişmesi.....160
Tablo 24: Geleneksellik ve Modernlik Tanımları Açısından Farklı Değerlere Yönelik Hoşgörü 161
Tablo 25: Geleceğe Yönelik Bakış Açısı ve İnsanlara Yönelik Güven İlişkisi.....168
Tablo 26: Mutluluk Durumları Açısından Diğer İnsanlara Yönelik Güven Farklılaşması....169
Tablo 27: Modernleşme Eğilimleri ve İnsanlara Yönelik Duyulan Güven İlişki.....172
Tablo 28: Güvensizlik Duygusunun Bireyin Yalnızlık Hislerine Etkisi.....173
Tablo 29: Şehirlileşme Eğilimleri ve Kişilere Yönelik Güven İlişkisi 174
Tablo 30: Sosyal Bütünleşme Açısından Dinî Değerlerin İşlevi 177
Tablo 31: Modernleşme Eğilimleri ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler 183
Tablo 32: Bölgelerin Farklılaşması İtibariyle Aile Yapısındaki Değişmeler 184
Tablo 33: Şehirlileşme Eğilimleri Açısından Ailede Meydana Gelen Değişmeler 185
Tablo 34: Şehirlileşme Eğilimleri ve Evlilik Kurumuna Bakış 187
Tablo 35: Geleneksellik ve Modernlik Açısından Ailede Kararların Verilmesi 189
Tablo 36: Cinsiyelere Göre Kadınların Çalışmasına Yönelik Değerlendirme 191
Tablo 37: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Boşanmaya Yönelik Tutumlar 193
Tablo 38: Yaş ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Yönelik Tutumlar 208
Tablo 39: İdeal Alınan Değerlere Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişki 209
Tablo 40: Cinsiyetlere Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Yönelik Değerlendirme 210
Tablo 41: Cinsiyetlere Göre Çapkınlığa Yönelik Değerlendirme.....211
Tablo 42: Temel Bazı Değişkenler ile Değerler Arasındaki Anlamlılık İlişkisi..... VII
Tablo 43: Cinsiyete Göre Değerlere Bağlılık Durumu.....
Tablo 44: Cinsiyete Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutum Farklılaşmaları.....216
Tablo 45: Cinsiyet ve Değerlere Saygı ve Hoşgörü.....217
Tablo 46: Cinsiyet ve Değerlere Göre Yaşamak.....217
Tablo 47: Yaş Dilimlerine Göre Değerlere Bağlılık Durumu 218

Tablo 48: Yaş Dilimlerine Göre Değer Değişmesine Yönelik Takınılan Tavırlar 219
Tablo 49: Yaş Dilimlerinin Farklı Değerlere Hoşgörü ve Saygı Tutumu 221
Tablo 50: Yaş Dilimleri Açısından Değerlere Göre Yaşamak 222
Tablo 51: Medeni Duruma Göre Değerlere Bağlılık.....223
Tablo 52: Medeni Durum ve Değer Değişmesine Yönelik Tutumlar 224
Tablo 53: Medeni Durum Açısısından Değerlere Göre Yaşamak 224
Tablo 54: Gelire Göre Değerlere Bağlılık 225
Tablo 55: Gelir Durumu İtibariyle Değerlere Göre Yaşamanın Anlamı.....226
Tablo 56: Mesleklere Göre Değer Farklılaşmalarının Boyutları 227
Tablo 57: Mesleki Durum ve Değerlere Bağlılık İlikisi.....228
Tablo 58: Mesleklere Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutumlar 229
Tablo 59: Mesleki Farklılıklar Açısından Değerlere Göre Yaşamak.....230
Tablo 60: Eğitim Düzeylerine Göre Değerlere Bağlılık.....232
Tablo 61: Eğitim Seviyesine Göre Değer Farklılaşmalarının Boyutları 234
Tablo 62: Bölgelere Göre Tabakalaşma Durumları 239
Tablo 63: Tabakalar Açısından Değer Farklılaşmasının Boyutları.....242
Tablo 64: Tabakalara Göre Cinsel Ahlâk Değerlerinin Farklılaşması 243
Tablo 65: Tabakalara Göre Toplumsal Statüyü Belirleyen Faktörler 244
Tablo 66: Şehirlileşme Eğilimleri ve Değerlere Bağlılık 252
Tablo 67: Bölgelere Göre Değer Değişmesine Yönelik Bakış 253
Tablo 68: Bölgelere Göre Değerlere Bağlılık Durumu 253
Tablo 69: Bölgeler Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutumların Farklılaşması.....254
Tablo 70: Kitle İletişim Vasıtalarının Sunmuş Olduğu Değerler Karşısında Değerlere Göre Yaşamak.....259

GRAFİKLER

Grafik 1: Cinsiyet ve Yaş Dağılımları.....62
Grafik 2: Doğum Yerlerine Göre Örneklemin Dağılımı 63
Grafik 3: Yerleşim Bölegelerine Göre Örneklemin Dağılımı.....64
Grafik 4: Bölgelere Göre Örneklemin Öğrenim Durumu.....64
Grafik 5: Bölgeler İçerisindeki Mesleki yoğunluk.....66
Grafik 6: Bölgelere Göre Gelir Dağılımları.....66
Grafik 7: Örneklemin Medeni Durumlarının Dağılımı 67
Grafik 8: Örneklemin Bölgelere Göre Aile Büyüklüklerinin Dağılımı.....67
Grafik 9: Örneklemin Şehirde Kalış Süreleri.....68
Grafik 10: Bölgelere Göre Şehirlileşme Durumları 69
Grafik 11: Şehirlileşme ve Yalnızlık İlişkisi 70
Grafik 12: Değerler Hiyerarşisi.....78
Grafik 13: Yerleşim Bölgelerine Göre Değerler Hiyerarşisi 80
Grafik 14: Genel Toplumsal Konularla Alakalı Örneklemin Tutum ve Değerleri 81
Grafik 15: Yaş ve Yenilik Karşısındaki Tutum 95
Grafik 16: Değerlerin Değişmesi Hususunda Örneklemin Tutumları.....101
Grafik 17: Değerlere Göre Davranışın Örneklem İçerisindeki Dağılımı 111
Grafik 18: Değerlere Göre Yaşamanın, Örneklem İçerisinde Algılanışı 112
Grafik 19: Farklı Değerlere Sahip Kişilere Yönelik Hoşgörürlük Düzeyi 117
Grafik 20: Kişilik Tiplerini Ortaya Çıkarması Açısından Mevcut İmkânların Paylaşımı.....144
Grafik 21: Örneklemin Kişilik Tipleri Açısından Kendisini Tanımlaması 147
Grafik 22: İçe ve Dışa Dönük Kişilik Özellikleri Açısından Katılımcıların Durumları 149
Grafik 23: Geleneksellik ve Modernlik Açısından Tanımlama Düzeyleri.....151
Grafik 24: ”Kendi Özgürlüğüm Her Şeyin Üstündedir” İfadesine Katılım 166
Grafik 25: Güven Duygusunun Örneklem İçerisindeki Seviyesi.....176

Grafik 26: Din ve İnancın Örnekleme Göre Önem Düzeyi.....181
Grafik 27: Ailede Kararların Verilmesi.....190
Grafik 28: Sonyıllarda Boşanmak İçin Açılan Dava Sayıları ve Artış Oranları.....194
Grafik 29: Günümüzde Evlilik Hayatında Gerekli Görülen En Önemli Değer.....197
Grafik 30: Örneklemin Ahlâkî Gelişim Düzeyleri.....206
Grafik 31: Örneklemin, Günümüzde Yaşanan Aşk'a Bakışı.....207
Grafik 32: Cinsiyetlere Göre Bireysel Değer ve Kimliğin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler 214
Grafik 33: Cinsiyetlerin Kendilerini Modern ve Geleneksel Olarak Tanımlama Durumları.215
Grafik 34: Örneklemin Sosyal Tabakalaşma Durumu 235
Grafik 35: Kitle İletişim Vasıtalarının Yayınlarının Etkisiyle, Çevrede ve Ailede Davranış Değişikliği.....258
Grafik 36: Kitle İletişim Araçlarının Yayınların İçeriği ile Örneklemin Değerleri Arasındaki Fark.....259

ŞEKİLLER:

Şekil 1 Yaşama Sahası ve Hayatın Niteliği 84
Şekil 2: Değer Odaklı Düşünmek.....110
Şekil 3: Değerlerin Psikolojik Faktörler İçerisindeki Yeri 139
Şekil 4: Statüler, Rol ve Değerler.....249

GİRİŞ

İnsanlığın düşünce tarihinde ve serüveninde çok daha önceleri önemli sosyolojik çalışmalar ve fikirler üretilmiş bulunmakla birlikte, sosyolojinin doğuşu 18. ve 19. yüzyıllardaki Batı'da yaşanan toplumsal değişmelere dayandırılır. Özellikle 19. yüzyılın hem sosyal bilimler, hem de insanlık tarihi açısından önemi büyüktür. Bu yüzyıl, bunalım ve kaotik bir özellik arzetmekle beraber, en önemli ideolojilerin, büyük düşünce adamlarının, keskin toplumsal dönüşüm ve değişimlerin yanı sıra, sosyal bilimlerin de ortaya çıkmasına ve kurumsallaşmasına imkân tanımıştır.[1] Sosyal bilimlerin ve sosyolojinin doğup gelişmesi, bu dönemin koşullarından bağımsız olmamıştır.

Sosyoloji bilimi özellikle 19. yüzyılda Batılı toplumlarda ortaya çıkan sosyal problemlere, mevcut Batılı geleneksel bilimlerin çare olamayışı neticesinde, pratik bir zorunluluk ve ihtiyaç olarak doğmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan Fransız ihtilali, sanayileşme ve işçi hareketleri, şehirleşme ve göç hareketleri, dünyaya açılma ve sömürge faaliyetleri gibi toplumsal dönüşüm ve oluşumlar Batı'da sosyolojiyi doğuran önemli sebepler arasında yer alır.[2] Değişim sürecindeki toplumun işleyiş kanunlarını bulma amacıyla bu dönemde ortaya çıkan sosyoloji, yönetici sınıfın ve zengin zümrenin çıkarlarına hizmet için bir araç olarak kullanılmıştır.[3] Batılı toplumların kendi iç problemlerini çözmek amacıyla oluşturulan sosyoloji bilimi, dönem itibariyle pozitivist bir zihniyetin ve düşünce atmosferinin hakim olduğu bir ortam içerisinde sistemli bir hal kazanmıştır. Toplum ise sosyolojinin esas konusu olmuştur.

Sosyal hayatın sürdürüldüğü, teşkilatların, sosyal ilişki, olay ve kurumların bulunduğu yer olarak toplum, "insan davranışını hem hürriyete kavuşturan, hem de hudutlandıran, bir taraftan karşılıklı yardımlaşmalara imkân veren, diğer taraftan gruplaşmalara ve bölünmelere yol açan, değişen bir sosyal teşkilatlar ve münasebetler ağıdır."[4] Toplum hayatının bilimi

[1] Kızılçelik, Sezgin; **Sefaletin Sosyolojisi,** Ankara-2002, sh.1-10,
[2] Kızılçelik, Sezgin; **Batı Bataklığı,** Ankara-2005, sh.130-148
[3] Kaçmazoğlu, H. Bayram; **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, İstanbul-2001, sh.10-19
[4] Bilgiseven, Amiran K.; **Genel Sosyoloji,** İstanbul-1986, sh.3-4

olarak tanımlayacağımız sosyoloji ise, bütün olarak toplum hayatını, örgütlenme şekillerini ve onun içerisinde geçen ilişki biçimlerini, bunlardaki değişimleri sebep sonuç ilişkileri kapsamında kendine özgü çeşitli bilimsel metodlarla inceleyen bir sosyal bilim dalıdır.

Sosyoloji bilimi böylece genelde sosyal yapıda ve bu yapıya ait unsurlarda meydana gelen farklılaşmaları incelerken,[5] özelde sosyal olayları, sosyal kurumları, grupları, sosyal ilişkileri ve davranışları inceler.[6] Sosyoloji, insan davranışları ile ilgilenirken aynı zamanda onları anlamaya, yani davranışların gerisindeki değerleri de (kabulleri, inançları, bilgileri, örfleri, duyguları, menfaatleri ya da tüm zihniyet görüşünü) bulmaya çalışır. Bu doğrultuda sosyologlar değerler terimini, normları, gelenekleri, örf ve adetleri, töreleri ve bağları ifade etmek için sosyal mânâda kullanırlar. Bizim için de değerlerin önemli olan tarafı sosyal olmalarıdır. Ancak sosyoloji bilimi veya bir sosyolog, bireylerin tek tek değerleri ile ilgilenmez. Örneğin sosyolog açısından, A şahsının aile ve evlilik öncesi cinsel ilişki hakkındaki değerleri o kadar da önemli değildir. Ancak bunların ferdi bir tercih ve boyuttan çıkıp kollektif bir durum alarak toplumun geneline yansıması ve yaygınlık kazanması sosyal bir sorun olarak dikkate alınır ve irdelenir.[7]

Bu açıdan sosyolojinin konusunun büyük bir kısmını değerler teşkil etmektedir. Bu süreçteki çabalar, bütün milletlerin belli başlı değerlerinin incelenmesinden, örnek olay, süreç ve kişilerin sahip oldukları değerlerin araştırmasına kadar gitmektedir. Örneğin sosyalleşme süreçlerinin izahı, esasında küçük çocuğun, değerleri yavaş yavaş kabul etmesinin ve kazanmasının bir incelemesidir. Yine karşılaştırmalı tarihsel anketler, belirli bir kültür sistemi içerisinde değerlerde meydana gelen farklılaşmayı ve değişmeyi ölçer.[8] Değer hükümlerinin sosyolojideki merkezi konumu, onların mikro sosyal yapılar olarak insan davranışlarını ve etkileşim süreçlerini belirlemesinden ve en nihayetinde, makro seviyede teşekkül eden sosyal yapıya temel olmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan modernleşme süreci ile sistematik bir bilim olarak ortaya çıkan sosyoloji, bu doğrultuda mevcut paradigma içerisinde çeşitli sıkıntıları yaşamış ve hala da yaşamaktadır. Modernleşme ve pozitivizmin, nesnel olgular dışında hiç bir şeye gerçeklik tanımaması, değerlerin de bilimsel olarak incelenip incelenmeyeceği tartışmasını

---

[5] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, İstanbul-1996, sh.15
[6] Mauss, Marcell- Fauconnet, Paul; ***"Sosyoloji", (Çev. Ü. Meriç),*** **Türk Sosyolojisi Dergisi**, S.2, İstanbul-1996, sh.116
[7] Korkmaz, Abdullah; **Sosyal Sapma,** İstanbul-2006**,** sh.30
[8] Keleş Ruşen; **Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları,** Ankara-1973, sh.32-33

başlatmıştır.[9] Modernite her şeyin görülebilen bir şeye dönüştüğü, yani resme dönüştüğü bir durumun adıdır. Modern kültür bu açıdan görme merkezli bir kültürdür. Dolayısıyla modernitenin en önemli dayanaklarından biri natüralizmdir. Ancak natüralizmin kendisi bir ideolojidir. Bu noktada değerler, görülemez, dokunulamaz ve hesaplanamaz olduklarından geri plandadırlar. Değerler burada sadece subjektif inanç sahaları ve insanî illüzyonlar olarak görülmektedir.[10] Bunu gerçekleştiren ise modernizmin, bilim ve onunla organik bir bütün oluşturan felsefe ve endüstri medeniyetindeki profan (din dışı) bir bakış açısıdır. Modern bilimin dünya görüşü, hem prensip itibariyle hem de uygulamada gözlenebilen, tasvir edilebilen ve doğalarının izin verdiği kadarıyla ölçülebilen şeylerle sınırlıdır. Ayrıca modern bilimin gözlemsel karakteriyle yakından alakalı olan bir başka yönü de onun rasyonalistik (akılcı) özelliğidir.[11] Bu özellik itibariyle, çoğu akli ve mantıki temele dayanmayan değerler, gereksiz ve hurafe olarak görülür. Dolayısıyla modernleşmenin dayandığı pozitivizmin bu ilkeleri, toplum içerisinde değerleri nesnelleştirmekte ve adeta onları fizik kanunlarına tabi tutmaktadır.

Modernleşme sürecinde oluşan ortak zihniyet içerisinde değerler insanların nesnelere yüklediği öznel nitelikler olarak görüldükleri için, onların nesnel temelinin olmadığı ve bilimsel olarak incelenemeyeceği öne sürülmektedirler.[12] Bu zihniyetin önemli bir etkisiyle, değerlerin sosyolojik olarak ele alınıp incelenmesi ve metodunun nasıl olması gerektiği hakkında önemli tartışmalar olmuştur.

Sosyolojik metodun uygulayıcısı olarak bizler uygulamadaki subjektif özellik gösteren değerlerin nesnelliğini ve bilimselliğini belki inceleyemeyiz, ama bilimsel bir metotla değerleri inceleyebiliriz. Esasında sosyoloji açısından değerlerin ortaya çıkışı, incelenmesi ve nesnel olup olmadığı konusundaki başvuru yeri, değerlerin taşıyıcısı olan insan davranışlarıdır. Bu açıdan toplum içerisinde insan davranışını incelemeyi esas alan bir bilim dalı olarak sosyoloji, davranışların gerçekleşmesinde önemli bir belirleyici faktör olarak kabul edilen ve yaygınlaşması, kalıplaşması ile sosyal yapının belirlenmesine sebep olan değerleri dikkate alması ve incelemesi esasında bilimsel bir zorunluluktur. Değerlerin incelenmesi bilimsel açıdan bir gereklilik olmakla birlikte, bu noktadaki sosyolojik metotlar farklılaşabilir.

---

[9] Uygur, Nermi; **Kuram-Eylem Bağlamı, Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi**, İstanbul-1996, sh.110
[10] Arslan, Hüsamettin; ***"Bilgi, Natüralizm ve Değerler***", **Bilgi ve Değer**, (Ed.:Ş. Yalçın), Ankara-2002, sh.97
[11] Nortbourne, Lord; **Modern Dünyada Din,** İstanbul-1995, sh.48-51
[12] Hacıkadirlioğlu, Vehbi; ***"Değerlerin Temellendirilmesi",*** **Bilgi ve Değer**, (Ed.:Ş. Yalçın) Ankara-2002, sh.35

Tarih bilinci değerlerin evrensel olarak gerçekleşmesine tarihsel olarak imkân olmadığını belirtir. İçinde bulunduğumuz ve bağlı kaldığımız değerler gerek grup içi dinamikler ve gerekse dış tesirler yoluyla zamanla değişebilmektedir. Değerler, bilme aktı gibi salt ve yalın değildir.[13] Hermeneutik anlayışa göre insanın psişik ve tarihsel yönü budanmış, sadece bilen bir özne durumuna indirilmiştir. Bilgi aktı da dahil olmak üzere değerler insanın psişik totalitesinin bir ürünüdür. İnsanın bu özelliği bütün yönleriyle dahil olduğu hayattaki tüm olaylara ve durumlara damgasını vuracak bir niteliktedir. Kaldı ki tüm insanlığı birleştirecek mutlak ve evrensel değerleri aramak, örtük totaliter bir tavrın göstergesidir. Bu durum genellikle kültür emperyalizmine yol açan bir sürecin kapılarını aralamaktadır.[14]

Hakikatte bizler soyut bir karakter taşıyan değerleri ne sıradan bilme aktı, ne de modern bilimin parçalayıcı ve ayırıcı yöntemi ile tam olarak kavrayabiliriz. Esasında böyle olması gayet doğaldır. Çünkü değerler bir defa tanımlanıp sınırlandı mı, artık soyutlukları zedelenir.[15] Bunlar tanımlamaya ve sınırlamalarla değil, içe dönük bir anlamayla kavranabilirler. Bu doğrultuda Berger'e göre "anlama" sosyolojinin yöntemsel bir zorunluluğu olduğu kadar, insanın toplumsal varoluşunun da ayrılmaz unsurudur.[16] Zira sosyolog, girift sosyal münasebetlerin belirli bir çeşidi olarak kalabalığı anlamaya veya insanların kalabalık içerisindeki ve diğer çeşitli gruplar içerisindeki farklı davranış tarzlarını karşılaştırmaya teşebbüs eder.[17] Ancak, anlama faaliyeti olup biten bir sonuçlandırma değil, bir süreç olarak kabul edilebilir. Zira "anladım" hükmü, araştırmayı bitiren bir ifadedir. Bu hükümle sonuçlandırılmış bir çalışmanın potivist çizgiye yakınlaşması içten bile değildir.

Sosyoloji açısından değerlerle ilgili sorunlar ikiye ayrılır. Birincisi, toplumun kendisi kısmen değerler aracılığı ile kurulduğundan, sosyolojinin incelenmesi aynı zamanda değerlerin incelenmesidir. İkincisi ise sosyologların kendileri de bir toplumun üyesi oldukları ve muhtemelen onların da değerleri olduğu için, sosyolojik çalışmalar değer konularında hatta ideolojiyle ilgili konularda işe dahil edilebilir.[18] Sosyologlar değerleri incelerken bazı hususlara dikkat ederler. Mesela değerleri anlamanın önemini her türlü bireysel değerlerden sıyrılarak objektifliği esas almak ve doğru ölçüm metodu belirlemek, önemli görülmektedir.

---

[13] Özlem, Doğan; **Kavramlar ve Tarihleri I,** İstanbul-2002, sh.222
[14] Özlem, Doğan; **A.g.e.,** sh.229-234
[15] Filiz, Şahin; **Ahlâkın Akli ve İnsani Temeli,** Konya-1998, sh.20
[16] Wuthnow, Robert J.-Berger, P.L.:**Din ve Modernlik**, (Çev.:A. Çiftçi), Ankara-2002, sh.13
[17] Maclver, R.M.- Page C.H.; **Cemiyet I**,(Çev. A. Kurtkan), İstanbul-1994, sh.16
[18] Marshall, Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev.: O. Akınhay-D. Kömürcü), Ankara-1999, sh.134

Zira ölçümlerin kullanımı hata üretmek için bir vasıtadır. Ayrıca diğer bilimler tarafından doğrulama ve karşılaştırmalı değer araştırmalarına önem vermek, açık değer belirleme işlevini yerine getirmek gayretindedirler.[19] Yine sosyolog değerleri incelerken sadece veri analizlerinden yararlanmak yerine sahaya da inmeli, gözlem yapmalıdır. Sosyolog pasif gözlem değil aktif gözlem yaparak alanda tablolarda bazen çıkan sonuçların örneklerini bizatihi görmeli, anlamsız gibi görülen tablodaki sonuçların nasıl anlamlı bazı sebep sonuç ilişkilerinden kaynaklandığını tespite muvaffak olmalıdır.[20]

Sosyoloji değerlerden bağımsız bir bilim dalı, sosyolog da değerlere sahip ama bilimsel dürüstlük ilkesiyle çalışmalarında değer koymaktan uzak kişidir. Ancak sosyal bilimciler ve sosyologlar, bir toplumu anlamak, o toplumdaki davranışları anlamlandırmak için, davranışların hareket ettirici sebebi ve yöneldikleri nesneler olan değerleri de bilmek zorundadırlar. Dolayısıyla sosyoloji, sosyal davranış ve sistemlerin yapısını bunların arkasındaki değerleri incelemekle uğraşır, ancak bunu yaparken onlara ahlâkî yargılar ve değer hükümleri sunmaz. Oysa bazı disiplinler, olayları ve durumları her zaman üstün bir değere göre ele alır ve inceler. Hukukun üstün değeri adalet, estetiğin güzellik, ahlâkın iyilik, pedegojinin ise uyumlu bireyler yetiştirmektir. İşte bu gibi değer yüklü normatif yaklaşımlı disiplinler olmasına karşılık, sosyolojinin en temel özelliği normatif olmamasıdır. Bir sosyal olayı, bir topluluğun davranışını incelerken, onlar hakkında dinî, ahlâkî, hukukî, estetik vb. hükümler veremez, onları sorgulayamaz. Her ne kadar sahip olduğu değerler ile incelediği değer yapıları arasında bir çatışma yaşasa da olguları olduğu gibi yansıtmalıdır.[21] Aksi takdirde kişisel değerlerin öncülüğünde yapılacak bir araştırma, olanı değil olması gerekeni ortaya koyacak ve bilimsellikten uzaklaşacaktır.

Bu noktada sosyolog tasvir edici ve sınıflandırıcı bir üslupla değerlere yaklaşır. Kendisi değer koymaz, olumlu olumsuz değerleri doğru veya yanlış olarak belirtmez, değerleri dışarıdan tasvir ve tespit eder. Örneğin bir sosyolog, belirli şartlar dahilinde dört hanımla evlenmenin Müslümanlar tarafından doğru karşılandığını, Hıristiyanlar tarafından yanlış sayıldığını bir olgu olarak tespit eder. Ancak bu tespitini ileri götürerek, Hıristiyanların tutumunun doğru, Müslümanlarınkinin yanlış olduğunu (veya aksini) söyleyerek bir

---

[19] Cuber, Jhon F.; **Socıology**, New York, 1963, sh.48-49
[20] Bilgiseven, Amiran K.; ***"Sosyolojik Alan Araştırmalarında Anlamlılık",*** **Türk Sosyolojisi Dergisi,** S.2, İstanbul-1996, sh.6
[21] Wuthnow, Robert J.-Berger, P.L.:**A.g.e.,** sh.19-26

değerlendirme yapamaz.[22] Zira o zaman sosyologun değerleri, incelemelerine ve analizlerine karışacak, bilimsel metodun temel ilkesi olan tarafsızlık ihlal edilmiş olacaktır.

Özetle sosyolojinin ana konusu ve hedefi, insan toplumlarının tarafsız bir şekilde incelenmesi çabasıdır. Toplumlar insanlardan meydana geldiğine göre sosyolojinin esas konusu insandır. İnsanı diğer pozitif ve manevi bilimler de konu olarak ele almakta ve incelemektedirler. Biyoloji, fizyoloji, psikoloji gibi bilimler bunlardandır. Ancak sosyoloji bu bilimlerden farklı olarak, insanı inceleme ve araştırma konusu yapmasıyla, organik ve psikolojik hadiselerle çok fazla ilgilenmez. Onun inceleme alanı, insanlar arasında olup bitenler, insanlar arasındaki ilişkiler, etkileşimler ve münasebetlerdir.[23] Dolayısıyla sosyoloji, temelde pek çok kurumun, teşkilatların, normların, değerlerin ve bütün olarak sosyal yapının vücuda geldiği, sosyal ilişkileri incelemekte ve onların üzerine kurulmaktadır.

1. Araştırmanın Konusu

İnsanlar çeşitli faktörlerin etkisinde davranışlarını gerçekleştirirler ki, bunlardan en önemlilerinden birisi de değerlerdir. Değerler, soyut bir anlam ifade etmekle birlikte üzerinde, anlaşılan belirli bir tanımı yoktur. Ancak değerlerin davranışa yön vermesinde, tutumlarının belirlenmesinde, fikirlerin ve normların oluşmasında, önemli öncelikler olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir

Değerler, toplum içerisinde adeta bir güneş gibi her yere yayılmış ve nüfuz etmiştir. Olumlu olumsuz davranışların, neredeyse tamamı bir değer hükmüne dayanmaktadır. Değerlerin bu etkisi, genelliği ve kapsamlı oluşu, onu çoğu bilim sahasında önemli bir duruma getirmiştir. Değer konusuyla alakalı olarak psikoloji, sosyal-psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi bilim sahalarının kendine has bakış açıları mevcuttur. Psikoloji, değerleri, insan davranışının yol göstericileri olarak kabul ederek, onu bir inanç olarak ele alır. Ahlâk psikolojisi, ferdin ahlâkî davranış sergilemesine kaynaklık teşkil eden inanç hükümleri olarak değerleri belirtir. Felsefe ve ahlâk felsefesi, değerlerin inançlardan kaynaklanan subjektif özelliği dışında objektif bir durumun olup olamayacağını ve bizim değerli olarak kabul ettiğimiz obje ve konuların, bizatihi kendilerinin değerli olabileceğine yönelik tartışmaları ele almaktadır. Sosyoloji ise değerleri, sosyal ve kültürel yapının temeline koymaktadır. Bireyin

[22] Kılıç, Recep; **Ahlâkın Dinî Temeli,** Ankara-1992, sh.3
[23] Eröz, Mehmet; **İktisat Sosyolojisine Başlangıç,** İstanbul-1982, sh.3-4

değerlerinin toplum tarafından belirlendiği ve ona sosyal kurumlar tarafından aktarıldığı kabul edilmektedir. Sosyologlar toplumdaki değişmeleri, çözülmeleri veya gelişmeleri, çoğu zaman söz konusu bu süreçlerde etkili olan değerlerin mahiyeti ile açıklamaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan, kurumsal yapının temelini oluşturan değerler, her ne kadar toplumdan topluma farklılık arz ederek, kültürel bir göreceliği ortaya çıkarsa da, o toplumdaki bireylerden beklenen davranışın yönünü tayin ederek önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

İnsan davranışının, içinde meydana geldiği sosyal zemine ve yapıya göre değerlendirilmedikçe anlaşılamayacağı, sosyolojik bir gerçektir. Sosyal yapının oluşumunda ise değerlerin rolü büyüktür. Değerler, sosyal ilişkilerde bireylerin davranışlarına etki eden öncelikleri belirleyerek, belirli tarzların oluşmasına ve doğmasına sebep olurlar. Bu ilişki biçimlerinin, belirli bir süreçte organize olarak kalıplaşması, sosyal yapının meydana gelmesini sağlar. Zira sosyal yapı, organize olmuş sosyal ilişkiler bütünü olarak, içerisinde şekillenmiş kurumları, birlikleri, normları ve usulleri barındıran girift bir bütündür. Sosyal yapı, bireylerin yaşaması ve ihtiyaçlarına ulaşmasında, üzerinde anlaşma sağlamış temel vasıtaları sunarak, toplumun işleyişinde bir düzen ve bütünlük sağlar.

Bu açıdan bir alan araştırması olan çalışmamızın konusu, teorik düzeyde, değerlerin ferdin psikolojisindeki işlevleri, etkisi ve yerini belirleyerek onun sosyal davranışı, tutumları ve inançları üzerine olan etkisinin tespit edilmesi, ayrıca modernleşme ve şehirleşme sürecinde bireyin değerlerindeki değişmelerin, farklılaşmaların ve çatışmaların boyutlarının izah edilmesidir. Araştırmamızın uygulama tarafı ile de; gerek iş, sağlık ve eğitim imkânları ve gerekse bölgesinde önemli ve büyük bir şehir olması sebebiyle insanların göç etmesine sebep olan Malatya'da, kişilerin hem bu sosyal hareketlilik süreçleri ve hem de gelişen sanayileşme süreçleri sonucunda değerlerindeki farklılaşmalar, uyum ve bütünleşme sorunları incelenmeye çalışılmıştır.

2. Araştırmanın Amaçları

Bir toplumda sosyal hayatın en küçük ve en temel yapı taşları olan değerler, toplumun seyri ve gidişatı açısından bize çeşitli ipuçları verir. Sosyal hayata hâkim olan değerler, toplumun durumunu yansıtmakla birlikte, aynı zamanda onun istikrarına ve çözülmesine de tesir etmektedir. Sosyal değerlerin belirsiz ve karmaşık bir vaziyet içerisinde olduğu bir

toplum yapısı, dengeden uzak, çözülmelerle ve bunalımlarla karşı karşıyadır. Bu belirsizlik ve dengesizlik, daha çok toplumun sosyal değişmelerle karşı karşıya bulunduğu zamanlarda ortaya çıkmaktadır.

İşte bu çalışmada, değerlerin bireyin davranışı üzerindeki işlevsel etkileri ortaya konularak, günümüzde sosyal ilişkilerde ve etkileşimlerde hangi intibak biçimlerine yol açtığının araştırılması amaçlanmıştır. Genelde ise hem konjöktürel hem de yapı farklılaşmaları neticesinde, toplum içerisinde değerlerde meydana gelen değişmeler, bu değişmelerin yönü ve mahiyeti ele alınmaya çalışılmıştır.

3. Araştırmanın Önemi

Türk kültürü, binlerce yıllık maziye sahip olması ile gerek toplum üyelerine sağladığı hayat standardındaki yükseklik ve gerekse milletin üyelerine aşıladığı kendine has gelenek yapısı ve coşkun bir toplumsal ruh sayesinde, dünya tarihinde önemli olaylara kaynaklık teşkil etmiştir. Bu itibarla Türk kültürü, üretici ve dinamik müstesna bir kültürü ifade eder. Ancak Türk kültürü yaklaşık son iki yüz yılı kapsayan bir süreçte, çeşitli faktörlerin etkisiyle ve bazen de devlet eliyle gerçekleştirilen önemli ve hızlı değişmeleri yaşamakta, böylece sosyal ve kültürel bünye farklılaşmaktadır. Bu kapsamda Osmanlının son dönemlerinde başlayan ve Cumhuriyet idaresi ile devam eden batılılaşma ve sekülerleşmeye yönelik değişim hareketleri, yerini günümüzde küreselleşmenin etkisiyle oluşan hızlı sosyal değişmelere bırakmış gözükmektedir.

Türkiye'de esasında hem iç hem de dış dinamiklerin etkisiyle, sosyal yapının yeniden inşa edilmek istendiği bu değişim süreci içersinde, değerlerle diğer ahlâk, bilgi, sanat ve iktisat gibi kurumların arasındaki ilişki dengelenememiş, hatta bu süreçte mevcut sosyal değerlere karşı ön yargılı bir tutum izlenmiştir. Yine bu süreçte, mevcut sosyal yapıdan farklı olma iddiasında bir takım yeni değerler üretilme yoluna gidilmiştir. Erol Güngör'e göre, Türkiye'de pozitivizmin ve modernleşmenin etkisiyle, ilmin en muazzam eserler verdiği ülkelerde bile rastlanmayacak bir şekilde bilimden değer yaratılmak istenmiştir. Bilimin yüksek olduğu bu ülkelerde bile aralarında bir münasebet bulunmakla birlikte, bilgi sahası ile değer sahası ayrı kaldığı halde, Türkiye'de bilimin yeni bir hayat için değer yaratması istenmiştir. Bilimin değer yaratması mümkün olmamakla birlikte müspet ilim ideolojisinden,

bazı değerler çıkarılmıştır. Bunlar ise değerleri ilkel bir materyalizm etrafında şekillendirmiştir. Eskilerinin yerine konulan bu değerler ise öncekiler kadar sosyal bir işlevi ifa etmemiş ve toplum hayatında farklı sahalarda farklı sorunları doğurmuştur. Örneğin ahlâkın rasyonalist izahı, insan münasebetlerinde menfaatin dışında hiç bir gayeyi bırakmamıştır.[24]

Ülken'in de belirttiği gibi geleneksel kültürümüzün önem verdiği değerler itibarını kaybetmiş ve yerlerine yenilerini bırakmıştır. Bu süreçte Ülken'in ifadesiyle, "İlim, ayağa düşerek Kayserili bakkalın elinde bir kazanç haline gelmiş. Sanat insanî ve derin değerini kaybederek propaganda aleti ve vahşinin oyuncağı şeklini almış. Siyaset, ikbal hırsına ve şöhret emellerine vesile olmuş. Kimin içinde bir hayvan zekâsı belirmişse, bütün kapılar onun için açılmış. Hakikat aşkına bir hastalık gibi bakılmış. Fazilete dudak bükülerek ruh asilliği ile alay edilmiştir."[25]

Günümüzde gelişen bilim ve teknoloji sayesinde, hızını, etkisini ve çapını genişleten küreselleşme, toplumların yoğun sosyal değişmeleri, yaşamasına sebep olmaktadır. Gelişen teknolojiye paralel olarak, kitle iletişim araçlarında meydana gelen ilerlemeler, sınır tanımaksızın, toplumlar arası iletişimi ve etkileşimi, daha kolay ve etkili bir hale getirmiştir. Bu süreçte, meydana gelen değişmelerde etkilenen unsurların başında, o toplumun değerleri gelmektedir. Çünkü küreselleşmenin öne sürdüğü bu günkü hayat, çabuk uyarılabilen ve yönlendirilebilen bir kitlenin oluşmasına sebep olmaktadır. Bu da toplumların kalıcı ve köklü değerlerine darbe vurmaktadır.

Bir ideoloji olarak kabul edilen küreselleşme[26] kapitalist yapı içerisinde örgütlenmekte ve dünya üzerinde yayılmakta, insanlığın maddi ve manevi değerlerini sömürmektedir.[27] Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde kışkırtılmış tüketim duygularıyla beslenen küreselleşme, maddi değerleri ön plana çıkarmış, insanı insana, insanı topluma bağlayan her türlü değeri yok etme çabasında olmuştur. Küreselleşme esasında değerleri değersizleştirme çabasındadır. "Zalim" olan bir azınlığın, "mazlum" olan büyük çoğunluğa tahakkümü olan küreselleşme, Kızılçelik'in de belirttiği gibi ördüğü yapı ile birlikte dünyayı krizlere, kaosa, belirsizliğe ve risklere sürüklenmektedir.[28] Ancak fark edilmeyen bir gerçek, bu geminin

[24] Güngör, Erol; **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, İstanbul-1989, sh.212
[25] Ülken, Hilmi Ziya; **Aşk Ahlâkı**, İstanbul-1999, sh.175
[26] Tatar, Taner; ***"Küreselleşme ve Kültür",*** Tabula Rasa, S. 9, Isparta-2003, sh.46-51
[27] Ersoy, Ersan; ***"Tarihsel Kapitalizmden Güncel Kapitalizme: Küreselleşme"***, **Küreselleşme,** Malatya-2006, sh.80
[28] Kızılçelik, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar**, Ankara-2004, sh.28-31

içerisinde herkesin olduğudur. Mazlumun da, zalimin de, maruz kalanında, maruz bırakanın da içinde olduğu bir dünya gemisi.

Bu tür sosyal değişmelerin ve oluşumların da etkisiyle, günümüz toplumlarında bir değeri yaşamanın anlamı, farklılıklar göstermektedir. Günümüzde çoğu insanın inandığı ve kabul ettiği değerler ile yaşantısı arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılığın önemli bir sebebi, bireyin temel geleneksel değerlerinin, günümüz kitle ve tüketim toplumunun geçici ve içi boş değerlerinin etkisiyle geri plana itilerek adeta hapsedilmesidir. Dolayısıyla ferdin psikolojisinde önceki değerlerinin her ne kadar şekli bir muhafazası söz konusu olsa da, bunların davranışa yön vermesindeki etkisi belirleyici olmamaktadır. Böylece insanların, imanıyla, bilgisiyle, kabulleriyle, yaşantısı arasındaki farklılık artmakta, bu da bireysel ve toplumsal uyumsuzlukların ve sorunların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durumda her şeyden önce insanlardaki şahsiyet bütünlüğü parçalanmakta, şekilci ve çıkarcı bir çizgideki tavırlar görülmektedir. Neticede şahsiyet parçalanmaları içerisindeki bireyin mevcut sosyal yapının ortaya koymuş olduğu değerlere yabancılaşması, değer araştırmaları sayesinde görülebilecek sosyal bir gerçektir.

İşte günümüzde özellikle küreselleşmenin etkisiyle oluşan mecburi veya serbest değişimlerin baş döndürücü boyutu, sosyal düzenin ahengini bozmakta ve toplum içerisinde uyum ve bütünleşme sorunlarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Sosyal yapının etkilendiği bu geçiş döneminde, bahsettiğimiz faktörlerin etkisiyle vücut bulan değişim sürecinde insanlarımızın değer yönelimlerini, tercihlerini ve değerler hiyerarşisini ortaya çıkaracak bu araştırma, toplumumuzun hali hazırdaki yapısal özelliklerini belirleme ve potansiyelini tespit etme noktasında, sosyal gelişmemiz ve ilerlememiz açısından durumumuzu ortaya koyabilmede bir veri kaynağı olabilecektir.

Bu çerçevede çalışmamız bir değerler araştırmasıdır. Değer araştırmalarının hem psikolojik hem de sosyal düzeyde önemi bulunmaktadır. Psikolojik açıdan değerler insanın tutumlarını etkileyen ve davranışlarına istikamet kazandıran zihni yapılardır. Bu yönüyle davranışın belirlenmesinde, biçimlendirilmesinde ve yönlendirilmesinde rehber ilkeler olarak önemli rol oynarlar. İnsan değerleri çalışması, sadece sosyalleşme ve kültürü anlamak için değil, aynı zamanda bireylerin hayata uyumu ve psikolojik karakterlerini anlamak için gereklidir. Zira bireylerin önemli sorunlarını, benimsedikleri değerleri hakkında güvenilir

bilgileri dikkate almadan anlamak, değerlendirmek ve çözüm yolu bulmak zordur.[29] Bu noktada değer araştırmaları, psikolojik ve psikiyatrik çalışmalara önemli veri imkânı sunarlar.

Sosyolojik bir gözle bakıldığında, bireylerde bulunan temel değerler, onların ilgi alanlarının, istek ve beklentilerinin yönünü ifade eder. Herhangi bir değere önem veren insan, ona eğilimli olur ve o yönde hareket eder; bir başka deyişle kişi sosyal alanda kendini değerlerinin koordinatlarına göre konumlandırır. Örneğin dinî değerlere önem veren bir insan dinî konulara daha hassas olması ve bu yönde davranması beklenir. Dolayısıyla bireylerin temel değerlerinin yönünün tespiti, onların ilgi alanlarının ve önem verdikleri sahalarının da ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu noktadaki genel eğilimlerin tespiti ise toplumun konumlanışı, ilerleyişi ve gidişatı hakkında bize önemli bilgiler verecektir.

Bizler bireylerin, grupların ve çeşitli kültürlerin değerleri hakkında bilgi edinerek, onların tutum ve davranışlarını büyük ölçüde önceden tahmin edebiliriz. Bu değerlerin aynı zamanda tanımlayıcı bir özelliğinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Zira sosyal sınıflar, meslekler, dinî ve siyasî inançlar, ancak onların değerleri ve değer sitemlerindeki farklılık ile izah edilebilir.[30] Yine kültürel, kurumsal ve teknolojik değişmelerin yanı sıra, olgunlaşma, eğitim, inandırma ve terapi ile meydana gelen farklılıklar, değerlerde ve değer sistemlerinde görülen değişmeye bağlanılarak açıklanır. Bu yüzden değerler üzerinde yapılan araştırmalar başlangıçta olmasa da sonuçta, eğitimci, yönetici, plancı, reformcu ve terapistler için önemli pratik bilgiler sağlamaktadır.

Değerler ve onlara bağlı olarak ortaya çıkan değerler hiyerarşisi, kültürel ve toplumsal farklılıkların temelinde yatmaktadır. Bir toplumun değerler sisteminin veya değerler hiyerarşisinin tespiti, onun diğer toplumlar nezdinde farklılıklarının ne olduğunu ve onlar arasında nerede bulunduğunu göstermeye imkân tanıyacaktır. Böylece karşılaştırmalı kültür incelemelerinin gerçekleştirilebilmesi söz konusu olurken, diğer taraftan da mevcut yapı değerlerinin ortaya çıkarmış olduğu sorunlar önceden gözler önüne serilmiş olacaktır. Örneğin kapitalist, bireyci ve faydacı değer sistemine sahip Batı toplumlarının, bu değerleri itibariyle yaşadığı sosyal sorunlar karşısında, günümüz Türk toplumunun aynı yönde mevcut bulunan değerlerinin yaygınlığının ve kabulünün hali, gelecekte muhtemel ne gibi sorunlara

---

[29] Başaran, Fatma; ***"Üniversite Eğitim Süresi İçinde Öğrencilerin Değer Tercih Sıralamalarında Değişme",*** **VII Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları,** Ankara-1992, sh.49

[30] Rokeach, Rokeach, **The Nature of Human Values**, New York-1973, sh.26

yol açabileceği bilgisine kavuşma imkânı, Türkiye'deki sosyal değer araştırmaları sayesinde mümkün olacaktır. Dolayısıyla değer araştırmalarının bir amacı da kültürler arası bir karşılaştırma girişimi olması ve karşılaştırma sayesinde sosyal sorunların, eksikliklerin gözler önüne serilmesidir.

Kültürler arası farklılaşmaları ortaya koyan değer araştırmaları, farklı içerikteki sosyal yapılanmaları tanımaya imkân verecektir. Her kültür, sosyal, bilimsel ve ekonomik sahalarda geliştirdiği tekniklerle bireylerine kolay ve mutlu yaşama imkânı sunar. Ona davranışı hususunda belirlenmiş yollar ve usulleri sunarak, insanlar arası ilişkilerde hayatına bir düzen, anlam ve güven getirir. En nihayetinde değer araştırmaları kültürler arası mukayeseye imkân tanıyarak, karşı kültür ve medeniyetlerin gelişmesinde bilgi sahibi olmayı sağlar. Zira tarihsel medeniyet gelişimi, medeniyetlerin birbirlerinin malumatlarından faydalanması ve bir birlerinin eksikliğini fark etmesi ile gerçekleşmiştir.

Değerler araştırması sadece toplumlar arasında değil, toplum içerisinde de sosyal sınıfların ve tabakaların değer farklılıklarının hangi oranda, ne derecede ve hangi yönde olduğunu tespit etmemizi sağlayacaktır. Bu yönüyle toplum içerisinde, sınıflar arasındaki sosyal ve ekonomik mesafenin boyutları sergilenecektir.

Değer araştırmalarının diğer bir önemi, toplum içerisindeki değer değişmelerinin analizini içermesidir.[31] Değer değişmelerinin analizleri, değerlerin arka planını, bu günkü yapısını ve gelecekte hangi istikamette seyredeceğini bize göstererek, toplumsal yapıyı korumada ve toplumsal düzenliliği sağlamada etkili olan unsurları destekleyecek vasıtaları temin etmeye imkân tanırken, olumsuz toplumsal ilerleyişe de engel olacak sosyal tedbirlerin alınmasını sağlayarak, büyük bir işlev ifa edecektir. Belirli zaman aralıkları ile yapılan değer araştırmaları bize, toplumsal yapının özellikleri ve değişimi hakkında yorum yapma imkânı sağlayacaktır.

Değerler çalışması, hem kültürel düzeyde hem de bireyleri anlamanın merkezinde yer almaktadır. Bireysel düzeyde, değer öncelikleri, insanların ne istediklerini belirten, davranışlarının, tutumlarının ve inançlarının anahtarı durumundadır. Kültürel düzeyde, alt kültürlerin veya özel kültürlerin karakteristik atıflarını ve hedeflerini anlamaya imkân tanıyan, farklı kültürel grupların değer sistemlerini ortaya koyan bir işlevi vardır.[32]

---

[31] Kahle, L.R.,Poulos, B-Sukhidal, A.; ***"Changes İn Social Values in The United States During the Past Decade***", **Jornal of Advertising Research,** 1988,sh.28,35-41,

[32] Aygün Z.K- İmamoğlu E.O: ***"Value Domains Of Turkhish Adults And University Students",*** **The Journal Of Social Psychology,** 2002, sh.333

Bir toplumda bulunan bireyler o toplumun değerlerini aynı ölçüde ve tonda benimsemezler. Yine aynı sosyal değerlere sahip olan kimseler, bu değerlere aynı yoğunlukta ve duygusal dışa vuruşlarla bağlı değillerdir. Toplumun tüm üyeleri sosyal değerlerin ortak yanlarını asgari şartlarda açığa vursalar dahi, toplum üyelerinin değişen yaşları, cinsiyetleri, zekâ ve idealleri sebebiyle, bu değerlere olan duygusal bağlılıkta, yaşamada ve tepki göstermede farklılıklar oluşması söz konusu olacaktır.[33] İşte değerler araştırması, ayrı bireysel yönelim ve uyum biçimlerini tespit ederek, genel değerler içerisindeki kaymaları ve bunların yönünü belirlemeye imkân tanıyacak verilerin elde edilmesini sağlayacaktır.

3. Konuya İlişkin Önceki Çalışmalar

Değerlerin tespitine yönelik ilk test, Spranger (1928) tarafından yapılmıştır.[34] Spranger şahsiyet yapılarını analiz ederek, insanların buna göre altı değer tipinden birine girebileceğini belirtmiştir. Onu izleyen ve çalışmalarını genişleten Alport, Vernon ve Lindzey (1960) değerleri Estetik, Teorik (veya bilimsel), İktisadi, Siyasî, Sosyal ve Dinî olmak üzere altı grupta toplamışlardır.

Bu sınıflamalara bağlı kalarak mevcut çalışmaları geliştiren ve değerler sahasında yapılan araştırmalar içerisinde kendisinden sonrakilere önemli referans kaynağı teşkil eden araştırmacılardan biri de Milton Rokeach'tır. Rokeach, değerleri Gaye Değerler (Terminal Values) ve Vasıta Değerler (Instrumental Values) olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bunları da yine kendi içerisinde bireysel ve sosyal olmak üzere iki kısımda ele almaktadır. Burada bireysel değerler, ben merkezli olarak kendine saygı, iç denge ve uyumu belirtirken; sosyal değerler, toplum merkezli olarak eşitlik, barış içinde bir dünya gibi toplumdaki genel değerleri belirtir.[35] "Rokeach Değer Envanteri" hayatın her sahası ile alakalı ve o sahalara ait özellikleri taşıyan bir yapıya sahip olarak dünyada büyük kabul görürken[36] ülkemizde de Erol Güngör'ün "Değerler Psikolojisi"[37] isimli uygulamalı çalışması başta olmak üzere, Aygün-

[33] Şerif, Muzaffer; **Toplumsal Kuralların Psikolojisi,** (Çev.:İsmail Sandıkçıoğlu), İstanbul-1985, sh.115
[34] Özgüven, İ.Ethem; **Psikolojik Testler**, Ankara-1994, sh. 351
[35] Rokeach, Milton; **A.g.e.**, sh.7-8
[36] Leıchtentritt, Ronit D.- Rettig, Kathryn D.; ***"Values Underlying End-Of-Life Decisions: A Qualitative Approach",*** **Health&Social Work**, V.26, N.3, August-2001, sh.157
[37] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** İstanbul–1998

İmamoğlu[38] ve Çileli-Tezer[39] gibi pek çok kişinin yapmış olduğu araştırmaya örnek ve model teşkil etmiştir.

Envanterin hazırlanışı açısından, gaye değerleri ve vasıta değerleri kendi içerisinde alfabetik sıraya göre ikiye ayıran Rokeach, katılımcılardan etiket halinde bulanan değerleri, kendilerinin önem sırasına göre envanterin yan tarafında bulunan boşluklara sırasıyla yapıştırmalarını istemiştir. Bu şekilde bir değerler hiyerarşisi belirleme yoluna gitmiştir. Rokeach'ın Değer Envanterinde yer alan gaye değerler içerisinde; ahiret selameti, aile güvenliği, barış içerisinde bir dünya, bilgelik, eşitlik, gerçek dostluk, özgürlük, kendine saygı gibi önemli değerler bulunmaktadır. Vasıta değerler içerisinde ise bu gaye değerlere bireyi taşıyacak; bağımsızlık, hırslı olmak, mantıklılık, dürüstlük, cesaretlilik, temizlik, yardım severlik gibi değerler gelmektedir. [40]

Rokeach'ın ortaya koymuş olduğu bu değer envanterinin kullanımıyla, bir toplumda farklı demografik ve bölgesel özellikteki grupların, değerler açısından farklılaşma boyutlarına bakılabilir. Daha sonra belirli zaman aralıkları ile uygulanan bu ölçek ile sosyal yapıdaki değişmelerin düzeyi belirlenebilir. Ayrıca kuşaklar arası değer çatışmasının ve farklılaşmasının mahiyeti de ortaya konulabilir.[41] Böylelikle sosyal yapının statik ve dinamik karakteri hakkında bilgi sahibi olunur.

Literatürde önemli kabul görmüş ve Lisa Myyry ve Klaus Helkama[42] gibi pek çok araştırmaya dayanak teşkil etmiş bir diğer değerler ölçeği ve araştırması da Schwartz H. Shalom tarafından geliştirilen "Schwartz Değerler Ölçeğidir" (Schwartz Value Survey).[43] Bu ölçek, başta Rokeach'ın sınıflaması olmak üzere diğer ölçekler göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Ülkemizde de uygunluğu ve tutarlılığı, Kuşdil ve Kağıtçıbaşı[44] Bacanlı,[45] ve Atay[46] tarafından kabul edilen bu ölçeği, araştırmamızda tercih etmememizin en önemli

---

[38] Aygün Z.K- İmamoğlu E.O: ***A.g.m.*** sh. 334
[39] Cileli, Meral- Tezer, Esin: ***"Life and Value Orientations of Turkish University Students"***, http//search.epnet.com
[40] Rokeach, Milton; **A.g.e.** sh.28
[41] Bilgin, Nuri; **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar**, İstanbul-1995, sh.91
[42] Myyry, Lisa- Helkama, Klaus: ***"The Role of Value priorities and Proffessional Ethics Training in Moral Sensitivity",*** **Journal of Moral Education**, V.31, N.1, 2002, sh.37-38
[43] Schwartz H. Shalom: ***"Are there universal aspects in the structure and contents of human values?",*** **The Journal of Social İssues,** 50 (4), (1994), sh.19–45
[44] Kuşdil, M.E.-Kağıtçıbaşı, Ç.; "***Türk Öğretmenlerinin Değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı",*** **Türk Psikoloji Dergisi,**(2000) C.15, S.45, sh.59-76
[45] Bacanlı, H.; ***"Değer Tercihleri",*** V.Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, Ankara-1999
[46] Atay, Salim; ***"Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri İle Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki",*** Değerler Eğitimi Dergisi,C.I, Sayı 3, ,İst.-2003, sh.87-108

sebebi, araştırma yapacağımız sahada bu kadar çok değerin sıralamaya konulup tespit edilemeyeceğidir. Zira böylesi bir araştırma, katılan bireylerin puan vermeleri ile uygulanılırken ölçekte otuz amaç, yirmi yedi araç olmak üzere toplam elli yedi değer bulunmaktadır. Diğer bir sebep ise elli yedi değerin alt boyutta gruplandırılmasının ve sınıflandırma içeriğinin değer sahalarını yeteri kadar ifade etmemesidir.

Bunların yanında en kapsamlı uygulamalı değer araştırmaları, "Dünya Değerler Araştırması" (DDA) adıyla Jacques-Rene Rabier ve Ronald Ingelhart tarafından yapılmıştır. Aslında Dünya Değerleri Araştırmasının başlangıcı 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu tarihlerde Avrupa Toplulukları Komisyonu (Commission of the European Communuties), topluluk üyesi ülkelerdeki kamuoyunun siyasî, ekonomik, toplumsal ve kültürel konulardaki değer, tutum ve davranışlarını ölçmek amacıyla, "Eurobarometer" adında bir sosyal bilim projesi başlatmışlardır. Bu çalışma ile üye toplumların tutum ve değerlerindeki devamlılık ve değişmeler karşılaştırmalı olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla her ilk ve sonbaharda olmak üzere senede iki araştırma yapılmaya karar verilmiştir. Daha sonra bu araştırmayı yürüten "Avrupa Değerler Sistemleri Çalışma Grubu" öncülüğünde genişletilerek 25 ülkeyi kapsayan ilk Dünya Değerleri Araştırması yapılmıştır. 1981–1982 yılında yapılan bu araştırmada Türkiye bulunmamaktadır. DDA'sının ikincisi ise 1990–1993 yıllarında, Türkiye'nin de katıldığı 43 ülkede yapılmıştır.[47] Bu araştırma bütün kıtalara yayılmış olarak dünya üzerinde yaşayan insan nüfusunun %70'ini kapsamış ve onların değer, tutum ve davranışları ile ilgili önemli veriler sağlamıştır. Türkiye'deki bu araştırma, Mishagan Üniversitesi ve TÜSİAD desteğiyle Üstün Ergüder, Ersin Kalaycıoğlu ve Yılmaz Esmer tarafından yapılmıştır. Bu araştırma sonuçları daha sonra TÜSİAD'ın katkılarıyla yayınlanmıştır.[48]

Ronald Inglehart koordinatörlüğünde, DDA'nın üçüncüsü, 1997 yılında Türkiye'nin de içinde bulunduğu 50'den fazla ülkede yapılmıştır. Bu araştırmanın Türkiye uygulamasını ise Alman Friedrich Ebert Vakfının desteğiyle, Kalaycıoğlu ve Esmer yürütmüştür. Bu çalışma ise Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) tarafından basılmıştır.[49]

Dünya Değerler Araştırması'nın sonuncusu 1999–2000 yılında, 93 ülkede yapılmıştır. Çalışmanın Türkiye Değerler Araştırması bölümü, Aralık 2000- Ocak 2001 tarihlerinde,

---

[47] Inglehart, Ronald- Basanes, Mıguel- Moreno, Alejandro; **Human Values and Beliefs; A Cross-Cultural Source Book,** Michıgan–1998

[48] Ergüder, Üstün- Kalaycıoğlu, Ersin ve Esmer, Yılmaz; **Türk Toplumunun Değerleri**, İstanbul–1991

[49] Esmer, Yılmaz: **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler,** İstanbul-1999

Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü öğretim üyesi Prof. Yılmaz Esmer tarafından TOFAŞ'ın destek ve katkılarıyla gerçekleşmiştir.[50]

Bu gibi araştırmalarda daha çok kültürel değerler ve ekonomik büyüme ile olan ilişkinin ampirik incelenmesi yapılmıştır. Burada değerler, ekonomik gelişmenin destekleyicisi olarak kabul edilmiş; Weber'e kadar uzanan bir çizgide değerlerin ekonomik yapı üzerine olan etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Weber'i haklı çıkarırcasına Inglehart, 1991 yılı araştırma verilerine dayanarak, başarı güdüsünü ölçmek için çocuk yetiştirmede önemli kabul edilen değerlerin(azim-sebat, tutumluluk, dindarlık) durumunu içeren verilerinden faydalanmak suretiyle, GSMH ile arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışmıştır.[51] Böylece kültürel değerler ile ekonomi arasındaki bağ ortaya konulmuş, hatta sosyal yapının tamamıyla kültürel, ekonomik siyasî yapının birlikteliği ve etkileşimi ile değiştiği gösterilmeye çalışılmış, modern ve postmodern yapıların ise bazı kültür değerlerinin etkisiyle vücut bulan ekonomik gelişme ile ortaya çıktığı ifade edilmiştir.[52] Ancak dünya genelinde yapılan bu araştırmalarda, geleneksel değerlerle yüksek eğitim, modernleşme, endüstrileşme, göç gibi konular karşı karşıya getirilmiştir. Burada daha çok değişim üzerinde durulmuş ancak geleneksel değerlerin kültürel ideolojinin özel bir kısmında kökleşerek nasıl devam ettiği pek azında ortaya konulmuş, insanların anavatanlarında yaşadığı değerler ile sosyal yapı arasındaki ilişkiler göz ardı edilmiştir.[53]

Son onbeş yirmi yıldır sosyal değerler ve kültürel yapı üzerine yoğunlaşan bu çalışmaların sayısında önemli bir artış vardır. Bu çalışmaların ve analizlerin arkasında farklı amaçlar bulunmakla birlikte, Weber'in takipçileri olan bu kişilerin çalışmalarında, çoğu zaman demokratikleşme yetersizliği ve yoksulluk gibi sosyal problemler ile o toplumun değerleri arasında bir bağ kurulmuş ve değerler neden olarak görülmüştür.[54] Ronald Inglehart milletlerin kültürel değerleri ile siyasal ve ekonomik başarısı üzeride güçlü bir ilişki olduğunu söylerken,[55] çelişkisi kendi içinde gizli bir kapitalist indirgemeci tanımla Fracis Fukuyama, güvene dayalı "sosyal sermayenin"[56] yani grup üyeleri arasında paylaşılan ve

---

[50] www.hurriyetim.com , 18.5.2002
[51] Esmer, Yılmaz: **A.g.e.** sh.96-98
[52] Ingle hart, Ronald- Basanes, Mıguel- Moreno, Alejandro; **A.g.e.** sh.8
[53] Huyn, Kyoung. J; ***"Sociocultural Change and Traditional Values; Confucian Values Among Koreans and Korean Americans",*** **International Journal of Inter Cultural Relations**, 25.2001, sh.204
[54] Harrison, Lawrance; ***"Kültür Neden Önemlidir?",*** (Çev.: Y. Z. Çelikkaya), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002, sh.11-12
[55] Inglehart, Ronald; ***"Kültür ve Demokrasi",*** (Çev.: M. Öz), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002, sh.51
[56] Fukuyama, Francis; "***Sosyal Semaye"***, (Çev.:S. Durmaz:), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002, sh.31

ortak olan sosyal değerlerin, demokratik müesseseleri geliştirmede oynadığı anahtar rolü tartışmıştır. Seymour M. Lipset ise kültür ve yoksulluk arasındaki bağı ele almıştır. Yapılan araştırmalarda çıkan sonuca göre özetle siz hem kendi değerlerinize sahip çıkıp, hem de gelişme arzusu taşıyamazsınız. Eğer gelişmeyi istiyorsanız, bu efsuni diyara götürecek olan değerleri size, ancak ehil kişiler tanımlayabilir.

İşte her on yılda bir yapılan "Dünya Değerler Araştırması" sosyal sermayenin ölçüldüğü bir veri çalışmasıdır. Burada modernleşmenin uzun vadede demokrasiye geçişte etkili olduğu; kalıcı değerlere sahip geleneksel toplumlarda, demokratik yapıların yerleşmesinin zor olduğu ifade edilmiştir. Oysa bu çerçevede kabul edilen Konfüçyüs kültür dairesinde yer alan Güney Kore, Tayvan gibi ülkeler bu görüşü yanlışlarken, İslamın temel hükümlerinin de demokrasi ve insan hakları, eşitlik gibi değerlerler ile çatışma içerisinde olmadığı bir gerçektir.

Ülkemizde ise Hilmi Ziya Ülken'in "Bilgi ve Değer"[57] ve "Değerler, Kültür ve Sanat" gibi değerler üzerine olan kapsamlı teorik incelemelerinin[58] yanında Erol Güngör'ün değerler psikolojisi üzerine yaptığı önemli araştırmayı[59] belirtebiliriz. Erol Güngör, başta belirttiğimiz gelenek içerisindeki klasik değer sınıflamasına bağlı kalmış, ancak bunlara bir de "ahlâkî değerler" boyutunu eklemiştir. Yine ülkemizde karşılaştırmalı değer araştırmaları içerisinde ise Çiğdem Kağıtçıbaşı tarafından yapılan, Türk ve Amerikan gençlerinin kişilik yapıları, milli, ailevi ve manevi değerlerini karşılaştırmalı olarak izah eden çalışmasını belirtebiliriz.[60] Değerlerle alakalı ülkemizde yapılan diğer bir önemli çalışma da Cavit Ünal'ın "Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi"[61] isimli araştırmasıdır. Ünal burada değerlerin teorik izahı, niteliği ve hayat içerisindeki işlevsel önemi üzerinde durmuş, özellikle üniversite gençliğinin uygulamalı değer analizlerine yer vermiştir.

5. Metot ve Teknikler

Her araştırma bilimsel bir metot üzerine kurulur ve yürütülür. Metot kelimesi, araştırma yolu ile bulunup ortaya konulabilecek somut sebep-sonuç ilişkilerini ve bu ilişkilerin temelinde yer alan soyut bilimsel kanunları tespit edebilmek için izlenmesi gereken yol

---

[57] Ülken, Hilmi Ziya: **Bilgi ve Değer**, Ankara-1966
[58] Ülken, Hilmi Ziya: **Değerler, Kültür ve Sanat,** İstanbul-1965
[59] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** İstanbul–1998, sh. 84-85
[60] Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **Gençlerin Tutumları Kültürler Arası Bir Karşılaştırma**, Ankara-1973
[61] Ünal, Cavit; **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara-1981

anlamına gelmektedir.[62] Metodoloji ise genel olarak, her hangi bir bilim dalının bir bilgi elde etmek ve malzeme toplamak amacıyla kullandığı teknik, yol ve yöntemdir.[63] Bilimsel metodun temel amacı, olgular arasındaki ilişkileri keşfetmek ve bunları teorik modeller içerisinde doğru bilgiye giden yolda genelleştirmektir. Bu ilişkilerin genelleştirilme faaliyeti ise esasen bir soyutlamadır. Soyutlama mevcut gerçeklerin simgelerle belirlenmesi olup bir tür kavramlaştırma hareketini ifade eder.[64] Zihni bir faaliyet olarak soyutlama, gerek faraziyelerin kurulmasında ve gerekse araştırma konusunun farklı yönlerinin ve ilişkilerinin belirlenmesi hususunda araştırmacıya kolaylık sağlar.

Sosyoloji, hem tatbiki hem de nazari metotları kullanan tek sebepli açıklamalardan, çok sebepli açıklamalara geçen, tümdengelim yerine tüme varım metodunu benimseyen ancak bazı zamanlarda tümdengelimi de uygulayan, soyut kavramlardan somut kavramlara yönelen, somut kavramlardan ise soyut kurallar bulmaya çalışan bir bilim dalıdır.[65] Sosyoloji, değişen zaman ve şartlar itibariyle sosyal ilişkilerin farklılaşan boyutunu daha iyi anlayabilmek için, çeşitli metot ve teknikleri kullanmaya çalışır.

Genel olarak çalışma içerisinde araştırma amaçlarımıza ulaşabilmek için takip ettiğimiz metot, değerlerin ortaya çıkışında etkili olan faktörleri ve ilişkileri uygulamada elde ettiğimiz verilerle tespit etmek, bunların teorik kuramlar çerçevesinde incelenmesiyle birlikte değerler hakkında doğru bilgiye ulaşmak olmuştur. Bu çerçevede araştırma içerisinde kitap, dergi, gazete gibi kaynakların teorik incelenmesi, çeşitli istatistikî analiz çalışmaları ve anket başta olmak üzere pek çok teknik kullanılmıştır. Ayrıca mülakat ve gözlem tekniği araştırma içerisinde kullandığımız önemli teknikler arasındadır.

5.1. Varsayımlar

"Toplumun, tanımlanması, farklılaşması ve yeni bünyevi özelliklerin kazanılmasıyla, sosyal değerler arasında önemli bir ilişki vardır" temel varsayımımızdan hareketle, araştırma konumuzla alakalı olarak ortaya koyduğumuz alt varsayımlar aşağıdaki şekildedir;

- Karar alma sürecinde insanlar, o toplumun, bireysel, ailevi ve sosyal hayat sahalarında önemli olan ve beklenen değerlerini, göz önünde bulundururlar.

---

[62] Bilgiseven, Amiran K.; **Sosyal İlimler Metodolojisi,** İstanbul-1989, sh. 3
[63] Sezal, İhsan; **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar,** Ankara-1981, sh.81
[64] Seyidoğlu, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma**, İstanbul,1995, sh.13
[65] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, İstanbul-1996, sh.81

- İnsanların değerleri, tutumlarına rehber teşkil ettiğinden, onların çeşitli tutumlarının da (siyasî-dinî..) belirleyicisidirler.
- Bireylerin psikolojik dünyalarında sahip olduğu değerler bir birleriyle tutarlıdır. Hürriyetten yana olan bir insan, totaliterliğe karşı olacaktır.
- Bir toplumun, kadına ve erkeğe yönelik belirlemiş olduğu cinsiyet rolleri, değerlerin oluşmasına sebep olan önemli bir faktördür.
- Yaş, insanların değerlerinin farklılaşmasında ve değişmesinde etkili olan bir değişkendir.
- Medeni durum ile değerler arasında önemli bir ilişki vardır.
- İnsanların toplumsal yapı içerisindeki yerlerinin oluşmasına etki eden meslekler, aynı zamanda değerlerin de farklılaşmasına tesir etmektedir.
- Değerlerin kazanılmasında ve kabulünde, eğitim seviyesine göre farlılıklar bulunmaktadır.
- İnsanların mensubu bulundukları sosyal tabakaları ve ekonomik düzeyleri, değerlerin benimsenmesinde, kabulünde ve farklılaşmasında önemli rol oynarlar.
- Şehirleşme sürecinde, şehirde kalış ve şehirlileşme davranışları ile birlikte değerlerde de bir değişme meydana gelmektedir.
- Şehirleşme ve sosyal mobilite sonucunda oluşan dikey hareketlilikler, değerlerin farklılaşmasına ve değişmesine etki eder.
- Şehir içerisinde yerleşim birimi ve şehre entegrasyon açısından, merkez, çevre ve geçiş bölgelerinde yaşayanların değerlerinde farklılaşmalar bulunur.
- Kitle iletişim vasıtaları değerlerin tanımlanmasında ve değişmesinde etkilidir. (Kitle iletişim araçlarının yapmış oldukları yayınların etkisiyle, toplumda önemli değer kaymaları ve çözülmeleri meydana gelmiş, toplum geleneksel değerlerinden gittikçe uzaklaşmıştır. Değer değişmeleri, daha çok yeni yetişen nesilde görülürken, kuşak çatışmalarının boyutları gittikçe şiddetlenmiştir.)
- Modernleşme süreçleri ile birlikte, meydana gelen hayat tarzı içerisinde güvenlik önemli bir değer ve sorun haline gelmiştir. (Bu süreçte insanların birbirlerine olan güvenleri azalmış, insanlar güvensiz bir ortamda sosyal ilişkilerini sürdürür olmuştur. Özellikle "Risk toplumu" olarak belirtilen yapının doğurmuş olduğu bireysel ve toplumsal güvensizlik,

bireylerin mutluluğuna ve rahatına etki etmekte; böylesi bir toplumda dayanışma zayıflamakta, sosyal bütünleşmeden toplum gittikçe uzaklaşmaktadır.)

➢Modern hayatın aile üzerine olan etkisi, mevcut yapının ve içerisindeki değerlerinin değişmesine sebep olmuştur. (Bu etkiler dolayısıyla özellikle aile ve evlilik anlayışlarının değişmesi, farklı evlilik biçim ve algılayışlarının meydana gelmesi söz konusu olmuştur.)

➢Tüketim toplumu ve kültürü, geleneksel değerleri törpülemekte, yerine yeni ve gelip geçici değerleri koymaktadır.

5.2. Evren

Bilimsel bir araştırmada araştırma evreninin seçilmesi önemli bir aşamadır. Evren, yapısal özellikleri itibariyle alınan konuya uygun olarak, araştırılan soruların cevaplarını kapsayacak bir bütünlükte olmalıdır. Ancak bu şekilde, evrenin her hangi bir kesitinde tespit edilen veriler araştırmaya faydalı olabilir.

Araştırma evreni Malatya ilidir. Malatya bulunduğu coğrafi konumu itibariyle, Doğu ile Orta Anadolu ve Batı, Güney ve Güneydoğu ile Kuzey bölgelerinin kesişme noktalarında yer alması sebebiyle, Türkiye'deki genel sosyal yapı ile benzer özellikler göstermektedir. Aynı zamanda gerek kendi ilçelerinden ve gerekse diğer illerden aldığı önemli oranlardaki göçler ile birlikte şehirleşme, şehirlileşme ve sosyal değişmenin ve bütün bunların etkisiyle oluşan değer farklılaşmalarının boyutlarının ortaya çıktığı bir alan olma özelliğini taşımaktadır.

5.3. Örneklem

Örneklem, araştırma içerisinde uygulama yapılacak kişileri ifade eder. Örneklemin seçilmesi için farklı yollara müracaat edilir. Ancak hangi yolla yapılırsa yapılsın örneklem için iki şart gereklidir: Bunlardan ilki, örneğin temsil etme yeteneği taşıması, diğeri de örneklem hacminin yeterli büyüklükte olmasıdır. Temsil yeteneği, örneğin içinde seçildiği ana kütlenin özelliklerini, her hangi bir sapma göstermeden taşıması ve yansıtabilmesini ifade eder. Örneklem hacminin yeterliliği ise daha çok gözlemler ve istatistiki hesaplamalar dahilinde belirlenen yeterli büyüklükteki bir sayıya ulaşılarak, mevcut yapının özelliklerini ortaya koyabilme kabiliyetini belirtir.[66]

[66] Seyidoğlu, Hali; **A.g.e.,** sh. 32

Genel olarak örneklem iki şekilde çıkarılabilir: Birincisi oldukça sağlam olan ama uygulaması güç olan "tesadüfî örneklem"dir. Diğeri ise daha az sağlam olan ancak kolay ve ucuz olan "kota" yöntemidir. Kota örneklemesinde öncelikle incelenecek olan toplam grubun maket ve minyatür modeli kurulur. Daha sonra her kategorisindeki sınıfın nüfusunun sayısı (kotası) çıkartılır. Tesadüfî örnekleme tekniğinde ise çoğu zaman rehber katologlarından seçme, küme örneklemesi veya yöre örneklemesi gibi teknikler kullanılır. Burada örnekleme bazen rehber vasıtasıyla belirlenir. İsimler numaralandırılır veya düzenli bir aralıklarla seçilir. Küme örnekleminde, örneklem öğelerinin tek tek bireyler olarak değil de gruplar ve kümeler halinde seçilmesidir. Yöre örneklemi ise, büyük ölçekli haritaları veya fotoğrafları karelere ayırarak, mümkün olduğu kadar eşit bölge birimleri kurmak şeklinde seçilir. Bu birimler numaralandırılır ve tesadüfî örnekleme buralardan çıkarılır.[67] Tesadüfî örneklem içerisinde seçimin tamamen rastlantıya bağlı olması dolayısıyla, seçilen örneğin ana kütleyi yüksek derecede temsili sağlanmış olur. Burada seçilen örnekte yer alan kişilerde şu veya bu yönde var olabilecek sapmalar, örneğin yeteri büyüklükte olmasından dolayı, bir birini götürecek, sonunda sapma ihtimali en az olan bir örneklem elde edilmiş olacaktır.[68]

Çalışmamız, Malatya ilini Merkez, Çevre ve Geçiş olmak üzere üç bölgeye ayırdıktan sonra bu bölgeleri temsil eden mahallelerde, tesadüfî örnekleme tekniği kullanılarak seçilen kişilere uygulanarak gerçekleşmiştir. Bu itibarla I.Bölge Merkez, II. Bölge Geçiş ve III. Bölge Çevre olarak tanımlanmıştır. Örneklem alanının merkez, çevre ve geçiş olarak bölgelerin belirlenmesi, gecekondulaşma ve imar durumu, şehirde kalış süresi ve ekonomik durum gibi özellikler göz önüne alınarak yapılmıştır. Yaşanılan yerlerdeki nüfus yoğunluğu dikkate alındığı zaman I.Bölgenin %20, II. Bölgenin %40 ve III. Bölgenin %40 oranında bulunduğu belirlenmiştir. Bu çalışma sonucunda bölgeleri temsil eden mahalleler şu şekilde çıkarılmış ve buralara uygulama yapılmıştır;

I. Bölge; Kanalboyu, Sivas Caddesi, Fuzuli Caddesi, Hastane Caddesi, Vali Konağı Caddesi ve Zafer Mahallesinin bir bölümü

II. Bölge; Çöşnük Mahallesinin (aşağı ve yukarı) bir bölümü, Turgut Temelli Caddesi, Paşaköşkü, Çilesiz, Sigorta Hastahanesi Arkası, İstiklal Mahallesi, Karakavak, Koyunoğlu Mahallesi, Zafer Mahallesinin bir bölümü

[67] Duverger, Maurice, **Sosyal Bilimlere Giriş**, İstanbul-1990, sh. 169-177
[68] Seyidoğlu, Halil, **A.g.e.,** sh. 32-33

III. Bölge; Beydağı, Yamaç, Taştepe, Melekbaba, Kiltepe, Hidayet, Çarmuzu Mahalleleri

Araştırma yaptığımız alan olarak Malatya merkez ilinin, Devlet İstatistik Enstitüsü 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre,[69] nüfusunun 381081 olduğu görülmüştür. Böylece araştırmamızın evreni 381081 olarak belirlenmiştir. Çalışmamızın güvenirliliğinin ve geçerliliğinin sağlanması amacıyla örneklem sayımız, 804 olarak belirlenmiştir. Bu sayı %99 güvenlik düzeyi ve +/-5 göz yumulabilir yanılma payı aralığında yer almaktadır.[70] Örneklem sayımız 804 olduğu dikkate alındığında %99 güvenlik düzeyinde göz yumulabilir yanılma payı,

$$\mathbf{n = Z^2 JI(1-JI)N \,/\, Z^2 JI(1-JI)+(p-JI)^2(N-1)}^{*}$$

formülü kullanılarak şöyle belirlenmiştir;[71] (p-JI)=x kabul edecek olursak,

$$804= (2{,}58)^2.0{,}50.(1-0{,}50).381081 \,/\, (2{,}58)^2.0{,}50.(1-0{,}50)+(x)^2.(381081-1)$$

$$804= 6{,}6564.0{,}50.0{,}25.381081 \,/\, 6{,}6564.0{,}50.0{,}5+(x)^2.381080$$

$$804= 634156{,}8921 \,/\, 1{,}6641 + (x)^2.381080$$

$$804.1{,}6641+(804).((x)^2.381080) = 634156{,}8921$$

$$1337{,}9364 +(x)^2.306388320 = 634156{,}8921$$

$$(x)^2.306388320 = 634156{,}8921-1337{,}9364$$

$$(x)^2 = 632818{,}9557 \,/\, 306388320$$

$$(x)^2 = 0{,}00206$$

$$x = 0{,}045$$

[69] **2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara-2002,

[70] Sencer, Muzaffer; **Toplum Bilimlerinde Yöntem,** İstanbul-1989, sh.610

[*] Formüldeki simgelerin anlamları: **n=** Örneklem Büyüklüğü, **Z=** Güven düzeyine göre standart değer. Normal dağılım tablolarında bulunur. **% 95** için= **1,96 - %99** için=**2,58** olarak belirlenmiştir. **JI=** Evren içerisinde ilgilendiğimiz birimlerin oranı. Bu oran **0,50** olarak alınır. **p=** Örnek içerisinde ilgilendiğimiz birimlerin oranı. **p-JI** yada **JI-p=** Göz yumulabilir yanılgı (%1, %3, %5 v.b...; 0.01, 0.03, 0.05 v.b..)

[71] Bal, Hüseyin; **Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri,** , Isparta-2001, sh.113-114

5.4. Bilgi Toplama Araçları ve Uygulama

Çalışmamızda bilgi toplama araçları olarak nicel ve nitel kaynaklara müracaat edilmiştir. Nitel kaynaklar olarak konu ile alakalı yapmış olduğumuz literatür çalışmasıyla birlikte dünyada ve Türkiye'de yayınlanmış temel eserlere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla YÖK başta olmak üzere, pek çok üniversite kütüphanesine şahsen müracaat edilmiş, diğerlerine ise "Üniversiteler Kütüphaneler Arası İşbirliği" çerçevesinde özel istek ve posta yolu ile kaynaklar temin edilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde edindiğimiz kitap, dergi, internet vb. kaynaklardan faydalanma yoluna gidilirken, aynı zamanda saha üzerinde yapmış olduğumuz gözlem ve mülakatlardan elde edilen bilgilere de yer verilmiştir.

Diğer taraftan nicel bilgi kaynakları olarak Devlet İstatistik Enstitüsünün yapmış olduğu istatistiklerin yanında, konuyla ilgili yapılmış diğer araştırma sonuçları da dikkate alınmış ve bunlardan yararlanılmıştır. Araştırmamızda en önemli nicel bilgi toplama kaynağı olarak yapmış olduğumuz anket çalışmasından faydalanılmıştır. Anket sonuçları konulara göre değerlendirilmiş, gözlem ve mülakatlar da dikkate alarak yorumlamaları yapılmıştır.

5.4.1. Anket Formunun Hazırlanması

Araştırma kapsamı dahilinde, gözleme ve teorik incelemeye dayalı olarak elde edilen bilgiler, anket içerisinde soru olarak yer almıştır. Anket soruları hazırlanırken, sorular herkes tarafından aynı şekilde anlaşılacak biçimde açık, kesin ve kısa olmasına dikkat edilmiştir. Hazırlama tekniği açısından anket sorularımız, "kapalı uçlu" sorular ve "açık uçlu" soruların yanında, konuyla alakalı gerekli bilgileri elde etmek amacıyla sıralama ve puanlama sorularına da yer verilmiştir. Sorular oluştururken Bogardus, Likert ve Thurstone gibi tutum ölçeklerinden[72] faydalanılmıştır.

Anket sorularının ve değer envanterlerinin cevaplanmasında araştırmacıların karşı karşıya bulundukları önemli sorunlar vardır.[73] Bu amaçla yapmış olduğumuz araştırmada, anket verilerinin doğruluğunu ve güvenirliliğini arttırmak, cevaplamadaki hataları ve eksiklikleri en aza indirebilmek için bazı hususlara dikkat ettik; Bu konuda anketi yapmadan

[72] Bilgin, Nuri; **A.g.e.** sh. 1-17
[73] Yılmaz, Ali; **Psikolojik Değerlendirmenin Temelleri, Psikolojik Testler,** Samsun-1999,sh.161-163

önce, katılımcıya özellikle anket formuna isim yazılmadığı ifade edilerek, anketin mahiyeti hakkında bilgi verildi. Diğer taraftan anketin bireyin değerlerinin tespitine yönelik olması itibariyle, çeşitli endişelerle bazı bireylerin soruların cevaplanmasında çekingen olmalarını engellemek ve doğru cevabı verebilmelerini sağlamak amacıyla, bireyin şahsi özelliklerinin tanımlanmasında belirleyici olan olgusal içerikli soruları çalışmamızda anketin sonuna koyduk. Bunun yanında bireyin mutluluk, insanlar arası güven ve arkadaşlık ilişkilerini içeren sorular gibi bireyin ankete uyumunu kolaylaştıracak hazırlık sorularını, anketin başına yerleştirdik. Bunların arkasında çalışmamızın esas konusu olan değerler, değer hiyerarşileri ve değer değişmelerini tespite yarayacak sorulardan sonra aile, siyaset, din, estetik, gelenek ve kültürel yapı ile alakalı tutum ölçekleri dahilinde hazırlanan soruları sıraladık. Burada değerlerin hiyerarşilerini tespit etmek için Rokeach'ın[74] ve Erol Güngör'ün kullandığı, "Değer Sıralama Ölçeği"ni[75] kullandık. Ancak saha içerisinde eğitim seviyesi vb. faktörlerin etkisiyle, ölçeğin tamamının anlaşılıp sıralanmasının mümkün olmayacağını düşünerek katılımcılardan, bütün ifadeler okunduktan sonra sadece ilk dört önemli değeri belirtmeleri istenmiştir.

Araştırma anketini hazırladıktan sonra farklı sınıf, yaş, cinsiyet ve meslekteki 25 kişiye, bir ön uygulamasını yaptık. Burada soruların anlaşılması güç ve sıkıntılı olanları tespit ederek, bunları sadeleştirip, düzelterek anketi sahaya uygulamaya hazır hale getirdik. Buna ilaveten anketin resmi izinlerinin alınması sürecinde, müracaat ettiğimiz Malatya Devlet İstatistik Enstitüsü tarfından, incelenmek üzere Ankara Devlet İstatistik Enstitüsü Genel Merkezine gönderilen anketimize, uygun ve olumlu görüş bildirilmiştir.

5.4.2. Anket Sorularının Uygulanması

Araştırma anketi, Malatya il merkezine Mayıs–2004 tarihinde yapılmış, anket yapılırken sınırlı sayıda anketör kullanılmıştır. Anketlerin çoğu bi zatihi kendimiz tarafından veya birlikte sahaya çıktığımız anketörlerce kendi kontrolümüzde yapılmıştır. Anketörlerin büyük bir bölümü Sosyoloji Bölümünde okuyan, daha önce anket tecrübesi olan öğrencilerinden oluşturulmuştur. Burada bir yandan öğrencilerin bilgilerinin saha içerisinde

[74] Rokeach, Milton; **A.g.e.**, sh.7
[75] Güngör, Erol; **A.g.e.** sh.84

uygulama sırasında örneklerle pekişmesi sağlanırken, diğer taraftan öğrencilerin anket uygulama konusundaki ön teorik bir bilgiye sahip olmaları ve önceki tecrübeleri, anketin yapılmasını daha güvenli ve kolay bir hale getirmiştir.

Daha önceki tecrübelerine ilave olarak, bilhassa konuya özel olmak üzere anketörleri, anketi uygulamaya çıkarmadan önce, anket çalışmasını bilgilendirme toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılarda farklı tipteki anket sorularının tek tek okunup açıklanmasının yanında, ankete doğru ve samimi cevaplar alınabilmesi açısından, insanlarla olan iletişim ve ilişkilere yönelik bilgilendirme içerikli konulara değinilmiştir. Ayrıca burada anketi uygularken, anketörlerin karşılaşacakları, farklı bölge, eğitim düzeyi, zihniyet ve farklı psikolojideki insan tipleri ile alakalı bilgiler verilmiştir.

Daha sonra anketörler iki gruba ayrılmış, hafta içi bir grup ve hafta sonu bir grup olmak üzere dönüşümlü olarak anket uygulanmıştır. Özellikle gündüz vakitleri eşlerin evde olmayacağı düşünülerek, bayan ev sahiplerinin daha rahat cevap verebilmesi amacıyla, bir bayan ve bir erkek olarak ikili gruplar oluşturulmuştur. Diğer taraftan anketin acele olarak yapılıp eksik ve hatalı cevap alınması mahzurunu ortadan kaldırmak için bir anketöre günde beş adet anket formu verilmiş, fazla anket yaptırılmamış ve sahaya bizzat kontrolümde çıkılmıştır. Daha sonra anket uygulaması yapılırken toplanan anketler bilgisayara belirli aralıklarla yüklenerek, dağılımın sadece belirli yönlerde yoğunlaşması önlenmiş, farklı bölge, meslek ve cinsiyet gibi faktörlerin Malatya ortalamasını yansıtacak düzeyde olmasına dikkat edilmiştir.

5.4.3. Araştırma Verilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi

Uygulama yaptığımız saha üzerine olan anketler incelenerek hatasız olanlar bilgisayara aktarılmıştır. Bilgisayarda verilerin kodlanması SPSS (Statical Package For Social Sciences) programı kullanılarak yapılmıştır.

Alınan sonuçlar ise Frekans bilgileri alınarak farklı açılardan değerlendirilmiş, ayrıca bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki, çapraz tablo ve Ki-Kare (x^2) testi ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Çapraz tablolar SPSS programının kullanım imkânlarından da faydalanarak, üç boyutlu (Satır, Sütün, Toplam) olarak yüzdeleri ve sayıları çıkarılmıştır. Ayrıca aynı anda iki bağımsız değişken ile bir bağımlı değişken arasında çapraz tablolar çıkarılarak, değişkenler arası ilişkilerde, daha etkili olan değişkenler bulunmaya çalışılmıştır.

Bazen de değişkenler arası ilişkiler, bilgisayar harici matematiksel olarak bizim tarafımızdan ölçülen ve belirlenen rakamlar ile gösterilmeye çalışılmıştır. Bütün verilerden elde edilen sonuçlar, ilgili konu bölümünde, konunun teorik izahının akabinde verilmeye çalışılmış; genel teorik izahlar ve diğer bulgular ile farklılıkları veya benzerlikleri yorumlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE ARAŞTIRMA ALANININ ÖZELLİKLERİ

1.DEĞERLER, ALGILANMASI VE YAŞATILMASI

1.1.Değer Kavramının Tanımlanması

Değer kavramının toplum içerisinde kullanım alanı oldukça geniş bir sahayı kapsamaktadır. Doğrudan gözlenemeyen değerler, adeta güneş gibi sosyal ilişkileri sarmakta, olgulara ve nesnelere çeşitli atıflar yapmakta, davranışlar için aydınlatıcı rehber rolünü üstlenmektedir. Çoğu zaman insanlar, farkında olmadan, soyut olan bu kavrama müracaat etmekte, günlük hayatlarını ve yaptıklarını bir düzene koymaktadırlar.

Kavramın geniş kullanım alanına sahip olması, sözlük anlamına da yansımaktadır. Zira değer kavramının sözlük anlamlarına bakıldığında, farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Buna göre değer; 1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; 2.Üstün yararlı nitelikte olan; 3. Bir şey için biçilen kıymet paha; 4. Yerinde olan, aykırı görülmeyen, üzerinde değer bir konu, bir şeyin veya kimsenin taşıdığı yüksek ve yararlılık niteliğini[76] ifade etmektedir. Değer kavramı yine istenilen ve değerli olarak kabul edilen, para, mücevher, kuvvet gibi maddi objelerin yanında, insanların önem verdiği inançları ve kurumları da içine alır. Bazen iyiliğin soyut karakterine de atıfta bulunur.[77] Sözlük anlamlarına bakıldığında değerlerin ne kadar esnek bir tanımlama yapısına sahip olduğu görülmektedir.

Değer kavramının sosyal ilimler dünyasında bilimsel olarak tanımlanması yenidir. İlk defa 1918 yılında Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılan ve izahı yapılan[78] değer kavramı, Latince kıymetli olmak veya üstün, hakim, güçlü olmak anlamlarına gelen "valere" kelimesinden türemiştir.[79] Ancak kavramın ilim sahasındaki kullanımı, insanlığın sosyal konulara kafa yorduğu zamandan itibaren başlayan, uzunca bir tarihî sürece dayanmaktadır.

---

[76] **Türkçe Sözlük,** Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara-1988, sh.345, **Türkçe Sözlük ve Yazım Klavuzu**, Milliyet Yayınları, sh.157

[77] Ünal, Cavit; **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara-1981, sh.1

[78] Bilgin, Nuri; **A.g.e.,** sh. 83

[79] Leıchtentritt, Ronit D.-Rettig, Kathryn D.: ***"Values Underlying End-Of-Life Decisions: A Qulaitative Approach",*** **Health And Social Work**, V.26, N.3, 2001, sh.151

Nitekim değerler probleminin incelenmesi ve bilimsel bir konu olarak ele alınması, ilk olarak felsefe bilimi tarafından yapılmış ve bu ilmin önemli katkıları olmuştur. Değerler, uzunca bir müddet felsefe disiplini içerisinde bilgi-değer problemi başta olmak üzere, ahlâkta ve estetikte, iyi- kötü, güzel-çirkin, doğru ve yanlışı belirlemek için tartışılan normatif bir ölçü arayışı olarak ele alınmıştır.

Değerlerin davranış üzerindeki belirleyici etkisi, değer kavramını, sosyal bilimler literatüründe önemli bir konuma getirmiştir. Çünkü değerler, genellikle davranışla ilişkilendirilmiş ve tanımlanmasında, davranışa etkisi önemli bir faktör olarak düşünülmüştür.[80] Cemil Meriç, değerlerin insan davranışlarını biçimlendirdiğini ve ideallerinin oluşmasına hizmet ettiğini söyler.[81] Berger'e göre değerler, davranışın nasıl olması gerektiğini belirten, hangi davranışın iyi, hangi davranışın kötü olduğu hakkındaki fikir, inanç ve kabullerdir.[82] Yine bu doğrultuda değerlerin insanların davranışları üzerine etkisini göz önüne alan Rokeach, değerleri insan davranışına rehber olan ve onu belirleyen sürekli inançlar olarak tanımlamaktadır.[83] Rokeach'ın çalışmalarından yola çıkan Schwartz ise değerleri, insanların hedeflerini ve motivasyonunu belirleyen rehber ilkeler ve inançlar olarak tanımlamaktadır.[84] Değerlerin davranışlar için bir motivasyonel unsurlar olarak kabul edilmesi, bize ihtiyaçların ve isteklerin değerler üzerindeki etkisini göstererek, onların psikolojik yönünü vurgularken; değerlerin aynı zamanda davranışları dışarıdan belirleyen ortak hedefler olarak kabul edilmesi, onların sosyal yönünü bize göstermektedir.

Psikolojik olarak değer kavramı, bir şeyi arzu edilir veya yararlı kılan özelliği veya niteliği; bir şeye bağlanan ruhsal enerji miktarı olarak tanımlanırken, sosyal açıdan kavram; belli bir toplumda, neyin iyi neyin kötü, doğru veya yanlış olduğu, arzu edilir veya arzu edilemez olduğu konusundaki görüşleri ve standartları[85] ifade etmektedir. Bu tanımda da görüleceği üzere, insan davranışını idare eden standartlar veya rehber ilkeler olarak değerler, toplum içerisinde bireyi, belirli konularda belirli pozisyonlar almaya teşvik etmektedir.

---

[80] Rokeach, Milton;**The Nature of Human Values**, sh.4-5, Kemmelmeımer, Markus: ***"Private Self-Consciousness as a Moderator of Relationship Between Value Orientations and Attitudes",*** **The Journal Of Social Psychology** ,141(1), 2001, sh.61, Nauta,A.-Carsten, K.; ***"Social Value Orientation, Organizational GoolCancerns and Indepartmatal Problem Solving Behaivor",*** **Journal Of Organizational Behavior**, V.23,2002, sh. 201, Franz, Eldon H.; ***"Ecology, Values and Policy",*** **Bio Science**, V.51, N.6, 2001, sh.469, Lipson, Leslie; **Uygarlığın Ahlaki Bunalımları,** (Çev. J.Ç. Yeşiltaş), İstanbul-2003,sh.34,

[81] Meriç, Cemil, **Mağaradakiler,** İstanbul-1997, sh.183

[82] Wuthnow, Robert J.-Berger, P.L.:**Din ve Modernlik**, (Çev.:A. Çiftçi), Ankara-2002, sh. 19

[83] Rokeach, Milton: **The Nature of Human Vaules,** New York-1973, sh.5

[84] Schwartz, S.H-Bilsky, W: "***Toward a Psychological Structure of Human Values"***, **Journal of Personalty and Social Psychology**, (1987), N.53, p.550-562

[85] Budak, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara-2003, sh.195

Değerler, bireylerin düşünce, tutum, davranış ve eserlerinde birer ölçüt olarak ortaya çıkmakta ve toplumsal bütünlüğün ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadırlar. Toplum hayatında, her şey bireylerin sahip olduğu sosyal değerlere göre algılanılır ve diğerleriyle karşılaştırılır. Bireysel değerlerin oluşumunda, içinde yaşanılan toplumun ve kültürün önceliklerinin benimsenmesi, bunların muhakeme ve seçimlerde birer ölçüt olarak kullanılması önemlidir.[86] Değerlerin kıymet takdir etmek için kullanılan ilke ve ölçüt olma özelliği, kararların, alternatif tekliflerin, hareketin veya hareketsizliğin potansiyel sonuçlarını veya gerçeğin mahiyetini belirlemek için sürekli belirleyici olmalarına sebep olur.[87] Belirleyicilik özelliği ile değerler, sosyal tutumlara rehberlik ettiği gibi, zihniyetlere ve ideolojilere de kaynaklık teşkil eden bir yapıya sahiptir.[88] Bu genel karakterleri dolayısıyla değerleri, kurumların ve sosyal yapının temelinde yer alan ve onlara rengini veren önemli sosyolojik olgular olarak görebiliriz.

1.2.Değer ve Değerlendirme Süreci ile İlgili Bazı Kavramlar

Değerlerin oluşumu, esasında değerlendirme süreci sonucunda gerçekleşir. Her değerlendirme süreci kişiden kişiye farklı olsa da, bu süreçte etkili olan bazı ortak kavramlar bulunmaktadır. Bu açıdan değerlendirme sürecinin izahı, bazı kavramların tanımlanmasını gerekli kılmaktadır.

Bunlardan birisi *değer objesi*dir. Değer objesi, değeri ve değer duygusunu ortaya çıkaran, değerlendirmeye konu olan şeylerin tümüdür. *Değerlilik* ise nesnelerin, olayların birey üzerinde psikolojik olarak itme veya çekme duygusu yaratma kapasitesidir.[89] Değerlilik daha çok değer objesiyle alakalı bir durumdur. Değer objesine yönelik yakınlaşmaları ve uzaklaşmaları belirten değerlilik, değer şiddeti oranında ortaya çıkar. Zira *değer şiddeti*, değer objesine yönelik bireyin göstermiş olduğu duygusal tepkiyi ve potansiyeli ifade eder.

Belirttiğimiz bu süreçler sonucunda değer objesine yönelik oluşan yargılar ile bizde bir *değer hükmü* oluşur. Değer hükmü, değerlendirme süreci içerisinde oluşan, nesne, olay, konu ve kişilere yönelik benimsenen iyi-kötü, doğru-yanlış ve güzel-çirkin gibi ifadelerin her birisidir.[90] Her değer karşısındaki eşyaya ve duruma yönelik bir hüküm içerir. İnsanlar çevrelerini, davranışlarını, niyetleri ve vasıtaları göz önünde bulundururken onlara değer hükümleri verirler: Dürüstlük iyidir, demokrasi iyi bir rejimdir, "A" marka araba

---

[86] Tolan, Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** Ankara-1996, sh.233
[87] Keeney, Ralph L.; **Value- Focused Thinkig**, Harward-1966, sh.24-25
[88] Çileli, Meral; ***"Cahnge İn Value Orientations Of Turkish Youth From 1989 to 1995",*** **The Journal Of Psychology** ,2000, 134(3), sh.297-298
[89] Lupton, Deborah; **Duygusal Yaşantı,** (Çev. M.Cemal), İstanbul-2002, sh.52
[90] Erkal, Mustafa E.-Baloglu, Burhan-Filiz; **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul.-1995, sh.80

güzeldir..gibi.[91] Değer hükmü, değerin bilgi dili ifadesidir. Değer hükümleri hem subjektif hem de objektiftir. Bir suje tarafından konulmaları bakımından subjektif, objeye ait olmaları bakımından objektiftir. Bu yüzden hem ferdî hem de toplumsaldırlar.[92] İster ferdî isterse toplumsal sahada olsun, bütün değer hükümleri, izlenilecek yol haritaları olarak yön gösterici ve rehberlik edici işlevini yerine getirirler.

1.3.Değerlendirme Süreci

Değerler, insan yapısının bir karakteri olarak, atıfta bulunma ve kıymet takdir etme-değerlendirme süreçlerini içerir.[93] Çünkü değerlerin her biri, bir değerlendirme süreci sonucunda ortaya çıkar. Değerlendirme süreci ise üç şekilde gerçekleşir:[94] Bunlardan birincisi değerlendirenin değerlerine uygun, yani kendi yapısındaki değere göredir. İkincisi ise değerlendirenin, değerlendirilen ile olan özel ilişkilerine göre, yani değerlendirilene bir değer atfetmedir. Üçüncü şekilde ise genel geçerlilikte olan, genel değer hükümlerine göre değerlendirme gerçekleşir.

Sosyal ilişkiler sisteminde gerçekleşen değerlendirmeler ise, belirli bir sürecin ürünüdür. Bu tür ilişkilerdeki değerlendirmelerde ilk aşama, değerlendirenin ilişkide bulunduğu kişinin eylemini ve tutumunu anlamasıdır. Bu bir hareketin kişiye verdiği bilgisel süreci ifade eder. Bazı zamanlar yapılan davranışlar eksik ve kusurlu kurulurlar ki, o zaman davranışlar yanlış anlaşılır. İkinci aşama ise gerçekleşen bir davranışın, diğer davranışlar içerisinde ne gibi sonuçlara yol açtığının görülmesidir. Yani yapılan davranışın olumlu ve olumsuz sonuçlarının kavranmasıdır. Burada olayın kişiye açtığı yarar ve zararlar, değerlendirmede önemlidir ve hesaba katılır. Bu aşama da bireye değerlendirme için gerekli bilgiyi sağlar. Son aşamada ise davranışın değerinin, insanın değerleriyle olan ilgisi sonucunda, davranışın-değerli ve değersiz veya doğru-yanlış olduğu belirlenir. [95] Özet olarak sosyal ilişkilerdeki değerlendirme süreci, sosyal etkileşim, anlama, olayın sonuçlarını muhakeme etme, sıralama ve tercih/seçme süreçlerine dayanarak gerçekleşir.

Görüldüğü gibi her değer, bir değerlendirme sürecinin ürünüdür. Değerleri ortaya çıkaran süreç olarak değerlendirme, esasında aktif ve dinamik bir süreci oluşturur. Her değerlendirme etkinliğinde ise üç önemli faktör başrolü oynamaktadır:[96] Suje, obje ve ikisi arasındaki duyu verileri, değerlendirme sürecinin yapı taşlarıdır.

---

[91] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** İstanbul-1998, sh.27
[92] Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, Ankara-1966, sh.326
[93] Connor, Steven: **Theory and Cultural Value**, Oxford-1992, sh.8
[94] Kuçuradi, İoanna; **İnsan ve Değerleri**, Ankara-1988, sh.7
[95] Kuçuradi, İoanna; **Etik**, Ankara-1999, sh.16-17
[96] Ülken, Hilmi Ziya; **A.g.e., sh.** 232-234

Değerlendirmede etkili olan faktörlerden suje, insanı ve bireyin kendisini ifade eder. Değerler her şeyden önce insan ürünleridir. Değerlerin özneden bağımsız bir varlık alanları yoktur. O yüzden değerlerin varlığı insana bağlıdır. Fizikî ve sosyal dünyada tek başlarına duran soyut veya somut, mantıklı veya mantıksız konu ve objelere değerli olduklarını atfeden insanın kendisidir. Mesela insanın sosyal hayatta değer verdiği çoğu şeyin, fizikî bir temeli yoktur. Muhtaçlara yardım etmenin, vatan veya insanlık için fedakârlık yapmanın niçin gerektiğinin, objelere ve kanunlara dayalı bir ispatı bulunmamaktadır. Bunların birey için fizik kanunları kadar, birer gerçeklik sahası teşkil ettiğini ve önemli olduklarını söylenebilir.[97]

Değerlendirme sürecinde diğer bir faktör de objedir. Buradaki objeden kasıt değerin atıfta bulunduğu konu, olay, eşya ve şeylerdir. Şuurun yöneldiği ve değere konu edilen bütün bu şeylere değer objesi adını verebiliriz. Değerler hangi mânâda ele alınırsa alınsın kişinin obje ile bağlantısında beliren bir şey olarak varoluş alanına aittirler. Bu yönüyle her değerlendirme sürecinde bir tespit söz konusudur. Tespit edilen değerler olumlu veya olumsuz önermeler olarak ifade edilir. Hukukta haklı haksız, estetikte güzel çirkin, ahlâkta iyi kötü gibi tespitler değerlerin somut ifadeleridir. [98]

1.4. Değerlerin Kaynağına Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Değerlendirmelerde temel kabul edilen ve değerlerin oluşumuna kaynaklık teşkil ettiği öne sürülen; Obje ve suje ilişkileri başta olmak üzere, geçmişten günümüze kadar uzanan bir süreçte farklı felsefi ve sosyolojik görüşler bulunmaktadır:

1.4.1. Suje Kaynaklı Görüşler

Bunlardan biri değerlerin *suje* (özne) tarafından belirlendiği görüşüdür. Bu grupta yer alanlar, değerlerin suje kaynaklı olarak, bireyin duyguları ve önemlilik atıfları ile belirlendiğini, dolayısıyla kişiden kişiye değiştiğini ve göreceli olduğunu öne sürmüşlerdir.[99] Yani obje bireyin değerlendirmeleri sonucunda oluşmuş bir varlık olarak, sujeye bağlı inşa edilir. Objeye değerini veren objenin yapısal özellikleri değil, sujenin ona karşı geliştirdiği atıflarıdır.

Sofistlere kadar uzanan bu görüş, değerlerin merkezi olarak insanı kabul eder. En ünlü sofist olan Protagoras'a göre "İnsan her şeyin ölçüsüdür"[100] Sofistler bu yüzden değerleri insana özgü ve ona ait olarak görürler. Pragmatist olduklarından dolayı değerin ölçüsü bireye

---

[97] Güngör, Erol,; **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul-1989, sh.152
[98] Ülken H. Ziya; **Değerler, Kültür ve Sanat,** İstanbul-1965, sh.8
[99] Keeney, Ralph L.; **A.g.e.,** sh.154
[100] Özlem, Doğan; ***"Değerler Sorununda Nesnelcilik, Mutlakçılık ve Öznelcilik, Rölativizm",*** **Bilgi ve Değer**, (Ed.:Ş. Yalçın), Ankara-2002, sh.284-285

sağlayacağı faydadır. Yani onlara göre mutlak doğru ve mutlak yanlış birer vehimdi, bu mefhumlar faydalı olana bağlıydılar.[101] Sofistlerin de içinde bulunduğu Pragmatistler, değerlerin zamana, yere ve durumlara bağlı olması dolayısıyla göreceli olduğunu savunurlar. Evren sürekli değiştiğinden dolayı değerler de değişmektedir.[102] Bu görüş mensupları, değerin bireye kazandıracağı fayda oranında önemli olduğunu kabul etmektedir.

İdealistler, objenin değerini sujenin bir yeteneği olarak görürler. Dünya ve evreni, evrensel ve sonsuz kavramları ile tanımladıkları için, değerleri de değişmeyen ve bütün insanlara uygulanabilir ilkeler olarak görürler, ancak bunu söylerken öznellikten hareket ederler. İdealister değerlerin özneden bağımsız bir nesnellikleri bulunduğunu, hatta bazı değerlerin mutlaklığa sahip olduğunu belirtmişlerdir. İyilik, doğruluk, güzellik kişiye göre değişen bir görece nitelikler değil, evrenin yapısında bulduğumuz mutlak değerlerdir.[103] Kötülük iyiliğin eksikliği, çirkinlik de güzelliğin eksikliğinden kaynaklanır. Platon gibi Hegel de değerlerin, kişi hayatında gerçekleşmesini iyi düzenlenmiş toplumla mümkün görmektedir.[104] İdealistlerden farklı bir teori vardır ki o da Kant'ın idealizmidir. Bu teori tek sujenin herhangi bir yeteneği olarak değil, suje ve objeyi içine alan bir sürecin ürünü olarak görür. Esasında bu süreçte suje özelliği gösterir. Fakat bu artık tek empirik bir suje değil, aşkın (transcendental) bir sujedir. Bunun için Kant'ın idealizmi "transcendental idealizm" olarak isimlendirilir.[105]

Egzistansiyalistler ise sübjektif varlığın dinamik tabiatına önem vermişlerdir. Egzistansiyalistlere göre, insan bütün değerlerin kaynağı ve yaratıcısıdır. Onlar, bireye ve onun seçimlerine vurgu yaparak, insanların kendi özgür seçimleriyle değer meydana getirdiklerini savunurlar. [106] Değerlerin subjektif hükümler olduğunu ve sürekli değiştiğini savunanlar arasında Septikler, Empiristler de bulunmaktadırlar.

Değerleri genel olarak sujenin genel yapısına bağlayan anlayışların yanında, sujenin çeşitli alt özelliklerine de bağlayanlar vardır. Bunlar arasında, bireysel bilginin erdemliliği ve ahlâkî değerleri oluşturduğunu belirten Sokrat,[107] Haz-elem hisleri doğrultusunda İlk çağda

---

[101] Meriç, Cemil; **A.g.e.,** sh.27
[102] Altun-Akbaba, Sadegül: ***"Eğitim Yönetimi ve Değerler",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1,S.1, İst-2003, sh.9
[103] Arat, Necla; **Etik ve Estetik Değerler,** İstanbul-1996, sh.56-59
[104] Yıldırım, Cemal; **Eğitim Felsefesi**, Eskişehir-1987, sh.49
[105] Mengüşoğlu, Takiyettin, **Felsefeye Giriş**, İstanbul-1983, sh.53
[106] Mayer, Frederick: **Yirminci Asırda Felsefe,** (Çev.:V. Mutal), İstanbul-1974, sh.34
[107] Platon; **Diyaloglar**, İstanbul-1989, sh.26,187, Erdemli, Attilla; ***"Yaşama Sorunu Bakımından Bilgi-Değer Bağlamı",*****Bilgi ve Değer**, Ankara-2002, sh.225

"Mutluluk Ahlâkı"nı öne süren Aristo,[108] ve Epikürcülerin[109] yanında Yeni Çağ'da "toplumsal haz" ilkesini öne süren J.S. Mill bulunmaktadır.

Bu noktada somut gerçeklere önem veren ancak, henüz tecrübe edilmediğinden dolayı bilinmeyen bir sahanın olaylarını akıl yolu ile çözülebileceğini ön gören Rasyonalistler[110] de değerleri akla icra ederler. Doğru bilginin ölçütü duyular değil akıldır. Rasyonalistlere göre, duyum ve algılar bize geçici ve doğruluğu kesin olmayan bilgiler verir. Asıl kesinliklerimizi oluşturan bizdeki doğuştan gelen akıldır.[111] Bu doğrultuda Descartes, ahlâkın en yüksek hedefinin tabi akıl ile varılacak olan "üstün iyinin" yani "bilgelik" olduğunu ifade etmektedir. Bunu gerçekleştiren kişiler üstün ruhlu insanlardır. Onlar, bayağı ruhlara sahip insanlar gibi ihtirasları doğrultusunda yaşamaz, akıllarını kullanırlar.[112]

1.4.2. Obje Kaynaklı Görüşler

Değerlerin kaynağı olarak objeyi kabul edenler ise, objeyi bağımsız kendi başına, özellikleri ve işlevleri ile var olan bir şey olarak görürler. Burada savunulan, değerli kabul edilen bir konunun veya şeyin aslında, bizim onu değerli bulduğumuzdan dolayı değil, onun bizatihi kendisinin değerli olmasından dolayı değerli olduğudur.[113] Değer yüklenmiş şeyler, bilginin nesneleri olarak görülür. Bir şeyin değeri o şeyin bir çeşit özelliğidir. Böylece değerlendirme bir bilgi meselesidir ve objeye bağlıdır.[114]

Objeler duyu ve algının bir ürünüdürler. Bu doğrultuda Sensualist- empirist teoriler, verilerden kalkar ve psikolojik algı üzerine kuruludurlar. Dolayısıyla diğer adıyla olguculuk ve nesnelcilik olan pozitivizmle uyuşurlar. Bu yüzden David Hume, bütün pozitivistlerin babası olarak kabul edilir.[115] Algılanan objelerin kendilerinde taşıdıkları özellikler ve önemlilikler bizim bilişsel dünyamızı inşa ettiği gibi, değer yapımızı da onlar belirler.

Yine Hume'un yanında, Locke, Condillac gibi filozoflar da duyulur algının düşünceyi meydana getirdiğini belirtmektedirler.[116] Dolayısıyla objenin veya varlığın durumu, düşünceyi ve değerleri meydana getirmesinde önemli görülmektedir.

---

[108] Aristotales; **Politika,** (Çev.:M. Tunçay), İstanbul-1983, sh.7, Russel, Bertnard; **İlkçağ Batı Felsefe Tarihi**, (Çev.; M. Sencer), İstanbul-2000, sh.293-296
[109] Kaya, Yalçın; **Antikçağ Felsefesine Genel Bakış**, İstanbul-1999, sh. 29-30
[110] Bilgiseven Amiran K.; **A.g.e.,** sh.15-16
[111] Erdem, Selman, **Felsefe**, İstanbul-1993, sh.38
[112] Descartes; **Ahlâk Üzerine Mektuplar,** İstanbul-1989, sh.16
[113] Asch.E. Solomon; **Social Psychology**, USA-1952, sh.358
[114] Akay, Zeynep Direk; ***"Değerlere Karşı Düşünce ve İlgi Etiği",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın) Ankara-2002, sh.54
[115] Mengüşoğlu, Takiyettin, **A.g.e.,** sh. 53
[116] Alfred, Weber; **Felsefe Tarihi**, (Çev.:V. Eralp), İstanbul-1991, sh.268

Realizm, algıladığımız şeylerin gerçek olduğunu zihnimizin onu değiştiremeyeceğini belirtirler.[117] Realistler, insanların teorilerini doğal, fizikî ve sosyal yasalara göre geliştirebileceklerini, doğa yasalarının evrensel olarak kabul edilmesi, değerlerin de bunlar üzerine kurulması gerektiğini belirtirler. Realistler genellikle değerleri nesnel nitelikte şeyler olarak kabul ederler.[118] Bu yüzden herkes için geçerli değerlerin bulunduğunu öne sürerler.

Realizmle bağlantılı olarak fenomoloji ise, düşünme hareketinden bağımsız olarak kendiliğinden hakikatlerin önemine işaret ederek,[119] değer tanımlamasında öznenin ötesinde objeye kıymet biçer.

Natüralistler, ideolojiden, kültürden, dilden ve değerlerden bağımsız objektif ve nötr bir bilgi türüne ulaşılabileceğini öne sürmektedirler. Natüralistlere göre eski metafizik inançları benimseyen insan, kendini tabiatın gerçeklerine uydurmalıdır. Naturalistler insan merkezli görüşleri yıkmak istemekle kalmayıp, bütün insanî değer ve inançların boş olduğuna inanırlar. Eleştiriciler natüralizmin bizi ahlâkî çöküntü içerisine götüreceğine[120] ve ideolojiden bağımsız bir bilgi türünü öne sürerken kendisinin bir ideolojiye dönüştüğünü söylemektedirler. Böylece modern entellektüelleri oluşturan natüralistler, ideolojiyi red ederken ideolojiye bürünmekte, değerleri red ederken "natural" hayat formlarını önümüze insanlığın yüksek değerleri olarak koymakta ve çelişki içerisinde kalmaktadırlar.[121]

Doğa bilimleri dışında sağlanan hiçbir bilgiyi ve gerçekliği kabul etmeyen Pozitivistlerin[122] ardından gelen Mantıkçı pozitivistler veya başka adıyla Viyana okulu ise kendilerine metafizik değer yargılarını bir tarafa bırakarak, bilgiyi dinî unsurlardan temizlemeyi amaçlamışlardır.[123] Bu görüş mensupları, olgu değer ayrımında o kadar ileri gitmişlerdir ki, onlara göre ahlâk, siyaset, metafizik, estetik kısaca değer içeren her şey epistemolojik olarak anlamsızdır.[124]

1.4.3. Suje ve Obje Arasındaki İlişkiye Dayanan Görüşler

Değerlerin aynı zamanda obje ve suje arasındaki ilişkilerin ve etkileşim süreçlerinin bir sentezi olduğu kabul edilmektedir. Ülken, değerlerin ortaya çıkışının esasında değer

---

[117] Adjukiewicz, Kazimierz: **Felsefeye Giriş Temel kavramlar ve Kuramlar,** (Çev.; A. Cevizci), Ankara-1994, sh.69-70; Mayer, Frederick: **Yirminci Asırda Felsefe,** (Çev.:V. Mutal), , sh.23
[118] Yıldırım, Cemal; **Eğitim Felsefesi**, Eskişehir-1987, sh.50
[119] Mayer, Frederick: **Yirminci Asırda Felsefe,** İstanbul-1974, sh.25
[120] Mayer, Frederick: **Aynı eser,** sh. 24-25
[121] Arslan, Hüsamettin; ***"Bilgi, Natüralizm ve Değerler***", **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın) Ankara-2002, sh.91-92
[122] Adjukiewicz, Kazimierz: **A.g.e.,** sh.71
[123] Mayer, Frederick: **A.g.e., sh.**28-29
[124] Yalçın, Şehabettin; ***"Bilginin Normatif Yönü",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın), Ankara-2002, sh.122

sujesinin, aşkın objenin ve şuur verilerinin sentezi olduğu görüşündedir.[125] Bu yönüyle değerlendirme bir etkinlik sürecini oluşturur. Bu süreç iç dairede arzu ve şuur verilerini, değer objesi karşısında sürekli bir şekilde diyalektik bir münasebete sokar. Bu süreçteki değerlendirme esasında ya bir değer tespiti, ya da değer verme veya değer yaratma etkinliğidir. Değer tespiti başkalarının daha önce yaratmış olduğu değeri anlamaktır. Değer verme anlamadan sonra gelir ve bir lisan işidir. Değer keşfi ve yaratılışı ise iki şekilde gerçekleşir, değer icadı ve değer ibdaı. Değer icadı ihtiyaca tabi olarak yeni şeyler ve usuller üretmektir. Değer ibdaı ise kavramlar alanına yükselen eşya ve hayallerden meydana gelmiş sanat ve fikir eserleridir.

Değerler sujenin, objeye yönelik geliştirdiği şuur verileridir. Duyumlar hem fiziksel hem de ruhi varlığımızı meydana getiren bir yapı taşıdır.[126] Bunun için değerler sezgi ile kavranırlar. Bizde kavramlardan önce bir değer sezgisi vardır. Değer, hakikat çeşidinden ifade edilince değer mantığı halini alır. Değerin ölçüsü bu yüzden akıldır, değeri doğuran, değeri keşfeden, değeri anlayıp onun hakkında hüküm veren, değerlendirmelerde ölçü olarak kullanılan akıldır. Sezgi ile kavranarak duyu ve duygu düzeyinde kalan bir değer bildirilme ve anlaşılma özelliğini yitirirler. Anlaşılamayan bir şey ise değer değildir. Bu yüzden değerler her ne kadar duygulara ait bir sezgi ile kavransa da, akıl ve değerler mantığı ile anlaşılırlar.[127] Bu süreçteki aklın pozisyonu, aklı aşan bir yapılanmada aklın etkinliğidir.

1.4.4. Frankfurt Okulu

Frankfurt Okulu düşünürleri ise değerlerin, toplumsal gücü ve araçları elinde bulunduran sınıflara ve bunların ideolojilerine göre oluştuğunu savunurlar. Frankfurt Okulu, 1930'lu yıllarda Almanya'da Johenn Wolfeng Goethe Üniversitesine bağlı, Sosyal Araştırma Enstitüsü çevresinde, Thedor W. Adorno, Herbert Marcuse, Erich Fromm, Maks Horkhaimer, Friedrich Pollock ve Jürgen Habermas tarafından ortaya konulan Marksist düşünce akımıdır.[128] Frankfurt Okulu düşünürleri, Ortodoks olmayan bir Marksist anlayışla, Marksist teoriyi yeniden inceleyip, çağın koşulları altında yeniden canlandırılması amacında

---

[125] Ülken, Hilmi Ziya; **Değerler Kültür ve Sanat,** İstanbul-1965, sh.12

[126] Tunalı, İsmail: ***"Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın) Ankara-2002, sh.31

[127] Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, sh.425

[128] Kızılçelik, Sezgin; **Farnkfurt Okulu,** Ankara-2000, Kızılçelik, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri II**, Konya-1994, sh.28, Bozkurt, Nejat: **20. Yüzyıl Düşünce Akımları**, İstanbul-1995, sh.143, Çalışlar Aziz: **Çağdaş Felsefe**, İstanbul-1995, sh.193; Swingewood, Alan; **Kitle Kültürü Efsanesi,** (Çev.;A.Kansu), Ankara-1996,sh.32-40, Altun-Akbaba, Sadegül: ***"Eğitim Yönetimi ve Değerler",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1,S.1, İstanbul-2003, sh.9, Türkdoğan, Orhan; **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, İstanbul-1988, sh.12, Türkdoğan, Orhan; **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Ankara-1985, sh. 39

olmuşlardır.[129] Bunlar, pozitivizmin insanı mekanik bir nesne olarak ele almasını eleştirmekte ve bu akımın olgular ile değerler arasında bir ayrım yaparak bilimi imkânsızlaştırdığını savunmaktadırlar. Başta Horkhaimer ve Adorno olmak üzere okul mensupları dikkatlerini kültürel yapıya çevirmiş, egemen güçlerin teknik ve teknolojik vasıtaları çok iyi kullanarak toplumsal yapıyı belirleyici etkilerini göstermeye çalışmışlardır.[130] Eleştirel teori de denilen Frankfurt Okulu, bazı noktalar üzerinde önemle durmaktadır. Okul temsilcileri, bilim içerisinde disiplinler arası iş birliğini ön görmekte, toplum, kültür, ekonomi, politika ve felsefe arasındaki bağın önemine işaret etmektedirler.[131] Özde Frankfurt Okulu, gelişen kitle iletişim araçlarının ve pazarların sebep olduğu, kitle toplumu ve kültür endüstrisine karşı şiddetli bir eleştiri yapmaktadır.

Bu okul mensuplarından Marcuse'a göre, bütün sanayi toplumlarında insanı köleleştiren ve bütün değerleri tahakküm altına alan bir üst ideoloji vardır. Bu ideoloji, modern eğitim kurumlarıyla ve tekelci medyayla insan zihnini ve değerleri şekillendirir. Sistem bireyi zorunlu olarak bu sürecin içerisine sokmaktadır ve kişi modern köleliğinin farkında değildir.[132] Bu yönüyle toplum, standart değerlerin yaşandığı bir kitle haline dönüşmekte, hakim güçlerin elinde adeta bir oyuncak gibi güdülmesi ve yönlendirilmesi kolay bir duruma gelmektedir.

1.5. Sosyolojik Düşünce Dünyasında Değerler

Tarihten günümüze toplum sorunları ile ilgilenen düşünürler, gerek sosyal yapıyı izah ederken, gerekse yapısal değişim ve dönüşümlerin görünüşlerini irdelerken, sadece bunların örneklerini göstermekle kalmamış, aynı zamanda mevcut oluşumlara sebep olan, görünmeyen soyut değerleri de incelemişlerdir. Çoğu zaman toplumsal ilerleme, bütünleşme, gerileme ve çözülmeler, o toplumdaki değerler dünyasının mahiyeti ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bütün bu izahların temelinde değerlerin yer alması, onların toplum içerisinden işlevsel öneminin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

Nitekim Durkheim bireyin şuur ve zihniyet dünyasının oluşumunda ortak sosyal değerlerin önemini ortaya koyar. Durkheim, bireylerin değerlerinin oluşmasında temel faktör olarak toplumu görmektedir. Toplumsal faktörler bireye, dışardan gelir ve onu belirli tarzlarda davranmaya zorlar. Toplum olaylarının ve değerlerinin karakteri Durkheim'a göre, onların

---

[129] Kızılçelik, Sezgin; **Sefaletin Sosyolojisi,** Ankara-2002, sh. 8-9
[130] Kızılçelik, Sezgin; **Özgünlüğün Sosyolojisi**, Ankara-2004, sh.23
[131] Kızılçelik, Sezgin; **Farnkfurt Okulu,** Ankara-2000, sh.43
[132] Marcuse, Herbert; ***"Baskıcı Hoşgörü",*** (Çev., T.Akerson), **Görünmeyen Diktatör,** İstanbul-1969, sh. 63-99

emrediciliği ve zorlayıcılığıdır.[133] İnsanları çevreleyen ve saran bu kollektif bilinç, bireysel bilinçten ayrı olarak bulunan davranış, düşünüş ve duygu tarzlarıdır. Toplum içerisinde değerleri üreten esas öğe kollektif bilinçtir. Zira kolektif değerler ve olaylar "dışlık" ve "baskı" gibi iki önemli özellikleri ile bireylere tesirde bulunurlar. Durkheim'a göre toplumsal değerler, din, ahlâk, mantık biçimlerine bürünerek, bireylerin bilinçlerine dıştan gelirler ve kendilerini bireye istese de istemese de kabul ettirirler.[134] Yani toplumun şekillendirmiş olduğu birey, aynı zamanda toplumun değerlerini yaşar. Dolayısıyla burada değerlerin kazanılmasında sosyal faktörlerin rolünün çok daha etkili ve önemli olduğu kabul edilmektedir.

Durkheim'la paralel olarak Freyer de toplumun, bireyin değerlerini ve bütün varlığını belirlemedeki etkisinin önemine işaret eder. Freyer'e göre, daimi hareket noktamızda toplum, karşımıza somut bir sosyal nizam olarak çıkmaktadır. Onu, biz istediğimiz şekilde değiştirmeye veya özel hayatımızın bazı alanlarında olduğu gibi, yeniden yaratmaya muktedir değiliz, bilakis toplum karşımıza bir objekif olay, toplu bir gerçeklik olarak çıkmaktadır. Bu haliyle toplum bizi bağlıyor, bizi sınırlandırıyor, bazı şeylere bizi yapmaya zorluyor ve bize belirli bir yer tahsis ediyor. Bizler ise bundan kaçınmaya çalıştığımızda, hissedilir bir mukavemet ile karşı koyuyor.[135] Pür sosyolojik yaklaşımların ifade ettiği gibi, toplumun ferdi biçimlendirici ve şekillendirici özelliği bir gerçek olmakla birlikte, değerlerin oluşumunda bu etki sadece tek yönlü değildir. Zira toplum, bireylerin bir araya getirdiği sosyal bir sistemdir.

Değerler dünyasının inşa edilmesinde etkili olan faktörler konusunda Weber'in görüşleri, Durkheim ve Freyer gibi toplumu belirleyici ve esas alan fikirlerle bağdaşmamaktadır. Weber'e göre toplumlar, içlerinde değerlerin yaratıldığı bir yapılanmalardır, ama aynı zamanda toplumlar insanlardan, yani bizlerden ve başkalarından oluşur. Her toplumsal sistemin, belirli değerler sistemini meydana getirdiği ve bu sistem yönünde davranmaya zorladığı doğrudur. Değerlerin yaratılması toplumsaldır, ancak aynı zamanda tarihseldir. Hepimizin bağlandığı değerler evreni, hem toplumsal hem de bireysel bir yaratılışın sonucudur. Weber'e göre değerler, bilincimizin bir duruma veya bir ortama tepki göstermesinden doğar, bu yüzden var olan toplumsal sistemi, kendi seçtiğimiz sistemden daha üstün bir değer vererek yüceltmeye gerek yoktur.[136] Weber değerleri insanların subjektif bir mânâ atfettiği seçimleri ve davranışları olarak kişisel, öznel ve gayri rasyonel bulmakla

---

[133] Durkheim, Emile; **Sosyolojik Metodun Kuralları,** (Çev. E. Aytekin) , İstanbul-1986, sh.36
[134] Kösemihal, N. Şazi; **Sosyoloji Tarihi,** İstanbul-1982, sh. 179
[135] Freyer, Hans; **Sosyolojiye Giriş,** (Çev. Nermin Abadan), Ankara-1957, sh.8
[136] Aron, Raymond; **Toplum Bilim Düşüncesinde Ana Akımlar, Pareto, Weber, Durkheim,** (Çev.: Fevzi Yalım), Ankara-1973, sh.37

birlikte, insan münasebetlerinde sosyal ilişkiler bütününü doğuran sosyal davranışları, çeşitli tiplere ayırmıştır:[137]

Geleneksel Saiklere Dayanan Davranış; Bunlar genellikle alışılmış uyarlamalara karşı mekanikleşmiş tepkiler olarak değerlendirilebilir. Alışkanlıklara dayanan günlük davranışları buna örnek olarak verebiliriz. Ancak bir davranış alışkanlıklara yönelik bilinçli ve belirgin bir şekilde gerçekleşiyorsa, o zaman bu geleneksel davranış, bir değere yönelmiş akılcı davranış tipine yaklaşmış olacaktır.

Duygusal Saiklere Dayanan Davranış; Farklı ve olağan üstü bir uyarıcıya karşı bireyin gücü, hissi tepkileridir. Öç alma, özveri, nefret gibi davranışlar o anda derhal tatmine yönelik duygusal davranışlardır.

Bir Değere Yönelmiş Akılcı Davranış; Burada birey bilinçli olarak belirlediği bir hedefe planlı bir biçimde varmayı amaçlamıştır. Ancak bu tür davranışlarda görev, şeref, din, bağlılık gibi değerlere kendisini bağlı gören birey, olumlu ya da olumsuz olası davranışın sonuçlarını göz önünde bulundurmadan hareket eder. Batan bir gemiyi terk etmeyen cesur kaptanın davranışı, bu şekilde bir değere yönelik yapılmış davranıştır. Burada davranış bir dış hedefe yöneldiğinden dolayı değil, bir değere doğru akılcı gerçekleştiği için; gemiyi terk etmenin şerefsizlik olduğu inancının bulunmasından ötürü akılcıdır. Belirli hiç bir sonuca bakmaksızın kendi şeref ve anlayışına bağlı kalarak bütün tehlikeleri göze almakta, bu yüzden akılcı bir davranış içerisinde bulunmaktadır.[138]

Bir Amaca Yönelmiş Akılcı Davranış; Burada birey hareket ederken, bir amaca ulaşmak için araçlarla amaçları, olası sonuçları özenli bir şekilde irdeledikten sonra, planlı ve rasyonel davranışta bulunur. Burada davranış, aktörün hedefi açıkça görmesi ve bu hedefe varmak için gerekli araçları ve düşünceyi birleştirmesiyle meydana gelir. Pareto'nun mantıklı davranış tipine karşılık gelir. Bir köprü yapan mühendisin, borsada para kazanmaya çalışan bir spekülatörün, zafer kazanmak isteyen generalin davranışı, amaca yönelik akılcı davranış şeklidir. Bu davranış tipi geleneksel ve duygusal davranış tiplerinden kesin olarak ayrılmakla birlikte; bir değere yönelmiş akılcı davranışla ayrılması güçtür. Zira çatışan ve çelişen amaçları arasında bir seçim yapması gereken bireyin eylemi araçlar açısından akılcı olsa da sonucu belirleyen değerler olur.

---

[137] Kessler, Gerhard; **Sosyolojiye Başlangıç**, (Çev.: Z. Fahri Fındıkoğlu), İstanbul-1985, sh.111; Tolan, Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** Ankara-1996, sh.39-40, Aron, Raymond; **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**,(Çev. K. Alemdar), Ankara-1989 sh.347-354, Kızılçelik, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri I**, Konya-1994, sh. 255-258, Inkeles, A.; ***"Sosyolojinin İlgilendiği Konular***", **Sosyoloji Yazıları**, (İhsan Sezal) Bursa-1995, sh. 9

[138] Aron, Raymond; **Toplum Bilim Düşüncesinde Ana Akımlar,Pareto, Weber, Durkheim,** sh.15

Weber burada sosyal değerler karşısında bireysel değerlerin önemini göstermeye çalışmakla birlikte, esasında kendisi toplumsal sistemin özelliği itibariyle, sosyal değerlerin etkileyici ve belirleyici özelliğini de görmemezlikten gelememektedir. Weber toplumsal sistemin iç içe geçmiş bir bütün olduğunu ve bu bütün içerisinde değerlerin, diğer yapılar ve kurumlar üzerine önemli tesirlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Weber'e göre toplumsal değişmenin olabilmesi için her şeyden önce değer değişmesinin gerçekleşmesi gerekmektedir. Kendisi dinî değerlerin, ekonomide meydana getirdiği değişme ve gelişmelere etkisini göstererek, değerlerin sosyal yapı üzerindeki önemli etkisini ortaya koymuştur.[139] Weber'e göre Protestanlık ve Calvinizmin dünya hayatını ve çalışmayı teşvik eden değerleri, batı toplumları açısından terakkinin son safhası olan sanayileşmeyi ve kapitalizmi doğuran yegâne faktördür. [140]

Pareto da Weber gibi amaç-araç ilişkileri içerisinde gerçekleşme biçimine göre sosyal davranışın bir sınıflamasını yapmıştır. Pareto'ya göre davranışlar genel olarak "mantıklı" ve "mantıklı olmayan" şeklindedir.[141] Diğer taraftan Pareto değerler konusunda, insanların hayatlarındaki kalıplaşmış tortuları ve türetmeleri öne sürmektedir. [142] Paretoya göre tortular, bireyin davranışlarını sürekli etkileyen genel eğilim ve güdülerinden oluşmaktadır. Bir olgu, davranış veya eylemi belirleyen tortunun, çoğu zaman beraberinde getirdiği bir tasavvur, değer yargısı, ideoloji ve kuramlar vardır ki bunlar Paretoya göre türetmeleri ifade etmektedir. Türetmeler, tortular ve değer sistemleri ile örülmüş ve gizlenmiş görünüş biçimleridir.[143] Yani değerler burada kalıplaşarak ve somutlaşarak tortuları meydana getirmektedir.

Marks ise değerleri belirtirken ilk önce toplumsal sınıflaşmanın önemini ve durumunu analiz eder. Daha sonra her sınıfın ilgilerinin belirli bir değer oluşumuna yol açtığını belirtir. Böylece, oluşan sınıf değerleri üyelerinin bütün hayatlarına etki edecektir. Her sınıfa özgü olan bu değerler, sınıfları tanımladığı gibi, birbirleri arasında da bir duvar oluşturur.[144] Dolayısıyla Marks'a göre insanlardaki değerleri belirleyen önemli unsur, onların dahil oldukları sınıflarıdır.

Diğer taraftan Marks'ın metodolojisi "tarihî maddeciliğe" ve "diyalektiğe" bağlıdır. Tarihî maddecilik görüşü, tarihteki bütün sosyal değişmeleri iktisadî, maddi faktörlerle izah

---

[139] Berger, Peter- Berger, Brigitte: **Socıology,** New York-1972, sh.338-340
[140] Weber, Max; **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu,** (Çev.: Z.Avroba), İstanbul-1985, Braudel,Fernard; **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm,** (Çev. M: Özel), İstanbul-1991, sh.14
[141] Aron, Raymond; **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, sh.284-286
[142] Berger, Peter- Berger, Brigitte: **A.g.e.,** sh. 341-342
[143] Tolan, Barlas;**A.g.e.,**sh.30-31
[144] Berger, Peter- Berger, Brigitte: **A.g.e., sh.**340-341

edilmesi temeline dayanır.[145] Tarihî materyalizme göre üretim kuvvetlerinin durumu, insan münasebetlerine de tesir eder ve onları şekillendirir.[146] Dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar ve değerlerin diğer bir kaynağı, Marks'a göre maddi ve iktisadî faktörlerdir. Ancak bu izah tarzı, Marks'ı tek sebepli bir metodoloji içerisine sıkıştırır ki, sosyal bilimlerde bu durum pek makbul değildir. Zira iç içe geçmiş sosyal konular ve beşeri münasebetler, tek bir faktörün tesiriyle vücuda gelmezler, pek çok sosyal kuvvetin etkileşimlerinin tesiri altında doğarlar.

Persons ve Merton ise toplumun kurulmasında, kurumsal yapının teşekkülünde sosyal değerlerin oluşturulmasının, korunmasının ve paylaşılmasının önemine işaret etmektedirler. Merton'a göre toplum sosyal ve kültürel yapıdan oluşur. Sosyal yapı birey için vasıtaları sunarken, kültürel yapı bireyin sahip olması gereken hedefleri ve değerleri belirtir.[147] Toplum içerisinde kültürel yapının sunmuş olduğu değerler ile sosyal yapı arasında denge durumunda toplum istikrarlı bir yapı arz ederken; sosyal ve kültürel yapı arasındaki dengenin bozulduğu bir durumda toplumda "anomi" denilen değer karmaşasını gösteren durumlar ortaya çıkar.

Parsons ise kuramlarında, toplumsal ve siyasal uzlaşmayı şekillendiren, ortaklaşa paylaşılan değerlerin, toplumsal düzenin ve bütünlüğün sağlanmasındaki önemine işaret eder. Parsons'a göre kalıplaşmış birer değer hükmü olan normlar, kültürel sistemin ne olduğunu belirtir. [148] Persons sosyal sitemi, aktörler, statü ve rol ilişkileri çerçevesindeki etkileşim süreçlerinin sistemi, sosyal yapıyı da sosyal ilişkilerin az çok kalıplaşmış bir görünümü olarak tanımlar. Her sosyal sistemin başlıca unsurları 1-Tali sistemler, 2- Roller 3-Normlar, 4-Kültürel Değerlerden oluşur. Persons, her sosyal sistemin dört işlevsel öğe, yani değer kategorileri ile belirlenebileceğini öne sürmektedir. Bu öğeler; 1- Toplumca kültürel olarak sağlanan araçların amaca uyumu, 2- Amacın belirlenmesi, 3- Değerler aracılığı ile sağlanan sosyal bütünleşme ve eşgüdüm, 4- Değer kalıplarının korunması (toplumsal süreklilik), şeklinde sıralanır. Bunları gerçekleştirmekte olan toplumsal sistem, bütünleşmenin; kültürel sistem, değerlerin korunmasının; kişilik sistemi, amaca ulaşmanın; organizma sistemi de, uyum işlevinin kaynağıdır. [149]

Persons'a göre toplum içerisindeki unsurların ve kurumların genel olarak sosyal sistemdeki farklılaşması, uyumsuzluğa ve bütünleşme problemlerine yol açar. Değerler

---

[145] Bilgiseven Amiran K.; **Sosyal İlimler Metodolojisi**, sh.88
[146] Meriç, Cemil; **Sosyoloji Notları,** İstanbul-1993, sh.110
[147] Merton, Robert K.; **Social Theory And Social Structure**, New York-1968, sh.214
[148] Berger, Peter- Berger, Brigitte: **A.g.e.,** sh.343-344
[149] Poloma, Margaret;**Çağdaş Sosyoloji Kuramları,** (Çev. H. Erbaş), Ankara-1993, sh.158, Tolan, Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** sh.54

belirsizleşir ve bir kaos ortamı oluşur. Bu durumda topluma kaynaklık eden ve gelişmeye açık olan milli kültür, yeni şartlara uyumu gerçekleştirerek değerlerin ve kurumların oluşmasını sağlayacaktır. Kültürel yapının ortaya koymuş olduğu bu değerler, daha sonra ortak olarak kabul edilen, paylaşılan ve uygulanan hükümler olarak, toplum içerisindeki dengenin ve bütünleşmenin oluşmasına hizmet edecektirler.

1.6. Sosyolojik Açıdan Değer ve Değerlerin Kaynağı

Değerler, insanların grup ve çevre içerisinde nasıl davranmaları gerektiğini gösteren ve düzenleyen, toplumun sosyal vicdanına dayanan yol haritalarıdır. Bu açıdan sosyal değerler, toplum içerisinde sosyal bütünlüğü sağlayan ortak davranış kodlarıdır. Toplumun, üzerinde izafi olarak uzlaşma gösterdiği konular, şeyler ve davranışlarla alakalı inanç hükümleri organizasyonlarıdır.

Sosyal açıdan değer, bir sosyal grubun veya toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır. Bu doğrultuda değerler, grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı veya doğru olmayanı belirleyen temel standartlardır.[150] Bu standartlar, toplum üyelerinin belirli bir süreç dahilinde üzerinde anlaştıkları hükümlerdir. Dolayısıyla sosyal açıdan değerlerin doğuşu ve kabul edilişi belirli bir zaman dilimindeki sosyal etkileşimler sonucudur.

Her toplumun üyeleri, ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli amaçlar doğrultusunda kişi veya objelerle münasebete geçerler. Bu münasebetlerde yaşanan iletişim ve etkileşim süreçleri ile amaçları haricinde yeni bir çıktı temin ederler ki bunlar insanların üzerinde anlaştıkları o topluma ait değer hükümleridir. Zamanla üzerinde uzlaşılan bu değer hükümleri, bireysel şuurları aşar ve kollektif bir niteliğe bürünür. Daha sonra toplumun geneli tarafından kabul edilen ve paylaşılan bu değer hükümleri, ilk yaratıcı kişi ve olaylardan çok uzak bir mesafede varlığını sürdürür, yeni nesiller üzerine inceden inceye işlenirler. İşte sosyal değerler, bir toplumun üyeleri tarafından uzunca bir tarihî süreç içerisinde geliştirilen, sosyal ilişkileri tanzim etmeye yönelik üzerinde mutabakat sağlanmış izafi tasviplerdir.

Sosyolojik olarak değer, kişiye ve gruba yararlı, arzu edilen istenilen ve beğenilen şey olarak ifade edilmektedir. Değer, bireylerin atfetmeleri sonucunda oluşan bir gerçekliktir. Bu açıdan değeri belirleyen ve ortaya koyan insanın ona atfettiği veya transfer ettiği

---

[150] Özlem, Doğan; ***"Değerler Sorununda Nesnelcilik, Mutlakçılık ve Öznelcilik, Rölativizm",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın), Ankara-2002, sh.283

önemliliktir.[151] Gerçekten de değerler insanların üstün tuttukları belirli fikirler veya inançlar manzumesidir. Bu fikirler, insanların, objelerin göreceli önemine ve kıymetine yönelik vurguları ve içerikleri belirten hükümlerdir.[152] Dolayısıyla bir değeri kabul eden, benimseyen insan, her şeyden önce ona önem verir ve onunla ilgili taraf olur veya ona meyleder. Bazıları sanata düşkün olduğundan heykele ve resme önem verirken, bazıları için bu heykellerin taş parçasından başka bir anlamı ve önemi yoktur.

Değerlerin sosyal bilimlerde temel bir konu olması itibariyle pek çok tanımlaması ve izahı bulunmaktadır. Sosyolojik olarak, bahsettiğimiz izahları dikkate alarak, bir değer tarifini şöyle yapabiliriz: **değerler, sosyal ilişkiler dünyasında paylaşılan sosyal ve fizikî hayatın bütün yönlerine ilişkin, bireylerin ve grupların gerçek objesiyle münasebetleriyle geliştirdiği, hoşlanılan veya hoşlanılmayan, iyi veya kötü yöndeki tercih ve seçimlerini ifade eden, bu itibarla onların hayatlarına bir düzen ve bütünlük getiren inançlara dayalı izafi tasviplerdir. Bu yönüyle değerler objeden ziyade ona yönelik izafi atıf ve nitelemeleri ifade etmektedir.**

1.6.1. Değerlerin Kazanılmasında Toplumsal ve Bireysel Faktörler

Değerler bir toplumdaki bireylerin olgu, olay ve kişilerle alakalı olarak vermiş olduğu güzel-çirkin, iyi- kötü, uygun-uygun olmayan şeklindeki rehber hükümlerdir. Değerler bu yönüyle toplum içerisinde ortak bir ölçü ve kriter olarak, insanların davranışlarını belirler ve bir düzeni sağlarlar. Değerler, değer objesine ve olgulara yönelik olmaktansa daha çok bunlara yönelik atıfları içermektedir.

Düzeni sağlayan bu organizasyonlar, ne sadece bireysel, ne de sosyal faktörlerin tek taraflı inşa ettiği bir üründür. Değerler psikolojik ve sosyolojik faktörlerin bir araya gelerek oluşturdukları soyut organizasyonlardır. Değerlerin oluşumuna genel olarak;[153] 1-Bireyin fizikî ve sosyal çevresi 2-Fizyolojik yapısı, 3-İstekleri hedef ve gayeleri 4-Geçmişteki tecrübeleri tesir etmektedir.

1.6.1.1. Değerlerin Kazanılmasında Toplumun Rolü

Bir insanın dünyayı idraki, her şeyden evvel onun içerisinden çıktığı fizikî ve sosyal çevrenin mahiyetine bağlıdır. Değerler, ister sosyal isterse fizikî olsun, çevre ürünlerinin ve üretimlerinin öğrenilmesidir. Bu yönüyle değer kaynakları çevrededir. Çevrenin çok geniş bir alana sahip olması ve değişkenliği bireyin değerleri üzerine tesir eder.[154] Bu noktada dahil

---

[151] Fichter, Joseph: **Sosyoloji Nedir?**, (Çev.; N.Çelebi), Konya-1991, sh.142
[152] Cuber, Jhon F.; **Socıology**, New York, 1963,sh. 45
[153] Krech, D.- Crutchfield, R.S.- Ballachey, E.L.; **Cemiyet İçinde Fert**, (Çev. M. Turhan), İstanbul-1983, sh.26
[154] Nelson, Jack C.; **Values and Society,** New Jersey-1975, sh.13-15

olunan sosyal çevre, belirli değerleri bireye sunar ve bunu gerçekleştirecek davranışları yerine getirmesini ondan ister.

Toplumsal çevrenin kuralları ve değerleri, kollektif topluluk içerisinde ne kadar yaygın bir şekilde destek görüyorsa, bireyin de bu kural ve değerlere uyma zorunluluğu o kadar artmaktadır. Zira bu kurallar, kolektivite içerisinde benimsenme düzeyleri ve paylaşımları oranında yaptırım gücüne sahip olurlar. Yaptırımın şiddeti ise kollektivitenin vicdanında saklıdır. Kollektivitenin vicdanında derin yaralar açan, kuralların ihlali ve bu yöndeki sapma davranışlar yüksek seviyede bir tepki doğurur.

Toplum açısından düşündüğümüzde değerlerin meydana gelmesinde etkisi bulunan sosyal çevre faktörleri arasında örf, adetler, normlar ve gelenekleri belirtebiliriz. İnsan doğumundan itibaren belirli bir sosyal çevre içerisinde yaşar. Toplum içerisinde diğer insanlarla olan ilişkilerini ve hayatını yalıtılmış olarak sürdüremeyen kişi, aynı zamanda çevrenin yoğun belirleyici bir tazyiki ile de karşı karşıya bulunur. Toplumsal çevrenin bireyi şekillendirmedeki bu gücü nispetinde bireyler benzer şeylere inanır, benzer şeylere önem ve değer verirler. Değerler sosyal tabiatın rengini verirler. Bu itibarla aynı sosyal çevre içerisinde yetişerek, benzer şeylere önem ve değer veren kişiler ile diğer sosyal çevrelerde yaşayan insanların değerleri arasında farklılıklar oluşur. Mesela Bağdat Caddesi'nde veya Etiler'de yetişmiş bir kişi ile Harput'taki insanın dünyayı idrak tarzları arasında farklılıklar olacaktır.

Bütün bunlarla birlikte bireyi saran sosyal yapı, durgun ve statik bir yapılanma değildir. Sosyal yapı işleyen dinamik bir bütün olmakla beraber, zaman içerisinde bazı değişmeleri de yaşamaktadır. Sosyal yapıda ve kültürde yaşanan bu değişmeler, bireylerin değerleri üzerine de tesir etmekte ve onları değiştirmektedir. Ancak her ne kadar kültür, medeniyet gibi toplumsal yapı değişmelerinin, değerler üzerine belirleyiciliği söz konusu olsa da, esas belirleme ve değişme insanın içinde başladığı kabul edilmektedir.[155] Bu açıdan sosyal yapı ve değerlere giden yol, bireysel değer ve değerlendirme süreçlerinden geçmektedir.

1.6.1.2. Değerlerin Kazanılmasında Bireyin Rolü

Değerler her şeyden önce insana özgü bir alandır. Rokeach'a göre değerler sosyal, kültürel ve kişisel tecrübelerinin dahilinde, bireylerin kendi eseri olan psikolojik yapılanmalardır.[156] Yani değerler sosyolojisinin temelinde insan vardır. Çünkü insan,

[155] Köseoğlu, Nevzat; **Küreselleşme ve Milli Hayat,** İstanbul-2002, sh.7
[156] Rokeach, Milton;**The Nature of Human Values**, sh.24

değerlendirme sürecinin önemli işlevlerinden, değer verme, muhakeme, sıralama ve seçme işlevlerini yerine getirecek tek varlıktır. Bu sebeple değerler, birey, toplum ve çevre faktörlerinin bir birleri ile olan ilişkilerinin ve tesirlerinin sonucunda meydana gelirler. Bireyin içinde yaşadığı sosyal ve fizikî çevre şartları, onun değerlerinin de şekillenmesine etki etmektedir. Ancak değer oluşumunu tek başına çevrenin tesirlerine bağlamak, üzerini kurulu insanî yapıyı sosyal dünya içerisinde göz ardı etmeye sebep olur. Zira çevreden gelen belirleyici tesirler, bireyin kişilik yapısının da birer unsurları olan, kalıtımla gelen fizyolojik yapının, ihtiyaçların, ilgilerin, hedeflerin, duygu ve tecrübelerin süzgecinden geçerek son şeklini alır.

İnsan değerlerinin oluşumunda, kalıtım ve çevre ilişkilerinin rolü büyüktür. Kalıtımın sosyal hayat içerisinde kazandığı mânâ itibariyle, sosyal ve genetik olmak üzere iki türünden bahsedebiliriz. Değerler her ne kadar genetik olarak kalıtsal olmasa da, kalıtımın sosyal yönü, değerleri belirlemede önemli ölçüde etkili olmaktadır. Kalıtımın bir çeşidi olan "sosyal miras", aile biçimleri, komşuluk ilişkileri, inanış biçimleri vb. gibi sosyal şartları ifade etmekte ve değerlerin belirlenmesinde etkili olmaktadır.[157] Ancak diğer taraftan, genetik kalıtım da "değerlendirme" sürecinde önemli rol oynamakta ve dolaylı olarak değerleri etkilemektedir. Sınırlarını çevre çizmekle birlikte, organizmanın sahip olduğu zihni kabiliyet ve kapasite, algılama ve muhakeme gücünün kullanımı, değerlendirme sürecinde çeşitli farklılıkları doğurmaktadır. Yine organizmanın fizikî durumunun bireyin psikolojisine olumlu veya olumsuz bir şekilde yansıması, değerlerin belirlenmesine tesir etmektedir.

Ayrıca bireylerin farklı istek, hedef ve gayeleri ile, geçmişte yaşadığı tecrübi olayların, onların değerlerinin oluşumunda etkili olduğunu ifade edebiliriz. Değerler, bireyin hedefleri, niyetleri üzerine, normatif yapının yansıması olarak ortaya çıkarlar. Bunu bilmek hareketin gerçek doğasını kavramamıza sebep olur. Berger'e göre değerler anlamın bir özel kategorisi olarak kabul edilebilir. Ancak esasında bu durum "gerçekliğin belirlenmesi"dir. Bu bir sosyal gerçekliktir ve toplumdaki bütün durumların içeriğini, meşrulaştırmasına ve kabul edilmesine hizmet eder. Sosyal gerçekliğin belirlenmesi hem "normatif" hem de "kognitif"tir. Sosyal durumların çoğu, normlar ve bilgiler tarafından belirlenir. Gerçekliğin bu iki belirlemesi bir biriyle ilişkilidir.[158] İşte hem bu normatif yapının hem de kognitif yapının etkisiyle tanımlanan "sosyal gerçeklik", bireydeki değer oluşumunun da temelini teşkil etmektedir.

---

[157] Nelson, Jack C.; **Values and Society,** New Jersey-1975, sh.10-11
[158] Berger, Peter- Berger, Brigitte:**A.g.e.,** sh.337

1.6.2. Değer Oluşumunun Asli Kaynağı; Gerçeğin Mânâlandırılması

Gerçeklik bize çevremize ait bilgileri verir, bu bir algılama durumu ve şuur sahasında verilerin belirmesidir. Ön sırada oturan Ahmet'tir, bu çiçek kırmızıdır gibi ifadeler gerçeklik hükmüdür. Ancak bunların, Ahmet iyidir, Kırmızı çiçek güzeldir ifadeleri, bir değer hükmüdür. Burada değerler açısından temel olarak belirleyici olan, gerçeklik objelerinin sujemizle olan aşkın ilişkileridir. Buradaki ilişkilerde vücuda gelen değerler, gerçeğin sınırlarını geçip onu aşacak bir boyuttadır.

Değerlere gerçeği aşacak bir mânâyı ve gerçek üstü bir özelliği kazandıran, onların ideal boyutta bir karakter taşımalarıdır. Zira suje gerçek alanını bilgi ile mümkün alanını inanç ile elde eder ve her değer ne kadar ilkel olursa olsun, duyu verilerini yani bilgi alanını aşacağı ve mümküne çevrilen bir inançla tamamlanacağından dolayı, her değerde gerçeği aşan bir ideal ve her değerlendirmede bir idealizm söz konusudur.[159]

Biz varlık alanındaki hususlara karşı bir izafet kullanırız ki bunlar değerlerdir. İyiliği Ahmet için, güzelliği çiçek için kullanırız. Ahmet'in iyiliği, çiçeğin güzelliği derken somut varlık izafetlerine ait değerlerimizi belirtiriz. Objeler veya konular soyutlaştıkça, değer özelliği kaybolur. Değerler, somuta yöneliktir ve soyutlaştıkça hakikat alanına girerler. Örneğin "adalet yücedir", "hürriyet kutsaldır" diyerek ifade ettiğimiz değer hükümlerinde, adalet ve hürriyet soyut mantıki kavramlar olarak değil, bizatihi, somut yaşanmış olaylar ile somut değer olarak kabul edilmişlerdir. Ancak aynı kelimeler soyut kavram özelliği halini alınca adillik, hürlük gibi hakikat özelliği kazanırlar. "Tanrı üstün bir değerdir" dediğimizde yaşanmış ve duyulmuş bir varlık olarak değer, soyut bir kavram olarak hakikattir. Gerçeklik ise hem objelerden soyutlanmış şekil ilişkileri ve formel bağlantıları ifade eden hakikate, hem de varlığa ait somut özellikleri belirten değerlere dayanır. Gerçeği biz değerlerden önce verilmiş olarak buluruz. Duyularımızla bir defa kabul ettiğimiz gerçeği biz yaratmıyoruz, tersine belirlenmemiş bir veri olan gerçek üzerine değerleri kuruyoruz. Yani o bir kumaştır, biz ihtiyacımıza göre ondan bir parça kesiyor ve değerler elbisesini imal ediyoruz.[160] Ancak kumaş aynı olsa da her insanın bu kumaştan kestiği elbise farklı farklı olacaktır. Bu farklılığı doğuran ve bireyin gerçeği anlamlandırmasında etkili olan bazı faktörler bulunur. Bunlar: O gerçek objesine ilişkin bireyin geçmişte veya bugün yaşadığı hususi olay ve tecrübeler; O gerçek objesine karşı bireyin hissettiği ihtiyaç derecesi; Toplumun o realiteyi mânâlandırma biçiminin bireye olan tesiridir.

---

[159] Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, sh.231
[160] Ülken, Hilmi Ziya; **Aynı eser,** sh.36,212-213

İnsanlar dünyayı dikkatle izlerler, sürekli günlük hayatlarında tecrübelerinin de etkisiyle, sosyal dünyayla alakalı, olumlu veya olumsuz hükümlerde bulunurlar. İnsanların değerlerinin oluşması, onun değerler sisteminin inşası süreci ve gerçeği anlamasıyla alakalıdır.[161] Esasında gerçeklik kendisinde nasılsa öyledir. Yani, olduğu gibidir. Ancak bizim için gerçeklik, çeşitli faktörlere bağlı olarak "elimize geçen gerçekliktir."[162] İnsanın gerçeği kavraması ve algılaması ise kültürel yapı faktörlerinin önemli etkisi bir tarafa; kendi yapısına, ihtiyaçlarına, kişilik özelliklerine ve kendi standartlarına göre gerçekleşmektedir. Bu hususi faktörler, kültürel yapının değerler üzerindeki tam bir belirleyici etkisini tahdit etmektedirler. Zira her insanın dünyayı ve diğer insanları, kendi kurallarına göre düzene sokmak ve kendi algıları için kullanmak eğiliminde olduğu kabul edilir.[163] Bu süreçte bütün insanlar idrak edilebilecek unsurların hepsini algılayamamakla birlikte, algılamalarında da seçici olmakta ve onlara bir mânâ yüklemektedirler. Yani insanlar sıfır noktasında sadece çıplak bir izlenimle çevreyi algılamamaktadırlar. Bazı psikologlar, insanların inançlarını ve tutumlarını, algılamalarında gizli olan bir mânâ arayışının kaçınılmaz sonuçları olarak görürler.[164] Yine gerçekliğin karışık dünyasında işlevsel olabilmek için, insanlar kendi tecrübelerini bir kesinlikte ve bilinçte organize ederler.[165] Böylece davranışlara yön veren ve ondan önce gelen, değerler gibi psikolojik organizasyonların oluşumu sağlanmış olur. Bu durum ve süreç bireysel farklılaşmaların da temel sebebidir.

Görüldüğü üzere gerçeğin birey tarafından mânâlandırılması ve tanımlanmasının, değerlerin oluşumunda önemli bir yeri vardır. İnsanlar belirli veya belirsiz durumları, ya kendi yapısına ve standartlarına göre, ya da toplumun standartlarına göre anlaşılır bir hale getirirler. Hangi etkiyle olursa olsun değerlerin oluşumu, esasında gerçeğin yorumlanması ve mânâlandırılmasıdır. Bu mânâlandırmada birey gerçeğe subjektif ilaveler yapar ve bu ilaveler ile objektif bakış açısından farklı olarak onun anlamını büyütür ve taşırır. Bu süreç, esasında gerçek objesi ve birey arasındaki aşkın bir ilişkidir. Burada etkileşme karşılıklı olmakla birlikte, gerçek objesinin içini dolduran bireyin ta kendisidir. Gerçeğin mânâlandırılmasında, gerçek objesinin özellikleri ile onunla yaşanan hususi olaylar ve tecrübelerin yanında, bireyin dahil olduğu grubun, o konuya yönelik tecrübelerinin ve normlarının öğrenilmesinin de önemli bir etkisi vardır. İnsan gerçeği anlarken bireysel ve toplumsal etkiler sonucu, gerçek

---

[161] Occhıonero, Marisa Ferrari: ***"Generations and Value Change Accross Time",*** **International Review of Sociology",** V.10, N.2,2000, sh.224

[162] Bobaroğlu, Metin; **Aydınlanma Sorunu ve Değerler**, İstanbul-2002, sh. 8

[163] Freedman, Jonathan L.-Sears David-Carlsmith, Merrill; **A.g.e.,** sh.87

[164] Krech, D.- Crutchfield R.; **Sosyal Psikoloji**,sh.91,161; Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş I**, sh.208-227, Krech, D.- Crutchfield, R.S.- Ballachey, E.L.; **Cemiyet İçinde Fert**, sh.29-38

[165] Epstein, Seymour: ***"Values From The Perspective of Cognitive Experiental Self Theory",*** **Social and Moral Values,** New Jersey-1989, sh.7

üstü bir gerçekliğe veya gerçekten çok farklı bir inanç ve hüküm organizasyonuna kendisini sürükleyebilir. Ancak hangi durumda olursa olsun, oluşan bu hüküm organizasyonu, bir değerdir ve kendisine aittir.

Gerçekten de her insan dünyayı kendi gözüyle yapılandırır. Burada bireyin psikolojisine etki eden iç içe geçmiş girift faktörlerin rolü büyüktür. Örneğin Alp dağlarına çıkan bir sanatkâr ile bir iktisatçı, gördükleri manzaralara, kendilerine göre farklı açılardan kıymet biçeceklerdir. Karşılarına çıkan bir şelalenin; sanatkâr, güzelliğini görüp ışığın suda kırılmasıyla ortaya çıkan renk cümbüşüne hayran kalırken; iktisatçı, bu şelaleden nasıl enerji ve para kazanabileceğinin hesabını yapacaktır.[166] Bir dindar ise Allah'ın yaratma kudretini ve mührünü şelalede görecek ve O'nun büyüklüğünü tesbih edip, anacaktır. Bu mânâlandırmalar bir defa yerleştikten sonra hayata bütün olarak damgasını vuracak olan, değerler sistemini ve bir şahsiyet yapısını ortaya koyacaktır.

Bir defa teşekkül eden bu yapı ile birlikte, bütün değerlendirmeler ve algılamalar artık bu cepheden gerçekleşecektir. Böylece insanı çevreleyen faktörlerin içeriği, bireyin değerlendirmeleri sonucunda dolacaktır. Cemil Meriç bu hususta, temeli sosyolojik olan ancak edebi bir değerlendirme ile ele aldığı; kitapların, şehirlerin ve kadınların içeriğini ve değerini dolduranın esasında bizlerin olduğunu belirtmektedir. Meriç'e göre kitaplar, kadınlara, kadınlar da şehirlere benzer. Kitaplar, kadınlar ve şehirler metruk kervansaraylar gibi boşturlar. Onları dolduran bireyin kafası ve gönlüdür.[167] Gerçekten de değerin en yüksek seviyelerinden olan aşk düzeyinde bir değer objesi hükmündeki kişiyi, önemli yapan, yücelten ve büyülü yapan bizim ona karşı olan atıflarımız, hislerimiz ve duygularımızdır. Sevgiliye o üstün niteliğini atfeden ve onu dolduran bizleriz. Yani "maşuk"u maşuk yapan "âşık"ın hisleri ve duygularıdır. Leyla, Mecnun'suz sıradan bir Arap kızıdır. Ama Mecnunun sevgisiyle herkesin diline düşmüş ve dünyaya nam salmıştır. Dolayısıyla bir kişinin âşık olduğu çok yüce ve efsuni olan bir şahıs, bir başkası için sıradan bir insan olabilmektedir. Atilla İlhan"nın "ne kadınlar sevdim oysa onlar hiç yoktular" sözü bu çerçevede anlamını bulmaktadır. Yine Aşık Veysel "güzelliğin on para etmez şu bendeki aşk olmazsa" diyerek sevgilinin önemini ve değerini, esasında insanın kendisinin oluşturduğunu söylemektedir.

Burada mânâlandırılan gerçek objesiyle alakalı hususi özelliklere yönelik olan duygusal yoğunluk, değerin şiddetini de belirleyecektir. Örneğin birer eşya olarak niteleyebileceğimiz kalem, mendil ve toprağın bütün insanlar için sıradan önemi varken,

---

[166] Keklik, Nihat; **Bilgi, Ahlâk, Mantık ve İnanç Bakımlarından, Filozofların Özellikleri**, İstanbul-2001, sh.109

[167] Meriç, Cemil, **Mağaradakiler,** sh.260

kişinin babasından kalan bir hatıra veya miras olması halinde kalemin; sürekli silinip atılan ancak sevgilisinden almış olması halinde ise bir mendilin, ne kadar değerli olduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan çoğu zaman üzerine basılıp geçilen toprak, yârin mezarından olunca, değeri ölçülemezdir.

Aynı doğrultuda toplum da, değerlendirme sürecindeki birey gibidir ve bireyin gelişmiş bir özelliğini taşır. Esasında bireysel mânâlandırmalar, toplumsal mânâlandırmaların mikro bir örneğidir. Yani toplumların da kendilerine göre gerçeği mânâlandırma biçimleri söz konusudur. Ancak bu durum, uzunca bir tarihî ve sosyolojik birikimin ürünüdür. Toplumsal bir bütün haline gelmiş ortak algılama ve zihniyet biçimleri, gerçeğin mânâlandırmasını farklılaştıracak ve farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu noktada aynı hadiseler, iki farklı toplum üyesince farklı değerlendirmelere tabi tutulacaktır. Örneğin sebep-sonuç ilişkisi prensibi dahilinde düşünen bir batılı toplum üyesi için ay tutulması karanlıkta kalmayı ifade ederken, hüsn-ü tahlil ile olaya yaklaşan doğulu bir toplum üyesi için sevgilinin yüzünün ve güzelliğinin görünmez oluşunu ifade edecektir.[168] Yine sanatın ve estetiğin başlıca konularından biri olan güzellik, İslam sanatlarında batı kaynaklı objektivist ve subjektivist estetiklerin anladığı mânâda güzellik değil, mutlak güzelliktir ve bu güzelliğin görünen âlemdeki içkinliğidir. Müslüman sanatçıya göre gül kendiliğinden güzel değil, Allah'ın cemal sıfatının ondaki tecellisi sayesindedir. Batı estetik kavramları içerisindeki çirkinlik ise, bizde estetiğin konularının dışında kalır. Çünkü çirkinlik itibaridir yahut güzellik mutlak olduğundan dolayı, çirkinlik yoktur. Mevlana, bize çirkin görünen bir şeye, onu sevenlerin gözüyle bakarsak, çirkinin mutlak bir değer olmadığını anlayabileceğimizi söyler. Müslüman sanatçı her şeyden önce güzelliği yaratan değil keşfedendir. Güzellik objektif olmadığına göre, söz gelişi güzel bir ağacın resmini yaparak veya kelimelerle tasvir ederek güzele ulaşılmaz. Ağaç sadece bir işarettir. Güzelliğe bu işaretten hareketle ulaşmak gerekmektedir [169]

İşte görülmektedir ki, her toplum değerler levhasını kendi hususi özellikleri, birikimleri ve kendi bakış açısına göre doldurmaktadır. Bu noktada bir birinden farklı olan iki toplumda, mevcut bulunan sosyal yapının unsurlarına yönelik farklı değerler geliştirilmektedir. Örneğin batılı bir toplumdaki coğrafyaya, insana ve halka bakış açısı ile bizim toplumumuzdaki bakış açısı çok farklı olmuştur. Esasında sosyal yapı unsurları bir tarafa, değerlerin kendileri de her toplumda farklılık arz etmektedir. Aynı değerler her toplumda farklı olarak algılanmakta, yaşanmakta ve yaşatılmaktadır. Örneğin bizim

[168] Pala, İskender; **Ah Mine'el Aşk**, İstanbul-2002, sh.86
[169] Ayvazoğlu, Beşir; Ayvazoğlu, Beşir; **Aşk Estetiği,** İstanbul-1996, sh.69,192

toplumumuz içerisinde gelişen insan sevgisi, adalet, özgürlük ve barış gibi önemli gaye değerler, Amerika toplumunda bulunanlardan çok farklıdır. Bu durum, esasında kültürel bir zorunluluktur ve değerlerin izafi olmasından kaynaklanmaktadır.

2.ARAŞTIRMA ALANININ ÖZELLİKLERİ

2.1.Şehirleşme Sürecinde Malatya

Malatya'nın sosyal yapısı bütün özellikleri ile Türkiye sosyal yapısının küçük bir örneğini göstermektedir. Nitekim Malatya, Doğu, Güneydoğu, Güney ve Orta Anadolu bölgelerinin hemen hemen kesişme noktasında bulunması sebebiyle, kültürel zenginliğe sahip bir yapı özelliği arzetmektedir.

Malatya'nın coğrafi ve tarihî genel özellikleri şöyledir;[170] Malatya; Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzasında ve Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Van çöküntü alanının güneybatı ucunda yer almaktadır. Çevresini doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri çevirir.

Yukarı Fırat havzasında yer alan Malatya, Ülke yüzölçümünün % 1,6 sı olan 12.313 Km 2 alanı ile Türkiye'nin en geniş 23. İlidir. Malatya nüfusu ile Türkiye'nin 14. büyük şehri, Doğu'nun ise en kalabalık iki ilinden birisidir. Malatya'nın nüfus yoğunluğu 57 kişi / Km2 dir. Malatya 35 54' ve 39 03' kuzey enlemleri ile 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında kalmaktadır. Malatya, Sultansuyu ve Sürgü çayı vadileri ile Akdeniz'e, Tohma vadisi ile İç Anadolu'ya, Fırat vadisi ile Doğu Anadolu'ya açılarak bu bölgeler arasında bir geçiş alanı oluşturur.

İl nüfusunun gelişimi 1927 yılında yapılan sayımdan başlayarak değerlendirildiğinde düzenli bir artış görülmediği, zaman zaman da azalmalar olduğu görülmektedir. 1935 yılında % 036,71 olan nüfus artış oranı, sonraki yıllarda % 04.81'e düşmüştür. 1950'de nüfus artış oranı % 024,11'e çıkmıştır. Nüfusu 1954 yılında Adıyaman'ın il olarak ayrılması, Kemaliye ilçesinin Erzincan'a bağlanması ile % 068,79 oranında azalmıştır. Sonraki yıllarda artış devam etmiş ve 1985–1990 yılları arasında yıllık artış oranı % 010,60 olmuştur. Nüfus dalgalanmaları ile ilde yaşayanların sayısı, sayımdan sayıma değişerek 1927'de 305708 iken 1935'de 410162, 1950'de 483568, 1990'da 702055 ve 1997 yılında ise 817000 kişiye ulaşmıştır. 2000 yılında ise 853658 kişi olarak, 1990–2000 yılları arası nüfus artış hızı %19,6 olmuştur. Malatya ili nüfusu itibariyle 1927 yılında ülke nüfusu içerisinde %2,2'lik bir paya

[170] **Malatya 2000 Yıllığı,** Malatya Valiliği Yayınları, sh.11, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara-2002, sh. 25-62, www.malatya.gov.tr, www.malatya.bel.tr, www.malatyahaber.com

sahipken, 2000 yılı verilerine göre ülke nüfusunun %1,3'lük bir payına sahip olduğu görülmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 yılı verilerine göre Malatya ili merkez nüfusu köyler hariç 381081 iken merkez köyler ile birlikte toplam 457566 kadardır.

Şehir nüfusunun en hızlı arttığı dönem, 1955–1960 yılları arasında olmuştur. Tarımın makinalaşması ile köylerde iş gücü fazlalığı doğmuş ve şehre göç hızlanmıştır. Ayrıca 1986 yılında, Karakaya Baraj gölünün hizmete girmesi ile köyleri baraj altında kalan çok sayıda kişi de, yine Malatya'ya göçmüştür. Öte yandan 1994 yılından sonra terör ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle de özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinin değişik illerinden çok sayıda insan Malatya'ya göç etmiştir. Malatya'dan öteki illere gidenlerin büyük bir bölümü ise İstanbul'a yerleşmektedir. Ankara, İzmir, Adana, Mersin, gibi büyük şehirler ikinci sırayı almaktadır. Malatya'ya il merkezine, bütün ilçeleri ile Adıyaman'ın Gölbaşı ve Çelikhan; Elazığ'ın Ağın, Baskil, Palu ve Keban; Erzincan'ın Kemaliye; Kahramanmaraş'ın Afşin ve Elbistan ilçelerinden gelenler olmaktadır.

1980'li yıllarda şehre göçenler ise çoğunlukla kamu yönetimi ve savunma hizmetlerinde çalışan memur ve askerlerdir. Başta şehir merkezi olmak üzere öteki iskân alanlarına kısa süreli yerleşmelerin en önemli nedeni 2. Ordu merkezinin Konya'dan Malatya'ya kaydırılmasıdır. Şehir merkezine gelen üçüncü grup ise kayısı, elma, meyve, şeker pancarı gibi sanayi bitkilerinin hasadında çalışmak üzere kısa sürelerde gelen mevsimlik işçilerdir.

Coğrafi yapı nedeniyle kuru tarım yapılan tarlalara sürekli gidilmesi gerekmediğinden insanların bir arada yaşadığı toplu köyler ortaya çıkmıştır. Malatya köylerinin % 84,7'sini teşkil eden toplu köylere kamu hizmetleri daha kolay götürülmektedir. Sulu tarım uygulaması nedeniyle her an tarım alanında bulunulması zorunlu olan dağınık bir yerleşim özelliği gösteren köyler, Malatya'da % 15,3 oranındadır. Bu tip köylerde sosyal dayanışma zayıf olup, aileler köy alanından ve komşularından uzak yaşamaktadırlar. Bu tip köylere kamu hizmetlerinin götürülmesi de zor olmaktadır.

Malatya köylerinin birinci derece geçim kaynağı % 44 ünde tarla ziraatı, % 17 sinde meyvecilik, % 1 inde sebzecilik, % 16 sında hayvancılık, % 22 sinde işçilik; ikinci derece geçim kaynağı ise % 29 unda tarla ziraatı, % 22 sinde meyvecilik, % 9,4 ünde sebzecilik, % 34,4 ünde hayvancılık, % 4.5 inde köy el sanatları, % 2 sinde ipek böcekçiliği ve % 04'te arıcılıktır.

Malatya'da bitkisel üretim ağırlıklı olarak kayısıya dayalıdır. Yıllık ortalama kuru kayısı üretimi 80 ile 100 bin ton civarındadır. İnşaatları devam eden büyük sulama projelerinin de tamamlanmasıyla birlikte kuru kayısı üretiminin %50 civarında artması

beklenmektedir. Dünya kuru kayısı piyasasının %90'ı Türkiye'ye aittir. Bunun da %70'i Malatya'dan karşılanmaktadır. Kayısıdan her yıl ülke ekonomisine 130 ile 150 milyon ABD doları civarında döviz girdisi sağlanmaktadır.

Malatya'da hayvancılık, daha çok bitkisel üretimin destekçisi olarak algılanmakta ve sadece hayvancılık yapan çiftçi sayısı sınırlı kalmaktadır. Malatya'da coğrafi yapı nedeniyle yapılan çalışmalarda dağlık olanlarda koyun besiciliğinin yaygınlaşmasına, ovalık alanda ise süt sığırcılığının daha fazla geliştirilmesine önem verilmektedir. Zira mevcut durumda dağlık alanda yapılan küçükbaş hayvancılık yeterince verimli olmamakta, ovada yapılan büyükbaş hayvancılıkta ise istenilen ve beklenen üretimi sağlanamamaktadır. Malatya'da arıcılık faaliyeti özellikle dağlık ve ormanlık alanlarda yaygınlaştırılmaktadır.

Hızlı şehirleşme sosyal ilişkilerde değer, inanç ve tutumlarda bazı değişimlere neden olmuştur. Ancak bu değişmeler geleneksel kültürün tamamen kayıp olmayıp, yeni değerlerle birlikte, ama daha az etkili olarak sürmesini engellememiştir. Aile içi akrabalık ilişkileri şehirde de güçlü ve yoğun olarak sürmektedir. Hızlı şehirleşmeye karşılık aile yapısındaki değişim aynı oranda hızlı olmamaktadır. Her ne kadar çekirdek aileye geçiş söz konusu ise de aile üyeleri desteklenen ve köyle bağlantısı süren bir aile yapısı daha hakimdir. Yaşlıların kültür değerlerini aktarmaları ve eğitimde görevlerini sürdürmeleri Malatya'da on ve daha çok üyeli geniş ailelerin yaygın olmasına neden olmaktadır. Cemaat özelliği gösteren köy sosyal yapısının şehirleşme ile kaybolmayıp, akrabalık, hısımlık ve hemşehrilik gibi geleneksel ilişkilerin sürdürülmesini sağlamaktadır. Bu, sosyal dayanışmayı sağlarken, geleneksel yapıyı sağlıklı bir şekilde şehre taşımaktadır.

2.2. Araştırmaya Katılanların Demografik, Sosyo- Kültürel ve Ekonomik Özellikleri

2.2.1.Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Cinsiyet ve yaş bireyin değerlerinin oluşmasında önemli faktörler arasındadır. Her toplumun erkek ve kadına yönelik belirlemiş olduğu değerler ve roller olduğu gibi, yine o toplumun yaş dilimlerine yönelik belirlediği ve beklediği değerler de bulunmaktadır. Bu itibarla kişi, sahip olduğu cinsiyet faktörü içerisinde değerlerini oluştururken, aynı zamanda ilerleyen yaşına paralel bu değerler, bilgi ve tecrübe değişmelerinin de etkisiyle farklılaşmaktadır. İnsanların değerlerinin oluşması ve değişmesi, çocukluk yılları ile başlamakla birlikte, hayatının sonuna kadar devam etmektedir.

Araştırmamızın sonuçlarına göre, örneklemi oluşturan 804 kişinin % 53,6'sı (431 kişi) erkek, %46,4'ü (373 kişi) bayandır. Yaş grupları açısından dikkat ettiğimizde ise; ankete katılanlar içerisinde 29 yaşına kadar olan kişiler örneklemin %41,7'sini, 30–39 yaş grubu %25,5'ini, 40–49 arası yaş grubunda olanlar %19,4'ünü, 50–59 yaş grubu kişiler %8,5'ini, 60 ve üzerinde olan kişiler ise %5'ini oluşturmaktadırlar. Örneklemin yaş gruplarına göre bu dağılımları dikkate alındığında, dağılımın en yüksek yoğunluk oranı 29 yaş grubunda ve 30–39 arasındaki yaşlarda görülmekte, yaş ilerledikçe bu yoğunluk oranı düşmektedir.

Örneklemin yaş gruplarındaki bu dağılım, Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Malatya ili verileri ile uygunluk arz etmektedir. Buradaki veriler ışığında nüfusun yaş dilimlerine göre yoğunluğu dikkate alındığında, 15–19 yaş grubu en yüksek yoğunluğu teşkil etmekteyken, 20–29 yaş grubunda da yoğunluk fazla olarak görülmektedir. Burada dikkati çeken nokta, yaş ilerledikçe nüfus yoğunluğunun azalmasıdır. Dolayısıyla Malatya merkez nüfusu yaş durumu itibariyle, gençlerin ağırlıklı olduğu, daha sonra orta yaş grubunun takip ettiği, yaş ilerledikçe bu oranın düştüğü görülmektedir.[171]

Grafik 1: Cinsiyet ve Yaş Dağılımları

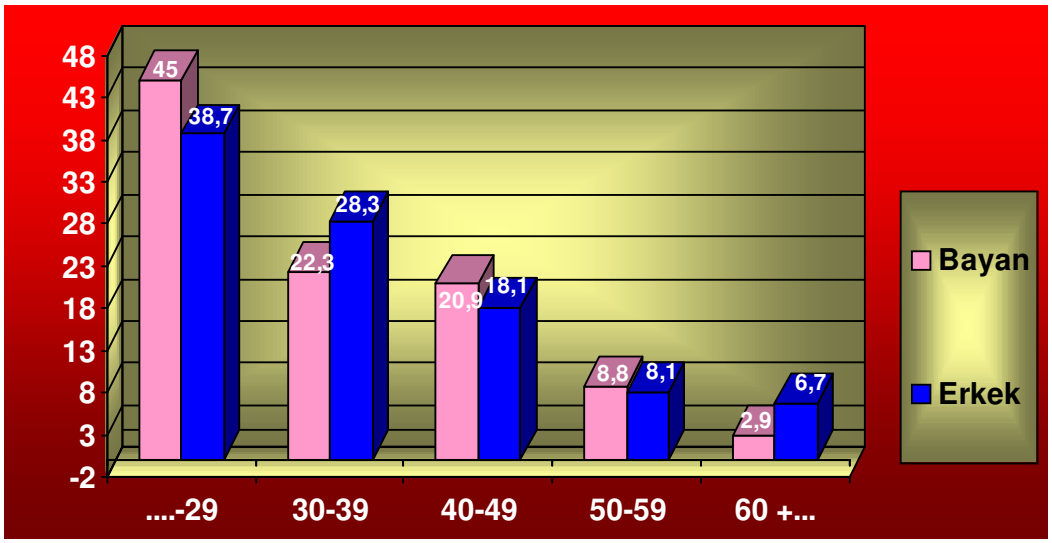

Cinsiyet ve yaş değişkenlerinin değerlerle olan ilişkisine yönelik yorumlamalarımızda, cinsiyete göre yaş dağılımının durumunu tespit etmek, daha sağlıklı sonuçlara gidilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bakımdan ankete katılanların yaş gruplarının dağılımı içerisinde cinsiyet farklılığına baktığımızda, her grup içerisindeki cinsiyet oranlarının bir birine yakın ve dengeli bir durumda olduğunu görürüz. Örneklem içerisinde erkeklerin %38,7'si bayanların % 45'i 29 ve düşük yaş grubundadır. Yine erkeklerin %28,3'ü bayanların

[171] **2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Malatya,** T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara-2002, sh.30

%22,3'ü 30 ile 39 yaş, erkeklerin %18,1'i bayanların %20,9'u 40 ile 49 yaş, erkeklerin %8,1'i bayanların %8,8'i 50 ile 59 yaşları arasında iken, erkeklerin %6,7'si bayanların %2,9'u 60 ve üstü yaş grubundadır.

2.2.2. Doğum ve Yerleşim Yerleri

Değerlerin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde yaşanılan yerin önemli bir etkisi vardır. Özellikle şehirleşme sürecinde yaşanan göçlerin istikameti ve değişimlerin boyutu değerlerin oluşmasında ve değişmesinde önem arz etmektedir. Şehre göç ederken çoğu zaman insanlar, ekonomik düzey, sosyal çevre, akrabalık ve hemşerilik gibi faktörlere dikkat ederek yerleşmektedirler. Şehre geliş süresi ve yaşanılan bölge itibariyle değişime maruz kalan insanların durumları değerlerinin tespitinde etkili olmaktadır.

Grafik 2: Doğum Yerlerine Göre Örneklemin Dağılımı

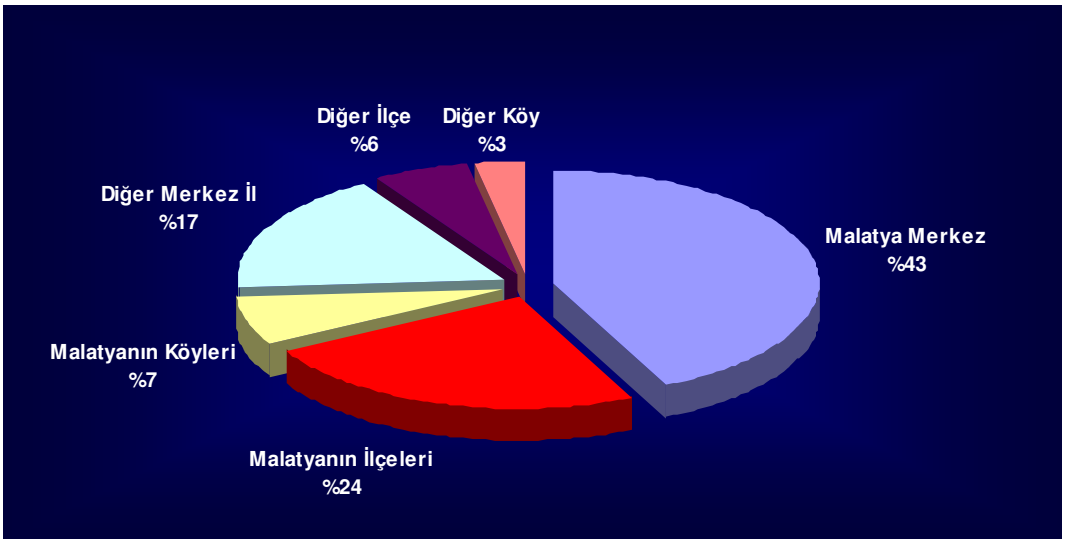

Doğum yerleri itibariyle örneklemin dağılımına baktığımızda, Malatya merkezde doğanlar, %43'lük bir oranla çoğunluğu teşkil etmektedirler. Malatya ilçelerinde doğanların %24, Malatya köylerinde doğanların %7 oranında olduğu dikkate alınırsa, örneklemin büyük çoğunluğunun (%74) Malatya ilinde doğdukları görülecektir. Doğum yerlerinin yerleşim birimleri itibariyle ele aldığımızda ise köylerde doğanlar %10, İlçelerde doğanlar %30, il merkezlerinde doğanlar ise %61 oranında bulunmaktadırlar.

Örneklemin şehir merkezinde bölgelere göre yerleşim durumuna dikkat ettiğimizde merkez olarak tanımladığımız I. Bölgede oturanların oranı %22, Geçiş olarak tanımladığımız II. Bölgede oturanların oranı %40, Çevre olarak tanımladığımız III. Bölgede oturanların oranı ise %38 kadardır.

Grafik 3: Yerleşim Bölgelerine Göre Örneklemin Dağılımı

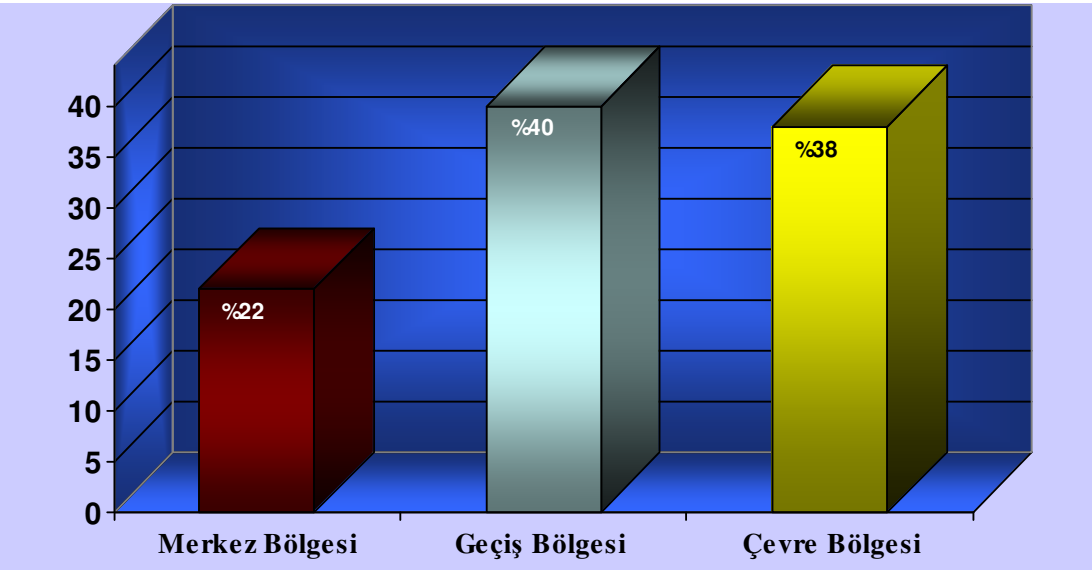

2.2.3. Öğrenim Durumları

Yaptığımız araştırma içerisinde kişilerin %4,9'unun okuryazar olmadığı, %2,5'inin ise okul bitirmediği halde okuma ve yazma bildiği görülmüştür. Bununla birlikte örneklemin %25,4'ü ilkokul, %12,9'u orta ve dengi okul, %32'si Lise ve dengi okul mezunu iken, %22,4'ü yüksek okul mezunudur. Okuryazar olmayanların büyük bir bölümü (26 kişi) III. Bölge olarak ifade ettiğimiz Çevre mahallelerinde oturmaktadırlar. Bunu Geçiş bölgesi 8 kişi ve merkez mahalleleri 5 kişi ile takip etmektedir.

Grafik 4: Bölgelere Göre Örneklemin Öğrenim Durumu

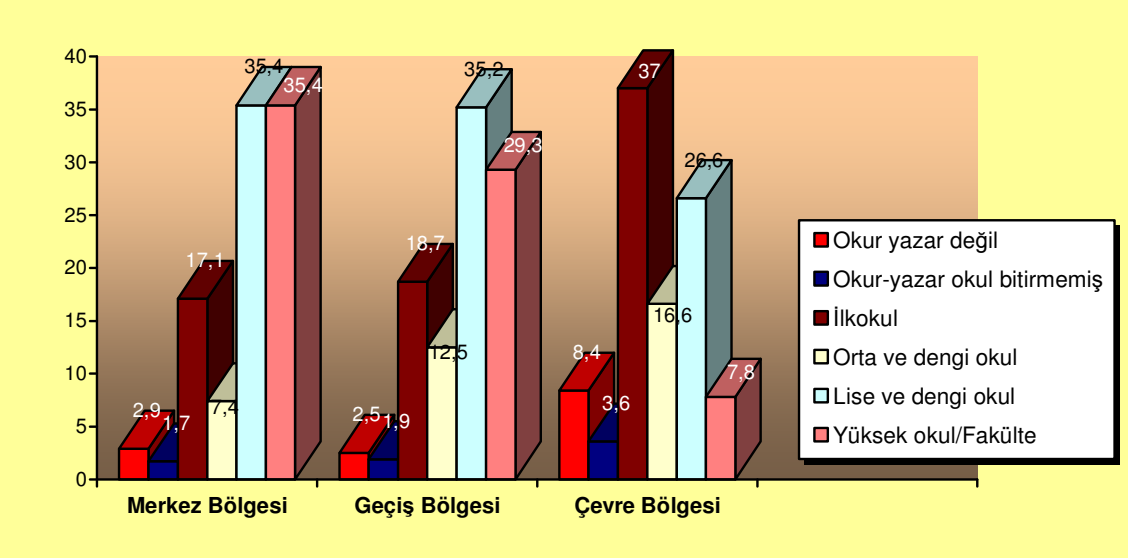

Yine merkez bölgesinde oturanların 35,4'ü yüksek okul mezunu iken Lise ve dengi okul mezunu 35,4'tür. Bu bölgede okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise %2,9 dur. Geçiş bölgesinde oturanların ise %29,3'ü yüksek okul, %35,2si lise ve dengi okul mezunu iken okuma ve yazma bilmeyenlerin oranı %2,5 tir. Çevre bölgesinde ise Yüksek okul mezunu olanların oranı %7,8, lise ve dengi okul mezunu %26,6 iken, okuma ve yazma bilmeyenlerin oranı bu bölgede %8,4 olarak çıkmıştır.

Bu sonuçlardan da görüldüğü üzere, eğitim seviyesi en düşük olan yer, çevre olarak tanımladığımız bölge ve mahallelerdir. Çevre mahallelerde oturanların hem okullaşma oranları hem de eğitim seviyeleri diğer bölgelere oranla düşüktür. Geçiş bölgesinde oturanlar ise çevre bölgelerine nazaran eğitim seviyesi yüksek olmakla birlikte, en yüksek eğitim seviyesi, merkez bölgesinde olduğu görülmektedir. Merkez bölgesi, okullaşma ve yüksek eğitim seviyesi en yüksek olan bölge durumundadır.

2.2.4. Meslek Durumu

Örneklemin genel mesleki dağılımları şu şekildedir; işçiler %17,3, memurlar %13,4, serbest meslek sahipleri %12,7, ticaretle uğraşanlar %8,8, çiftçiler %1,2, emekliler %14,4 iken ev kadınları %26,9 oranında bulunmaktadır. Yaşanılan bölge itibariyle mesleklere baktığımızda Çevre bölgesinde işçilerin yoğun olarak yaşadığını, buna mukabil, merkez bölgesinde oturanlar arasında az olduğu görülmektedir. Mesleki durum itibariyle Çevre bölgesinde oturanların %18,8'i işçi iken, Geçiş bölgesinde oturanların 17,4 Merkez bölgesinde oturanların %14,3'ü işçi olarak bulunmaktadır. Aslında diğer bölgelere oranla Çevre bölgesindeki bu yoğunluğu sebebi bölge şartlarında hayatını sürdüren insanların sahip oldukları sosyo-ekonomik özelliklerdir. Şehre yeni göçen ve yeni bir iş kurmak için yeterli birikimden (eğitim-para) mahrum olan kişiler daha çok geçimlerini sağlayacak düşük ücretli işlerde vasıfsız işçi olarak çalışmaktadırlar. Aynı zamanda şehirde uzunca bir müddet yaşayan eğitim ve gelir düzeyi yüksek kişiler daha çok memurluk, serbest meslek ve ticaret gibi mesleklerle uğraşmaktadırlar. Zira Merkez bölgesinde oturanlar içerisinde memurların oranı %18,3, Geçiş bölgesinde %17,1 ve Çevre bölgesinde %6,8 olduğu görülmektedir.

Grafik 5: Bölgeler İçerisindeki Mesleki yoğunluk

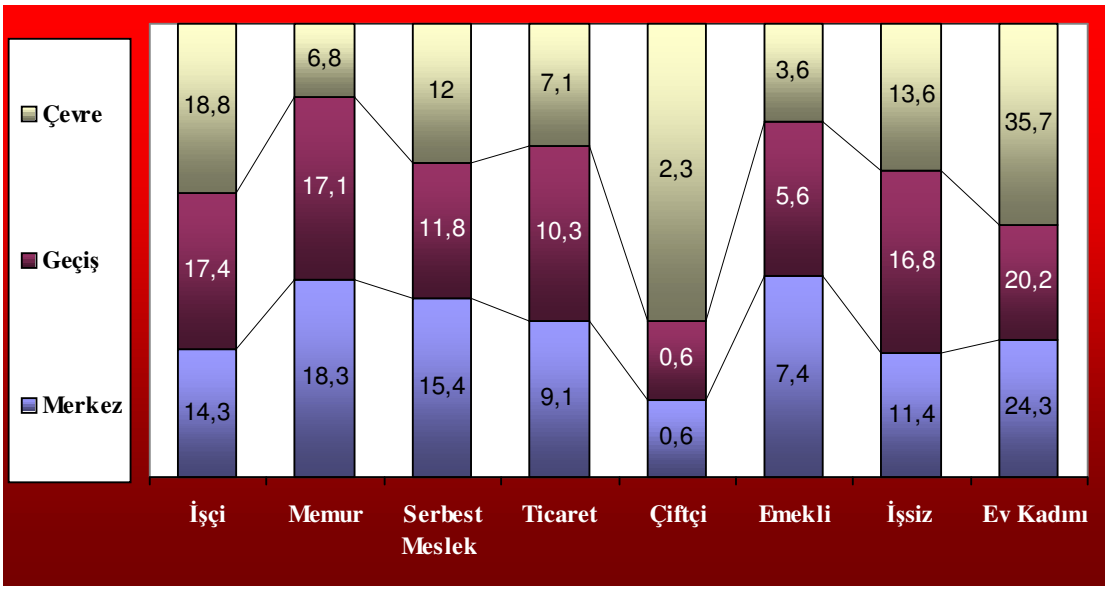

2.2.5. Gelir Durumu

İnsanların gelirlerinde meydana gelebilecek her hangi bir değişme, onların hayat tarzlarına, zihniyet dünyalarına ve değerlerine de etki edecektir. Hayat tarzı değişen bireylerin değerlerinde de meydana gelen bir değişme ile birlikte bireyin farklı davranış ve tutumlara sahip olması beklenir.

Bölgeleri de dikkate alarak, gelir açısından araştırma yaptığımız örnekleme baktığımızda, katılımcıların özellikleri Grafik 6'da görüldüğü şekildedir.

Grafik 6: Bölgelere Göre Gelir Dağılımları

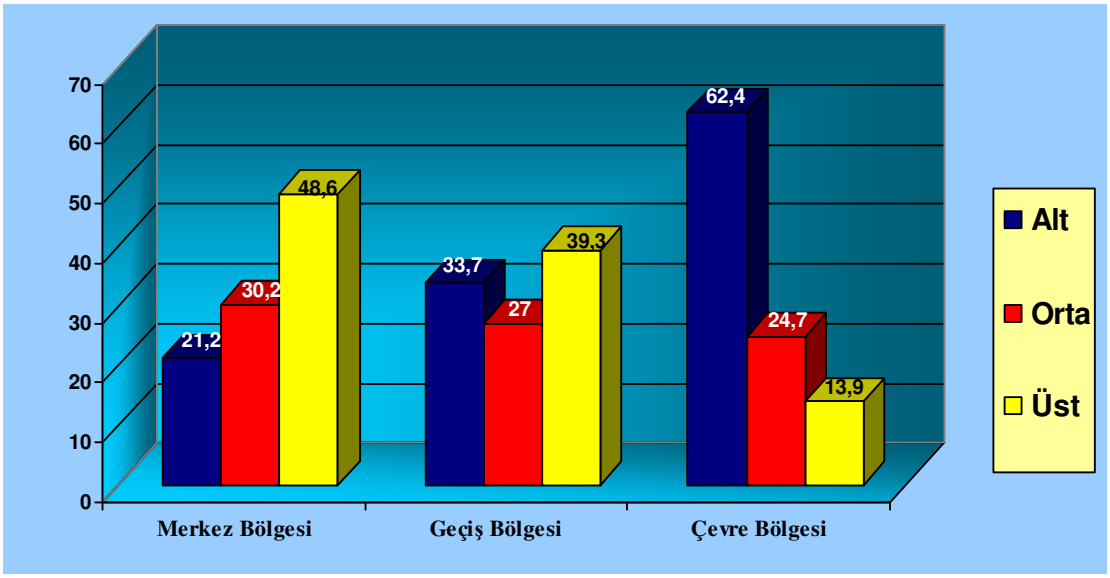

Aylık gelire göre bölgelerin durumuna dikkat ettiğimizde, en düşük gelir grubunun daha çok çevrede yaşayan insanlar olduğu gözlemlenirken, geçiş bölgesindekilerin bunu takip ettiğini söyleye biliriz. Özellikle şehre göç eden insanların güçlükle buldukları bir iş yerinde yaşayabilecek kadar bir ücret ile çalıştıkları bilinmektedir. Meslek faktörü açısından bu bölgelerdeki işçi olarak çalışanların yoğunluğu ile bu oranlar paralellik arz etmekte ve gelir düzeyinin düşük olmasına sebep olmaktadır. Örneklem içerisinde en yüksek gelir düzeyine sahip bölge ise merkez olarak görünmektedir.

2.2.6. Medeni Durum ve Aile Yapısı

Araştırmamıza iştirak eden katılımcıların %64,1'i evli, %33'ü bekar, %1,4'ü boşanmış ve %1,5'inin eşi ölmüştür.

Grafik 7: Örneklemin Medeni Durumlarının Dağılımı

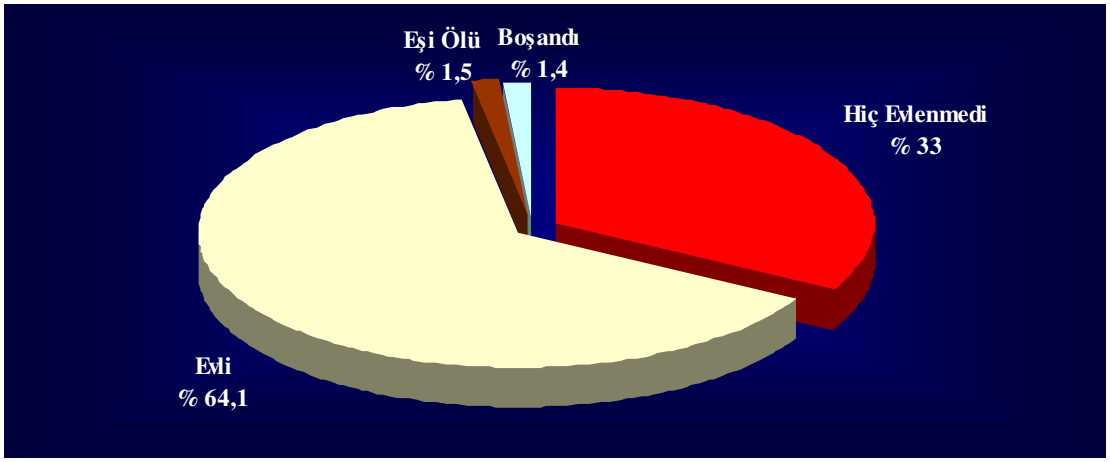

Aile büyüklükleri açısından örneklemimize baktığımızda, katılımcıların %83'ü anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile, %10,2'si anne-baba ve evlenmiş çocuklardan oluşan geniş aile, %5,3'ü anne veya babadan biri ölmüş ve çocuklar, %1,5'i boşanma sonucu parçalanmış aile içerisinde yaşamaktadırlar.

Grafik 8: Örneklemin Bölgelere Göre Aile Büyüklüklerinin Dağılımı

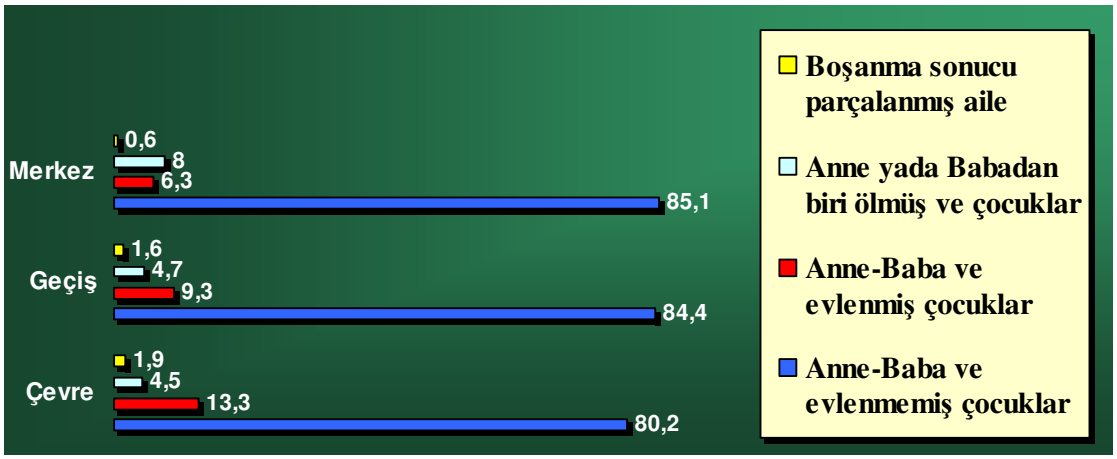

Araştırma sonuçlarına göre aile yapısı itibariyle genel olarak çekirdek aileye doğru bir geçiş söz konusudur. Ancak bölgelere göre aile yapılarına baktığımızda, çok yüksek olmamakla birlikte bazı farklılıklar bulunmaktadır. Buna göre merkezde yaşayan katılımcıların, %85,1'i çekirdek aile içerisinde yaşarken, geçiş bölgesinde %84,4'ü, çevre bölgesinin ise %80,2'si çekirdek aile içerisinde yaşamaktadır. Geniş aile içerisinde yaşayan katılımcıların durumuna baktığımızda ise, merkezdekilerin %6,3', geçiş bölgesindekilerin %9,3'ü, çevre bölgesindekilerin ise %13,3'ü geniş aile içerisinde yaşamaktadırlar. Bu oranlar bize merkez bölgesindekilerin çekirdek aile içerisinde yaşama oranlarının, çevre bölgesine göre yüksek düzeyde olduğunu, aynı zamanda da çevre bölgesindekilerin geniş aile oranlarının merkez bölgesine göre yüksek olduğunu bize göstermektedir. Bu durum geçiş bölgesinin geleneksel yapı özelliklerini daha çok taşımasından kaynaklanmaktadır. Zira geniş aile daha çok geleneksel toplum özelliğine sahip bir sosyal birimdir. Toplumların gelenekselliken modernleşmeye geçiş aşamasında, geniş aileden çekirdek aileye doğru bir kayış söz konusu olmuştur.

2.2.7. Şehirlileşme Özellikleri

Ankete katılanların şehirde kalış sürelerine baktığımızda, katılımcıların %10'u beş ve beş yıldan daha az bir süredir şehirde bulunurken, %12'si 6–10 yıldır şehirde bulunmakta, %31'i on bir ve daha fazla süredir şehirde yaşarken, %47'si şehir doğumlu olarak bulunmaktadırlar. Bu oranlar bize, Malatya'nın yoğun göç alan bir şehir olduğunu göstermektedir.

Grafik 9: Örneklemin Şehirde Kalış Süreleri

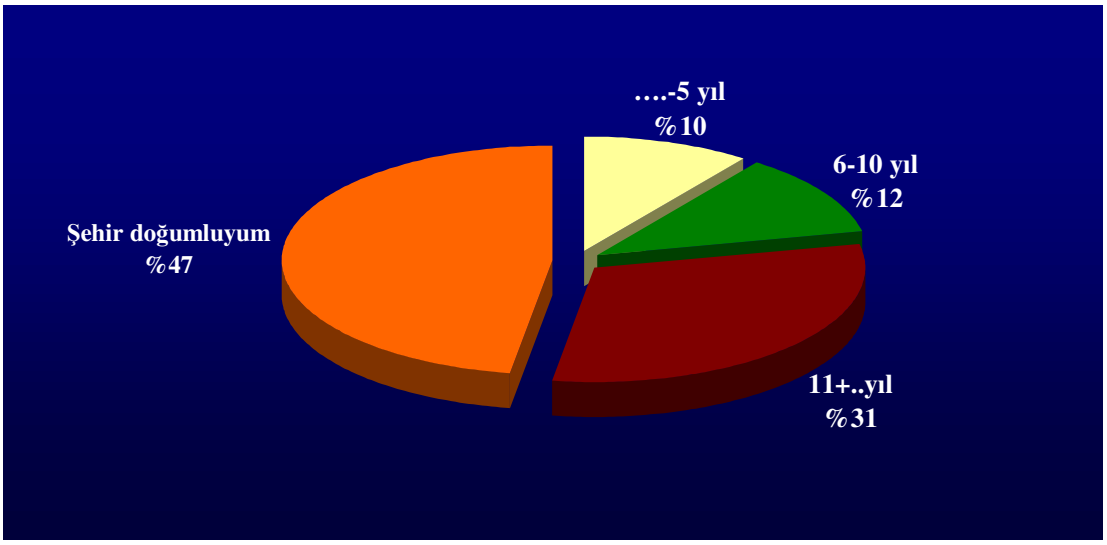

Şehirlileşme durumları itibariyle örneklemin durumuna baktığımızda, katılımcıların %47'si kendisini tamamen şehirli olarak görürken, %37,1'i kısmen şehirli olarak görmekte %15,9'u ise kendisini şehirli olarak görmemektedir. Bu konuya bölgelere göre dikkat ettiğimizde anlamlı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Zira merkezde yaşayanların 63,4'ü kendisini tamamen şehirli olarak görürken, geçiş bölgesinde yaşayanların %46,4'ü, çevredekilerin ise %38,3'ü kendisini tamamen şehirli olarak görmektedirler. Yine şehirli olarak görmüyorum diyenlerin oranına baktığımızda, merkezdekilerin %6,3'ü, geçişte yaşayanların %15,6'sı, çevrede yaşayanların ise %21,8'i kendilerini şehirli olarak görmemektedirler. Buradan hareketle, merkezde oturanların şehirlileşme oranlarının yüksekte olduğunu, bu oranın geçiş bölgesinde düşüşe geçtiğini, çevre bölgelerinde ise diğerlerine göre en düşük seviyede bir şehirlileşme oranının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Grafik 10: Bölgelere Göre Şehirlileşme Durumları

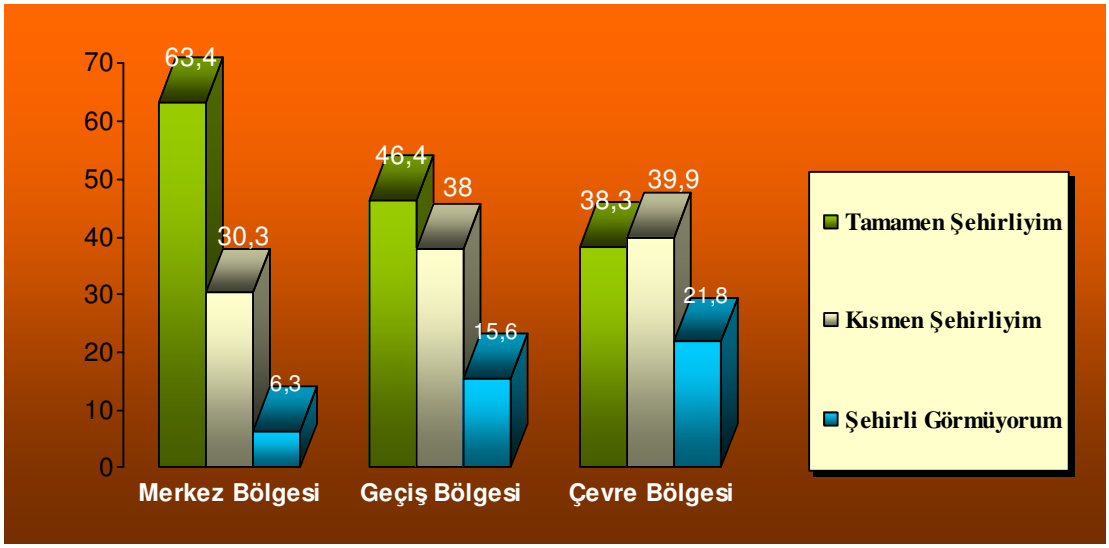

Diğer taraftan örneklem içerisinde şehirlileşme durumları ile şehirde yaşanan yalnızlık duygusuna baktığımızda; kendisini şehirli görmeyenlerin yarıdan fazlası (%55,5) şehirde kendilerini yalnız hissetmektedirler. Bu duyguyu taşıyanlar, genellikle geleneksel bir yapı içerisinde yer alan ve şehre uyum sağlamada güçlük çeken insanlardır. Karmaşık bir yapıya sahip şehrin, kurumsal ve sosyal vasıtalarını kullanmakta sıkıntı çeken ve bazı sosyal faktörler açısından uyum sağlayamayan insanlar, şehre karşı yabancılaşmaktadırlar. Bu insanlar, kendilerini geleneksel değer dünyalarında daha güvenli ve mutlu olarak

hissetmektedirler. Bu insanları özellikle şehirde tutan şey, şehrin eğitim imkânları ve geçim sıkıntısını giderecek bir yer olmasıdır. Diğer taraftan kendisini kısmen şehirli olarak görenler de büyük bir oranda (%34,6) kendilerini şehir içerisinde yalnız olarak hissetmektedirler. Bu insanlar ne tam anlamda modern şehirli nede geleneksel bir dünyaya aittirler. Bu kişiler genellikle modernlikle geleneksellik arasında bir geçiş sürecini yaşayan, bir yandan geleneksel özellikleri ve değerlerini taşıyan, diğer taraftan da modern şehir hayatına uyum sağlamaya çalışan kişilerdir. Uyum sağlama çabası içerisinde olan bu kişilerin yaşadığı her hangi bir olumsuzluk durumu, onları şehrin kalabalık dünyası içerisinde yalnızlık duygusuna itebilmektedir. Kendisini tamamen şehirli görenlerin büyük bir bölümü (%75,4) ise, şehirde kendilerini yalnız olarak hissetmemektedirler. Bu insanlar daha çok uzunca bir süre şehirde yaşayan kişiler olup, şehir hayatına uyum sağlayan kişilerdir.

Grafik 11: Şehirlileşme ve Yalnızlık İlişkisi

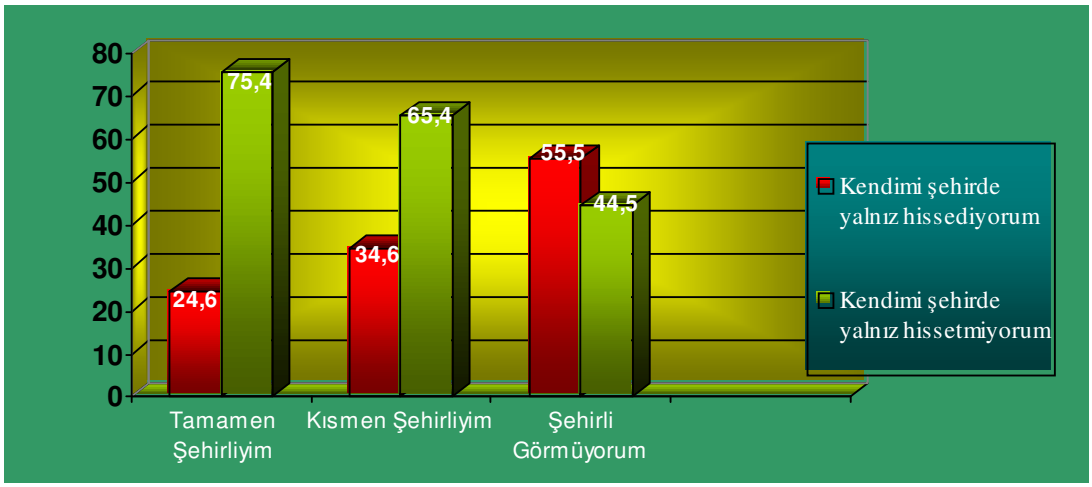

Yine şehirlileşme, yaş ve yalnızlık ilişkisine baktığımızda; kendisini şehirli olarak görenlerde, yaş ilerledikçe yalnızlık duygusunu hissetmelerinde bir azalmanın olduğu görülmüştür. Zira kendisini tamamen şehirli olarak gören gençlerin %27,5'i, 60 ve üstü yaşlarda olanların %18'i şehirde kendilerini yalnız olarak hissetmektedirler. Kendisini kısmen şehirli olarak görenlerde ise yaş ilerledikçe yalnızlık oranı artmaktadır; burada yer alan genç yaş grubunun %38,2'si yaşlıların %41,7'si şehirde kendilerini yalnız olarak hissetmektedirler. Ayrıca kendisini şehirli olarak görmeyenlerin genel olarak şehirdeki yalnızlık duygusunu yüksek düzeyde yaşadıkları görülmekle birlikte, bu durum yaşın ilerlemesine paralel olarak artmakta olduğu görülmektedir. Kendisini şehirli olarak görmeyen gençlerin %56,8'i şehirde yalnız olarak kendisini hissetmekte iken 50–59 gibi ileri yaş grubunda bu oran %70 düzeyine çıkmaktadır. Bu oranlar da göstermektedir ki, kendini şehirli hissedenlerde yaş ilerledikçe

yalnızlık duygusu azalırken, şehirlilik duygusu zayıfladıkça yaşın ilerlemesine paralel olarak yalnızlık hissi de artmaktadır.

Bu doğrultuda yine şehirleşme, cinsiyet ve yalnızlık ilişkisine dikkat ettiğimizde; kendisini tamamen şehirli olarak gören bayanların %25,8'i, kısmen şehirli gören bayanların %39,4'ü, kendisini şehirli olarak görmeyen bayanların %58'i şehirde kendilerini yalnız olarak hissetmektedirler. Erkekler içerisinde ise kendisini tamamen şehirli olarak görenlerin %23,4'ü Kısmen şehirli olarak görenlerin %30,4'ü, şehirli olarak görmeyenlerin ise %53,8'i şehir içerisinde kendilerini yalnız olarak hissetmektedirler. Bu oranlar ışığında bayanların erkeklere oranla şehir içerisinde kendilerini daha fazla yalnız olarak hissettiklerini söyleyebiliriz.

Diğer taraftan bayanlar yaşlandıkça şehirde yalnızlık duygusunu hissetmeleri de artmakta iken, erkeklerde bu durum pek de farklılık arz etmemektedir. Zira genç bayanların %39,9'u şehirde kendilerini yalnız olarak hissetmekte iken yaşlı bayanların %54,5'i şehir içerisinde kendilerini yalnız olarak hissetmektedirler. Erkekler içerisinde genç yaş grubunda olanların %31,1'i kendini yalnız olarak hissetmekte iken, yaşlılar içerisinde bu oran %31 düzeyinde kalmaktadır. Görüldüğü üzere erkeklerde yaşın ilerlemesine paralel olarak şehirde yalnızlık hissini yaşama hususunda farklılık bulunmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM
DEĞER FARKLILAŞMALARININ SOSYOLOJİK AÇIDAN ANALİZİ

1. DEĞERLER SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Değerler bireyin veya toplumun şuurunda rast gele ve karışık bir şekilde bulunmazlar, belirli bir sistem dahilinde organize olurlar ki bunu biz değerler sistemi olarak tanımlayabiliriz. Değerler sistemi, değerlerin sahalarına göre sınıflandırıldığı, önemine göre sıralandığı, anlamlarının ortaya çıktığı, çatışmaların ve değişmelerin yaşandığı bir bütündür.

Değerler sistemi aynı zamanda belli bir bireyin, grubun veya toplumun, açıkça veya örtülü olarak benimsediği ahlâkî, toplumsal, dinî ve estetik vb. değerler silsilesini ifade eder.[172] Bu yönüyle değerler sistemi, göreceli olarak üstün tutulan veya önemli olarak kabul edilen davranış biçimleri veya yaşama amacına ait inançların kalıcı bir organizasyonudur. Bu sistemin etkisiyle kişiler, önem derecesine göre kendilerini saran değerleri de belirli bir sıraya koyarlar. Bireyin değer sistemi ise toplumsal ve kültürel yapıdan bağımsız değildir. Bir toplumun kültürel ve kurumsal değerleri, bireylerin değer sitemlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Zira toplumun cinsiyet, siyaset ve dine dair konularda belirlediği önemli değerler bireyin değer sisteminin oluşmasında şekillendirici etkiye sahiptir. [173]

Sosyal değerler sisteminin işlevi, insanların hareket tarzlarını yargılayıcı olmasıdır. Değerler sistemi bütün zihni sistem gibi ya gerçek ya da gerçek dışıdır.[174] Toplumun değerler sistemi kişilerden neyin istendiğini, kişilere neyin yasaklandığını; neyin ödüllendirilip neyin cezalandırıldığını belirler. Bu yönüyle değerler toplumda düzeni sağlayan sosyal kontrol mekanizması olarak görev yaparlar.[175] Dolayısıyla azami olarak sosyal saha içerisinde bireylerin ve toplumun değerleri uygunluk içerisinde olması gerekir.

Diğer yandan değerler sistemi, benzer objektif problemlere yönelik, insanlar arasında farklı davranış tarzlarının oluşmasını destekler ve doğrular.[176] Bu yönüyle değerler sistemi her insanda farklılık arz eder. Bazen aynı aile üyelerinin arasında bile bu farklılaşma görülebilmektedir. Benzer bir ortam içersinde bulunan bu insanlar, olaylar karşısında farklı

---

[172] Budak, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara-2003, sh.196
[173] Rokeach, Milton: **A.g.e., sh.** 5-11, Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, (Çev.: A. Öztürk), Eskişehir-1994, sh. 12
[174] Cuber, Jhon F.; **A.g.e., sh.**597
[175] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh.146
[176] Nelson, Jack C.; **Values and Society,** New Jersey-1975, sh. 97

tepkiler verebilmekte ve farklı ilgi ve alışkanlıklara sahip olabilmektedir. Bu durum bireyin kişiliği, değerler sisteminin oluşum süreci ve geçmiş hayatıyla alakalıdır. Her insan hayatı yaşarken farklı tesirlere maruz kalır ve olaylar karşısında farklı izlenimler oluşturur.

Değerler sistemi ahenkli bir duruma geldiği zaman değerler mantığı kurulur. Değerler mantığı, bireyin karar verme aşamalarında gerek davranışla alakalı ve gerekse değerlerin kendi içerisinde bir tutarlık yaşamasını sağlar.

Değerler sistemi yerleştikten sonra bir model oluştururlar. Bu model ise niteliksel ve niceliksel bir karakterdedir. Bu model içerisindeki değer hükümleri, her şeyden evvel kurallardan, mantıklı yönünden, hükümlerin dayanıklı olmasından ve dikkatle kazanılan bilgilerin birleşmesinden gelişir. Bir değer, modelinin parametreleri için, karşılaşılan bir sorun hakkında insanların malumatlarının akılda kalan birikinti ve tortularıdır. Değerler subjektiftir ve karar durumlarının bir parçasıdır. Ancak değer modelinin sistematik gelişimi kesinlikle bilimsel ve objektiftir. [177]

Özetle değerler, değer sistemi içersinde organize edilir. Değerler sistemi, değerlerin anlam, sıralama, tasnif ve sınıflamasının, çatışma, ilişki ve değişmelerin yer aldığı girift bir bütündür. Bu bütün dahilinde bireyin yada toplumun, göreceli olarak önem atfettiği hususlara yönelik, değerlerde hiyerarşik bir sıralama oluşur. Böylece değerler sistemi, değerler hiyerarşisinin işlevselliği sayesinde bir düzene ve istikrara kavuşur.

1.1.Değerler Hiyerarşisi

Her toplumun kendine ait bir kültürü vardır ve her kültür belirli değer sistemlerinden oluşur. Toplum bu değerler sistemleri içerisinde her değere farklı önemlilik düzeyi atfeder ki, bu o toplumun değerler hiyerarşisini meydana getirir. Her toplumun, değerler sisteminin belirli bir düzen ve sıra içerisinde olmasını sağlayan, kendisine ait bir değerler hiyerarşisi vardır. Bu hiyerarşi toplumdan topluma veya o toplum içerisinde, zamandan zamana göre değişebilir. Değerler hiyerarşisinde meydana gelen her hangi bir değişme ve farklılaşma, toplum içerisindeki insanların hedeflerini ve bunlara bağlı olarak davranışlarını ve çabalarını da yeniden tanzim edecektir.

Kültürel doku, değerler hiyerarşisini belirlemede etkili olan önemli bir faktördür. Her toplumda belirli ve ortak değerler mevcut olabilir. Ancak bunların hiyerarşik bir düzen ile sıralanması, o toplumun kültürünün vaaz ettiği önceliklere göredir. Bu tesir ile birlikte, bazı toplumlarda adaletin, bazı toplumlarda statü sembollerinin, bazı toplumlarda da paranın ve estetiğin yüksek değerler arasında yer aldığı görülür. Bu yönüyle değerler hiyerarşisi, bir

[177] Keeney, Ralph L.; **Value-Focused Thinkig**, Harward-1966, sh.130-154

toplumun gidişatına yön veren trafik işaretleri gibidir. Değerler, toplum içinde hayatını sürdüren bireylerin yönünü ve hedeflerini tayin ederler. Toplumdaki insanlar bunlara kendilerini uymakla yükümlü hissederler, fakat bunların doğruluğunu ve yanlışlığını sorgulamayı pek düşünmezler. Zira bunların insan üzerinde bir yaptırımı söz konusudur.

Değerler, fikir, duygu ve davranışlarımızı harekete geçirmede bir güç merkezi oluştururlar.[178] Değerler hiyerarşisi, esasında bu güç merkezinin farklı yoğunlukta dağılımına göre gerçekleşir. Zira en yüksek yere koyduğumuz ve bizim için önemli olan bir değer, davranışlarımızı harekete geçirmede ve sevk etmede çok önemli bir güç uygular. Bu değerin, hiyerarşide düşmesiyle birlikte ise bireyin değer gücü ve enerjisi de düşer, ancak kaybolmaz, diğer bir değere geçer. Yani bir değer düşerken diğer değer yükselir, yükselen değerin potansiyel sevk ettirici gücü de artar.

Değerlerin bir birleriyle bağlantıları bakımından, bir sıralama düzeni vardır. Bu sıralama düzeni içerisinde bir değer, bir başka değere göre daha yüksek veya daha aşağı bir durumda yer alabilir. Bunu belirleyen, Sceheler'e göre değerlerin özünde bulunan bir şeydir ve sadece bilinen değerlere yönelik değil, bilinmeyen değerler için de geçerlidir. Değerlerin özelliklerinden kaynaklanan bazı nitelikler onun hiyerarşide yerini belirler. Örneğin Scheler'e göre bazı değerlerin daha yüksek olmasının sebepleri o değerlerin taşıdıkları özelliklerden kaynaklanır. Değerin "sürekli olma" özelliği, onun yüksek bir değer oluşunun bir belirtisidir. Bir değer ne kadar sürekli ise, onun değeri de o kadar yüksek olacaktır. Bir değerin yüksek oluşunun bir diğer sebebi de, o değerin "bölünmezliğidir". Bir değer ne kadar az bölünebilirse, o kadar yüksek değer olarak kabul edilir. Bölünmeyen fakat pek çok kişi tarafından paylaşılan değerler, yüksek değerlerdir. Bir kültür veya bir sanat eseri gibi ürünler, bölünemeyen değerler olarak, ne kadar kişi ondan pay alıyorsa onların değeri o kadar yüksektir. Değerlerin yüksek olmasına etki eden bir diğer faktör de o değerlerin "doyum derinliğidir". Hazla ilgili olmayan doyum, bir değere duyulan eğilimin yerine getirilmesi ve gerçekleşmesi sürecidir. Değerlerin salt oluşu, yani salt bir duymaya ve daha az göreliliğe dayanması o değerin yüksekliğine işaret eder.[179]

Sıralama içerisinde bir değerin başka değerlerden daha yüksek oluşu, tercih etme eyleminde ortaya çıkar. Tercih işlemi önce yüksek değerleri belirleyip ayırmak şeklinde bir ayıklama işlemi değil, değer bilgisi doğrultusunda gerçekleşir. Tercih etme bir mukayese veya birini alıp diğerini arkaya bırakma şeklinde olmaz. Burada tercih ile seçme, bir birine karıştırılmamalıdır. Seçmede bir çaba ve gayret vardır, tercih etmede bir şeyi düşünmeden, bir

[178] Ünal, Cavit; **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara-1981, sh.18
[179] Akarsu, Bedia; **Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu**, İstanbul-1998, sh. 111-114

şeyi diğerine tercih ederiz. Yani bize tercih etmeden önce bir yüksek değer verilmemiştir, bu değer tercih etme içerisinde verilmiştir.[180]

Hiyerarşik sistemde bir binanın katları gibi değer hükümleri ve sahaları arasında bir bağlantı vardır. Bunlar bir birinden kopuk ve izole edilmiş bir durumda değildir. Bazı zamanlar, hiyerarşideki farklı düzeylerde bulunan değerler karşı karşıya gelebilir ve olumsuz sayılan değerler, daha yüksek bir değer için mübah olarak kabul edilebilir. Değerlerin herhangi bir özel durum veya olay içerisinde karşı karşıya gelmeleri söz konusu olduğunda, değerlerin yeniden organizesi olur ve değerler hiyerarişisi belirlenir. Önem derecesi yüksek olan değer bu karşılaşma esnasında söz konusu olay için tercih edilir, diğer değer yeniden tanımlanır. Bu organizasyon sadece bu olay içindir ve tercih edilmeyen değerin bireyin kognitif dünyasında yok olduğu anlamına gelmez. Örneğin normal hayatta hırsızlığı büyük bir hata ve kötülük olarak kabul eden bir kişinin, milletinin yüksek menfaatleri için casusluk yapması ve faydalı belgelerin hırsızlığını kabul etmesi böyle bir duruma işaret eder. Yalan söylemeyi sevmeyen bir insanın, yuvası yıkılmak üzere olan iki kişinin arasını bulmak için mahkemede yalancı şahitlik yapması gibi. Zira araştırma yaptığımız sahada, yalancı şahitliğe büyük bir karşı duruş söz konusu iken, bunun ancak bir yuvayı kurtarabilme durumunda olabileceğini ifade eden kişilerin beyanları görülmüştür. Mahkemede yalancı şahitlik yapmak gibi genel ahlâka ait tavırlardan her hangi bir sapma, katılımcılar tarafından en az hoşgörü ile karşılanırken, ancak ailenin birliği ve devamı gibi üstün bir değer için katılımcılar arasında kabul edilebilir bulunmuştur.

Bir insanın değer sıralamasında birinci ve üst sıradaki değeri onun temel değerini temsil eder. Bu değer unun her şeyden fazla kıymet verdiği değerdir.[181] Değerler sistemi belirli yüksek değerler odaklı kurulur ve ona göre şekillenir. Bu şekillenme değerler hiyerarşisinin düzenine ve kuruluşuna da etki etmektedir. En yüksek değer, en önemli ve doğru olandır; bu değer diğer değerleri kuşatır ve onları itaate zorlar. Bu haliyle şuurumuzda esasında bir değer tahakkümü gerçekleşmektedir. En yüksek değer, en çok çabayı ve fedakârlığı gerektirir.[182] Bunu sağlayan ise her değere eşlik eden duygusal potansiyeldir. Zira biz hiyerarşideki artışa paralel olarak, değer objesine, artan bir oranda duygusal yoğunluk besleriz. Duygular burada değerler için temel motivasyonel unsurlar olarak, enerji ve güç merkezi olarak işlev görürler.

---

[180] Akarsu, Bedia; **Aynı eser, sh.**109
[181] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.42
[182] Schmıtt, Carl; **The Tyranny of Values**, Washington-1996, sh.7,21-26

Değerler hiyerarşisi bireyin hayatını yönlendiren ve rotasını belirleyen koordinatlardır. Birey bu kordinatlar ve hedefler ile davranışları şekillendirir ve ona uygun yaşar. Bu açıdan bireyin hiyerarşide en yüksek sıraya koyduğu ve en önem verdiği değeri, onun hayatını belirlemesindeki etkisi büyüktür. Örneğin ekonomik değeri ağır basan bir insanın, paraya, rekabete ve kazanma hırsına, estetik değerleri yüksek olan insanların düzene ve güzelliğe, dinî değerlere önem veren insanların ise alçak gönüllüğe, dayanışmaya ve nefsi fedaya yatkın olmaları beklenir.

Tablo 1: İdeal Alınan En Yüksek Değere Göre Mevcut İmkânların Paylaşımı

		Elinizde çok güzel imkanlar olsa ne yapardınız?		
		Hayat zor bu yüzden imkanları sadece kendim için kullanır	Bu imkanları dostlarım ve arkadaşlarımla paylaşırım	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	17 32,1% 12,1% 2,1%	36 67,9% 5,4% 4,5%	53 100,0% 6,6% 6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	14 9,8% 9,9% 1,7%	129 90,2% 19,5% 16,0%	143 100,0% 17,8% 17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	3 20,0% 2,1% ,4%	12 80,0% 1,8% 1,5%	15 100,0% 1,9% 1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	10 25,0% 7,1% 1,2%	30 75,0% 4,5% 3,7%	40 100,0% 5,0% 5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	3 23,1% 2,1% ,4%	10 76,9% 1,5% 1,2%	13 100,0% 1,6% 1,6%
	Ahlaklı biri olmak	48 14,7% 34,0% 6,0%	278 85,3% 41,9% 34,6%	326 100,0% 40,5% 40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	42 21,6% 29,8% 5,2%	152 78,4% 22,9% 18,9%	194 100,0% 24,1% 24,1%
	Kişilikli ve mutlu Olmak	4 20,0% 2,8% ,5%	16 80,0% 2,4% 2,0%	20 100,0% 2,5% 2,5%
Toplam		141 17,5% 100,0% 17,5%	663 82,5% 100,0% 82,5%	804 100,0% 100,0% 100,0%

X^2=19.696, df: 7, P<0,01

Bu çerçevede örneklem içerisindeki katılımcıların durumlarına baktığımızda, belirli değerlerin insanları belirli doğrultulara yönlendirdiği görülmektedir. Örneğin dinî değeri en yüksek değer olarak gören ve mükemmel bir mümin olmak isteyen kişilerin büyük bir bölümü (%54,5'i) fedakâr ve önemli bir bölümü de (%40,6) dayanışmacı bir yapıya sahip bulunmaktadırlar. Yine Tablo 1'de de görüldüğü üzere, iktisadî değerleri ağır basan ve en çok zengin olmayı isteyen insanların, eline geçen imkânları sadece kendisi için kullanma düşüncesi, diğerlerine göre daha fazla (%32,1) bir orandadır. Bu insanların büyük bir bölümü (%73,6) rekabetten yanadırlar. Buna karşılık dinî değerleri en yüksek olan kişilerin az bir

bölümü (%9,8) elindeki imkânları sadece kendisi için kullanma eğiliminde iken, büyük bir bölümünün (%90,2) paylaşımcı bir eğilime ve yapıya sahip oldukları görülmektedir.

Örneklemin genel değerler hiyerarşisini belirlemek amacıyla araştırmamızda %84 lük bir korelasyon ile güvenirliliği yüksek seviyede tesbit edilen Erol Güngör'ün değerler hiyerarşisi ölçeğini kullandık.[183] Bu ölçeği belirlerken Güngör, önce değerlerin kurumsal işlevlerine göre bir tasnifini yapmakta ve değerleri; Ahlâkî, Dinî, Siyasî, Estetik, Teorik-bilimsel, İktisadi ve Sosyal değer sahaları olmak üzere yedi sınıfa ayırmaktadır. Daha sonra değerler hiyerarşisini ölçmek amacıyla, her bir sahaya karşılık gelecek iki değer ifadesinin bulunduğu liste çıkarılmış ve toplam 14 değer ifadesini içeren tablo belirlenmiştir.

1- Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması
2- Öbür dünyayı kazanmak
3- Yalansız bir dünya
4- Günahlardan arınma
5- Ekonomik bağımsızlık
6- Konforlu bir hayat
7- Bütün gerçeklerin bilinmesi
8- Vicdan huzuru
9- Cahillikten arınmış bir dünya
10- Güzelliklerle dolu bir dünya
11- Eşitliğin sağlanması
12- Gerçek dostluk
13- Hürriyet için mücadele
14- İnsanlara yardım

Görüldüğü üzere 1ve 10 estetik değeri, 3 ve 8 ahlâkî değeri, 7 ve 9 teorik-bilimsel değeri, 5 ve 6 iktisadî değeri, 2 ve 4 dinî değeri, 11 ve 13 siyasî değeri, 12 ve 14 de sosyal değeri temsil etmektedir. Katılımcılardan bu 14 değer ifadesini kendilerinin önem sırasına göre numaralandırmaları istenmiştir. Ancak biz araştırma yaptığımız sahanın genişliği ve eğitim seviyesinin bazen buna imkân tanımayacağı endişesiyle bu yola müracaat edilmeyip, on dört ifade anketör tarafından katılımcıya sonuna kadar okunduktan sonra, önemli olarak kabul edilen en önemli ilk dört değer ifadesi tespit edilme yoluna gidilmiştir. Değerlendirme aşamasında ise her katılımcının bu sıralamayı farklı yapacağı düşüncesiyle, ortalama hiyerarşi değerini bulmak amacıyla sıralamaya 4,3,2,1 şeklinde kat sayı verilmiştir. Birinci sırada belirtilen değer 4'le, ikinci sırada belirtilen değer 3'le, üçüncü sırada ifade edilen değer 2 ile ve dördüncü sıradaki değer ise 1 ile çarpılarak, ilk dört sıranın ortalama değer hiyerarşisi belirlenmiştir.

[183] Güngör, Erol; A.g.e., sh. 84-87

Buna göre örneklemin genel değer hiyerarşisinin şu şekilde olduğu görülmüştür; değerler hiyerarşinin en üst sırasında dinî değerler (%28,3) bulunmaktadır. Dinî değerler geçmişten günümüze sosyal yapı içerisinde merkezi değerler olarak işlev görmüş ve üst sırada yer almıştır. Aynı zamanda bu değerler, diğer değer sahalarına da etki etmiş ve bu sahalarda davranışların ve tutumların oluşmasında belirleyici olmuştur. Bu doğrultuda dinin, özellikle ahlâk kuralları üzerine büyük bir tesiri söz konusudur. Tamamı olmasa da, toplumumuzda ahlâkî kural ve değerlerin büyük bir bölümünün kaynağı dindir. Diğer taraftan kurumsal bir alan olarak ahlâk, her zaman kuvvetli gelenek yapısıyla birlikte yaşayarak, Türk toplumu içerisinde önemli bir yere sahip olmuş, sosyal düzeni sağlamada etkili olmuştur.

Grafik 12: Değerler Hiyerarşisi

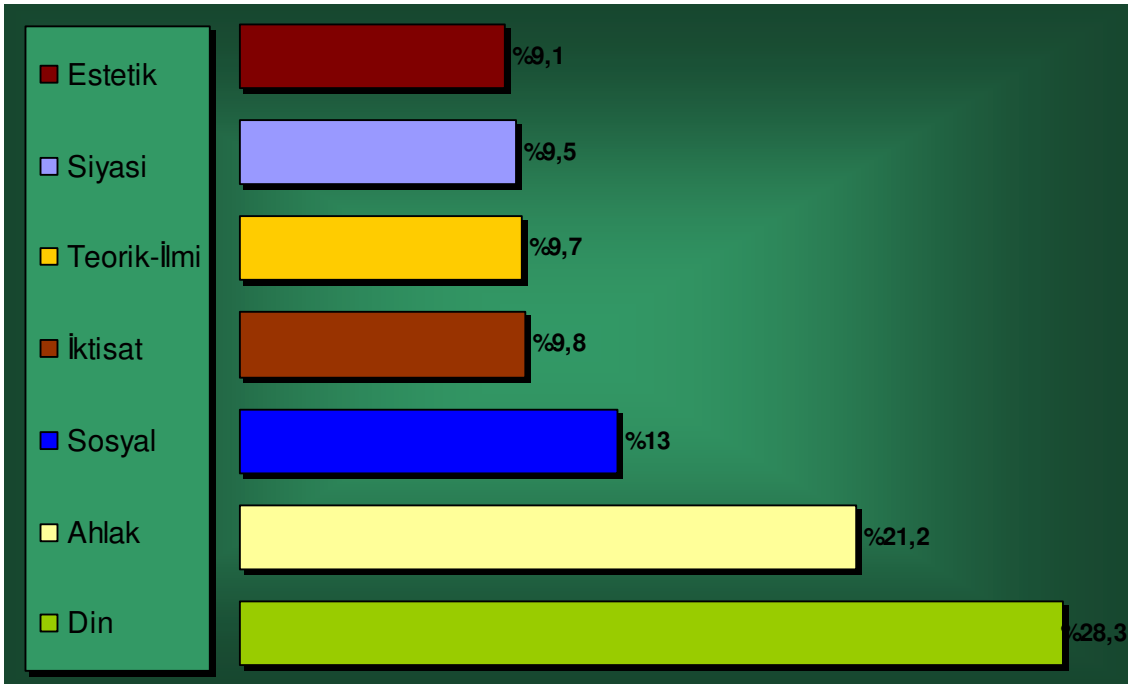

Ahlâkın bu önemi, araştırmaya iştirak eden katılımcıların değer tercihlerine de yansımış ve ahlâk, en yüksek ikinci değer (%21,2) olarak ifade edilmiştir. Üçüncü önemli değer olarak ise insanî ve sosyal değerler (%13) gelmektedir. Toplum içerisindeki yardımlaşma ve dayanışma ilişkileri, araştırmaya katılanlar tarafından önemli bulunmaktadır. Yaptığımız araştırma sonuçlara göre dördüncü sırada (%9,8) iktisadî değerler bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'de ekonomik yapının dengeli bir seyirde olmayışı ve üst üste önemli krizleri geçirmesi, insanların gelir durumlarında da bir bozulmaya sebebiyet vermiştir. Bu ortam içerisinde düşen gelir düzeyine karşılık, hayatın sürdürülmesinde gerekli ihtiyaçların ve beklentilerin karşılanamaması iktisadî değerleri önemli bir duruma getirmiştir. Değerler hiyerarşisinin

beşinci sırasında (%9,7) teorik ve bilimsel değerler gelirken, altıncı sırada siyasî (%9,5), yedinci ve son sırada ise estetik (%9,1) değerler bulunmaktadır.

Toplumsal değer hiyerarşisinin bireyler üstü niteliği, diğer insanlarla iş birliği ve uyumu kolaylaştırır. Bu hiyerarşilerin toplumsal ilişkilerin sürdürülmesi noktasındaki rolleri büyüktür. Ancak bireyin değer hiyerarşisi ile toplumun değer hiyerarşisi, eşit derecede uygun değildir. Her insanın bir değer hiyerarşisi vardır ve kişinin bu hiyerarşisi genel olarak benzerlik arz etse de diğerlerinden farklıdır.[184] Bu doğrultuda, örneklem içerisinde de genel olarak bazı ortak değerler önemli olarak görülürken, aynı zamanda değer hiyerarşisinin bütünlüğü çerçevesinde, her bireyin farklı değerlere önem verdiği ve kendine has farklı değer hiyerarşisine ve sıralamasına sahip bulunduğu görülmüştür.

Genel olarak sosyal yapının bütün tesirlerine karşılık, aynı toplum ve kültür içerisinde yer alan kişiler, çeşitli faktörlerin etkisiyle farklı değer hiyerarşisine sahip olabilmektedir. İnsanların kişilik farklılıklarının yanında, gelişim ve çevre farklılıkları, hayat içerisinde farklı tesirlere maruz kalışları, değerlerin öneminin farklılaşmasına, dolayısıyla da hiyerarşide bir farklılığın oluşmasına sebep olur. Değerler hiyerarşisinde oluşan bu farklılıklar, bireyde bir atıf sitemi oluşturur. Böylelikle bazı insanlar dine ve Tanrı'ya, siyasete, estetiğe büyük önem verirken, bazıları o kadar önem vermezler.

Tablo 2: Bölgelere Göre İlk Sırada Yer Alan Değerler

		En önemli bulduğunuz, ifade ve değer aşağıdakilerden hangisidir														
		Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması	Öbür dünyayı kazanmak	Yalansız bir dünya	Günahlardan arınma	Ekonomik bağımsızlık	Konforlu bir hayat	Bütün gerçeklerin bilinmesi	Vicdan huzuru	Cahillikten arınmış bir dünya	Güzelliklerle dolu bir dünya	Eşitliğin sağlanması	Gerçek dostluk	Hürriyet için mücadele	İnsanlara yardım	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	3	22	3	3	7	3	0	4	3	2	0	0	1	2	53
		5,7%	41,5%	5,7%	5,7%	13,2%	5,7%	,0%	7,5%	5,7%	3,8%	,0%	,0%	1,9%	3,8%	100,0%
		4,3%	6,4%	4,5%	10,3%	10,4%	60,0%	,0%	6,7%	8,6%	10,0%	,0%	,0%	5,0%	4,7%	6,6%
		,4%	2,7%	,4%	,4%	,9%	,4%	,0%	,5%	,4%	,2%	,0%	,0%	,1%	,2%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	9	95	10	3	4	0	0	6	5	0	3	2	0	6	143
		6,3%	66,4%	7,0%	2,1%	2,8%	,0%	,0%	4,2%	3,5%	,0%	2,1%	1,4%	,0%	4,2%	100,0%
		13,0%	27,7%	14,9%	10,3%	6,0%	,0%	,0%	10,0%	14,3%	,0%	13,6%	9,5%	,0%	14,0%	17,8%
		1,1%	11,8%	1,2%	,4%	,5%	,0%	,0%	,7%	,6%	,0%	,4%	,2%	,0%	,7%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	2	6	2	0	2	0	0	1	1	0	0	1	0	0	15
		13,3%	40,0%	13,3%	,0%	13,3%	,0%	,0%	6,7%	6,7%	,0%	,0%	6,7%	,0%	,0%	100,0%
		2,9%	1,7%	3,0%	,0%	3,0%	,0%	,0%	1,7%	2,9%	,0%	,0%	4,8%	,0%	,0%	1,9%
		,2%	,7%	,2%	,0%	,2%	,0%	,0%	,1%	,1%	,0%	,0%	,1%	,0%	,0%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olma	1	16	1	3	5	0	0	3	4	0	3	1	3	0	40
		2,5%	40,0%	2,5%	7,5%	12,5%	,0%	,0%	7,5%	10,0%	,0%	7,5%	2,5%	7,5%	,0%	100,0%
		1,4%	4,7%	1,5%	10,3%	7,5%	,0%	,0%	5,0%	11,4%	,0%	13,6%	4,8%	15,0%	,0%	5,0%
		,1%	2,0%	,1%	,4%	,6%	,0%	,0%	,4%	,5%	,0%	,4%	,1%	,4%	,0%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olma	0	5	2	0	3	0	0	0	0	0	2	0	0	1	13
		,0%	38,5%	15,4%	,0%	23,1%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	15,4%	,0%	,0%	7,7%	100,0%
		,0%	1,5%	3,0%	,0%	4,5%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	9,1%	,0%	,0%	2,3%	1,6%
		,0%	,6%	,2%	,0%	,4%	,0%	,0%	,0%	,0%	,0%	,2%	,0%	,0%	,1%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	26	148	35	16	16	1	1	22	10	4	6	9	9	23	326
		8,0%	45,4%	10,7%	4,9%	4,9%	,3%	,3%	6,7%	3,1%	1,2%	1,8%	2,8%	2,8%	7,1%	100,0%
		37,7%	43,1%	52,2%	55,2%	23,9%	20,0%	33,3%	36,7%	28,6%	20,0%	27,3%	42,9%	45,0%	53,5%	40,5%
		3,2%	18,4%	4,4%	2,0%	2,0%	,1%	,1%	2,7%	1,2%	,5%	,7%	1,1%	1,1%	2,9%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	27	43	14	4	28	1	2	21	12	12	7	8	6	9	194
		13,9%	22,2%	7,2%	2,1%	14,4%	,5%	1,0%	10,8%	6,2%	6,2%	3,6%	4,1%	3,1%	4,6%	100,0%
		39,1%	12,5%	20,9%	13,8%	41,8%	20,0%	66,7%	35,0%	34,3%	60,0%	31,8%	38,1%	30,0%	20,9%	24,1%
		3,4%	5,3%	1,7%	,5%	3,5%	,1%	,2%	2,6%	1,5%	1,5%	,9%	1,0%	,7%	1,1%	24,1%
	Kişilikli ve Özgür olma	1	8	0	0	2	0	0	3	0	2	1	0	1	2	20
		5,0%	40,0%	,0%	,0%	10,0%	,0%	,0%	15,0%	,0%	10,0%	5,0%	,0%	5,0%	10,0%	100,0%
		1,4%	2,3%	,0%	,0%	3,0%	,0%	,0%	5,0%	,0%	10,0%	4,5%	,0%	5,0%	4,7%	2,5%
		,1%	1,0%	,0%	,0%	,2%	,0%	,0%	,4%	,0%	,2%	,1%	,0%	,1%	,2%	2,5%
Toplam		69	343	67	29	67	5	3	60	35	20	22	21	20	43	804
		8,6%	42,7%	8,3%	3,6%	8,3%	,6%	,4%	7,5%	4,4%	2,5%	2,7%	2,6%	2,5%	5,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		8,6%	42,7%	8,3%	3,6%	8,3%	,6%	,4%	7,5%	4,4%	2,5%	2,7%	2,6%	2,5%	5,3%	100,0%

X^2=46.863 df: 26 P<0,01

[184] Hartmann, Heinz; **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, (Çev.:B. Büyükkal), İstanbul.-2004, sh.77-78

Bu noktada örneklem içerisinde bölgesel farklılıkları dikkate alarak ilk sırada yer alan değerlere baktığımızda, farklı sıralamanın ve önem düzeyinin olduğu görülmektedir. Örneğin hiyerarşide en yüksek olan dinî değerlerin merkezden çevreye doğru gidildikçe daha önemli olarak kabul edildiği görülmektedir. Merkezde dinî değerler %42,9 oranında yüksek tutulmakla beraber, geçiştekilerde bu oran %47,8'e yükselmekte, çevrede ise %53,9 seviyesine ulaşmaktadır. Estetik değerler ise merkezde daha önemli (%13,1) iken, geçişte (%11,8) ve çevreye (%9,1) doğru gidildikçe önem düzeyi düşmektedir.

Diğer taraftan genel olarak bölgelere göre, değer hiyerarşilerine baktığımızda sıralamalarda bir farklılaşmayı görmekteyiz. Ancak bu farklılaşma toplumun yüksek bulduğu değerlerden ziyade bazı değerlerin aşağı veya yukarı doğru sıralamasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin bölgelere göre tercih edilen değerlere baktığımız zaman sıralamanın şu şekilde olduğunu görürüz;

Grafik 13: Yerleşim Bölgelerine Göre Değerler Hiyerarşisi

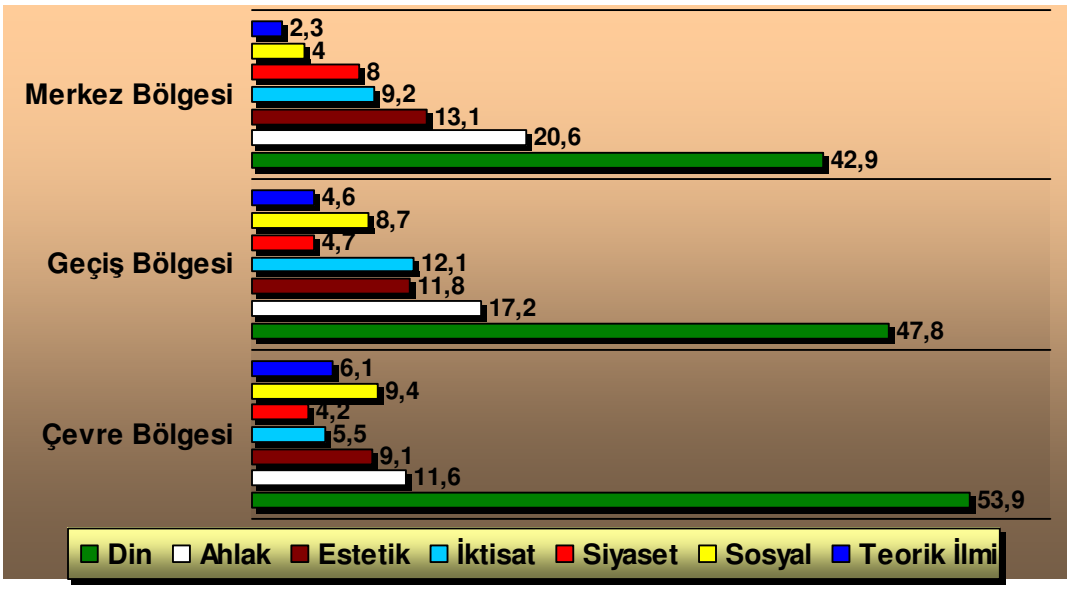

Araştırmamıza katılan örneklemin, değerler sistemini ve hiyerarşisini ifade etmesi bakımından güncel, ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel konulara ilişkin değerleri tespit edilmiş ve aşağıdaki şekilde genel bir grafikte gösterilmiştir. Buradaki sonuçlara dikkat ettiğimizde, katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal hayatı bozacak ve sosyal yapıya zarar verecek olan rüşvet gibi olumsuz olayları hoş karşılamazken, insanların toplumda barış içerisinde eşitçe ve adilce demokratik bir sistem içerisinde yaşamasını arzu etmektedirler. Ancak diğer taraftan özgürlüğünü her türlü değerin üstünde tutan ve bireycileşme eğilimi gösterenlerin oranı fazladır. Yine aynı doğrultuda katılımcıların çoğu rekabeti hoş karşılamaktadırlar.

Grafik 14: Genel Toplumsal Konularla Alakalı Örneklemin Tutum ve Değerleri

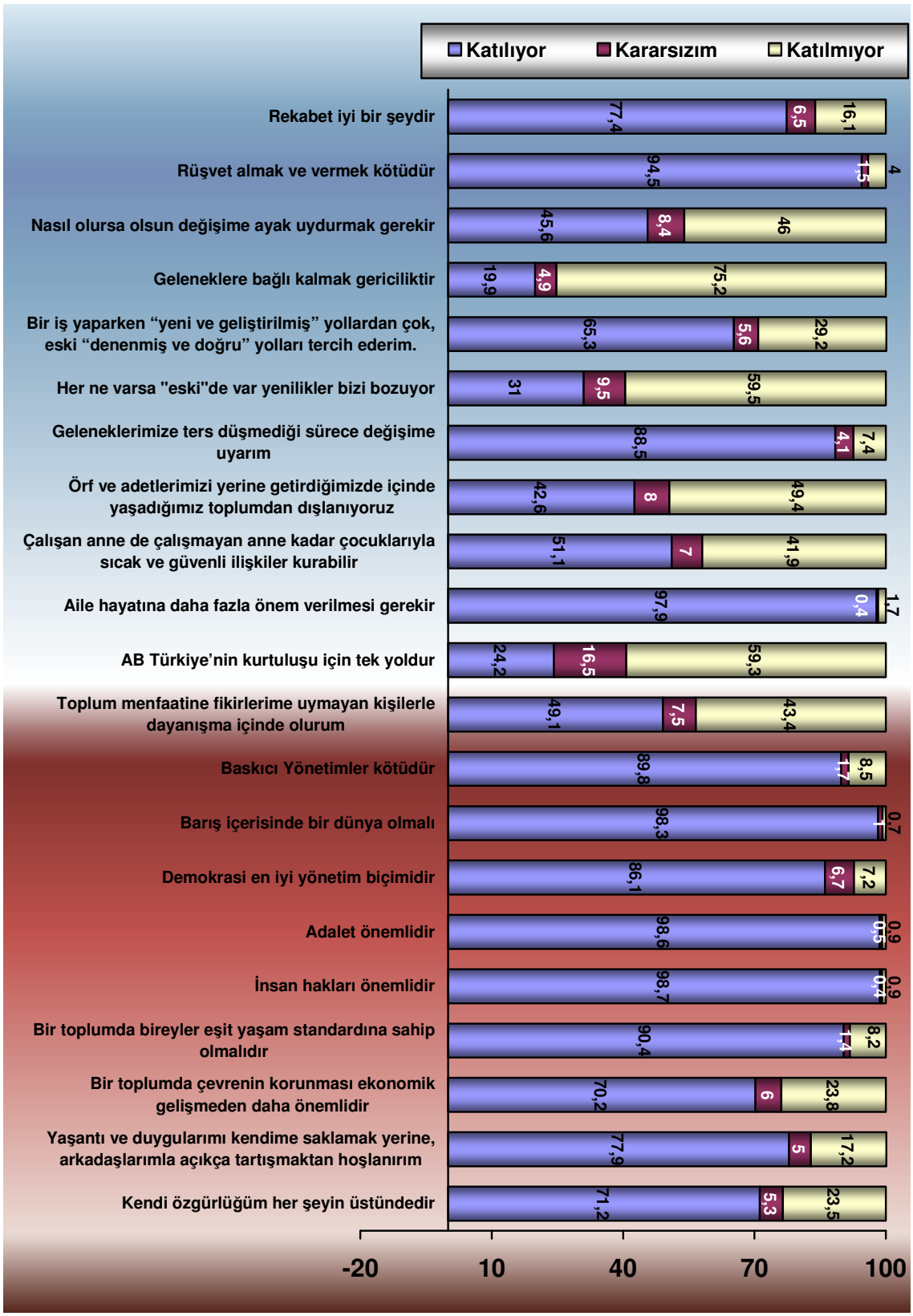

AB'nin, Türkiye için tek kurtuluş yolu olmadığını düşünen katılımcılar, değişime ve yeniliğe açık olmakla birlikte, topyekün bir değişimi de kabul etmemekte, değişim sürecinin geleneksel değerlere uyumuna önem vermektedirler. Zira katılımcıların çoğu "geleneklerimize ters düşmediği sürece değişime uyarım" ifadesine büyük oranda katılmaktadırlar. Ancak diğer taraftan katılımcıların önemli bir bölümü, örf ve adetlerini yerine getirken toplumsal güçlüklerle karşı karşıya bulunduğunu belirtmektedirler.

1.2. Değerlerin Sınıflaması

Değerlerin gerek psikolojide ve sosyolojideki temel konulara kaynak olması ve geniş kullanım alanlarının bulunması, gerekse hayat içerisine derinlemesine nüfuz ederek, hemen hemen her sosyal olanda karşımıza çıkması, beraberinde farklı açılardan farklı tanımlamaları doğurmaktadır. Bu açıdan biz sosyal yapı içerisinde önemli farklılaşmaları doğuran, işlevsel ve belirgin olan değerlerin bir tasnifine girişeceğiz.

Başlangıçta değerleri, sosyolojik açıdan yaşama sahasına göre, "bireysel değerler" ve "sosyal değerler" olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Bireysel değerler, kişinin karakter gelişimde büyük rol oynar ve karakterinin çizgilerini yansıtır. Bireyde bu değerlerin yeterince gelişmemiş olması, kişilik sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olur.[185] Birey açısından değerler; uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken, genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan, nesne, olgu ve olayların kendilerinde bulunmayan, fakat insan tarafından bunlara bireysel ve öznel olarak atfedilen, yükletilen niteliktir. Sosyal değerler ise, bir sosyal grubun veya toplumun bütününün kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır. Diğer bir ifadeyle grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileni ve beğenilmeyeni, doğru olanı veya olmayanı belirleyen temel standartlardır.[186] Sosyal değerler, uzunca bir tarihî süreç içerisinde oluşan, sosyal ilişkilere yönelik o toplumun üyelerince ortak bir şekilde geliştirilmiş olan değerlerdir. Bu değerler arasında gelenekleri, sosyal normları, örf ve adetleri sayabiliriz.

---

[185] Gökdere, Murat- Çepni, Salih; "***Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1,S.2, İstanbul-2003, sh. 97

[186] Özlem, Doğan; **Kavramlar ve Tarihleri I,** İstanbul-2002, sh.203-204

Sosyolojik olarak değerler, bireysel değerler ve sosyal değerler olarak sınıflandığı gibi, sosyal yapıda meydana gelen farklılaşmalar ile birlikte geleneksel değerler, modern ve post modern değerler olarak da ayrımlarda bulunabilmek mümkündür. Yine değer sınıflaması çok farklı ve hususi yönlerden bakılarak yapılabilir; değerler, sıralamasına göre yüksek- alçak, tezahürlerine göre maddi-manevi, kalıcılıklarına göre sabit-değişken olarak nitelendirileceği gibi, psikolojik açıdan gizli veya açık olarak da sınıflandırılabilirler. Gizli değerler sadece kişi tarafından bilinirken, açık değerler herkes tarafından bilinen ve hüküm olarak dile getirilen değerlerdir.[187]

Değerler, bireye ve topluma ifade ettiği anlam ve uygunluk açısından ikiye, bireyin ve toplumun, ilgi, arzu ve amaçlarına uygun olanlar, yani "olumlu değerler" ve uygun olmayanlar, yani "olumsuz değerler" olmak üzere ikiye ayrılabilirler.[188] Değerler sadece olumlu ve hoşa giden eylemlerde gerçekleşmezler, değerler nötr bir kavram olarak olumsuz ve beğenilmeyen eğilimlerin içerisinde de bulunurlar. Örneğin sevgi ve onun tam karşıtı olan nefret birer değer yönelimleridir. Sevgi ediminde yönelim olumlu bir değer taşırken, nefret ediminde yönelim, olumsuz bir değer taşır. Sevgi aşağı değerlerden yüksek değerlere doğru yönelen bir hareket iken, nefret aşağı değerlerin varoluşuna imkân tanır. Sevgi yüksek değerlerin ortaya konuluşuna yönelir ve onlara olumlu değer atfeder, böylelikle aşağı değerlerin ortadan kalkmasına hizmet eder.[189] Görüldüğü üzere değerler nötrdür, olumlu ve olumsuz bütün hükümleri kapsar.[190] Değerlerin sadece olumlu hükümlerde değil, olumsuz hükümlerde de yer alması, değerler sahasının çok geniş bir alana yayıldığını bize göstermektedir.

Scheler ana değer sahalarını, 1- Kutsal ve dinsel değerler, 2- Tinle ilgili değerler, 3- Vital değerler, 4-Uygarlık değerleri, 5- Eğlence değerleri olarak ayırmıştır. Sosyal hayatın bu ana değer sahalarına karşılık gelen belirli örnek insan tipleri mevcuttur. Scheler'e göre bu ana değerlere beş örnek tip karşılık gelir. Bunlar: 1-Ermiş, 2- Dahi, 3-Kahraman, 4- Uygarlık Lideri, 5- Zevk-ehlidir.[191] Dolayısıyla sosyal değerler bu sahaların hiyerarşik işlevselliğine göre belirlenmekte ve toplum içerisinde bu model tipler tarafından temsil edilmekte, onların şahsiyetinde yaşamaktadır.

Hilmi Ziya Ülken ise değerleri 1-İçkin Değerler (Şuura Dayalı), 2-Aşkın Değerler (İnanca Dayalı) ve 3-Normatif Değerler olmak üzere üç bölüme ayırır. Bunlar içerisinde şuura

---

[187] Silah, Mehmet; **Sosyal Psikoloji**, Ankara-2000, sh.335
[188] Özlem, Doğan; ***"Değerler Sorununda Nesnelcilik, Mutlakçılık ve Öznelcilik, Rölativizm",*** **Bilgi ve Değer**, sh.283
[189] Akarsu, Bedia; **A.g.e., sh.** 78-79
[190] Keeney, Ralph L.; **Value- Focused Thinkig**, Harward-1966, sh.52
[191] Akarsu, Bedia: **A.g.e., sh.** 138

dayalı içkin değerler, eşya ile münasebetlerimize ve doğrudan doğruya duyularımıza, canlı şeylere, tabiata aittirler. İçkin (immanent) olarak tanımlanan bu değerler arasında teknik, sanat ve bilgi değerleri bulunur. İnanca dayalı aşkın değerler ise insanın insanla veya insanın kendi kişiliği ile başka kişilikler arasındaki münasebete dayanan aşkın değerlerdir. İnanma temeline dayanan bu değerler arasında, ahlâk ve din yer alır. Normatif değerler ise kişiler arasında doğan sözlere, şeylere ve fiiller arasındaki değişim ve dolaşımlara aittirler. Sözün sözle, fikrin fikir ile, davranışın davranışla değiştirilmesinden ibaret olan bu değerlere normatif değerler denir. Bunlar kendi başlarına değer değillerdir, İçkin veya Aşkın değerlere dayanırlar. Fiille fiil karşılaşınca ölçü hukuk, eşya ile eşya karşılaştırılınca ölçü iktisat olur.[192]

Yine yaşama sahası ve hayatın niteliği açısından değerler dört bölüme ayrılmıştır. Bunlar Şekil 1'de de görüldüğü üzere;[193] 1-Fizikî Biyolojik Değerler: Organizma, görünüş, sağlık, enerji, tekâmül, dayanıklılık ve kabiliyet 2- Sosyal-Psikolojik Değerler; Doğruluk, idare, dürüstlük, özgürlük, bütünlük. 3- Aile Hayatı Değerleri; Fedakârlık, merhamet, sadakat, bağımlılık, saygı, sorumluluk 4- Sosyal Hayat Sahası Değerleri; devamlılık, idaeller, gelenek, adalet, kurallara riayet, saygınlık, miras olarak sınıflanmaktadır. Bütün bu sahaların ise merkezi ve temel değerleri bulunmaktadır.

Şekil 1 Yaşama Sahası ve Hayatın Niteliği

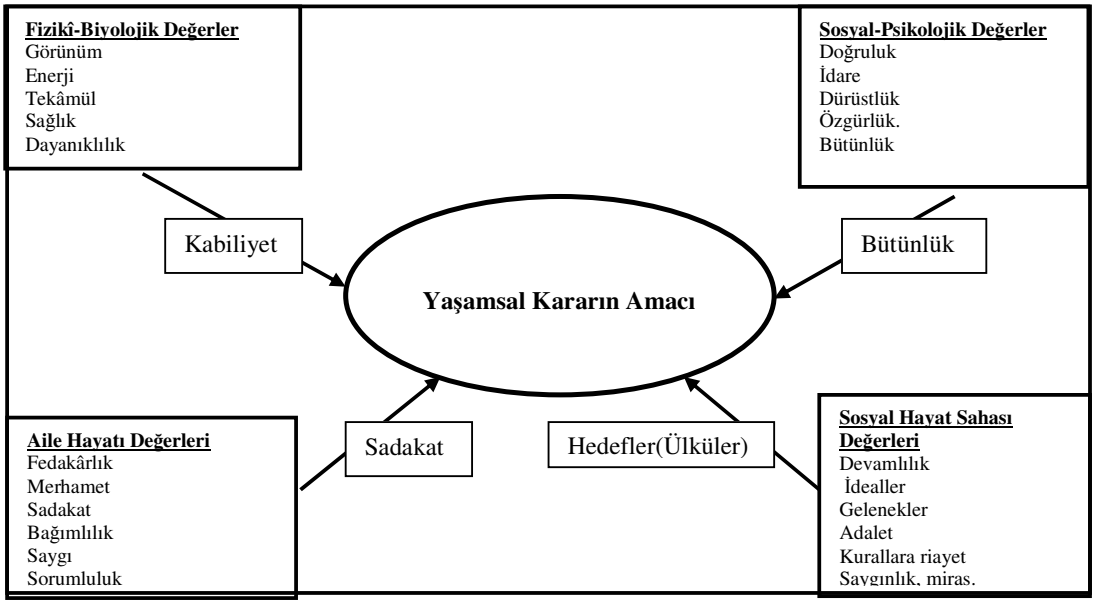

[192] Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, sh.399-402, Ülken, Hilmi Ziya; **Değerler Kültür ve Sanat,** sh.6-7
[193] Leıchtentritt, Ronit D.-Rettig, Kathryn D.: ***"Values Underlying End-Of-Life Decisions: A Qulaitative Approach",*** **Health And Social Work**, V.26, N.3, 2001, sh.154-155

Diğer taraftan Fichter, değerlerin sınıflamasını, sosyal kişilik, toplum ve kültürü temel alarak üç seviyede yapmaktadır.[194] Değerler her şeyden önce zorlayıcılık özelliklerine göre sınıflandırılabilirler. Böylelikle değerler sosyal kişiliği etkileme derecelerine göre düzenlenmiş ve sıralanmış olurlar. Bir uçta, kişinin bilinçli olarak kabul ettiği ve bu değerlere rıza göstermeye kendisini zorunlu hissettiği, ahlâkî değerler bulunurken, diğer uçta insanların alışkanlıkları yüzünden uydukları, alt değerler vardır. Bunlar daha az değerle çevrilmiş olmaları yüzünden, daha az önemli olarak nitelendirilirler. Değerler süreklilik gösteren ortaklaşa işlevler temelinde de düzenlenebilir. Toplumsal gidişat içerisinde işlerin yapılmasında, kişi veya gruplar arasında işbirliğinin sağlanması hususunda, bazı değerler diğerlerinden daha önemlidir. Dolayısıyla en yüksek değerler, toplumun sürekliliği ve kamu refahı için neyin istendiğine ve neyin önemli olduğuna işaret ederler. Süreklilik doğrultusunda, insanları işbirliğine sevk edecek ve birlikteliğini sağlayacak bu değerler, yüksek değerlerdir. Bu sürekliliğin diğer ucunda, olumsuz ve anti sosyal değerler bulunur. Bunlar kişiler ve sosyal yükümlülükler arasında, bir kargaşa oluşturarak bir çatışma alanı oluşturur. Belki savunulan grup tarafından bu değerler, ideal ve yüksek olarak kabul edilirken, toplum içerisinde ayrıcı değerler olarak görülürler.

Değerlerin en anlamlı sınıflandırılması ise onların kurumsal işlevlerine göre yapılanıdır. Değerleri siyasî, ekonomik, dinî vb. şeklinde ayırabiliriz. Her kurumun kendi bünyesinde gerçekleşen ilişki biçimlerinde geçerli olan, belirli değerler ortaya koyar. Örneğin aile gibi temel bir kurumda ilişkide bulunan insanlar, aile yaşantısında uymaları gereken belirli değerlerin ne olduğunu bilirler. Kişileri siyaset, ekonomi ve din kurumları içerisinde gene o kuruma has belirli değerler yönlendirir ve yönetir. Bu bakış açısıyla Erol Güngör kurumsal işlevleri göz önüne alarak değerleri Ahlâkî, Dinî, Siyasî, Estetik, Teorik-bilimsel, İktisadi ve Sosyal değer sahaları olmak üzere yedi sınıfa ayırmaktadır.[195]

Yaygın olarak kabul gören bir diğer değer sınıflaması da Milton Rokeach tarafından yapılmıştır. Rokeach, hayat içerisindeki işlevsel özelliklerini dikkate alarak değerleri, "Gaye Değerler" ve "Vasıta Değerler" olmak üzere iki kısma ayırmaktadır.[196] Gaye değerler, hayatın arzulanan şartlarına ve amaçlarına işaret ederken, vasıta değerler davranışın arzu edilen biçimidir. Gaye değerler, birey merkezli veya toplum merkezli olabilir. Toplum merkezli gaye değerlere, eşitlik, adalet, milli güvenlik, barış, birlik ve beraberlik örnek olarak verilebilirken, birey merkezli gaye değerler kendine saygı, ruhsal denge ve iç huzur olarak ifade edilebilir.

---

[194] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh.148-149
[195] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.85
[196] Rokeach, Milton: **A.g.e.,** sh.7-8

Vasıta değerler, ahlâkî değerleri ve kabiliyeti içeren kişiler arası odaklı veya kişiler üstü olabilir. Vasıta kabiliyet değerleri, kişi merkezlidir ve bireysel rekabet, cesaret, özgürlük ve dürüstlük yönelimli davranışlara yol açarlar. Vasıta ahlâkî değerler, sevgiyi, sadakati fedakârlığı, merhameti içeren kişiler arası bir düzlemde bulunur. Rokeach, geliştirdiği değer envanterinde, gaye ve vasıta değerleri şu şekilde sınıflamaktadır:

GAYE DEĞERLER	**VASITA DEĞERLER**
AHİRET SELAMETİ Öbür dünyadaki mutluluk, cenneti kazanma	BAĞIMSIZ Kendine güvenen ve yeten
AİLE GÜVENLİĞİ Aile üyelerinin güvencesini sağlamak	BAĞIŞLAYICI Kin tutmayan
BARIŞ İÇERİSİNDE BİR DÜNYA Savaşsız, çatışmasız bir dünya	CESARETLİ İnançlarını çekinmeden savunan
BAŞARI HİSSİ Hayatta kalıcı ve iyi şeyler yapma duygusu	DÜRÜST Samimi, doğru sözlü
BİLGELİK Hayata olgun ve filozofça bakma	ENTELLEKTÜEL Aydın, zeki
EŞİTLİK Kardeşlik, herkese eşit fırsat tanıma	GENİŞ GÖRÜŞLÜ Açık fikirli, önyargısız olan
GERÇEK DOSTLUK Yakın arkadaşlık	HAYAL GÜCÜ KUVVETLİ Yaratıcı
GÜZELLİKLER DÜNYASI Doğanın güzel olaması, estetik değerlere önem verme	HIRSLI Azimli, gayretli sebatkâr
HEYECANLI BİR HAYAT Renkli ve hareketli bir hayat	İTAATKÂR Yumuşak başlı, kurallara uyan
İÇ HUZUR Kendiyle barışık olmak	KENDİNİ KONTROL EDEN Ölçülü, kendisine hakim
KENDİNE SAYGI Özsaygı	KİBAR Nazik, terbiyeli
MUTLULUK Halinden memnun olmak	MANTIKLI Doğru tutarlı akıl yürüten
OLGUN SEVGİ Cinsel ve ruhsal yakınlık	MUKTEDİR Yeterli, becerikli
ÖZGÜRLÜK Bağımsız, özgürce seçme	NEŞELİ Şen, sevinçli
RAHAT BİR HAYAT Geçim sıkıntısı olmayan, refah içinde bir hayat	SEVECEN Şefkatli, cana yakın, sevgi dolu
SOSYAL ONAY Diğerleri tarafından takdir edilmek	SORUMLULIUK SAHİBİ Güvenilir, emniyetli
ULUSAL GÜVENLİK Ülkenin saldırılardan korunması	TEMİZ Düzenli, tertipli
ZEVK Keyifli, haz duyulan bir hayat	YARDIM SEVER Diğerlerinin iyiliğine çalışan

Gaye değerler, hayatın temel amaçlarını, vasıta değerler ise bu amaçlara ulaşmada kullanılabilecek davranış tarzları ile ilgilidir. Vasıta değerler amaç değerlere ulaşmada bir araçtır. Yani değerler bu noktada bir üst değer için araç olabilmektedir. Değerlerin araçsallığı, ilişkisel olduğu kadar işlevseldir.[197] Örneğin öğretmen olmak vasıta, iyi bir adam olma gaye değerdir. İnsanlar, eğer vasıta değerlerde takılır kalırsa, toplum içerisinde bütünlüğü ve birliği tesis edecek, o topluma rengini verecek temel değerlerden mahrum kalırlar. Zira gaye değerlerdeki sosyal mutabakat oranı yüksektir. Her ne kadar değerlerin içeriği kültürel yapıdan kaynaklanarak farklı şekillerde doldurulsa da, toplum içerisindeki gaye değerlerin kültürler arasındaki mutabakat oranının da yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin insan hakları ve adalet gibi.

Sosyal gruplar kendilerine ait temel hedefleri ile sosyal değerleri yeniden organize ederler. Yani sosyal değerleri kendi değer sitemleri doğrultusunda yorumlarlar, araç ve amaç değerleri ifade eden yeni değerler dizgesini oluştururlar. Örneğin dinî bir cemaattaki insanlar için ibadet etme amaç değer iken, sağlıklı olmak ibadeti mümkün kıldığı için araç değer olarak kabul edilir. Sağlıklılık burada kendi başına bir gaye değer olmayabilir.

Değerler alanında bir diğer sınıflamayı da Rokeach'ı takip eden, Schwartz yapmıştır. Kendisi diğer değer sınıflamalarını inceleyerek geniş ölçekli bir sınıflamaya girişmiştir. Sınıflaması, hayatın amacını yansıtan otuz amaç değer ve yirmi yedi araç değerler olmak üzere, elli yedi değerden oluşmaktadır. Burada, araç değerler, amaç değerlere ulaşmak için yardımcı olan değerlerdir. Toplam elli yedi değer ise, Güç, Başarı, Zevk, Uyarılma, Öz denetim, Evrensellik, Yardımseverlik, Geleneksellik, Uyum, Güvenlik, Dinî Yönelim değerleri olmak üzere on bir alt boyutta gruplandırılmıştır.[198]

Bu doğrultuda sosyal yapının özelliklerini ve işleyişini de göz önünde bulundurarak, işlevsel açıdan değerleri, Amaç değerler, Araç değerler ve Anaç değerler olmak üzere üçe ayırabiliriz. Amaç değerler sair izahlarda da belirtildiği üzere hayatın nihai amaçlarını ifade ederken, vasıta değerler, daha çok davranışa dönük ve amaç değerleri gerçekleştirmeye hizmet eden değerleri kapsamaktadır. Anaç değer ise bir toplumda kurumsal yapıyı saran, bütün amaç ve araç değerlerin üzerinde yer alan, onlara bir canlılık veren, sıralamasına ve düzenine etkide bulunan merkezi değer sahasıdır. Geçmişle bağını muhafaza eden ve bu günkü toplumda yeni değerlerin doğmasına da kaynaklık teşkil eden anaç değerler, sosyal yapı ile uyumlu bir karakterdir.

---

[197] Büyükdüvenci, Sabri: ***"Değerin Değeri Üzerine"***, **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın), Ankara-2002, sh.223

[198] Schwartz H. Shalom: ***"Are There Universal Aspects in The Structure and Contents of Human Values?",*** **The Journal of Social İssues**, 50 (4), (1994), p.19-45

Anaç değerler, zamana ve mekâna bağlı olarak diğer değerlere etki etmesinin yanında, değişen ve gelişen şartlar içerisinde yeni değerleri vücuda getirecek bir kabiliyete ve özelliğe de sahiptir. Anaç değerler, bunu geçmişten hale taşıdığı, bir ruh ve zihniyet ile gerçekleştirir. Yeni değerlerin doğması, bu ruhun ve zihniyetin gücü ve yaratıcılığı oranındadır. Bir yüksek değerin, anaç değer olabilmesi için sadece bünye içerisinde bir değişme doğurması yetmez, aynı zamanda toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun üzerinde -şuur ve hissiyata dayalı- bir mutabakat sağlamaları ve belirli bir zaman süreci içerisinde topluma eşlik edip belirleyici rol taşıması gerekir.

Anaç değer, belirli bir kurumsal sahaya yönelik olabilir. Zamana ve mekâna göre anaç değerlerin içinde bulunduğu kurum, toplum içerisinde "eksen kurum" olma özelliğini taşır. Eksen kurum, toplum ve kültür içerisinde anahtar bir rol oynar ve diğer kurumlar onun etrafında kümelenir. Mesela anaç değerlerin dinî değerler, eksen kurumunda din kurumu olduğu bir toplumda, dinî değerler toplumun diğer kurumları üzerinde belirleyici bir role sahip olur. İşte o zaman iktisatta faiz yasaklanır, estetikte hat Allah lafzını işler, siyasette halk "vediatullah" olarak kabul edilir.

Anaç değerler, gaye ve vasıta değerleri de içine alacak, hatta onu aşacak ve yine onların varlığına da bir mânâ katacak değerdir. Anaç değer, kendi içerisinde yeni değerler üretebilen, toplumun örgütlenmesine ve şekillenmesine etkisi olan, yeni usuller, gelenekler, birlikler ve kurumlar oluşturabilen bir değerdir. Anaç değerlere sahip olan bir toplum, yaratıcı bir kültüre sahiptir. Yaratıcı bir kültür, kendi içerisinde kurumlar doğurduğu gibi, kültür alışverişlerinde aldığı unsurlara karşı da yaratıcı bir ruhla, kendine uygun ayarlamalar yapar ve kendisine mal eder.

1.3. Değer Çatışmaları

Değerler ortak hedefleri göstererek, gerek bireyde ve gerekse toplumda düzeni ve birliği sağlaması itibariyle bütünleştirici bir işlev görürken, aynı zamanda çatışmanın da sebebi olabilirler. Değer çatışmasının temeli, farklı değerlerin belirli bir zaman ve olay düzleminde, mücadele içerisinde bulunmasına ve mücadele süreci içerisindeki bir değerin diğer bir değeri sorgulamaya tabi tutmasına dayanmaktadır. Bu mücadele süreci içerisinde ise gerilimlerin ve çeşitli huzursuzlukların yaşandığı, hatta farklı intibak biçimlerinin meydana geldiği bir durum söz konusudur.

Değer çatışması üç şekilde gerçekleşir; ilki bireyin kendi değerleri içerisinde bir birine uyuşmayan değerlerin çatışması şeklinde veya bireyin değerleri ile diğer bireylerin değerleri

veya toplumsal değerler arasındaki bir farklılaşmaların olduğu durumlarda meydana gelir.[199] Dolayısıyla değer çatışmasının boyutları birey, bireyler arası veya grup ve toplum seviyesinde gerçekleşir. Çatışmanın gerçekleştiği düzey, sosyal değerlerin paylaşılması, uyumu ve toplumun bütünlüğü açısından oldukça önemlidir. Genel bir boyutta olmayan, birey ve bireyler arasında gerçekleşen çatışmalar, önemli sosyal hasara yol açmazken, grup veya toplum düzeyinde yaşanan değer çatışmaları, mevcut yapıyı tehdit edecek bir boyuttadır.

1.3.1.Bireysel Değer Çatışmaları

Değer çatışmalarının ilki, birey boyutunda ve bireylerin kendi değerleri içerisinde olanıdır. Bireyin değerler sistemi esasında dengeli, tutarlı ve istikrarlı bir bütünlük arz eder. Ancak toplumun yaşadığı sosyal değişmelerin bireye olan tesiri, bireyin katıldığı ortam ve ilişkilerde yaşadığı olayların yanında, insanın çok yönlü ve girift bir varlık olması bazen bu istikrarı bozar ve değer çatışmalarını doğurur. Değer çatışmaları esasında insan olmamızın bir gereğidir. İnsan ihtiyaçlarının bir biriyle çatışan taleplerde bulunması, organizmada bir çatışmanın meydana gelmesine sebep olur. [200] Bunun yanında bireyin kendi içerisindeki değer çatışmaları, onun hususi olarak yaşadığı olaylar ve geçirdiği değişimler neticesinde olabildiği gibi genellikle bu tür çatışmaların kaynağı, sosyal sistem ve kurumsal sistem içerisinde pek çok rol üstlenen bireyin maruz kaldığı rol uyuşmazlığı veya çatışması şeklinde de olabilir. Bireyin sahip olduğu kurumsal roller, onun belirli değerleri benimsemesini gerektirir. Örneğin her hangi bir inanç ve cemaat mensubu olan bir iş adamının, üstlenmiş olduğu dinî rollerdeki, paylaşmaya, dayanışmaya, cömertliğe ve nefsi yenmeye dayalı değerleri ile aynı zamanda yükselmeyi amaç edindiği iş hayatındaki rollerinin gerektirdiği rekabetçiliğe, bencilliğe ve çıkarcılığa dayalı değerleri, çatışma içerisinde olabilir. Yine bir toplumda bireyin yaşadığı, aile, ekonomi, eğitim ve siyaset gibi kurumların değerleri, bir birleri ile çatışma içerisinde olabilir. Bazen din kurumunun dürüstlük ve helal kazanç değerleri ile siyasetin Machıavelist ve ekonomi kurumunun faizci ve rekabetçi değerleri çatışma içerisinde olabilir.

Kurumsal yapı unsurlarının bir birini tamamlayan ve destekleyen değerlere sahip olması, bir toplumun ahenkli bir bütün arz etmesini sağlar. Bu açıdan sosyal yapının kurumsal mahiyeti değer çatışmasının meydana gelmesine etki eder. Zira kurumsal yapının farklılaşmadığı, toplumsal mutabakatın yüksekliğini arz eden, homojen cemaat tipi toplum veya gruplarda değer çatışması çok az gerçekleşirken, mutabakat oranının düştüğü, heterojen grup veya toplumlarda değer çatışması yüksek düzeyde gerçekleşir. Cemaat, ortak değerleri

[199] Budak, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara-2003, sh.195-196
[200] Gray, Jhon; **Liberalizmin İki Yüzü,** Ankara-2003, sh.15

kabul eden ve yaşayan, biz duygusuna sahip, farklılaşmaların ve bölünmelerin çok olmadığı homojen yapılardır. Ortak değerler ve amaçlar doğrultusunda örgütlenen bu yapı, bireyin farklı sahalarda bir biri ile çatışan değerlerinin olmasına imkân tanımayacaktır. Bu tip sosyal yapılar, genellikle belirli bir değer sahası üzerine kurulurlar ve bu onların diğer sahalardaki davranışlarına da tesir eder. Dinî cemaatler veya kapitalist zihniyeti geliştirme doğrultusundaki iktisadî cemaatler, buna örnek olarak verilebilir. Heterojen toplumlarda ise toplumun bütünlüğünü tesis eden iş bölümü ve resmi kurallar manzumesidir. Her kurum kendine ait değerleri ve kurallara sahiptir. Kurumsal değer sahaları arasındaki farklılaşmalar, çoğu zaman değer çatışmalarının önemli bir sebebini oluşturur. Örneğin böyle bir farklılaşmanın fazla olduğu modern toplumlardaki değer çatışmaları, geleneksel toplumlardan çok daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmektedir.

Değer çatışmalarının diğer bir yönü bireyin değerleri ile sosyal değerler arasında gerçekleşmektedir. Bu çatışmalar, kültürün belirlenmiş değerleri ile kişilerin davranışları arasında bir açıklık olduğunda gerçekleşebileceği gibi, alt kültür gruplarının değerleriyle farklılaştığı zamanlarda da görülebilmektedir. Buradaki çatışmanın oluşmasına, sosyal değerler düzlemi ile sosyal davranış düzlemi arasındaki fark sebep olarak gösterilmektedir.[201] Toplum bireylerin yüce değerlere, güçlü inançlara ve belirlenmiş ideallere sahip olmasını ister. Böylelikle insan davranışının ölçülmesi için ortaya bir norm ve ölçü konulmuş olur. Bireylerin hangi davranışlarının doğru veya hangi davranışlarının yanlış olduğu belirlenir ve bunlara uymaları beklenir. Ancak ne olursa olsun, bir toplumda davranış ile değerler arasındaki açıklık hiçbir zaman kapanmaz. Bu açıklığı doğuran en önemli süreç, o toplumun yaşadığı sosyal değişmelerdir.

Değer çatışmaları, esasında sosyal değişmenin muhtevası ile yakından alakalıdır. İşleyen bir bütün olan toplumun ister belirli bir kısmında, isterse tamamında meydana gelsin değişme, toplum içerisinde önemli uyum sorunlarını ve çatışmaları doğurur.[202] Özellikle hızlı ve düzensiz sosyal değişme dönemlerinde, eski sosyal değer hükümleri, toplumda sevk ve idare edici, düzenleyici kuvvetini kaybetmiş, yeni nizamın getireceği değerler ise daha henüz benimsenmemiştir. Eski değerlerin sahneden çekilmesiyle birlikte, nizamlı bir hayatın istinat ettiği bütün dayanak noktaları yıkılır. Yeni teklif edilen normların da henüz tatbik edilmemesi yüzünden, meydana gelen başıboşluk ve anarşi ortamı içerisinde, artık toplum hayatının mahsulü olan müşterek değerler yerine, daha ziyade, fizyolojik seviyedeki ihtiyaçların tatminine yönelik, ferdi değerlerin yaşandığı bir durum söz konusu olur. Burada doğru-yanlış,

---

[201] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh.151
[202] Cohen, Percy; **Modern Social Theory,** Heinemann, London-1978, sh.175-176

iyi-kötü gibi hükümler tamamen birey tarafından ele alınır ve seçilir. Çoğu zaman uyumsuzluğun ve kuralsızlığın hüküm sürdüğü bu ortam içerisinde insanlar fanatikliğe yatkındırlar.[203] Değerlerin farklılaştığı ve fanatizmin yaşandığı böylesi bir durumda değer çatışmalarının yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Sosyal değişme sürecinde yaşanan çatışmalar bireysel açıdan iki boyutta seyreder. Çatışma ya bireyin dünyasına anlamlılık ve bütünlük kazandıran eski sosyal değerler ile henüz yerleşmemiş değerler arasında veya toplum içerisinde değişme sürecinde bireysel tercihlerin ortaya koyduğu, farklı bireylerin farklı değerleri arasında gerçekleşir. Çatışmaların yaşandığı ilk süreç bir kopuş anıdır, çatışma bir müddet sonra yeni değerlere kapı aralar. İkinci süreç ise bir çıkış anıdır, kuralsızlığın ve başıboşluğun hüküm sürdüğü bir ortamda, yeni değerleri benimseyemeyen bireylerin boşalan değerler levhasına koydukları değerler ile bireysel çıkışları söz konusudur. Bireysel çıkışlar ise toplum içerisinde bireysel değer farklılaşmalarının meydana gelmesine sebep olur. Sonuçta pek çok çakışan ortamlar ve çakışan talepler ile sosyal ilişkilere dahil olan bireylerin değerlerindeki bu farklılaşmalar, değer çatışmalarının tetikleyici ve önemli bir sebebini oluşturmaktadır.

İşte genellikle sosyal değişme ve değiştirme dönemlerinde yaşanan, bireysel yapı ve değerler ile sosyal yapı ve değerler arasındaki farklılık, değer çatışmalarının önemli bir kaynağıdır. Toplum içerisinde değerlerine göre yaşamak isteyen insanlar, sosyal yapının sunmuş olduğu vasıtaları kullanma yoluna giderler. Sosyal yapının sunmuş olduğu uygun vasıtaları kullanarak hedeflerine ulaşan bireylerin oluşturduğu toplum, istikrarlı bir görünüm arz eder. Ancak sosyal yapının, bireylerin değerleri istikametinde organize olamayışı ve uygun vasıtaları sunamaması, toplum içerisinde bir değer çatışmasının da yaşanmasına sebep olmaktadır. Hele de bu değerlerin toplumun odağında yer alan merkezi kurumsal bir yapıya ait olması, yaşanan değer çatışmasının boyutlarını daha da şiddetlendirecektir.

Örneklemimiz içerisinde bu konuyu görebilmek amacıyla dinî değerlere önem verenler ile değerlere bağlılığı ilişkilendirdik. Neticede dinî değerlere çok önem verenlerin %29,1'i, önem verenlerin ise %28,6'sı değerlerine göre yaşamak istemekte ancak toplum içerisinde uygun ortamı ve vasıtaları bulamadığını belirttikleri görülmektedir.

Bireylerin ideal olarak seçtikleri ve en yüksek olarak kabul ettikleri değerler ile bunları toplum içerisinde yaşama durumlarına baktığımızda, mükemmel bir mümin olmak isteyen ve dinî değerleri ağır basan insanların %32,2'si, ahlâklı olmak isteyenlerin %26,7'si sanatçı

[203] Hoffer, Eric; **Değişim Sancısı**, (Çev. İ. Duru), İstanbul-2000, sh.6-8

olmak isteyen ve estetik değerleri ağır basanların %60'ı değerlerine göre yaşamak istemekte ancak toplum içerisinde uygun ortamı bulamadığını ifade etmektedir.

Tablo 3: Dinî Değerlerin Toplum İçerisinde Yaşanması

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Din ve inanç	Çok Önemli	208	154	167	529
		39,3%	29,1%	31,6%	100,0%
		74,3%	65,8%	57,6%	65,8%
		25,9%	19,2%	20,8%	65,8%
	Önemli	57	60	93	210
		27,1%	28,6%	44,3%	100,0%
		20,4%	25,6%	32,1%	26,1%
		7,1%	7,5%	11,6%	26,1%
	Kararsızım	5	10	7	22
		22,7%	45,5%	31,8%	100,0%
		1,8%	4,3%	2,4%	2,7%
		,6%	1,2%	,9%	2,7%
	Önemli Değil	9	5	13	27
		33,3%	18,5%	48,1%	100,0%
		3,2%	2,1%	4,5%	3,4%
		1,1%	,6%	1,6%	3,4%
	Hiç Önemli Değil	1	5	10	16
		6,3%	31,3%	62,5%	100,0%
		,4%	2,1%	3,4%	2,0%
		,1%	,6%	1,2%	2,0%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 25.945, df:8, P<0,01

Değer çatışmasının diğer bir yönü de bireyin diğer insanlarla ve onların değerleri ile yaşadığı çatışmalardır. Sosyal değerler sisteminin şemsiyesi altında yer alan insanlar her ne kadar çoğu zaman ortak değerleri paylaşsalar bile, her insanın kendisine ait oluşturmuş olduğu belirli hiyerarşiye dayanan farklı değerler sistemi bulunur. Bu noktada bazı insanlar belirli değerlere önem verirken, başkaları onların önemli kabul ettiği değerleri sıradan bulabilir. İşte bireyler arasında gerçekleşen değer çatışmalarının temelinde, kişiliğe, bağlı olunan sosyal gruba, sosyal çevreye ve yaşanılan hususi olaylara dayalı olarak oluşan, bireysel değer sistemlerindeki farklılaşmalar vardır. Bireyler arasında yaşanan değer çatışmalarının önemli bir örneği de kuşak çatışmasıdır.

Tablo 4: İdeal Alınan Yüksek Değerin Toplum İçerisinde Yaşanması

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	14	20	19	53
		26,4%	37,7%	35,8%	100,0%
		5,0%	8,5%	6,6%	6,6%
		1,7%	2,5%	2,4%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	60	46	37	143
		42,0%	32,2%	25,9%	100,0%
		21,4%	19,7%	12,8%	17,8%
		7,5%	5,7%	4,6%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	1	9	5	15
		6,7%	60,0%	33,3%	100,0%
		,4%	3,8%	1,7%	1,9%
		,1%	1,1%	,6%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	15	10	15	40
		37,5%	25,0%	37,5%	100,0%
		5,4%	4,3%	5,2%	5,0%
		1,9%	1,2%	1,9%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	5	4	4	13
		38,5%	30,8%	30,8%	100,0%
		1,8%	1,7%	1,4%	1,6%
		,6%	,5%	,5%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	134	87	105	326
		41,1%	26,7%	32,2%	100,0%
		47,9%	37,2%	36,2%	40,5%
		16,7%	10,8%	13,1%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	48	54	92	194
		24,7%	27,8%	47,4%	100,0%
		17,1%	23,1%	31,7%	24,1%
		6,0%	6,7%	11,4%	24,1%
	Kişilikli ve özgür olmak	3	4	13	20
		15,0%	20,0%	65,0%	100,0%
		1,1%	1,7%	4,5%	2,5%
		,4%	,5%	1,6%	2,5%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 43.834, df: 14, P<0,01

1.3.2. Kuşaklar Arası Değer Çatışması

Değişen ve gelişen bir toplumsal yapı içerisinde, kuşaklar arası değer farklılaşmalarının olması gayet doğaldır. Kuşaklar arası değer farklılaşmaları, kuşaklar arası

değer çatışmalarının da temel sebebidir. Genellikle gençler ile yaşlılar arasında gerçekleşen kuşak çatışması, bütün toplumlarda görülen evrensel ve normal bir olaydır. Ancak bu olayın yıkıcı olanı, farklı kültür dairelerinde yaşanması durumunda ortaya çıkanıdır.

Kuşaklar arası çatışmanın temel sebebi, genç ve yetişkin kuşak arasındaki değer farklılaşması ve iletişim kopukluğudur. Yani karşılıklı olarak gönderilen mesajların çözülüp anlaşılamamasıdır.[204] Buradaki anlaşmazlık ve farklılaşmalarda, dönem özelliklerinin önemli bir etkisi vardır. Gençlik dönemi, fizyolojik ve psikolojik yapısı itibariyle yeniliğe dönük olmak üzere aktif ve dinamik bir karaktere sahiptir. Gencin yerleşmiş belirli değerlerinin olmaması itibariyle, içinde yaşadığı zamanı akılcılığın doğurduğu mutlu bir gelecek özlemiyle değerlendirir. Yani genç, yaşadığı zaman ile geleceği devamlı bir arada düşünüp, ikisi arasında bir ilişki kurar. Bu haliyle dinamik bir hayat şeklini benimser, yetişkin çağındaki insanlar ise daima içinde yaşadığı zamanı hep geçmişin değerleri, olgunluğu ve tecrübeleriyle değerlendirmektedir. Bu noktada gençlik yeniliğe daha açık bir yapısal özelliği taşımakta iken yaşlılar tecrübeleriyle pekiştirdikleri ve inandıkları değerleri dolayısıyla gençler kadar yeniliğe açık değillerdir.

Bu çerçevede genç insanların bir toplumdaki genel nüfusa oranı yüksekse, genellikle toplum, daha dinamik ve değişime daha açık olmakta, toplumda yaşlı nüfus oranı daha fazla ise muhafazakâr ve tutucu yaklaşımın daha ağır basmakta olduğu belirtilmektedir.[205] Bu durum gençlerin ve yaşlıların yapısal özellikleri itibariyle uygunluk arz etse de, gençlerin ve yaşlıların toplumdaki kazanmış oldukları statülere göre de değişebilmektedir.

Çalışmamızda yenilik karşısındaki tutumların yaşa göre farklılaşmasına baktığımızda, gençlerin yaşlılara oranla daha çok yeniliği hoş karşıladıkları ve benimsediklerini, yaşlıların ise daha çok geçmişe bağlı kaldıkları görülmektedir. Örneğin "Her ne varsa eskide var yenilikler bizi bozuyor" ifadesine, gençlerin %60,5'i katılmamakla birlikte, aynı ifadeye yaşlıların %48,1'i katılmamaktadır. Burada da gençlerin yaşlılara göre yeniliğe daha açık oldukları görülmektedir.

---

[204] Yörükoğlu, Atalay; ***"Geleneksel Eğitim, Gençlik Ve Eylemlilik",*** Ulusal Kültür, Ankara-1979, sh. 4, Çakır, Hüseyin**; Gençlik Üzerine Düşünceler**, İstanbul-1989, sh.9-10, Aktuna, Yıldırım***; "Gençlik Döneminde Toplumsallaşma Ve Kuşak Çatışması"***, II. Milli Gençlik Kongresi, Konya-1988, sh.238

[205] Ayral, Türkan; ***"Gençliğin Yaşamını Etkileyen Toplumsal Değişmeler",*** II. Milli Gençlik Kongresi 6-8 Kasım 1986, Konya-1988, sh.103

Grafik 15: Yaş ve Yenilik Karşısındaki Tutum

"Her ne varsa eskide var yenilikler bizi bozuyor"

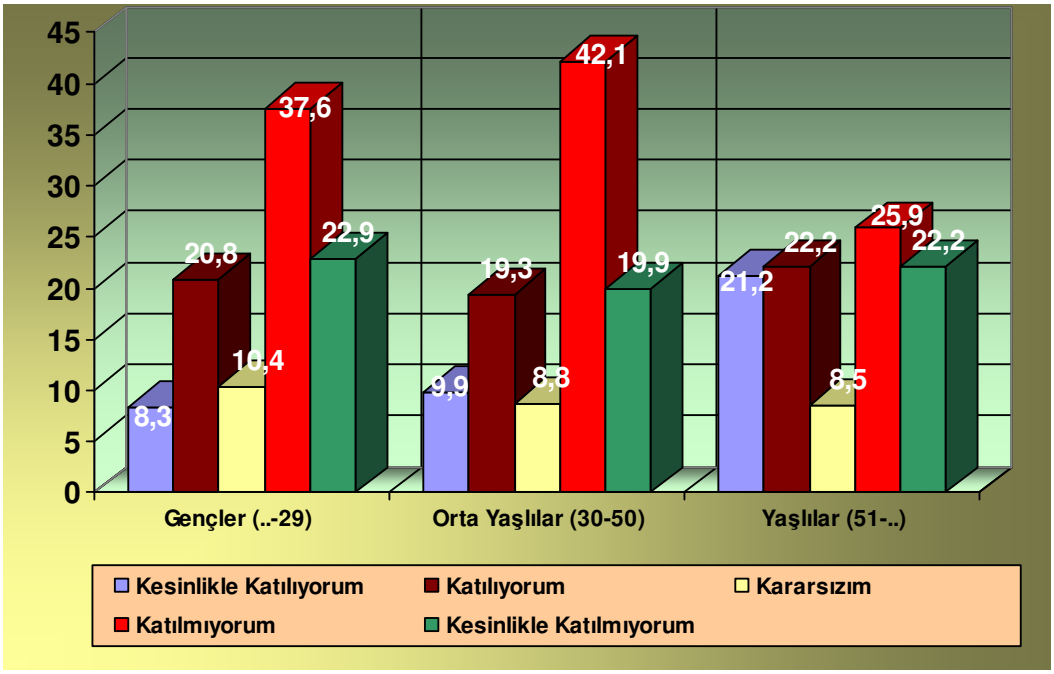

Gençlerin yaşlı kuşaklarla farklılaşmasının ve çatışmasının özünü, onların otoriteden bağımsız olmak istemeleri oluşturmaktadır. Her türlü otoriteye baş kaldırma, tüm kuşak çatışmalarında ortak bir özellik olmaktadır. Bağımsız olarak kendi başına karar vermek, otoritenin baskısından kurtulmak isteği, gençlerin ortak özelliğidir. Sosyolojide işlevsel yaklaşımcılara göre; kuşak çatışması, yaş grupları ve toplum arasındaki zayıf bütünleşme sonucudur. Bu modele göre toplumda, gencin bütünleşmesi ne kadar sorun ise, kuşaklar çatışması ya da kuşaklar arası uçurum da o derecede cereyan eder.[206]

Diğer taraftan kuşaklar arası çatışmanın doğmasına, teknolojinin toplumsal tesiri ile hayat tarzında değişikliklerin oluşması, boş zaman artışı, şehirleşme, artan fiziksel hareketlilik, geleneksel yapıların kayboluşu, makineleşme, bilgi patlaması, gençlerin demografik olarak sayısının artması, gençliğin bilgi donanımındaki artış, gençlik süresinin uzaması ve sosyal değerlerin değişmesi sebep olmaktadır. Zira üniversite gençliği üzerine yapılan bir araştırma verilerine göre gençler, kuşaklar arası çatışmayı algılamakla birlikte,

[206] Tezcan, Mehmet; **Gençlik Sosyolojisi Yazıları**, Ankara-1991,sh.6

bunun temel sebebi olarak toplumun yaşadığı hızlı sosyo kültürel değişmelerin etkisiyle değerlerdeki farklılaşmaları görmektedirler.[207]

Gerçektende kuşaklar arası değer farklılaşması, esasında değerlerdeki değişimin sosyal bir göstergesidir. Bu farklılaşmanın boyutu, sosyal değerlerin istikametindeki kayışın derecesini ve değişmenin düzeyini ifade etmektedir. Bu durum gelecekteki değişmenin yörüngesinin ne olduğunu bize gösterir. Kuşaklar arası değer değişmesinin boyutlarını, geleneksel ve rasyonel otorite unsurlarına yönelik yapılan tercihlerin sonuçlarıyla belirleyebiliriz.[208] Bunlar arasında din, aile, evlilik, aşk, ekonomi ve diğer sosyal konulara yönelik bir tespit yapılabilir.

Örneklemimiz açısından kuşaklar arası değer çatışmalarına baktığımızda, önemli farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Gençlerin ve yaşlıların yüksek düzeyde tuttukları ve ideal aldıkları değerlere baktığımızda, her şeyden önce gençlerin, orta yaş ve yaşlı grubundaki kişilere nazaran maddi ve iktisadî değerlere daha fazla önem verdiğini, dinî ve ahlâkî değerlere ise yaşlıların daha fazla önem verdiği görülmektedir.

Tablo 5: Farklılaşma Açısından Yaşlara Göre, İdeal Alınan Yüksek Değer

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve Özgür olmak	Toplam
Yaşınız?	29	34	41	13	18	9	104	104	12	335
		10,1%	12,2%	3,9%	5,4%	2,7%	31,0%	31,0%	3,6%	100,0%
		64,2%	28,7%	86,7%	45,0%	69,2%	31,9%	53,6%	60,0%	41,7%
		4,2%	5,1%	1,6%	2,2%	1,1%	12,9%	12,9%	1,5%	41,7%
	30---39	7	40	2	9	4	91	48	4	205
		3,4%	19,5%	1,0%	4,4%	2,0%	44,4%	23,4%	2,0%	100,0%
		13,2%	28,0%	13,3%	22,5%	30,8%	27,9%	24,7%	20,0%	25,5%
		,9%	5,0%	,2%	1,1%	,5%	11,3%	6,0%	,5%	25,5%
	40---49	7	34		10		68	35	2	156
		4,5%	21,8%		6,4%		43,6%	22,4%	1,3%	100,0%
		13,2%	23,8%		25,0%		20,9%	18,0%	10,0%	19,4%
		,9%	4,2%		1,2%		8,5%	4,4%	,2%	19,4%
	50---59	3	19		1		37	6	2	68
		4,4%	27,9%		1,5%		54,4%	8,8%	2,9%	100,0%
		5,7%	13,3%		2,5%		11,3%	3,1%	10,0%	8,5%
		,4%	2,4%		,1%		4,6%	,7%	,2%	8,5%
	60 +..	2	9		2		26	1		40
		5,0%	22,5%		5,0%		65,0%	2,5%		100,0%
		3,8%	6,3%		5,0%		8,0%	,5%		5,0%
		,2%	1,1%		,2%		3,2%	,1%		5,0%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2=88.417 df: 28 P<0,01

[207] Bayhan, Vehbi; **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara-1997, sh.318-319

[208] Ochienero, Marisa Ferrari; ***"Generations and Value Change Accross Time"***, **İnternational Review Of Sociology,** V.10.;N., 2000, sh.225-226

Kuşak çatışmasını ortaya koyması açısından evlilik öncesi karşı cinslerin bir birleri ile olan ilişkisi ve namus algılayışı da önemlidir. Bu noktada yaş faktörü açısından, evlilik öncesi cinsel ilişkiye bakış açısında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 6: Yaşlara Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Bakış Açısı

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Yaşınız?	29	222	77	36	335
		66,3%	23,0%	10,7%	100,0%
		36,8%	55,0%	60,0%	41,7%
		27,6%	9,6%	4,5%	41,7%
	30---39	157	36	12	205
		76,6%	17,6%	5,9%	100,0%
		26,0%	25,7%	20,0%	25,5%
		19,5%	4,5%	1,5%	25,5%
	40---49	127	20	9	156
		81,4%	12,8%	5,8%	100,0%
		21,0%	14,3%	15,0%	19,4%
		15,8%	2,5%	1,1%	19,4%
	50---59	62	5	1	68
		91,2%	7,4%	1,5%	100,0%
		10,3%	3,6%	1,7%	8,5%
		7,7%	,6%	,1%	8,5%
	60 +..	36	2	2	40
		90,0%	5,0%	5,0%	100,0%
		6,0%	1,4%	3,3%	5,0%
		4,5%	,2%	,2%	5,0%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2=39.991, df: 8, P<0,01

Kuşaklar arası değer farklılaşmasına, namus ve evlilik öncesi cinsel ilişki açısından dikkat ettiğimizde, gençlerin yaşlılara oranla, daha serbest bir cinsel eğilime sahip olduğunu görmekteyiz. Zira gençler içerisinde aşk varsa cinsel ilişkinin olabileceğini kabul edenlerin oranları (%23), orta yaşlı (%12,8) ve yaşlı kesimlere (%7,4-%5) göre daha fazladır. Yine gençler içerisinde küçümsenmeyecek bir bölüm (%10,7) aşk olmasa da cinsel ilişki kurabileceğini ifade etmektedir. İleri yaşlarda ise bu oran (%1,5-%5) düşmektedir. Bu sonuçlar da göstermektedir ki gençlerin evlilik öncesi cinsel ilişkiye yönelik değerleri, geleneksel değerlerden gittikçe farklılaşmakta ve uzaklaşmaktadır. Geleneksel değerler cinsel ilişkinin meşru karşılanma zemini olarak evlilik müesesesini görmekte ve evlilik öncesi cinsel ilişkiyi yasaklamaktadır. Toplumda ve gençlerdeki bu cinsellik değerlerinin değişmesinde, özellikle kitle iletişim vasıtalarının yaptığı yayınlarda; flörtün yüceltilmesi, evlilik kurumunun önemsizleştirilmesi ve evlilik harici birliktelik ilişkilerinin model olarak sunulmasının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Zamanın çoğunu televizyon karşısında geçiren gençlerin, tam anlamıyla yerleşmemiş değerleri ile yaşlılara oranla etkilenmeleri daha çok olmaktadır. Eğlenceye ve zevke dayalı popüler kültür dairesinde sunulan bu örnekler,

gençlerin ilişki biçimlerine yönelik bakış açılarını değiştirmekte, namusun algılanışını ve sınırlarını belirsizleştirmektedir. Ayrıca toplumun erkek-bayan ayrımına ilişkin farklılaşmış olan değerlerinden dolayı, söz konusu etkilerin erkeklerde daha yoğun olduğu görülmektedir. Nitekim erkeklerde, evlilik öncesi cinsel ilişkinin hiçbir şekilde olmaması gerektiği tutumu %69,4 iken, bu oran bayanlarda %81,8'e çıkmaktadır. Ancak, evlilik öncesi cinsel ilişkinin hiçbir şekilde olmaması hususundaki hassasiyet, genç ve orta yaş bayanlarda (%81,7), erkeklere nazaran (%60,3) daha yüksek iken, 40–60 yaş arası erkekler (%88.1), bayanlara göre (%82) daha çok hassasiyet göstermektedirler. Ancak buradaki farklılaşma, bayanlarda yaşın ilerlemesine paralel olarak söz konusu hassasiyette bir düşüş olduğunu göstermemektedir. Değişmekte olan, erkeklerdeki hassasiyetin artışıdır.

1.4. Değerlerin Farklılaşması ve Değişmesi

Değişim, evrenin ve insanın yaratıldığı noktadan itibaren var olan kadim bir olgudur. İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren bireyin hayatına konu olan değişimin boyutları, günümüzde artık insanın seçemeyeceği ve algılamakta yetersiz kalacağı sayısız bir düzeye ulaşmıştır. Kendisini her zamankinden daha kısa bir sürede yenileyen değişimin günümüzdeki boyutları genişlemiş ve frekansı artmıştır.

Sosyal değişme, toplumun yapısını oluşturan nüfusun nitelik ve niceliğinde, sosyal tabakalaşma ve yerleşme şekillerinde görülen farklılaşmalardır.[209] Toplumsal sistemin bir parçasında meydana gelen farklılaşma ve değişme, diğerlerinden tecrit edilemez. Dolayısıyla toplumun herhangi bir parçasında veya bir bölümünde meydana gelen değişmeler, ondan bağımsız kalamayan diğer parçalara da tesir edecektir.[210] Çünkü en genel beşeri sistem olan toplum, sosyal ve kurumsal ilişkilerin iç içe geçtiği işleyen bir bütünlük arz etmektedir.

Sosyal değişmenin kendisi değerden bağımsız ve bir değer hükmü taşımamakla birlikte, her değişme değerler dünyasında bir farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Gerçekten de sosyal değişme, büyüme ve ilerleme kavramları gibi her hangi bir yön ifade etmez, olumlu veya olumsuz bir yönde gerçekleşebilir. Sosyal değişmeyi genel olarak, *"belirli şartların hakim olduğu bir durumun başlangıcından itibaren mevcut sosyal kuvvetlerin aynı neticeyi sağlayacak şekilde belirli bir yönde tesir icra etmesiyle meydana gelen farklılık"*[211] olarak ifade edebiliriz. Sosyal değişme, sosyal yapıda ve belirli sosyal müesses usüllerde veya kurumlar arası ilişkilerde görülen farklılaşmalardır.

---

[209] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, sh.233
[210] Cohen, Percy; **Modern Social Theory,** Heinemann, London-1978, sh.175-176
[211] Kaya, Yaşar; **Sosyal ve Kültürel Değişme**, İstanbul-2006, sh.17

İnsan hayatındaki bu önemini gören sosyoloji bilimi ve sosyal bilimler, genellikle değişim konusu üzerine odaklanmış, zannedildiği gibi toplumdaki kalıcı yapılar ve süreklilik tek inceleme konusu olarak görülmemiştir.[212] Gerçekten de sosyal bilimciler genellikle incelemelerinde değişmeyen ve mutlak değerleri incelemezler. İnsanlık tarihi esasında bir değişmeler tarihidir. Değişme durdurulamayan, önüne geçilemeyen her toplumun ve kültürün yaşadığı zorunlu ve önemli bir özelliktir. Bir toplumun belirli bir bölgesinde, sınıfında veya yine o toplumun, zaman içerisinde belirli bir döneminde değerler, farklılık gösterebilirler. Bu durum değerlerin esnekliğini ve değişebilirliğini gösterir.

Değer değişmelerinin, birey ve toplum açısından işlevsel bir önemi vardır. Şayet değerler değişmeyip tamamen aynı kalsaydı, bireysel ve sosyal değişim mümkün olamazdı. Bunun aksine eğer değerler tamamen değişir bir özelliğe sahip olsaydı, bu sefer de, toplumun ve bireyin sürekliliği imkânsız bir hale gelirdi.[213] Bu açıdan değerler, kalıcılık ve süreklilik özellikleri itibariyle mevcut yapıyı muhafaza ederek onda bir istikrarı sağlarken; değişmeye açık olmaları ile de, yapıyı geliştirme doğrultusunda yeni usul, davranış ve sistemlerin doğmasına kaynaklık edecek yeni değerlerin yerleşmesine imkân tanıyacaktır.

Değişmenin niteliği açısından toplum içerisinde iki türlü değer değişmesi gerçekleşir. Ya belirli sosyal değerler tümüyle değişerek bir değişim süreci yaşanır; burada değerin yönü değişir ve yerini yeni sosyal değerlere bırakır veya sosyal yapının sahip olduğu değerlerin hiyerarşililerinde bir değişme olur, yani değerlerin derecelerinde bir değişme gerçekleşir. Yine, değer değişmeleri toplumu oluşturan belirli birey ve grupların değerlerinin farklılaşmasıyla olabileceği gibi, bütün grupların tamamını saran bir kapsamda değer kaymaları ve değişmeleri şeklinde de olabilir. Yani bir toplum içerisinde belirli yaş grupları arasında; örneğin gençlerle yaşlıların grup değerleri değişebileceği gibi, hem yaşlıları hem de gençleri içine alan genel bir çerçevede değişim olabilir.[214] Çalışmamızın kuşak çatışması bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere, gençlerle yaşlılar arasında bazı sosyal değerlerin farklılaştığı görülmüştür.

1.4.1. Değer Değişmesi Sürecinin Analizi

Değerlerin değişme süreci, yeni değerlerin var olan değerleri değiştirmesi gibi basit bir şekilde gerçekleşmez. Toplum içerisindeki değişim sürecinde, zamanla eski değerlere yönelik insanlardaki his ve heyecan boyutunda daralmalar ve azalmalar yaşanırken, yeni değerlerin de cazibesi gittikçe artar ve bir müddet sonra kullanıma girerler. Ancak bu süreç kısmi veya

[212] Vergin, Nur; ***"Değişim ve Süreklilik",*** Türkiye Günlüğü, S.25, 1993, sh. 5-7
[213] Rokeach, Milton;**A.g.e.,** sh. -6
[214] Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **The Individualizing Society,** Netherland-1993, sh.34

genel olabildiği gibi, hızlı ve kolay, çatışmalı veya uyumcu bir karakterde de olabilir. Bir değerin işleviyle, arkasından getirdiği bireysel ve toplumsal gelişmeye imkân tanıyacak, düzenlilik, nizam ve fayda, onun kabulünde ve değişiminde etkili olmaktadır. Ancak hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, değerlerin değişimi ile değerlerin toplum içerisinde şiddeti ve duyarlılık boyutu yeniden organize olur.

Bu süreçte değerlerin mahiyetine göre bireyde farklı intibak şekilleri ortaya çıkar. Bireyin önceki değerleri ile yeni değerler arasında gerçekleşen bu değişim sürecinin boyutları ve bu süreçte yaşanan dirençler, değerlerin mahiyetine bağlıdır. Buradaki esas olan husus, değer kodlarının ve değer istikametlerinin uyuşmasıdır. Değişmeye etki eden bahsettiğimiz bu faktörler itibariyle, bireyin sahip olduğu değerleri ile yeni değerler karşı karşıya geldiğinde, eğer bir uyuşma söz konusu ise benimseme ve intibak süreci kolay ve rahat olmakta iken, yeni değerlerle bir farklılaşma ve uyuşmama durumunda çatışma meydana gelecek, farklı davranış ve tavır biçimleri ortaya çıkacaktır. Burada ya 1- Mevcut değerlere uymayan yeni değerler tamamıyla red edilir. Önceki değerler zor şartlara rağmen yaşamaya devam eder. Fakat yeni değerlerin karşısında yer alan bu değerler yüksek bir tutku ile savunulur ve değer fanatizmi ile radikal değer hareketleri ortaya çıkar. 2- Veya değerler arası bir mücadele gerçekleşir. Bu durumda bireyin şahsiyetinde çeşitli, çatışma, uyumsuzluk gibi durumların yaşanmasının yanında, onun toplumla bütünleşmesinde de sorunlar ortaya çıkabilir. Ancak nihayette değişme meydana gelir. 3- Diğer bir intibak biçimi ise uyumdur. Bu durum yeni değerlerle bireyin değerlerinin uyuşması halinde gerçekleşir. Değişme ise gayet kolay, dirençsiz ve çatışmasız gerçekleşir. Böyle bir süreç sonucunda mevcut değerler ve değer istikameti, daha kuvvetli bir hale gelir ve o yöndeki tutumların şiddeti de artar.

Değişim hadisesinde yeni ve güçlü değerler karşısında, geleneksel değerler hemen yer değiştirmez, etkisini devam ettirirler.[215] Bu süreçte insanlar çoğu zaman değerlerindeki bir değişmeyi fark edemez, eski ve yeni değerleri bir arada yaşatırlar. Fark etmiş olsa bile hayatiyeti olan ve uygulamada olanlar artık yeni değerlerdir. Önceki değerlerin içleri boşalmış, ancak şekil ve sembol olarak ayakta durabilmektedirler.[216]

Yeni değerler, yavaş yavaş kabul görmeye başlayıp kullanıma girdikten sonra, üzerinden biraz zaman geçmesiyle birlikte sorgulanması imkânsız hale gelirler. Burada bireyler adeta bir "suskunluk sarmalı"[217] içerisine girerler ve düzenin gerektirdiği değerleri kabul ederler. Bu değerler birey üzerinde yönlendirici, belirleyici ve hatta zorlayıcı bir

---

[215] Deth W- Scarbrough E.: ***"The Concept of Values",*** **The İmapact of Values**, Oxford-1995, sh.537-538
[216] Atabek, Erdal; **Modern Dünyada Değer Kayması,** İstanbul-2003, sh.13
[217] Noelle-Neuman, Elisabeth: ***"Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı"***, **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ankara-1997, sh.226-228

kuvvete sahiptirler. Yeni değerlere uymayanlar, sosyal birim içerisinde, antipati, dışlama ve kınama gibi tepkiler ile karşılaşabilirler. Bu duruma daha çok gençlik dönemi kuşak kültüründe rastlamaktayız. Günümüzde artık küresel bir pazar hedefi olan gençlerin,[218] önem verdikleri popüler saç şekilleri, kılık kıyafet biçimleri ve marka kültürü gibi hususlar, bazen grup içerisinde psikolojik bir baskı ve zorlama doğurmakta, onların genel olarak davranışlarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır.[219]

Değerler değişirken, değişmenin yönü genellikle bireyin önceki değerleri istikametindedir. Farklı değerler istikametindeki bir değişme keskin ve uç bir değişmeyi ifade eder. Normal şartlarda bireyin yeni fikirler ve bilgiler doğrultusunda kendini organize etmesi, eski değerler yönünde olması beklenir. Bu durum, değişim sürecine olan değerlerin etkisini bize gösterir.

Grafik 16: Değerlerin Değişmesi Hususunda Örneklemin Tutumları

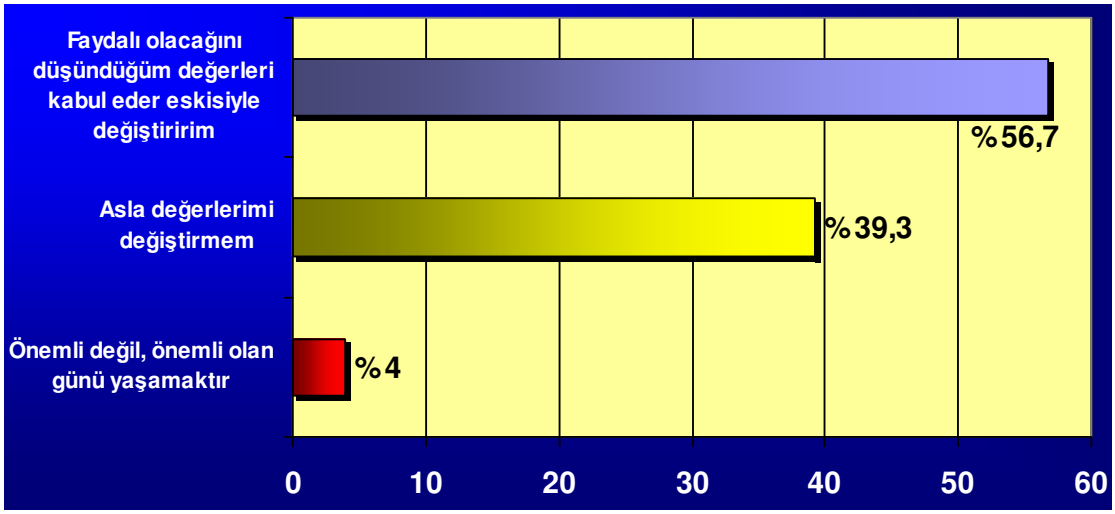

Nitekim yapmış olduğumuz araştırma sonuçlarına göre de, değişim sürecine değerlerin önemli etkisi bulunduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan, değerlerine göre bir muhasebe yapmayarak, değişimin gerektirdiği değerler hangi yönde olursa olsun, var olan şartlara ve değerlere uyma eğiliminde olanlar, örneklem içerisinde %4 düzeyindedir. Bu tür insanlar değerleri istikametinde yaşamayan, günü birlik olarak, haz, eğlence ve çıkar doğrultusunda hayatlarını sürdüren şekilci kişilerdir. Bu ifadeye katılan ve bu grupta yer alanlar için değerlerinin değişmesi önemli değildir. Diğer taraftan mevcut değerlerini önemli bulup, ancak faydalı olabileceğini düşündüğü değerleri benimseyebileceğini ifade edenler, örneklem

[218] Naomi, Clein; **No Logo,** (Çev.:N. Uysal), İstanbul-2000, sh.140-142
[219] Ersoy, Ersan; ***"Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Girdabında Gençlik"***, **IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi İçel-2001,** Ankara-2002, sh. 166,

içerisinde %56,7 oranındadır. Bu tür insanlar, değerleri önemli bulmakla birlikte gelişim amacıyla, değer değişmesine açık olan kişilerdir. Bu grupta yer alan bireyler, yeni değerleri mevcut değerlerden daha fazla işlevsel olarak görmüyorlarsa, değerlerini değiştirmezler; ancak yeni değerleri işlevsel buldukları oranda değişim sürecine dahil olurlar. Ayrıca değerlerini asla değiştirmeyeceklerini belirtenlerin oranları %39,3 düzeyindedir. Bu kişiler ise mevcut değerlerinin en doğru değerler olduğuna inanan veya içerisinde hiç değişmesini istemedikleri önemli bazı değerleri bulunanlardır. Bu grupta yer alanlardan bazıları, değer fanatizmine kapılmışlardır.

Değişimin bütün etkilerine rağmen değerlerdeki süreklilik ve yaygınlık, her toplumun kültür yapısıyla, duygu ve inanç bağı ile iç içe geçmiş olması, onların değişime karşı direnmelerine sebep olur. Bu nedenle yapı tamamen çökmedikçe, değerler bütünün işlevsel parçaları olarak ısrar etme eğilimi gösterirler. Bu yüzden çeşitli değerlerin, küçük bir bölgede ve bir birine yakın olarak yaşayan toplumlar arasında bile kendilerini koruduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak kültürel temasların, orjinal değer sistemlerini değiştirmekten ziyade pekiştirmekte olduğu ifade edilmektedir.[220]

1.4.2. Değer Değişmelerinin Bireysel ve Sosyal Sebepleri

Genel olarak değer değişmesinde iki boyut gözükmektedir. Bunlardan ilki bireysel ikincisi toplumsal boyuttur. Bireysel boyuttaki değer değişmelerine, bireyi saran sosyal çevrenin dışında, bireyin sosyal ve kişilik gelişimi, burada iz bırakan özel hadiseler (ölüm-ayrılık-kaza...vb.), bireyin sistem içerisinde sahip olduğu statü-rol ve maddi vasıtalar ve bunlardaki değişmeler etki eder. Bireyi kuşatan bu faktörlerde meydana gelen değişmeler, onun değerlerinde de bir değişmenin meydana gelmesine sebep olacaktır.

Değer değişmeleri, her şeyden önce bireylerin davranışlarında bir değişmeye sebep olur. Çünkü değerler, insan psikolojisinde merkezi bir konumda yer alırlar. Değerlerin bu merkezi konumları, bünyelerinde meydana gelebilecek her hangi bir değişikliğin tutumlara ve davranışlara da yansımasına sebep olacaktır. Değerlerdeki değişmelerde, beğenilen arzu edilen düşüncenin doğasının idrakindeki değişiklikler, insanlar arası ilişkilerde karşılaşılan tutumlar ve edinilen tecrübeler, toplumsal yapılarda bütünlüğün kaybolması ve gevşemesi, farklı fikirlerin ve söylevlerin etkisi söz konusudur.

Bireyin bilgi düzeyinde meydana gelen her hangi bir değişme, değerlerinde de bir değişmeye sebebiyet vermektedir.[221] Zira değerlerin oluşmasına temel teşkil eden inançların

---

[220] Ünal, Cavit; **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**, Ankara-1981, sh.4
[221] Hartmann, Heinz; **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, (Çev.:B. Büyükkal), İst.-2004, sh.85

dayandığı bilgilerin değişimi, değerlerde de bir değişmeye yol açar. Bilgi değişikliği ile bireyde, önceki şartlara yönelik bilgiler ile yeni şartlara ait bilgilerin bulunması bilişsel bir dengesizlik doğurur. Bu dengesizlik aykırı davranışın terk edilmesine veya davranış ile uyumlu yeni değer ve tutumların benimsenmesine kadar sürer.[222] Bu noktada bireyin geliştirmiş olduğu tutum ve değerler, önceki değerlerinden oldukça farklıdır. Bireyin değer objesine yönelik bilgilerinde meydana gelen herhangi bir değişme, o değerin bireyi etkileyen potansiyel enerjisinde ve niteliğinde de bir değişmeye sebebiyet verecektir. Daha önce değerli olarak kabul ettiğimiz A şahsı hakkındaki olumlu veya olumsuz bir bilgi, alışkanlık olarak kullandığımız değer objesine yönelik faydalı veya zararlı bir bilgiye ulaşmamız, bunlar hakkındaki değerlerimizde de bir değişmeye sebep olacaktır.

Tablo 7: Öğrenim Düzeylerine Göre İdeal Alınan Yüksek Değerler

	Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
	Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve özgür olmak	Toplam
Okur yazar Değil	4	10		3	1	19		2	39
	10,3%	25,6%		7,7%	2,6%	48,7%		5,1%	100,0%
	7,5%	7,0%		7,5%	7,7%	5,8%		10,0%	4,9%
	,5%	1,2%		,4%	,1%	2,4%		,2%	4,9%
Okur-Yazar okul bitirmemiş		10		1		8	1		20
		50,0%		5,0%		40,0%	5,0%		100,0%
		7,0%		2,5%		2,5%	,5%		2,5%
		1,2%		,1%		1,0%	,1%		2,5%
İlkokul	16	54	1	10	1	100	20	2	204
	7,8%	26,5%	,5%	4,9%	,5%	49,0%	9,8%	1,0%	100,0%
	30,2%	37,8%	6,7%	25,0%	7,7%	30,7%	10,3%	10,0%	25,4%
	2,0%	6,7%	,1%	1,2%	,1%	12,4%	2,5%	,2%	25,4%
Orta ve dengi okul	4	21	1	4		42	31	1	104
	3,8%	20,2%	1,0%	3,8%		40,4%	29,8%	1,0%	100,0%
	7,5%	14,7%	6,7%	10,0%		12,9%	16,0%	5,0%	12,9%
	,5%	2,6%	,1%	,5%		5,2%	3,9%	,1%	12,9%
Lise ve dengi okul	23	28	4	6	6	100	81	9	257
	8,9%	10,9%	1,6%	2,3%	2,3%	38,9%	31,5%	3,5%	100,0%
	43,4%	19,6%	26,7%	15,0%	46,2%	30,7%	41,8%	45,0%	32,0%
	2,9%	3,5%	,5%	,7%	,7%	12,4%	10,1%	1,1%	32,0%
Yüksek okul/Fakülte	6	20	9	16	5	57	61	6	180
	3,3%	11,1%	5,0%	8,9%	2,8%	31,7%	33,9%	3,3%	100,0%
	11,3%	14,0%	60,0%	40,0%	38,5%	17,5%	31,4%	30,0%	22,4%
	,7%	2,5%	1,1%	2,0%	,6%	7,1%	7,6%	,7%	22,4%
Toplam	53	143	15	40	13	326	194	20	804
	6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
	6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

P<0,000 df=35

X^2=129,640 df: 35, P<0,01

Kişilerin öğrenim düzeylerindeki bir artışa paralel olarak, bilgi düzeylerinde de bir artma söz konusu olur. Bu açıdan öğrenim düzeyinde meydana gelebilecek herhangi bir değişme, değerlerde de bir değişmeye sebep olacaktır. Öğrenim düzeyi açısından araştırma yaptığımız örneklemin değerlerine bakıldığında, değerlerin önem düzeyinde ve sırasında bazı farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Örneklem içerisinde katılımcıların öğrenim düzeyleri arttıkça, ahlâk ve din ile ilgili değerlerin önem düzeyinde bir azalma görülürken, estetik,

[222] Tolan, Barlas-İsen, Galip- Batmaz, Veysel; **Sosyal Psikoloji**, Ankara-1991, sh.277, Ünal, Cavit; **A.g.e.,** sh.69

bilimsel ve sosyallik değerlerinde bir artma söz konusudur. Bu duruma değerler hiyerarşisinde, katılımcıların birinci sıraya koydukları değerler açısında bakıldığında, belirttiğimiz sonuçlarla uygunluk içerdiği görülmüştür.

Bilgi artışına paralel olarak, değerlerin önem düzeyinde de bir artma olması beklenirken, öğrenim düzeyi arttıkça bazı değerlerin önem düzeyindeki azaldığı görülmüştür. Bu durum, esasında değerlerin doğası gereğidir. Zira değerlerin bilgi ve inanç olmak üzere iki önemli yönü bulunmaktadır. Her değer sahasında bunların düzeyleri farklılaşmaktadır. Örneğin dinî ve ahlâkî değerlerde inanç payı yüksek, bilgi payı düşüktür. Teknik değerlerde ise bilgi payı yüksek, inanç payı düşüktür. Öğrenim düzeyi arttıkça bilgisel donanımını arttıran insanlar, bu değerleri diğer kişilere göre daha önemli bulabilmektedirler.

Tablo 8: Öğrenim Durumlarına Göre Değerlerin Değişmesine Yönelik Geliştirilen Tutum

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiy	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Öğrenim Durumunuz?	Okur yazar değil	1	12	26	39
		2,6%	30,8%	66,7%	100,0%
		3,1%	2,6%	8,2%	4,9%
		,1%	1,5%	3,2%	4,9%
	Okur-Yazar okul bitirmemiş	3	6	11	20
		15,0%	30,0%	55,0%	100,0%
		9,4%	1,3%	3,5%	2,5%
		,4%	,7%	1,4%	2,5%
	İlkokul	10	87	107	204
		4,9%	42,6%	52,5%	100,0%
		31,3%	19,1%	33,9%	25,4%
		1,2%	10,8%	13,3%	25,4%
	Orta ve dengi Okul	7	52	45	104
		6,7%	50,0%	43,3%	100,0%
		21,9%	11,4%	14,2%	12,9%
		,9%	6,5%	5,6%	12,9%
	Lise ve dengi okul	6	154	97	257
		2,3%	59,9%	37,7%	100,0%
		18,8%	33,8%	30,7%	32,0%
		,7%	19,2%	12,1%	32,0%
	Yüksek okul/Fakülte	5	145	30	180
		2,8%	80,6%	16,7%	100,0%
		15,6%	31,8%	9,5%	22,4%
		,6%	18,0%	3,7%	22,4%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2=86.407, df:10, P<0,01

Diğer taraftan Tablo 8'de görüldüğü üzere bireyin bilgi seviyesine göre, değerlerinin değişmesi hakkındaki kişisel tutumu da farklılaşmaktadır. Birey, eğitim ve bilgi düzeyindeki

artış ile birlikte değerlerinin değişmesine hoşgörülü bakmakta iken, eğitim seviyesi düştüğü zaman değerlerindeki değişmeyi hoş karşılamamakta ve kabul etmemektedir. Örneklemimizde çıkan sonuçlar bunu doğrulamaktadır. Zira Tablo 8'de de açıkça görüldüğü gibi eğitim seviyesi azaldıkça asla değerlerimi değiştirmem diyenlerin sayısı artmakta, eğitim seviyesi yükseldikçe asla değerlerimi değiştirmem diyenlerin sayısı azalmaktadır.

Değer değişmesi, o değere yönelik bireyin beslediği ilginin veya bağladığı duygusal enerjideki değişmeler ile de gerçekleşebilir. Bireyin ilgileri ve duyguları, değerin varlığına ve önem derecesine etki etmektedir. Diğer bir ifade ile değere yönelik heyecanların azalması halinde değerler değişebilir. Değer objesine yönelik heyecan ve ilgilerin azalması ile değerin önem düzeyinde ve davranışa tesir etme gücünde de bir değişme yaşanacaktır. Dolayısıyla değerler, bireyin zihniyet dünyasında önemli oldukları ve bireye duygusal bir sunum yapabildikleri oranda kalıcıdırlar.

1.5. Değerler ve İşlevsel Özellikleri

Sosyal bünye içerisinde dinamik bir yapı olan değerler, bünyenin işleyişine katkıları bulunan önemli sosyal ve psikolojik yapılardır. Değerlerin çok geniş bir sahaya yayılması ve tanımlamalarındaki esneklik, özelliklerinin izahında da bir güçlüğü doğurmaktadır. Ancak değerlerin kavramsal, yapısal, işlevsel, bireysel ve sosyal açıdan ele alındıkları takdirde, belirgin bazı özelliklere sahip olduğu görülecektir.

Her şeyden önce değerler, doğrudan gözlenemezler ve soyutturlar. Onların gözlenebilirliği, genellikle tutum ve davranış boyutunda gerçekleşmektedir. Sosyal çevreden ve biyolojik organizmadan bağımsız olamayan değerler, bilişsel, etkili ve mânâlı ifadelerdir. Çoğu zaman arzu edilebilen düşünce ve fikirler olarak ahlâkî düşünceyle iç içedirler.[223] Ama değerlerin tamamı, ahlâk hükümlerinden ibaret değildir. Ahlâk hükümleri haricinde, iktisadî, siyasî, hukukî ve estetik değerlerden bahsetmek mümkündür.

Rokeach, değerlerin genel olarak işlevlerine göre bazı özelliklere sahip olduğunu belirtir;[224] 1-Değerler sosyal olaylara ve konular karşısında bir takım pozisyonlar almamızı sağlar, 2-Belirli bir dünya görüşünü, siyasî veya dinsel ideolojiyi diğerinden üstün tutmamızı sağlar, 3-Kendimizi diğer insanlara tanımamızda rehberlik eder, 4-Değerlendirme yapmamızı, yargıya varmamızı sağlar. Böylece kendimizi ya da diğerlerini ödüllendirebilir ya da cezalandırabiliriz, 5-Değerler karşılaştırma sürecinin merkezinde yer alırlar, biz onları

[223] McLaughlin, B.; ***"Values in Behavioral Science"*** Jurnal of Religion and Health, V.4, sh.258-279, Deth W-Scarbrough E.: ***"The Concept of Values",*** **The İmapact of Values**, Oxford-1995, sh.28
[224] Rokeach, Milton;**The Nature of Human Values**, New York-1973, sh.13

ahlâkımızı ve başkalarından daha yetkin olup olmadığımızı belirlemek için standartlar olarak kullanırız, 6-Standartlar, başkalarını etkilemek veya ikna etmek için kullanılır, hangi inançların, tutumların ve eylemlerin mücadeleye karşı çıkmaya ve tartışmaya değer olduklarını gösterir. Böylece hangilerinin etkilemeye çalışmaya, hangilerinin değiştirmeye değer olduklarını anlamamıza yardım eder. 7-Değerler bize psiko analitik anlamda, inançların, tutumların ve davranışların nasıl rasyonalize edildiğini gösteren standartlardır. Aksi halde kişisel veya sosyal kabul edilmezlik durumunda, kişisel ve ahlâkî yetkinlik duyguları benlik saygısının zedelenmesine yol açar.

Bütün bunlardan yola çıkarak değerlerin genel olarak, dayanışma, uyum, bütünleşme, tutum belirleme, tercih yapma, pozisyon alma, rehber olma, muhasebe ve hakemlik yapma gibi işlevleri yanında, hedef ve kıstas teşkil edici, düzenleyici, meşrulaştırıcı ve tatmin edici işlevsel özelliklerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Diğer taraftan değerler, genel olarak şu işlevlere ve özelliklere sahiptirler:

Değerler, zihni süreçleri organize etmede ve özellikle algıda seçicilikte önemli rol oynarlar.

Yapılan bir deneyde, bir değeri temsil eden kelimelerin, görsel kavrama eşiği, nötr olanlara göre daha düşük olduğu görülmüştür. Yani bunlar daha çabuk algılanmışlardır. Bu durum esasında uyarıcılar karşısında kabul edilen değerlerde eşik düşük iken, kabul edilmeyen uyarıcılar için eşik yükselmektedir. Sahip olduğumuz değerler burada olduğu gibi algısal bir savunma hizmeti görmektedirler ve uyarıcıların seçiminde önemli bir rol oynamaktadır. Algısal seçicilik fenomeninin değerlerle alakalı üç yönü bulunmaktadır: [225]

a- Seçici Duyarlılık; Yüksek değerlerdeki uyarıcılar için algılama eşiğini düşür,
b- Algısal Savunma; Kişinin bireysel değerleri ile tutarlı olmayan veya onları tehdit eden algılamalar karşı engeller koyar,
c- Değer Rezonansı; Bireyin hakim değer oryantasyonu ile uygunluğu içinde, algısal tahminleri yönetir.

Yine değerler, tepkilerin şiddetlenmesini sağlayarak algılar üzerine etkili olurlar. Tepkiler hem pozitif hem de negatif değerler doğrultusunda olur. Örneğin fakir öğrencilerin, madeni paranın çapını daha büyük algıladıkları araştırmalarda bulunmuştur.

Diğer taraftan değerler sistemi bireyde bir defa oluştuktan sonra, kişinin şuuruna akseden ve algılamalarına konu olan, bilgi, inanç ve kanaatlerini bir zihniyet yapısı oluşturacak şekilde tutarlı bir hale getirir. Bahsettiğimiz bu sistem dinamiktir ve bireyin

[225] Ünal, Cavit; **A.g.e.,** sh.25-26

sadece fiili olaylarla karşı karşıya bulunduğu zamanlarda değil, yalnız ve kendi başına kaldığı sair zamanlarda da aktif olarak çalışır. Değerlerin bu örgütleyici ve organize edici işlevi sayesinde birey, bir zihniyet yapısına kavuşur ve hayata karşı kendine has bir duruş sergiler.

İnsanların değerleri genel olarak istikrarlı ve süreklidir.

Bu gün sahip olunan değerler, kişinin gelecek yılki değerlerine benzeyecektir.[226] Her ne kadar zaman içerisinde değişebilme özelliğine sahip olsalar da değerler, çok ani ve hızlı bir biçimde değişmemekte, zaman içerisinde sürekliliğini korumaktadırlar. Değerlerin bu özelliğinin, önemli toplumsal sonuçları vardır. Değerlerin süreklilik arz etmesi ile birlikte, toplum da süreklilik arz eder ve toplumun kendisine has bir şahsiyet yapısı oluşur. Toplum içerisindeki normatif yapının teşekkülü, değerlerin yerleşmesine bağlıdır. İnsanların süreklilik arz eden yerleşmiş değerler istikametinde hareket etmeleriyle, sosyal bütünlük inşa edilmiş olur.

1.5.1.Değerlerin Karar Alma Sürecine ve Davranışa Tesiri

Değerlerin belki de en önemli işlevi, onların karar alma sürecinde oynadıkları belirleyici rol sebebiyledir. Zira değerler karar alma sürecine bütünüyle etki edip onların merkezinde yer aldıkları gibi, yol gösterici ve tercih etmede rehberlik edici karakterleriyle de, danışmanlık hizmetini yürüterek aktif bir rol üstlenirler.

İnsan davranışının meydana gelmesi, değerlerin de içinde bulunduğu kognitif bir yapılanmanın sonucudur. Değerler bu süreçte çoğu zaman davranışlarda önemli derecede etkili olan psikolojik organizasyonlardır. Örneğin estetik değere önem veren birisi, evini süslemekten hoşlanır, sanatçılara önem verir, tiyatro, resim sergisi gibi faaliyetleri kaçırmaz. Yine dua etmenin mânâsına inanıp inanmamak, kutsal kitap, eşya ve binalara hassas olup olmamak, o insandaki dinî değerlerin önemini belirtir. Örneğin yapmış olduğumuz araştırma içerisindeki değer şiddeti ölçeğinde, dine çok önem verenlerin, %98,5'i kutsal kavramlardan bahsederken alaycı bir dil kullanmayı çok kötü bulurken, %95,1'i ezan okunurken ıslık çalmayı ve yine dine çok önem verenlerin %99'u tanrıyı inkâr etmeyi, yüksek düzeyde kötü olarak karşılamaktadırlar. Ayrıca araştırma sonuçlarından, dine önem verenlerin ve idealindeki en yüksek değer olarak mükemmel bir mümin olmayı ifade edenlerin büyük bir bölümünün, ibadetleri yerine getirmede daha hassas olduğu görülmüştür. Mükemmel bir mümin olmayı yüksek bir değer olarak kabul edenlerin %49'u ibadetlerini sürekli olarak yerine getirdiğini belirtirken, %32,2'si ara sıra ve %18,2'si de fırsat buldukça ibadetlerini yerine getirdiklerini ifade etmektedirler. Bütün bunlar sonucunda dinî değere önem veren insanlarda o saha ile alakalı davranış ve tutumların da önemli olduğu görülmektedir.

[226] Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, (Çev.: A. Öztürk), 1994, sh.13

Dolayısıyla her davranış çoğu zaman bir değer sahasına işaret etmekte ve arkasında bir değeri taşımaktadır.

Psikolojide davranış, bütünler içerisinde telakki edilmeye başlandığı zamandan itibaren bir anlam kazanır; davranışın mânâsı ise uzviyetin bütünlüğünü tehdit eden gerginlikleri azaltmayı ve imkânları gerçekleştirmeyi mümkün kılan bir özelliktir.[227] Salt psikolojik yaklaşım ise davranışları, iç faktörleri esas alarak, ihtiyaç temelinde gerçekleşen güdülenme durumu ile açıklamaktadır. Buna göre herhangi bir şeyin eksikliğinin duyulması ile doğan ihtiyaç ile birlikte, organizmada bu eksikliği gidermek için bir güç doğar, buna dürtü denilir. İhtiyacın giderilmesi için, organizmanın belirli bir yöne doğru geçmesine ise güdü denir. Organizmanın bir ihtiyacı giderme çabasına güdülenme denir. Güdülenmiş organizmanın en belirgin özelliği, harekete uyarılmış olması ve davranışların belirli bir doğrultuya yönelmiş olmasıdır.[228] Gerçekten de davranışın gerçekleşmesinde bu gibi psikolojik faktörlerin önemi büyüktür, ancak her birey, kendisini çevreleyen, yeri geldiğinde sınırlandıran ve yönlendiren bir sosyal yapı içerisinde bulunmaktadır. Her davranış ise sosyal bir ortam içerisinde gerçekleşmektedir. Bu açıdan davranışın gerçekleşmesinde sosyal faktörlerinde dikkate alınması gerekmektedir.

Değerler, inançlar ve duygular davranışları belirler ve onların doğmasına neden olur.[229] Belirli bir yöndeki değer bilgisi ve değer duygusu değişince davranışlarda da bir değişme olur. Bu üç boyut arasında tutarlılık olmakla birlikte, paralel bir zorunluluk yoktur. Yani değerlerdeki zihni etkenle duygusal etken, zorunlu olarak davranışa yol açmaz. Yine kişisel farklılıklara göre değerlerin bazılarında inanç, bazılarında duygusal, bazılarında da eylem boyutu ağır basabilir. Bazıları durumları daha çok anlayıp dinlemeye, bazıları anlayıp dinlemeden, duygularını belirtmeye ve tepkide bulunarak harekete geçmeye yönelme eğilimindedirler.

Değerler doğrudan veya dolaylı olarak, gözlemlediğimiz sosyal hayatın hemen hemen her bölgesinde yer almaktadır. Değerler, davranışların meydana gelmesinde, yanlışı ve doğruyu tayin eden kavramlardır.[230] Bu yönüyle değerler, karşılaşılan tarzların, anlamaların ve hareketin seçimini etkilemektedirler. Özellikle karar alma süreci açısından "seçmek", değerlerin önemli bir işlevidir. Değerler toplumdaki alternatifleri, iyi-kötü, güzel çirkin, uygun-uygun olmayan şeklinde atıflarda bulunarak belirlediğinden dolayı, bireyin

---

[227] Lagache, D.; ***"Çağdaş Psikolojinin Özü ve İstikameti***", **Psikolojik Olarak Dört İnceleme**, (Çev.S. Evrim), İstanbul-1970sh.60
[228] Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, İstanbul-1994, sh.68-75
[229] Nirun, Nihat; **Soyoloji**, Ankara-1977, sh.3
[230] Berger, Peter-Berger, Brigitte; **A.g.e.,** sh.335

davranışlarındaki kararlarına, hükümlerine etki eder ve bir tercih yapmasına sebep olur.[231] Bu sebeple değerler, bireyin öncelikli düzeninde alternatif hedeflerin sıraya konulması ve davranış için tercih edilen hedeflerin seçiminde bir "kriterdir". Değerler kendimizle ve diğerleriyle ilgili hüküm vermede ve kıymet takdir etmede bireylere yardım eder. Diğerlerininki kadar yeterli ve ahlâkî olup olmadığımıza dair mukayesenin standartları ve modeli olarak işlev görür. Değerlerin ahlâkî karar alma sürecinde, çevreye uyumda ve bireylerin birbirlerine bağlı olmasında büyük bir rolü vardır. [232]

Değerler karar verme durumlarındaki işlevi, hangi bilginin önemli olduğunu göstermesi ve yaşatması ile alakalıdır. Bu durum karar vermede "Değer Odaklı Düşünmek"[233] olarak ifade edilmektedir. Değer odaklı düşünmenin merkezinde iki husus vardır. İlki neyi istendiği ve onun nasıl elde edileceği ile alakalıdır. Daha sonra elde edebilecek alternatifler içerisinde en çok isteneni seçmek gelecektir. Bir defa değerler kişiye özgüdür ve alternatif seçeneklerin bilgilendirilmesinde önemli olanı belirler. Bu da kişiyi hedeflerini elde etmeye yöneltecek formasyonu sağlar. Ancak karar durumlarını yöneten değerlerin kesin olarak yerini belirlemek güçtür. Bazen kişi bir karar için hangi değerlerin uygun göründüğünü belirlemekte güçlük hissedebilir.

Değerler odaklı düşünmek, Şekil 2'de görüldüğü gibi bireyin karar vermesinde çeşitli etkilerde bulunur. Bu durum esasında değerlerin işlevidir. Her şeyden önce değerlerin normatif yönü ve bir kıstas olma özelliği, onların uygun olmayan ve yasaklanmış olan konuları ortaya çıkarmasını sağlar. Böylece, karar verme durumlarında, hangi bilginin önemli olduğunu göstererek rehberlik yaparlar. Hangi hükümlerin önemli olduğunu belirten değerler, aynı zamanda ortak bir dilin kullanımına ve gelişmesine de imkân tanırlar. Bu durum anlamayı ve iletişimi kolaylaştırır. Değerler, bir model olarak çeşitli alternatiflerin sonuçlarını tasvir eder, seçeneklerin görece istenebilirliliğini belirler veya yeni alternatifler doğurur. Bu haliyle çoğu zaman karar vermelerde yaşanan müzakere, pazarlık ve çatışma gibi durumlarda değerler, en verimli kararları almaya yardım eder. Ancak burada değerler açık değilse, uyumsuzluk/anlaşmazlık seçeneklerin tamamını kapsar, eğer değerler tam olarak açıksa anlaşmazlık dağılır. Yinede bütün karar vermelerde bireyin belirlemiş olduğu stratejik değerleri vardır. Bu stratejik değerler, gizli olabilen verimli karar fırsatlarını, uygun yer ve zamanda tavsiye eder.

---

[231] Deth W- Scarbrough E.: **A.g.m., sh.** 23
[232] Leıchtentritt, Ronit D.-Rettig, Kathryn D.: ***"Values Underlying End-Of-Life Decisions: A Qulaitative Approach",*** **Health And Social Work**, V.26, N.3, 2001, sh.150-151
[233] Keeney, Ralph L.; **Value- Focused Thinkig**, Harward-1966, sh.6-24-28

Şekil 2: Değer Odaklı Düşünmek

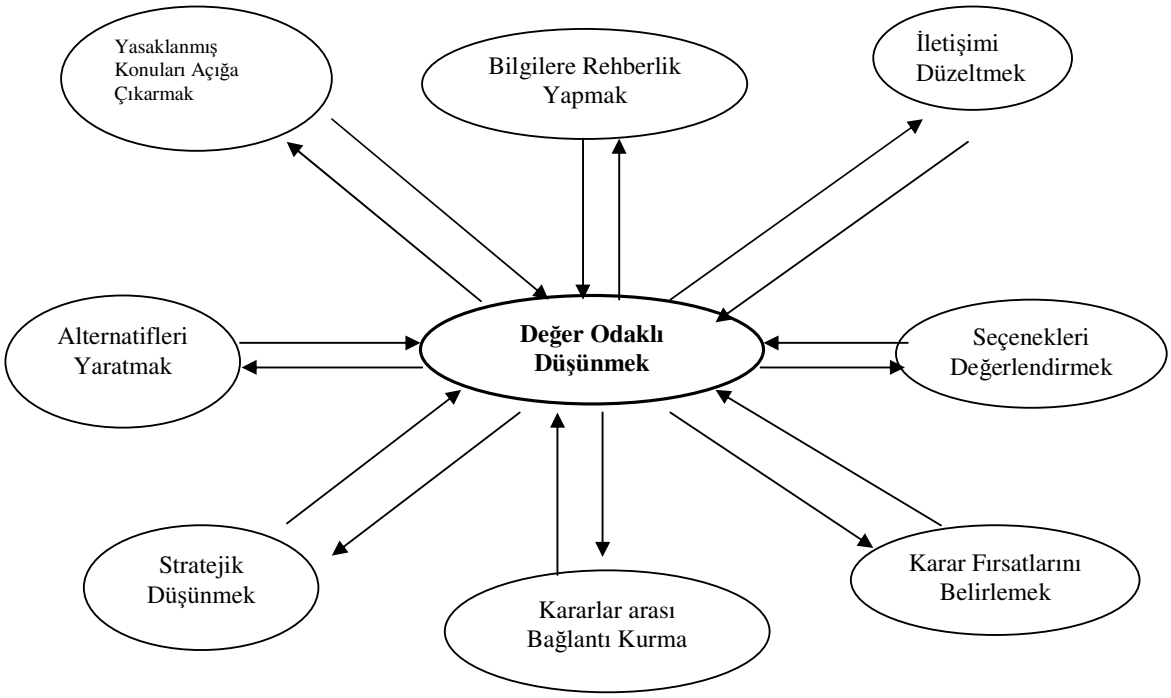

Karar almada "Değer odaklı düşünme"nin (Value-Focusded Thinking) yanında bir de "Seçenek odaklı düşünmek" (Alternative Focused Thinking) metodu vardır. Seçenek odaklı düşünmenin tek amacı karar problemini çözmektir. Değer odaklı düşünmek metodu daha geniş açılıdır ve amaçlarından sadece birisi, karar problemini çözmektir. Seçenek odaklı düşünmek reaktif, değer odaklı düşünmek proaktiftir. Değer odaklı düşünmekte değerler alternatifleri yorumlamaktan önce gelir.[234] Buradan hareketle değerlerin hem yönetme, hem de insan davranışlarını karşılama gibi iki önemli işlevi olduğunu belirtebiliriz.

Değer Odaklı Düşünmek:

1- Bir karar probleminin tanımlanması
2- Değerleri belirtmek
3- Seçenekleri yaratmak
4- Seçenekleri değerlendirmek
5- Bu seçeneklerden birini tercih etmek

Seçenek Odaklı Düşünmek:

1- Bir karar probleminin tanımlanması
2- Seçenekleri teşhis etmek
3- Değerleri belirtmek
4- Seçenekleri değerlendirmek
5- Bu seçeneklerden birini tercih etmek

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre de bireylerin davranışlarını belirlemede ve karar alma süreçlerinde değerlerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Değerler zihni karar alma sürecinde aktif ve baskın bir rol oynayarak davranışa tesir ederler. Nitekim katılımcıların

[234] Keeney, Ralph L.; **Value- Focused Thinkig**, Harward-1966, sh.47-49

%34,8'i bütün davranışlarını değerlerine göre belirlediğini ifade ederken, yine değerlerine bağlı olarak yaşamak-davranmak isteyen, fakat toplum içerisinde uygun bir ortam bulamayanların oranı %29,1 dir. Davranışın belirlenmesinde değerlerin önemli olduğunu belirten bu iki sonucu topladığımızda, %63,9 oranında bir kesimin değerlerine bağlı olarak yaşadıkları ve davrandıkları görülmektedir. Bunun yanında birey her hangi bir değere sahip olmuş olsa da, mutluluğu ve hazzı elde etmek amacıyla, değerlerini göz ardı ederek davrananların oranı %36,1'dir. Buradan hareketle örneklemin büyük bir bölümünün, karar alma sürecinde ve davranışlarına giden yolda değerlerin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Grafik 17: Değerlere Göre Davranışın Örneklem İçerisindeki Dağılımı

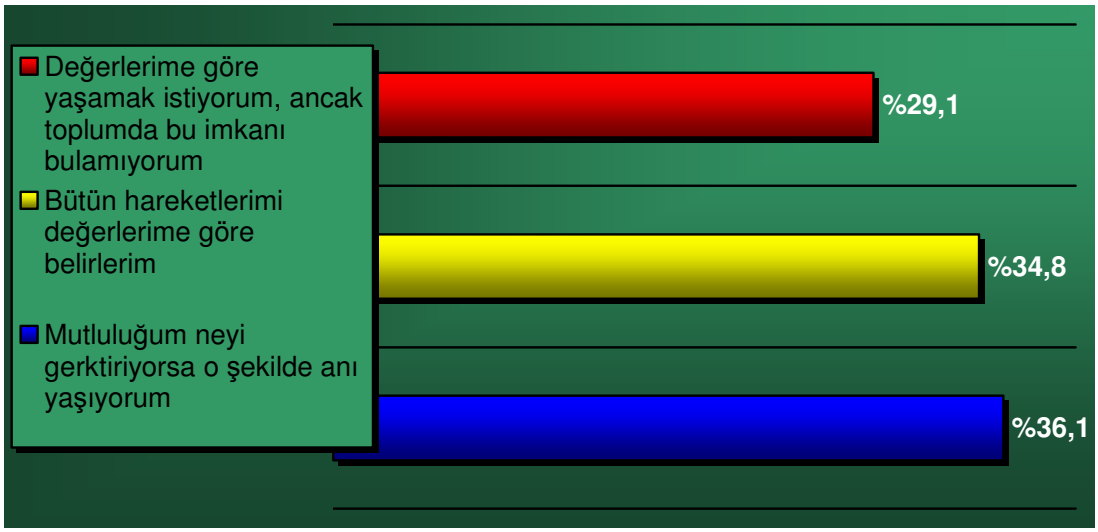

Örneklem içerisinde değerlerin karar alma sürecinde büyük bir etkisi bulunduğu görülmekle birlikte, aynı doğrultuda katılımcıların büyük çoğunluğu, kişilerin değerlerine göre yaşamasını önemli bulmaktadırlar. Örneklemin %65,3'ü değerlerine bağlı olarak yaşayan insanları kişilikli olarak bulurken, aynı zamanda değerlere bağlı olmanın günümüz ortamında zor olduğunu belirtenler, %28 oranındadır. Bununla birlikte, değerleri gereksiz bularak, esasında onları insanın gerçeklerle yüz yüze gelmesinde bir engel olarak kabul edenlerin oranı ise %6,7 düzeyindedir. Bütün bu oranlar da göstermektedir ki, değerler sosyal hayat içerisinde kişiler arası ilişkilerde hem birey tarafından önemli bulunmakta, hem de davranışa giden süreçte önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Grafik 18: Değerlere Göre Yaşamanın, Örneklem İçerisinde Algılanışı

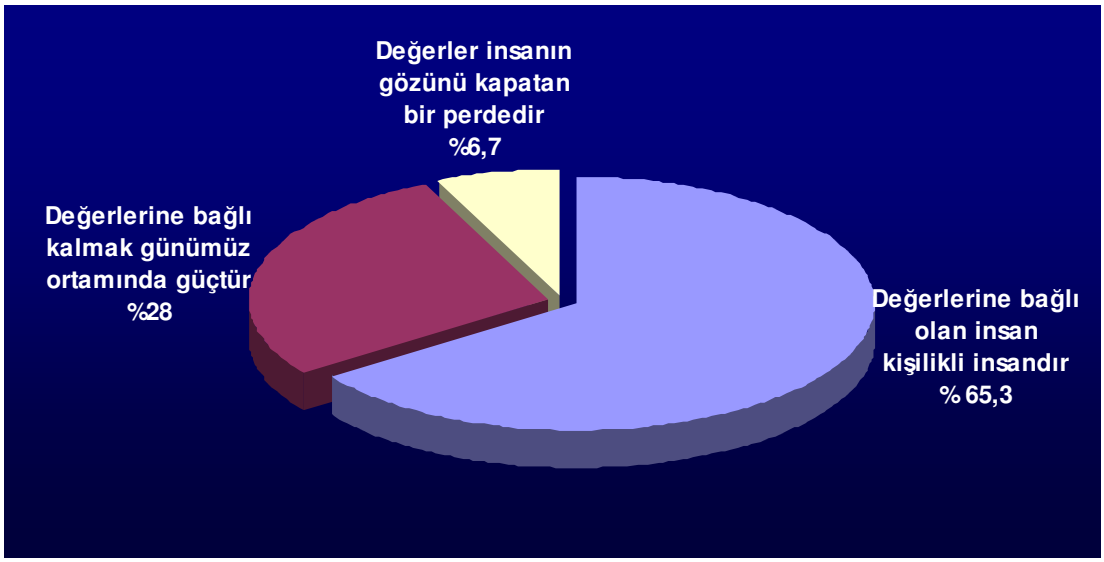

1.5.2. Değerlerin Sosyal Düzene ve Bütünleşmeye Olan Etkisi

Değerlerin sosyal doğası ve özelliği, onların günlük hayat içerisindeki ilişkilere nüfuzu ile ortaya çıkar. Değerler bireyler arası ilişkilerde izlenilen, günlük hayattaki açıklamalar, örüntüler ve görüşler-kavramlardır. Toplum genelinde, üzerinde anlaşılan değerlerin etkisiyle caddede, büroda, hastanede, otobüste hayat, düzen içerisinde olur. Bu ilişkiler manzumesinde değerlerin ortaya çıkan önemli bir sosyal özelliği, doğasındaki, "paylaşılan" ve "ortak olarak kıymeti belirlenen" hususlar olmasıdır.[235] Değerlerin ortak davranış tarzları olması, onların toplum içerisinde bir benzeşmeye yol açmasına sebep olmaktadır.[236] Zira ortak değerlere sahip olan insanlar arasında, müspet ve sıkı bir ilişki gerçekleşir.[237] Değerlerin bu özelliği insanların uyum ve bütünleşme içerisinde yaşamalarını sağlar.

Değerlerin en önemli sosyal özelliklerinden birisi de, kültüre ve topluma anlam ve önem kazandıran ölçütler olmasıdır. Bunun yanında Fichter'e göre değerlerin şu önemli özellikleri vardır:[238] Değerler, *Paylaşılırlar:* Kişilerin çoğu değerler üzerinde anlaşmış ve uzlaşmışlardır. Bu doğrultuda herhangi bir bireyin yargısına göre değil ortak oluşur ve yaşanırlar. *Öneme Alınırlar:* Bir toplumun üyeleri müşterek değerlerin, sosyal refahın ve

---

[235] Deth W- Scarbrough E.: ***"The Concept of Values",*** **The İmapact of Values**, Oxford-1995, sh.34
[236] Dikici, Abdullah; ***"Gelenklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi",*** C.11, S.2, Elazığ-2001, sh.253
[237] Tönnies, Ferdinand; ***"Gemeinsachhaft ve Gesellschaft",(*** Çev. A. Aydoğan), **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul-2000, sh.204-205
[238] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh. 143

sosyal ihtiyaçların karşılamasında etkili olduğunu düşünür ciddiye alırlar. *Coşkularla Doludur*: İnsanlar yüce olarak kabul ettiği değerler uğruna özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölürler. *Soyutlanabilirler:* Kişiler arası oydaşma ve uzlaşma gerektirdiği için kavram olarak soyutlanabilirler.

Simpson'a göre ise sosyal ilişkiler dünyası içerisinde değerler genel olarak şu özelliklere sahiptir:[239]

Arttırma-Tatmin ve Mahrumiyet; İnsanlar bazı durumlarda gücünü ortaya koyabilir veya bazı durumlarda elde etmek istediğine karşı çaresiz ve ondan mahrum kalabilir. Bu durum değer kategorileriyle ihtiyaçları karşılama durumunu anlamak ve özel değer bölgelerinin teşhisi için imkân tanır.

Temel ve Alan Özelliği; Örneğin zenginlik temel bir değer ise zenginlikten elde edilen gelirin harcanış yolları (eğitime yardım, futbol bileti alama, özel hobileri gerçekleştirme) birer alan özelliği ifade eden değerlerdir.

Hayatın Dengelenmesi; Bu durum değerlerde bir hiyerarşinin oluşması, düzene ve dengeye girmesi ile alakalıdır. Yani değerler sisteminin oluşmasıdır. Bu sistem birey için dengelidir; karışık değildir, ama süreklidir, dinamiktir ve görecelidir.

Demokratik Amaç; Demokrasi, sorumluluğun ve gücün paylaşılmasıdır. Hiç kimse kapalı bir adadaki bir yerde yaşamamaktadır. Demokratik bir toplum bütün insan değerlerinin paylaşılmasına duyarlıdır ve bu duyarlılık değerler sürecinin temel özelliğidir. Değerler, esasında özgürlük alanlarıdır. Özgürlük olmadıkça değerlerden, kendisine yönelen bir değer olmadıkça da özgürlükten bahsetmek mümkün değildir.[240]

Şekillendirme ve Paylaşma; Değerler şekillendirilir ve paylaşılırlar. Bu durum sürekli dönüşüm içerisindedir, statik değildir.

Değerler aranan şeyin kendisi olmamakla birlikte, aranılan şeyi önemli yapan onlara giden yolları işaret eden ve önemli kılan ölçütlerdir. Değerlerin sosyal ilişkilerdeki sonuçları onların şu işlevlerini bize göstermektedir;[241] Değerler kişilerin ve birlikteliklerin sosyal öneminin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılırlar. Böylelikle tabakalaşma sistemini mümkün kılarlar. Bireyin, çevresindekilerinin gözünde nerede olduğunu bilmesine yardım ederler. Yine toplum içerisindeki ideal düşünme ve davranma yolları, değerler tarafından işaret edilir. Değerler, toplum içerisinde kabul edilen davranışın adeta şemasını

---

[239] Simpson, Bert K.; **Becoming Aware of Values**, California, 1973, sh.31-47

[240] Gürsoy, Kenan; ***"Özgürlük Tek Başına Değer Olabilir Mi?"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın), Ankara-2002, sh.212

[241] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh. 150, Deth W- Scarbrough E.: **A.g.m.,** sh.47, Silah, Mehmet; **Sosyal Psikoloji**, sh.330-331, Atay, Salim; ***"Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri İle Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki",*** Değerler Eğitimi Dergisi,C.I, Sayı 3, ,İstanbul-2003, sh.88

çizerek, bireylerin nasıl davranması gerektiğini ortaya koyar, sosyal rollerin seçilmesinde ve gerçekleşmesinde bireye rehberlik eder. Bireylerde ilgi ve cesaret duygusu yaratarak, çeşitli rollerin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavrar. Değerler sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri kültürün belirlediği normlara uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yönlendirirken, yanlış şeyleri işaret ederek onları yapmaktan insanı men eder. Böylelikle sosyal kuralların ve normların sınırlarını açıklar ve gösterir. Aynı zamanda değerler, dayanışma araçları olarak da işlev görürler. Kişiler ortak değerleri paylaşan kişilere doğru yaklaşma eğilimi içerisine girerler. Ortak değerler sosyal dayanışmayı doğuran ve sürekli kılan en önemli faktörlerden birisidir.

Değerler bu özellikleri dolayısıyla toplum içerisinde armoni ve güvenlik gibi iki esas hususla bağlantılıdır. Değerlerin güvenlik boyutu, kurumsal yapı içerisinde, bireylerin davranışları için gerekli normları ve rehberleri olarak kolaylık ve rahatlık sağlamasıdır. Armoni ve düzen boyutu ise diğerlerinin özgürlüğüne duyulan saygı çerçevesinde yerleşen bir inançtır.[242]

Ancak işlevsel olarak değerler, sosyal yapı içerisinde düzene, güvenliğe, bütünleşmeye ve dayanışmaya yol açtığı gibi, -Değer Çatışmaları isimli başlık altında izah ettiğimiz üzere- çözülme ve çatışma gibi bütünleşme problemlerine de yol açabilir.[243] Merton'a göre bir grup işlevsel olan değerler, başka grup veya toplum için bozuk işleve sahip olabilir. Örneğin dinî değerler, toplumun kurulmasında, bütünlüğünde ve uyumunda önemli bir öğedir. Fakat Merton'a göre, dinî değerler bazı zamanlarda çatışmaların kaynağıdır. Bu konuya Merton Belfast kasabasında Katoliklerle Protestanların çatışmasını örnek olarak verir.[244] Yine demokratik çoğulcu toplum içerisinde, siyasî değerleri bir birlerine uymayan örgüt, grup ve derneklerin çatıştığı, liberalizmin gözde değeri çıkarın kesiştiği noktada, pek çok şirketin yıkıcı bir rekabete giriştiği gayet açık olarak görülmektedir.

1.5.3. Değer Sahaları ve Tutarlılık

İnsanların farklı kurumsal sahalara yönelik değerleri, bir biri ile iç içe geçmiş ve bir değerler örgüsü oluşturmuştur. Ancak her şeyden önce bu örgü, bir karmaşa ve belirsizlik değil, değerlerin bir biri ile bağlantısını ve düzenliliğini sağlar. Bu durum, değerlerdeki tutarlılık ihtiyacından kaynaklanır. Değerler aynı saha içerisinde tutarlı olduğu gibi, işleyen ve

---

[242] Bates, Cathy-Heaven, Patrick C.L: ***"Attitudes to Women in Society: The Role of Social Dominance Orientation and Social Values",*** **Journal of Community&Applied Social Psychology,** V.11, 2001, sh. 44
[243] Cuber. Jhon F.; **A.g.e.,** sh.598
[244] Poloma, Margaret; **Çağdaş Sosyoloji Kuramları,** (Çev. H. Erbaş), Ankara-1993, sh.40

dinamik bir karaktere sahip olması itibariyle, diğer değer sahaları ile de ahenkli ve tutarlı olmak zorundadır.

Değerler bir birlerinden kopuk ve izole edilmiş bir durumda değillerdir. Değer sahalarının bir biri ile olan iletişimini sağlayan bu örgü, her hangi bir farklılaşma ve değişim anında, diğer değerlerin de mantıki tutarlılığını sağlama noktasında, çelişmeyecek bir pozisyona geçmesini sağlar. Her hangi bir kurumsal değer, başka kurumsal sahalardaki değerlere tesir eder, onların aynı doğrultuda örgütlenmesini sağlar. Örneğin kul hakkına ait herhangi bir dinî değer, kendisini iktisadî sahada emeğin karşılığını verirken, siyasî ve idari sahada adaletli olmaya bireyi yönlendirirken gösterebilir.

Değer sahalarının bir biriyle ilişkili olduğu gerçeği, onların tutarlılık özelliğinin de bir göstergesidir. Değer tutarlılığı, bir değerin aynı cins değer alanına ait başka bir değer kavramı arasında bulunan mantıki çelişmezlik durumudur.[245] Aynı sahadaki bütün değerler bir biri ile tutarlı olmalıdır. Bu değerler mantığının bir gereğidir. Organize olmuş inançlarla, o sahaya ait belirli bir görüşü olan bir insanın değerleri, bir birleri ile tutarlıdır.

Tutarlılık insanın psikolojik yapılanmasının da temel bir özelliğidir. İnsan zihni yaşadığı olaylar karşısında, psikolojisinde bütünleşmeyi ve ahengi sağlayacak gerekçeler üretir. Yağmur yağacağını bildiği halde, şemsiye almadan dışarıya çıkan kişi, psikolojik ahengini ve bütünlüğünü korumak için pek çok samimi gerekçe üretebilir. Değerler de bizim zihni ve psikolojik muhtevamızın esas unsurlarıdır. Bu açıdan onlar arasındaki uyuşmazlıkların giderilmesi ve yüksek bir seviyede ahengin kurulması, insan intibakı açısından zorunludur. Dolayısıyla bir takım değerleri daha fazla ağır basan kimseler, başka değer hükümlerine karşı daha az veya daha fazla hoşgörürlük sahibi olurlar. Örneğin, bir insan hürriyete değer veriyorsa, otoritaryanizme de aynı şekilde değer veremez. [246]

Bu çerçevede araştırma yaptığımız saha içerisinde değer ilişkilerini test ettiğimizde, onların bir birleri ile tutarlı olduğunu gördük. Örneklemde ifade özgürlüğüne çok önem veren katılımcıların %92,7'lik bir bölümü, baskıcı yönetimlerin kötü olduğunu savunmakta iken; ifade özgürlüğüne önem verenlerin %87,5'i baskıcı yönetimleri kötü olarak bulmaktadır. Değer tutarlılığı açısında ifade özgürlüğüne önem veren insanlar baskıcı yönetimleri kötü bulmaya ilave olarak, demokrasiden yana bir tutum takındıkları da görülmüştür. Bu bağlantı ve ilişki, bize değerlerin bir birleri ile olan tutarlılığını göstermektedir.

---

[245] Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, sh.304
[246] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, sh. 75-76

Değerlerin tutarlılık özelliği onların ahenkli bir yapı arz etmesine neden olur. Değer sahaları arasında ahengin bozulması ise çeşitli olumsuz sonuçlara yol açar:[247] Bunlardan ilki *"Machıavelizm"*dir. Burada vasıtalar ile değer gayeleri arasında bir uygunsuzluk vardır. Bir gayeye ulaşmak için bütün vasıtalar meşru görülür.[248] Daha çok siyasî gayeler doğrultusunda çoğu ahlâkî değerleri feda etmek şeklinde kendini göstermekle beraber fikri sanat, sanatı fikir için feda etmek gibi durumlarda da ortaya çıkar.

Tablo 9: İfade Özgürlüğü ile Baskıcı Yönetimleri Kötü Karşılama ve Tutarlılık İlişkisi

		Baskıcı Yönetimler kötüdür					
		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Toplam
İfade Özgürlüğü	Çok Önemli	349	60	5	7	20	441
		79,1%	13,6%	1,1%	1,6%	4,5%	100,0%
		67,8%	29,0%	35,7%	19,4%	62,5%	54,9%
		43,4%	7,5%	,6%	,9%	2,5%	54,9%
	Önemli	145	135	6	26	8	320
		45,3%	42,2%	1,9%	8,1%	2,5%	100,0%
		28,2%	65,2%	42,9%	72,2%	25,0%	39,8%
		18,0%	16,8%	,7%	3,2%	1,0%	39,8%
	Kararsızım	10	6	2	1	2	21
		47,6%	28,6%	9,5%	4,8%	9,5%	100,0%
		1,9%	2,9%	14,3%	2,8%	6,3%	2,6%
		1,2%	,7%	,2%	,1%	,2%	2,6%
	Önemli Değil	8	4		2	2	16
		50,0%	25,0%		12,5%	12,5%	100,0%
		1,6%	1,9%		5,6%	6,3%	2,0%
		1,0%	,5%		,2%	,2%	2,0%
	Hiç Önemli Değil	3	2	1			6
		50,0%	33,3%	16,7%			100,0%
		,6%	1,0%	7,1%			,7%
		,4%	,2%	,1%			,7%
Toplam		515	207	14	36	32	804
		64,1%	25,7%	1,7%	4,5%	4,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		64,1%	25,7%	1,7%	4,5%	4,0%	100,0%

X^2=137,239, df:16, P<001

Değer ahenginin bozulması ile ortaya çıkan başka bir husus ise *"değer fanatizmi"*dir. Burada fanatizmden kasıt, bir değerin diğer değeri hükmü altına alıp, değerler sahasını sadece kendinden ibaret kabul edilmesidir. Esasında, her değer sahasının, kendini hakikat kriteri olarak görmesinden dolayı fanatizm başlar. Eğer bir sanatçı kendi değerlerini, diğer bütün değer sahaları için bir gerçeklik kriteri olarak görürse ve elinde de güç varsa bu kriteryumu diğer alanlara yayarsa, burada bir sanat fanatizmi doğar.

Değer ahenksizliğinden doğan başka bir sonuç da *"değer tahakkümü"*dür. Bu durum değer sahalarındaki fanatizmin bir neticesidir. Her değer kendi ölçüsüne bağlı olması gerektiği halde, değerlerin sadece bir değer sahasına ait belirlenmesinin yapılmasıdır.

[247] Ülken, Hilmi Ziya; **Değerler Kültür ve Sanat,** sh.16-18
[248] Machıavelli; **Hükümdar**, (Çev.; Y. Türk), İstanbul-1996, sh.53

Bütün bu süreçlerin şuurda organize olması ile sadece bireyin kendi içerisinde değil, aynı zamanda farklı değerlere sahip diğer insanlarla olan ilişkilerinde de belirli yansımaları ortaya çıkacaktır. Örneğin araştırmamız içerisindeki insanların büyük bir bölümü (%74,1), farklı değerlere sahip kişilerle karşılaştıklarında onun değerlerine saygı duyacağını belirtmekte iken, bazıları %18,8 değer fanatizmine kaymakta ve farklı değeri benimseyen insanı, kendi fikirleri doğrultusunda ikna etmeye çalışacağını belirtmektedirler. Örneklemin %5,7'si ise değerlerinin diğer insanlara tahakküm etmesi gerektiğini düşünerek onlarla kavgayı göze almaktadır. %1,7'lik bir kesim ise farklı değerlere sahip olan bir kişinin değerlerini benimseyeceğini ifade etmektedir.

Grafik 19: Farklı Değerlere Sahip Kişilere Yönelik Hoşgörürlük Düzeyi

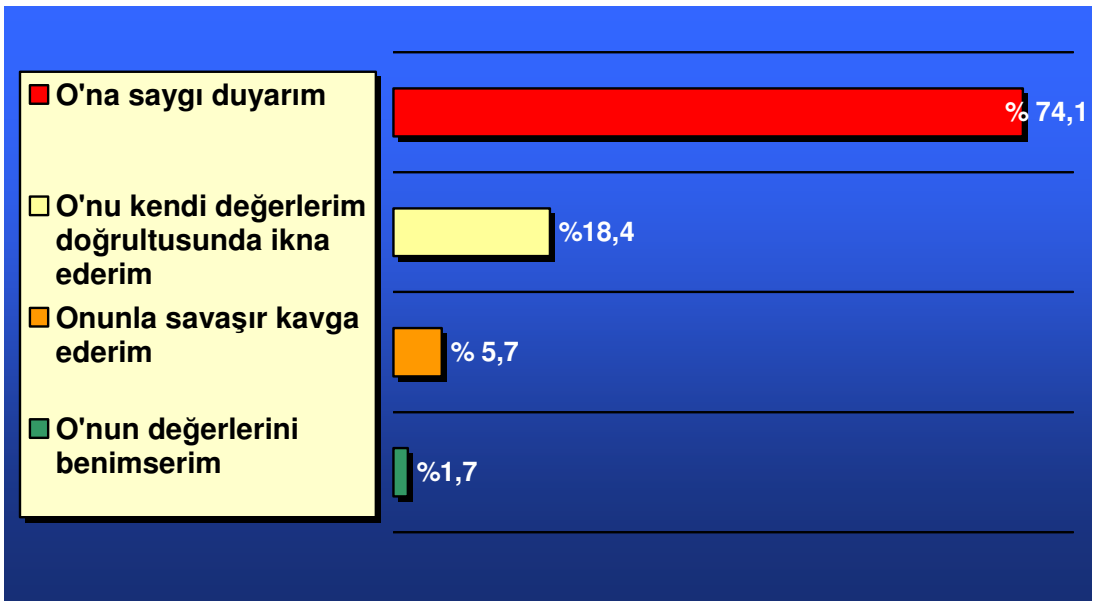

1.5.4. Değerlerde Görecelik

Değerler zamana ve mekâna göre farklılık gösterebilir. Bir toplumda, belirli bir dönemde hakim olan değerler, sonraki zamanlarda değişebilmektedir. Veya bir toplumda sosyal yapıyı ve kurumları etkileyen değerler ile başka bir topluma hakim olan değerler farklılık gösterebilir.

Değer göreceliğinin birey boyutu, değerlerin subjektif inanç sahaları olmasından kaynaklanır. Değer göreceliğinin psikolojik temelinde, bireyin özgür isteklerinin ve tercihlerinin psikolojik şekillenmesindeki farklılıklar yatar.[249] Zira her insan geçmişi ve psikolojik varlığının bütün yönleriyle, olayları değerlendirmeye tabi tutar ve bu yapı özellikleri itibariyle maruz kaldığı olay ve konulara, diğerlerinden farklı tepki ve uygulama

[249] Kane, Robert.; **Free Will and Values,** New York-1985, sh.189-190

gösterir. Bu değerlendirme ve uygulamalar içerisinde bireysel değerler farklılaşır, bir insanda önemli olarak kabul edilen bir değer, başka bir insanda önemli görülmeyebilir.

Değerlerin sosyal boyuttaki göreceliği, toplumsal özelliklere ve kültüre dayanmakla birlikte, göreceliğin nedeni açısından bireysel yapıdaki özelliğin şumüllenmesinden başka bir şey değildir. Değerler bir toplumdaki insanların, her hangi bir konu, olay veya şeyler üzerine olan izafi tasvipleridir. Burada toplumun mutabakatı önemlidir. Değerlerin izafi olması, her toplumun belirli konular veya durumlar üzerine olan mutabakatının farklılığından kaynaklanır. Bu esasında değerlendirme sürecinin farklılığıdır. İnsanların olayları ve olguları değerlendirme tarzları, değer göreceliğini doğurur. Değer göreceliliğinin temeli aynı durumlara, farklı ve hatta karşı istikamette değerlendirmelerin olmasından kaynaklanır. Her kültürün insanları benzer durumdaki şartların taleplerine subjektif tercihleri ve değerleri doğrultusunda farklı duyarlılıkta kalmakta ve benzer olaylar için farklı tutumlar geliştirebilmektedirler.[250] Değerler bu açıdan zaman içerisinde değişmekle beraber, toplumdan topluma veya bir toplum içerisinde farklı bölgelere göre değişebilmektedir.

Tablo 10: Bölgelere Göre Ailede İçi Kararların Kaynağı

		Ailenizde genellikle kararları kim verir?						
		Baba	Anne	Anne-baba ortak	Ailenin tüm bireyleri ortak	Herkes serbesttir	Ortak kararımız olmaz	Toplam
Mahallenin Bulunduğu Bölge	Merkez	38	13	66	42	10	6	175
		21,7%	7,4%	37,7%	24,0%	5,7%	3,4%	100,0%
		15,2%	37,1%	22,0%	23,6%	37,0%	42,9%	21,8%
		4,7%	1,6%	8,2%	5,2%	1,2%	,7%	21,8%
	Geçiş	89	8	133	74	12	5	321
		27,7%	2,5%	41,4%	23,1%	3,7%	1,6%	100,0%
		35,6%	22,9%	44,3%	41,6%	44,4%	35,7%	39,9%
		11,1%	1,0%	16,5%	9,2%	1,5%	,6%	39,9%
	Çevre	123	14	101	62	5	3	308
		39,9%	4,5%	32,8%	20,1%	1,6%	1,0%	100,0%
		49,2%	40,0%	33,7%	34,8%	18,5%	21,4%	38,3%
		15,3%	1,7%	12,6%	7,7%	,6%	,4%	38,3%
Toplam		250	35	300	178	27	14	804
		31,1%	4,4%	37,3%	22,1%	3,4%	1,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		31,1%	4,4%	37,3%	22,1%	3,4%	1,7%	100,0%

X^2=34.114, df: 10, P<0,01

Toplum içerisinde değer farklılaşmalarının artması veya azalmasında, yaşanılan çevre ve sosyo-ekonomik faktörlerin doğurmuş olduğu mesafe ve farklılığın önemli bir rolü vardır. Bu süreçte, yaşanılan çevreye göre sosyal değerler farklılaşmakta ve sosyal ilişkilere yönelik farklı bakış açıları gelişmektedir. Örneğin yerleşim faktörünü de göz önüne alarak ayırdığmız bölgeleri, aile içi rollere yönelik benimsenen değerler açısından karşılaştırdığımızda,

[250] Asch, E. Solomon; **Social Psychology**, USA-1952, sh.376

farklılıkların olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda ailede içerisinde, daha çok geleneksel değerlerin hâkim olduğu çevre bölgesinde (%39,9) babanın karar verdiği görülürken, merkeze doğru gidildikçe bu oran azalmakta(%21), anne ve babanın ortak karar verdiği (%37,7) bir aile yapısı görülmektedir. Bu duruma sebeb olan husus yaşanılan çevre ve değerlerinin etkisiyle, geleneksel baba otoritesine dayalı değerlerin zayıflaması ve kadına yönelik değerlerin kuvvetlenmesidir.

Değer göreliğinin temelinde kültür bulunmaktadır. Çünkü kültür, bütün farklılıkların kaynağıdır.[251] Bir toplumun kültürü, o toplum içerisinde bir arada yaşayan insanların hayatın muhtelif problemlerine karşı denedikleri çözüm yollarından meydana gelmiştir. Farklı toplumları bir birinden ayırt eden şey, onların kullandıkları alet ve vasıtalardan ziyade bu alet ve vasıtaların gerisindeki zihniyet ve manevi değerler bütünüdür.[252] Her kültür, toplum içerisinde neyin önemli olduğunu, neyin önemli olmadığını belirten, kendine has belirli uyum biçimleri ve değerler manzumesi olan bir sistem ortaya koymaktadır.[253] Bu yüzden her toplumu, diğerlerinden ayıran, kültürün üyelerine sunmuş olduğu ve üzerinde fikir birliğine varmış olduğu bazı temel değerleri vardır. Nihai değerler olarak ifade edilen bu değerler, kültürü karakterize eden ve bir kültürü diğerlerinden ayıran değerlerdir. Bu özsel değerler kurumsal çerçeve içerisinde görülebilir. Her temel kurum bir veya birden çok önemli sosyal değer içerir. Nihai sosyal değerler, aile hayatında şefkat, siyasî sistemde demokratik ilkeler, dinde monetizm olarak kendini gösterir.[254] Bu değerlerin, esasında belirli bir zaman sonucunda oluşmuş olması itibari ile değer göreceliğinin tarihsel yönü de bulunmaktadır.[255]

Değerlerin göreceli oluşu onların illa bir mantıki temele dayanmayacağı özelliğinden kaynaklanır. Zira çoğu değerlerin mantıki temeli yoktur ve toplumdan topluma farklılık gösterirler. Bunun çoğu zaman izahı ve sorgulanması mümkün değildir. Bunlar, sadece olgu ve konulara yönelik insanların psikolojik varlıklarını da dahil ettikleri, subjektif inanç sahaları olarak ifade edilebilir. Örneğin sıvıların karışmasını bütünleşmenin kaynağı olarak gören modern batının ataları, elbiselerini değiştirmekle ve aynı kapta yemek yediklerinde sıvıların karışmasıyla, bedenlerde birlik oluşturacağına inanmaktaydılar. Bu düşünceyle zamanın bir Gal geleneğinde, genç bir erkek bir kadına aşkını onun elbiselerine işeyerek ispat ederdi. Bir

---

[251] Landes, David; ***" Culture Makes Almost All the Difference",*** **Culture Matters How Values Shape Human Progress**,(Edtr.L.E.Harrison-S.P. Huntington), New York-2000, sh.2
[252] Güngör, Erol,; **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul-1989, sh.35
[253] Huyn, Kyoung J.; ***"Sociocultural Change and Traditional Values: Confucian Values Among Koreans and Korean Americans",*** İnternational Jurnal Of İntercultural Relations, V.25, 2001, sh.205
[254] Fichter, Joseph: **A.g.e.,** sh.152
[255] Edgerton, Robert B.; ***"Traditional Beliefs and Practices- Are Some Better Than Others?",*** **Culture Matters How Values Shape Human Progress**,(Edtr.L.E.Harrison-S.P. Huntington), New York-2000, sh.131

Fransız geleneğinde ise kur yapan bir çift, aşk şapkalarıyla bir birlerini tokatlardı.[256] Yine Hint fakirlerince donmuş bir cisim gibi hareketsiz kalmak en büyük meziyettir. Fenikeliler için evladını ateşe atmak bir ibadet, Ispartalılara göre giysisi altına sakladığı hayvanın göğsünü parçalamasından doğacak acıyı duymadan çalmak bir cesarettir. Tarih içerisinde tembelliğe fazilet, zulme adalet gözüyle bakılan devirler az değildir.[257]

Aynı değer objesine yönelik farklı kültürel ve toplumsal bir değerlendirmenin gerçekleştiğini ve ortaya bir değer göreceliğinin çıktığını, bazı örnekler dahilinde Batı ve Türk toplumunu karşılaştırarak verebiliriz. Bunlardan biri, halka bakış açısı ve halkın yönetim açısından değeridir. Geleneksel batı toplumlarında "halk", iktidarın devamını mümkün kılmak için her türlü aldatmaya ve muameleye layık bulunurken,[258] Türk toplumunda ilahî bir emanet olarak görülmüş ve yüceltilmiştir.[259] Örneğin Kutadgu Bilig'de çizilen toplum yapısında, halkın hiçbir kesiminin farklı ve ayrıcalıklı işleme tabi olmadığı görülmektedir. Yusuf, toplum için halk kelimesini kullanmakla kalmaz, aynı zamanda onu yüceltir. Ona siyasî iktidar karşısında çeşitli haklar tanır, devleti halka hizmetle yükümlü kılar.[260] Yine sadece bir çiçek olarak kabul edilen "gül"ün toplumumuzdaki değeri ayrıdır. Gül çoğu edebiyat yazılarında aşkı ve sevgiliyi anlatır. Ve yine gül Peygamberin kokusudur.[261] Bütün bunlar da göstermektedir ki, mantıki bir temele dayanmasa da değerler, insanın manevi ve ruhi yönlerini kapsayan, bütün olarak dünyaya (bu hayata) vurulmuş olan kendine has bir mühürdür.

Değerlerin bu görecelilik özelliğine karşı, değerlerin evrensel ve mutlak hükümler olduğunu ve olması gerektiğini belirtenler de mevcuttur.[262] Değerlerin evrensel ve mutlak olduğunu savunmak, değer oluşumunda insan özelliklerinin ve toplumun katkılarının göz ardı edilmesine sebep olur. Elbette ki, her toplum içerisinde ortak değerlerin adı geçmektedir ve bunlar kavram olarak ortak bir özellik ve benzerlik ifade etmektedir. Ancak bu kavramların toplumların tarihî-sosyolojik hayatlarından ve yoğrulmalarından dolan anlamları farklı farklıdır. Bu yoğrulmalar ile anlamları vücuda gelen değerlerin temel belirleyicileri, o toplumun hedefleri ve ülküleridir. Aynı değerlerin içerikleri, toplumdan topluma farklılık gösterir. Örneğin hürriyetin, sevginin doğu ve batı toplumları için aynı anlama gelmediği

---

[256] Lupton, Deborah; **Duygusal Yaşantı,** (Çev. M.Cemal), İstanbul-2002, sh.116
[257] Ülken, Hilmi Ziya; **Aşk Ahlâkı**, İstanbul-1999, sh.209
[258] Machıavelli; **A.g.e., sh.**53-54
[259] Tatar, Taner; **Türk Yönetim Sistemi,** İstanbul-1997,15-17
[260]Dilaçar, A.; **Kutadgu Bilig İncelemesi,** Ankara-1988, Kezer, Aydın; **Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı,** Ankara-1987, sh.sh.80, Kabaklı, Ahmet; **Türk Edebiyatı,** C.II, İstanbul-1997, sh.92, Köseoğlu, Nevzat, ve diğerleri; **Türkiye Türk Edebiyatı,** Ankara-1999, sh.143
[261] Ayvazoğlu, Beşir; **Güller Kitabı**, İstanbul-1996, sh. 91-92
[262] Morin, Edgar, Kern, Brigitte; **Dünya Vatan**, (Cev.; M.H.Kıraç) İstanbul-2001, sh.208

sosyolojik bir gerçektir.[263] Bizim adalet, eşitlik, düzen ve insan sevgisi gibi değer hükümlerine yüklediğimiz mânâ ile başka bir toplumun bu kavramlara ve değerlere yüklediği mânâlar farklıdır. Örneğin, çoğu zaman maalesef entelektüel bir yabancılaşma örneği ve gafleti ile kültürümüze kaynaklık teşkil eden pınarlardan Yunus Emre'nin insan sevgisi, Hümanizma ile eş tutulmaktadır.[264] Yunus'un insanı sevmesi vahdet-i Vücut felsefesinden kaynaklanan Tanrı'dan ötürü iken, hümanizma insan merkezci bir din anlayışı olarak, insanı ilahlaştırmaktadır.[265]

Yine çoğu savaşlar iki tarafın barış isteğini yerine getirme amacından çıkmıştır. Dünya ülkelerine, demokrasi, barış ve insan haklarına yaraşır bir düzen getireceğini ifade eden ABD'nin, bu değerlere yüklediği mânâ ile nasıl insan haysiyetini ve hakkını, Ebu Gareyb Hapishanesi ve nice katliam örnekleri ile ayaklar altına aldığına en son Irak'ta şahit olunmuştur.

Dolayısıyla her değer, her toplumda farklı anlaşılır ve yaşanır. Bu kültürün değerler levhasının içeriğini doldurmasıyla alakalı bir süreçtir. Bu durumdaki bir süreçte insanlar arı, petekler değerlerdir. Her toplumun insanları, kendi insanî ve kültürel özüne uygun petek doldurur. Petekler aynı olabilir, ama onun içini, farklı arılar, farklı bir çeşni ile doldurur. Cesaret, adalet, barış farklı toplumlarda farklı şekillerde mânâlandırılır. Ama biz bunları karşılaştırırken, üstünlüklerini ispatlama noktasında, bilimsel bir yargıda bulunamayız. Toplumun odağında yer alan anaç değerler doğrultusunda işlenen ve dokunan ideallerin burada önemli bir rolü vardır.

Günümüzde, özellikle küresel süreçte, evrensel değerlerde bir birleşmeden söz edilmektedir. Kendisinin doğruları dışında bir doğru olmadığını söyleyen ve kendilerine ayrıcalık tanıyarak, "tarihin sonunu" ilan edenler,[266] kendilerini evrensel kalıba yerleştirmekte ve bir türdeşleşmeyi ön görmektedirler. Ancak çoğu somut örnekleriyle görülmektedir ki, küreselleşme ideolojisinin ortak bir dünya anlayışı, bir değerler sistematiği geliştirmekten daha çok, özel bir kültürün ve özel bir toplumun daha çok araçlar bağlamında dünyayı şekillendirme isteğini içermekte ve bunu küreselleşmesi gerekenlere, yani ötekilere dayatmaktadır.[267]

---

[263] Dönmezer, Sulhi; **Sosyoloji**, Ankara-1988, sh.254
[264] Halman, Talat Sait; ***"Yunus Emre Hümanizması",*** Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler,(Haz.;H. Özbay- M. Tatçı), Ankara-1991, sh.161
[265] Turhan, Mümtaz; ***"Yunus Emre'den Kalan En Büyük Miras",*** Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler,(Haz.;Hüseyin Özbay- Mustafa Tatçı), Ankara-1991, sh.364, Tatçı, Mustafa; **Yunus Emre Divanı**, Ankara-1990, sh.69,220-223
[266] Fukuyama, Francis: **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** (Çev. Z. Dicleli), İstanbul-1999
[267] Macit, Nadim; ***"Küreselleşme, Siyaset ve Din",*** **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003, sh.94

Diğer taftan kültürel türdeşleşmenin ve milli kültürlerin yok olmasının önemli bazı sakıncaları vardır. Kültürel analiz çalışmalarını gerçekleştiren çoğu teorisyen, kültürün kendini bireylere kabul ettirmesi ve onlara bir kimlik sunması hususunda, ötekinin çok önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadırlar.[268] Bu özellik bizi bazı soruların cevabını aramaya götürür. Her şeyden evvel aynı kültürü paylaşacak olan dünya insanlarının, hayatı mânâlandırma hususunda, zihniyetlerinden gelen farklı görme, düşünme ve zevk almasından oluşan tatmin nasıl sağlanacaktır? Bu kültürel farklılıkların kaybolması, bireylerin kendilerini değerlendirmeleri hususunda, belirleyici ve tanımlayıcı faktörlerin ortadan kalkarak, kendine olan güven, saygı, ideal hevesi gibi daha pek çok duygunun yok olmasına sebep olarak, insanların kişiliksiz, kimliksiz ve sürü halinde yaşamasına sebep olmayacak mıdır? Diğer taraftan dünya tarihine baktığımızda çoğu ilerlemenin ve medeniyet gelişiminin, kültürlerin bir birlerinden ders alarak gerçekleştirdikleri atılımlar sonucu meydana geldiğini görürüz. Bu açıdan ortak değerler etrafındaki kültürü yaşayan fanustaki insanların bulunduğu sosyal sistemi, bir sonraki atılıma ve harekete geçirecek, yeni kuvvet ve yapı ne olacaktır? Böyle bir ortak kültürü yaşayanlar, kendi çelişkilerini ve çıkmazlarını fark edebilecekler midir? Dolayısıyla tek bir dünya kültürüne gidiş asıl krizdir ve ilerlemenin sonudur.

1.6. Değerlerin Psikolojik Özellikleri

İnsanların tercihlerinde, sadece güçlü baskıları olan sosyal değerler değil, aynı zamanda bireyin psikolojik yapısının etkisiyle ortaya koyduğu değerlerinin de rolü büyüktür.[269] Sosyal değerler, bireysel psikolojik sistem içerisinde yoğrulur ve organize olur. Bu noktada bireysel değerlerin oluşumunda psikolojik yapı faktörlerinin belirleyici etkisi ve önemi büyüktür.

Değerin psikolojik izahı dikkate alındığında, değerin kaynağı açısından genellikle ikili bir görüş öne sürülmektedir.[270] Birinci görüşe göre değer bizzat uyarıcı objenin içerisinde yer almaktadır, yani değer obje kaynaklıdır. Uyarıcı obje içsel veya mutlak bir değere sahiptir, yani objenin kullanıcısı insanla ilgili olmayan bir değere sahiptir. Bu durum uyarıcı objenin kendisini insana değerli olarak sunduğu anlamına gelir. İkinci görüş ise değerin ortaya çıkışında uyarıcı objeleri değil, bireyin psikolojisini yani sujeyi dikkate alır. Yani objenin

---

[268] David Morley ve Kevin Robins; **Kimlik Mekanları,** (Çev.: E. Zeybekoğlu), İstanbul-1997, sh.74, Wallerstein, Immanuel; ***"Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilirmi?"*** **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, (Çev.: G. Seçkin-Ü. H. Yolsal), Ankara-1998, sh.124-127

[269] Machmer, Peter- Douglas, Heater;***"Cognitive and Social Values",*** **Science and Education,**V.8,1999,sh.45-46, Lacey, Hugh:***"On Cognitive and Social Values: A Reply to My Critics".*** **Science and Education**,V.8,1999, sh.91

[270] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: ***"İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Terci Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma"***, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt/I, Sayı/4, İst-2003, sh. 179, Ünal, Cavit; **A.g.e.,** sh.2,

değeri, bireylerin (sujenin) onu algılamalarına bağlı olarak anlam kazanır. Bu yüzden değerler görecelidir ve birisi için değerli olan bir şey, bir başkası için değerli olmayabilir, hatta bir kişinin belirli bir zamanda değerli olarak kabul ettiği şeyler, başka bir zaman değerli olmayabilir.

Psikolojide değerin önemi onun objektif bir esasa dayanıp dayanmamasından dolayı değil, daha çok onların güdüsel, bilişsel ve motivasyonel konulardaki önemi ve insan davranışlarına yol gösterici olmasındandır. Davranışlar üzerine oynadığı bu rolden dolayı, değer bir inanç olarak ele alınır.[271] Çağdaş psikolojide değer kavramının çok geniş ve esnek tanımlamaları yapılmıştır. Alport değeri benlik ile ilişkili olarak algılanan mânâlar olarak tanımlamaktadır. Bu açıdan bir şeyi değerli görmek demek onu tercih etmek, ona psikolojik olarak bağlanmak ve ona ulaşmak veya onu muhafaza etmek için belli bir çaba ve gayret içerisinde olmak demektir. Dolayısıyla değerli görülen şey maddi ve manevi niteliğe sahip olabilir. Ancak onu önemli kılan husus psikolojik olarak ona belli bir değerin atfedilmiş olmasıdır.[272] Yani bireyin değer objesine atfettiği psikolojik önemlilik, değerlerin oluşumunu ve hiyerarşisini belirleyen önemli bir durumdur.

Psikolojide değer terimi, genellikle seçici intibak biçimi olarak, tutumlar, inançlar, ihtiyaçlar, ilgiler, arzular, güdüler ve bireysel tercih düzeyleri ile alakalıdır. Değerler, kuruluşu açısından, bütün bu psikolojik yapı faktörleri ile farklı mahiyette ve düzeylerde ilişki içerisindedir. Birbirine yakın olan bu kavramlar arasında değerler, bazen etkilenen, bazen de etkileyen ve kaynaklık teşkil eden bir özelliktedir.

1.6.1. Değerlerin Duygu Boyutu

Değerler aynı zamanda bireyin ruh halini yansıtan durumlar olarak da tanımlanmaktadır. Hilliard değerleri bir uyarıcı objeye, organizmanın verdiği tepkideki hissiyat olarak ifade etmektedir. Böylece değerler, objelerle, durumlarla, tavırlarla, sembollerle, hatta olmayan objelerin sembolleriyle karşılaşmalara verilen duygusal bir cevaptır.[273] Bu tanımlamada da görüldüğü üzere bireyin ruhi ve duygusal dengesi, duygusal özellikleri ve yapısı değerlerinin şekillenmesinde etkilidir.

Duygular bireyin sosyal hayat içerisinde ilişkilerini sürdürmesinde ve belirlemesinde önemli bağlayıcı etkiye sahiptirler. İnsanlar duyguları dolayısıyla bazı olaylara, objelere ve kişilere belirli mesafede dururlar. Böylece duygular bireyin toplum içerisindeki karakteristik yapısını ve duruşunu inşa ederken, aynı zamanda bireyin çevresi ile olan ilişkilerini de

---

[271] Güngör, Erol; **A.g.e.,** sh. 28
[272] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: **A.g.m.,** sh.178
[273] Hillard, A.;**The Forms Of Value**, New York-1950, Zik.: Deth W- Scarbrough E.: ***"The Concept of Values", The İmapact of Values***, Oxford-1995, sh.25

ayarlamaktadırlar. Her gün yaşadığı farklı olaylar ve hisler doğrultusunda bireyler, içinde bulundukları topluma bağlanmaktadırlar.

Bazen değerin bilgi boyutu ile davranış boyutu birbirinden farklılık gösterebilir. Dinî veya herhangi bir ahlâkî bilgiye sahip olan insan, rahatlıkla yalan söyleyebilmekte, günah olduğunu bildiği halde inancına aykırı davranışlarda bulunabilmektedir. Bu duruma yol açan temel sebep, bilgiye duygusal bir gücün eşlik etmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu da değerlerin yapılanmasında ve davranışa kadar olan etkinliğinde, şuurda beliren hususlara yönelik, vicdanın yeşertmiş olduğu duygusal boyutun ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir.

Örneğin, sadakat temelinde mutlu bir aile hayatını ve eşlerin bir birine güvenini önemli bulan kişilerin, aynı zamanda bu güvene ve sadakate zarar veren çapkınlığı makul karşıladıkları görülmektedir. Bunlar içerisinde eşlerin bir birine olan güvenini "çok önemli" bulanların %15,8'i, "önemli" bulanların ise %17,4'ü çapkınlığı kabul etmekte oldukları görülmektedir. Tabloda da görülmektedir ki; aile içi güvene verilen önem arttıkça, çapkınlığa yönelik olumsuz bakış da artmaktadır. Burada aile içi ilişkileri sadece iki kişi olduğunu da ayrıca belirtmek gerekmektedir. Kararsızları da eklediğimizde rakam 5'e çıkmaktadır ki, bu son derece önemsiz bir orana tekabül etmektedir.

Tablo 11: Aileye Verilen Önem ve Çapkınlık Davranışına Yönelik Tutum İlişkisi

		Çapkınlık size göre neyi ifade eder?			
		"Elinin kiridir" erkeğe yakışır	Erkeğin ki kadar kadınında çapkınlığa hakkı vardır	Her iki cinsiyet içinde ahlak dışı ve günahtır	Toplam
Mutlu bir aile yaşamı ve eşlerin birbirine olan güveni	Çok Önemli	39	67	561	667
		5,8%	10,0%	84,1%	100,0%
		79,6%	80,7%	83,5%	83,0%
		4,9%	8,3%	69,8%	83,0%
	Önemli	9	14	109	132
		6,8%	10,6%	82,6%	100,0%
		18,4%	16,9%	16,2%	16,4%
		1,1%	1,7%	13,6%	16,4%
	Kararsızım	0	2	1	3
		,0%	66,7%	33,3%	100,0%
		,0%	2,4%	,1%	,4%
		,0%	,2%	,1%	,4%
	Hiç Önemli Değil	1	0	1	2
		50,0%	,0%	50,0%	100,0%
		2,0%	,0%	,1%	,2%
		,1%	,0%	,1%	,2%
Toplam		49	83	672	804
		6,1%	10,3%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,1%	10,3%	83,6%	100,0%

X^2=17.376, df: 6, V<0,01

Bireyin şuuruna akseden hususlara yönelik ruhi tepkileri, onun duygularını oluşturur. Şuur insanın içindeki ve dışındaki gelişmelerin farkında olmasıdır. Şuur ahlâkî temel verileri olan bilgi ve görgüleri, yani toplumun bize verdiklerini temsil eder. Bireyin duygusal hayatının tutarlı bir yönü ise onun vicdani karakterini ortaya koyar. Zira vicdan obje veya konulara yönelik olumlu ve olumsuz duyguları doğurur. Vicdanın kabul etmediği şeyler şuur altına itilir. Vicdan bu açıdan değerlerin bir süzgecidir. Vicdan bir iç kontrol mekanizması ve kaideler sistemi olarak, bireyin kendi davranışları ve başkaları hakkında "doğru" veya "yanlış" şeklinde hüküm veren ruhi yönümüzdür. İnsanın bu yönü doğru kabul ettiklerine yaklaşma ve olumlu duygular beslemesine yol açarken kötü sayılan davranışları ise suçluluk duyguları meydana getirir.[274] Vicdan esasında bireyin duygusal mantığının temeli olmakla birlikte, doğuştan değil sonradan kazanılan ve değerlerle örülü bir yargı mekânıdır. Vicdan doğuştan gelen bir husus olsaydı bütün insanlar benzer hassasiyetlere sahip olabileceklerdi. Vicdanın kabul ettiği veya kabul etmediği hususlar, insanın değerlerinin oluşumunda ve onların hiyerarşik organizesinde etkili olan önemli bir faktördür. Vicdanın doğru olarak kabul edip onayladığı hususlar değerli, kabul etmediği yanlış bulduğu hususlar da birey açısından değersiz bir mahiyete bürünmektedir. Bu haliyle vicdan değerlerin temelinde yer almaktadır.

Duygularla alakalı olarak tanımlanması gereken diğer kavramlar da huy ve mizaç'tır. Heyecandan daha sürekli olmakla beraber, insandaki az çok geçici duygusal durumlara ve özelliklere "huy" denir. Çeşitli günlük etkiler huy üzerinde değişiklik meydana getirebilir. Bir insanı diğer insanlardan ayıran duygusal hayatın az çok sürekli özelliklerine "mizaç" adı verilir.[275] Diğer taraftan duygular hislerle birlikte işler, ancak onunla aynı şey değildir. Hislerin yokluğu, duygunun yokluğu anlamına gelmez. Birine karşı hislerimizin şiddeti azalabilir, ancak orada sevgi duygusunun olmadığı anlamına gelmez.[276] Bu mânâda hisler duyguların, aşağı veya yukarı düzeydeki görünümleridir.

Duyguların ortaya çıkmasında, değerlendirme süreçlerinin önemli bir rolü bulunur. Çünkü genellikle dünyaya ilişkin göndermeler olarak duygular, olaylara, objelere ve konulara yönelik temellere dayanır. Çoğu duyguların bir nesnesi olmakla birlikte genellikle onlar, objeye, kişiye veya olaya yönelik değerlendirmelerimizi yansıtır ve içerirler. Bu açıdan değerlendirmeler duyguların kalbidir. Değerlendirmelerimiz değiştiği zaman duygularımız da değişir. Örneğin Ahmet'in yanlış yapmadığını fark ettiğimizde ona yönelik bir öfke

[274] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, İstanbul-1995, sh.47
[275] Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, İstanbul-1994, sh.86-87
[276] Lafollete, Hugh; **Kişisel İlişkiler**, **Sevgi, Kimlik ve Ahlâk,** (Çev. F. Lekesizalın), İstanbul-1999, sh.63

duymaktan vazgeçeriz.[277] Dolayısıyla duygular insanların değerlendirmeleri sonucu oluşur ve değer objesine yönelik hissi bir mesafeyi ortaya koyar.

Diğer taraftan değerlendirmeler de duygulardan kaynaklandığı gibi, duygular değerlerin bireyde varlığını devam ettirmesinde ve derecesinin azalıp çoğalmasında etkili olmaktadırlar. Zira değerlerin bireyde kabul görüp davranışlarına tesir edebilmesi için duygusal bir gelişime ihtiyaç vardır. Duygusal gelişim, değerlerin bireyde yerleşmesi ve işlevsel hale geçmesi açısından oldukça önemlidir. Örneğin yalancılıkla ilgili ahlâkî alanda bir duygu taşımayan insana, yalan söylemenin kötü olduğunu anlatmak çok zordur. Yine bizler genellikle hoş ve güzel bulduğumuz şeylerden ve insanlardan iyi veya kötü yönde değerlendirmeler içerisinde oluruz.

Tablo 12: Değerler ve Duygusal Değişmeler

		Müzik-edebiyat gibi sanatsal yetenek ve beceriler					
		Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	10	19	6	13	5	53
		18,9%	35,8%	11,3%	24,5%	9,4%	100,0%
		7,8%	4,9%	7,9%	7,7%	12,2%	6,6%
		1,2%	2,4%	,7%	1,6%	,6%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	12	57	20	46	8	143
		8,4%	39,9%	14,0%	32,2%	5,6%	100,0%
		9,3%	14,7%	26,3%	27,2%	19,5%	17,8%
		1,5%	7,1%	2,5%	5,7%	1,0%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	6	7	2	0	0	15
		40,0%	46,7%	13,3%	,0%	,0%	100,0%
		4,7%	1,8%	2,6%	,0%	,0%	1,9%
		,7%	,9%	,2%	,0%	,0%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	6	23	2	7	2	40
		15,0%	57,5%	5,0%	17,5%	5,0%	100,0%
		4,7%	5,9%	2,6%	4,1%	4,9%	5,0%
		,7%	2,9%	,2%	,9%	,2%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	3	4	1	3	2	13
		23,1%	30,8%	7,7%	23,1%	15,4%	100,0%
		2,3%	1,0%	1,3%	1,8%	4,9%	1,6%
		,4%	,5%	,1%	,4%	,2%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	56	167	23	63	17	326
		17,2%	51,2%	7,1%	19,3%	5,2%	100,0%
		43,4%	42,9%	30,3%	37,3%	41,5%	40,5%
		7,0%	20,8%	2,9%	7,8%	2,1%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	33	104	21	31	5	194
		17,0%	53,6%	10,8%	16,0%	2,6%	100,0%
		25,6%	26,7%	27,6%	18,3%	12,2%	24,1%
		4,1%	12,9%	2,6%	3,9%	,6%	24,1%
	Kişilikli ve Özgür olmak	3	8	1	6	2	20
		15,0%	40,0%	5,0%	30,0%	10,0%	100,0%
		2,3%	2,1%	1,3%	3,6%	4,9%	2,5%
		,4%	1,0%	,1%	,7%	,2%	2,5%
Toplam		129	389	76	169	41	804
		16,0%	48,4%	9,5%	21,0%	5,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		16,0%	48,4%	9,5%	21,0%	5,1%	100,0%

X^2=50,796 df: 28, P<0,01

[277] Lafollete, Hugh; **Aynı eser,** sh. 58-59

İnsanlar inançları istikametindeki değerlendirmelere sempati-hoşlanma veya antipati-hoşlanmama duyguları taşırlar. Değerleri harekete geçirici güç ve onların şiddetinin belirleyicisi duygulardır. Değerlerin duygusal yönü, davranışlarda tutarlılık, ısrar ve sürükleyicilik sağlar. Bu itibarla değerler esasında bir güç merkezidir.[278] Değerlerin tutumlara ve davranışlara enerji ve bir güç merkezi olması, onların duygusal boyutundan kaynaklanmaktadır. Duygusal süreçler zihni süreçlerden daha çok yakınlaşma durumuna ve sinirsel tahrike neden olduğu için enerji üretirler. Bu açıdan üretilen enerji, değerler için bir hayat kaynağı ve kuvvet merkezidir. Ancak eğer bir değer zayıflar ve ortadan kalkarsa, o değerin potansiyel enerji toplamı, psikolojik yapıdan kaybolmayacak, yeni bir değere geçecektir. Bu kapsamda mesela çocuğun ailesine verdiği değer azaldıkça, muhtemelen başka kişilere ve şeyler ilgisi artacaktır.[279] Dolayısıyla herhangi bir sahaya yönelik bir değerin öneminin ve duygu yoğunluğunun azalması, diğer sahalara ait değerlerin öneminin artmasına sebep olacaktır. Örneğin Tablo 12'de de görüldüğü üzere müzik ve edebiyat gibi estetik değerlerin önem düzeyi azaldıkça, duygusal ilgi başka değerlere kaymaktadır.

Bireyde değer objesine yönelik oluşan ruhi ve duygusal potansiyel boyutu, onun değerlerinin şiddetini, önemini ve derecesini de belirlemektedir. Her şeyden önce atfedilen bu duygusal boyut değerler hiyerarşisinin de esasında temel ölçütüdür. Yani değerler hiyerarşisinde en yüksek sırada yer alan değerler, bireylerin yüksek düzeydeki o değere karşı duygusal yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Burada duygunun derecesi, değerin sırasını ve önemini belirler. Mesela bazı değerlere, gaye ve hedeflere yardımcı oldukları için arzu duyarız ki bunlar araç değerlerdir. Bazı değerlere de gaye tasarlamaksızın arzularız ki bunlar da amaç değerlerdir.[280] Yani gaye değerleri, amacı ve arzusu kendinde saklı olan değerler olarak ifade edebiliriz. Bu noktada farklı değer istikametlerinde karşılaşılacak sapmalar kişi içerisinde, değerlerin hiyerarşisine ve önem düzeyine göre farklı tepkileri doğuracaktır.

Tablo 13'de de görüldüğü üzere; 10 rakamına doğru gidildiğinde kötülük düzeyi gittikçe artan değer şiddeti ölçeğimizde, müzik ve sanat gibi estetik değerlere çok önem veren kişilerin, bu sahada sanat eserlerini çalıp yurt dışına çıkarmak gibi sapma bir davranışa diğerlerinden daha çok tepki göstermektedirler. Yine diğer bir karşılaştırmada sanatsal ve estetik becerilere çok önem verenlerin %93,8'i önem verenlerin %88,6'sı, diğerlerine göre sanatçılara dilenci gözüyle bakmayı çok kötü karşılamaktadırlar.

---

[278] Verplanken, Bas- Holland, Rob W.; ***"Motivated Decision Making: Effects of Activation and Self-Centrality of Values on Choices and Behavior",*** **Jurnal of Personality and Social Psychology,** V.82, N.,3, 2002, sh.434
[279] Ünal, Cavit; **A.g.e.,** sh. 67
[280] LaFollette, Hugh; **A.g.e.,** sh. 120

Tablo 13: Değer Şiddetinin Estetik Değerlerdeki Görünümü

		Sanat eserlerini çalıp yurt dışına çıkarmak									
		1	2	3	5	6	7	8	9	10	Toplam
Müzik-edebiy	Çok Önemli	1	0	0	2	0	0	4	11	111	129
gibi sanatsal		,8%	,0%	,0%	1,6%	,0%	,0%	3,1%	8,5%	86,0%	100,0%
yetenek ve		6,3%	,0%	,0%	10,5%	,0%	,0%	8,2%	19,6%	17,7%	16,0%
beceriler		,1%	,0%	,0%	,2%	,0%	,0%	,5%	1,4%	13,8%	16,0%
	Önemli	6	1	3	7	7	8	24	24	309	389
		1,5%	,3%	,8%	1,8%	1,8%	2,1%	6,2%	6,2%	79,4%	100,0%
		37,5%	33,3%	100,0%	36,8%	63,6%	38,1%	49,0%	42,9%	49,4%	48,4%
		,7%	,1%	,4%	,9%	,9%	1,0%	3,0%	3,0%	38,4%	48,4%
	Kararsızım	2	1	0	3	0	4	5	3	58	76
		2,6%	1,3%	,0%	3,9%	,0%	5,3%	6,6%	3,9%	76,3%	100,0%
		12,5%	33,3%	,0%	15,8%	,0%	19,0%	10,2%	5,4%	9,3%	9,5%
		,2%	,1%	,0%	,4%	,0%	,5%	,6%	,4%	7,2%	9,5%
	Önemli Değil	5	1	0	5	3	7	15	14	119	169
		3,0%	,6%	,0%	3,0%	1,8%	4,1%	8,9%	8,3%	70,4%	100,0%
		31,3%	33,3%	,0%	26,3%	27,3%	33,3%	30,6%	25,0%	19,0%	21,0%
		,6%	,1%	,0%	,6%	,4%	,9%	1,9%	1,7%	14,8%	21,0%
	Hiç Önemli Değ	2	0	0	2	1	2	1	4	29	41
		4,9%	,0%	,0%	4,9%	2,4%	4,9%	2,4%	9,8%	70,7%	100,0%
		12,5%	,0%	,0%	10,5%	9,1%	9,5%	2,0%	7,1%	4,6%	5,1%
		,2%	,0%	,0%	,2%	,1%	,2%	,1%	,5%	3,6%	5,1%
Toplam		16	3	3	19	11	21	49	56	626	804
		2,0%	,4%	,4%	2,4%	1,4%	2,6%	6,1%	7,0%	77,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		2,0%	,4%	,4%	2,4%	1,4%	2,6%	6,1%	7,0%	77,9%	100,0%

X^2=35,552, df;32, p>o,o5

Kişilerin önem verdikleri değerler, duygu potansiyeli yüksek değerlerdir. Bunlar bireyin tutumlarını ve davranışlarını organize ederken, duygusal potansiyel ile paralel olarak bir değer şiddeti ortaya koyarlar. Değer şiddeti yüksek olan değerlerdeki bir sapma, insanlar tarafından daha az bir hoş görü ile karşılanacaktır. Araştırma yaptığımız örneklem içerisinde değerler hiyerarşisinde en yüksek sırada yer alan değerlerin, hüküm şiddetlerinin de çok yüksek olduğu görülmüştür. Hatta değerlerdeki her hangi bir sapmaya karşı tutumları tespit etmek üzere hazırladığımız ölçek içerisinde en az hoş görürlük düzeyini gösteren 10 puanı, bazı değerlerine çok önem verenler tarafından yetersiz bulunmuş, sapmanın kötü olduğunu belirtmek için çoğu zaman yüksek rakamlar ifade edilmiştir. Örneğin dine çok önem veren kişiler, Tanrıyı inkâr konusunda bazen en kötü 10 puanını yeterli bulmayarak yüksek puanlar telaffuz etmişlerdir. Bütün bu durumlar önemli ve hiyerarşide üst sırada tutulan değerlerin, duygusal yönünün kuvvetli ve değer şiddetinin de yüksek olduğunu bize göstermektedir.

1.6.2. Değerler ve Tutumlar

1.6.2.1.Tutum Kavramının Tanımlanması

Tutum, Latince olan kökeni itibariyle "aptus" kökünden gelmekte[281] ve kökenindeki mânâsı, "harekete hazır" olma anlamını taşımaktadır.[282] Tutum kavramı her hangi bir şeye karşı hazır bulunan genel psikolojik eğilimliği ifade etmek için kullanılır. Bu eğilimlilik bir anlamda, söz konusu nesne ile olan bütün etkileşimleri yönlendirir. Tutumun tanımlanmasını sağlayan bu eğilimliliğin yönelimidir.[283] Aksi takdirde sadece tutum kavramını tanımlamakta güçlük çekmeyiz, aynı zamanda muhtemel davranışlardan bahsetmekte de önemli güçlüklerle karşılaşırdık. Yine en az bu kadar önemli olmak üzere bireylerin nesnelere ve hadiselere yönelik değerlendirmelerini sınıflandırmak da mümkün olamazdı. Buna bağlı olarak davranışlardaki tutarlılık da genel bir hal alırdı. Hâlbuki değerlendirmedeki genel bir eğilim ve davranışlarda görülen belli oranlardaki tutarlılık, tutumların önemini ortaya koymaktadır.

Tutum kavramı oldukça farklı anlamlarda tanımlanmıştır. Bunlardan G.W. Allport'a göre, "bir tutum yaşantı ve deneyimler sonucu oluşan ilgili olduğu bütün nesne ve durumlara karşı bireyin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkiye sahip ruhsal ve sinirsel bir hazırlık durumudur."[284] Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tutumlar sosyalleşme süreci esnasında belirli tekrarlar neticesinde elde edilen tecrübeler vasıtasıyla edinilir. Edinilen tutumlar ise davranışın dinamiği olarak işlev ifa ederler. Bu şekliyle bireyler belirli nesne veya hadiseler karşısında nasıl bir tavır takınacakları yolunda sürekli bir hazırlık içerisinde bulunurlar. Bu açıdan tutum faaliyet için bireyin subjektif ve zihni bir hazırlık durumudur. Tutum bir tepki hazırlığıdır, davranış değildir, davranışın ön koşuludur.

Yine bu doğrultuda Rokeach tutumu, bir durum veya obje karşısında, bireyin göreceli ve sürekli inanç organizasyonları olarak, olaylara cevap vermek üzere tercih ettiği hazır bulunuşluk hali şeklinde ifade eder.[285] Bu yönüyle görülmektedir ki her hangi bir tavrın veya eğilimin tutum olabilmesi için süreklilik arz etmesi gerekmektedir.

Katz ise tutumun başka bir yönüne değinmekte ve tutumu, "bireyin sahip olduğu değerler dizgesine bağlı olarak bir simgeyi, bir nesneyi, bir kişiyi veya dünyayı iyi ya da kötü,

---

[281] Silah, Mehmet; **A.g.e.,** sh. 363
[282] Arkanoç, Sibel; **Sosyal Psikoloji**, İstanbul-1998, sh. 170
[283] Muchıelli, A.; **Zihniyetler,** (Çev. A. Kotil) İstanbul-1991, sh.37
[284] Freedman, Jonathan L.-Sears David-Carlsmith, Merrill;**A.g.e., sh.** 267
[285] Rokeach, Milton; ***"Attitude Change and Behavioral Chenge",*** **Public Opinion Quarterly**, V.30, I.4, Winter-1966-1967, sh.530

yararlı yada zararlı yönleriyle algıladığı bir ön düşünce biçimi"[286] kabul etmektedir. Katz gibi Thurstone[287] ve Berkowitz de tutumu bir kişinin karşı karşıya kaldığı olaylar, durumlar ve objelere yönelik lehte veya aleyhte, hoşlandığı veya hoşlanmadığı tepkileri hissetmesi şeklinde tanımlamaktadırlar.[288] Bu tanımlamalarda da görülmektedir ki, tutumlar inançlar ve değerler gibi nötr değil, çift kutupludur ve bireyin değerlendirmelerini içermekte, harekete yönelik potansiyel bir güç taşımaktadır.

Tutumların olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri içermeleri, bireyin çevresindeki, kişi, nesne, konu ve olay durumlara yönelik yakınlık ve iticilik duygularını taşımalarına sebep olur. Bu duyguların ortaya koyduğu tutumlar, çoğu zaman görüş bildirilerek ifade edilir:[289] "Küreselcilerden hiç hoşlanmam", "Hassas ve sorumlu insanları severim", "Portakala bayılırım" gibi görüşler insanların tutumlarını yansıtır. Yalnız görüş olarak ifade edilen her bir tutum bir veya birçok inanca dayanır. Küreselciler, evrensellik adına mili değerleri karşılarına aldıklarına, portakalda çok vitamin bulunduğuna, hassas ve sorumlu insanlar verdikleri sözde durduklarına duyulan inançlar, kişinin bu tutumlarının oluşmasına sebep olur.

1.6.2.2. Değer-Tutum ve Davranış İlişkisi

Tutum ile değer arasında yakın bir ilişki vardır. Tutumlar da değerler gibi bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç boyuttan oluşur. Bu yakın ilişki ve benzerlikten dolayı Allport, Newcomp ve Campbel gibi çoğu psikolog ve araştırmacı, tutumlar ile değerleri eş anlamda kabul etmektedirler.[290]

Buna karşılık Rokeach tutumlar ile değerleri ısrarla birbirinden ayırmakta; tutumların bir inançlar organizasyonu olduğunu, değerlerin ise tek bir inançtan meydana geldiğini belirtmektedir. Rokeach değer ve tutum ayrımını yedi başlıkta toplamaktadır;[291]

1- Değerler tek bir inanca dayandığı halde, tutumlar belirli bir durum üzerinde odaklanmış çeşitli inanç organizasyonlarına dayanır,
2- Tutum bazı spesifik nesne veya durumlar üzerinde odaklaşırken, değer nesneleri ve durumları aşar,
3- Değer bir standarttır, ancak tutum bir standart değildir,
4- İnsanların sahip olduğu binlerce tutumu varken, değerlerin sayısı düzinelerce ifade edilir.

---

[286] Tavşancıl, Ezel; **A.g.e., sh.** 66
[287] Arkanoç, Sibel; **A.g.e., sh.**170-171
[288] Berkowitz, Leonard; **Survey of Social Psychology**, USA-1980, sh.276-277
[289] Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş II**, İstanbul-1995, sh.721
[290] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh. 29
[291] Rokeach, Milton;**The Nature of Human Values**, sh.18-19

5- Değerler bir kişinin bilişsel sistemi ve kişiliğinin oluşumunda tutumlara oranla daha merkezi bir yer tutarlar. Bu yüzden değerler davranışların olduğu kadar tutumların da belirleyicileridirler.
6- Değerler, tutumdan motivasyona daha yakın bir bağa sahip olan, daha dinamik yapıdadırlar,
7- Değerin bileşenleri ego savunması, uyum gösterme, bilgi yada kendini gerçekleştirme işlevleri ile ilişkili iken, tutum böylesi bileşenlere sadece dolaylı yollardan ilgilenir.

Erol Güngör de değerler ile tutumları ayırma noktasında Rokeach'la aynı görüşleri paylaşmaktadır, ancak değerlerin tek bir inanca, tutumların ise pek çok inanca tekabül ettiği fikrine katılmamaktadır. Her şeyden önce değerler, tutumlar için bir rehber rolü oynamakta ve bir inançlar organizasyonundan meydana gelmektedir. Nitekim değerler, objeleri ve sitüasyonları aşmakta, özel halleri belirten tutumlara nispetle daha genel prensipleri ifade etmektedir.[292]

C. Ünal da değerlerin tutumlardan daha genel ve geniş organizasyonlar olduğunu kabul eder ancak Newcomp'a dayanarak, değerlerin tutumlara kaynaklık ettiği şeklindeki Güngör'ün fikirlerine karşı çıkar. Değerler paylaşılmış yaygınlaşmış ve genelleşmiş tutumlardır. Tutumlar zaman içerisinde birikir, etkinleşir, bir birine bağlanarak ve bir birlerini değiştirerek, daha geniş yapılara doğru organize olarak değerleri oluşturur ve ortaya çıkarır. Daha sonra bunlar (değerler), izafet çerçeveleri olarak tutumları bir birine bağlar ve insan davranışı için bir rehber ve yol haritası olurlar.[293] Böylece Ünal değerleri işlenmiş ve gelişmiş tutum organizasyonları olarak kabul ederek, tutumların değerlere kaynaklık ettiğini öne sürmektedir.

Thomas ve Zanniecki de değerler ve tutumları ayırmaktadırlar. Tutumlar bireysel şuurun bir sürecine işaret ederken, değerler sosyal davranışı yöneten kurallar olarak, tutumları uyaran teşvik eden hususları içerir. Bu çerçevede değerlerin uyarıcı, tutumların tepki verici ve takınıcı bir işleve sahip olduğunu söyleyebiliriz. Tutumlar davranışa en yakın ve değerlerden önce gelen yapılanma durumları iken, değerler ise tutumların oluşmasına ve biçimlendirilmesine yardım eden yapılanmalardır.[294] Bu yönüyle Değerler, tutumlara göre daha geniş ve daha kapsamlı bir alanı ifade der. Tutumlar daha spesifik bir karakter arz eder. Değerler doğruluğu, arzulanırlığı veya ahlâkî bir boyutu çağrıştırırlar. "Ayrımcılık kötüdür"

[292] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh. 29- 30
[293] Ünal, Cavit; **A.g.e.,** sh. 8
[294] Deth W- Scarbrough E.: **A.g.m.,** sh. 26-33

cümlesi bir insanın değerini yansıtan bir ifade iken, "kadınların işe girmelerinde kolaylık sağlayacak yeni düzenlemelerin olmasına olumlu bakıyorum" cümlesi bir tutumu ifade etmektedir.[295]

Bu doğrultuda Jan ve Scarbrough tutumlar ve değerler arasında karşılıklı bir ilişkiyi kabul eder. Onlara göre değerler tutumları etkilerken, tutumlar da beğenilen istenilen değerlerdeki haliyle ve diğer insanların tutumlarından edinilen tecrübelerden hareketle değerlere etkide bulunur. Bireysel düzeyde tutumlarla değerler arasındaki bu karşılıklı etki değerlerin değişmesi ve uyumu açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece tutumlar değişince değerler değişecek, değerler değiştikçe tutumlar değişecektir. Buradan çıkarılacak sonuç tutumlar değerleri, değerler tutumları etkileyecektir.[296]

Genel olarak değerler, tutumlar ve davranışlar bir birleriyle bağlantılıdır. Değerlerin davranışlara olan etkisi, davranışa giden yolda tutumların da içinde bulunduğu kognitif yapılar üzerine, aydınlatıcı işlev görmesinden dolayıdır.[297] Bu noktada değerler, beğenileni ve arzu edileni ifade ederler. Değerler, direk olarak gözlenemez fakat tutumların biçimlenmesiyle alakalı olarak kendini gösterirler. Objektif olmayan değerler, tutumları zorlayan ve kıymetli görülen yargılardır.[298] İnsan değerli gördüğü hususlar üzerinde olumlu tutum geliştirirken, değersiz kabul ettiklerine yönelik de olumsuz tutumlar geliştirecektir. Değerlerin, tutumları da etkileyecek bir özelliğe sahip olmaları, onlardan farklı, yüksek ve genel organizasyonlar olduğunu bize göstermektedir.

Sosyal psikolojide de değerlerin tutumlar üzerinde belirleyici etkisi olduğu düşünülür. Muzaffer Şerife göre de "ölçütlendirilmiş durağanlıklar" olarak değerler, tutumların içeriğini ve özünü oluştururlar.[299] Şerif, tutumu, psikolojik bir sürecin değerlerle damgalanmış bir nesne veya duruma ilişkin olarak bireyin olumlu mu yoksa olumsuz mu duygusal tepki göstereceğini belirleyen sürekli bir hazır olma durumu olarak tanımlamaktadır.[300] Bu tanımlama da bize değerlerin tutumlar üzerindeki önemli etkilerini göstermektedir. Tutumların nesne ve olaylara karşı olumlu ve olumsuz tavır almalarında, değerlerin rolü büyüktür. Örneğin çevre değerleri hassasiyeti yüksek olan bir kişinin, yere tükürme eylemine karşı bir tutum takınacaktır.

---

[295] Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, (Çev.: A. Öztürk), Anadolu Üniversitesi,1994, sh.17
[296] Deth W- Scarbrough E.: **A.g.m.,** sh. 33
[297] Bates, Cathy-Heaven, Patrick C.L: ***"Attitudes to Women in Society: The Role of Social Dominance Orientation and Social Values",*** **Journal of Community&Applied Social Psychology,** V.11, 2001, sh. 44
[298] Death, Jan W.V.-Scarbrough E.: **A.g.m.,** sh. 529-528
[299] Şerif, Muzaffer; **Toplumsal Kuralların Psikolojisi,** (Çev.:İsmail Sandıkçıoğlu), İstanbul-1985,sh.105
[300] Şerif, Muzaffer-; **Sosyal Psikolojiye Giriş –II**, (Çev.: M. Atakay, A. Yavuz), İstanbul-1996, sh.112

Böylece değerler, bireylerin inandıkları nihai hedefler olan geniş ve kapsamlı yargılar iken, tutumlar inanılan bu yargıların özel ve pratiğe dönük hazır bulunan yüzünü ifade ederler. Bütün tutumlar bir değer yargısıyla kodlanmış hazır bulunuşluk durumlarıdır. Tutumlar temel değerlere hizmet etmek, o değerlere ulaşmak için işlevsel olmak durumundadırlar. İnsanlar hayatlarında tecrübelerinden, bilgilerinde ve inançlarından yola çıkarak, bazı hususlar için iyi-kötü, güzel-çirkin gibi değerlendirmelerde bulunur ve onlara bir değer biçerler. İşte tutumlar biçilen iyi değer için yaklaşma, kötü değer için ondan uzaklaşma eğilimini ifade eder. Şu haliyle değerler daha geniş ve nihai organizasyonlar olarak, tutumlara kaynaklık teşkil eder.

Tablo 14: Dinî Değerlerin Dinî Tutumlar Üzerine Etkisi

		Din ve inanç					
		Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	32	16	2	1	2	53
		60,4%	30,2%	3,8%	1,9%	3,8%	100,0%
		6,0%	7,6%	9,1%	3,7%	12,5%	6,6%
		4,0%	2,0%	,2%	,1%	,2%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	122	18	1	1	1	143
		85,3%	12,6%	,7%	,7%	,7%	100,0%
		23,1%	8,6%	4,5%	3,7%	6,3%	17,8%
		15,2%	2,2%	,1%	,1%	,1%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	8	5	1	1	0	15
		53,3%	33,3%	6,7%	6,7%	,0%	100,0%
		1,5%	2,4%	4,5%	3,7%	,0%	1,9%
		1,0%	,6%	,1%	,1%	,0%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	23	11	1	4	1	40
		57,5%	27,5%	2,5%	10,0%	2,5%	100,0%
		4,3%	5,2%	4,5%	14,8%	6,3%	5,0%
		2,9%	1,4%	,1%	,5%	,1%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	2	10	1	0	0	13
		15,4%	76,9%	7,7%	,0%	,0%	100,0%
		,4%	4,8%	4,5%	,0%	,0%	1,6%
		,2%	1,2%	,1%	,0%	,0%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	243	67	5	8	3	326
		74,5%	20,6%	1,5%	2,5%	,9%	100,0%
		45,9%	31,9%	22,7%	29,6%	18,8%	40,5%
		30,2%	8,3%	,6%	1,0%	,4%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	92	73	11	11	7	194
		47,4%	37,6%	5,7%	5,7%	3,6%	100,0%
		17,4%	34,8%	50,0%	40,7%	43,8%	24,1%
		11,4%	9,1%	1,4%	1,4%	,9%	24,1%
	Kişilikli ve Özgür olmak	7	10	0	1	2	20
		35,0%	50,0%	,0%	5,0%	10,0%	100,0%
		1,3%	4,8%	,0%	3,7%	12,5%	2,5%
		,9%	1,2%	,0%	,1%	,2%	2,5%
Toplam		529	210	22	27	16	804
		65,8%	26,1%	2,7%	3,4%	2,0%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,8%	26,1%	2,7%	3,4%	2,0%	100,0%

X^2=112.419, df; 28, P<0,01

Değerlerin tutumlara ve davranışlara tesiri araştırmamız sonuçları içerisinde de açıkça görülmektedir. Burada öncelikle değerlerin tutumlara kaynaklık edici ve şekillendirici etkisinin büyük olduğunu söyleyebiliriz. Dinî değerler sahasında bir örnek verecek olursak,

Tablo 14'de de görüldüğü üzere dinî değerlerin, dinî tutumlar üzerine büyük bir etkisi bulunmaktadır. Zira tutum ölçeğinde din ve inanca en çok önem verenlerin, değerler arasında mükemmel bir mümin olmak ideali taşıyan kişiler içerisinde olduğunu görmekteyiz. Mükemmel bir mümin olmak gibi dinî bir değeri önemli bulanların %85'i din ve inancı çok önemli bulan bir tavır içerisinde bulunmakta ve bu konudaki tutumlarının yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 15: Ahlâkî Değer ve Ahlâkî Tutum İlişkisi

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	36	8	9	53
		67,9%	15,1%	17,0%	100,0%
		6,0%	5,7%	15,0%	6,6%
		4,5%	1,0%	1,1%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	127	11	5	143
		88,8%	7,7%	3,5%	100,0%
		21,0%	7,9%	8,3%	17,8%
		15,8%	1,4%	,6%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	8	5	2	15
		53,3%	33,3%	13,3%	100,0%
		1,3%	3,6%	3,3%	1,9%
		1,0%	,6%	,2%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	29	8	3	40
		72,5%	20,0%	7,5%	100,0%
		4,8%	5,7%	5,0%	5,0%
		3,6%	1,0%	,4%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	5	5	3	13
		38,5%	38,5%	23,1%	100,0%
		,8%	3,6%	5,0%	1,6%
		,6%	,6%	,4%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	266	46	14	326
		81,6%	14,1%	4,3%	100,0%
		44,0%	32,9%	23,3%	40,5%
		33,1%	5,7%	1,7%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	122	52	20	194
		62,9%	26,8%	10,3%	100,0%
		20,2%	37,1%	33,3%	24,1%
		15,2%	6,5%	2,5%	24,1%
	Kişilkli ve Özgür olmak	11	5	4	20
		55,0%	25,0%	20,0%	100,0%
		1,8%	3,6%	6,7%	2,5%
		1,4%	,6%	,5%	2,5%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2=112,419, df;28, P<0,01

Diğer taraftan aynı doğrultuda ahlâklı olmanın önemli bir değer olduğunu kabul edenlerin, evlilik öncesi cinsel ilişki gibi bazı ahlâkî konulardaki tutumlarının da yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. Ahlâklı olmayı en önemli ideal değer olarak seçenlerin %81,6

oranındaki büyük bir bölümü evlilik öncesi cinsel ilişkinin hiçbir şekilde olmaması gerektiğini vurgularken, %14,1'i aşk varsa olmalı %4,3'ü de aşk olmasa da normaldir tutumunu taşımaktadırlar. Yine ahlâkî değerlere önem verenlerin namus hakkındaki tutumları da diğer değer sahalarına göre daha yüksektir. Ahlâkî değerlere sahip olduklarını ifade edenlerin %97,2'si namusu çok önemli bulmaktadır. Bunların yanında değerlerin tutumlara olan etkisini göstermesi bakımından estetik ve ekonomik değerlerin bu yöndeki tutumlara yansıdığını ifade etmeliyiz. Estetik değerleri yüksek tutanların %40'ı tutum ölçeğinde müzik ve edebiyatı çok önemli görürken, %46,7'si önemli olarak görmektedirler. Yine ekonomik değerleri yüksek tutanlar diğerlerine göre zenginlik ve para problemi olmayan bir hayatın taraftarı oldukları görülmüştür. Ekonomik değerleri benimseyenlerin %83,1'i zengin bir hayatı önemli bulmaktadır. Siyasî değerleri yüksek tutanların ise diğerlerine göre tutum ölçeğinde siyasete daha fazla önem verdikleri (%84,6) görülmüştür.

Bütün bunlar da göstermektedir ki değerler, tutumların oluşmasına kaynak olan, onlara rehberlik eden önemli psikolojik organizasyonlardır. Değerlerin tutumlar üzeri olan bu etkisi, bize davranışlar üzerinde de önemli tesirlerinin bulunduğunu göstermektedir. Ancak buradaki tesir tutumlara yönelik gerçekleştirdiği kadar doğrusal ve sürekli değildir. Zihni ve şuurun ahenkli ve tutarlı dünyasındaki değer-tutum bütünleşmesi, davranış boyutunda gerçekleşmeyebilir. Bu durum davranışa giden yolda, değerlerle örülmüş tutumların çeşitli harici ve dahili faktörlerin etkisiyle objektifleşememesinden kaynaklanmaktadır. Tutumların olağan ve normal durumlarda beklenilen davranışlara dönüşememesinin önemli bazı sebepleri bulunmaktadır.

1.6.2.3. Tutum ve Davranış İlişkisi

Tutumların sosyal psikolojide en gözde konu olmasının sebebi, tutumların kuvvetli muhtemel olarak davranışa yol açacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hatta tutum araştırmalarının yapılanmasının başlıca sebeplerinden birisi, davranışları tahmin edebilmeye imkân tanımalarıdır. Zira bu durum toplumun farklı kesimlerinde; siyasî ve sosyal sahalarda çalışan insanlar için önemli bir veri alanı olarak kabul edilmektedir.

Bu açıdan tutum F. H.. Allport'a göre davranışın karakteristik biçimi olarak kabul edilir. Tutum hareketin sınırlarını belirler ve diğerlerine karşı tepkilerin mahiyetini ortaya koyar.[301] Bu gibi tanımlamalarda, tutumların davranış üzerindeki etkilerini ön planda tutulmuştur. Gerçekten de tutumların davranışlara yansıması ve tutumlarla davranışlar arasında önemli bir bağ vardır, ancak insanların davranışlarından onların tutumlarını

[301] Allport, Floyd Henri; **Social Psychology,** Cambridge-1924, sh.320-321

öğrenmeye ve çıkarmaya çalışmak doğru sayılmaz. Örneğin sabah spor elbiseleri ile koşan birini, sabah sporu yaptığı zannedilebilir, ama o aynı zamanda otobüse yetişmeye çalışan bir beden eğitimi öğrencisi de olabilir.

Değer, tutum ve davranış arasındaki münasebette çoğunlukla, tutarlılığın olduğu ileri sürülmüştür. Mesela siyasî ve ideolojik değerler doğrultusunda bir politikacıyı tutan kişi ona oy vermek eğilimindedir veya kişi sağlığa değer vererek, sigarayı sevmiyorsa onu kullanmama eğilimindedir. Fakat bu teorinin sanıldığı kadar geçerli olmadığı bu gün daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tutumların açık davranışlarla tutarsız ya da az tutarlı olmaları ihtimali, büyük ölçüde tutarlı olmaları ihtimalinden daha yüksek olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu yargıya da temkinli bakmak gerekir. Zira tutarlı davranışın oranı, yapılan araştırmalarda %80'ler civarında tespit edilmiştir. Elbette ki tutumlar ne kadar güçlü, tutarlı ve açık olurlarsa davranışa o kadar etki ederler.[302] Ancak tutumların davranışa yansımasında ve işlevsel olmasında, tutumun gücü ve hali hazırdaki ortam birlikte etki eder. Zira güçlü tutumlar yüksek seviyedeki ortam engellerini de aşabilirken, zayıf tutumlar düşük seviyedeki ortam engellerine dahi takılıp kalmakta, davranışa yansımamaktadır.

Tutumların gücü haricinde sosyal ortam, insanların günlük hayatlarında önemli tesirlerde bulunur. Örneğin bir kaplana ormanda rastlanıldığında korku duyulabilir ancak kaplan eğer demir kafes arkasında bir hayvanat bahçesinde ise bu korku duygusu ve tutumu gerçekleşmeyebilir. Yine siyasilere karşı nefret ve korku hisseden bir insanın, berber koltuğunda otururken traşını yapan siyahî bir berbere karşı farklı duygular ve heyecanlar duyabilir.[303]

Tutumların davranışa yansımalarında sosyal ortam önemli bir süzgeç hükmündedir. Dolayısıyla sosyal ortam ve çevre tutum-davranış ilişkisini kısıtlayan önemli bir faktördür. Tutumlar bir sosyal çevre ve ortam içerisinde gerçekleşir. Eğer çevrenin etkisi tutumun yönünden farklı ve ondan daha güçlü ise tutumun tepki boyutu azalır veya çevrenin istikametinde yön değiştirir.[304] Tutum davranış ilişkisinde sosyal ortamın belirleyiciliğini tespite yönelik değişik araştırmalar yapılmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin güneyinde bir kömür ocağında çalışan beyaz ve siyahî işçilerle yapılan bir araştırmada; beyaz işçilerin %60'ının siyahîlerle kömür ocağında konuştukları, şehirde ise konuşmadıkları görülmüştür. Bunun sebebi kömür ocağında iş kurallarının hüküm sürmesidir. Bu kurallara göre işçilerin bir birleri ile konuşması gerekirdi. Şehirde ise siyahîlerle beyazların konuşmasını engelleyen

[302] Freedman, Jonathan L.-Sears David-Carlsmith, Merrill; **A.g.e.,** sh. 283-285
[303] Krech, D.- Crutchfield R.; **A.g.e.,** sh. 160-161
[304] Tavşancıl, Ezel; **A.g.e.,** sh. 89

sosyal normlar söz konusu idi. Beyaz işçilerin %20'sinin kömür ocağında da, şehirde de konuştukları, %20'sinin ise kömür ocağında da şehirde de siyahîlerle konuşmadıkları belirlenmiştir. Bu son %20'lik gruplardan birisinin siyahîlere karşı olumlu, ikincisinin ise olumsuz tutumları olduğu ve bu tutumlara uyan davranışlar gösterdikleri söylenebilir.[305]

Aynı doğrultuda Amerika'da yapılan bir araştırma sosyal ortamın davranışlar üzerine etkisini göstermektedir. Bu araştırmada beyaz bir sosyoloji profesörü olan La Pier genç bir Çinli ve karısı ile birlikte ABD'yi dolaşmıştır. Bu seyahat esnasında ABD'de Doğululara yönelik güçlü ön yargılar ve olumsuz tutumlar bulunmasına karşın, biri dışında gittikleri bütün otel ve moteller kendilerini ağırlamış ve hiç bir lokanta servis yapmayı red etmemişlerdir. Bir müddet sonra aynı otel, motel ve lokantalara bir Çinli çifti konuk edip etmeyeceklerini soran bir mektup gönderilmiştir. Mektubu cevaplayan 128 kuruluştan %92'si kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Yani Çinli çift yüz yüze bir ortam içerisinde kusursuz bir hizmetle karşılanılırken, sonraki mektuplarda ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır.[306]

Bütün bu örneklerden görüldüğü üzere değerler ve tutumlar, davranışın temelini teşkil etmekle birlikte, bire bir davranışa yansımazlar. Bu durum her davranışın arkasında illa ona ait bir değer ve tutum olmadığını gösterir. Zira o zaman binlerce değer ve tutum teşekkülü gerekir ki, bu mümkün değildir. O halde davranışları nasıl açıklamamız gerekir sorusu ortaya çıkmaktadır. Buna verilecek cevap, harekete yönelik hedef değerler ve geniş tutumlar çerçevesinden hareketle davranışların yönlendirildiğidir. Hakikaten, belirli değerler istikametinde teşekkül etmiş bulunan tutumlarımız, davranışlarımız için bir izafet çerçevesi oluşturmaktadır.

Araştırmamızın sonuçlarına göre de bazı değer sahalarında kuvvetli tutumlar oluşmakta iken, bunların davranışa dönüşemediği görülmüştür. Örneğin dinî değerlerin, dinî tutumlar üzerine olan yüksek etkisi, davranış boyutunda düşmekte ve zayıflamaktadır. Yani burada değer tutumu inşa ederken, tutum davranışa dönüşememektedir. Bu konuda dinî değerleri önemli olarak kabul edenlerin ibadetlerini yerine getirme durumları, dinî değer ve tutum arasındaki ilişki oranlarına nazaran düşük bir seviyede olduğu görülmektedir. Dinî değerlerin önemliliği ve değerler hiyerarşisinde üst sırayı alması, ibadet boyutunda bağımlılığı, ısrarı ve bir sürekliliği gerektirirken, çıkan sonuçlarda da görüldüğü üzere sürekliliğin ve bağımlılığın çok olmadığı, ibadetlerin seyrekleştiği ve ara sıra gerçekleştiği görülmektedir. Zira Tablo 16'da da görüldüğü üzere, mükemmel bir mümin olmak gibi

[305] Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, İstanbul –1988, sh.95-96
[306] Freedman, Jonathan L.-Sears David-Carlsmith, Merrill; **A.g.e.,** sh. 284

yüksek bir değeri benimseyenlerin, %49'u ibadetlerini sürekli yaparken, %32,2'si ara sıra, %18,2'si de fırsat buldukça yapmaktadırlar.

Tablo 16: Dinî Değer, Tutum ve Davranış İlişkisi

		Dini görevlerinizi ne ölçüde yerine getiriyorsunuz?						
		Sürekli	Ara sıra	Fırsat buldukça	Dikkat etmem	Benim için önemli değil	Dini inancım yok	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	10	25	10	5	1	2	53
		18,9%	47,2%	18,9%	9,4%	1,9%	3,8%	100,0%
		4,2%	7,5%	7,5%	9,4%	3,3%	14,3%	6,6%
		1,2%	3,1%	1,2%	,6%	,1%	,2%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	70	46	26	1	0	0	143
		49,0%	32,2%	18,2%	,7%	,0%	,0%	100,0%
		29,2%	13,8%	19,5%	1,9%	,0%	,0%	17,8%
		8,7%	5,7%	3,2%	,1%	,0%	,0%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	3	6	3	1	2	0	15
		20,0%	40,0%	20,0%	6,7%	13,3%	,0%	100,0%
		1,3%	1,8%	2,3%	1,9%	6,7%	,0%	1,9%
		,4%	,7%	,4%	,1%	,2%	,0%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	18	12	6	2	1	1	40
		45,0%	30,0%	15,0%	5,0%	2,5%	2,5%	100,0%
		7,5%	3,6%	4,5%	3,8%	3,3%	7,1%	5,0%
		2,2%	1,5%	,7%	,2%	,1%	,1%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	2	5	1	4	1	0	13
		15,4%	38,5%	7,7%	30,8%	7,7%	,0%	100,0%
		,8%	1,5%	,8%	7,5%	3,3%	,0%	1,6%
		,2%	,6%	,1%	,5%	,1%	,0%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	110	137	48	16	13	2	326
		33,7%	42,0%	14,7%	4,9%	4,0%	,6%	100,0%
		45,8%	41,0%	36,1%	30,2%	43,3%	14,3%	40,5%
		13,7%	17,0%	6,0%	2,0%	1,6%	,2%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	23	91	38	23	11	8	194
		11,9%	46,9%	19,6%	11,9%	5,7%	4,1%	100,0%
		9,6%	27,2%	28,6%	43,4%	36,7%	57,1%	24,1%
		2,9%	11,3%	4,7%	2,9%	1,4%	1,0%	24,1%
	Kişilikli ve Özgür olmak	4	12	1	1	1	1	20
		20,0%	60,0%	5,0%	5,0%	5,0%	5,0%	100,0%
		1,7%	3,6%	,8%	1,9%	3,3%	7,1%	2,5%
		,5%	1,5%	,1%	,1%	,1%	,1%	2,5%
Toplam		240	334	133	53	30	14	804
		29,9%	41,5%	16,5%	6,6%	3,7%	1,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		29,9%	41,5%	16,5%	6,6%	3,7%	1,7%	100,0%

X^2=115.852, df;35, P<0,01

Belirttiğimiz bu durum örneklemin camiye gitme davranışlarında da kendini göstermektedir. Zira ideal alınan değer ile camiye gitme davranışını ilişkilendirdiğimizde, mükemmel bir mümin olmayı yüksek bir değer olarak kabul eden erkeklerin %23,6'sı sürekli, %18,1'i haftada birden fazla, %43,1'i haftada bir cumaları, %2,8'i ayda bir camiye giderken, %6,9'u bayramlarda, %5,6'sı da hiç camiye gitmemektedir.

Gerek din ve gerekse ahlâk gibi değer ve tutumların, dinî ve ahlâkî bir davranış boyutunda kendisini yeteri kadar gösterememesi, değerlerin muhakkak davranışa yol açacağı düşüncesinin hatalı olduğunu ispatlamaktadır. Değerlerin tutumlar ve davranışlar üzerine olan etkisi vardır ve önemlidir, ancak bu etki sürekli ve determinist bir biçimde değildir. Değerlerin tutumları ve dolayısıyla da davranışları etkilediği, biçimlendirdiği doğrudur ancak bu sürekli gerçekleşen bir durum değildir. Değerlerin duygu boyutundaki eksiklikler,

değerlerin yeteri kadar özümsenip içselleştirilememesi ve ortamdan kaynaklanan kısıtlayıcı ve yönlendirici etkiler, değerlerin davranışlara bire bir yansımasını engelleyebilmektedir.

Bütün bunları da dikkate alarak değerlerin psikolojik dünyadaki yerini ve bu noktada oluşan psikolojik süreci Şekil 3'de ifade edebiliriz:

Şekil 3: Değerlerin Psikolojik Faktörler İçerisindeki Yeri

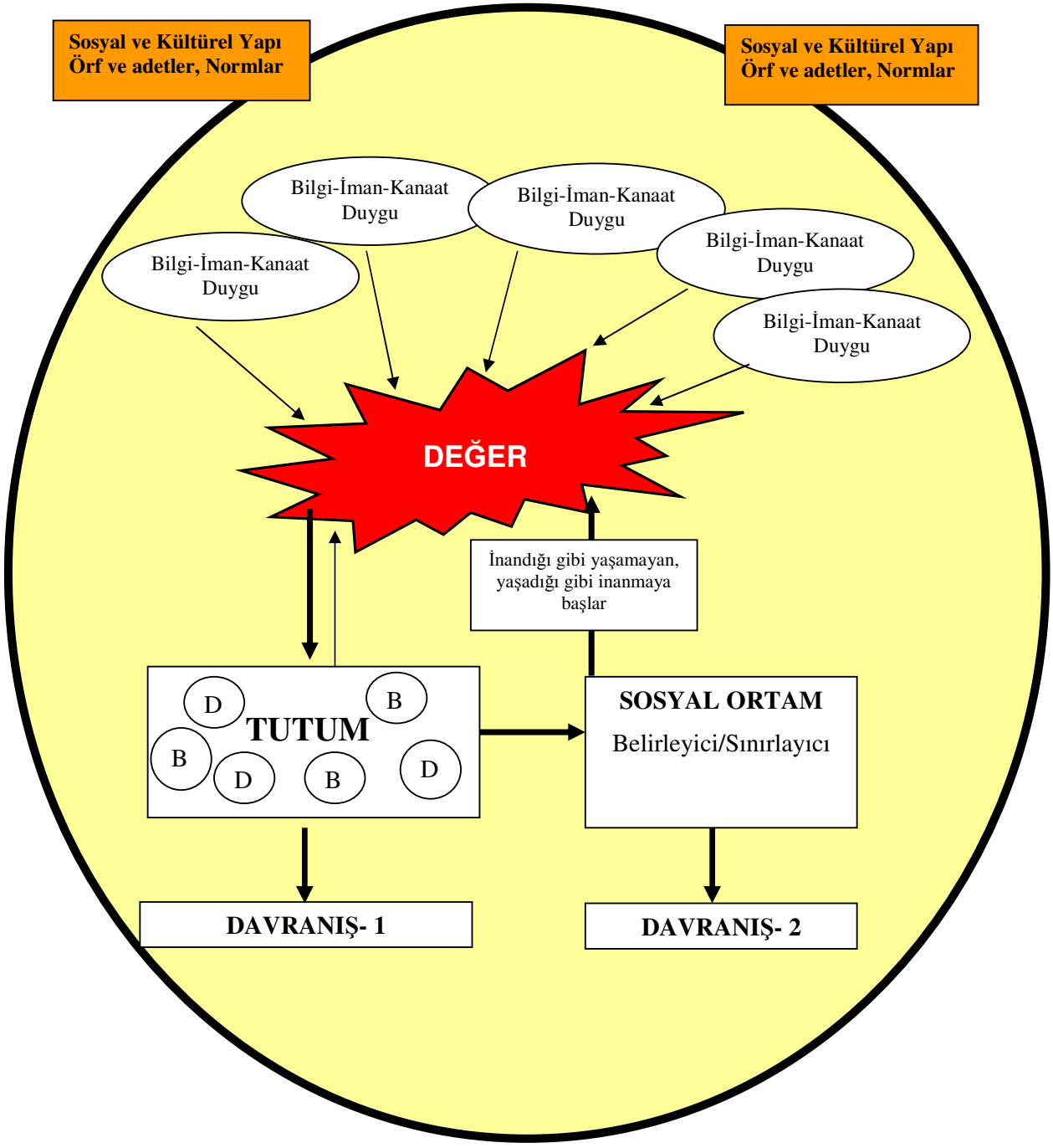

1.6.2.4. Kişilik Yapısının Değer Oluşumuna Etkisi

Değerler insandan bağımsız olarak gerçekleşmez. Değerler ontolojik özneye, yani insana içkindir. İnsan kendini yaratırken değerleri de yaratır.[307] Bu açıdan değerler ile kişilik yapısı arasında önemli bir bağ bulunur. Değer değişmesinin kişilik gelişmesinde anahtar bir rolü vardır.[308] Bireyin öncelikleri, önem verdiği konular ve değerleri onun kişiliğinin temel karakteristik yapılarıdır. Bu noktada değerler ile kişilik, bir birlerine karşı tutulan aynalar gibidir. Kişilik faktörlerinde meydana gelen herhangi bir değişme değerlerde de bir değişmeye yol açarken, değerlerde meydana gelen değişme de kişiliğin ana çizgilerinin ve yapısının değişmesine sebep olmaktadır.

Ülken, değerlerin yaratılmasının aynı zamanda kimliğin ve kişiliğin yaratılması olduğunu belirtir. Bütün sanatçılar ortaya koydukları eserlerinde zengin bir kişilik kazanırlar. Mimar Sinan Süleymaniye'yi inşa ettiği kadar Süleymaniye de Mimar Sinan'ı inşa etmektedir. Süleymaniye bitince Mimar Sinan artık başka Mimar Sinan olmuştur.[309] Yani bir başka ifade ile insanın emeği değeri, değerin emeği de kimliği ve kişiliği ortaya çıkarmıştır.

Kişilik oluşumu değerlerin öğrenilmeye başlandığı, çocukluk çağıyla başlamaktadır. Çocuk sosyalleşme sürecinde kendisine sunulan değerleri, kendi kişilik ve karakter yapısıyla harmanlayarak kendine özgü bir hale getirir.[310] Bir müddet sonra ise o değerler ile bütünleşir ve bütün hayatı boyunca kişiliğiyle uyumlu değerleri yaşar. Bu süreçte değerler kişinin benlik alanında yer aldığı ve onunla bütünleştiği için o kişinin değerlerine yönelen her hangi bir tehdit ve saldırı, kişinin benliğine yönelmiş gibi kabul edilir.

Sosyal değerler kişilik özellikleri ile göreceli bir uygunluk içersisindedir. Sosyal değerler insanlar arası ilişkilerdeki kognisyona-bilişsel duruma, motivasyona ve davranışlara tesir eder. Sosyal ilişkilerdeki bireylerin takınmış oldukları kişilik tavırlarını ifade eden değerler, onların davranışlarına yön verir ve bireyi toplum içerisinde farklı bir konuma sokar.

1.6.2.4.1.Kişilik Yapısının Tanımı

Değerlerin oluşması sürecinde etkili olan önemli psikolojik faktörler arasında bir diğeri de bireyin kişilik sistemidir. Kişilik sistemi adeta bir organizatör gibi diğer psikolojik yapıları derleyip toparlayan, yönlendiren, sınırlandıran ve hedefe ulaşmayı sağlayan bir

---

[307] Erkızan, Hatice Nur; ***"Çağdaş Aristotalesçi Düşüncede İnsanın Bir Değer Varlığı Olarak Kavranımı"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş. Yalçın) Ankara-2002, sh.239
[308] Ünal, Cavit; **A.g.e., sh.** 3
[309] Ülken, Hilmi Ziya; **Değerler Kültür ve Sanat,** sh.14
[310] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: **A.g.m.,** sh.185

yapıdır. Kişilik sistemini oluşturan faktörler kompleks bir bütün halinde olaya, yere ve zamana göre bireyin değerlerinin oluşumuna ve gelişimine tesir ederler.

Kişilik bireyin davranış ve düşünüş özelliklerinin, ilgilerinin yeteneklerinin organize olmuş bir bütününü ifade eder. İngilizce karşılığı "personality" kelimesi, Latince'de tiyatro oyuncularının yüzlerine taktıkları ve maske anlamına gelen "persona" kökünden gelmektedir.[311] Ancak kişiliği, benliğin bir maskesi olarak izah etmek doğru değildir. Kişilik esasında çeşitli faktörlerin; şuurun, ruhi yapının, fizyolojik ve çevresel faktörlerin bir araya getirdiği insani bir oluş halidir. Bu oluş ile gerçekleşen yapılanma, sosyal hayata bireyin kendine özgü duruşunu göstererek damgasını vuracaktır.

Kişiliğin ortak tanımlamaları, bireyin kendine özgü nispeten kalıcı karakterleri ve özellikleri olarak doğuştan getirdiği veya sonradan kazandığı, bütün duygu, düşünce, ilgi, tutum, kabiliyet, dış görünüşünün, alışkanlıklarının ve çevresine uyum biçiminin özelliklerini içeren bir kavram olduğunu ifade eder.[312] Bu noktada kişilik, bireysel farklara dayanmakla beraber, bireyin şahsi yapısı olarak onun ruhi özelliklerini yansıtan bir kavramdır.

Kişilik insan davranışında kendisini somutlaştırır. Her davranış içerisinde bireylerin kişiliğine ait ayırıcı özellikler bulunur. Zira sosyal davranışın meydana gelmesinde kişilik değişkenleri ve durumsal değişkenler belirleyici olmaktadır.[313] Kişilik yapısı sayesinde insanlar, hazır bir eğilim taşırlar ve belirli durumlar karşısında hangi davranışlarda bulunacaklarını bilirler. Eğilimler ise kişinin şahsiyet vasıflarını (uysallık-uyanıklık, saldırganlık, içe kapanıklık) oluşturur. Bu vasıflar bir biri ile dinamik bir ilişki içerisindedir.[314] Her bir özellik ve vasıfların etkisi ile kişi, sosyal çevreye intibakında farklı duruşları, şekilleri ve davranışları ortaya koyacaktır.

Freud'a göre kişilik, id, ego ve süper ego olmak üzere üç bölümden meydana gelir. İnsanın temel biyolojik içgüdülerini ve dürtülerini ifade eden "id" kişiliğin en ilkel bölümüdür. Yeme, içme, acıdan kaçınma, haz duyma, cinsellik ve saldırganlık temel biyolojik dürtüler arasında kabul edilmektedir. İd haz ilkesi ile çalışır ve yalnızca gerilimlerin azaltılmasını amacıyla bu gibi dürtülerin tatminini ister. Ego, id tarafından uyarılan ihtiyaçları ve isteklerin tatmini için uygun zaman, sosyal yollar ve araçları sağlar. Örneğin ego sosyal

---

[311] Kozacıoğlu, G.-Gördürür H.E.; **Bireyden Topluma Ruh Sağlığı**, (Ed. G. Çörüş), İstanbul-1995, sh.51, Armaner, Neda; ***"Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü",*** Ankara Üniversitesi, İ.F. Dergisi, Ankara-1976, sh.143

[312] Fromm, Erich: **Kendini Savunan İnsan,** (Çev.: N. Arat), İstanbul-1994, sh.58, Köknel, Özcan; **Kişilik,** İstanbul-1985, sh.26, Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji,** İstanbul-1994, sh.253, Başaran, İbrahim E.; **Eğitim Psikolojisi**, Ankara-1978, sh.31, Yılmaz, Ali; **Psikolojik Değerlendirmenin Temelleri, Psikolojik Testler,** Samsun-1999,sh.157

[313] Penner, Louıs, **Social Psychology**, Oxford-1978,sh. 46

[314] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.12-13

dünyayı göz önünde bulundurarak şartlar uygun olana kadar cinsel dürtülerin tatminin geciktirir. Ego temel olarak kişiliğin yönetici bölümüdür. Çünkü dürtülerin ne zaman, nerede ve ne biçimde tatmin edileceğine ego karar verir. Ego id'in talepleri ile süper egonun talepleri arasında aracılık yapmaktadır. Süper ego, anne ve baba ve başkaları tarafından öğretildiği şekliyle toplumun ahlâk kurallarının ve değerlerinin içselleştirilmiş bir temsilidir. Temel olarak bireyin vicdanı olarak değerlendirilmektedir. Süper ego her hangi bir davranışın doğru mu yoksa yanlış mı olduğuna karar verir. Bazı durumlarda kişiliğin bu üç kısmı bir biriyle uyuşmazlık içerisinde olabilir. Ego idin hemen istediğini geciktirebilir, süper ego hem ego hem de id'le savaşır, çünkü davranış bu durumda genellikle süper egonun temsil ettiği ahlâka uygun değildir.[315]

1.6.2.4.2.Kişilikle Alakalı Kavramlar

Kişilik sistemi ferdiyet ve şahsiyet kavramlarıyla yakından alakalıdır. Amiran Kurtkan'ın McIver ve Page'e[316] dayanarak yaptığı izahta ferdiyet ile şahsiyet kavramlarını bir birinden ayırdığı görülmektedir. Ferdiyet esasında kültürünü özümsemiş olan birisinin bunu aşarak kendi kültürüne katkıda bulunabilme kudretine sahip kişiyi ifade eder.[317] Ferdiyetin kriteri her ferdin geri kalan diğer fertlerden ayrı olduğu mânâsına gelmemektedir. Daha çok burada kastedilen mânâ şahsın özerk faaliyet göstermesi, kendi idrakine uygun davranmasıdır. Şahsiyet kavramı ise daha çok sosyalleşme süreci içerisinde toplumun değerleri, normları ve beklentileri doğrultusunda bireyi şekillendirmesini ifade eder. Şahsiyet tipinden ferdiyet tipine geçiş daha çok iş bölümünün karmaşıklaştığı gelişmiş toplumlarda görülmekle birlikte, hiçbir kişi toplumun arzu ettiği şahsiyet tipine bürünmeden ferdiyet aşamasına geçemez. Özetle ferdiyet insanın toplumu etkilemesi, şahsiyet ise toplumun ferdi etkilemesi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla ferdiyet ve şahsiyet kavramlarından hareket eden insanlar, bir birlerinin değerlerini etkilemekte ve bir birlerinin değerlerinden etkilenmektedirler. Söz konusu bu etkileme ve etkilenme değişen şartlara göre değişen ölçülerde sosyal ilişkilere yansımaktadır.[318]

Kişilik yine çoğu zaman Karakter ve mizaç kelimeleri ile birlikte kullanılmakta ve eş anlamlı kabul edilmektedir. Esasında karakter toplumun geneli tarafından ahlâkî özellikleri anlatmak için kullanılır. Davranış sonucundaki sosyal uygunluğa göre karakterli veya

---

[315] Cole, Stephen; **The Sociological Orientation, An Introduction to Sociology,** New york-1979, sh.87-127-Bruno, Frank J.; **Psikoloji Tarihine Giriş,** (Çev.:G. Sevdiren), İstanbul-1996, sh.176-177, Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş II**, İstanbul-1995, sh.538-539

[316] McIver- Page; **Cemiyet,** (Çev.:A. K. Bilgiseven), İstanbul-1969, sh.81-82

[317] Bilgiseven, Amiran K.; **Genel Sosyoloji,** sh.19,142-149; Bilgiseven, Amiran K.; **Türk İslam Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi,** İstanbul-1995, sh.41

[318] Erdoğmuş, Zeki; **Sosyal İlişkilere Analitik Bir Bakış**, Elazığ-1989, sh.16-17

karaktersiz tanımlamaları kullanılır. Davranışını, değer verilen ahlâk kurallarına uygun olarak yönetebilen, sosyal değerler sistemini benimsemiş kişi, karakterli olarak kabul edilir. Karakter ilk yaşlardan başlayarak, bir insanın hayat içerisinde sosyal değerlerin benimsenmesi ve kazanılması ile belirir. Karakter kişiliğin bir yönüdür, ancak kişilik karakteri de içine alan ve insanın kendine ait fiziksel ve ruhsal özelliklerini içerir. Mizaç ise insanın duygusal ve devinimsel hayatının tümüdür. Mizaç da karakter gibi insan kişiliğinin bir yanını oluşturmaktadır.[319] Mizaç olaylar karşısında kişinin duygusal tepkilerinde ortaya çıkar. Öfkeli, sıcakkanlı, hüzünlü ve soğukkanlı olmak üzere dört çeşit mizaçtan bahsedilmektedir. Mizaç farklarının ahlâkî anlamları olmadığı halde; karakter farklılaşmaları belirgin ahlâkî problemler oluşturmaktadır.[320]

Kişilikle alakalı diğer bir kavram da "benlik"dir. Benlik, gelişimsel bir oluşumdur[321] ve insanların kendileri hakkındaki düşünce, duygu ve tutumlarının bir araya gelmesinden oluşur. Ben, tanımı gereği benmerkezcidir, kişilik ise merkezsizleşmiş egodur.[322] Rogers'ın kişilik teorisinde benlik önemli bir yer tutmaktadır. "Benlik ben'i karakterize eden düşüncelerin, algıların ve değerlerin tümüdür; benlik 'neyim ve ne yapabilirim' farkındalığını da içerir. Algılanan bu benlik, kişinin hem dünyayı hem kendi davranışını algılamasını etkiler. Güçlü, olumlu bir benlik kavramı olan kişi, dünyayı zayıf bir benlik kavramı olan kişiden oldukça farklı görür. Benlik kavramının gerçekliği yansıtması gerekmez; bir kişi çok başarılı ve saygın olabilir, ancak kendini tamamıyla başarısız görebilir."[323] Bireyin benlik noktasında kendini konumlandırma ve tanımlama biçimi, onun kişiliği ve değerleri üzerine etkili olacaktır. Değerler, oluşan bu benlik bilinci sayesinde benimsenir, harmanlanır, kuvvetlenir veya değişir.

1.6.2.4.3. Kişilik Türleri ve Değer İlişkisi

Bir kişinin değerleri, bir şahsiyet özelliği olarak düşünülür. Diğer yandan duygusal yönelime, isteklere ve kazanımların paylaşılması hususunda tercihlere tesir eden bireyin sahip olduğu kişilik tipi, değerlerinin niteliğine ve yönüne de etki edecektir.

Bireysel ve sosyal kazanımların paylaşılması hususunda insanlar farklı kişilik tipleri geliştirebilmektedirler. Bu konuda iki farklı kişilik tipi ortaya çıkar: Bunlardan biri Sosyallik Yönelimli (Prosocial) diğeri Bireysellik Yönelimli (Proself) kişilik tipidir. Prososyal bir

---

[319] Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, İstanbul-1994, sh.252
[320] Fromm, Erich; **Erdem ve Mutluluk**, (Çev. A. Yörükhan), sh.70-71
[321] Şerif, Muzaffer ve Carolyn W.; **Sosyal Psikolojiye Giriş –II**, (Çev.: M. Atakay, A. Yavuz), İstanbul-1996, sh.582
[322] Şemin, Refia U.; **Gençlik Psikolojisi,** İstanbul-1992, sh.85
[323] Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş II**, İstanbul-1995, sh.543

davranış, eldeki imkanları diğer kişi yada gruba yönelik tasarruf etme yönelimidir. [324] Sosyallik yönelimli bir kişilik tipindeki insan, işbirliği duygusuna sahip, biz merkezli, destekleyici, yardımsever, dayanışmacı ve eşit paylaşımcı bir yapıdadırlar. Halbuki bireysel yönelimli olanlar ise ben merkezli, bencil, fırsatçı ve rekabetçi olarak "senin kazancın benim kaybım" zihniyetindedirler.

Sosyal kazanımların paylaşılması hususunda genel olarak bireyin kendisine ve topluma yönelik tercihine ve tutumlarına baktığımızda, örneklemin büyük çoğunluğunun (%82,5) toplum yönelimli pro-sosyal kişilik tipi özellikleri, diğer bir kısmı ise (%17,5) birey ve ben merkezli kişilik özellikleri taşıdığı görülmüştür.

Grafik 20: Kişilik Tiplerini Ortaya Çıkarması Açısından Mevcut İmkânların Paylaşımı

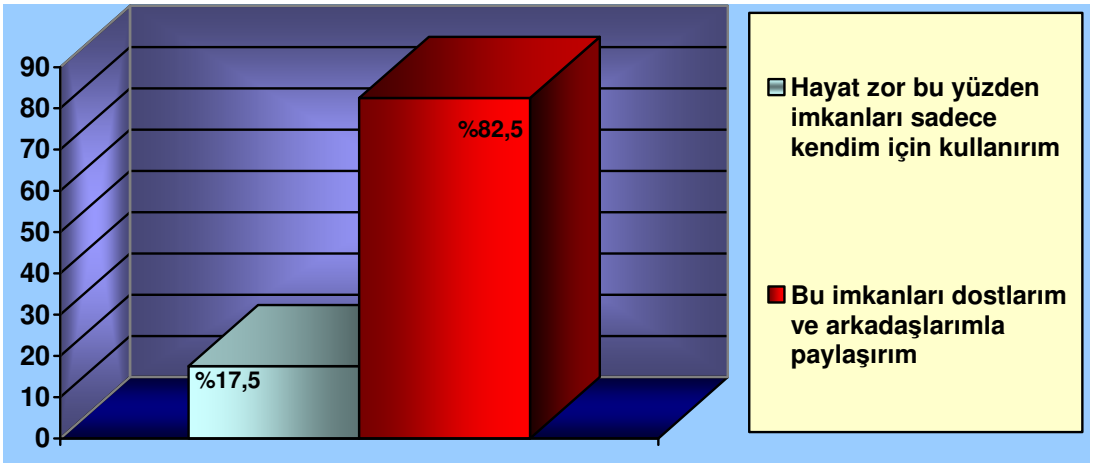

İnsanların kişilik özellikleri doğrultusunda, sahip oldukları değerlerinin işletme içi ilişkilerde etkisini göstermek için Hollanda'da yapılan bir çalışmada; [325] bireysel ve ben merkezli değerlere sahip kişilerin işi kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirirken, sosyal ağırlıklı değerlere ve bakış açısına sahip kişiler, işletmeyi bütüncül olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

Araştırmamız içerisinde bu kişilik özellikleri ile çeşitli değişkenleri çaprazladığımızda önemli bazı farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde kişilik tipine göre, önem verilen ve ideal olarak seçilen değerlere baktığımızda; Tablo 17'de de görüldüğü gibi, ben merkezli bir kişilik yapısına sahip olanların, paylaşımcı ve biz merkezli kişilik yapısına sahip olanlara göre, zenginlik ve girişkenlik değerlerinin daha yüksek bir önem düzeyinde olduğu

---

[324] Bilgin, Nuri; **Sosyal Psikolojiye Giriş,** İzmir-1988, sh.274-275, Bu doğrultuda bir başka sınıflama da şu eserde bulunmaktadır; Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, sh.14-15

[325] Nauta,A.-Carsten, K.; ***"Social Value Orientation, Organizational GoolCancerns and Indepartmatal Problem Solving Behaivor",*** **Journal Of Organizational Behavior**, V.23,2002, sh.199-213

görülmektedir. Diğer taraftan biz merkezli kişilik tipine sahip olanların daha çok manevi, dinî ve ahlâkî değerlerinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 17: Kişilik Tiplerine Göre İdeal Alınan Değerler

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve Özgür Olmak	Toplam
Elinizde çok güzel imkanlar olsa ne yapardınız?	Hayat zor bu yüzden imkanları sadece kendim için kullanır	17	14	3	10	3	48	42	4	141
		12,1%	9,9%	2,1%	7,1%	2,1%	34,0%	29,8%	2,8%	100,0%
		32,1%	9,8%	20,0%	25,0%	23,1%	14,7%	21,6%	20,0%	17,5%
		2,1%	1,7%	,4%	1,2%	,4%	6,0%	5,2%	,5%	17,5%
	Bu imkanları dostlarım ve arkadaşlarımla paylaşırım	36	129	12	30	10	278	152	16	663
		5,4%	19,5%	1,8%	4,5%	1,5%	41,9%	22,9%	2,4%	100,0%
		67,9%	90,2%	80,0%	75,0%	76,9%	85,3%	78,4%	80,0%	82,5%
		4,5%	16,0%	1,5%	3,7%	1,2%	34,6%	18,9%	2,0%	82,5%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2=19.696, df:7, P<0,01

Yine aynı kişilik özelliklerinin mutluluk düzeyleri de farklılaşmakta olduğu görülmektedir. Tablo 18'de de görüldüğü gibi ben merkezli kişilik yapısına sahip olanların, biz merkezli bir kişilik yapısına sahip olanlara göre daha mutsuz olduklarını söyleyebiliriz. Zira ben merkezli kişilik yapısına sahip olanların %71'i, biz merkezli kişilik yapısına sahip olanların ise %81,9'u kendisini çok mutlu veya mutlu olarak görmektedirler. Buna karşılık biz merkezlilerin %16,1'i, ben merkezlilerin de %29'u kendilerini mutsuz olarak görmektedirler.

Tablo 18: Kişilik Tiplerine Göre Mutluluk Durumları

		Hayatınızı bütün yönleri ile değerlendirdiğinizde, mutluluk hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok Mutluyum	Mutluyum	Mutlu Değilim	Hiç Mutlu Değilim	Toplam
Elinizde çok güzel imkanlar olsa ne yapardınız?	Hayat zor bu yüzden imkanları sadece kendim için kullanır	9	91	26	15	141
		6,4%	64,5%	18,4%	10,6%	100,0%
		11,4%	16,1%	23,6%	29,4%	17,5%
		1,1%	11,3%	3,2%	1,9%	17,5%
	Bu imkanları dostlarım ve arkadaşlarımla paylaşırım	70	473	84	36	663
		10,6%	71,3%	12,7%	5,4%	100,0%
		88,6%	83,9%	76,4%	70,6%	82,5%
		8,7%	58,8%	10,4%	4,5%	82,5%
Toplam		79	564	110	51	804
		9,8%	70,1%	13,7%	6,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		9,8%	70,1%	13,7%	6,3%	100,0%

X^2=10,632, df: 3, P<0,01

Diğer taraftan Tablo 19'da da görüldüğü üzere, ben merkezli kişilik yapısına sahip olanların kendilerini, bireysel, rekabetçi ve saldırgan olarak tanımlamaları, biz merkezli

kişilik yapısına sahip olanlara göre daha yüksektir. Fedakârlık ve dayanışmacı tanımlamaların ise biz merkezli kişilik yapısına sahip olan insanlarda daha belirgin olduğu görülmektedir.

Tablo 19: Kişilik Yapısına Göre Kendini Tanımlama

		Arkadaşlar arası ilişkilerinizde en çok aşağıdakilerden hangisi sizi ifade eder?					
		Fedakar	Dayanışmacı	Bireysel	Rekabetçi	Saldırgan	Toplam
Elinizde çok güzel imkanlar olsa ne yapardınız?	Hayat zor bu yüzden imkanları sadece kendim için kullanır	58	53	15	9	6	141
		41,1%	37,6%	10,6%	6,4%	4,3%	100,0%
		14,0%	16,6%	46,9%	34,6%	46,2%	17,5%
		7,2%	6,6%	1,9%	1,1%	,7%	17,5%
	Bu imkanları dostlarım ve arkadaşlarımla paylaşırım	355	267	17	17	7	663
		53,5%	40,3%	2,6%	2,6%	1,1%	100,0%
		86,0%	83,4%	53,1%	65,4%	53,8%	82,5%
		44,2%	33,2%	2,1%	2,1%	,9%	82,5%
Toplam		413	320	32	26	13	804
		51,4%	39,8%	4,0%	3,2%	1,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		51,4%	39,8%	4,0%	3,2%	1,6%	100,0%

X^2=35,346 df: 4, P<0,01

Genel olarak tasnif edilmiş yukarıdaki kişilik sınıflamasını, değerler, sosyal ortam ve birey ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan kişilik tipleri olarak yeniden şöyle sıralayabiliriz;

Bağımlı Kişilik; Geleneğe ve otoriteye bağlı kimselerdir. Belirsizliklerden hoşlanmayan bu kişiler, toplumun koymuş olduğu amaç ve araç değerleri yüksek bir düzeyde benimseme içerisine girmişlerdir.

Şekilci Kişilik; Değişen şartlara uyum sağlayıcı, değerlerin o kadar da önemli olmadığı, amaç değerlerden ziyade araç değerlerin benimsendiği faydacı bir kişilik tipidir. "Bana dokunmayan yılan bin yaşasın" düsturuyla mevcut yapıyı değiştirme gayretinde olmadıkları gibi, olumsuzlukları da görmezlikten gelirler. Bu insanlar için değerlerinin değişmesi önemli değildir.

Bireyci Kişilik; Her şeyin merkezine "ben"i yerleştiren bencil ve çıkarcı kişilik tipidir. Bütün aktiflik ve alınan kararlar bu doğrultudadır. Burada amaç değer, benin rahatı ve mutluluğudur, bu noktada amaç değerlerde dahil olmak üzere bütün değerler araçtır.

Ferdiyet Yönelimli Kişilik; bu kişilik tipi toplumsal hedefler ile bireysel hedefleri dengeleyen, içinde bulunduğu sosyal çevrenin sorumluluğunu taşıyarak onun için çalışan ve yenilikler meydana getirmeye gayret eden dengeli bir kişilik tipidir. Ne kendi benliğini toplum içerisinde kaybetmiş toplumun esiri olmuş, ne de kendi benliğinin ortaya koyduğu ihtirasların esaretine teslim olmuştur. Bu kişi toplum içerisinde kendisine şöyle seslenir; "sen kendinin üstün olmadığı bir kendin olmak mecburiyetindesin." Bu tip kişiler geleneğe bağlı

olmakla birlikte, onun ruhundan ve yaktığı ateşten hareketle yeni gelenekler ve düzenlemeler oluşturabilme kabiliyetine sahip kişilerdir.

Bu doğrultuda insanların sosyal ilişkilerinde takındıkları tavırların mahiyetine ve değerlerinin yönüne göre bir başka sınıflama da aşağıdaki şekilde görülmektedir. Kişinin değerlerinin oluşmasında etkili olan temel kişilik özelliklerini şöyle belirtebiliriz:[326]

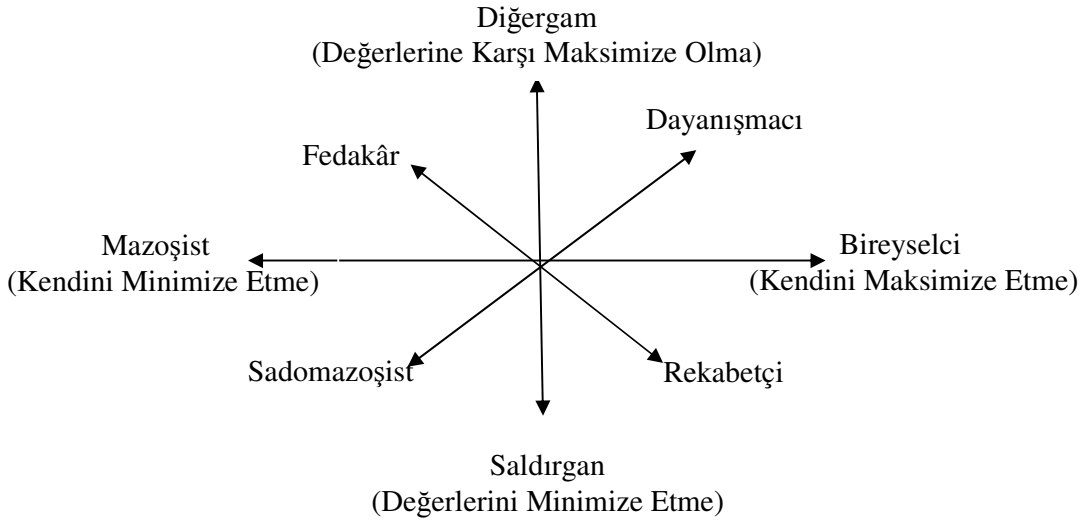

İnsanlarla ilişkiler içerisinde genel kişilik özellikleri itibariyle örneklemin kendini tanımlamasına bakıldığında, büyük bir kısmının Fedakâr(%51,4) ve Dayanışmacı (%39,8) olduğu görülmektedir. Yine örneklem içerisinde insanlarla olan ilişkilerinde bireysel bir tavır takınanlar %4, Rekabetçi olarak kendilerini görenler %3,2 düzeyinde olmakla birlikte, kendilerini saldırgan olarak ifade edenler %1,6 oranında bulunmaktadır.

Grafik 21: Örneklemin Kişilik Tipleri Açısından Kendisini Tanımlaması

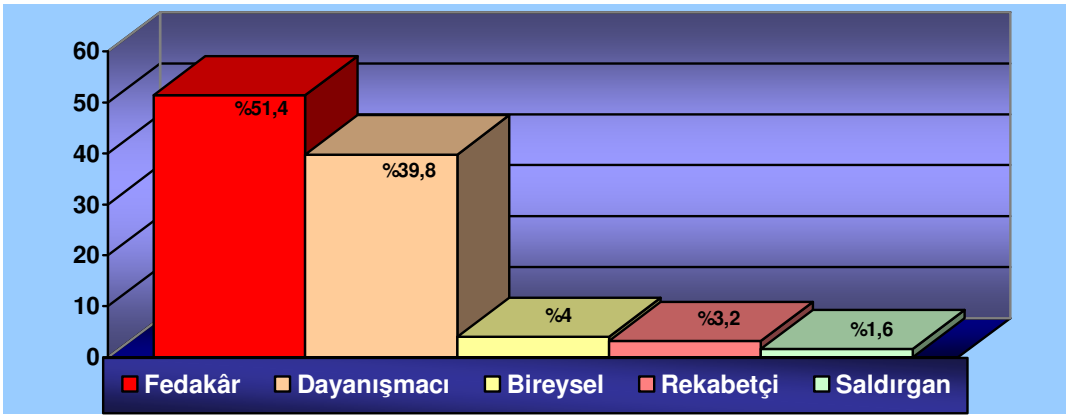

[326] Lorne G. Hulbert- Marial. C. D. Silva- G. Adegboyega: ***"Cooperation in Social Dillemmas and Allocentrism: A Social Values Approach",*** **European Journal of Social Psychology**. 31, 2001, sh.643-644 Bu tabloya çok yakın bir sınıflama da "Ring Measure of Social Values" adıyla şu kaynakta geçmektedir.: Hertel G.- Fıedler, K.; "***Fair and Dependent Versus Egoistic and Free: Effects of Semantic and Avaluative Priming on The Ring Measure of Social Values"***, **Europan Journal of Social Psychology,** V.28,1988, sh.56-57

Değerlerle kişilik tipleri arasında büyük bir uygunluk vardır. Zira her kişilik tipi belirli değerleri daha önemli bulur. Örneğin bireyselciler daha çok kendilerine yönelik birikim yapmayı arzulayan ve sosyal kazanımların sürekli kendilerinden yana olmasını isterler. Bireyselcilerin kazanımlara dönük olan iktisadî değerlerinin ağır basması, paylaşmayı ve fedakârlığı ön gören dinî değerlerinin, diğerlerine göre daha az önemli olması beklenir. Bu itibarla her kişilik tipindeki insanlar, farklı değerleri ideal olarak kabul eder ve benimserler. Yaptığımız araştırma içerisinde de kişilik tiplerine göre ideal alınan değerler farklılaşmaktadır. Araştırma sonuçlarına önemli farklılaşmaları göstermesi bakımından iktisadî değerlere baktığımızda, saldırganların ve bireyci bir kişilik tipine sahip olanların bu değerleri diğerlerine oranla daha önemli buldukları görülmektedir. Diğer taraftan dinî değerleri, fedakâr ve dayanışmacı kişilik tipine sahip olanlar önemli bulmaktadırlar. Yine rekabetçi ve bireyci kişilerin sosyallik ve girişkenlik değerlerini önemli buldukları görülmektedir.

Tablo 20: Kişilik Tiplerine Göre İdeal Alınan Yüksek Değerler

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve Özgür Olmak	Toplam
Arkadaşlar arası ilişkilerinizde en çok aşağıdakilerden hangisi sizi ifade eder?	Fedakar	27	78	6	29	6	170	86	11	413
		6,5%	18,9%	1,5%	7,0%	1,5%	41,2%	20,8%	2,7%	100,0%
		50,9%	54,5%	40,0%	72,5%	46,2%	52,1%	44,3%	55,0%	51,4%
	Dayanışmacı	17	58	7	9	4	130	89	6	320
		5,3%	18,1%	2,2%	2,8%	1,3%	40,6%	27,8%	1,9%	100,0%
		32,1%	40,6%	46,7%	22,5%	30,8%	39,9%	45,9%	30,0%	39,8%
	Bireysel	4	2	1	1	1	14	8	1	32
		12,5%	6,3%	3,1%	3,1%	3,1%	43,8%	25,0%	3,1%	100,0%
		7,5%	1,4%	6,7%	2,5%	7,7%	4,3%	4,1%	5,0%	4,0%
	Rekabetçi		2	1		1	11	10	1	26
			7,7%	3,8%		3,8%	42,3%	38,5%	3,8%	100,0%
			1,4%	6,7%		7,7%	3,4%	5,2%	5,0%	3,2%
	Saldırgan	5	3		1	1	1	1	1	13
		38,5%	23,1%		7,7%	7,7%	7,7%	7,7%	7,7%	100,0%
		9,4%	2,1%		2,5%	7,7%	,3%	,5%	5,0%	1,6%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

X^2=56,129, df;28, P<0,01

Jung ise duygusal potansiyeli, psişik enerjinin ve ilgin yönünü göz önünde bulundurarak, kişilik tiplerini, içe dönük (introvert) ve dışadönük (extrovert) olarak ikiye ayırır.[327] Bu sınıflama çerçevesinde içedönük kişilik tipine sahip olanlar, utangaç, çekingen, yalnız başına çalışmaktan hoşlanan münzevi tiplerdir. Bunlar yaşadıkları duygusal çatışmalar esnasında içlerine kapanırlar ve iç hayatlar ile aşırı ilgilenirler. Neşelerini veya kederlerini diğer insanlarla paylaşmak istemezler. Dışa dönükler ise toplumsal çalışmalardan hoşlanan, ortak değerleri benimseyen atılgan kişilerdir. İlgileri dışa dönüktür ve duygularını ve problemlerini başkalarına açabilirler. Keirsey'e göre dışa dönük kişiler, toplumsallığa olan

[327] Bruno, Frank J.; **Psikoloji Tarihine Giriş,** (Çev.:G. Sevdiren), İstanbul-1996, sh.188-189

ihtiyaçlarıyla insanlar tarafından enerjilendirilmiş veya akort edilmiş gibi gözükürler. İnsanlarla konuşmak, oynamak, onlarla çalışma bu tiplerin enerji kaynağıdır. Uçta olan dışa dönük bir kişi, sabahın ikisinde bir toplantıyı veya partiyi terk ederken, muhtemelen bir diğerine gitmeye hazır durumdadır. Dışa dönük kişi girişken, içe dönük kişi dar kalıplar içerisinde sıkışmıştır. Tek başlarına çalışmak, yalnız kalmak, okumak, düşünme, tasarlamak bir kaç kişinin olmadığı faaliyetlere katılmak içe dönük kişilerin enerji kaynaklarıdır. Bu sebeple her hangi bir toplantı veya partiye gittikten sonra içe dönük kişi, makul bir saatten sonra eve gitmeye hazırdır. [328]

İnsan, hayatı yaşarken başından geçenleri; mutluluklarını veya problemlerini, hislerini veya isteklerini, kişilik yapısına göre belirli oranlarda diğerleriyle paylaşır. İnsanların hayatlarına konu olan hususları paylaşma durumları, genellikle onların içe ve dışa dönük kişilik tiplerini yansıtır. Bu itibarla örneklem içerisinde, içe ve dışa dönük kişilik özellikleri gösteren kişilerin dağılımını tespit etmek amacıyla, kişilerin yaşantı ve duygularını diğer insanlarla ve arkadaşlarıyla paylaşıp paylaşmadığını araştırdık. Bu doğrultuda hazırladığımız "Yaşantı ve duygularımı kendime saklamak yerine arkadaşlarımla açıkça tartışmaktan hoşlanırım" ifadesine katılım düzeyleri şu şekilde olduğu görülmüştür; örneklemin %39,8'i bu ifadeye kesinlikle katılmakta iken, %38,1'i Katılmakta, %5'i kararsız kalmakta, %12,1'i Katılmamakta ve %5,1'i Kesinlikle katılmamaktadır. Bu oranlarda göstermektedir ki, katılımcıların büyük çoğunluğu (%77,9) dışa dönük kişilik özellikleri sergilemekte iken, az bir bölüm(%17,2) içe dönük kişilik özellikleri göstermektedir.

Grafik 22: İçe ve Dışa Dönük Kişilik Özellikleri Açısından Katılımcıların Durumları

"Yaşantı ve duygularımı kendime saklamak yerine arkadaşlarımla açıkça tartışmaktan hoşlanırım"

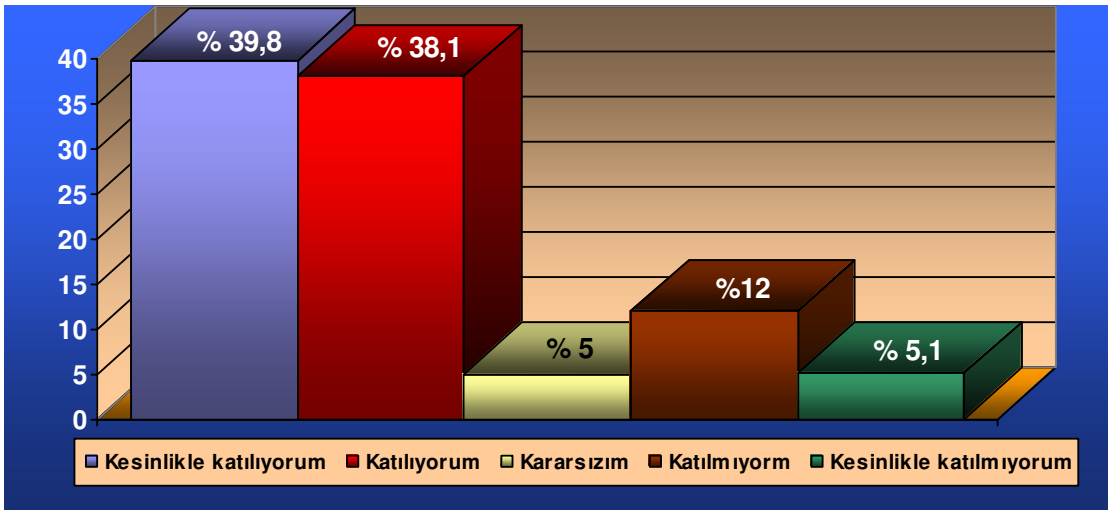

[328] Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, sh.258 Tolan, Barlas-İsen, Galip- Batmaz, Veysel; **Sosyal Psikoloji**, Ankara-1991, sh.160

2. SOSYAL YAPI FARKLILAŞMALARI VE DEĞER DEĞİŞMELERİNİN KURUMSAL TAHLİLİ

Sosyal yapı en genel sosyal sistem olarak, organize olmuş sosyal ilişkileri, örgütleri, birlikleri, kurumları ve kalıplaşmış değer sistemlerini içinde barındıran dinamik bir bütündür. Sosyal yapı statik değil, değişen ve gelişen bir bünyevi özelliğe sahiptir. Bu itibarla insanlar dünya üzerinde toplum halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren kurmuş oldukları sosyal yapılar zamanla çeşitli faktörlerin etkisiyle değişmiştir. Değişmenin sosyal sistem içerisinde yaygınlık arz ederek genele yayılması sonucunda meydana gelen farklılaşmalar ise farklı tanımlamalar kullanılarak ifade edilmiştir.

Sosyal yapıda meydana gelen değişmeler dikkate alındığında, insanların geleneksel, modern ve postmodern olmak üzere üç büyük toplum tipini yaşadığından bahsedilmektedir. Bu toplum tiplerinin her biri kendi şartlarında bireylerin yaşaması ve davranması için farklı müessese ve değer yargıları geliştirmişlerdir. Bu sebeple her toplum tipi farklı özellik arz etmekte ve orada hayatın rengi farklı olmaktadır. Değerler de sosyal yapıya bağlı olarak bu süreç dahilinde farklılaşmakta ve değişmektedir. Örneğin sanayi öncesi geleneksel toplum tipini karakterize eden, cinsiyet rollerinin keskinliği meselesi, modern toplumlarda artan benzer cinsiyet rollerine dönüşmüş ve en nihayetinde postmodern toplumlarda cinsiyet karışmasına yenik düşmüştür.

Ancak bahsedilen bu diyalektik yürüyüş, bütün toplumları kapsamamakta, toplum bütün olarak yapısal değişimleri gösterememekte; bazı toplumlar hem gelenekselliğin hem de modernliğin ayak izlerinin taşıyıcısı olabilmektedirler. Yani modern bir toplumda geleneksel değerler ile modern değerler iç içe bulunabilmektedir. Bu açıdan her ne kadar sosyal yapı içerisinde farklı yönde değişmeler gerçekleşse de, her toplum aynı faktörlerin meydana getirdiği değişmeleri, sahip oldukları kültürel özellikleri itibariyle farklı bir süreçte yaşamakta ve sonuç bir birine benzememektedir. Dolayısıyla bütün toplumları ortak bir şekilde böylesine keskin ayrımlar ve tanımlamalar ile izah etmek doğru değildir.

Zira yaptığımız araştırma içerisinde kendisini modern ve geleneklerine bağlı olarak tanımlayanlar bulunduğu gibi, her iki yapının özelliklerini de kendisinde bulunduğuna inanan ve kendisini "biraz modern ve biraz geleneklerine bağlı" olarak tarif eden kişilerin sayısı az değildir. Grafik 23'deki sonuçlara göre örneklemi oluşturan insanların, geleneksel yönleri

önemli olmakla birlikte, modernleşme doğrultusunda bir yönelimlerinin de bulunduğu görülmektedir.

Grafik 23: Geleneksellik ve Modernlik Açısından Tanımlama Düzeyleri

Sosyal değişme toplumsal etkileri bakımından iki seviyede ele alınmıştır. Bunlardan ilki değişmenin birey boyutunda meydana gelenleridir ki, yayılma, öğrenme, kültürleşme, haberleşme, sosyalizasyon ve modernleşme süreçlerini ifade eder. Burada bireylerin değişme eğilimleri ve düzeyleri esas önemli olan konudur. İkincisi ise sosyal sistem düzeyinde değişmelerin ele alınmasıdır. Bu süreç içerisinde kalkınma, bütünleşme, farklılaşma ve uyum bulunmaktadır.[329] İşte günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerin en büyük hedefi haline gelen küreselleşme ve modernleşme gibi süreçler, hem bireysel düzeydeki bir değişmeyi hem de sosyal sistemdeki değişme ve farklılaşmayı ifade etmektedir.[330]

2.1.Geleneksel Toplumlardan Modern Topluma Değer Farklılaşmaları

2.1.1.Geleneksel Toplum

Geleneksel toplum en genel anlamıyla geleneğin veya geleneksel değerlerin hakim olduğu toplum biçimi olarak tanımlanır. Geleneksel toplum, modern toplumun sanayileşme, şehirleşme, bireyleşme, akılcılık, piyasa ekonomisi gibi özelliklerine sahip değildir. Tarıma dayalı ev içi üretimin olduğu bir ekonomik yapı vardır. İnsan ilişkileri duygusal, samimi ve yüz yüzedir. Sosyal bağlar oldukça kuvvetlidir. Aile ve birincil ilişkiler hakimdir. Kitlesel bir okuryazarlık oranı yoktur. Sosyal hareketlilik yavaştır. Değişme geleneklerin belirlediği

[329] Türkdoğan, Orhan; **Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme**; İstanbul-1988, s74
[330] Kaya, Yaşar; "***Modernleşme",*****Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** Sayı, 13, Konya-1999, sh. 447

sınırlar çerçevesinde gerçekleşir ve geleneksel yapı büyük ölçüde değişmeden muaf kalır. Toplumun alt unsurları sürekli olarak toplumun bütünlüğü için çalışırlar. [331]

Geleneksel toplumlarda sosyal düzen adetlere, geleneklere ve dine göre düzenlenir, sosyal ilişkiler ise akrabalık bağları üzerine şekillenir. Zira bu toplum yapısında akrabalık bağları çok kuvvetlidir. Sosyal kontrol vasıtalarının kuvvetli olduğu böyle bir toplumda değerler nesilden nesile önemli farklılaşmalar görülmeden geçmiştir. Bu yönüyle değerler, toplum içerisinde sosyal hayatın odağında yer almakta ve bireylerin benimseyeceği değerler hazır olarak ona sunulmaktadır. Sunulan değerler ise yine toplum tarafından sıkı bir denetim ile kontrol edilmektedir.

Geleneksel toplumlarda kişiler arası münasebetin yakın, normların ve kuralların çok sıkı bir şekilde ferdi sarmasından dolayı şahsiyet kişiye değil topluma bağlı ve ona aittir.[332] Toplumsal yapının ortaya koymuş olduğu bu kişilik biçiminden sapmalar hoş karşılanmamaktadır. Toplumun belirlediği ve istediği istikamette beklenilen davranışları sergileyenler, toplum tarafından olumlu karşılanıp kişilik bütünleşmesi sağlanırken, toplumun beklemediği davranışları sergileyenler toplumsal vicdana dokunduğu oranda tepkiyle karşılanmaktadırlar.

Geleneksel dünyada değerlerin tanımlanmasında din kurumunun büyük bir rolü vardır.[333] Sosyal yapının kurumsal işleyişi içerisinde merkezi bir yerde bulunarak eksen kurum olma özelliği taşıyan din, sadece medreselerde veya mekteplerde değil, aile hayatında ve sosyal çevrede olmak üzere geniş bir yelpazede bireylerin eğitimine etki eden bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle geleneksel toplumlarda dinin ve ailenin, değerlerin tanımlanmasında ve kazanılmasında en önemli etkiye sahip kurumlar olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.2. Modernleşme

Modern kelimesinin kökeni Latince "modernus"dan gelmektedir. Modernus, "modo"dan türemiş bir kelimedir. Modo eski Latince'de "hemen şimdi" demektir.[334] Modernlik ile modern toplum arasında farklılık olduğu kabul edilir. Modern toplum batı toplumsal ve siyasî örgütlenmesinin idealleştirildiği, durağan olmuş bitmiş bir şeydir. Modernlikte ise değişme vardır.[335] Modern olmak, içinde yaşanılan çağın bilincinde olmak

---

[331] Armağan, Mustafa; **Gelenek**, İstanbul-1992, sh.63-64
[332] Ziyalar, Adnan: **Sosyal Psikiyatri,** İstanbul-1999, sh.39
[333] Aktay, Yasin; ***"Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi",*** Değerler Eğitimi Dergisi,C.I, Sayı 3, İstanbul-2003, sh. 28
[334] Kızılçelik, Sezgin- Erjem, Yaşar; **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü,** Konya-1992, sh.299
[335] Köker, Levent; **Demokrasi Üzerine Yazılar,** İstanbul-1990, sh.160

demektir. Başka bir ifadeyle modernlik, radikal değişmeler sonucunda, değişen anı yüceltmektir.[336] Yani modern bu güne ait olan bir şeydir. Aynı şey yarın daha başka ve daha modern olabilir.

Modernleşme kavramı ise düzenli olarak gelişme sosyolojisinde iktisadî gelişmelerin geleneksel toplumsal yapılar ve değerler üzerindeki etkilerine işaret etmek amacıyla kullanılmıştır.[337] Bu haliyle bir süreci ifade eden modernleşme kavramı, eski zamanların toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişme anlamına gelmektedir. Modernleşmenin 5.yüz yıla kadar uzandığı belirtilmektedir. Kelime Latince "modernus" biçimiyle artık resmen Hıristiyan olduğu kabul edilmiş olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmıştır. İçeriği değişse de eski olandan yeni olana geçildiğini, yeni olanın hakim olduğunu belirtmektedir.[338] Bu açıdan modernleşme özellikle Batı toplumunun gelişim seyrini ifade eden bir kavram olarak görülmekle birlikte, kitlevi üretime dayalı endüstriyel kompleksleri, artan eğitim seviyesini ve şehirleşmeyi, büyü ve dinin gerilemesini, düşünce ve hareketlerin aşırı derecede akılcılaşmasını, aşırı bireyciliği ve diğer ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel değişmeleri içeren bir kavramdır.[339] Dolayısıyla modernleşme geleneksel hayat tarzından daha karmaşık, teknolojik yönden ileri ve hızla değişen bir hayat tarzına yönelmeyi ifade eder. Çoğu yazar ise bu değişimde yer ve zamandan ziyade zihniyetteki değişimi ele almaktadırlar.[340] Bu doğrultuda genel olarak modernleşme, sekülerleşme, sanayileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, şehirleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçlerini kapsayan bir terim[341] olduğunu söyleyebiliriz. Teknolojide ve sanayide meydana gelen yenilikler, iş kollarının farklılaşması ve yeni mesleklerin ortaya çıkışı, bireylerin hem sosyal bir hareketliliği yaşamasını, hem de kabiliyetlerinin bu sürece uyum sağlanmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte yaşanan göç ve şehirleşme, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, okuryazarlık oranlarının artması gibi gelişmeler, bireylerin tutum ve değerlerinde de önemli değişmeleri beraberinde getirmiştir.

Modernleşme kavramının sosyal bilimler alanındaki incelemeleri 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde modernleşme ilerleme fikri ile birlikte değerlendirilmiş Turgot, Condorcet, Comte ve Saint-Simon gibi zamanın etkili düşünürleri, insanlık tarihinin zorunlu olarak ilerlemeye yol açtığını ve modernleşmenin gelinen en yüksek nokta olduğunu

---

[336] Demirhan, Ahmet; **Modernlik,** İstanbul-1992, sh.17-18
[337] Featherstone, Mike; **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü,** İstanbul-1996, sh.26-27
[338] Habermas, Jürgen; "***Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje",*** Postmodernizm, (Hzr. N. Zeka), İstanbul-1994, sh.31
[339] Der Leo H.V.-Reijen, W.V.; **Modernleşmenin Paradoksları**, (Çev. K. Canatan), İstanbul-2003, sh.13-15
[340] Şenel, Alaaddin; **Siyasal Düşünceler Tarihi,** Ankara-1991, sh. 23
[341] Best, Steven- Kellner, Douglas; **Postmodern Teori,** (Çev.; M. Küçük), İstanbul-1998, sh.15

belirtmişlerdir. [342] Inglehart'a göre modernleşme teorisinin temelinde yer alan iki önemli iddiayı Karl Marks ve Max Weber yapmıştır. Karşıt görüşlere sahip bu kişilerden Marks'a göre ekonomik ve teknolojik değişmeler, siyasî ve kültürel değişmelere sebep olarak belirleyici olmuşlardır. Weber ise kültürün ve değerlerin etkisinin, ekonomiyi ve siyasî hayatı şekillendirdiğini belirtmektedir.[343] Bu açıdan modernleşmeyi doğuran esas faktör Marks'a göre kapitalizm, Weber'e göre ise rasyonelleşmedir.[344] Weber modernleşmeyi insanları kuşatan ve mahsur bırakan "demir kafese"[345] benzetmektedir.

Diğer taraftan modernleşme, özellikle gelişmelerini batı istikametinde belirleyen az gelişmiş ülkelerin kalkınma hamlelerini ve reform hareketlerini de ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu mânâda modernleşme gelişmekte olan ülkelerin liderleri ve elitleri tarafından izlenen bir dizi politikalara verilen ad olarak kullanılır.[346] Burada batı toplumlarının daha önce modernleştiği kabul edilmektedir. Ancak batı toplumları modernleşme safhasını dört asırda ve kendiliğinden gerçekleştirmesine karşılık, batılı olmayan toplumlar bunu daha kısa bir süre içerisinde çeşitli (intelijensiya) müdahalelerle yapmaya çalışmaktadırlar.[347] Bu durumda modernleşme gerçekleştirilmek istenen bir değişim süreci olmaktan ziyade, ülkelerin gelişimi için varılması gereken bir hedef olarak görülmekte ve algılanmaktadır. Ancak bu süreçte çoğu zaman sosyal değişmelerle birlikte kültür empozesi de gerçekleştiği görülmektedir.[348]

Bu düşünceler sosyoloji açısından iki önemli modernleşme modelinin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Modernleşme modelleri olarak, Klasik Modernleşme ve Çağdaş Yaklaşımlar olarak iki farklı modelden bahsedilmektedir. Klasik modernleşme, batıya doğru bir evrimi ifade eder. Çoğu zaman modernleşmeyi Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da 17. Ve 19. yy'la kadar gelişmiş bulunan sosyal, ekonomik ve siyasî sistem tiplerine doğru bir değişim süreci olarak tanımlanmıştır. Bu itibarla, bu görüşe mensup olanlar, bütün toplumlar birbirine benzeyeceğini savunmaktadırlar. Oysa klasik anlayışın yanlışlığı batılılaşma ile modernleşmeyi bir tutmasıdır. Modernleşmeyi belirleyen unsurların zorunlu olarak batıdan gelmesi gerekmez. Yine klasik modernleşme taraftarlarının modernleşme her zaman iyidir düşüncesi hatalıdır. Zira modernleşme beraberinde anomi, yabancılaşma, uyuşturucu

---

[342] Der Leo H.V.-Reijen, W.V.; **Modernleşmenin Paradoksları**, (Çev. K. Canatan), İstanbul-2003, sh.17
[343] Inglehart, Ronald-Basanez, Migueland Moreno, Alejandro; **Human Values and Beliefs; A Cross-Cultural Sourcebook,** Usa-1998, sh.7-8
[344] Poole, Ross; **Ahlâk ve Modernlik,** (Çev. M. Küçük), İstanbul-1993, sh.45
[345] Weber, Max; **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu,** (Çev.: Z. Avroba), İstanbul-1985
[346] Smith, Anthony D.; **"Toplumsal Değişme Anlayışı ve İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi",** (Çev.Ü Oksay),., No.45, İzmir-1988, sh.66-67
[347] Köker, Levent; **Demokrasi Üzerine Yazılar,** İstanbul-1990, sh.151-153
[348] Türkdoğan, Orhan; ***"Türk Modernleşme Modeli",*** **Yeni Türkiye,** S.23-24, Ankara-1998, sh.1625

kullanımı ve çeşitli sapma davranışları da getirmektedir. Çağdaş yaklaşımlar ise bu hatalardan uzaklaşmak çabasındadırlar. Çağdaş yaklaşımlar modernleşmeyi batıda görülen teknik ile iktisadî değişmeden çok sosyo-politik değişme olarak ele almaktadırlar. Bunlara göre modern toplumun özellikleri şehirleşme, yaygın eğitim, iktisadî zihniyette ticarileşme, geniş çapta sosyo-kültürel ilişkiler ve yüksek katılma seviyesi, kozmopolitlik, kitle haberleşme vasıtalarının etkinliği, geniş çapta teknolojik yeniliklerdir.[349]

Robbins, modern toplumun özelliklerini, şehirleşme, yaygın eğitim, iktisadî zihniyetle ticarileşme, geniş çapta sosyo kültürel ilişkiler ve yüksek katılma seviyesi, hetorojenlik ve kozmopolitlik, kitle haberleşme araçlarının etkinliği ve geniş çaptaki teknolojik yenilikler olarak ifade eder. Rogers modern toplum ve yaşama biçiminin unsurlarını saymak suretiyle modernleşmeyi izah etmeye çalışmıştır. Rogers okluma yazma, kitle haberleşme vasıtalarının gelişimi kozmopolitlik gibi temel önceliklerin, esnek ve değişmeye yatkın şahsiyetin başarı motivasyonu ile desteklenmesi ile ortaya çıkan modern hayatı modernleşme olarak belirtmektedir.[350]

Modern toplum aydınlanma düşüncesinin benimsendiği temel değerler arasında yer alan "bireysel özgürlük"le uyumlu, ekonomik, kültürel ve siyasal özellikler gösteren bir toplum tipidir. Ekonomide serbest piyasa, kültürde insanın "birey olmak" esasında diğerleriyle eşitliği kabul eden, bireysel farklılıklara müsamaha gösteren, bir normlar sistemi benimsemiş olan, siyasette sınırsız düşünce temsili-demokratik olan bir toplumdur. Somutlaştırmak gerekirse modern toplum ileri sanayileşmiş, kapitalist, devlet ile her biri özerk bireylerden geldiği kabul dilmektedir.[351] Böyle bir toplumsal sistem içerisindeki bireyler, çok sayıda kurum içerisinde yaşamaktadırlar. Bu kurumlardan her biri birey ile karşılaştığı ve kesiştiği noktalarda, kendi kurumlarının değer yargılarına ve normlarına yönelik davranışları beklemektedirler. Bu tür bir kişiliğin bireye ilave bazı yüklerin gelmesine sebep olmaktadır. Kurumsal yapılar arasında hareketi esnasında birey, elbise dolabındaki ceket gibi oynadığı rolleri de değiştirmek zorunda kalmaktadır. Bu durumda kişiliği ile oynadığı roller arasında büyüyen bir mesafe ortaya çıkmaktadır.[352] Bu yönüyle bireyin bütünlüğünü idealleştirirken aynı zamanda onun parçalı bir özne haline de gelmesine sebep olmuştur.

Özellikle geçiş sürecindeki toplumların modernleşme düzeylerini ölçmek için çeşitli kriterlere dikkat edilmektedir. Doob tarafından modernleşme düzeyini tespit etmek için

---

[349] Bayhan, Vehbi;**Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma,** Ankara-1997, sh.130
[350] Tezcan, Mahmut, **Sosyal ve Kültürel Değişme**, sh.88-89
[351] Köker, Levent; **A.g.e.,** sh.145-150
[352] Zıjderveld, Anton C.; **Soyut Toplum,** Ankara-1989, sh.122

hazırlanan ölçek şu konuları irdeler; Zaman kavramı, zamana önem vermek, geçmişe değil geleceğe önem vermek, Devlet faaliyetlerine karşı olumlu tavır takınmak, İyimserlik ve kişinin kaderini kendisinin kontrol ettiğine inanmak, Vatanseverlik, Bilim ve determinizme inanç, İnsanlara güven duygusu, Ulusal liderlere karşı olumlu bir tutum, Geleneksel inançları önemsememek. Yine Inkeles de Arjantin, Şili, Hindistan, İsrail, Nijerya ve Bangladeş'te yapmış olduğu araştırmalarda; yeni tecrübelere açıklık, Ana baba otoritesinden bağımsızlık, Vatandaşlık faaliyetleri ile ilgili katılım, Zamanla ilgili olma (zamanında işleri yapma, planlama). [353]

Esasında geleneksel toplumdan modern topluma doğru geçişi ifade eden modernleşme tanımlamalarda ortak olarak öne çıkan husus, sosyal sistem içerisinde bazı değerlerin değişmesidir. Her şeyden önce değerlerin doğasında, soyut olan bir karakterden somut olana doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Modern toplumda maddeci değerlerin ön planda olduğu görülmektedir. Geleneksel toplumlarda değer yargıları ölçülemeyen bir özellikte iken, toplum modernleştikçe değerler ölçülebilen bir karaktere bürünmüştür. Değerlerin sayısal rakamlara indirgenmesi toplum içerisinde çıkarcı ve bireysel çıkışların oluşmasına, onların bütünleştirici etkisinin de azalmasına sebep olmuştur. Geleneksel toplum, bireylerin değerlerinin içselleştirmesini vicdanda sağlayarak, onlara vicdani bir sorumluluk yüklemekteyken, modern toplum bireylere çoğu zaman içselleştiremedikleri ama uymak mecburiyetinde oldukları kurallar ve sınırlar çizmektedir.

Geleneksel toplumlardan modern toplumlara geçişte, özellikle değer yargılarının nitelendirilmesinde bir değişme olmuş, ayıp, suç ve günah kavramları terk edilmiş ancak yerine faydalı ve geçerli olanları konulamamıştır.[354] Yine modern medeniyet ahlâkî ve ruhi niteliklere, değerlere yer vermeyerek, tek taraflı maddi bir ilerleme kaydetmiştir. Bu süreç ve yapılanma içerisinde, değerlerdeki gelişme ve duyarlılık maddi gelişmeden geri kalmıştır. Munreo modern şehirde ahlâkî değerlerin zayıfladığını ve pek çok suç türünün şehirle birlikte anıldığını belirtmektedir. O'na göre kalpazanlık, yalancı şahitlik, zimmet, irtikap ve dolandırıcılık gibi suçlarla genellikle şehir hayatında karşılaşılmaktadır.[355]

Değerleri yaşamak açısından geleneksel insan, belirli anlamlara ve amaçlara sahip roller bütününü yerine getirmekte; bir aileye, bir ülkeye, bir devlete ve bir dine bağlı durumdadır. Modern insan için müşterek değerlerden bahsetmek güçtür. Gelenekten kopan insan, hayatını, her hangi bir kutsala göre değil, kendi aklıyla düzenlemek zoruna olan salt

---

[353] Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, İstanbul -1988, sh.276-280
[354] Ziyalar, Adnan: **A.g.e.,** sh.42
[355] Martindale, Don; ***"Şehir Kuramı",*** (Çev.: F. Onuç), **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul.-2000, sh. 46-65, 96

dünya adamı, yani seküler bir karakterdedir.[356] Buradan hareketle sosyal değerlerin genel karakteri açısından modern toplumun değerlerinin, aşkınlıktan uzak, akılcı, dış görünüşlüğü ön plana çıkaran değerler olduğunu, bunun yanında geleneksel değerlerin ise modernliğin aksine aşkın, soyut, sezgisel ve mahremiyetçi bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal değerlerin bu iki genel yapısal tipi içerisinde yer alan değerleri sıralayacak olursak; modern kategorisinde yer alan değerler; evrensellik, eşitlik, doğayla birlik, barışseverlik, özgürlük, insan hakları, demokrasi bağımsızlık, çevrecilik, refah içinde olmak, sosyal bütünlük, sosyal düzen, sevecen olmak, iyi bir dış görünüş/imaj, kendine saygı, sosyal itibar, çevresinde etkili olmak, hırslı olmak, kontrol gücü, sosyal güç, başarılı olmak, cesur olmak, temizlik, sağlık, zenginlik, yaratıcılık/yapıcılık, araştırıcılık, değişik bir hayat, akıllı olmak, geniş görüşlü olmak, heyecan verici bir hayat ve kendini belirleyebilmek bulunmaktadır. Geleneksel değer kategorisinde ise; adalet, bilgelik, ciddiyet, kibarlık, dürüstlük, sadakat, sevgi, dostluk, insanlık, şeref, bereket, hayatın anlamı, iç huzuru, maneviyatın önemi, geleneklere saygı, ahlâklı ve faziletli olmak, dindarlık, otoritelere itaat, ait olma hissi, ebeveyne ve yaşlılara saygı, yardımsever olmak, aileye bağlılık, hiyerarşiye itibar, tutumlu olmak, bir işte kararlı olmak, tedbirli olmak, kendini kontrol etmek, işlerde acele etmemek, iyiliğe müteşekkir olmak, alçak gönüllü olmak, mutedil olmak sorumluluk taşımak gibi değerler bulunur. [357] Bu değer kategorileri çerçevesinde oluşan tanımlamalar ile anketimize katılanlardan kendisini geleneksel olarak ifade edenler, başta din olmak üzere manevi değerlere, yakın ve samimi ilişkilere önem verirken, kendisini modern olarak tanımlayanlar, daha çok maddi değerlere ve bireysel mutluluğa önem vermektedirler. Genel olarak bu değer farklılaşmalarını şöyle gösterebiliriz;

Geleneksel Toplum (Cemaat/Mekanik Dayanışma)	**Modern Toplum** (Cemiyet/ Organik Dayanışma)
Biz Duygusu	Ben Duygusu
Toplum	Birey
Soyut/Manevi Değerler	Somut/Maddi Değerler
Mahremiyetçi	Gösterişçi
Gelenek/Töre	Hukuk
Vicdan	Kural
Din ve Büyü	İdeoloji ve Bilim

[356] Toku, Neşet; ***"Değerlerin Dilemması; Subjektiflik ve Objektiflik",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Ş.Yalçın) Ankara-2002, sh.102

[357] Aydın, Mustafa; ***"Gençliğin Değer Algısı; Konya Örneği",*** **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.I, S.3, İstanbul-2003, sh.124-130

Geniş Aile	Çekirdek Aile
Ev içi Üretim/Tarım	Pazar için Kitle Üretimi/Sanayi
Birincil İlişkiler	İkincil İlişkiler
Duygusallık/Kadercilik	Akılcılık(Rasyonelleşme)
Doğuştan Statü	Kazanılan Statü
Dayanışma/İmece	Rekabet/İş Bölümü
Otoriter Ahlâk	Bireyci Ahlâk
İtaatçilik	Bağımsızlık
İç Huzur	Hazcılık
Yardımseverlik	Bencillik
Mütevazı	Hırslı
Sadakat /dürüstlük	Çıkarcılık/hile
Dostluk	Arkadaşlık
Şeref	Sosyal itibar
Kanaatkârlık/Şükür	İleriye dönük plan
Güven	Risk

Araştırmamıza katılan ve kendisini modern dünya içerisinde tanımlayan bireylerin, ideal olarak seçtikleri yüksek değerlerin oranları da, modern hayat içerisinde dinin öneminin azaldığını bize göstermektedir. Kendisini modern olarak tanımlayanların ideallerindeki en yüksek değerler arasında ahlâklılık, girişkenlik, zenginlik, bilimsellik ve estetik gibi değer sahaları ön planda iken, dinî sahaya yönelik verilen önem oldukça düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Ancak bu durum kendisini geleneksel olarak tanımlayanlarda görülmemektedir. Zira kendisini geleneksel olarak tanımlayanlarda, ahlâklı olmanın yanında dinî sahadaki ideal değerler üst sırada yer almaktadır.

Tablo 21: Geleneksel ve Modernliğe Göre İdeal Alınan Değerler

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve Özgür olmak	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	5	2	2	10	1	19	14	2	55
		9,1%	3,6%	3,6%	18,2%	1,8%	34,5%	25,5%	3,6%	100,0%
		9,4%	1,4%	13,3%	25,0%	7,7%	5,8%	7,2%	10,0%	6,8%
		,6%	,2%	,2%	1,2%	,1%	2,4%	1,7%	,2%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	24	85	3	17	2	164	44	5	344
		7,0%	24,7%	,9%	4,9%	,6%	47,7%	12,8%	1,5%	100,0%
		45,3%	59,4%	20,0%	42,5%	15,4%	50,3%	22,7%	25,0%	42,8%
		3,0%	10,6%	,4%	2,1%	,2%	20,4%	5,5%	,6%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	19	51	8	13	9	130	123	9	362
		5,2%	14,1%	2,2%	3,6%	2,5%	35,9%	34,0%	2,5%	100,0%
		35,8%	35,7%	53,3%	32,5%	69,2%	39,9%	63,4%	45,0%	45,0%
		2,4%	6,3%	1,0%	1,6%	1,1%	16,2%	15,3%	1,1%	45,0%
	Fikrim yok	5	5	2	0	1	13	13	4	43
		11,6%	11,6%	4,7%	,0%	2,3%	30,2%	30,2%	9,3%	100,0%
		9,4%	3,5%	13,3%	,0%	7,7%	4,0%	6,7%	20,0%	5,3%
		,6%	,6%	,2%	,0%	,1%	1,6%	1,6%	,5%	5,3%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2=105,331 df;21 ,P<0,01

İnsanların içinden çıktıkları ve ait olduklarını ifade ettikleri sosyal dünya, değerlerinin de oluşumuna büyük bir tesirde bulunmaktadır. Yaşanan önemli sosyal yapı değişmeleri karşısında, hayat tarzları ve zihniyet dünyaları itibariyle, insanların kendilerini geleneksel veya modern olarak tanımlamaları, değerlerin ortaya çıkmasına, kurulmasına, yaşanmasına ve değişmesine etki etmektedir. Bu şekilde geleneksel veya modern her hangi bir sosyal dünyaya ait olan kişi, hayatı algılarken belirli değerlerin penceresinden yola çıkacak ve davranışlarını ona göre belirleyecektir.

Tablo 22: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Değerlere Bağlılık

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	12	11	32	55
		21,8%	20,0%	58,2%	100,0%
		4,3%	4,7%	11,0%	6,8%
		1,5%	1,4%	4,0%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	149	103	92	344
		43,3%	29,9%	26,7%	100,0%
		53,2%	44,0%	31,7%	42,8%
		18,5%	12,8%	11,4%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	110	100	152	362
		30,4%	27,6%	42,0%	100,0%
		39,3%	42,7%	52,4%	45,0%
		13,7%	12,4%	18,9%	45,0%
	Fikrim yok	9	20	14	43
		20,9%	46,5%	32,6%	100,0%
		3,2%	8,5%	4,8%	5,3%
		1,1%	2,5%	1,7%	5,3%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2=40,033, df:6, P<0,001

Kendilerini modern veya geleneklerine bağlı olarak tanımlayan insanların değerlerindeki farklılaşmalara baktığımızda, değerlerin benimsenmesine, yaşatılmasına ve değişmesine bu sosyal hayat tarzlarının büyük ölçüde etki ettiği görülmektedir. Örneğin değerlere bağlılık hususuna dikkat ettiğimizde, geleneklerine bağlı olanların modernlere göre daha çok değerlerine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Zira geleneklerine bağlı olanlar içerisinde, bütün davranışlarımı değerlerime göre gerçekleştiririm diyenler %43,3 iken, modernlerde bu oran %21,8'e düşmektedir. Kendilerini biraz modern ve biraz geleneklerine bağlı olarak

görenlerde ise bu oran %30,4'tür. Geleneklerine bağlı olanların bir bölümü, değerlerine de bağlı olmakla birlikte, değerlerini yaşama hususunda toplum içerisinde uygun ortam ve imkânları bulamadıklarını ifade etmektedirler. Değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak toplumda bu imkânı bulamıyorum düşüncesine, geleneklerine bağlı olanlar %29,9 düzeyinde katılırken, modernlerin %20, biraz modern biraz geleneklerine bağlı olanların %27,6'sının katıldıkları görülmüştür.

Bu hususta değerlerden ziyade, mutluluğun gerektirdiği şekilde anı yaşıma düşüncesinde olanların, modernler arasında hayli yüksek bir seviyede olduğu görülmektedir. Zira modernlerin %58,2'si mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum düşüncesine katılmakta iken, geleneklerine bağlı olanların %26,7'si buna katılmaktadırlar. Bira geleneklerine bağlı ve biraz modern olarak kendini tanımlayanlar yani geçiş sürecinde olanların ise %42'si mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum düşüncesinde oldukları görülmüştür.

Tablo 23: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Değer Değişmesi

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	2	38	15	55
		3,6%	69,1%	27,3%	100,0%
		6,3%	8,3%	4,7%	6,8%
		,2%	4,7%	1,9%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	9	174	161	344
		2,6%	50,6%	46,8%	100,0%
		28,1%	38,2%	50,9%	42,8%
		1,1%	21,6%	20,0%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	17	228	117	362
		4,7%	63,0%	32,3%	100,0%
		53,1%	50,0%	37,0%	45,0%
		2,1%	28,4%	14,6%	45,0%
	Fikrim yok	4	16	23	43
		9,3%	37,2%	53,5%	100,0%
		12,5%	3,5%	7,3%	5,3%
		,5%	2,0%	2,9%	5,3%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2=27,950, df:6 P<0,001

Değer değişimi açısından geleneklerine bağlı olanların değişime karşı olduklarını, modernlerin ise daha fazla değişime taraftar olduklarını söyleyebiliriz. Burada geleneklerine bağlı olanların %46,8'i, modernlerin %27,3'ü, biraz modern biraz geleneklerine bağlı olanların ise %32,3'ü değerlerimi asla değiştirmem demektedirler. Faydalı olabilecek değerleri eskisiyle değiştirme düşüncesinde olanlar ise modernlerde (%69,1) geleneklerine bağlı olanlara (%50,6) göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Yine farklı değerlere karşı hoşgörü ve saygı modernler içerisinde yüksek iken geleneklerine bağlı olanlar arasında biraz daha düşük bir seviyede bulunmaktadır. Farklı değerlere sahip kişilere saygı duyarım düşüncesinde olanlar, modernler içerisinde %83,6, geleneklerine bağlı olanlar içerisinde %70,1 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan farklı değerler sahip kişilerle karşılaşıldığında onları kendi değerleri doğrultusunda ikna düşüncesin geleneklerine bağlı olanlarda (%21,2) modernlere(%10,9) göre daha fazla bir düzeyde olduğu görülmüştür. Aynı doğrultuda geleneklerine bağlı olanların(%7) modernlere göre(%3,6) farklı değerlere sahip kişilerle savaş ve kavga etme düşüncesinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 24: Geleneksellik ve Modernlik Tanımları Açısından Farklı Değerlere Yönelik Hoşgörü

		Değerlerinize ve fikirlerinize karşı olan bir insanla karşılaştığınızda ne yaparsınız?				
		O'nun değerlerini benimserim	O'na saygı duyarım	O'nu kendi değerlerim doğrultusunda ikna ederim	O'nunla savaşır kavga ederim	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	1	46	6	2	55
		1,8%	83,6%	10,9%	3,6%	100,0%
		7,1%	7,7%	4,1%	4,3%	6,8%
		,1%	5,7%	,7%	,2%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	6	241	73	24	344
		1,7%	70,1%	21,2%	7,0%	100,0%
		42,9%	40,4%	49,3%	52,2%	42,8%
		,7%	30,0%	9,1%	3,0%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	7	283	59	13	362
		1,9%	78,2%	16,3%	3,6%	100,0%
		50,0%	47,5%	39,9%	28,3%	45,0%
		,9%	35,2%	7,3%	1,6%	45,0%
	Fikrim yok	0	26	10	7	43
		,0%	60,5%	23,3%	16,3%	100,0%
		,0%	4,4%	6,8%	15,2%	5,3%
		,0%	3,2%	1,2%	,9%	5,3%
Toplam		14	596	148	46	804
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%

X^2=21,347, df: 9, P<0,05

Geleneklerine bağlılık ve modernlik açısından değerlere göre yaşamanın anlamı da farklılaşmaktadır. Bu hususta geleneklerine bağlı olanlar(%72,7) modernlere (%60) göre, değerlerine bağlı olan insanları kişilikli olarak bulurken, değerlerin insanların gözünü kapatan bir perde olduğu düşüncesi modernlerde(%12,7) geleneklerine bağlı olanlara (%5,5) göre daha kuvvetli olduğu görülmüştür.

Geleneksel dünyadaki nesnellik ve normatif yapı sosyal ilişkileri düzenlemeye yöneliktir. Yani burada esas amaç bireyler arasında gerçekleşen ilişkilerin istikrar doğrultusundaki niteliği ve mahiyetidir. Birey kendini çevreleyen geleneksel sistemin varlığını daha çok bu tür sosyal ilişkilerinde hisseder. Sosyal sistemin geliştirmiş olduğu değerler de bu mecraya yöneliktir. Ancak modern yapı bireyi bu ilişki sistemden koparır ve yüzünü karşısındaki bireye değil kendine çevirir. Bu noktada ona büyük bir bölümü maddi olan nesnel hedefler yükler. Bu hedeflerle harekete geçen, sosyal ilişkilere dahil olan kişi, mevcut ilişkiyi ve karşısındaki bireyleri araç olarak algılar, ve onlara kendisini hedeflerine götürecek kadar bir değer verir. Modern dünyanın bireye sunduğu bu hedefler doğrultusunda girilen sosyal ilişki ve etkileşimlerde ise belirli değerler gün yüzüne çıkar.

2.1.2.1.Modernleşme ve Bireycilik Değeri

Modernleşme ile birlikte, bireyin doğal yapısı ve özü tahrip edilmiş, insan kendisine yabancılaşmıştır. Bütünün içerisinde yokoluşa doğru sürüklenen birey, kendine yabancılaşmakla birlikte diğer insanlardan da uzaklaşmış, duyarsızlaşmıştır. Modern toplum, uygarlık, yüce ahlâk, incelik ve nezaket gibi söylemler içerisinde, insani değerleri yozlaştırmıştır. Bu yüzden modern toplumun gerektirdiği birey tipi, aldatıcı ve ikiyüzlüdür. Modern toplumun şekillendirdiği insan ise çıkarına düşkün ve bireycidir ama o esasında kalabalıklar içerisinde yalnızdır.[358]

Bireyciliğin kültürel özü, sosyal kontrolün güçsüz, sosyal normların etkisinin azaldığı, dinden ve gelenekten bağımsız, insan ilişkilerinde özgür kişisel seçimlerin olması arzusunu taşır.[359] Özellikle 18. yüz yıldan itibaren ekonomik davranışların ahlâk ve din gibi değer sistemlerinden sıyrılarak ayrılması, rasyonel ve kuru bir rekabetçi davranışın oluşmasına yol açmıştır. Aynı zihniyet tipinin diğer sosyal sahalara da yayılması ile birlikte modernleşmenin bireyci insan tipi ortaya çıkmıştır.

---

[358] Kızılçelik, Sezgin; **Batı Barbarlığı I,** Ankara-2005, sh.21-29
[359] Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **The Individualizing Society,** Netherland-1993, sh.100

Geleneksel toplum düzeninde davranışın gerçekleştirilmesi aşamasında seçim otorite ve düzene göre gerçekleşirken, modern toplumda ise bireysel belirlemeler doğrultusunda gerçekleşmektedir.[360] Bu belirlemelerin merkezindeki bireyci bir bakış açısı, gerçeğin sadece amaçlara ulaşmayı sağlayan yönüyle ilgilenir, geri kalanından ise uzak durur.[361] Bireyin amaçları doğrultusunda yeri geldiğinde her yüksek değer, sıradanlaşır ve bir araç olarak kullanılır. Bireysel amaçlarına odaklanan kişi, sosyal ilişkilerinde karşısındakilere yönelik hassasiyetini kaybeder ve sorumluluklarını görmezlikten gelir. Bu süreçte diğer insanları incitmek ve kırmak pek de umurunda değildir.

Bireycilik toplumsal norm, değer, tutum, kural, düzen ve davranışlara darbe vurur ve bu alanların daralmasına sebep olur. Zaten günümüzde küresel paradigma sürekli olarak bireye her tülü sosyal bağlardan kopmayı ve böylelikle özgürlüğünü kazanmayı telkin etmektedir. Bu durum bireyin içinde yaşadığı topluma olan inancını zedeler. İçinde yaşadığı topluma inancı zedelenen bir birey, kendisine dışardan gelen her türlü değerleri ve ölçüleri bir dayatma olarak algılar.[362] Böylece birey içinde yer aldığı dünyadan çıkarak karşı tarafa geçer. Ancak ne acıdır ki orada bütün geçekliğiyle yalnız ve tek başınadır.

Bireycilik daha çok faydacılık ile beraber düşünülmektedir. Bireyciliğin dayandığı temel ilkelerin başında, insanın hareketlerinde, düşüncelerinde ve kendisini kontrol etmesinde, bireysel özgürlüğe sahip olması gerektiği inancı bulunur. Bireycilik ilkesi kalabalık içerisinde bireyin kendisine ait gizli ve özel bir sahasının bulunduğunu ve bireysel gelişimin önemli olduğunu vurgular. Bu gelişim içerisinde bireyin siyasî, ekonomik, dinî, ahlâkî, epistemolojik ve metodolojik olarak özgür olduğunu kararlarını rasyonel daire içerisinde kendisinin verebilme kabiliyetine sahip olduğunu belirtir. Toplumsal yapı ve devletin örgütlenmesi ise, her biri ilgi, ihtiyaç, istek ve hedeflerinin bir özeti olan bireylerin taleplerini gerçekleştirecek gerçek veya mümkün olan bir kuruluş ve terkipler dahilinde şekillenmesi, bireyciliğin gereği olarak görülmektedir.[363]

Modernleşmenin doğurduğu bireycilik, aynı zamanda sahip olma duygusunun kışkırttığı, hedonizme dayanmaktadır. Zaten modern dünyanın anlamında ve özünde haz arama ve acıyı ortadan kaldırma gerçeği vardır.[364] Hedonizm iyi bir hayatın nihayetinde haz alınan bir hayat olduğunu savunan kadim bir teoridir.[365] Hedonizme göre, bir arzunun var olması onu tatmin etme hakkını da beraberinde getirmekte ve hayatın amacı olan hazzın, bu

[360] Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **Aynı eser,** sh. 23
[361] Pappenheim, Fritz; **Modern İnsanın Yabancılaşması,** (Çev.; S.Ak), Ankara-2002, sh.3
[362] Köseoğlu, Nevzat; **Küreselleşme ve Milli Hayat,** İstanbul-2002, sh.71-72,127
[363] Lukes, Steven; **İndivudualism**, London-1979, sh.45-111
[364] Kropotkine, **Anarşist Etik,** (Çev.; I. Ergüden), Ankara-1999, sh.19
[365] Stroll, Avrum; ***"Etik Kuramları ve Güçlükleri I"*** (Çev.M.Türkeri), **Tabula Rasa**, S.9, Isparta-2003, sh. 107

yolla gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada bencil kişi her şeyi kendisi için ister. Bölüşmek yerine sahip olmak kişiye haz verir. Böyle bir ortamda sahip olmak tek hedef olunca kişi giderek daha aç gözlü ve ihtiras sahibi olur. Çünkü ne kadar çok şeyi olursa, o kadar çok mutlu olacağına sanır. Böylece kişi etrafındaki herkese karşı düşmanlık beslemeye başlar. Bu tür bir düşünce içerisinde olan insanın, arzuları sonsuz olduğu için, hiç bir zaman rahat ve huzur bulamayacağı açıktır. Onun bütün hayatı, kendinden çok şeye sahip olanları kıskanmak ve kendinden az varlığı olanlardan da korkmakla geçecektir.[366] Sahip olma anlayışının ön planda olduğu böyle bir toplum yapısında bireylerin, mevcut geçerli değerlerden her hangi bir mahrumiyeti, onları hiç olma duygusu ile karşı karşıya getirir. Bu yapının sunmuş olduğu değerlere göre siz paranız olmadığı müddetçe, bir hiçsinizdir.

Bireycilikle alakalı yakın bir kavram da "bencillik"tir. Bencillik bireyciliğin bir yan etkisi olarak ortaya çıkmakla birlikte "ben"in ihtiraslı bir şekilde çıkarının korunmasını ön görmektedir. Bu ilkeye göre her şeyin merkezinde "ben" vardır. Ben ilkesi için bütün sosyal bağlılıklar ve benden ayrı olan bütün insanlar, benim amaçlarım için sadece bir araç hükmündedirler.[367] Bu noktada insanlar etrafındaki kişileri sadece kendi amaçlarına katkıda bulunacakları oranda anlamlı bulacak, amaçların tatmini ile kişilerin anlamının sona ermesi söz konusu olacaktır.

Bencillikte kişinin kendisine duymuş olduğu sevgi, bütün sosyal bağlardan sıyrılmış ve her şeyin üstünde en yüksek değeri taşımaktadır. Bencil insan sadece kendisinde bulunan kendi değerlerine değerler olarak yönelmez, bütün değerlere ve her türlü nesne değerlerine, başkalarının değerlerine sadece kendisinin oldukları veya kendisinin olabilecekleri ölçüsünde yönelir.[368] Yine aynı doğrultuda Freud da kişinin bencillik duygusunun, sevgisini başkalarından geri çekip özüne yöneltmesinden kaynaklandığını söyler.

Ancak bencilliğin unutulan ve görülmeyen bir yönü bulunmaktadır. Erich Fromm'a göre bencilik kendini sevme ile değil, tam tersiyle aynı anlama gelir. Fromm bencilliği kişinin kendisini sevmesini ifade etmediğini, aksine bencil kişinin kendisini çok az sevdiğini ve hatta nefret ettiğini belirtir. Bencil insan oburluk özelliğine sahiptir ve daima kaygı içerisinde her zaman yeterince alamamak ve bir şeyleri kaçırma ve yoksun kalma korkusunu taşır.[369] Hayat içerisinde bazı şeylerden mahrum olan kişi mutsuzdur ve hayattan kendi kendisini erişmekten engellediği doyumları kapmak için tutkulu bir kaygı duyar. Bu duygu onu bencil yapar. Kendisi gerçek benine özen gösterme konusundaki başarısızlığını kapatıp örtmek için yine

[366] Fromm, Erich; **Sahip Olmak Yada Olmak,** (Çev.Aydın Arıtan), İstanbul-1997, sh.30
[367] Kessler, Gerhard; **A.g.e.,** sh.46
[368] Akarsu, Bedia; **Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu**, sh.78
[369] Fromm, Erich; **Özgürükten Kaçış,** (Çev. Şemsa Yegin), İstanbul-1996, sh. 102-103

başarısız bir girişimde bulunur. *"Bencil kimselerin başkalarını sevme konusunda güçsüz oldukları doğrudur. Ama onlar, kendilerini sevme gücüne de sahip değillerdir."*[370] Kişiler kendilerini kendi içlerinin fethine adamakta ne kadar yetersiz iseler, kendilerinden kaçışları o kadar telaşlı olur ve nefret ettikleri kendiliklerinin dışındaki insanlara yönelirler.[371] Kendisiyle barışık olamayan ve kendisine yönelik taşıdıkları sürekli bir eksiklik ve mahrumiyet gibi olumsuz duyguları taşıyan bireylerin bencil olmasının ve çevresine karşı hırsla dolu olmasının temel sebebi budur.

Modernleşmenin ve tüketim toplumunun kışkırtmış olduğu bencillik anlayışına sahip kişilerin toplumsal bağları ve sorumlulukları zayıftır. Kişi her şeyi kendi yararına göre değerlendirmekte ve bencil bir kişilik tipini ortaya koymaktadır. Mutlak doğru ve mutlak yanlışı red eden bireyler için her yol mubahtır. Arzularında sınır yoktur, suçluluk duymazlar ve kural tanımayan bir durumdadırlar.[372]

Esasında modernleşme ile bireyciliğin ve bireysel özgürlüğün toplum içerisinde yaygınlık kazanması arasında önemli bir bağlantı bulunmaktadır. Son yıllarda bu konu hakkında yapılan saha araştırmaları da bu fikri desteklemekte olduğu görülmektedir. Örneğin modernleşmesini tamamlamış ve bu yolda gelişmekte olan çoğu ülkeye model teşkil etmiş olan Amerika'da insanlar "bireyci" bir karaktere sahiptirler. Amerika'da yapılan pek çok araştırma Amerikalıların "bireyselci" bir prototipe sahip olduklarını ortaya koymaktadır.[373] Her ne kadar bu gibi gelişmiş ülkelerde bireycilik ve özgürlük yaygın olsa da, özgürlüğün sınırlarını tanımlama ve ölçme sürekli olarak değişen konjüktürel olaylar karşısında önemli bir sorun olarak gözükmektedir. Bu belirleme problemi haricinde, yine toplum içerisinde bireysel özgürlüğün yaygınlaşması ve gelişmesi beraberinde bazı çelişkileri de getirmekte olduğu bir gerçektir.

Bu doğrultuda örneklemin kendi özgürlüklerini önemli bulduklarını söyleyebiliriz. Zira cevap verenlerin büyük çoğunluğu (%71,2) si "kendi özgürlüğüm her şeyin üstündedir" ifadesine katıldıkları görülmektedir. Örneklemin %22,5'i bu ifadeye katılmazken, %5,3'ü de bu ifadeye katılmamışlardır.

---

[370] Fromm, Erich: **Kendini Savunan İnsan,** (Çev.: Necla Arat), İstanbul-1994, sh.133
[371] Gruen, Arno; **Normalliğin Deliliği**, (İ. İgan), İstanbul-2003, sh.82
[372] Hökelekli, Hayati; **"Gençlik ve Din",** Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, (Edtr. H.Hökelekli), Ankara-2002, sh.22
[373] Triandis, H.C. Bontenpo R,Villereal, M. Masaki, A, Lucca, N.; "***İndividualism and Collectivism; Cros-Cultural Perspectives on Self ın Group Relationships"*, Journal of Personality and Social Psychology** , V.54, sh.323-338 -Fısher, Robert J.-Katz, James E.; ***"Social-Desirability Bias and the Validty of Self-Reported Values",* Psychology &Marketing,** V.17, 2000

Grafik 24: "Kendi Özgürlüğüm Her Şeyin Üstündedir" İfadesine Katılım

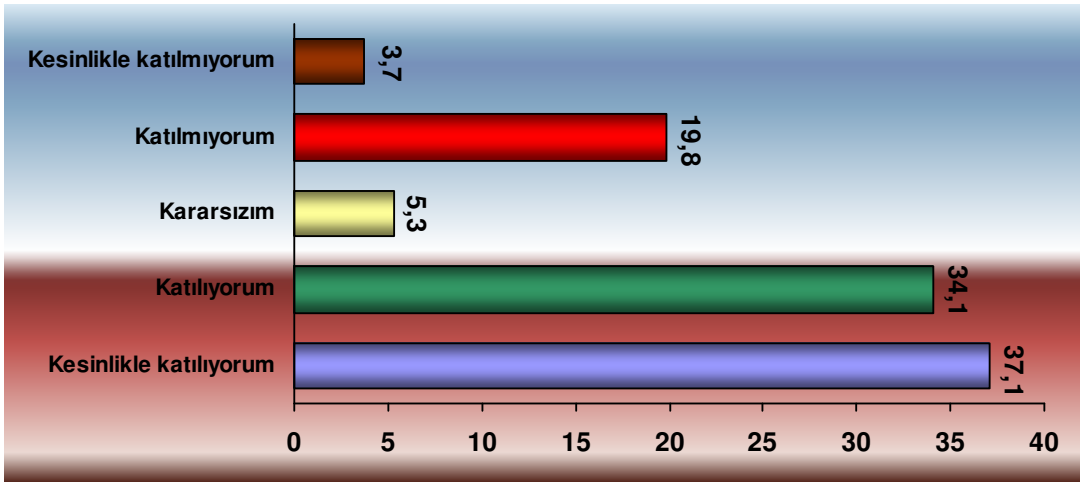

2.1.2.2. Modernleşme Sürecinde Güven

Güven bir kişi veya sistemin güvenirliliğine olan itimat olarak tanımlanır. Buradaki itimat başkalarının dürüstlüğüne, sevgisine veya soyut ilkelerin doğruluğuna karşı inanca dayanır.[374] Bu inanç ile birey kendisini rahatta hisseder. Zira insan güven duygusuna muhtaç olarak yaşayan bir varlıktır. Güven, güçlükler karşısında insanın güçlü kılan yegane duygudur. Güven sevecen bir ilgi vasıtasıyla kazanılır. Örneğin bebekler ve küçük çocuklar ilgisiz kalırlarsa duygu yitimine uğrayabilir, hastalanır hatta ölebilirler.[375]

Toplumsal düzenin temeli olan güven, başkalarının kalıcı bir ahlâkî düzende ve ortak değerlerde davranma eğiliminde olduğu, teknik rollerini tam anlamıyla başardıkları ve başkalarına özel bir ilgi göstermeyi gerektiren rollerin sadakatle yerine getirildiği varsayıldığında gerçekleşecektir. Güven, toplum içerisinde insanların çıkarlarının korunmasıyla da alakalıdır. İnsanlar bu konuda ya diğerkâmdırlar veya bencildirler. Diğerkâm olanlar benim çıkarımı korurlar, zira onlar bana zarar vermek istemezler, bencil olanlar ise benim çıkarımı kendilerinin çıkarının korunmasının doğal bir yolu olarak koruma eğilimi içerisine girerler. Örneğin araba tamircisinin işinin daha iyi olması, ona geri gelen müşterilere bağlıdır.[376] Burada bencillik sosyal ilişki sisteminde belki bir güvene yol açtığı gözükmektedir, ancak şu hususa dikkat edilmelidir ki; bencilliğin güvene yol açtığı buradaki ilişki, karşılıklı bir bağlılık ve işlevsel bir bütünleşmenin bulunduğu ilişkidir ve temelinde çıkar bulunmaktadır. Karşılıklı bağımlılığın esas olmadığı ve uzun süreli olmayan geçici ilişkilerdeki bireyin bencilliği ve sürekli kendi çıkarı doğrultusunda düşünmesi, karşısındaki

[374] Giddens, Anthony; **Modernliğin Sonuçları,** (Çev. E. Kuşdil), İstanbul-1994, sh.37
[375] Gruen, Arno; **Normalliğin Deliliği**, (İ. İgan), İstanbul-2003, sh.32
[376] Lafollete, Hugh; **Kişisel İlişkiler**, (Çev. F. Lekesizalın), İstanbul-1999, sh.159-160

insanları bir güvensizlik duygusu içerisine itecektir. Zira bireyler için güven temkinsiz bir davranış değildir, belirli gerekçeleri vardır.

Güvenlik objektif anlamıyla herhangi bir tehlikenin yokluğunu ifade eder. Subjektif olarak güvenlik, bir birey, grup ya da devletin söz konusu olabilecek tehlikelere karşı korunmuş olduğuna inanması anlamına gelmektedir. Bireyin güvenliği şu esasları kapsamaktadır: Hayatının, sağlığının, özgürlüğünün ve servetinin tehdit altında olması karşısında bireysel varlığının korunmasının yanında gelir düzeyinin düşmesi işini kaybetmesi, hastalık, sakatlık, yaşlılık gibi riskler sonucu sosyal varlığın tehlikeye düşmesine karşı korunması ve ayrıca çevre şartlarının bozulmasından dolayı bireysel ve sosyal varlığın birlikte tehlikeye düşmesine karşı korunmasıdır. [377]

Sanayileşme ile birlikte birey, gerek iş hayatında ve gerekse sosyal hayat içerisinde çeşitli güvenlik problemleri ile karşı karşıya gelmiştir. Geleneksel ahlâk ve din kurumunun değerleri, yerini bireysel insiyatiflere dayalı çıkışlara bırakması, insanların günlük hayatlarında ve ilişkilerinde bir güvenlik problemiyle karşı karşıya kalmalarına sebep olmuştur. Geleneksel dünyada mevcut yerleşmiş ortak değerler ve kurallar içerisinde gelişen bireyin güven duygusu, toplum modernleştikçe rasyonel, bireyci ve çıkarcı bir ilişki sitemine dönüşerek varlığını yitirmiştir.

Bu olumsuzlukları gidermek ve modernleşme sürecinde, demokrasinin ve kapitalizmin kurumlarının başarı sağlayabilmeleri, kültürel yapı ile veya Fukuyama'nın kapitalist ifadesiyle "sosyal sermaye"[*] ile birlikte yürümesi gerektiği ifade edilmektedir.[378] Ancak dünya ölçeğinde, kültürel değerlerin ekonomi ve siyaset gibi yapılara araç olarak sunulması stratejileri, bu süreçte kültürün mânâ boyutundan sıyrılarak işlevselliğinden uzaklaşmasına sebep olmaktadır. İşleyen küresel süreçte kültürel değerler, bireylerin hayatını anlamlandıracak ve onlarda bir güvenlik duygusu oluşturacak sosyal hedefler sunma durumundan mahrum bırakılmaktadır. Kültürün yara aldığı bu durum iki şekilde gerçekleşmektedir. Kültür ya ekonomik kazanımları ve oluşacak tepkileri önlemek için taşıyıcı bir araç olmakta ya da işleyen süreçte kültürden çok kültürcülük, gelenekten çok gelenekçilik yapılmasıyla kültürün ve geleneğin özü gözden kaçırılmaktadır. Böylesi bir ortamda kültür, eli kolu bağlı, etkileyici gücünü yitirmiş, insanların dünyasını renklendirme kabiliyetinden mahrum, ruhu gitmiş ceset misali soğuk ve biçare bir vaziyette bırakılmaktadır.

---

[377] Dilik, Sait; **Sosyal Güvenlik,** Ankara-1991, sh.1-2

[*] İlk defa James Coleman' kullandığı bu kavram ile insanların ortak değerleri ve amaçları için gruplar veya organizasyonlar halinde bir arada çalışabilme yeteneği kastedilir. Esasında "sosyal sermaye" bir toplumun tarihi süreç içerisinde gelenek ve din aracılığıyla oluştuduğu değerler dünyasını ifade eder.

[378] Fukuyama, Francis; **Güven,** İstanbul-2000, sh.26-27

Simmel'e göre güven, modern toplumun en önemli problemleri arasındadır. O'na göre bu kadar kalabalık içerisinde insanlar, güvensizlik hissi ile resmi ve ihtiyatlı davranma eğilimindedirler. Böyle bir psikolojik organizasyon, insanları birbirlerinden uzaklaştırır, yanındakine karşı yabancı, komşusunu bile tanımaz bir duruma getirir. İnsanların bu ortam içerisinde bir birlerine karşı beslediği yabancılık, gizli nefret ve tiksinti duyguları oluşur.[379] İşte bilimsel teknolojik çağın görkemli tantanası olarak tanımlanan modernitede, bireyin iç güvenliğinin yerini modern hayatın karmaşası, gizli bir huzursuzluk ve çaresiz bir telaş almaktadır. Bu durumu Simmel şöyle belirtmektedir; "Ruhun merkezinde belirli bir şeyin bulunmaması, bizleri, hep yenilenen uyarıcılarda, duyumlarda, dışsal etkilerde doyum aramaya iter. Bu yüzden kendimizi hep bir istikrarsızlığın, çaresizliğin içinde kasılıp kalmış buluruz; metropolün kargaşası, seyahat düşkünlüğü, çılgın rekabet hırsı, bir beğeniye, stile, düşünceye ya da kişisel bir ilişkiye bağlı kalmama yönündeki tipik modern sadakatsizlik hepsi de sözünü ettiğimiz istikrarsızlığın, çaresizliğin tezahürleridir." [380]

Tablo 25: Geleceğe Yönelik Bakış Açısı ve İnsanlara Yönelik Güven İlişkisi

		İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok güvenilir	Güvenilir	Güvenilmez	Hiç güvenilmez	Toplam
Kendi geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?	Çok iyi	5	34	18	12	69
		7,2%	49,3%	26,1%	17,4%	100,0%
		20,8%	9,1%	6,0%	11,0%	8,6%
		,6%	4,2%	2,2%	1,5%	8,6%
	İyi	16	312	231	66	625
		2,6%	49,9%	37,0%	10,6%	100,0%
		66,7%	83,6%	77,5%	60,6%	77,7%
		2,0%	38,8%	28,7%	8,2%	77,7%
	Kötü	3	21	39	19	82
		3,7%	25,6%	47,6%	23,2%	100,0%
		12,5%	5,6%	13,1%	17,4%	10,2%
		,4%	2,6%	4,9%	2,4%	10,2%
	Çok kötü	0	6	10	12	28
		,0%	21,4%	35,7%	42,9%	100,0%
		,0%	1,6%	3,4%	11,0%	3,5%
		,0%	,7%	1,2%	1,5%	3,5%
Toplam		24	373	298	109	804
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%

X^2= 51,638 df: 9, P<0,01

[379] Simmel, Georg: ***"Metropol ve Zihinsel Yaşam",*** (Çev. A. Aydoğan), **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul-2000, sh.174-175

[380] Simmel, George; **Modern Kültürde Çatışma,** (Çev.: T. Bora vd.) İstanbul-2003, sh. 23

Bu istikrarsızlık neticesinde oluşan bireyin ruhi yapısındaki belirsizlik atmosferi veya kaos hali, onun diğer insanlarla olan ilişkilerinde güven problemleri yaşamasına sebep olduğu gibi, toplumla olan uyumuna ve verimine de önemli darbeler vurmaktadır. Yaptığımız araştırmanın sonuçları bu düşünceyi doğrulamaktadır. Zira bireyler içerisinde, mevcut şartlardaki belirsizlikler sebebiyle geleceğe yönelik kötü bir bakış açısına sahip olanlar, diğer insanları %70,8 oranında güvenilmez olarak bulurken, kendi geleceklerinin çok kötü olduğunu belirtenlerin %78,6'sı diğer insanları güvenilmez olarak bulmaktadır. Diğer taraftan kişilerin geleceğe yönelik iyimserlik bakış açıları arttıkça, insanlara karşı güvensizlik duygusunda bir azalma ve güven duygusunda da bir artma olduğunu söyleyebiliriz.

Yine mutluluk düzeyi ile bireylerin güven duygusu arasında anlamlı bir ilişki vardır. Tablo 26'da da görüldüğü üzere, bireylerin mutluluk düzeyleri azalınca diğer insanlara yönelik güven duygusu da azalırken, mutluluk artışına paralel olarak güvende de bir artış söz konusu olduğu görülmektedir.

Tablo 26: Mutluluk Durumları Açısından Diğer İnsanlara Yönelik Güven Farklılaşması

		İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok güvenilir	Güvenilir	Güvenilmez	Hiç güvenilmez	Toplam
Hayatınızı bütün yönleri ile değerlendirdiğinizde, mutluluk hakkında ne düşünürsünüz?	Çok Mutluyum	7	38	27	7	79
		8,9%	48,1%	34,2%	8,9%	100,0%
		29,2%	10,2%	9,1%	6,4%	9,8%
		,9%	4,7%	3,4%	,9%	9,8%
	Mutluyum	14	291	199	60	564
		2,5%	51,6%	35,3%	10,6%	100,0%
		58,3%	78,0%	66,8%	55,0%	70,1%
		1,7%	36,2%	24,8%	7,5%	70,1%
	Mutlu Değilim	0	36	55	19	110
		,0%	32,7%	50,0%	17,3%	100,0%
		,0%	9,7%	18,5%	17,4%	13,7%
		,0%	4,5%	6,8%	2,4%	13,7%
	Hiç Mutlu Değilim	3	8	17	23	51
		5,9%	15,7%	33,3%	45,1%	100,0%
		12,5%	2,1%	5,7%	21,1%	6,3%
		,4%	1,0%	2,1%	2,9%	6,3%
Toplam		24	373	298	109	804
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%

X^2= 81.657, df:9, P<0,01

Gerçekten de modern toplumda insan, koordinatları sürekli olarak parçalanan, ufalanan açık bir evren içerisinde hayatını sürdürmektedir. Anlamsızlık, gerçek dışılık ve güvensizlik sık sık başbaşa kaldığı durumlardır. Bu toplumda birey kısmi bağlılık ve dostluklarla yetinmek zorundadır. Örneğin aile ve din sosyal yapının tamamının üzerine inşa

edildiği direkler olmaktan çıkmış bu iki kurum çerçevesinde birey dostluklarını dayanışma örgütlerini tesis edemez olmuştur. Modern toplumdaki koordinasyon rasyonellik ilkesine dayanan ileri derecedeki bir bürokrasi ile karşılanmaktadır. Bir bakıma bürokrasi dinin görevini üstlenmiş ise de dinin bireye sağladığı anlamı, bürokrasinin birey için sağlayamadığı açık bir gerçektir.[381]

Modern toplumda bireyin yaşadığı belirsizliğin ve karasızlıkların en önemli sebebi, enformasyon bolluğudur. Çünkü üst üste, yan yana, yapılan haberler ve bilgiler, bunlara dayalı zıt yönlü, paralel veya farklı yorumlar, ileri sürülen görüşler hataların bulanmasına, kitlelerin görüş ufkunun daralmasına yol açabiliyor. Enformasyon bolluğunun yorum ve çeşitliliğinin doğurduğu bir kaos ve belirsizlik yaşanabiliyor.[382] Diğer taraftan modern toplumda, ferdi topluma bağlayan manevi lifleri kemiren teknoloji ve yenilikler bireysel ve toplumsal çatışmalara sebep olabilmektedirler. Bu toplumda, sadece çıkarları için yaşayan, maddeye en kutsal değeri atfeden insan, esasında büyüyen bedeni karşısında küçülen ruhu ile bir dramı yaşamaktadır. Esasında bu dram toplumun kendi dramıdır.[383]

Her şeyin ötesinde insanlar modern toplumda belirli risklerle beraber yaşamaktadırlar. Bu kabul edilebilir veya güveni dengeleyen bir risk düzeyidir. Bu toplum yapısında risk ve güven iç içe geçmiştir. Güvenlik belirli tehlikeler grubunun en aza indirgendiği bir durumdur. Hatta risk biçimlerinin güven çerçevesiyle çerçevelenerek kurumsallaştığı (borsa, tehlikeli sporlar) bazı durumlar vardır. Burada sadece kişisel değil, aynı zamanda büyük insan kitlelerini ekolojik yıkım veya nükleer savaş olaylarında olduğu gibi, dünya üzerindeki herkesi toplu olarak etkileyen risk ortamları bulunur.[384] Böylesi riskler, insanın çevreye ve maddeye hâkimiyetinin artmakta olsa bile, önemli güvenlik problemleri ile karşı karşıya bulunduğunu bize göstermektedir.

Fromm'a göre sürekli çalışıp çabalayan ama yaptığı işlerin boş olduğunu fark eden insanların, madde üzerindeki gücü arttıkça, özel hayatlarında ve toplum içerisinde kendilerini güçsüz hissetmeye başlamışlardır. Tabiata hâkim olmak için daha iyi ve yeni karmaşık araçlar yapmaya kalkışan insan, bu araçların büyüsüne kapılmış ve hayatının biricik anlam kaynağı kendisini unutmuştur. Tabiatın efendisi oldukça kendi elleriyle yapmış olduğu makinelerin ve vasıtaların kölesi haline gelmiştir.[385] Çevreye karşı artan gücü karşısında, bu gücün olumsuz sonuçları ile çaresiz ve güçsüz kalan insanın güvenlik problemi önemli bir hale gelmiştir. Bu

---

[381] Zıjderveld, Anton C.; **Soyut Toplum,** Ankara-1989, sh. 99,119
[382] Barak, Ali; Gençlik; **Gençliğin Sosyal ve Psikolojik Özellikleri**, İstanbul-1989, sh.57
[383] Türkdoğan, Orhan; **Sosyal Hareketler Sosyolojisi,** İstanbul-1997, sh.37
[384] Giddens, Anthony; **A.g.e., sh.** 38
[385] Fromm, Erich; **Erdem ve Mutluluk**, sh. 12

esasında teknolojinin denetimden çıkması ve insanı çevre felaketleri ve güvenlik gibi risklerle karşı karşıya bırakması ile alakalı bir durumdur. Günümüzde insanlığın geleceğini ve güvenliğini tehdit eden en önemli gerçeğin, insanın kendisinin gerçekleştirdiği bilimsel gelişmelerle paralel yürütülen silahlanma ve nükleer çevre kirliliğinin olduğu aşikârdır. İnsanî değer hükümlerinden yoksun insanlar tarafından, atom bombası yapılarak yüz binlerce insanın ölümüne sebep olunan bazı örnek olaylara, dünya tarihinde rastlamak pekâlâ mümkündür.

Güvensizliğin belirgin olduğu, risklerle dolu olan bir dünyada yaşayan birey, geleceğe yönelik pek çok kaygıya sahip olmaktadır. Bu durum esasında güvenlik probleminin ortaya çıkaran risk toplumunun sunduğu belirsizliğe dayanmaktadır. Burada duyulan riskler, ileri modern toplumların istenmeyen sonuçlarının gelecekte nelere yol açacağına dair önceden bir tahmini ve endişeyi içermektedir. Zira yeni modernliğin yapısı ve kurumları, siyaset, ekonomi, çevre üzerine olan olumsuz ve belirsiz etkilerinin yanında; ipini koparmış bir küreselleşme, teknolojik meydan okuma ve nükleer tehditler insanlık açısından belirli riskleri bünyesinde taşımaktadırlar.[386] Risklerle dolu bir dünya içerisinde hayat mücadelesi veren bireyin güvenliği önemli bir hale gelmiştir.

Yine modern toplumda sosyal ilişkilerin doğasına oturan geçicilik durumunun artık süreklilik kazandığı ve hayatın bir parçası olan süreç, insanların güven duygusunun yitirilmesine yol açmaktadır. Pamuk ipliğine bağlı geçici ilişkilerin hâkim olduğu bir hayatta birey, kendisini güvende hissedebileceği ortam ve ilişkilere dahil olmakta tedirginlik duyguları yaşamaktadır. Çevrede artan yenilenme ve karmaşıklıkla birlikte birleşen değişimin devir hızı, bireyin uyum sağlama yeteneklerini zorlayarak gelecek korkusu ve "şok"[387] yaşamasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda modern toplumda bireyler ilişkilerinde, bir birlerine karşı farklı bir duruşa sahip olmaktadırlar. İnsanlar Goffman'ın ifadesiyle "uygar ilgisizlik" düzeyini yaşamaktadırlar. Buradaki ilgisizlik kayıtsızlık değildir. Kibar yabancılaşma olarak adlandırılan şeyin dikkatlice yönlendirilen bir gösterimidir. İki insan bir birine yaklaştıkça, her biri diğerinin yüzünü çabucak gözden geçirir, yanından geçerken de uzaklara bakar.[388]

Modernleşme esasında değişimin ve belirsizliğin olduğu bir geçiş sürecidir. Modernleşme süreçlerinde geçen bütün toplumlarda eski ile yeninin, geleneksel ile modernin bir mücadelesi söz konusudur. Bu itibarla geçiş sürecinde sosyal nizamın dengede olmadığı bir kaos ortamında bireylerin güvensizlik duyguları yüksek olacaktır. Modernlik ve

[386] Beck, Ulrich; **World Risk Society,** London-1999, sh.3-147
[387] Toffler, Alvin; **Gelecek Korkusu, Şok,** (Çev. S.Turgut), İstanbul-1981, sh.47-48
[388] Giddens, Anthony; **A.g.e., sh.** 76

geleneksellik açısından örneklemin güven düzeyine baktığımızda aynı doğrultuda bir sonucun olduğu görülmektedir. Örneklem içerisindemodernlerin %45,4'ü, geleneklerine bağlı olanların %50'si, insanları güvenilmez olarak bulurken, biraz modern ve biraz geleneklerine bağlı olanların %51,4'ü insanları güvenilmez olarak bulmaktadır. Görüldüğü üzere hem modern hem de geleneksel özelliklerini taşıdığını ifade eden ve bir geçiş sürecini yaşayan insanların, diğerlerine karşı hissettiği güvensizlik duyguları daha yüksektir. Diğer taraftan kendisini geleneksellik ve modernlik açısından herhangi bir tanımlama içerisine sokmayan ve fikrim yok diyenlerin %30'2'si insanları hiç güvenilmez olarak bulurken, %25,6'sı da güvenilmez olarak bulmaktadır.

Tablo 27: Modernleşme Eğilimleri ve İnsanlara Yönelik Duyulan Güven İlişki

		İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok güvenilir	Güvenilir	Güvenilmez	Hiç güvenilmez	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	2	28	12	13	55
		3,6%	50,9%	21,8%	23,6%	100,0%
		8,3%	7,5%	4,0%	11,9%	6,8%
		,2%	3,5%	1,5%	1,6%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	10	162	123	49	344
		2,9%	47,1%	35,8%	14,2%	100,0%
		41,7%	43,4%	41,3%	45,0%	42,8%
		1,2%	20,1%	15,3%	6,1%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	9	167	152	34	362
		2,5%	46,1%	42,0%	9,4%	100,0%
		37,5%	44,8%	51,0%	31,2%	45,0%
		1,1%	20,8%	18,9%	4,2%	45,0%
	Fikrim yok	3	16	11	13	43
		7,0%	37,2%	25,6%	30,2%	100,0%
		12,5%	4,3%	3,7%	11,9%	5,3%
		,4%	2,0%	1,4%	1,6%	5,3%
Toplam		24	373	298	109	804
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%

X^2= 28.946, df: 9, P<0,01

Modern, hayatın en önemli problemi bireyin toplumsal güçler, tarihî miras, harici kültür ve hayatın tekniği karşısında varlığının, bağımsızlığını ve kişiliğini koruma çabasından kaynaklanmaktadır. Simmel"e göre ilk insanlarda tabiata karşı varlığını koruma çabaları, modern toplumlarda boyut değiştirmiş manevi varlığı tehlikeye girmiştir. Zira modern şehir hayatında bireyin psikolojisi ve sinir sitemi, aşırı uyarıcıların etkisi altındır. İzlenimlerin ve uyarımların frekansının yüksek bir şekildeki sürekliliği, bireyde olaylara karşı bir kanıksama ve bilinç kaybına sebep olmuştur.[389] Yine modern şehirlerde bir birine yabancı, kalabalık ve

[389] Simmel, Georg: ***"Metropol ve Zihinsel Yaşam",*** (Çev. A. Aydoğan), **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul-2000, sh.167

yoğun bir ortamda ilişkiler kurulur. O yüzden insanlar arası ilişkiler birincil olmaktan ziyade ikincildir. İlişkiler gayrı şahsi, sathi, geçici ve parçalıdır. Şehirdeki ilişkilerin yapay anonim ve geçici karakteri, şehir insanlarının karmaşıklık ve rasyonelleşmesini anlamlı kılar. Şehirdeki insanın uzmanlaşmaya ve iş bölümüne yönelmesi hem karşılıklı bağımlılık, hem de istikrarsızlık doğurur. Bireyleri bir birinden koparır dolaylı yollardan iletişim sağlanır.[390] O zaman bireyin insani değerlerinden, sosyal duyarlılığından ve sorumluluğundan çok şey kaybolur. Değerleri yaşatan vicdan küçülür, resmi ve şekli kurallar öne çıkar. Sosyal açıdan ise insanlar arasındaki dayanışma ve bütünleşme zayıflar, yalnızlığın başını çektiği çeşitli güven problemleri oluşur.

Gerçekten de şehir hayatının doğurmuş olduğu yalnızlık duygusu ile insanlara karşı duyulan güven arasında önemli bir ilişki vardır. Kalabalıklar içerisinde yalnızlığı yaşayan insanlar, birbirlerine fizikî olarak çok yakınken, sosyal ve psikolojik bakımdan oldukça uzakta bulunmaktadırlar. Bu durum, kişinin diğer insanlara yönelik taşıdığı güvensizlik hislerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmamızın sonuçlarına göre de bireylerin şehir içerisinde yalnızlık duygusu ile insanlara olan güven duygusu arasında bir ilişki mevcuttur. Şehir içerisinde kendisini yalnız olarak hissedenlerin %61,8'i insanları güvenilmez olarak bulurken, yalnız hissetmeyenlerin %45'i diğer insanları güvenilmez olarak bulmaktadır.

Tablo 28: Güvensizlik Duygusunun Bireyin Yalnızlık Hislerine Etkisi

		İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok güvenilir	Güvenilir	Güvenilmez	Hiç güvenilmez	Toplam
Şehirde Kendinizi Yalnız Hissediyormusunuz?	Evet	9	93	111	54	267
		3,4%	34,8%	41,6%	20,2%	100,0%
		37,5%	24,9%	37,2%	49,5%	33,2%
		1,1%	11,6%	13,8%	6,7%	33,2%
	Hayır	15	280	187	55	537
		2,8%	52,1%	34,8%	10,2%	100,0%
		62,5%	75,1%	62,8%	50,5%	66,8%
		1,9%	34,8%	23,3%	6,8%	66,8%
Toplam		24	373	298	109	804
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%

X^2=27,018, df; 3, P<0,01

Tablo 28'de de görüldüğü üzere, şehir hayatında insanlarla olan ilişkilerde karşılaşılan problemler ve buna bağlı güvensizlikler, bireyin diğer insanlardan uzaklaşmasına ve kendisine yönelmesine sebep olmaktadır. Bu noktada sosyal dünyaya yönelik güvensizlik, kişiler arasında sosyal bağların zedelenmesine ve ortak sosyal yaşam alanlarına katılımın zayıflamasına sebep olmaktadır. Böyle bir ortamda diğer insanlara karşı sürekli bir şüphe ve

[390] Martindale, Don; ***"Şehir Kuramı",*** (Çev. F. Onuç), **Şehir ve Cemiyet**, İstanbul-200, sh.71

güvensizlik duyguları içerisindeki kişi, hayatın önüne serdiği zorlukları da tek başına omuzlayacak bir duruma gelmekte ya da cemaat veya gruplara yönelmektedir. Çoğu zaman dayanışma ve yardımlaşma ilişkileri çerçevesinde aşılan zorlukların, bazen birey için yükü ağır olmakta ve zorlukların altından kalkılması güçleşmektedir. Bu doğrultuda modern hayat içerisinde diğer insanlara karşı güvensizlik duygusu taşıyan, bu duygunun artmasıyla da gittikçe yalnızlaşan birey, önemli psikolojik problemleri ve sıkıntıları yaşamaktadır.

Diğer taraftan kendisini şehirli olarak görmeyen ve şehir hayatının rekabete, çıkarcılığa ve bencilliğe dayana bu yoğun ortamı karşısında çekinen insanlar, diğer kişilere yönelik daha fazla bir güvensizlik duygusunu yaşamaktadırlar. Burada kendisini şehirli olarak görmeyen insanların, daha çok geleneklerine bağlı ve geleneksel dünyaya ait bir hayat tarzını ve değerleri benimsemiş olmaları, onların modern şehir hayatına yönelik güvensizlik duygularının fazla olmasına sebep olmaktadır. Buradaki güvensizliğin kaynağı değer farklılaşması olmakla birlikte, aynı zamanda da farklılaşan değerlerin güven açısından işlevselliğidir. Zira kendisini şehirli olarak görmeyenler, yerleşmiş normların yaşandığı geleneksel hayata ait; paylaşıma, dürüstlüğe, samimiyete, fedakârlığa, yardımlaşmaya ve dayanışmaya dayalı pek çok değerleri ile şehir hayatını güvensiz bulmaktadırlar. Bu doğrultuda örneklem içerisindeki şehirlileşme eğilimlerine baktığımızda kendisini şehirli olarak görmeyenlerin %65,6'sı, tamamen şehirli görenlerin %50,8'i ve kısmen şehirli görenlerin %44'ü, diğer insanlarla olan ilişkilerinde kişileri güvensiz olarak bulmaktadırlar.

Tablo 29: Şehirlileşme Eğilimleri ve Kişilere Yönelik Güven İlişkisi

		İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?				
		Çok güvenilir	Güvenilir	Güvenilmez	Hiç güvenilmez	Toplam
Kendinizi Şehirli Olarak Görüyormusunuz?	Tamamen şehirliyim	14	172	146	46	378
		3,7%	45,5%	38,6%	12,2%	100,0%
		58,3%	46,1%	49,0%	42,2%	47,0%
		1,7%	21,4%	18,2%	5,7%	47,0%
	Kısmen şehirliyim	6	161	99	32	298
		2,0%	54,0%	33,2%	10,7%	100,0%
		25,0%	43,2%	33,2%	29,4%	37,1%
		,7%	20,0%	12,3%	4,0%	37,1%
	Şehirli görmüyorum	4	40	53	31	128
		3,1%	31,3%	41,4%	24,2%	100,0%
		16,7%	10,7%	17,8%	28,4%	15,9%
		,5%	5,0%	6,6%	3,9%	15,9%
Toplam		24	373	298	109	804
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		3,0%	46,4%	37,1%	13,6%	100,0%

X^2= 26.842, df: 6, P<0,01

Bir araştırmada insanların sosyal ilişkilerindeki güvensizlik oranının yüksek çıkması, diğer yüksek çıkan değerlerin doğruluğuna yönelik şüpheyi doğurur. Zira bir toplumda, insanın güven içerisinde ilişkilere katılabilmesi için, her şeyden önce bazı değerlerin, o toplumda yüksek kabul görüp yaşanmasına bağlıdır. İnsanların bir birlerine olan güvensizliklerinin başlıca sebebi, sosyal ilişkilerde diğer insanların dürüst, adil, normlara ve değerlere bağlı, sorumluluklarını yerine getireceklerine yönelik, inançsızlık duygularının bulunmasıdır.[391] Bu açıdan güven bir toplumdaki değerlerin hayatiyetlerini ve durumlarını gösteren bir barometre gibidir.

Güven paylaşılan değerlerin bir sonucudur. Bir toplum yapısında paylaşılan değerlerin azalması güven duygusunun da azalmasına yol açacaktır. Zira ortak değerleri diğerleriyle paylaştığına inanan insanlar, karşısındakilerinin tavırlarını bilinen ve belirli bir düzlemde gerçekleşeceğini düşünecek; onların hareketlerine ve sözlerine bel bağlayarak kendisini rahatta ve güven içerisinde hissedecektir. Yine ortak değerleri paylaşan insanlar, birliktelik ve aidiyet duyguları içerisinde bir topluma ve gruba bağlı yaşamanın vermiş olduğu güven hissiyatı içerisinde olacaklardır.

Türkiye, kişiler arası ilişkilerdeki güven düzeyi açısından en düşük ülkeler arasındadır. 1990 yılında yapılan Dünya Değerler Araştırması verilerine göre sadece %10 oranındaki bir kesim çoğu insana güvenilebileceğini belirtmiştir. Bu güven düzeyi ile Türkiye 43 ülke arasında sondan ikinci durumda yer almıştır.[392] Yine 1997 Dünya Değerler Araştırması kapsamında yapılan, Türkiye Değerler Araştırmasında bu oran %6,5'e düşmüştür.[393]

Günümüz toplumlarında önemli bir konu olan güven duygusunun örneklem içerisindeki durumuna baktığımızda, kişiler arası ilişkilerde Türkiye geneli ile paralel olan bir güvensizliğin bulunduğu görülmektedir. Katılımcılardan diğer insanlarla olan ilişkilerinde onları güvenilmez olarak bulanlar, % 50,7 oranındadır. Bu düşüncedekilerin %37,1'i diğer insanları güvenilmez bulurken, %13,6'sı hiç güvenilmez olarak bulmaktadırlar. Yine örneklemin %49,4'ü diğer insanları güvenilir olarak görmektedirler. Bunlardan sadece %3'ü insanları çok güvenilir olarak bulmaktadır.

Toplumdaki güvensizliği belirtmesi açısından örneklemin ortaya koymuş olduğu bu sonuçlar önemli bir düzeyde olmakla birlikte oldukça düşündürücüdür. Zira sosyal ilişkilerde diğer insanlara karşı duyulan güvensizlik, kişilerin sürekli bir şüphe ve sathi ilişkiler süreci

---

[391] Esmer, Yılmaz; ***"Ahlaki Değerler ve Toplumsal Değişme",*** **Modern Dünyada Değer Kayması,** (Atabek, Erdal), İstanbul-2003, sh.231

[392] Kalaycıoğlu E. vd.; **Türk Toplumunun Değerleri**, İstanbul-1991, sh.20

[393] Esmer, Yılmaz; **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler,** İstanbul-1999, sh.25-26

içerisinde mutsuz ve huzursuz yaşamasına sebep olacaktır. Temkinli ve endişeli olarak gerçekleştirilen münasebetler, ilişkilerin derinliğini kaybetmesine ve karşı taraftakilerin yabancılaşmasına yol açmaktadır. Böylece sosyal bağların zayıfladığı, birey yalnızlaştığı ve sadece kendisinin yer aldığı bir dünya, bireyciliği ortaya çıkarmaktadır. Esasında güvensizliğin toplumumuz içerisinde yüksek oranda ortaya çıkmasının bazı sebepleri vardır. Burada her şeyden önce bütün olarak sosyal yapının modernleşme sürecinden geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Bu bir değişim ve dönüşüm sürecidir. Bu süreç içerisinde normlardaki ve değerlerdeki belirsizlik durumları karşısında bireysel çıkışlar insanları bir diğerine karşı temkinli olmaya yöneltmektedir. Aynı zamanda bu süreç dahilinde yaşanan hızlı ve düzensiz şehirleşme, göç gibi durumların yanında, toplumumuzun art arda yaşamış olduğu büyük ekonomik krizler güven problemlerinin başlıca kaynakları olmuştur.

Grafik 25: Güven Duygusunun Örneklem İçerisindeki Seviyesi

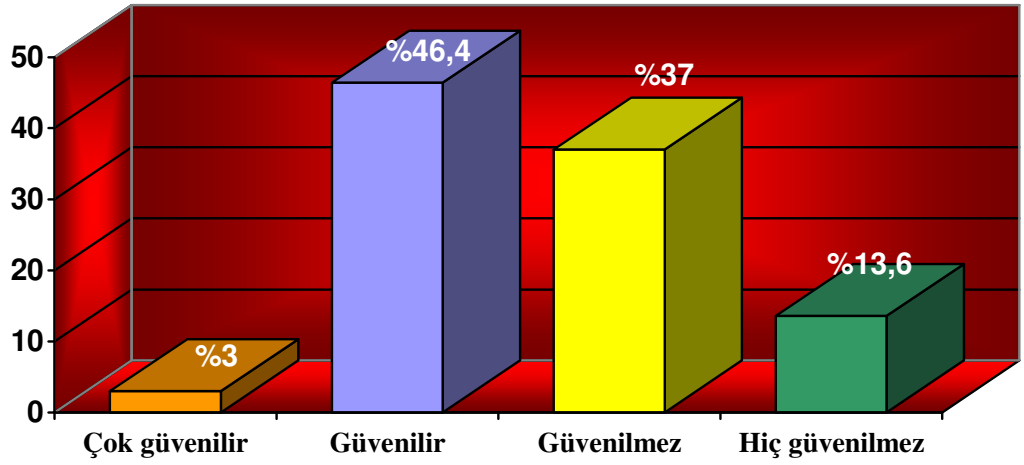

2.2. Din ve Değerler

Türkçede sözlük anlamıyla din, tabiatüstü güçlüklere, çeşitli kutsal varlıklara, tanrıya inanmayı tapmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum[394] veya "Allah'a inanma ve bağlanma"[395] anlamlarını ifade etmektedir. Diğer taraftan Latince bağlamak ve cemaat, Arapça'da yol, hüküm. Mükâfat, itaat, hesap verme, adet, mülk ve saltanat[396] gibi anlamlara

[394] **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara-1988, sh.378
[395] Develioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklobedik Lügat**, Ankara-1996, sh.188
[396] Sezen, Yumni; **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,** İstanbul-1990, sh.169

gelen din, Rudolf Otto'ya göre "mukaddes olanın yaşanmasıdır"[397] Marks ise dinî, "kalpsiz dünyanın kalbi"[398] olarak tanımlamaktadır.

Din, gerek ferdin zihni üzerinde ve gerekse sosyal düzeyde birleştirici ve bütünleştirici işlevlere sahiptir. Dinin işlevleri arasında;[399] toplumun genel hatlarını tanımlayıcı, talimat ve yön verici yani normatif rol ifa edici, ideolojik ve kültürel anlamları topluma kazandırıcı, kişinin korunmasını sağlayıcı, ikincil yapıların yokluğunda yol gösterici olduğu ifade edilmektedir. Din hem fert, hem de sosyal düzeyinde işlevler ifa etmektedir. Din ferde kontrol edemediği güçler karşısında bir mekanizma sunarak, ferdi bir düzeyde işlev görürken, toplum katında ferdin dünyayı anlaması için bir model sunması, toplum içerisindeki mevcut olan münasebetleri pekiştirmesi ve desteklemesi ile de sosyal bir işlevi yerine getirmektedir. Bu haliyle din ferdi topluma yöneltmekte, toplumsal birlik, bütünlük ve dayanışmayı kuvvetlendirmektedir. [400]

Tablo 30: Sosyal Bütünleşme Açısından Dinî Değerlerin İşlevi

		Milli birlik ve beraberlik, vatanseverlik					
		Çok Önemli	Önemli	Kararsızım	Önemli Değil	Hiç Önemli Değil	Toplam
Din ve inanç	Çok Önemli	424	95	6	3	1	529
		80,2%	18,0%	1,1%	,6%	,2%	100,0%
		82,5%	38,6%	33,3%	18,8%	10,0%	65,8%
		52,7%	11,8%	,7%	,4%	,1%	65,8%
	Önemli	74	122	7	7	0	210
		35,2%	58,1%	3,3%	3,3%	,0%	100,0%
		14,4%	49,6%	38,9%	43,8%	,0%	26,1%
		9,2%	15,2%	,9%	,9%	,0%	26,1%
	Kararsızım	7	12	2	0	1	22
		31,8%	54,5%	9,1%	,0%	4,5%	100,0%
		1,4%	4,9%	11,1%	,0%	10,0%	2,7%
		,9%	1,5%	,2%	,0%	,1%	2,7%
	Önemli Değil	6	12	3	5	1	27
		22,2%	44,4%	11,1%	18,5%	3,7%	100,0%
		1,2%	4,9%	16,7%	31,3%	10,0%	3,4%
		,7%	1,5%	,4%	,6%	,1%	3,4%
	Hiç Önemli Değil	3	5	0	1	7	16
		18,8%	31,3%	,0%	6,3%	43,8%	100,0%
		,6%	2,0%	,0%	6,3%	70,0%	2,0%
		,4%	,6%	,0%	,1%	,9%	2,0%
Toplam		514	246	18	16	10	804
		63,9%	30,6%	2,2%	2,0%	1,2%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		63,9%	30,6%	2,2%	2,0%	1,2%	100,0%

X^2= 457,881-16, P<0,01

[397] Freyer, Hans; **Din Sosyolojisi,** Ankara-1964, sh.32
[398] Marks, Karl; "***Toward the Critique of Hegel's Philosophy of Right",*** Zik.: Löwy, Michael; **Dünyayı Değiştirmek Üzerine**, (Çev. Y. Alogan), İstanbul-1999, sh.47
[399] Tatar, Hüsniye C.; **Nuh'un Gemisindekiler,** İstanbul-1999, sh.32,38-43
[400] Hartmann, Heinz; **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, (Çev.:B. Büyükkal), İst.-2004,sh.81

Toplum içerisinde dinin, birliği ve bütünlüğü tesis etme işlevine sahip olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla, araştırma verileri içerisinde dine önem verenlerin milli birlik, beraberlik ve vatanseverlik hususundaki düşüncelerine baktığımız anlamlı ve kuvvetli bir ilişki olduğu görülmüştür. Burada din ve inanca çok önem verenler, toplum içerisinde milli birlik ve beraberliğe de çok önem verdiklerini ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçları itibariyle, din ve inanca verilen önem düzeyi düşünce, milli birlik ve beraberlik hususunda hassasiyet de zayıflamakta olduğu görülmektedir.

İnsanların günlük hayattaki sıkıntılarına ve anlam arayışına bir hayat iksiri olarak belirtilen din, aslında fıtri bir ihtiyaçtır. Dine duyulan bu fıtri ihtiyaç, müspet yollarla tatmin edilmediği müddetçe, bu ihtiyacın tezahürleri olan fedakârlık ve feragat, aşk ve heyecan başka yollarda aranır. Çeşitli ideolojiler, felsefi disiplinler, sosyal hayatımızda ortaya çıkan çeşitli kurumlar bu ihtiyacın bir neticesi olarak insanlara tesir eder. Ayrıca din, fert ve toplum münasebetini tanzim eden bir disiplindir.[401] Bu münasebetleri tanzim ederken dinler, inanç, ibadet ve toplumsal yönleri itibariyle insanlığa huzur ve güven vermeyi amaçlayan bir yapıdadırlar.[402] Din bu yönleriyle insanların birbiriyle ve de toplumla olan ilişkilerinde uyuma ve anlaşmaya yönelik belirli kurallar vaaz ederek ferdin toplumla bütünleşmesini sağlar. Yine din ferde bir takım değerler sunması ve aynı değerler etrafında bütünleşen bir topluluk içerisinde bulunma ve bunlara katılma imkânı sağlayarak ferdin içinde bulunduğu toplumda kendisinin de bir yerinin, anlamının olduğu düşüncesiyle kişiye bir güven duygusu kazandırmaktadır.[403]

Din bir toplumun değerler sistemine kaynaklık ettiği gibi, yerleşmiş bir din o toplumun genel sosyal değerleri ile de uyum içerisinde olur. Eğer dinî bir sistem, toplum içerisinde yaygın olan sosyal karakter ile uyuşamaz ve toplumsal pratikle çelişecek olursa, bir ideoloji olmaktan öteye gidemez. Toplumsal değerler ile din arasındaki ilişki iki şekilde gerçekleşir. İlk olarak toplumsal değerlerin dinden beslendiğini belirtebiliriz. Buradan hareketle dinin değerlerin doğmasında, desteklenmesinde ve de muhafazasında önemli bir rolü ve etkisi ortaya çıkmaktadır.[404] Din ve değerler arasındaki ilişkinin diğer bir yönü de başta sosyo- kültürel çevre ve kişilik yapısı olmak üzere pek çok faktörün etkisiyle oluşan bireysel değerler arasında dinî değerlerin önemli bir yer tutmasıdır.[405] Bütün bunlardan dinin

---

[401] Eraydın, Selçuk; **Tasavvuf ve Tarikatlar,** İstanbul-1994, sh.17,34,79
[402] Usta, Niyazi; ***"Küreselleşme ve Din"***, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003, sh.181
[403] Kula, Naci; ***"Gençlik Döneminde Kimlik ve Din"*** , **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, (Edtr. H.Hökelekli), Ankara-2002, sh.57
[404] Günay, Ünver; **Din Sosyolojisi,** İstanbul-1998
[405] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: ***A.g.m., sh.*** 188

değerlere kaynaklık teşkil edici özelliği bulunduğu ve sosyal değerler sahasında önemli etkisinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Diğer taraftan dinî hususların algılanışındaki farklılıklardan doğan mezhepler ve cemaatler, bireylerin değerlerinin teşekkülünde önemli bir kaynağı oluşturmaktadırlar. Dinî değerlerin farklı algılanışına ve yorumlanışına dayanan mezhepler, inanç esaslı ortaya koyduğu hükümler ile değerlerin belirlenmesine ve oluşmasına sebep olmaktadır. İnsanların mensubu bulundukları mezhep veya cemaat içerisinde kazandıkları değerler, onların sosyal ilişkilerine yansımakta ve hayata karşı bir zihniyet dünyasının oluşmasını sağlamaktadır.

Mezheplerin ve dinî yönelimlerin farklılaşması, değerlerin algılanmasında ve yaşanmasında da bir farklılaşma doğurmaktadır. Örneğin değerlere bağlılık açısından her mezhep ve cemaat, kendine ait farklı özellikler göstermektedir. Bu noktada bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim düşüncesine, İslam'ın Şafi, Hanbeli, Maliki gibi mezhep mensuplarının %38,5'i katılmaktayken, Sünnilerin %37,4'ü, Alevilerin %21,8'i Ateistlerin %33,3'ü katılmaktadırlar. Mutluluğu esas alarak, "kişisel mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum" düşüncesine en fazla diğer din mensuplarının(%50) katıldıkları görülmüştür. Bu konuda diğer din mensuplarını sırasıyla, Alevilerin (%47,6), Sünnilerin (%34,1), ateistlerin (%33,3) ve İslam'ın diğer mensuplarının takip etmektedirler. Diğer din mensuplarının yarısı (%50), değerlerine göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde bu imkânı bulamadıklarını belirtmektedirler. Ayrıca İslam'ın diğer mezhep mensuplarının %38,5'i, Ateistlerin %33,3'ü, Alevilerin %30,6'sı ve Sünnilerin %28,5'i de değerlerine göre yaşamak istemekte ancak toplum içerisinde buna uygun ortam bulamadıklarını ifade etmektedirler.

Değerlerin değişmesine yönelik tutumlar ise şu şekilde farklılaşmaktadır: Sünnilerin %39,7'si asla değerlerimi değiştirmem demekte iken, sırasıyla Alevilerin %38,7'si, Ateistlerin %33,3'ü İslam'ın diğer mezhep mensuplarının %30,8'i, diğer din mensuplarının ise %25'inin değerlerimi asla değiştirmem ifadesine katılmışlardır. Değer değişmesinin faydalı olabileceği halinde bile, değişime yönelik mezhepler içerisindeki durum aynıdır. Burada yine Sünnilerin, Alevilerin ve Ateistlerin değerlerinin değişmesine karşı iken, İslam'ın diğer mezhep mensuplarının ve diğer din mensuplarının faydalı olabilecek değerler istikametindeki bir değişimi biraz daha arzuladıkları tespit edilmiştir.

Mezhepler içerisinde farklı değerlere saygı ve hoşgörü düzeyi ise en çok diğer din mensuplarında olduğu görülmüştür. Zira diğer din mensuplarının tamamı, %100'ü, İslam'ın diğer mezhep mensuplarının %76,9'u, Alevilerin %75,8'i Sünnilerin %73,7'si ve Ateistlerin %66,7'si farklı değerlere sahip olan kişilere karşı saygı duyduklarını belirtmişlerdir. Burada

farklı değerlere sahip kişileri kendi değerleri doğrultusunda ikna etme düşüncesine ise, Sünnilerin %18,7'si, Alevilerin %17,7'si, Ateistlerin %16,7'si ve İslam'ın diğer mezhep mensuplarının %15,4'ü katılmaktadırlar. Diğer taraftan değerlere bağlı olarak yaşayan insanları kişilikli olarak bulma ifadesine yönelik düşünceler de farklılaşmaktadır. Zira Sünnilerin %67,3'ü, Alevilerin %60,5'i, İslam'ın diğer mezhep mensuplarının %53,8'i, diğer din mensupların %25'i değerlerine bağlı olan insanları kişilikli olarak bulmaktadırlar.

Inglehart'ın yaptığı materyalist ve post-materyalist ayrımda, toplumların post-materyalist topluma doğru ilerledikçe dinî değerler etkisini kaybetmektedir. Buna göre post-materyalist toplumlarda dinî otorite etkisini kaybetmiş, dinî kurallar da yerini esnek kurallara ve durumsal ahlâkî kurallara bırakmıştır. Ancak 1991 ve 1997 Dünya Değerler Araştırması verilerine göre Türkiye belirtildiği şekilde dinî otoritenin ve kuralların giderek etkisini kaybettiği bir toplum yapısı özelliği göstermemektedir.[406] Aynı doğrultuda 1999 yılında Türkiye genelinde TESEV'in yapmış olduğu bir araştırma verilerine göre Türk halkının genelinin, dinine bağlı ve inançlı müslümanlar olduğu belirtilmektedir.[407]

Yine ülkemizde gençler üzerine yapılan araştırmalarda, gençlerin dinî inanç ve ilgi derecelerinin yüksek olduğu görülmektedir.[408] Yapılan araştırma sonuçlarına göre dinî değerlerin önemi giderek artmış, azalma olmamıştır. Türkiye'de yapılan bazı araştırmalar ve karşılaştırmalar ile siyasî, ekonomik, aile/cinsellik değerlerinde materyalist toplumdan post-materyalist topluma doğru kayda değer, büyük değişmelerin olmadığı ifade edilmektedir. [409]

Araştırma sonuçlarından elde ettiğimiz oranlarda da dinin insanların hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Zira araştırmaya iştirak eden katılımcıların %91,9'u din ve inancın önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

---

[406] Inglehart, Ronald-Basanez, Migueland Moreno, Alejandro;**A.g.e., sh.** 11
[407] Çarkoğlu, Ali- Toprak, Binnaz; **Türkiyede Din Toplum ve Siyaset,** , İstanbul-2000, sh.13
[408] Bayhan, Vehbi; **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Ankara–1997, sh.337–384, Ersoy, Ersan; Üniversite **Gençliğinin Siyasî Yönelimleri ve Protesto Hareketleri,** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya–1998,
[409] Esmer, Yılmaz; ***A.g.m., sh.*** 231

Grafik 26: Din ve İnancın Örnekleme Göre Önem Düzeyi

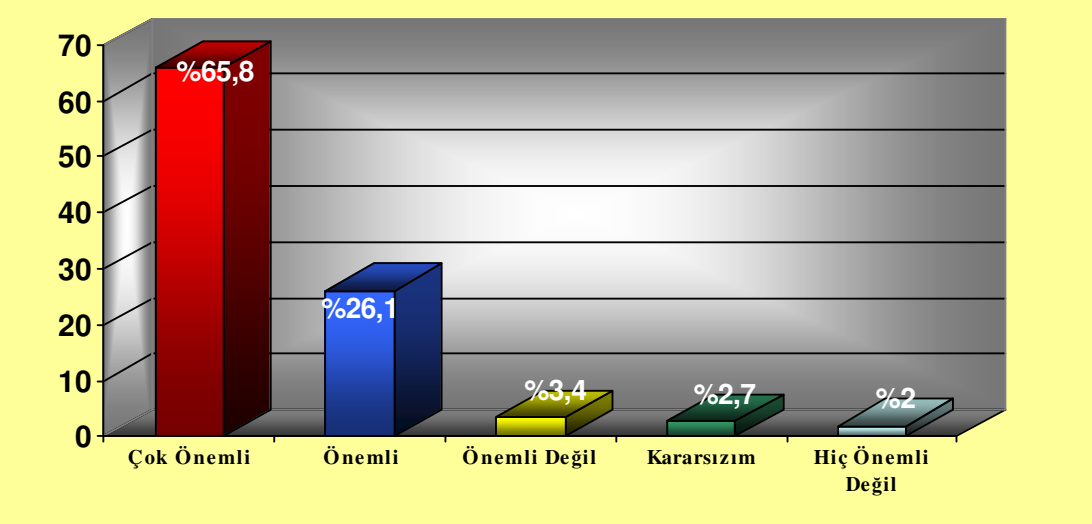

Bu oranlar dinin sosyal yapı içerisinde etkisini ve önemini bize göstermektedir. Ancak din ve inancın, toplum içerisinde önemli olarak görülmesi, fertlerin davranışlarının belirlenmesinde ve yönlenmesinde bire bir etkili olduğu anlamına gelmemektedir. Genel çerçevede dinî değerler ferdin davranışlarına büyük tesirleri olmakla birlikte, bazen bu değerler ferdin psikolojisinde muhafaza edilmesine rağmen etkisiz kalabilmektedir. Dolayısıyla bazen fertlerin sahip olduğu değerlerden farklı istikametlerde, tavırlar ve davranışlar içerisinde olduğu görülebilmektedir.

2.3. Aile ve Değerler

Aile kandaşlık bağı ile bir birine bağlı üyelerin meydana getirdiği topluluk olarak, bir birini akraba sayanların meydana getirdiği cemaati ifade eder.[410] Bu açıdan aile, kan, evlilik veya evlatlık bağı olan, aynı çatı altında yaşayan ve sosyal, ekonomik bir birim oluşturan bireylerin mahrem ilişkiler sistemi ile örülü grup olarak tanımlanabilir.[411] İnsanlığın ilk çağlarından beri aile toplumun temel kurumu olarak bulunmuştur. Aile toplumu, toplum da aileyi şekillendirmiştir.[412] Zira bir toplumun genel karakteristik özelliği, o toplumdaki aile münasebetlerine göre belirlenir. Aile sisteminde meydana gelen her hangi bozukluk, genel

[410] Yalvaç, Mehmet; ***"Küreselleşme ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler,Küreselleşme ve Psikiyatri,"*** **9.Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi,** İnönü Üniversitesi&Türkiye sosyal Psikiyatri Derneği, Malatya-2002, sh.375
[411] Marshall Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. O. Akınhay- D. Kömürcü), Ankara-1999 sh.7; Budak, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara-2003, sh.25
[412] Eröz, Mehmet-Güler, Ali; **Türk Ailesi**, Ankara-1999, sh.3

sosyal sistemi çözülme içerisine sürükleyebilir.[413] Bu açıdan sosyal istikrara giden yolda aile, üzerinde hassasiyetle durulan bir kurumdur.

Toplumsal bir organ olarak aile, anne, baba ve çocukların vücuda getirdiği ilişkiler ağı ve bu ağ içerisinde her üyenin üzerine almış olduğu görev ve oynadığı roller açısından izah edilmektedir.[414] Buradan hareketle toplumsal sistem içerisinde önemli bir konumu olan aileyi, aynı kandan ve bir esastan gelmek üzere, karşılıklı dayanışma ve sevgi bağları ile örülü ilişkiler içerisinde hayatın idame edildiği, genellikle anne, baba ve çocuklardan oluşan temel sosyal birlik olarak tanımlayabiliriz.

Aile sosyal yapı içerisinde ferdin hayatını idame ettirdiği temel yapı olarak önemli bir yere sahiptir. Tarih sahnesinde çoğu kalıcı toplumlara baktığımızda, kuvvetli bir aile yapısına sahip olduğunu ve bu toplumlar içerisinde aileye yönelik değerlerin önemli bir durumda bulunduğunu görürüz. Aile, bireyin sosyal dünyaya ve topluma katılımında ilk kurum ve çıkış yeridir. İnsanlar ailelerinden hareketle dış dünyaya ve hayata açılırlar.

Toplumun temel kurumu olarak aile, nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir sosyal kurumdur. Aile içerisinde bazı değerler üst düzeyde yaşanır ve kabul görür. Bunlar yeni nesillere kazandırılan duygu, düşünce ve hedefler birliğini içermektedir.[415] Bütün bunlarla birlikte ailenin genel işlevleri arasında; cinselliğin meşru yoldan tatmin edilmesi ve üreme, biyolojik varlığın devamlılığının sağlanması, erkek ve kadın arasında fedakârlık, dayanışma ve iş bölümünün sağlanması, yakın, samimi ve sıcak bir ortam içerisinde çocukların yetiştirilmesi, dinî, ahlâkî, manevi duygu ve düşünce kazandırılması ile onlara bir şahsiyet yapısı sunması, yetişmekte olan çocukların sosyalleşmesini ve kültür edinmesini temin etmesi, yani kültürün yeni nesillere kazandırılması gibi hususlar sayılabilir. [416] Ancak şunu belirtmek gerekir ki, bütün bu saydığımız hususlar, kültürden kültüre değişiklik göstermekte, böylece her toplumda ailenin hususi işlevleri farklılaşmaktadır.

Aile farklı sınıflamalara tabi tutulmuştur. Ülkemizde sosyolojinin gelişimine önemli tesiri olan Le Play gibi aile üzerine araştırma yapan bazı ilim adamları, aileyi mirasın geçişini ölçü alarak Ataerkil, Kök ve Kararsız aile olmak üzere üçe ayırmışlardır. Her aile tipinde

---

[413] Sezen, Yumni; **A.g.e., sh.** 121-122
[414] Kongar, Emre; **Türk Toplum Bilimcileri I**, İstanbul-1993, sh. 216
[415] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, , İstanbul-1996, sh.93-94
[416] Saran, Nephan; **Üniversite Gençliği,** İstanbul-1975, sh.29-30, Akyüz, Hüseyin; ***"Ailenin yapısı ve Fonksiyonları",*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990, sh.35-36, Kirman, Ali, ***"Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi",*** **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003, sh.270-273, Nirun, Nihat; **Aile ve Kültür**, Ankara-1994, sh.21

mirasın paylaşımı kuşaklar arasında farklı farklıdır.[417] Ancak sosyolojik literatürde aile, yapısı itibariyle geniş ve çekirdek aile olarak ikiye ayrılır.[418] Geniş aile içerisinde aile reisi ve karısı, evli çocukları ve gelinleri, bekâr çocuklarının birlikte yaşadığı bir hayat söz konusudur. Özellikle geleneksel toplumlarda görülen bu aile tipi, toplumlar modernleşme ve şehirleşme süreçlerinin etkisi altında kaldıkça anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısına doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Türklerde ise aile geçmişten bugüne kadar önemli bir sosyal birim olarak görülmüştür. Aile, bütün sosyo-kültürel değerleri bünyesinde toplar ve kültürü nesilden nesile aktararak toplumsal devamlılığa imkân tanır.[419] Türk toplumunda aile yapısı, evlilik şekli ve akrabalık ilişkileri temel bazı özelliklere sahip olmakla birlikte, bu konularla ilgili örf, adet, inançlar ve uygulamalar, kır ve şehir bölgelerine göre değişmektedir. Kırsal bölgelerde aile genellikle, baba-anne-çocuklar ve diğerlerinden müteşekkil, diğer değişik akrabalardır. Babanın, evlenmiş oğulları ve karıları, torunlar, evlenmemiş oğullar/kızlar nadiren annenin akrabaları bir hanede bulunabilir. [420]

Türk toplumunun yaşamış olduğu sosyal yapı değişmeleri beraberinde aile yapısında da bir takım değişmelerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Modernleşme, şehirleşme, sanayileşme ve istihdam yapısındaki farklılaşmalar ve aile üzerinde önemli tesirleri olmuştur.[421] Tarımda makineleşmenin yaşanması, mirasla toprakların parçalanıp yeterli tarımsal faaliyete imkân tanımaması, şehrin eğitim ve hayat standardındaki cazibesi insanları köyden şehirde göç etmesini etkilemiştir. Köyden şehre göç ile birlikte aile yapısı da küçülmüş ve aile içi rollerde bir farklılaşma yaşanmıştır. Her toplumda, o toplumun değer ve normları çerçevesinde aile üyelerine sunulan roller bulunmaktadır. Belirli ahlâkî ve içtimai kurallara bağlanan bu rollerdeki bir dengesizlik ve değişmeler, ailenin yapısında ve birliğinde de değişmelerin yaşanmasına yol açmaktadır.

Tablo 31: Modernleşme Eğilimleri ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler

---

[417] Descamps, Paul; **Deneysel Sosyoloji**, (Çev. N.Ş. Kösemihal), İstanbul-1965, sh.,32; Yalvaç, Mehmet; ***"Türk Milli Eğitiminde Sosyolojinin Yeri",*** T.D.A. Z.F.F. Armağanı, İstanbul-1985, sh.32; Küçük, Hasan; **Türk İslam Sosyal Düşünce Yapısı,** İstanbul-1980, sh.287

[418] Tolan, Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** sh.217

[419] Nirun, Nihat; **Aile ve Kültür**, sh.23

[420] Saran, Nephan; **Üniversite Gençliği,** İstanbul-1975, sh.34

[421] Vergin, Nur; "***Ekonomik Yapının Bir yansıması Olarak Aile"*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990, sh.17

		Hanenizde kimler bir arada yaşıyor?				
		Anne - baba ve evlenmemiş çocuklar	Anne - baba ve evlenmiş çocuklar	Anne ya da babadan biri ölmüş ve çocuklar	Boşanma sonucu parçalanmış aile ve çocuklar	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	49	2	3	1	55
		89,1%	3,6%	5,5%	1,8%	100,0%
		7,3%	2,4%	7,0%	8,3%	6,8%
		6,1%	,2%	,4%	,1%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	276	46	16	6	344
		80,2%	13,4%	4,7%	1,7%	100,0%
		41,4%	56,1%	37,2%	50,0%	42,8%
		34,3%	5,7%	2,0%	,7%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	312	25	21	4	362
		86,2%	6,9%	5,8%	1,1%	100,0%
		46,8%	30,5%	48,8%	33,3%	45,0%
		38,8%	3,1%	2,6%	,5%	45,0%
	Fikrim yok	30	9	3	1	43
		69,8%	20,9%	7,0%	2,3%	100,0%
		4,5%	11,0%	7,0%	8,3%	5,3%
		3,7%	1,1%	,4%	,1%	5,3%
Toplam		667	82	43	12	804
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%

X^2= 17.752 df: 9, P<0,05

Modernleşme ve şehirleşmenin tesirleri ile birlikte aile büyüklüğünde değişme yaşanmış aile gittikçe küçülmeye başlamıştır. Bu noktada modernleşme ve şehirlileşme tavırlarını sergileyenlerin aile durumlarına baktığımızda bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Modernleşme eğilimleri artınca geniş aileden çekirdek aileye doğru bir kayış olmuştur. Kendisini modern olarak tanımlayanların aile yapıları içerisinde geniş aile tipi az olarak bulunurken, kendisini geleneksel olarak tanımlayanlar içerisinde artmaktadır.

Tablo 32: Bölgelerin Farklılaşması İtibariyle Aile Yapısındaki Değişmeler

		Hanenizde kimler bir arada yaşıyor?				
		Anne - baba ve evlenmemiş çocuklar	Anne - baba ve evlenmiş çocuklar	Anne ya da babadan biri ölmüş ve çocuklar	Boşanma sonucu parçalanmış aile ve çocuklar	Toplam
Mahallenin Bulunduğu Bölge	Merkez	149	11	14	1	175
		85,1%	6,3%	8,0%	,6%	100,0%
		22,3%	13,4%	32,6%	8,3%	21,8%
		18,5%	1,4%	1,7%	,1%	21,8%
	Geçiş	271	30	15	5	321
		84,4%	9,3%	4,7%	1,6%	100,0%
		40,6%	36,6%	34,9%	41,7%	39,9%
		33,7%	3,7%	1,9%	,6%	39,9%
	Çevre	247	41	14	6	308
		80,2%	13,3%	4,5%	1,9%	100,0%
		37,0%	50,0%	32,6%	50,0%	38,3%
		30,7%	5,1%	1,7%	,7%	38,3%
Toplam		667	82	43	12	804
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%

X^2= 10.628 df: 6, P>0,05

Yine aynı doğrultuda, modern hayatın özelliklerini daha çok taşıdığını düşündüğümüz merkez bölgesinden, geleneksel özelliklerini daha çok koruduğunu düşündüğümüz çevre bölgesine doğru gidildikçe, geniş ailenin daha fazla oranda olduğunu görmekteyiz.

Tablo 33: Şehirlileşme Eğilimleri Açısından Ailede Meydana Gelen Değişmeler

		Hanenizde kimler bir arada yaşıyor?				
		Anne - baba ve evlenmemiş çocuklar	Anne - baba ve evlenmiş çocuklar	Anne ya da babadan biri ölmüş ve çocuklar	Boşanma sonucu parçalanmış aile ve çocuklar	Toplam
Kendinizi Şehirli Olarak Görüyormusunuz?	Tamamen şehirliyim	321	27	25	5	378
		84,9%	7,1%	6,6%	1,3%	100,0%
		48,1%	32,9%	58,1%	41,7%	47,0%
		39,9%	3,4%	3,1%	,6%	47,0%
	Kısmen şehirliyim	248	31	14	5	298
		83,2%	10,4%	4,7%	1,7%	100,0%
		37,2%	37,8%	32,6%	41,7%	37,1%
		30,8%	3,9%	1,7%	,6%	37,1%
	Şehirli görmüyorum	98	24	4	2	128
		76,6%	18,8%	3,1%	1,6%	100,0%
		14,7%	29,3%	9,3%	16,7%	15,9%
		12,2%	3,0%	,5%	,2%	15,9%
Toplam		667	82	43	12	804
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		83,0%	10,2%	5,3%	1,5%	100,0%

X^2= 16.156, df: 6, P<0,01

Diğer taraftan şehirlileşme ile aile büyüklüğü arasında bir ilişki bulunmaktadır. Zira araştırmamızın sonuçlarına göre kendisini tamamıyla şehirli olarak görenlerden şehirli görmeyenlere doğru gidildikçe geniş aile tipinin arttığı görülmüştür. Şehir hayatıyla tamamen bütünleşmiş ve şehirli olmuş insanlar geleneksel geniş ailede daha az yaşamaktadırlar. Şehirli olarak kendisini saymayan ve kendisini şehir değerlerinin dışında görenler diğerlerine göre daha fazla geniş ailede yaşamaktadırlar.

2.3.1. Aile ve Evlilik Değerleri

Evlilik, ailenin kurulmasında esas olan önemli bir süreci ifade eder. Aile yapısı ile evlilik şekilleri arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Zira evlilik biçimlerinin, ailenin yapısını ve türünü belirlemede önemli bir etkisi bulunmaktadır. Her toplumda ailenin kuruluşuna kaynaklık eden farklı evlilik biçimleri vardır. Bu durum toplumlar içerisinde aile kurumunun farklılaşmasına yol açmaktadır.[422] Gerek evlilik biçimlerinin ve gerekse aile yapılarının farklılaşmasında etkili olan temel faktör, toplumsal yapının bünyesindeki

[422] Gündüz, Mustafa-Ferhan; **Yurttaşlık Bilinci**, Ankara-2002, sh. 190

değerlerdir. Zira toplum içerisindeki aileye ve evliliğe yönelik değerlerin değişmesi ile birlikte, evlilik biçimlerinde de bir değişmenin yaşandığı bilinmektedir.

Günümüzde aile kurumu içerisindeki bu norm ve değer değişmelerinin yanında, ailenin çatısında ve şeklinde de önemli değişmeler yaşanmaktadır. Bu gün evlilik aşkı öldüren kusurlu bir günah keçisi olarak tanımlanmakta ve "belgesiz evlilik" veya "sivil evlilik" olarak ifade edilen birliktelikler yaşanmaya ve hatta özendirilmeye çalışılmaktadır. Bu tür hayat biçimleri evlilik öncesi cinsel ilişkiyi meşru ve çağdaş bir konuma getirmektedir. [423] Oysa Aile birliğinin kurulmasının temeli olan evlilik, ferdin ihtiyaçları ile toplum kaidelerinin uyum haline getiren kurumdur. Bu yönüyle evlilik sadece sosyal bir kurum değil, aynı zamanda düzeni sağlayan çok elverişli psikolojik bir tatmin yoludur. Evlilik sadece cinsel ihtiyaçların karşılandığı bir ortam değildir, evlilik her şeyden önce aile kurmak demektir.[424] Aile ise toplumun küçülmüş şeklidir. Bütün toplumlarda görülen aile en küçük sosyal birimi teşkil eder. Ailenin mutlu ve huzurlu olması bir bakıma toplumun huzurlu olmasıyla eş mânâdadır. Bu yüzden aile ve evlilik kurumları bir toplumda vazgeçilmeyen ve korunması gereken temel yapılardandır.[425]

Modernleşme ile birlikte değişen hayat koşulları ve değerleri, aile ve evlilik üzerinde de önemli bir etki yapmıştır. Aile üyelerinin dışarıda çalışması, doğum kontrolünde meydana gelen tıbbi gelişmeler sayesinde ailede çocuk sayısı sınırlanmıştır. Diğer taraftan geleneksel değerlerdeki farklılaşmalar ile birlikte evlilikler ertelenmiş, daha geç yaşlarda evlilik yaşanmaya başlanmıştır.[426]

Modern süreçte kitle iletişim araçlarının aile değerlerine yönelik farklı yayınları, ailedeki değerlerin ve rollerin değişmesine sebep olurken, aynı zamanda evlilik anlayışını değiştirerek ailenin temeli üzerine olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır. Bütün bozucu ve yıkıcı tesirlere rağmen aile mahremiyeti, duygusu ve düşüncesi, ailenin dağılmasına engel olmakta, ailenin devam etmesi için bir güç merkezi etkisi yapmaktadır.[427]

Araştırmamıza dahil olan katılımcıların büyük çoğunluğu, ailenin kurulmasında ve aile içi birlikteliğin yaşanmasında temel olan evliliği önemli olarak bulmaktadırlar. Çok az bir kesim (%5,1) evliliği modası geçmiş bir kurum olarak tanımlamaktadır. Şehirleşmenin aile ve evlilik üzerine olan önemli etkileri düşünülerek aradaki ilişkiye dikkat edildiğinde, büyük bir değişmenin olmadığı görülmüştür. Zira katılımcılardan kendisini tamamen veya kısmen

---

[423] Erkal, Mustafa E.: **A.g.e., sh.** 96,103
[424] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, 39-40
[425] Erkal, Mustafa E.: *"Türkiye'de Aile, Boşanmalar ve Bazı Sapma Davranışlar"*, **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990, sh.24-25
[426] Gündüz, Mustafa ve diğerleri; **Nüfus Sorunu,** Ankara-2005, sh. 47-48
[427] Nirun, Nihat; **Aile ve Kültür**, sh.55

şehirli olarak görenler ile şehirli görmeyenlerin evlilik kurumuna bakışları arasında önemli bir farklılaşma bulunmamaktadır.

Tablo 34: Şehirlileşme Eğilimleri ve Evlilik Kurumuna Bakış

		"Evlilik, modası geçmiş bir kurumdur" sözüne katılırmısınız?		
		Evet	Hayır	Toplam
Kendinizi Şehirli Olarak Görüyormusunuz?	Tamamen şehirliyim	21	357	378
		5,6%	94,4%	100,0%
		51,2%	46,8%	47,0%
		2,6%	44,4%	47,0%
	Kısmen şehirliyim	10	288	298
		3,4%	96,6%	100,0%
		24,4%	37,7%	37,1%
		1,2%	35,8%	37,1%
	Şehirli görmüyorum	10	118	128
		7,8%	92,2%	100,0%
		24,4%	15,5%	15,9%
		1,2%	14,7%	15,9%
Toplam		41	763	804
		5,1%	94,9%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%
		5,1%	94,9%	100,0%

X^2=3,982, df;2, P>0,05

2.3.2. Aile İçi Kararlarda ve Rollerdeki Değişmeler

Türk aile yapısında, geleneksel ailenin bir özelliği olarak aile içi kararların, baba otoritesi tarafından verildiği belirtilmektedir.[428] Ancak bu kadının tamamıyla sosyal hayat sahası içerisinde olmadığı anlamına gelmez. Eski Türk toplumlarında ve özellikle göçebelik dönemlerinde kadın, erkeğin üstlendiği çoğu rolü üstlenmiş ve toplum hayatına aktif olarak katılmıştır. Kadının sosyal hayat içerisinde yer aldığı, hatta erkek gibi ata binip, ok atıp ve kılıç kullandığı ifade edilmektedir.[429] Bu döneme ait destanlara ve hikâyelere baktığımızda[430] Türk kadını eski Türk toplumlarında çağdaşı toplumlarda olduğu gibi kötü kabul edilerek ikinci plana atılmamış, erkeklerle birlikte sosyal, siyasî ve kültürel hayatın merkezinde yer almış ve ona yüksek bir değer verilmiştir.

Aynı zamanda Türk kadını aile içi kararlarda söz hakkına sahip olmuş ve ailenin somut paylaşım unsurları olan çocuklar ve miras üzerinde hak sahibi sayılmıştır.[431] Bu doğrultuda Eröz, Fransız etnolog Grenard'a dayanarak, tarihî süreçte Türk kadınının kocasının yanında sadece ev içerisinde değil, aynı zamanda tarlada ve pazarda hayat arkadaşı ve yardımcısı olduğunu, kadının iktisadî ve hukukî özgürlüklerinin de bulunduğunu

[428] Saran, Nephan; **A.g.e., sh.** 34
[429] Doğramacı, Emel; **Türkiyede Kadının Dünü ve Bugünü,** Ankara-1992, sh.3
[430] Donuk, Abdulkadir; ***"Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile",*** **Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç I**, Ankara-1991, sh.299
[431] Ögel, Bahaeddin; **Türk Kültürün Gelişme Çağları,** İstanbul-1988, sh.247, Kafesoğlu, İbrahim; **Türk Milli Kültürü,** İstanbu-1991, sh.217

belirtmektedir. Burada kadının ve kocasının aile içerisinde farklı mallara sahip olabileceği, boşanma halinde kadının sadece baba evinden getirdiği malları değil, evlilik esnasında kazanılan malları da isteyebileceği ifade edilmektedir. Yine eşler arasında karşılıklı şefkat, sevgi ve saygı bulunmakla birlikte, manevi bağlar ve dayanışma Türk ailesi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.[432]

Değerlerin oluşmasında ailede verilen ve geleneksel yapının cinsiyet rollerine biçtiği önceliklerin önemi büyüktür. Geleneksel yapıya göre belirlenen değerler, kadın ve erkeğin farklı değerlere sahip olmasına sebep olur. Türkiye'de erkeklerin daha üstün ve baskın, kadınların daha alt seviyede yer aldığı ancak eğitim seviyesinin artmasıyla gelir seviyesinin yükselmesi bayanların daha fazla bağımsız-özgür ve eşit bir duruma gelmesine etki ettiği belirtilmektedir.[433]

Araştırmamıza katılanlar içerisinde de kendisini geleneksel veya modern olarak tanımlayanlar ile ailede kararların verilmesi hususunda farklılıklar bulunmaktadır. Sonuçlardan da görüldüğü üzere, kendisini modern olarak tanımlayanların ailelerinde, daha çok ailenin tüm bireyleri kararları ortak olarak almakta iken, kendisini geleneksel olarak tanımlayanların ailelerinde ise daha çok kararlar baba tarafından verilmektedir. Modernlerin %34,5'i aile üyelerinin ortak bir şekilde, %29,1'i anne ve babanın ortak, %18,2'si sadece babanın, %7,3'ü sadece annenin aile içerisinde kararları verdiğini ifede ederken, %7,3'ü herkesin serbest olduğunu ve %3,6'sı da ortak kararlarının olmadığını ifede etmektedirler. Geleneksellerin ise %39,5'i sadece babanın, %38,4'ü anne ve babanın ortak, %14,5'i ailenin tüm bireylerinin ortak bir şekilde, %3,8'i sadece annenin ailede kararleri verdiğini belirtmektedir. Aynı zamanda geleneksellerin %2,8'i herkesin serbest olduğunu, %1,2'si de aile içerisinde ortak kararlarının olmadığını belirtmektedir.

---

[432] Eröz, Mehmet-Güler, Ali; **Türk Ailesi**, Ankara-1999, sh.4-5 Nirun, Nihat; **Aile ve Kültür**, Ankara-1994, sh.23

[433] Aygün Z.K- İmamoğlu E.O: ***"Value Domains Of Turkhish Adults And University Students",*** **The Journal Of Social Psychology,** 2002, sh.336

Tablo 35: Geleneksellik ve Modernlik Açısından Ailede Kararların Verilmesi

		Ailenizde genellikle kararları kim verir?						
		Baba	Anne	Anne-baba ortak	Ailenin tüm bireyleri ortak	Herkes serbesttir	Ortak kararımız olmaz	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	10	4	16	19	4	2	55
		18,2%	7,3%	29,1%	34,5%	7,3%	3,6%	100,0%
		4,0%	11,4%	5,3%	10,7%	14,8%	14,3%	6,8%
		1,2%	,5%	2,0%	2,4%	,5%	,2%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	136	13	132	50	9	4	344
		39,5%	3,8%	38,4%	14,5%	2,6%	1,2%	100,0%
		54,4%	37,1%	44,0%	28,1%	33,3%	28,6%	42,8%
		16,9%	1,6%	16,4%	6,2%	1,1%	,5%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	88	14	144	97	11	8	362
		24,3%	3,9%	39,8%	26,8%	3,0%	2,2%	100,0%
		35,2%	40,0%	48,0%	54,5%	40,7%	57,1%	45,0%
		10,9%	1,7%	17,9%	12,1%	1,4%	1,0%	45,0%
	Fikrim yok	16	4	8	12	3	0	43
		37,2%	9,3%	18,6%	27,9%	7,0%	,0%	100,0%
		6,4%	11,4%	2,7%	6,7%	11,1%	,0%	5,3%
		2,0%	,5%	1,0%	1,5%	,4%	,0%	5,3%
Toplam		250	35	300	178	27	14	804
		31,1%	4,4%	37,3%	22,1%	3,4%	1,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		31,1%	4,4%	37,3%	22,1%	3,4%	1,7%	100,0%

X^2=51.245, df; 15, P<0,01

Geleneksel toplumda normların ortaya koyduğu cinsiyet rollerindeki farklılık ve belirlilik modern toplum içerside rollerdeki bir yakınlaşmaya dönüşmüştür. Modern toplumda kadın, erkeğin pek çok rolünü üstlenirken, erkek de kadının yaptığı bazı işleri yapması söz konusu olmuştur. Bu yönüyle modernleşme doğrudan bireyin çalışma şartlarında, belirli mesleki norm ve davranışlarda köklü değişmelere yol açmasıyla, aile yapısını değiştirmekte ve etkilemektedir. Diğer yandan bireyin sahip olduğu mesleki kültürünün ve şartlarının etkisi, aile içi ilişkilere de yansımasıyla birlikte, ailede farklı bir şekillenmeye yol açmıştır. Modernleşme ile kadının iş hayatına katılımındaki normlar yumuşamış ve kadın, iş hayatına girmiştir.[434] Yine bu süreçte kadın kocasına karşı, şahsi bağımsızlığına daha çok değer veren bir kimliğe bürünmüştür.[435] Aile üyelerinin ve kadının çalışıp para kazanmaları ve çoğu kez babadan daha yüksek ücret almaları, aile içi değerler ve aile üyelerinin statü ve rollerine dair anlayışların değişmesine sebep olmuştur. Bu durum toplumumuz içerisinde ailede babanın geleneksel aile liderliği ve rolünü zayıflatmıştır. Her ne kadar baba, şekli olarak ailenin başında bulunuyorsa da, ailenin geleceği hakkındaki kararlarda artık geleneksel toplum yapımızdaki kadar belirleyici olmamaktadır.

[434] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, sh.104-107
[435] Topçu, Sedat; ***"Geçiş Dmöneminde Türk Ailesi: Evlilik ve Aile Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme",*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990, sh.14

Araştırmamızdaki genel sonuçlar itibariyle de aile içi kararlarda baba otoritesinden bir kayışın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte anne ve babanın ortak olarak karar verdiği aile yapısına doğru bir dönüşüm söz konusudur. Aile içerisinde baba otoritesinin hakim olduğu ve kararları sadece babanın verdiği aileler %31,1 oranındayken, anne ve babanın birlikte karar verdiği aileler %37,3 oranında bulunmaktadır. Diğer taraftan çocukların da katıldığı ve tüm aile bireylerinin ortak olarak karar verdiği aileler %22,1 iken, sadece annenin karar verdiği aileler %4,4, herkesin serbest olduğu aileler %3,4, ortak kararımız olmaz diyenler ise %1,7 oranındadırlar.

Grafik 27: Ailede Kararların Verilmesi

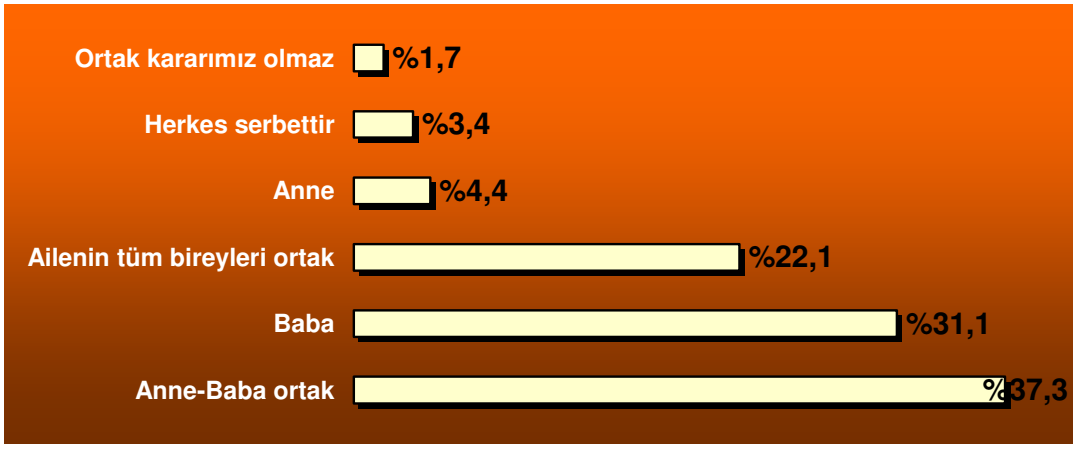

Kadınların çalışma hayatı içerisine girmesi hem kendisine, hem de aileye büyük bir yük getirmiştir. Bu yük kadının üzerine düşen sorumluluğun artması karşısında, rollerdeki değişmelerin tam olarak algılanıp yaşanamamasından da kaynaklanmaktadır. Kadının iş hayatına işçi olarak girmesi, gelişen süreç dahilinde kendisi için ücretinin artması dışında pozisyonunda pek de farklılık olmadığı belirtilmektedir. Zaten kamusal alanda kadınlara uygun olarak görülen iş türü, içeriği ve statüsü açısından ev içi rollerinin bir uzantısıdır.[436] Geleneksel rollerin henüz tam olarak değişmediği ve kadının aile içi ilişkilerde geleneksel rollerin yükümlülüğü taşıdığı bir ortamda kadınların çalışması, ev içi sorumluluklarına ek bir yükü de beraberinde getirmiştir. Bu sürece yeteri kadar destek çıkmayan ve değişimi gerçekleştiremeyen eşler arasında çoğu zaman çatışmalar ve huzursuzluklar yaşanabildiği gözlenmektedir.

Türkiye genelinde Dünya Değerler Araştırması kapsamında 1991 yılında yapılan Türkiye Değerler Araştırması sonuçlarına göre örneklemin %85'i kadınların çalıştığı taktirde

[436] Poole, Ross; **Ahlâk ve Modernlik,** (Çev.; M. Küçük), İstanbul-1993, sh. 76

çocukların zarar göreceğini düşünmektedirler.[437] Bu oran o günkü şartlar ve dönem itibariyle kadının çalışmasına, toplumun pek de olumlu bakmadığı yönünde olduğunu ifade etmektedir.

Araştırma yaptığımız örneklem içerisinde ise kadının, çalıştığı takdirde aile içerisindeki düzenin ve sağlıklı yapının bozulacağına yönelik önemli bir kanaat bulunmakla birlikte, toplum içerisinde kadının çalışmasına yönelik tutum, 1991 yılına göre gittikçe olumlu bir kanaate dönüşmektedir. Geçen süre içerisinde kadının çalışması halinde ailedeki yapının olumsuz etkileneceğine dair görüş değişmiş, kadının çalışmasına yönelik olumlu bir bakış açısı yerleşmiştir. Araştırmamız sonuçlarına göre, çalışan kadının çocuklarına yönelik çalışmayan bir kadın kadar sıcak ve güvenli ilişkiler kuramayacağını, sevgi ve şefkat gösteremeyeceğini düşünenler genel olarak %41,9 oranındadır. Bu oran cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Zira erkekler (%51,1) bayanlara göre (%31,4) daha fazla bir düzeyde, kadının çalışması halinde çocukları ile sıcak ve güvenli ilişkiler kuramayacağını düşünmektedirler. Bayanlar ise erkeklere nazaran kadınların çalışması halinde ev içi ilişkilerde ve özellikle de çocuklarla olan ilişkilerde bir olumsuzluğun yaşanmayacağını düşünmektedirler. Bu noktada bayanlar erkelere göre kadının çalışmasına daha sıcak bakmaktadırlar.

Tablo 36: Cinsiyelere Göre Kadınların Çalışmasına Yönelik Değerlendirme

		Çalışan anne de çalışmayan anne kadar çocuklarıyla sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir					
		Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	124	107	25	82	35	373
		33,2%	28,7%	6,7%	22,0%	9,4%	100,0%
		62,0%	50,7%	44,6%	38,7%	28,0%	46,4%
		15,4%	13,3%	3,1%	10,2%	4,4%	46,4%
	Erkek	76	104	31	130	90	431
		17,6%	24,1%	7,2%	30,2%	20,9%	100,0%
		38,0%	49,3%	55,4%	61,3%	72,0%	53,6%
		9,5%	12,9%	3,9%	16,2%	11,2%	53,6%
Toplam		200	211	56	212	125	804
		24,9%	26,2%	7,0%	26,4%	15,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		24,9%	26,2%	7,0%	26,4%	15,5%	100,0%

X^2= 43.315, df: 4, P<0,01

[437] Ergüder, Ü., Esmer Y., Kalyacıoğlu E.; **Türk Toplumunun Değerleri**, sh.32

2.3.3. Boşanma

Aile birliği evlilik ile kurulurken, birliğin ortadan kalkması da boşanma ile gerçekleşebilmektedir. Boşanma, taraflardan birinin veya her ikisinin iradesi ile toplumda geçerli olan örf-adetlere ve hukuka göre evlilik birlikteliğinin sona erdirilmesidir.[438]

Boşanma sonrası yaşanan bireysel ve toplumsal problemler bir tarafa, ailenin toplum içerisinde temel kurucu öğe olması, onun birliğinin bozulmasının da sosyal yapının istikrarı açısından ne kadar önemli olduğunu bize göstermektedir. Bu açıdan intiharlar kadar boşanmalar da sosyal çözülmenin göstergesini oluştururlar. Çünkü sağlıklı bir aile, toplumun temelidir ve boşanmalar, çocuklar için olduğu kadar, ebeveynler için de önemli problem ve çözülmeleri berberinde getirmektedir.[439]

Durkheim'a göre boşanma evlilik düzenlemesinde bir zayıflamayı anlatır. Boşanmanın kabul edildiği, özellikle hukuk ve geleneklerin boşanma yolunu aşırı kolaylaştırdığı toplumlarda evlilik artık önemini yitirmiş ve bir taslak haline gelmiştir.[440] Bu açıdan boşanmayı belirleyen önemli bir husus, içinde yaşanılan sosyal yapının evliliğe ve boşanmaya yönelik geliştirdiği değer yargılarının ve normların belirlediği tutumlardır. Bireylerin boşanmalarına yönelik, ekseriyet tarafından kabul edilen normlar ve değerler, hoşgörülü olarak bakmıyor ve tepki ile karşılıyorsa, kişilerin boşanmaya tevessülü daha az olacaktır. Ancak çeşitli faktörlerin etkisiyle, boşanmaya karşı hoşgörünün normlarda yer bulmasıyla birlikte, bireyler yaşanan problemler ve sıkıntılar karşısında kabul gören bir davranış olarak rahatlıkla boşanmaya teşebbüs edeceklerdir. Buradaki davranışın gerçekleşmesi, çevrenin göstereceği tepki ve kınama ile ters orantılıdır. Örneğin modern süreç içerisinde gelişen bireycilik ve faydacılık gibi değerlerin aile hayatına da yansıması ailede bütünlüğü ve ruhi kaynaşmayı engellemiş, evlilik sözleşmeli bir birliktelik haline getirilmiştir. Bahsettiğimiz bu modern değerlerin sosyal bağları zayıflatmasının neticesinde, aile ve boşanma olgusu üzerine olan sosyal tutum ve değerlerin bağlayıcı ve engelleyici özelliklerinin ortadan kalkması ile boşanma bütün olumsuzluklarına rağmen, en küçük huzursuzlukta müracaat edilen normal bir çözüm yolu olarak görülmüştür. Modern toplumların boşanma istatistikleri bunu doğrulamaktadır.

Diğer taraftan bir topluma hakim olan değer yargılarının yönünün de boşanmaya tesir ettiği belirtilmektedir. Toplumdaki değer yargıları maddi tatmin ağırlıklı bir yönde

---

[438] Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** Ankara-1996, sh.220
[439] Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **The Individualizing Society,** Netherland-1993, sh.100
[440] Durkheim, Emile, **İntihar, Toplum Bilimsel İnceleme**, (Çev.: Ö. Ozankaya), Ankara-1986, sh.258

bütünleşmeye imkân tanıyorsa, evlilik kurumunun işlevi de o yönde olacaktır. Burada örneğin cinsi temayüle binaen meydana getirilen bir evlilikte, cinsel cazibenin ortadan kalmasıyla birlikte evlilik bozulabilecektir. Eğer toplumun değerler sistemi maddi ve manevi değer hükümlerini dengeli bir şekilde yaşamayı kabul görüyorsa, o zaman evlilik ve aile kurumunun işlevi de, maddi ihtiyaçlara cevap veren bir süreç olmaktan ziyade manevi yönü ağır basan bir durumda olacaktır. Burada paylaşımın farklı şekillerinden kaynaklanan manevi bir haz, sevgi ve dayanışma ruhu, çocuklara karşı sorumluluk hisleri aileyi saran değerler olacaktır. Maddeci değeri benimseyen ABD, Rusya ve Almanya gibi ülkelerde boşanma oranları yüksek iken, evliliğin kutsiyetine inanan Suriye, Türkiye ve İran gibi doğu ülkelerinde boşanma oranları daha düşüktür.[441] Maddeci değerlerin özellikle de bahsedilen ülkelerde yaygınlaşmasına sebep olan husus, modernleşme sürecidir. Zira ABD, Rusya ve Almanya gibi ülkeler modernleşmesini büyük ölçüde tamamlamış ülkelerdir. Dolayısıyla modernleşme ile boşanma arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Anket uygulanan katılımcıların kendilerini tanımlama biçimleri ile boşanma eğilimleri arasındaki ilişkiye baktığımızda, bu fikirleri doğrular sonuçları görebiliriz. Zira kendisini modern olarak ifade edenler, geleneklerine bağlı olanlara ve geçiştekilere göre problemler karşısında boşanmayı daha makbul bir yol olarak kabul etmektedir.

Tablo 37: Geleneksellik ve Modernlik Tanımlamalarına Göre Boşanmaya Yönelik Tutumlar

		Evliliğinizde/Evlendiğinizde problemleriniz karşısında "boşanma"hakkında ne düşünürsünüz?			
		Eğer problemler düzelmiyorsa boşanma iyidir	Eğer çocuklarım varsa onlar için katlanır boşanmayı düşün	Ne olursa olsun, boşanmayı asla düşünmem	Toplam
Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?	Modern	32	12	11	55
		58,2%	21,8%	20,0%	100,0%
		8,2%	5,5%	5,6%	6,8%
		4,0%	1,5%	1,4%	6,8%
	Geleneklerine bağlı	142	96	106	344
		41,3%	27,9%	30,8%	100,0%
		36,4%	43,8%	54,4%	42,8%
		17,7%	11,9%	13,2%	42,8%
	Biraz modern biraz geleneklerine bağlı	198	99	65	362
		54,7%	27,3%	18,0%	100,0%
		50,8%	45,2%	33,3%	45,0%
		24,6%	12,3%	8,1%	45,0%
	Fikrim yok	18	12	13	43
		41,9%	27,9%	30,2%	100,0%
		4,6%	5,5%	6,7%	5,3%
		2,2%	1,5%	1,6%	5,3%
Toplam		390	219	195	804
		48,5%	27,2%	24,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		48,5%	27,2%	24,3%	100,0%

X^2= 21,743, df: 6, P<0,01

[441] Korkmaz, Abdullah; **Kent Sosyolojisi,** Malatya-2004, sh.84-85

Türkiye'deki boşanma oranları diğer dünya ülkelerine göre düşüktür. Ülkemizdeki aile bağlarının kuvvetli olması, evliliğin sürmesinin temel toplumsal normlardan birisi olması ve yine dinî inançlar tarafından yasaklanmasa da hoş karşılanmaması gibi bir takım manevi faktörler, boşanma oranlarının düşük olmasına sebep olmaktadır.[442] Türkiye'deki boşanmaların büyük bir bölümü, ilk bir yılda veya evliliğin 6–10 yılları arasında olduğu görülmektedir. 2000 yılı istatistik verilerine göre evliliğin birinci yılında boşanmalar %16,5 iken, 6 ile 10 yıl arasında boşanma oranı %21,7'dir. Türkiye genelinde 1993 yılında toplam 27725 boşanma gerçekleşirken, 2000 yılında bu oran 34862'ye yükselmiştir. Malatya'da ise 1993 yılı itibariyle 5946 evlilik yapılırken 189 boşanma gerçekleşirken, 2000 yılında 5491 evlilik yapılmış ve 364 boşanma olayı gerçekleşmiştir.[443] Burada önemli olan nokta 2000 yılına geldikçe evlenme sayısının düşmesine karşılık, boşanmalarda iki katına varan bir artışın yaşanmasıdır.

Yine Ankara Ticaret Odası'nın yapmış olduğu bir araştırma, boşanmalardaki artışı göstermesi bakımından önemlidir. Bu araştırmaya göre Türkiye'de son beş yılda 744000 boşanma davası açıldı. 2003 yılında ise boşanma davaları önceki yıla göre %21 artmış ve bir yılda 185414'e yükselmiştir. Son yıllardaki boşanma davalarının sayısına dikkat edecek olursak, artışın hangi boyutlarda olduğunu açıkça görürüz:[444]

Grafik 28: Sonyıllarda Boşanmak İçin Açılan Dava Sayıları ve Artış Oranları

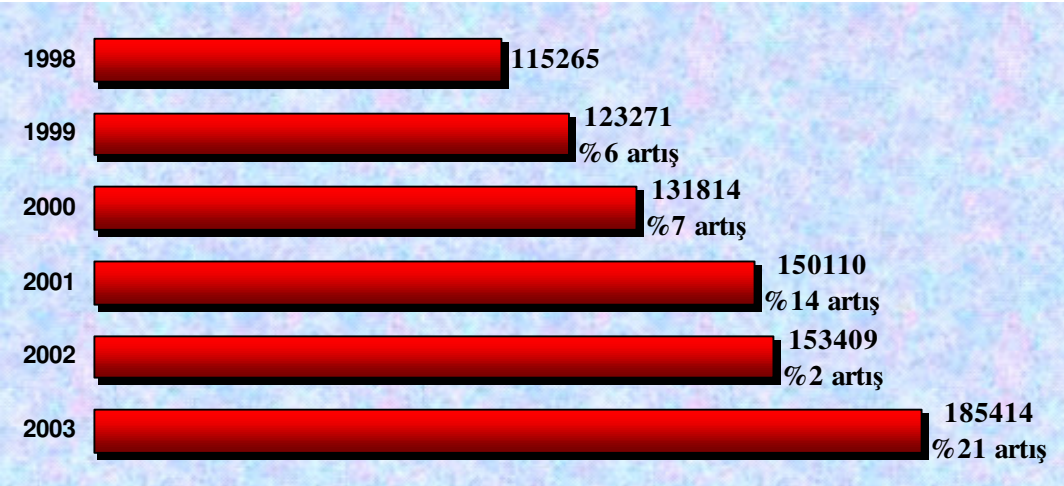

[442] Arıkan, Çiğdem; **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması,** Ankara-1996, sh.1,20
[443] www.die.gov.tr
[444] www.atonet.org.tr

Türkiye'deki boşanmalar üzerine, hem artan refahın hem de hayat pahalılığı ve zorlaşan şartların tesiri olduğu belirtilmektedir. Yine Türkiye'deki boşanmanın sebepleri arasında, aşırı geçimsizlik, erkeğin yurt dışında uzun süre çalışması, zina, terk, çocuksuzluk, bunalımlı ve boşanmış ailede büyümüş olmak, çocukluk döneminde aşırı baskı içerisinde yetişmek, maddi değer yargılarının ön plana çıkması, eşlerden birinin veya her ikisinin kumar veya alkol bağımlılığı, sermaye evlilikleri, eşler arasında yaş farkının büyüklüğü, eğitim seviyelerinde ve sosyal çevrede farklılıklar, namus anlayışının farklılaşması, ruhi bozukluklar, ahlâk ve çocukların yetiştirilmesi ile ilgili fikir ayrılıkları bulunduğu ifade edilmektedir.[445]

Diğer taraftan aile geliri evliliğin dengesine etki etmektedir. Buradaki temel etki, aile gelirinin düşük veya yüksek olmasıdır. Bunun yanında aile içerisinde kadının geliri ile evlilik dengesi arasında ters bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Ancak bu durum kadının kocasından daha az kazandığı bir durumda zayıflamakta, kadın iyiye gitmeyen bir evliliği ekonomik sıkıntıya düşmemek için sona erdirmemektedir. Gelişmiş batı toplumlarında boşanma oranlarındaki artışlarda kadının çalışma hayatına atılması ve ekonomik bağımsızlığını kazanması önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. Yine kadının kocasından daha prestijli bir işte çalışması da boşanma ihtimalini arttırmaktadır. Bu yönüyle kadının çalışması ile evlilik dengesizliği ve boşanma arasında doğru yönde bir ilişki bulunur. Diğer yandan işsizlikle evlilikteki denge arasında ters yönde bir ilişki bulunur. Erkeğin periyodik olarak veya bir yıldan daha fazla bir süre işsiz kalması boşanmaya etki etmekte ve boşanma ihtimalini arttırmaktadır. İşsizlik, ailede ekonomik kayıp, tüketim standardının düşmesine, cinsel doyumun azalmasına, ailede rol kayması gibi durumlara sebep olarak boşanmaya etki eder. Kocanın işsiz kalması ile birlikte kadın çalışsa bile, erkeğin "evin ekmeğini sağlayan kişi" olması gerektiği anlayışında meydana gelen değişmeler, onun "aile reisi olma" imajını alt üst etmekte ve dolayısıyla rol kaymalarına sebep olmaktadır.[446] Araştırmamız sonuçlarına göre de kadının çalışması halinde boşanmaya yönelik bakış açıları değişmektedir. Sonuçlar itibariyle çalışmayan ve ev hanımı olan bayanların, çalışan bayanlara göre problemler karşısında boşanmayı pek de tercih etmediği görülürken, çalışanların problemler karşısında boşanmayı daha normal olarak kabul ettikleri görülmektedir.

Bütün bunlarla birlikte araştırma sonuçlarını da dikkate alarak boşanma ile ilişkisi bulunan bazı faktörler arasında; cinsiyet, eğitim durumu, gelir, yerleşim yeri, kişilik yapısı, bireysel değerler, mensup olunan sosyal tabaka, evlilik yaşı, yerleşim yeri, çocuklar, çiftin anne ve babasının evlilik dengesi, din ve mezhep gibi hususları belirtebiliriz. Boşanmaya

[445] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, sh.101-103
[446] Arıkan, Çiğdem; **Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma,** Ankara-1992, sh. 29-31

yönelik tutumlar ile bazı değişkenleri karşılaştırdığımızda aradaki ilişkinin, aşağıdaki şekilde çıktığı görülmüştür;

	Cinsiyet	Eğitim Seviyesi	Gelir	Kadının Çalışması	Yerleşim Yeri	Sosyal Tabaka	Medeni Durum	Çocuk	Kişilik Yapısı	Siyasî Düşünce	İdeal Alınan Değer
Boşanma	**	**	*	**	*	*	**	*	*	**	*

* : P< 0,05 ** : P<,001

Tabloda da görüldüğü üzere cinsiyet ve medeni durum ile boşanmaya yönelik tutumlar arasında yüksek bir ilişki bulunmaktadır. Burada kadınlar erkeklere, bekârlar evlilere göre boşanmaya yönelik daha olumsuz bakmakta, kadınlar çocuklar olduğu taktirde katlanmayı düşünmekte ve boşanmaya karşı bulunmaktadırlar. Bu durum toplumumuzda bayanların boşanma sonrası yaşayabileceği güçlüklerin daha fazla olmasından ve kadının yapısı itibariyle "yuvayı dişi kuş yapar" atasözü gereği, ailenin bütünlüğünü sağlamada odak bir noktada yer almasından kaynaklanmaktadır.

Yine çocukların varlığıyla evliliklerdeki dengesizlik ve boşanma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Çocuklu kadınların boşanma oranları, çocuksuz kadınlardan daha düşük olduğu belirtilmektedir. Çocukların varlığı boşanmalarda caydırıcı olmakta, özellikle okul öncesi çağdaki çocukların varlığı daha fazla zaman, ilgi, çaba ve masraf gerektirdiğinden ebeveyni boşanmaktan caydırmaktadır.[447] Bu noktada araştırma sonuçlarından da görüldüğü üzere, evli olup da çocuklu olanlar, çocuksuz olanlara göre daha az boşanmayı düşünmekte ve problemler yaşansa dahi katlanmayı tercih etmemektedirler.

Boşanma ile eğitim seviyesi ve gelir arasında da bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesi ve gelir arttıkça, problemler karşısında boşanma daha makbul olarak karşılanmaktadır. Bireysel gelir açısından ise durum farklılaşmaktadır. Zira ailede çalışan, ekonomik bağımsızlıkları olan ve geliri artan kadınların boşanmaya yönelik tutumları, çalışmayan ve ev kadını olanlara göre daha taraftardır. Bu durum esasında çalışan kadınların kendisinde bir güç görmesi ve boşanma sonrası yukarıda bahsettiğimiz karşılaşılacak zorlukları, çalıştığı iş ve gelire dayanarak bertaraf edeceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan yaşanılan yer olarak yerleşim yeri, mensup olunan sosyal tabaka, mezhep ve siyasî düşünce ile boşanma arasında bir ilişki görülmektedir. Burada merkezde oturanlar çevrede oturanlara, üst tabakada kendini görenler alt tabakada görenlere nazaran boşanmaya normal bakmaktadırlar. Siyasî düşünce açısından ise, milliyetçi-muhafazakâr, ülkücü, islamcı görüşe mensup bulunanlar, liberal, sosyal demokrat, sosyalist ve Atatürkçü bir

[447] Arıkan, Çiğdem; **Aynı eser, sh.** 32

görüşe mensup bulunanlara göre daha az bir oranda boşanmayı kabul edilebilir olarak karşılamaktadırlar. Yine zenginlik ve para gibi maddeci değerlere sahip bulunanların bulunmayanlara, bireyci bir kişilik tipine sahip olanların fedakâr ve dayanışmacı olanlara göre boşanmaya yönelik tutumları farklılaşmakta ve boşanma yeri geldiğinde daha tercih edilebilir bulunmaktadır.

Çeşitli faktörlerin etkisiyle boşanma olaylarının yaşanmasına karşın, evlilikte bir dengenin kurulmasında, birlik ve beraberliğin sağlanması hususunda, günümüzdeki evlilik yaşantısında önemli olan bazı değerler bulunmaktadır. Araştırmaya katılanlara göre günümüzde evlilik yaşantısının ihtiyacı olan en önemli değer, karşılıklı saygı ve sadakattir. Çeşitli medya programlarında, gerek eşler arasında ve gerekse yakın akrabalarla olan ilişkilerin yanlış örnekleriyle yitirilen karşılıklı saygı ve her türlü yayınlarla popülerleştirilen bir aldatma olayı neticesinde, sosyal hayatı çürüme ile karşı karşıya bulunan toplum, evliliğin ve ailenin yeniden hayat bulması için karşılıklı saygı ve sadakati önemli değerler olarak görmektedir. Diğer taraftan sırasıyla aile büyüklerine saygı, anlayış, yeterli bir gelir, dindarlık gibi değerlerin yanında, ortak bir sosyal geçmişe sahip bulunma, ev işlerini paylaşma, siyasî fikir birlikteliği ve cinsellik, günümüz evlilik hayatında önemli olarak görülen değerler olarak toplum tarafından kabul edilmektedir.

Grafik 29: Günümüzde Evlilik Hayatında Gerekli Görülen En Önemli Değer

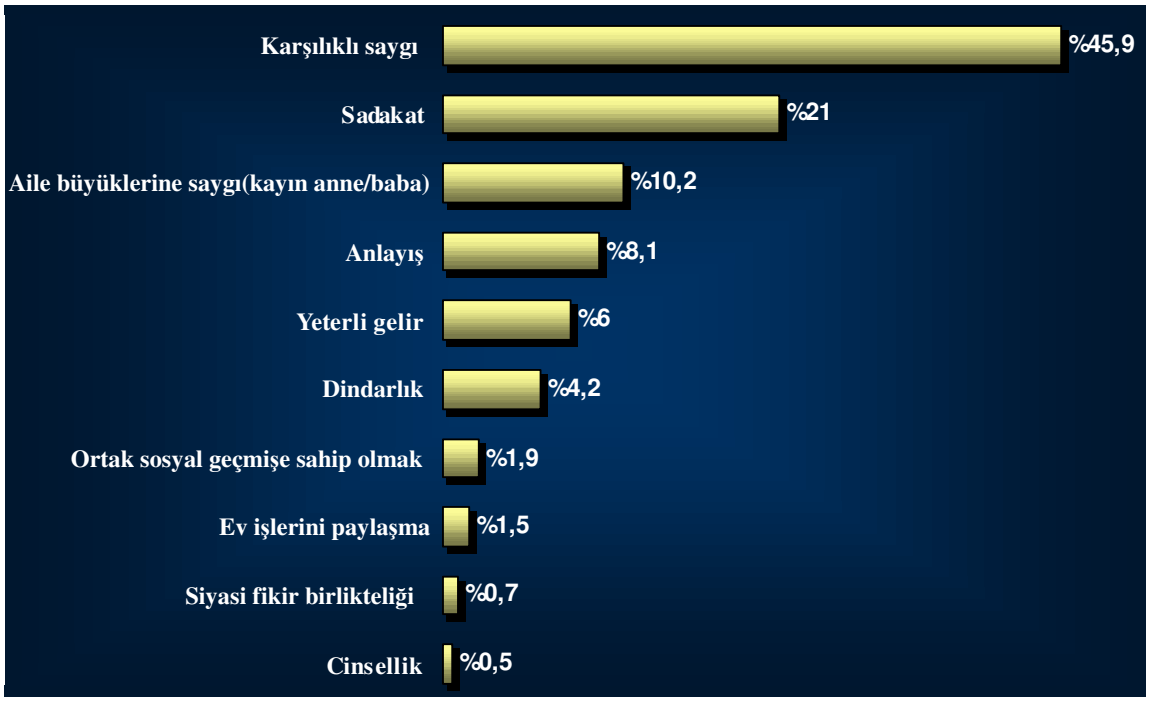

2.4. Ahlâk ve Değerler

Değerler kişinin neyin iyi ya da neyin arzulanır olduğunu belirten fikirleri kapsamaktadır. Bu yönüyle değerler, çoğu zaman ahlâkî bir boyut taşımaktadır.[448] Aslında ahlâk ile bu kadar iç içe geçmiş bulunan değerler, ahlâkî davranışın hem sebebini hem de sonucunu oluştururlar. Dolayısıyla da değerlerin hem ahlâkı ortaya çıkarmada, hem de ahlâkî davranışa yön vermede önemli bir etkisi bulunmaktadır.[449] Bu yönüyle değerler, ahlâktan çok daha geniş bir hüküm alanıdır. Ancak ortaya koyduğumuz bu yakın ilişkiyle, değerlerin tamamının ahlâk kapsamında olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü bütün ahlâkî hükümler, birer değer hükmü olduğu halde, her değer hükmü ahlâkî hüküm niteliği taşımaz. Dolayısıyla ahlâkî hükümler ahlâkla ilgili değer hükümlerini ifade ederler.[450] Bizim ahlâkî değerlerin haricinde de (ekonomik, siyasî, estetik..vb) değerlerimiz bulunmaktadır.

Gündüz, ahlâkın tarifinde ve izahında, dört farklı anlam alanı bulunduğuna işaret etmektedir. Bunlardan ilki, toplum tarafından öne sürülen kurallar olarak bireylerden sosyal hayat içerisinde beklenilen davranış biçimini ifade ederken, ikincisi, belirli bir norma ve değere dayanarak gerçekleştirilen fiil alanını ifade etmektedir. Üçüncü kast edilen alan ise, "törebilim" olarak, belirli bir toplum içerisinde belirli bir zamanda nasıl davranıldığını, kurallarının neler olduğunu inceleyen bilim olarak tanımlanmaktadır. Son olarak ise ahlâkın anlamı, mantık ve ontoloji ile birlikte felsefenin en önemli disiplini olan "etik" ile birlikte ele alınmaktadır.[451] Farklı bakış açıları çerçevesinde ahlâka yönelik yapılan bu tanımlamalar, konunun sınırlarını ve kapsamını belirlemedeki güçlüğü ortaya koymaktadır.

2.4.1. Ahlâkın Kavramsal ve Sosyolojik İzahı

Kelime olarak ahlâk, Arapça'daki "hulk" kelimesinin çoğulu olup, Türkçe'de tekil olarak kullanılmaktadır. "Hulk" kelimesi yaradılıştan gelen huy ve karakter anlamına gelmektedir. Böylece ahlâk "yaradılıştan gelen huylar" anlamını ifade etmektedir.[452] İnsanların fizikî yapıları için halk, manevi ve iç dünyaları için hulk kelimeleri kullanılmıştır. Ahlâk, bir toplumun veya bir grubun bilinçli hayatına hakim olan, inanç ve tasarımlar topluluğudur. Bunların toplumsal olgu olarak yaşanmasına ahlâklılık, yaşanma şeklini, tarzını ve biçimini gösteren yargılara ise ahlâkî hüküm adı verilir.[453] Ahlâkî hükümler; ahlâkî yargılamalar, davranışın hangi formunun yükümlülük gerektiren ya da doğru olduğunu

[448] Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, sh. 12
[449] Gündüz, Mustafa; **Ahlâk Sosyolojisi**, Ankara-2005, sh.53
[450] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.27
[451] Gündüz, Mustafa; **A.g.e., sh.** 3-4
[452] Atabek, Erdal; **A.g.e., sh.** 204-205
[453] Poyraz, Hakan; **Dil ve Ahlâk,** Konya-1995, sh.21

söyleyen, normatif kararları ifade ederler. Bu gerçeklilikle alakalı değil değerler hakkındaki hükümlerdir. Diğer taraftan ahlâkî hükümler, hakların, ödevlerin, sorumlulukların alanları ile alakalı genellenebilir ve meşru yoları belirtmekle birlikte farklı kişilerin talep ve isteklerinin çatıştığı bir durumda, ne yapılması gerektiğini ifade eder.[454] Ahlâkî hükümlerin ortaya koyduğu değerler özleri gereği gerçek olan taşıyıcılara bağlıdır, görüntüden ibaret salt tasarım nesnelerine değil. Ancak bu taşıyıcıların elle tutulur somut bir taşıyıcı olması gerekmez, düşünülmüş gerçekle bağlantılı olan taşıyıcılar da ahlâkî değerlerin taşıyıcısı olabilir. Örneğin roman kahramanları ahlâkî değerlerin taşıyıcısı olabilir ancak gerçek olarak verilmiş olması gerekir.[455]

Sosyolojik olarak ahlâkı, bir toplumda insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek için konmuş, ideal olan kaide ve kuralların bütünü olarak tanımlayabiliriz.[456] Sosyoloji toplum içerisindeki insan davranışının ve ortaya koymuş olduğu yapılanmaların bilimi olarak tarif edilince, ahlâk da onun araştırma sahalarından birisini oluşturmaktadır. Ahlâk sosyal düzeyde belirlenmiş olan norm ve değerlerin soyutlaması olarak, "buyruklar" (melisin-malısın) ya da "yasaklar" (-mamalısın,-memelisin) şeklinde kişileri yönlendiren hükümlerdir. Ancak olgun ahlâkî davranış, ödül ve cezayı dikkate almaksızın, bireyin özgürce bulunduğu davranış kalıbına uygun ilkeleri evrensel kurallara uygun alternatiflerle kendi aklı ve iç hesaplaşmalarının süzgecinden geçirerek bağımsız karar verebilmesidir.[457] Diğer taraftan olgun ahlâkî davranış için özgürce davranan birey ötekini de dikkate almalıdır. Zira aynı zamanda ahlâkın kaynağı "öteki" olduğu belirtilmektedir. Benim özgürlüğümün bilinci, diğerinin benim üzerimdeki iddiasına, talebine bağlıdır. Öteki, kendi varoluşu yolu ile benim özgürlüğüme ilişkin iddiasını ortaya koyar ve beni özgürlüğe çağırır ve davranışın sorumluluğuna davet eder.[458]

Sosyal ahlâk, sosyal zümrenin üyeleri üzerine yüklemiş olduğu kaideler sistemidir. Eğitim ile benimsenen ve alışkanlıklarla fertte yerleşen bu kaideler, toplumdan topluma farklılık gösterir, bazen de çatışır. Toplumun yaşadığı sosyal değişmeler, bu kaidelerin kuvvetinin ve etkisinin çözülmesine, azalmasına ve bazen de yerlerine yenilerinin geçmesine sebep olur. Bu kaideler sistemi, örf ve adetlerden farklı bir mahiyettedir. Kaideler sistemi

---

[454] Çiftçi, Nermin; "***Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi"***, **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, SH. 1, İstanbul-2003, sh.58
[455] Akarsu, Bedia; **A.g.e., sh.** 115
[456] Filiz, Şahin; **Ahlâkın Akli ve İnsani Temeli,** Konya-1998, sh.10, Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.12
[457] Altun-Akbaba, Sadegül: ***"Eğitim Yönetimi ve Değerler",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, S.1, İst-2003, sh.51
[458] Ateşoğlu, Güçlü; ***"İdealizm ve Özgürlük Sorunu***", **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Ankara-2002, sh.199

başka sosyal olaylardan ayrı ve ahlâkî olarak vasıflandırabileceğimiz, kişiler arası münasebetlere ait bir emir ve yasaklar sistemi oldukları halde, örf ve adetler bütün sosyal olayları ayrılmamış bir halde içlerine alırlar. Örf ve adetler, sosyal değer ve kurumların tortularıdır. Bunlarda bilgi, sanat, ahlâk ve din ve dil kurumları bölünmemiş bir halde adeta bir yığışma halinde bulunmaktadırlar. Adetlerin, kurumlar ve değerlerin zaman içerisinde birikmesinden doğabileceği gibi, bizatihi kurumların kendisi de adetlerin çözülmesi ile oluşabileceği belirtilmektedir.[459]

Bir toplum üyelerine yönelik istek ve beklentilerini, koymuş olduğu iyi-kötü, doğru-yanlış kriterlerine göre değerlendirir. Bu değerlendirme ve belirlemeler, esasında ahlâkî yapının da temelini oluşturur. Zira insanlar iyi olanları arzu eder ve yaklaşır, ancak kötü olanlardan uzaklaşır. Ancak bu görüş ahlâk için yeterli ve kapsamlı bir açıklama değildir. Zira insanın iyi olarak tarif ettiği şeyler sürekli faziletli değil, kötü olarak tarif ettiği şeyler de sürekli şer değildir. Örneğin yalancılık kötüdür, doğru sözlü olmak iyidir. Ancak iki dostun arasını açan doğru, onların arasını düzelten yalandan daha değerli ve erdemli değildir.[460] Bu açıdan ahlâkı bilişsel bir yetenek olarak kabul eden Kohlberg, bireyin kendisinin belirlediği ve aynı zamanda evrensel ilkelerle örtüşebilecek ilkelere göre hükümde bulunması, karar alması ve bu doğrultuda da davranabilmesidir. Ona göre, zihnin bir fonksiyonu olarak ahlâk ve ahlâkî yargılama yeteneği, birbirini izleyen hiyerarşik basamaklardan geçerek evrensel adalet prensibiyle uyumlu düzeye ulaşarak tamamlanır.[461]

Bir davranışın ahlâk bakımından değer ifade edebilmesi için belirli şartlar gereklidir. Öncelikle davranış bireyden kaynaklanıp çıkmalıdır. İkinci olarak bu davranış niyetli ve bilinçli yapılmalıdır. Üçüncü şart olarak davranış iradeli ve seçmeli bir tarzda gerçekleşmelidir. Son olarak ortaya konulan davranış değerlendirilebilir, yani yargılanabilir olmalıdır. Burada ahlâk disiplinin metodu devreye girmektedir. Ahlâk disiplini, davranışları değerlendirici özelliktedir ve kural koyucudur, yani normatiftir. Bunun sonucu emredicidir ve yasaklayıcı bir özellik kazanmasıdır. Bu değerlendirme metodu, iyi ve kötü olmak üzere çift kutupludur.[462] Bu açıdan Nowell-Smith'e göre ahlâk, insan tabiatı hakkındaki kanaatleri, iyi ve arzu edilir şeyler hakkında değerlendirmeleri, yapılması ve yapılmaması gereken hususları

---

[459] Ülken, Hilmi Ziya; **Aşk Ahlâkı**, İstanbul-1999, sh.30
[460] Keklik, Nihat; **Bilgi, Ahlâk, Mantık ve İnanç Bakımlarından, Filozofların Özellikleri**, İstanbul-2001, sh.28
[461] Çiftçi, Nermin; "***Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi"***, **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, SH. 1, İstanbul-2003, sh.51
[462] Filiz, Şahin; **A.g.e., sh.** 11

belirleyen kuralları, bizi doğru veya yanlış bir hareket tarzını seçmeye sevk eden sebepleri ihtiva eder. [463]

Diğer taraftan ahlâkî davranışın ise en az dört unsurdan oluştuğu belirtilmektedir; [464] 1-Ahlâkî Duyarlılık (Konuların farkında olmak ve yorumlamakla alakalı) 2-Ahlâkî Yargılama (Hangi hareketin iyi veya kötü olduğuna yönelik ahlâkî hüküm) 3-Ahlâkî Motivasyon (diğer değerlere bağlı ahlâkî değerlere öncelik tanıma) 4-Ahlâkî Karakter (Cesaret, İnat, Beceri ve vasıta kullanma kabiliyeti). Buradaki ahlâkî duyarlılık rol alma kabiliyetini ve başkalarının duygularını anlayabilmeyi içerir. Bu durum kendi yaptığı davranışların, diğer insanlar üzerine olan etkilerini ve sonuçlarını göz önünde bulundurmak için, kendini diğerlerinin bakış açısıyla bakmaya ve onların yerine koymayı içermektedir. Ahlâkî duyarlılık bunların yanında yardımlaşmayı, sevgiyi ve muhabbeti gerektirir.

Ahlâk bütün toplumu ayakta tutan, organize edici temel değerler sistemidir. Bu bakımdan diğer bütün sistemler ahlâkın sınırını aşmayacak bir ölçüde işlemelidir. Bir takım kişilerin başka türlü değerler uğrunda ahlâkî değerleri hiçe saymaları, her şeyden önce toplum dediğimiz sosyal birliği ortadan kaldırır ki, bu olmayınca da zaten hiçbir değer sisteminin ayakta kalması söz konusu olamaz.[465] Toplumda bu durumda büyük bir kaos ve karmaşa olur, meşruiyet yolları bireyler tarafından tanımlanır ki çoğu zaman böyle ortamda şiddet kaçınılmazdır. Bu açıdan ahlâk, bireyler arasında düzenleyici olarak şiddetin meydana gelmemesini sağlar. Ahlâkın başladığı yerde şiddet geri çekilir ve yok olur.[466] Aynı zamanda ortak ahlâkî kurallar, toplum hayatını ve bir aradalığı tesis eder. İnsanlar hangi durumlarda nasıl davranması gerektiğini, başkalarının nasıl davranacağı hakkında da kuvvetli tahminlerde bulunurlar, bu durum kişiye güvenlik duygusu sağlar.[467] Ancak bu ortak kuralların anlaşılır ve açık olması gerekmektedir. Bu sebeple ahlâk bilgisi, ilkel toplumlar da dahil olmak üzere herkes için ulaşılabilir açık ve biliniyor olmak zorundadır. Zira dogmanın açık sergilenmesi, ilkel topluluklarda ahlâkı ayakta tutmak için vazgeçilmez bir durumdur.[468]

Ahlâk kişiler arası münasebetlere ait aşkın inama sahasıdır. Nerede kişiler arası münasebet varsa, orada mutlaka ahlâkî fiil mevcuttur. Kişiler arası münasebette ortaya çıkan ahlâkî tecrübe, bir yandan ahlâk emperatiflerini, kaidelerini doğururken, diğer yandan da onu

---

[463] Kılıç, Recep; **Ahlâkın Dinî Temeli,** Ankara-1992, sh.2
[464] Myyry, Lisa-Helkalma,Klaus: ***"The Role of Value Priorities and Professional Ethics Training in Moral Sensivity",*** **Journal of Moral Education**, V.31, N.,1, 2002, sh.35-36
[465] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.46
[466] Yakupoğlu, Mehmet M.; **Ahlâk ve Şiddet,** İstanbul-1997, sh.12
[467] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.18
[468] Malinowski, Bronislaw; **Büyü, Bilim ve Din,** (Çev.; S. Özkal)) İstanbul-1990, sh. 56-57

ahlâkî dış şuur haline getirir.[469] Bu durum belirli faktörlerin etkisiyle belirli bir süreç dahilinde olur. Ahlâk belirli bir toplumun tarihsel ve kültürel özellikleri ile sürekli etkileşim içerisindedir. Ahlâk bu olguları hem etkiler hem de onlardan etkilenir. Ahlâkî davranış iradi, şuurlu ve özgürce yapılan bir davranıştır. Bilmeden veya zorlamalar ile yapılan davranışlar ahlâkî olarak kabul edilmezler.[470] Bu yüzden ahlâk aynı zamanda mesuliyetin iradesi olarak da tanımlanmaktadır.[471] Burada bireyin kişiliğine büyük bir rol düşmektedir.

Ahlâk kişiliğe bağlıdır. Her insan kişiliği istikametinde ahlâkî davranışta bulunur. Scheler'e göre ahlâkî bakımdan yeterli bir kişilik için gerekli olan özellikler şunlardır:[472] 1-Normal olmak 2-Reşit olmak 3-Kendisi ve bedeni üzerinde hakim olabilmek 4-Sorumluluk hususlarıdır. Diğer taraftan kişiliği beğenilen insan, beğenilen ahlâkî davranışa sahiptir. Kötü ahlâka sahip insanların iyi kişiliğinden bahsedilemez. Dolayısıyla ahlâkla kişilik içi içe girmiştir. Kişilik ise her ne kadar ırsi faktörlerin etkisi altında olsa da ona esas şeklini veren sosyal çevredir. Kişiliğe ahlâkî davranışları tanımlayan da yine bireyin sosyal çevresidir. Bu yönüyle ahlâk daha çok eğitim işidir. Ancak bu eğitimin genişliği bütün toplumu kapsamaktadır.[473]

Ahlâkî yapının oluşumunda sosyalleşmenin önemli bir etkisi bulunmakla birlikte, bu yapı esasında bireyin gelişme süreçleriyle yakından ilişkilidir. Gelişme süreçlerini ifade eden duygusal gelişme, sosyal gelişme, zihni gelişme vs., gibi sahalar, kendi içerisinde ilişkilidir ve bütünlük arz eder. Bir sahada meydana gelen her hangi bir gelişme, diğer sahalardaki değişmelerden etkilenebilir veya ondan kaynaklanabilir. Örneğin ahlâkî gelişmenin, zeka gelişmesinden veya duygusal gelişmeden ayrı düşünülmesi söz konusu değildir.[474]

Ahlâkın sosyal hayat içerisindeki önemi sosyal yapının geçirmiş olduğu değişimin boyutlarına göre farklılık göstermektedir. Geleneksel toplum içerisinde ahlâk, kurumsal açıdan önemli olmakla birlikte, ahlâkî hükümlerin bireylerin hayatında davranışın sınırlarını çizmesi hususunda büyük bir rolü vardır. Ancak modern toplumlarda ahlâk alanı daralmakta, buna karşılık hukuk alanı genişlemektedir.[475] Modernliğin sosyal hayata yönelik geliştirdiği temel rasyonel zihniyet anlayışı, ahlâkın toplum içerisindeki boyutunu daraltmıştır. Bu anlayışta ahlâk, ortak bir inanç konusu değil, öznel bir kanaat meselesidir. İnanç ve dogmaya

---

[469] Ülken, Hilmi Ziya; **Aşk Ahlâkı**, sh.32
[470] Akyürek, Süleyman; ***"Ahlaki Konuların Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi",*** **Tabula Rasa**, S.9, Isparta-2003, sh.239
[471] Topçu, Nurettin; **Ahlâk Nizamı**, İstanbul-1997, sh.20
[472] Akarsu, Bedia; **A.g.e., sh.** 97
[473] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.13-17
[474] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh. 24
[475] Yakupoğlu, Mehmet M.; **Ahlâk ve Şiddet,** İstanbul-1997, sh.14

karşı böyle bir dünyada, ahlâk ancak kişisel bir inanç veya dogmatik bir kanaat meselesi olarak kalmıştır.[476] Böyle bir yapı içerisinde sıkıştırılmış ve hapsedilmiş olan ahlâk, sosyal boyutta etkinliğini ve otoritesini kaybetmektedir**.** Yine modern toplum içerisinde inşa edilmek istenen değerler ve ahlâkî yapı faydacılık üzerine kuruludur. Dahil olunan ilişkilerde faydacılık, hareketlerin 'ben'e yönelik sürekli bir beklenti içerisinde olmayı gerektirir. Beklentinin doğasına her hareketin bedelini ve artısını almak hakimdir. Esasında faydacılık ahlâkî ilkelerin sonuçlarında kendini gösterir. Faydacılığı ahlâkın temeli olarak kabul eden görüş, hareketlerimizi bize vermekte oldukları mutluluk nispetinde iyi sayar. Sadece haz ve ızdırabın yokluğu arzuya değer biricik gayedir. Özetle bu görüşe göre fayda ahlâkın temel ölçütü olarak kabul edilmektedir.[477] Oysa genel ahlâkî ilkelerin çoğu, çıkardan ve faydadan ziyade, içten bir özveriye ve kurban şuuruna erişmiş bir kişinin davranışına dayanmaktadır. Bu durumu insanın inandığı ilkeler, değerler ve toplumun düzeni doğrultusunda nefsini feda etmesi hali olarak belirtebiliriz.

2.4.2. Ahlâkî Gelişim ve Merhaleler

Bireyde ahlâkî yapının kurulması ve gelişmesine yönelik farklı yaklaşım ve teoriler mevcuttur. Bunlar içerisinde Psikanalitik Kuram ve Sosyal Öğrenme Kuramları ahlâk gelişiminde yetişkinlerin müdahalesinin gerekli olduğunu, aksi taktirde çocuğun yalnızca tepkilerini doyurma yönünde gelişeceğini belirtirken, Zihinsel Gelişimci kuramcılar, zihinsel süreçlerin ahlâkî gelişimi belirlediğini öne sürmektedirler. Diğer yandan Psikanalitik ve Öğrenme Kuramcıları, en üst ahlâk gelişim düzeyi olarak toplumun benimsediği standartların benimsenmesini vurgularken, Zihinsel Gelişim Kuramcıları en üst ahlâkî gelişim düzeyinin prensiplere dayalı ahlâkî bağımsızlık olduğunu ifade etmektedirler. [478]

Öğrenme kuramlarına göre ahlâk, hayatın tamamını kapsayan bir öğrenme faaliyetidir. Bu yüzden ahlâkî gelişme psikolojide sosyalleşme kapsamında incelenmiştir. Bir kimsenin değerleri ve ahlâkı öğrenmesi, onun ceza ve mükâfat, pekiştirme yoluyla veya birisini model olarak seçmesiyle ve taklitle olur. Modellerle öğrenme taklit ve özdeşleşme süreçlerini kapsamakta ve bir seçici pekiştirme olayını ortaya koymaktadır. Erkek çocuklar ve kız çocuklar toplumun kendi cinsiyetlerine göre beklediği davranışları gerçekleştirmedikleri takdirde ceza, gerçekleştirdiklerinde ise mükâfat görürler.

---

[476] Poole, Ross; **A.g.e., sh.** 10
[477] John, Stuart Mill; **Faydacılık**, (Çev. Ş.N. Coşkunlar), İstanbul-1965, sh.7-13
[478] Çileli, Meral; **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitim,** Ankara-1986, sh.11

Psikanalitik teorinin kurucusu Frued'dur. Freud'a göre ahlâk gelişimi, çocuğun gelişimde süper egonun gelişmesi ile alakalıdır. Süper ego ise ferdin anne ve babasına bağımlı olduğu uzun çocukluk dönemi arkasında bir tortu bırakır bu tortu çocuğun kişiliğinde anne ve babasının sürekli etkisini mümkün kılar. Süper ego anne ve babanın ödül ve ceza uygulamaları sonucunda oluşan sosyal değerlerin ve görüşlerin içsel temsilcisidir. Görevi toplumun onaylayacağı ve uygun karşılayacağı şekilde hareket etmeyi sağlamaktır.[479] Psikoanalitik teoriye göre ahlâk, çocuğun bu gelişim sürecinde özdeşleşme sonucunda model olarak seçtiği kişililer sayesinde gerçekleşir. Freud'a göre çocuğun ahlâkî gelişimi onun model alarak seçtiği anne ve babası ile oluşur. Kız çocuğu anneyi, erkek çocuğu model olarak babayı benimser. Böylelikle anne ve babasının hayatını idare eden kuralları öğrenen çocuk, bu kurallardan farklı davrandığında hangi cezalar ve mükâfatlarla karşılaşacağının farkında olur.[480] Psikanalitik kuramın diğer temsilcilerinden Erikson, ise insan gelişimini sekiz evreye ayırır ve süper egonun bu evrelerden üçüncü evrede oluşmaya başladığını söyler. Erikson'a göre ahlâk gelişiminin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar sürdüğünü belirtir.[481]

Zihinsel gelişimciler ise öğrenme kuramcılarının bireyi çevre faktörlerinin etki ve tepki süreci içerisinde mekanik bir varlık olarak ele almalarına ve değerlendirmelerine karşı çıkarlar. Bu kuramcılara göre, birey çevre ile etkileşim süreci içerisinde evreni yorumlar ve kendi değer yargılarını değişen koşullar içerisinde oluşturur.[482] Piaget'e göre ahlâkî duygu ve düşünceler çeşitli yaş dönemleri ile beraber ilerlemekte ve ahlâkî gelişme çocuktaki genel zihni düşünce gelişmesiyle paralel yürümektedir. Teorisi bu bütüncü ve etkileşimci özelliği yüzünden "kognitif gelişme teorisi" olarak bilinmektedir. Çocukta meydana gelen ahlâkî gelişme, onun zihni gelişmesiyle de bağlantılı olarak iki önemli aşamada teşekkül eder. Her hangi bir ahlâkî düşünceye sahip olmayan çocuk, büyükleri ile olan ilişkilerinin etkisiyle şekillenen otoriteci bir ahlâk özelliği gösterir. Daha sonraları çocuk, büyüklerinin kurallarını mutlak, değişmez ve gerçek sayan düşünceden otonomi denilen bağımsız bir ahlâkî düşünceyi kazanır. Birinci dönem 7–8 yaşlarına kadar sürerken, ahlâkın teşekküle ettiği kabul edilen ikinci aşama 7–11 yaşlarını kapsamaktadır. Birinci merhalede çocukta kuralların değişmeyeceği kanaati bulunmakta iken, ikinci merhalede durum ve şartlara göre değişebilen ve karşılıklı anlaşmaya bağlı olan normatif bir sistem düşüncesi hakimdir. Çocuktaki değer oluşumu, büyüklerinin etkisi altındaki birinci aşamada onun kognitif gelişmesine de paralel

---

[479] Cole, Stephen; **The Sociological Orientation, An Introduction to Sociology,** sh.87-127- Bruno, Frank J.; **Psikoloji Tarihine Giriş,** sh.176-177, Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş II**, sh.538-539
[480] Çileli, Meral; **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitim,** Ankara-1986, sh.15-16
[481] Çileli, Meral; **Aynı eser, sh.** 17-19, Ulusoy, Ayten Vd.; **Gelişim ve Öğrenme**, Ankara-2002, sh.82-92
[482] Çileli, Meral; **Aynı eser, sh.** 22

olarak, bağımlı ve pasif bir şekilde gerçekleşirken; ikinci aşamada bilinç düzeyindeki yükseliş ile ilişkileri anlama, yorumlama kabiliyetinin artmasıyla birlikte, çevrenin ve karşılıklı münasebetlerin etkisiyle gerçekleşir. Çocuk büyüdükçe anne ve babanın etkisi azalmakta, arkadaşlarının ve akran gruplarının etkisi artmaktadır. Artık değerleri algılayıp anlamlandıran çocuk ancak bu ikinci aşamada onların ne mânâ ifade ettiğini kavramaktadır.[483] Bütün bu aşamalardaki özelliklerden hareketle Piaget'in ahlâkî gelişme teorisi, zihin gelişmesi ve sosyal tecrübenin etkisiyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Piaget'in düşüncelerini geliştiren Kohlberg ise ahlâkî gelişimi altı basamakta olmak üzere, genel olarak evreler halinde üç düzeyde ele almıştır.[484]

1- *Gelenek Öncesi Ahlâk:* Bu çağda birey büyüklerinin tasvip ettiği şeyleri iyi, tasvip etme,diklerini de kötü kabul etmektedir. Üstün kuvvete kayıtsız şartsız boyun eğilir. Kötü kabul edilen hareketlerden kesinlikle kaçınılır, iyi denilenler ise yapılır. Cezaya yönelmiş bulunan bu aşamada, belirtilen sınırlar dışındaki davranışların müeyyidesi belirlidir. Ahlâkî normlar, otorite ve onun yaptırımları nedeniyle geçerli görülür ve bu yüzden de kutsaldır.

2- *Geleneksel Ahlâk:* Mevcut düzeni korumaya yönelik gerçekleştirilen ahlâkî aşamadır. Gelenekler, kurallar ödevler ve içinde bulunduğu grubun beklentileri benliğe ait olarak yaşanır. Benlik kendini kişisel ve kişisel olmayan karşılıklı ödevler ve beklentilerle özdeşleştirir ve kendisini bunların altında bir konuma yerleştirir, yani onun için öncelikle ödevleri önemlidir, kendisi değil.

3- *Eleştirici Ahlâk Anlayışı:* Otoritelerden ayrı olarak değerlendirilen ahlâk konuları, şahsın özelliklerine bağlı olarak ele alınır. Kişi burada benliğini toplumsal kurullardan ve normlardan ayrı tutar ve insan toplumlarının bütün üyeleri için geçerli insani aşkın prensiplere karşı yükümlü görür. Bu düzeydeki insan, özgürlüğe, eşitliğe, birlikteliğe, bireyin esenliğine ve birey onuruna saygıya yönelik değerler ve soyut ahlâkî prensipler geliştirir.

Kohlberg'in yapmış olduğu genel evreler itibariyle toplumun arz etmiş olduğu durum, insana yönelik değerlerin temel gelişimini sağlayacak ahlâk potansiyelini ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Zira sorgulama ve eleştirme kabiliyetini kaybetmiş bir ahlâkın, yeni şartlara kendini uydurması ve gelişmesi söz konusu değildir. Bu itibarla Kohlberg'in ahlâk evrelerine göre örneklem içerisindeki ahlâkî düzeyi tespit etmeye çalıştık. Bunu tespit edebilmek için anket içerisinde, "Çocuğunun ölümcül bir hastalığı için ilaç çalmak zorunda

---

[483] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.44-47, Çileli, Meral; **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitim,** Ankara-1986, sh.22-42

[484] Çiftçi, Nermin; "***Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi"***, **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, SH. 1, İstanbul-2003, sh.55-64, Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.52-65, Ulusoy, Ayten Vd.; **Gelişim ve Öğrenme**, Ankara-2002, sh.69-71

kalan bir kişi hakkında ne düşünürsünüz?" şeklinde bir soru soruldu. Daha sonra her bir evreye gelecek cevap şıkları hazırlandı. Verilen cevaplara bakıldığında ise örneklemin büyük bir bölümünün 3. evrede belirtilen eleştirici bir ahlâk düzeyinde olduğu görüldü. Araştırmaya katılan deneklerin verdiği cevaplara göre örneklemin %3,6'sı adam kanunlara uygun hareket etmediğini ve kötü örnek teşkil ettiğini, %12,3'ü hırsızlığın suç olduğunu ve adamın cezalandırılması gerektiğini belirtirken %84,1'i ise kişinin mevcut şartları itibariyle göze alarak, mahkemelerin ve toplumun böyle özel durumları dikkate alması gerektiğini belirtmişlerdir.

Grafik 30: Örneklemin Ahlâkî Gelişim Düzeyleri

2.4.3. Cinsel Ahlâk Değerleri

Cinsellik insan hayatının ve ihtiyaçlarının bir bölümüdür. İnsanlar yaratılışları itibariyle bu fizyolojik donanıma sahiptirler. Genellikle sağlıklı bir toplumda cinsel istek ve ihtiyaçların karşılandığı yer aile kurumudur. Toplumumuzda cinsel hayata yönelik geliştirilmiş olunan, değer ve kuralların tümüne "namus" adı verilmektedir.

Erol Güngör, cinsellik değerlerini cinsel ahlâk konusu içerisinde değerlendirmektedir. Cinsel ahlâk, insanların cinsel ihtiyaçlarıyla alakalı olarak yaptıkları davranışlara ait kaideleri ve değer yargılarının içine alır. Bu yönüyle insan davranışının sadece bir yönünü teşkil eder. Ancak cinsel ahlâk, toplumun en fazla önem verdiği ve üzerinde tartıştığı, düzenlemeye ihtiyaç duyduğu davranış sahasıdır. Ahlâk ile namusun günlük hayatta çoğu zaman

birbirbirine eş kullanıldığı görülür. Cinsel ahlâk bakımından doğru ve uygun davranışlar iffetli, kötü davranış ise iffetsiz olarak kabul edilir.[485]

Modern toplumda cinsellik değerleri daha liberal bir tarz almıştır. Örneğin homoseksüel eğilimler meşruiyet kazanmıştır.[486] Aynı zamanda modern toplumda cinsellikle ilgili ahlâk kuralları etkinliğini kaybetmiş ve serbest bir cinsel hayat yaşama isteği ve durumu öne çıkmıştır.[487] Serbest cinsel hayat, aşkla ilgili tutumların, cinsellik odaklı olmasını ortaya çıkarmıştır.

Gerçekten de çalışmamızda da görülmektedir ki, aşk'ın artık toplum içerisinde az yaşandığı ve aşk'ın artık cinsellikle eş bir mânâya geldiğine yönelik önemli bir kanaat bulunmaktadır. Katılımcılar içerisinde günümüzde gerçek aşk'ın az yaşandığını düşünenler %64,9 oranında iken, katılımcıların diğer bir kısmı (%25,7) aşk'ın artık günümüzde cinselliğe dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Katılımcıların %9,3'lük bir kısmı ise aşk duygusunu bu günkü insanların daha fazla yaşadığını belirtmişlerdir.

Grafik 31: Örneklemin, Günümüzde Yaşanan Aşk'a Bakışı

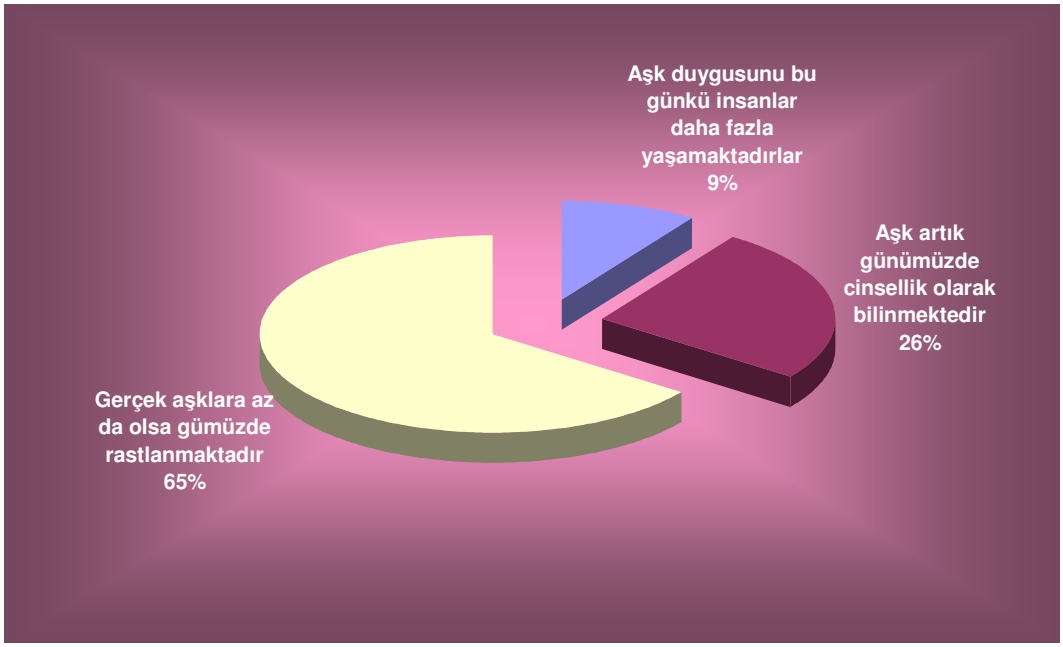

Özellikle modern hayat içerisinde önemli bir etkinliğe sahip olan kitle iletişim araçlarının cinsellik değerlerini farklılaştırıcı ve şeffaflaştırıcı tesirlerinin de etkisiyle, aşka dair tutumları değiştirmiş, evlilik öncesi cinsel ilişkiye yönelik bakış tarzlarını da değişime uğratmıştır.

---

[485] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.35-36
[486] Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **The Individualizing Society,** Netherland-1993, sh.113
[487] Yakupoğlu, Mehmet M.; **Ahlâk ve Şiddet,** İstanbul-1997, sh.17

Cinselliğin ön plana çıkmasına ve bu alanda zihniyet değişiminin yaşanmasına önemli bir tesir de tüketim toplumu tarafından yapılmaktadır. Geleneksel toplumsal yapının aile içerisinde düzenlediği ve meşru kıldığı cinsellik ahlâkı, toplumsal bağların ve kuralların unutulduğu, bireyin isteklerinin ve beklentilerinin ön plana alındığı tüketim toplumu içerisinde cinsel haz ahlâkına dönüşmüştür. Zira tüketim toplumu arzular, istekler ve hazlar üzerine kuruludur ve imaj, biçim, görünüş, fizik ve beden sürekli ön plandadır. Bu noktada doğurulan endişeler tüketimi kamçılayan en önemli motivasyonel dürtüdür. Bu durum tüketim toplumunun varlık temelidir. Dolayısıyla arzu ve haz, insanları tüketime yönlendiren, ihtiyacı olmasa da kişileri tüketimin büyülü atmosferine sokan ve insanların ürünlerin peşinden koşmalarını sağlayan yegâne motivasyonel duygu ve bağdır.

Tablo 38: Yaş ve Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Yönelik Tutumlar

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Yaşınız?	29	222	77	36	335
		66,3%	23,0%	10,7%	100,0%
		36,8%	55,0%	60,0%	41,7%
		27,6%	9,6%	4,5%	41,7%
	30---39	157	36	12	205
		76,6%	17,6%	5,9%	100,0%
		26,0%	25,7%	20,0%	25,5%
		19,5%	4,5%	1,5%	25,5%
	40---49	127	20	9	156
		81,4%	12,8%	5,8%	100,0%
		21,0%	14,3%	15,0%	19,4%
		15,8%	2,5%	1,1%	19,4%
	50---59	62	5	1	68
		91,2%	7,4%	1,5%	100,0%
		10,3%	3,6%	1,7%	8,5%
		7,7%	,6%	,1%	8,5%
	60 +..	36	2	2	40
		90,0%	5,0%	5,0%	100,0%
		6,0%	1,4%	3,3%	5,0%
		4,5%	,2%	,2%	5,0%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2= 32.991, df: 8, P<0,01

Bütün bu tesirler sonucunda cinsellik değerleri değişmekte, geleneksel normlar aşınmaya başlamaktadır. Değerleri değişen ve bu tesirlerden en çok etkilenenler ise gençler olmaktadır. Yaşlılar bu konuda geleneksel normlara daha bağlı olarak görülürken, gençler serbest bir düşünce içerisinde yer almaktadır. Tablo 38'de de görüldüğü üzere evlilik öncesi cinsel ilişki, yaşın ilerlemesine paralel olarak daha az kabul edilebilir bulunmakta iken, yaşın düşmesi ile birlikte gençlerde daha çok kabul edilebilir olarak görülmektedir. Zira evlilik

öncesi cinsel ilişkiye 29 yaşa kadar olan katılımcıların %66,3'ü hiçbir şekilde olmamalı derken, %23'ü aşk varsa olmalı, %10,7'si aşk olmasa da normal olarak kabul ettiği görülmektedir. Tabloda da görüldüğü üzere orta yaş ve yaşlılarda bu oranlar farklılaşmakta; evlilik öncesi cinsel ilişki olmamalı oranları artmakta, olmalı oranları ise düşmektedir.

Genel olarak örneklemin evlilik öncesi cinsel ilişkiye bakışına dikkat ettiğimizde ise, katılımcıların %75,1'i hiçbir şekilde olmamalı görüşünde iken, %17,4'ü aşk varsa olmalı, %7,5'i aşk olmasa da normaldir görüşüne sahip olduğu görülmektedir. Yaşa göre farklılaşan bu oranlar, aynı zamanda kişilerin değerlerine göre de farklılaşmaktadır. Zira evlilik öncesi cinsel ilişki konusunda, maddeci değerlere sahip olanların, maddeci değerlere sahip olmayanlara göre daha taraftar olabildikleri görülmektedir.

Tablo 39: İdeal Alınan Değerlere Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişki

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?	Zengin Olmak	36	8	9	53
		67,9%	15,1%	17,0%	100,0%
		6,0%	5,7%	15,0%	6,6%
		4,5%	1,0%	1,1%	6,6%
	Mükemmel bir mümin olmak	127	11	5	143
		88,8%	7,7%	3,5%	100,0%
		21,0%	7,9%	8,3%	17,8%
		15,8%	1,4%	,6%	17,8%
	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	8	5	2	15
		53,3%	33,3%	13,3%	100,0%
		1,3%	3,6%	3,3%	1,9%
		1,0%	,6%	,2%	1,9%
	Alim-Bilim adamı olmak	29	8	3	40
		72,5%	20,0%	7,5%	100,0%
		4,8%	5,7%	5,0%	5,0%
		3,6%	1,0%	,4%	5,0%
	İyi bir siyasi lider olmak	5	5	3	13
		38,5%	38,5%	23,1%	100,0%
		,8%	3,6%	5,0%	1,6%
		,6%	,6%	,4%	1,6%
	Ahlaklı biri olmak	266	46	14	326
		81,6%	14,1%	4,3%	100,0%
		44,0%	32,9%	23,3%	40,5%
		33,1%	5,7%	1,7%	40,5%
	Girişken ve sosyal biri olmak	122	52	20	194
		62,9%	26,8%	10,3%	100,0%
		20,2%	37,1%	33,3%	24,1%
		15,2%	6,5%	2,5%	24,1%
	Kişilikli ve Özgür olmak	11	5	4	20
		55,0%	25,0%	20,0%	100,0%
		1,8%	3,6%	6,7%	2,5%
		1,4%	,6%	,5%	2,5%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2=65.195, df;14, P<0,01

Cinsiyete göre de cinsellik değerleri farklılaşabilmektedir. Örneğin evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında erkekler bayanlara göre daha fazla oranda olmalı düşüncesinde iken, bayanlar erkeklere oranla daha fazla olmamalı düşüncesine sahiptirler. Erkeklerin %69,4'ü hiçbir şekilde olmaması gerektiğini belirtirken, %19,3'ü aşk varsa olmalı, %11,4'ü aşk olmasa da normaldir görüşündedirler. Bayanların ise %81,8'i hiçbir şekilde olmaması gerektiğini ifade ederken, %15,3'ü aşk varsa olmalı, %2,9'u da aşk olmasa da normaldir görüşüne sahip bulunmaktadır.

Tablo 40: Cinsiyetlere Göre Evlilik Öncesi Cinsel İlişkiye Yönelik Değerlendirme

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	305	57	11	373
		81,8%	15,3%	2,9%	100,0%
		50,5%	40,7%	18,3%	46,4%
		37,9%	7,1%	1,4%	46,4%
	Erkek	299	83	49	431
		69,4%	19,3%	11,4%	100,0%
		49,5%	59,3%	81,7%	53,6%
		37,2%	10,3%	6,1%	53,6%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2= 24.900, df: 2, P<0,01

Bayanların erkeklere göre evlilik öncesi cinsel ilişkiye daha olumsuz bakmalarının sebebi, evliliğe yönelik toplumun cinsiyetlere çizmiş olduğu normlar, roller ve beklentilerin yanında, modern değişim süreçlerine rağmen erkeklerin sosyal ve iş hayatında daha aktif ve hakim olmaları, ekonomik özgürlüklerini kazanmış bulunmaları, toplumuzda hakim ahlâkî ve dinî değerlerimizin bunu yasaklaması gibi faktörlerin yanında, erkeğin bu konudaki sapmalarını hoş gören bir anlayışın toplum içerisinde ve özellikle erkekler arasında yer almasının etkisi bulunmaktadır. Bir erkeğin karısını aldatması halinde daha az bir çatışma yaşanır ve evlilik müessesi yıkılmazken, kadının aldatmaları evliliğin yıkılmasına çeşitli şiddet olaylarının meydana gelmesine sebep olmaktadır.

Tablo 41'de de görüldüğü gibi genel olarak çapkınlık her iki cinsiyet tarafından hoş karşılanmazken, bu konuda erkekler, bayanlara göre daha fazla çapkınlığı kendilerine yakıştırmakta ve normal karşılamaktadırlar.

Tablo 41: Cinsiyetlere Göre Çapkınlığa Yönelik Değerlendirme

		Çapkınlık size göre neyi ifade eder?			
		"Elinin kiridir" erkeğe yakışır	Erkeğin ki kadar kadınında çapkınlığa hakkı vardır	Her iki cinsiyet içinde ahlak dışı ve günahtır	toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	11	37	325	373
		2,9%	9,9%	87,1%	100,0%
		22,4%	44,6%	48,4%	46,4%
		1,4%	4,6%	40,4%	46,4%
	Erkek	38	46	347	431
		8,8%	10,7%	80,5%	100,0%
		77,6%	55,4%	51,6%	53,6%
		4,7%	5,7%	43,2%	53,6%
Toplam		49	83	672	804
		6,1%	10,3%	83,6%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,1%	10,3%	83,6%	100,0%

X^2= 12,454, df: 2, P<0,01

Bütün bu sonuçlardan da görüldüğü gibi, toplumumuz evlilik öncesi cinsel ahlâka yönelik geleneksel normları hala etkisini sürdürmekte ve yaşamakla birlikte, bu normlarda bir değişmenin de olduğu önemli bir gerçektir. Özellikle toplumsal sistem içerisinde yüceltilen ve örnek teşkil eden kişilerin, bu alana yönelik ortaya koymuş oldukları farklı değerler ve anlayışlar, gençler üzerinde olumsuz tesirlerde bulunmakta onların namus ve cinsel ahlâk değerlerini değiştirmektedir. Cinsel ilişkileri belirli bir düzene oturtan değerlerin zayıflaması ile birlikte, mevcut dönüşüm daha serbest bir anlayışla ve özgürce cinselliğin yaşandığı bir yöne doğru kaymaktadır.

3.TEMEL BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN DEĞERLERİN ANALİZİ

Değerler, insanın tutumlarına ve davranışlarına yön veren, onların nasıl olması gerektiğini belirten, bir ölçüt ve rehber durumundaki ilkelerdir. Ancak insan hayatında değerlerin bu etkinliği ve işlevselliği, bazı değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Bu durumda, değerlerin konumunda, algılanmasında ve yaşatılmasında önemli farklılaşmalar meydana gelmektedir. Bu değişkenler ve değerler arasındaki farklılaşmaları gösteren anlamlılık ilişkisi, Tablo 42 de görülmektedir.

Tablo 42: Temel Bazı Değişkenler ile Değerler Arasındaki Anlamlılık İlişkisi

DEĞİŞKENLER	*Değerlere Bağlılık*	*Değerlerin Değişmesi*	*Farklı Değerlere Karşı Hoşgörü*	*Değerlere Göre Yaşamanın Anlamı*
CİNSİYET	**	**	-	*
YAŞ	**	**	*	**
MEDENİ DURUM	**	-	-	**
BÖLGE	**	**	-	-
GELİR	-	*	**	*
MESLEK	**	**	**	-
EĞİTİM	*	**	*	-
TABAKALAŞMA	**	*	**	-
ŞEHİRLEŞME	*	-	-	-

* : **P < 0,05** * : **P < 0,01**

3.1. Cinsiyet ve Değerler

Cinsiyet, kişinin seçimine tabi olmaksızın oluşan bir rol çeşidi olarak, bir toplumda insanların sahip oldukları değerlerin oluşmasında ve farklılaşmasında etkili olan önemli bir faktördür. Her toplum, kendi kültürel dünyası içerisinden çıkardığı, kendine özgü farklı cinsiyet rollerine ve bu rollerin arkasındaki farklı cinsiyet değerlerine sahiptir. Diğer bir ifadeyle her toplumun, üyesi bulunan kadına ve erkeğe yönelik, belirlemiş olduğu değerler ve roller vardır. İnsanlar sosyal yapı içerisinde davranışlarını gerçekleştirirken, belirlenen ve beklenilen bu rol ve değerlere dikkat ederek hareket ederler. Bu itibarla cinsiyete yönelik

toplumun ileri sürdüğü değerler, insanlar üzerinde denetleyici, sınırlandırıcı ve rehberlik edici bir şekilde pek çok işlevi yerine getirirler.

Cinsiyet değerleri, toplum içerisinde sosyal ilişkiler sistemine etki ederek kendini gösterir. Cinsiyet faktörünün sosyal ilişkilere tesiri, okul öncesi oyun çağından itibaren kurulmaya başlanılan çeşitli özdeşlikler sonucu belirgin bir biçimde görülmeye başlar. Bu noktada küçük kızlar annelerini, erkek çocuklar ise babalarını taklit ederek oynadıkları evcilik oyunları ile cinsiyet değerlerini edinmeye başlarlar. Daha sonra cinsiyet değerleri, sosyalleşme süreci içerisinde, gençlik ve ergenlik dönemlerinde büyük ölçüde yerleşir ve belirginleşir. Hiç kimse bir toplum içerisinde sosyal ilişkilere tesir eden bu değerleri görmezden gelemez. Günlük hayatın her alanında bu değerler karşımıza çıkar ve ailede, okulda, şirkette, fabrikada, plajda, köyde, şehirde ... kısaca insanların bulunduğu her yerde varlığını ve etkisini gösterir. Ancak bu değerlerin sosyal hayat alanı içerisindeki etkisi toplumdan topluma[488] hem de o toplum içerisindeki farklı sınıf ve gruplara göre de değişebilmektedir.

Cinsiyet ve değerler konusunda başka ülkelerde yapılan çalışmalara dikkat ettiğimizde, kadınların ve erkeklerin değerlerinde bazı farklılaşmaların olduğu görülmektedir. Allport ve Vernon yaptıkları araştırmalarda erkeklerin teorik, ekonomik ve politik değerlere, kadınların ise estetik, dinî ve sosyal değerlere daha fazla önem verdiklerini tespit etmişlerdir.[489] Gerçekten de kadınların siyasî yapıya ve değerlere, erkeklere oranla daha az ilgili oldukları siyaset bilimciler tarafından ifade edilmektedir.[490] Yine Rokeach, erkeklerin başarı, entelektüel uğraşı gibi değerlere, kadınların ise sevgi, samimi ilişkiler ve aile ye daha fazla önem verdiğini belirtmektedir.[491] Bu konuda ülkemizde yapılan araştırmalarda da, benzer değerlerin kadınlar tarafından önemli bulunduğu görülmüştür. Türk kadını da aynı doğrultuda aile değerlerine önem vermektedir. Esasında kadınların aileye, erkeklere oranla çok daha fazla önem vermeleri, toplumsal yapının cinsiyet rollerine yönelik beklentisine de uygunluk göstermektedir. Toplumsal yapımız, kadınların sosyal ilişkilerde duygusal beklentilere daha fazla önem vermelerini beklemekte[492] ailenin bütünlüğünü sağlamada,

---

[488] Erdoğmuş, Zeki**; A.g.e., sh.** 18-19
[489] Ünal, Cavit; **A.g.e., sh.** 57
[490] Turan, İlter; **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İstanbul-1986, sh.79-80, Öztekin Ali; **Siyaset Bilimine Giriş,** Malatya-1993, sh. 191, Tatar, Taner; **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul-1997, sh.128, Kışlalı, Taner; **Siyaset Bilimi**, Ankara-1996, sh.156-159
[491] Rokeach, Milton: **The Nature of Human Vaules,** Free Press, New York–1973,57–59
[492] Bilgin, Mehmet; ***"Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi"***, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt-8, Sayı-8 Adana-2001, sh.43

kadına aktif bir rol vermektedir. Tarihten günümüze süzülerek gelen "Yuvayı dişi kuş yapar" atasözümüz, aile içerisinde kadının rolünü ve önemini ifade etmektedir.

Gerçekten de araştırmamız sonuçlarına göre, kadınlar bireysel değer ve kimliklerinin oluşmasında, erkeklere oranla "ailenin" etkili olduğunu belirtirken, erkekler, bayanlara göre daha çok "geleneklerin" ve "arkadaş grubunun" etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sonuçlar Grafik 32'de görülmektedir. Burada ayrıca değişkenler arası ilişkilerde, genç bayanlar ileri yaş grubu bayanlara göre "arkadaş"ların etkisini daha fazla önemli buldukları tespit edilmiştir. Ancak diğer taraftan yaş ilerledikçe değerlerin ve kimliğin oluşumunda "gelenek ve göreneklerin" etkili olduğu düşüncesi kadınlarda artmaktadır.

Grafik 32: Cinsiyetlere Göre Bireysel Değer ve Kimliğin Oluşumunda Etkili Olan Faktörler

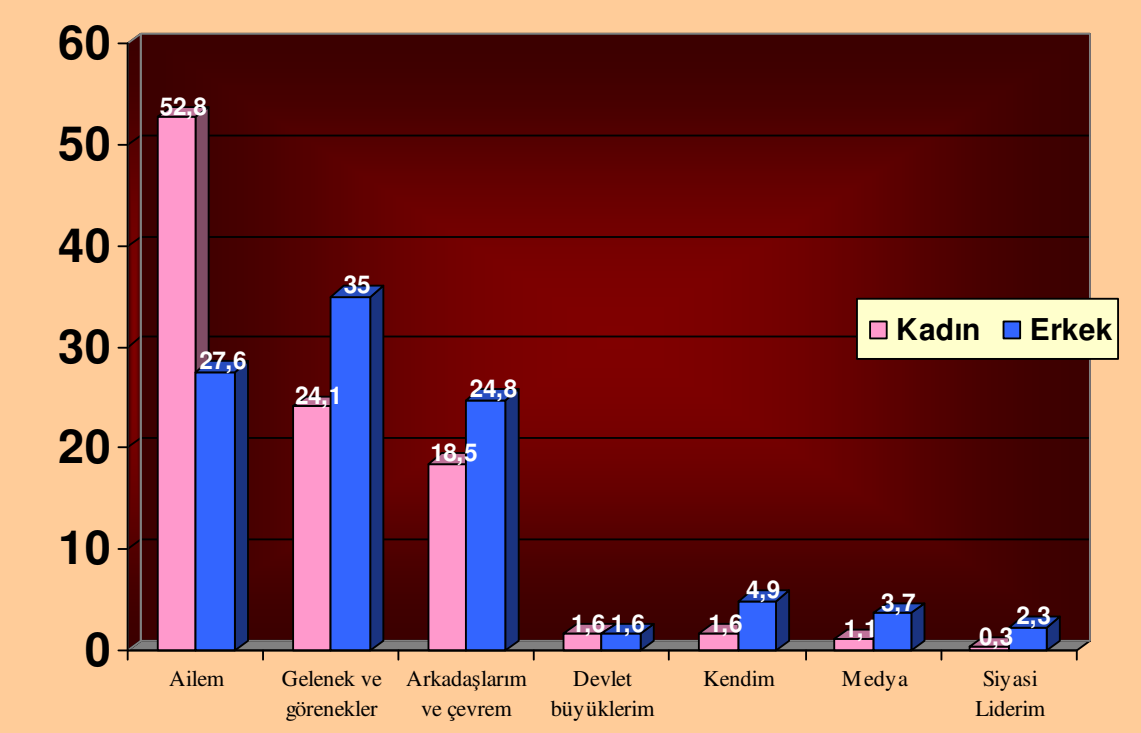

Sahip oldukları değerlerin kategorik anlamlandırması ile oluşan geleneksellik ve modernlik tanımlamaları açısından bayanlar ile erkekler, farklı tanımlamalar içerisinde bulunmaktadırlar. Bayanlar, erkeklere göre kendilerini daha fazla modern olarak kabul etmekle birlikte, kadınların çoğu geleneksel ve modernlik arasında bir geçiş sürecini yaşamaktadırlar. Kadınlar erkeklere göre daha çok bir geçişte yani geleneksellikle modernlik arasında kalmaktadırlar.

Grafik 33: Cinsiyetlerin Kendilerini Modern ve Geleneksel Olarak Tanımlama Durumları

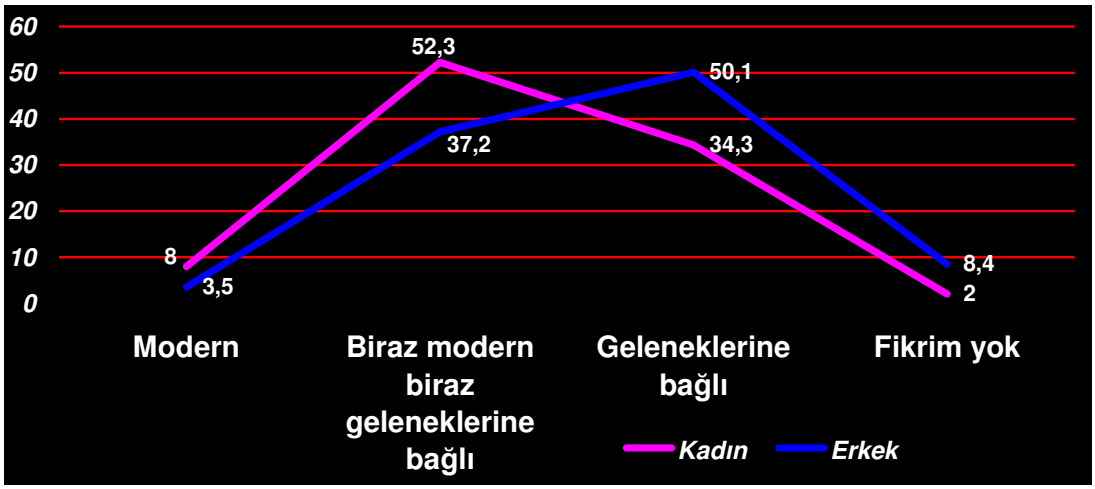

Cinsiyet değişkeni ile değerlere bağlılığı karşılaştırdığımızda yüksek düzeyde anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Burada erkeklerin, bayanlara göre davranışlarında, değerlerine daha çok bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Zira bayanların %26,5'i, erkeklerin ise %42'si bütün hareketlerini değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Yine aynı soru içerisinde değerlerden ziyade "mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum" ifadesine bayanlar, erkelere oranla daha çok katıldıkları görülmektedir. Bayanların %45,8'i erkeklerin ise %27,6'sı mutluluğu neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşama düşüncesinde oldukları görülmüştür. Diğer taraftan %27,6'sı erkeklerin ise %30,4'ü değerlerine göre yaşamak istemekte ancak toplum içerisinde bu imkânı bulamadıklarını belirtmektedirler.

Tablo 43: Cinsiyete Göre Değerlere Bağlılık Durumu

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	99	103	171	373
		26,5%	27,6%	45,8%	100,0%
		35,4%	44,0%	59,0%	46,4%
		12,3%	12,8%	21,3%	46,4%
	Erkek	181	131	119	431
		42,0%	30,4%	27,6%	100,0%
		64,6%	56,0%	41,0%	53,6%
		22,5%	16,3%	14,8%	53,6%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 32,675, df: 2, P<0,001

Değerlerin değişmesi hususunda cinsiyete göre önemli bir farklılaşma olmamakla birlikte, bayanların erkeklere göre değer değişmesine daha taraftar oldukları gözlenmektedir. Zira bayanların %60,3'ü, erkeklerin ise %53,6'sı faydalı olabilecek değerleri kabul ederek eskisiyle değiştirebileceğini belirtmişlerdir. Yine burada değerlerimi asla değiştirmem ifadesine erkeklerin (%43,6) bayanlara göre (%34,3) daha fazla katıldıkları görülmüştür.

Tablo 44: Cinsiyete Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutum Farklılaşmaları

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	20	225	128	373
		5,4%	60,3%	34,3%	100,0%
		62,5%	49,3%	40,5%	46,4%
		2,5%	28,0%	15,9%	46,4%
	Erkek	12	231	188	431
		2,8%	53,6%	43,6%	100,0%
		37,5%	50,7%	59,5%	53,6%
		1,5%	28,7%	23,4%	53,6%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2= 9,336, df: 2, P<0,01

Değerlere saygı ve hoşgörü açısından cinsiyetlere baktığımızda kadınların ve erkeklerin tutumlarının aynı olduğu görülmektedir. Buradaki ortak tutum farklı değerlere sahip olanlara saygı duyulması gerektiği yönündedir. Zira değerlerine ve fikirlerine uymayan insanlarla karşılaştıklarında, bayanların %73,7'si erkeklerin 74,5'i "onlara saygı duyarım" demekte iken, bayanların %18'i erkeklerin %18,8'i "onu kendi değerlerim doğrultusunda ikna ederim" demektedirler. Farklı değerlere sahip kişilerle kavga edeceğini söyleyenler ise bayanların %6,2'si erkeklerin ise %5,3'ü kadar bir oranda bulunmaktadır. Bu oranlar itibariyle genel olarak örneklem içerisinde farklı değerlere sahip insanlara yönelik bir hoşgörü olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 45: Cinsiyet ve Değerlere Saygı ve Hoşgörü

		Değerlerinize ve fikirlerinize karşı olan bir insanla karşılaştığınızda ne yaparsınız?				
		O'nun değerlerini benimserim	O'na saygı duyarım	O'nu kendi değerlerim doğrultusunda ikna ederim	O'nunla savaşır kavga ederim	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	8	275	67	23	373
		2,1%	73,7%	18,0%	6,2%	100,0%
		57,1%	46,1%	45,3%	50,0%	46,4%
		1,0%	34,2%	8,3%	2,9%	46,4%
	Erkek	6	321	81	23	431
		1,4%	74,5%	18,8%	5,3%	100,0%
		42,9%	53,9%	54,7%	50,0%	53,6%
		,7%	39,9%	10,1%	2,9%	53,6%
Toplam		14	596	148	46	804
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%

X^2=0,981, df;3, P>0,05

Değerlere göre yaşamak hususunda ise yine erkeklerin, bayanlara göre biraz daha değerlere göre yaşamayı önemli kabul ettikleri görülmektedir. İnsanların değerlerine göre yaşamasını bayanların %60,9'u kişilikli olarak bulurken, erkeklerin %69,9'u kişilikli olarak bulmaktadırlar. Değerlere göre yaşamayı günümüz şartlarında, bayanların %30,8'i zor olarak bulurken, erkeklerin %25,5'i zor olarak bulmaktadırlar. Bununla birlikte bayanların %8,3'ü erkeklerin %5,3'ü, hayat içerisinde değerlerin önemsiz olduğunu ve hatta onların insanın gözünü kapatan bir perde olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 46: Cinsiyet ve Değerlere Göre Yaşamak

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Cinsiyetiniz?	Bayan	227	115	31	373
		60,9%	30,8%	8,3%	100,0%
		43,2%	51,1%	57,4%	46,4%
		28,2%	14,3%	3,9%	46,4%
	Erkek	298	110	23	431
		69,1%	25,5%	5,3%	100,0%
		56,8%	48,9%	42,6%	53,6%
		37,1%	13,7%	2,9%	53,6%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%

X^2= 6,749, df;2, P<0,05

3.2. Yaş ve Değerler

İnsanların değerlerinin oluşmaya başlaması, daha çok gelişmeye ve sosyalleşmeye başladığı erken yıllara dayanmakla birlikte, değerlere yönelik tutumlar her yaş döneminde farklı özellikler göstermektedir. Farklı yaş dönemlerinde, değişik hayat tecrübeleri sonucunda farklı değerlere sahip olunur. Örneğin değerler açısından çalkantılı gençlik dönemi, kendine özgü arayış, belirsizlik ve farklı çıkışlar, yaşlılıkta yerini olgunluğa ve tecrübelerle oluşturulan bir düzene bırakmaktadır. Her ne kadar bireylerin gelişim çizgilerindeki kişiye has önemli farklılaşmalar, değerlerde de önemli değişmelere yol açsa da, genel olarak farklı yaş gruplarının farklı özellikleri ve hayat içerisindeki farklı tecrübeleri, ayrıca o yaş dilimine ait toplumun belirlediği değerler ve roller, değer farklılaşmalarının önemli bir sebebidir.

Tablo 47: Yaş Dilimlerine Göre Değerlere Bağlılık Durumu

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Yaşınız?	29	88	114	133	335
		26,3%	34,0%	39,7%	100,0%
		31,4%	48,7%	45,9%	41,7%
		10,9%	14,2%	16,5%	41,7%
	30---39	76	63	66	205
		37,1%	30,7%	32,2%	100,0%
		27,1%	26,9%	22,8%	25,5%
		9,5%	7,8%	8,2%	25,5%
	40---49	57	31	68	156
		36,5%	19,9%	43,6%	100,0%
		20,4%	13,2%	23,4%	19,4%
		7,1%	3,9%	8,5%	19,4%
	50---59	36	15	17	68
		52,9%	22,1%	25,0%	100,0%
		12,9%	6,4%	5,9%	8,5%
		4,5%	1,9%	2,1%	8,5%
	60 +..	23	11	6	40
		57,5%	27,5%	15,0%	100,0%
		8,2%	4,7%	2,1%	5,0%
		2,9%	1,4%	,7%	5,0%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 40,285, df; 8, P<0,001

Yaş ile değerler ve değerlerin hayata tatbiki arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Yaşın ilerlemesine paralel olarak davranışlarda ve hayat içerisinde değerlerin belirleyiciliği de artmakta ve değerler önemli bir hale gelmektedir. 29 yaş ve altı gençlerin %26,3'ü bütün hareketlerini değerlerine göre belirledikleri belirtirken, 30–39 yaş arasındakilerin %37,1'i,

50–59 yaş grubu içerisindekilerin %52,9'u, 60 ve daha üstü yaşlı grubun ise %57,5'i bütün davranışlarını değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Görüldüğü üzere yaş ilerledikçe değerlerin davranışlardaki belirleyiciliği de artmaktadır. Aynı doğrultuda değerlerden ziyade mutluluğu doğrultusunda davranışları belirleme anlayışı, gençlerde yüksek iken yaşlılarda bu anlayış değerler lehine dönmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu doğrultuda şıklar içerisinde oluşturduğumuz "mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum" ifadesine, 29 yaş ve altındakilerin %39,7'si, 30–39 yaş grubunun %32,2'si, 50–59 yaş grubunun %25'i, 60 ve üstü yaşlı grubun ise %15'i katıldıkları görülmektedir. Bu oranlar da değerlerin yaşın ilerlemesine paralel olarak öneminin arttığını bize göstermektedir. Diğer taraftan değerlerine göre yaşamak isteyip de toplumda imkân bulamadığını belirtenler, gençler içerisinde az olmakla birlikte, yaş ilerledikçe bu düşüncede olanlar artmaktadır. Zira 29 yaş ve altındaki gençlerin %34'ü, 30–39 yaş grubunun %30,7'si, 40–49 yaş grubunun %19,9'u, 50–59 yaş grubunun %22,1'i, 60 yaş ve üstündekilerin ise %27,5'i değerlerine göre yaşamak istemekte ancak toplumda buna uygun bir ortam bulamamaktadırlar.

Tablo 48: Yaş Dilimlerine Göre Değer Değişmesine Yönelik Takınılan Tavırlar

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Yaşınız?	29	18	197	120	335
		5,4%	58,8%	35,8%	100,0%
		56,3%	43,2%	38,0%	41,7%
		2,2%	24,5%	14,9%	41,7%
	30---39	5	124	76	205
		2,4%	60,5%	37,1%	100,0%
		15,6%	27,2%	24,1%	25,5%
		,6%	15,4%	9,5%	25,5%
	40---49	4	86	66	156
		2,6%	55,1%	42,3%	100,0%
		12,5%	18,9%	20,9%	19,4%
		,5%	10,7%	8,2%	19,4%
	50---59	5	35	28	68
		7,4%	51,5%	41,2%	100,0%
		15,6%	7,7%	8,9%	8,5%
		,6%	4,4%	3,5%	8,5%
	60 +..	0	14	26	40
		,0%	35,0%	65,0%	100,0%
		,0%	3,1%	8,2%	5,0%
		,0%	1,7%	3,2%	5,0%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2= 20,108, df.8 P<0,05

Yine değerlerin değişmesinde yaş faktörünün önemli olduğunu söyleyebiliriz. Zira Tablo 47'deki verilerin de ortaya koyduğu gibi, yaşın ilerlemesiyle beraber kuvvetlenen değerlerin değişmesi de güçleşmektedir. Yani gençler değer değişmesine daha açık bir durumda iken, yaşlılar değerlerinin değişmesine daha kapalı ve karşı bir durumdadırlar. Değerler ve değişim ile alakalı sorumuza, asla değerlerimi değiştirmem diye görüş belirtenlerden, 29 yaşın altındakilerin %35,8'i, 30–39 yaş grubunun %37,1'i, 40–49 yaş arasındakilerin %42,3'ü, 60 yaş ve daha yaşlıların %65'i bulunduğu dikkate alınırsa, değerlerin değişmesine yaş ilerledikçe karşı bir tavrın olduğu açıkça görülür. Değer değişmesini güçleştiren bu karşı tavrın bize göre esas sebebi, yaşın ilerlemesi ile birlikte edinilen tecrübelerin değerleri kuvvetlendirmesi ve kökleştirmesidir. Zira burada tecrübe edilen ve doğruluğu kabul edilen değerlerin inanç boyutu genişlemiştir.

Farklı değerlere karşı bütün yaş gruplarında bir hoşgörü olmakla birlikte, yaş ilerledikçe farklı değerlere sahip kişileri kendi değerleri istikametinde değiştirme düşüncesinin artmakta olduğu görülmektedir. Buna karşılık değer fanatizminin gençlerde daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Farklı değerlere sahip kişilerle savaşır kavga ederim diyenler gençler içerisinde (%6,3) daha fazla iken bu oran ilerleyen 40–49 (%1,9), ve 60 ile daha yukarı yaş grubunda (%2,5) azalmaktadır.

Diğer taraftan insanın şahsiyet yapısını kazanmasında değerlerin önemli olduğu ve değerlerine bağlı olanların kişilikli oldukları düşüncesi yaş ilerledikçe kuvvetli bir hale gelmektedir. Bu durum hayat içerisinde değerlere göre yaşamanın anlamlı bulunmasıdır. Bu doğrultuda değerlerine bağlı olan insanın kişilikli insan olduğu düşüncesinde olanlar, 29 yaşı ve altındakilerde %57,6, 30–39 yaşlarda %67,3, 40–49 yaşlarda %71,2, 50–59 yaşlarda %73,5, 60 ve yukarı yaşlarda %82,5 düzeyinde bulunmaktadır. Bu durum esasında yukarıdaki verilerden de görüldüğü üzere, ilerleyen yaşlarda değerlerin önemli ve kuvvetli bir durumda bulunmasından, ayrıca hayat içerisinde değerlerine bağlı olan ve inandığı değerler istikametinde davranan kişilerin, "özü sözü bir" anlayışı doğrultusunda şekilcilikten uzak olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 49: Yaş Dilimlerinin Farklı Değerlere Hoşgörü ve Saygı Tutumu

		Değerlerinize ve fikirlerinize karşı olan bir insanla karşılaştığınızda ne yaparsınız?				
		O'nun değerlerini benimserim	O'na saygı duyarım	O'nu kendi değerlerim doğrultusunda ikna ederim	O'nunla savaşır kavga ederim	Toplam
Yaşınız?		8	256	50	21	335
		2,4%	76,4%	14,9%	6,3%	100,0%
		57,1%	43,0%	33,8%	45,7%	41,7%
		1,0%	31,8%	6,2%	2,6%	41,7%
	30---39	1	152	35	17	205
		,5%	74,1%	17,1%	8,3%	100,0%
		7,1%	25,5%	23,6%	37,0%	25,5%
		,1%	18,9%	4,4%	2,1%	25,5%
	40---49	3	116	34	3	156
		1,9%	74,4%	21,8%	1,9%	100,0%
		21,4%	19,5%	23,0%	6,5%	19,4%
		,4%	14,4%	4,2%	,4%	19,4%
	50---59	1	42	21	4	68
		1,5%	61,8%	30,9%	5,9%	100,0%
		7,1%	7,0%	14,2%	8,7%	8,5%
		,1%	5,2%	2,6%	,5%	8,5%
	60 +..	1	30	8	1	40
		2,5%	75,0%	20,0%	2,5%	100,0%
		7,1%	5,0%	5,4%	2,2%	5,0%
		,1%	3,7%	1,0%	,1%	5,0%
Toplam		14	596	148	46	804
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		1,7%	74,1%	18,4%	5,7%	100,0%

X^2= 20,877, df:12, P<0.05

Değerlere göre yaşamak yaşlılar tarafından anlamlı bulunurken, gençler tarafından ise değerlere göre yaşamak güç bulunmaktadır. Zira gençler günümüz ortamında değerlere bağlı kalmanın zor olduğunu düşünmektedirler. Bu konuda 29 yaş ve altındakilerin %32,5'i, 30–39 yaş grubundakilerin %26,8'i, 40–49 yaş grubundakilerin %25'i, 50–59 yaşlardakilerin %22,1'i, 60 ve daha yukarı yaşlarda bulunanların %17,5'i değerlere bağlı kalmanın günümüz ortamında güç olduğunu düşünmektedirler. Bu durum sürekli değişim içerisinde ve değer değişmeleri ile karşı karşıya bulunan gençlik döneminin özellikleri ile alakalıdır. Gençler eskiye ve yeniye ait değer dünyaları arasında bir geçişi yaşamakta ve bu geçişin getirmiş olduğu problemleri omuzlamaktadırlar. Mevcut ortam içerisinde, hem yeni değerlerin henüz yerleşmemesi hem de eski değerlerin sahneden çekilmemesi, gençler içerisinde bir bocalama yaratmakta, uygun davranış tarzının seçilmesini güçleştirmekte ve değerlerin yaşanmasını

zorlaştırmaktadır. İlerleyen yaşlarda ise daha çok yerleşmiş, eskiye ait değerler önemli olarak kabul edildiğinden ve üstün tutulduğundan, değerlere göre yaşamak o kadar da güç görülmemektedir.

Tablo 50: Yaş Dilimleri Açısından Değerlere Göre Yaşamak

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Yaşınız?	29	193	109	33	335
		57,6%	32,5%	9,9%	100,0%
		36,8%	48,4%	61,1%	41,7%
		24,0%	13,6%	4,1%	41,7%
	30---39	138	55	12	205
		67,3%	26,8%	5,9%	100,0%
		26,3%	24,4%	22,2%	25,5%
		17,2%	6,8%	1,5%	25,5%
	40---49	111	39	6	156
		71,2%	25,0%	3,8%	100,0%
		21,1%	17,3%	11,1%	19,4%
		13,8%	4,9%	,7%	19,4%
	50---59	50	15	3	68
		73,5%	22,1%	4,4%	100,0%
		9,5%	6,7%	5,6%	8,5%
		6,2%	1,9%	,4%	8,5%
	60 +..	33	7	0	40
		82,5%	17,5%	,0%	100,0%
		6,3%	3,1%	,0%	5,0%
		4,1%	,9%	,0%	5,0%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%

X^2= 22,261, df: 8, P<0,01

3.3. Medeni Durum ve Değerler

Kişilerin medeni durumları hayata karşı sorumluluklarını, algılamalarını ve bakış açılarını etkileyen önemli bir faktördür. Değerlere bağlılık, medeni durum itibariyle önemli bazı farklılaşmalar göstermektedir. Burada evlilerin bekârlara, eşi ölenlerin ise evli olanlara göre daha değerlerine bağlı olduklarını görmekteyiz. Bekârların %27,5'i, evlilerin %38,2'si, eşi ölenlerin %50'si, boşanmışların ise %36,4'ü bütün hareketlerini değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Diğer taraftan değerlerime göre yaşamak istiyorum ancak toplumda bu imkânı bulamıyorum diyenler boşananlar arasında daha yüksek bir

düzeyde(%54,5) bulunmaktadır. Toplumda değerleri istikametinde yaşama imkânı bulamama konusunda boşananları, bekârlar (%35,1), dul kalanlar (%33,3) ve evliler (%25,4) takip etmektedir. Mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum düşüncesi bekârlarda (%37,4) en yüksek seviyede iken, bunu evlilerin (%36,4), dul kalanların (%16,7) ve boşananların (%9,1) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 51: Medeni Duruma Göre Değerlere Bağlılık

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Medeni durumunuz?	Hiç evlenmedi	73	93	99	265
		27,5%	35,1%	37,4%	100,0%
		26,1%	39,7%	34,1%	33,0%
		9,1%	11,6%	12,3%	33,0%
	Evli	197	131	188	516
		38,2%	25,4%	36,4%	100,0%
		70,4%	56,0%	64,8%	64,2%
		24,5%	16,3%	23,4%	64,2%
	Eşi ölü	6	4	2	12
		50,0%	33,3%	16,7%	100,0%
		2,1%	1,7%	,7%	1,5%
		,7%	,5%	,2%	1,5%
	Boşandı	4	6	1	11
		36,4%	54,5%	9,1%	100,0%
		1,4%	2,6%	,3%	1,4%
		,5%	,7%	,1%	1,4%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 18,347, df:6 P<0,01

Değerlere bağlılık hususunda medeni durumdaki farklılaşmalar ile ortaya çıkan sonuç, değer değişmesindeki farklılaşma ile uygunluk arz etmektedir. Zira burada da evliler (%41,1) bekârlara (%34,7) göre, eşi ölenler (%75) ise evlilere göre daha yüksek bir oranda değer değişmelerine karşı bulunmakta ve asla değerlerimi değiştirmem demektedirler. Değerlerimi asla değiştirmem diyenler ise boşananlar arasında (%27,3) en alt seviyede bulunmaktadırlar.

Tablo 52: Medeni Durum ve Değer Değişmesine Yönelik Tutumlar

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Medeni durumunuz?	Hiç evlenmedi	10	163	92	265
		3,8%	61,5%	34,7%	100,0%
		31,3%	35,7%	29,1%	33,0%
		1,2%	20,3%	11,4%	33,0%
	Evli	21	283	212	516
		4,1%	54,8%	41,1%	100,0%
		65,6%	62,1%	67,1%	64,2%
		2,6%	35,2%	26,4%	64,2%
	Eşi ölü	0	3	9	12
		,0%	25,0%	75,0%	100,0%
		,0%	,7%	2,8%	1,5%
		,0%	,4%	1,1%	1,5%
	Boşandı	1	7	3	11
		9,1%	63,6%	27,3%	100,0%
		3,1%	1,5%	,9%	1,4%
		,1%	,9%	,4%	1,4%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2=10,982, df; 6, P>0,05

Diğer taraftan değerlere göre yaşamayı evliler, boşanmışlara, bekârlara ve eşi ölenlere göre daha anlamlı buldukları gözlenmektedir. Boşanmış olanların %54,5'i bekârların %57'si, eşi ölenlerin %58,3'ü, evlilerin ise %70'i, değerlerine bağlı olarak yaşayan insanları kişilikli olarak bulmaktadırlar. Yine bekârlar (%35,1) ve boşanmışlar (%45,5), evlilere göre (%23,8) değerlere bağlı kalmanın günümüz ortamında güç olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 53: Medeni Durum Açısısından Değerlere Göre Yaşamak

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Medeni durumunuz?	Hiç evlenmedi	151	93	21	265
		57,0%	35,1%	7,9%	100,0%
		28,8%	41,3%	38,9%	33,0%
		18,8%	11,6%	2,6%	33,0%
	Evli	361	123	32	516
		70,0%	23,8%	6,2%	100,0%
		68,8%	54,7%	59,3%	64,2%
		44,9%	15,3%	4,0%	64,2%
	Eşi ölü	7	4	1	12
		58,3%	33,3%	8,3%	100,0%
		1,3%	1,8%	1,9%	1,5%
		,9%	,5%	,1%	1,5%
	Boşandı	6	5	0	11
		54,5%	45,5%	,0%	100,0%
		1,1%	2,2%	,0%	1,4%
		,7%	,6%	,0%	1,4%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%

X^2= 15,655, df:6, P<0,05

3.4. Gelir ve Değerler

Ankete katılan bireylerin gelir durumu ile diğer değişkenler arasındaki ilişki daha net olarak tespit edebilmek amacıyla, gelir alt, orta ve üst olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. 400 YTL'ye kadar aylık kazancı olanlar alt, 400 YTL ile 700 YTL arasında aylık kazanca sahip olanlar orta ve 700 YTL'den fazla aylık kazancı olanlar üst gelir grubuna dahil edilmiştir.

Gelir ile değerlere bağlılık arasında bir anlamlılık ilişkisi olduğu, değer değişmesi tablosunda görmekteyiz. Zira alt gelir grubuna dahil olanların, orta ve üst gelir grubuna dahil olanlara göre daha fazla değerlerine bağlı oldukları görülmektedir. Burada değerlerimi asla değiştirmem ifadesine alt gelir grubunun %44'ü, orta gelir grubunun %38,1'i ve üst gelir grubunun %34'ü katılmaları, gelirin azaldıkça değerlere bağlılığın arttığını göstermektedir. Yani gelir azaldıkça değerlerin değişmesine karşı bir bakış oluşmakta ve değişim, hoş olarak karşılanmamaktadır. Zira bu yöndeki alt gelir grubunun tutumu, faydalı olabilecek değerlerin kabul edilmesi ve değerlerin değişmesi noktasında da kendini göstermektedir. Burada değişime üst (%63,6) ve orta (%57,7) gelir grubuna oranla, en az alt gelir grubuna dahil olanlar (%50,9) taraftar olmaktadırlar. Diğer taraftan gelir ile değerlere karşı hoşgörü arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Gelir azaldıkça farklı değerlere sahip kişilere karşı saygı ve hoşgörü de azalmakta, değer fanatizmi artmaktadır.

Tablo 54: Gelire Göre Değerlere Bağlılık

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Aylık geliriniz ne kadar?	Alt Gelir Grubu	107	102	127	336
		31,8%	30,4%	37,8%	100,0%
		38,2%	43,6%	43,8%	41,8%
		13,3%	12,7%	15,8%	41,8%
	Orta Gelir Grubu	82	66	67	215
		38,1%	30,7%	31,2%	100,0%
		29,3%	28,2%	23,1%	26,7%
		10,2%	8,2%	8,3%	26,7%
	Üst Gelir Grubu	91	66	96	253
		36,0%	26,1%	37,9%	100,0%
		32,5%	28,2%	33,1%	31,5%
		11,3%	8,2%	11,9%	31,5%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 4,750, df. 4 P>0.05

Değerlere göre yaşama hususunda, değerlerine bağlı olan insanları kişilikli olarak bulanlar, üst ve orta gelir grubunda daha çok iken alt gelir grubunda azalmaktadır. Diğer taraftan değerlere bağlı kalmanın günümüz ortamı içerinde güç olacağını düşünenlerin oranı ise gelir azaldıkça artmakta olduğu görülmektedir. Nitekim bu hususta değerlere bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür ifadesine, üst gelir grubunun %22,9'u, orta gelir grubunun %27,4'ü ve alt gelir grubunun %32,1'inin katıldığı görülmüştür.

Tablo 55: Gelir Durumu İtibariyle Değerlere Göre Yaşamanın Anlamı

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Aylık geliriniz ne kadar?	Alt Gelir Grubu	204	108	24	336
		60,7%	32,1%	7,1%	100,0%
		38,9%	48,0%	44,4%	41,8%
		25,4%	13,4%	3,0%	41,8%
	Orta Gelir Grubu	147	59	9	215
		68,4%	27,4%	4,2%	100,0%
		28,0%	26,2%	16,7%	26,7%
		18,3%	7,3%	1,1%	26,7%
	Üst Gelir Grubu	174	58	21	253
		68,8%	22,9%	8,3%	100,0%
		33,1%	25,8%	38,9%	31,5%
		21,6%	7,2%	2,6%	31,5%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%

X^2= 10,645, df:4 P<0,05

3.5. Meslek ve Değerler

Meslek kişinin toplum içerisindeki yerini ve statüsünü belirlediği gibi aynı zamanda her hangi bir sınıfa ait olma şuurunu da kişiye kazandırmaktadır. Mesleğin insan hayatında sağladığı bu hususların dışında bireyin bilgi ve tecrübelerine tesir etmesi dolayısıyla değerlerinin oluşumda önemli bir rol oynamaktadır.

Değerlerin oluşumunda meslekler ve statüler etkili bir faktördür. Statülerin oluşumu hem doğuştan hem de sonradan kazanılarak gerçekleşebilir. Geleneksel toplumlarda doğuştan elde edilen statülerin yerini, toplum modernleştikçe çabaya, gayrete ve maharete dayalı kazanılan statüler almıştır. Bu açıdan modern toplumlarda meslek ve eğitim gibi bireysel gayrete dayanan özellikler, kişinin statüsünü tayin etmede oldukça etkili olmuştur.

Araştırmamızın sonuçlarına göre de, meslek ve eğitime göre değerlerin farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu farklılaşma netice itibariyle bize, statülerin değerler üzerine olan etkisini göstermektedir.

Tablo 56: Mesleklere Göre Değer Farklılaşmalarının Boyutları

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								Toplam
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve özgür olamak	
Mesleğiniz nedir?	İşçi	13	23	2	5	3	66	26	1	139
		9,4%	16,5%	1,4%	3,6%	2,2%	47,5%	18,7%	,7%	100,0%
		24,5%	16,1%	13,3%	12,5%	23,1%	20,2%	13,4%	5,0%	17,3%
		1,6%	2,9%	,2%	,6%	,4%	8,2%	3,2%	,1%	17,3%
	Memur	4	15	1	6	3	42	33	4	108
		3,7%	13,9%	,9%	5,6%	2,8%	38,9%	30,6%	3,7%	100,0%
		7,5%	10,5%	6,7%	15,0%	23,1%	12,9%	17,0%	20,0%	13,4%
		,5%	1,9%	,1%	,7%	,4%	5,2%	4,1%	,5%	13,4%
	Serbest meslek(Dr.,Avukat vs.)	5	17	2	6	2	33	34	3	102
		4,9%	16,7%	2,0%	5,9%	2,0%	32,4%	33,3%	2,9%	100,0%
		9,4%	11,9%	13,3%	15,0%	15,4%	10,1%	17,5%	15,0%	12,7%
		,6%	2,1%	,2%	,7%	,2%	4,1%	4,2%	,4%	12,7%
	Ticaret	5	8	1	2	0	30	24	1	71
		7,0%	11,3%	1,4%	2,8%	,0%	42,3%	33,8%	1,4%	100,0%
		9,4%	5,6%	6,7%	5,0%	,0%	9,2%	12,4%	5,0%	8,8%
		,6%	1,0%	,1%	,2%	,0%	3,7%	3,0%	,1%	8,8%
	Çiftçi	0	4	0	0	1	3	2	0	10
		,0%	40,0%	,0%	,0%	10,0%	30,0%	20,0%	,0%	100,0%
		,0%	2,8%	,0%	,0%	7,7%	,9%	1,0%	,0%	1,2%
		,0%	,5%	,0%	,0%	,1%	,4%	,2%	,0%	1,2%
	Emekli	1	9	0	2	0	26	3	1	42
		2,4%	21,4%	,0%	4,8%	,0%	61,9%	7,1%	2,4%	100,0%
		1,9%	6,3%	,0%	5,0%	,0%	8,0%	1,5%	5,0%	5,2%
		,1%	1,1%	,0%	,2%	,0%	3,2%	,4%	,1%	5,2%
	İşsiz	11	12	6	12	4	29	36	6	116
		9,5%	10,3%	5,2%	10,3%	3,4%	25,0%	31,0%	5,2%	100,0%
		20,8%	8,4%	40,0%	30,0%	30,8%	8,9%	18,6%	30,0%	14,4%
		1,4%	1,5%	,7%	1,5%	,5%	3,6%	4,5%	,7%	14,4%
	Ev kadını	14	55	3	7	0	97	36	4	216
		6,5%	25,5%	1,4%	3,2%	,0%	44,9%	16,7%	1,9%	100,0%
		26,4%	38,5%	20,0%	17,5%	,0%	29,8%	18,6%	20,0%	26,9%
		1,7%	6,8%	,4%	,9%	,0%	12,1%	4,5%	,5%	26,9%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2= 100,803, df:49, P<0,01

Mesleklere göre değer farklılaşmasına baktığımızda, çoğu mesleklerde ahlâklı olmak en yüksek düzeyde önemli görülen değer olarak çıkarken, çiftçilerde din, serbest meslek mensuplarında ve işsizlerde ise sosyallik ve girişkenlik değerleri en yüksek değer olarak kabul edilmektedir. Konuya değerler açısından baktığımızda dikkatimizi çeken önemli farklılaşmalar şu şekildedir; her şeyden önce zenginliğe en fazla önem verenlerin işsizlerin ve işçilerin olduğunu görmekteyiz. Bunları ticaret mensupları ve ev kadınları takip etmektedir. Mükemmel bir mümin olmak ideali ile dinî değerleri en yüksek tutanlar ise başta çiftçiler olmak üzere, ev kadını ve emeklilerdir. Örneklem içerisinde ve dolayısıyla da bütün meslek mensuplarında estetik değerlerin önem derecesi oldukça düşük bir seviyede bulunmaktadır. Bilimsel değerlere en fazla işsizler önem verirken, siyasî değerlere çiftçiler en yüksek önemi vermiştir. Ahlâklı olmak ise belirttiğimiz gibi çoğu meslek grupları içerisinde en yüksek

seviyede kabul edilen değer olmakla birlikte, bunu en çok emeklilerin tercih ettiği görülmektedir. Ahlâklı olmaya en yüksek değer veren diğer meslek grupları ise sırasıyla, işçiler, ev hanımları, ticaretle uğraşanlar, memurlar, serbest meslek mensupları, çiftçiler ve işsizlerdir. Girişkenlik ve sosyallik değerleri ise en fazla ticaret mensupları ve serbest meslek mensupları tarafından önemli olarak görülürken bunları işsizler ve memurlar takip etmekte, en az ise emekliler arasında önemli kabul edilmektedir.

Tablo 57: Mesleki Durum ve Değerlere Bağlılık İlikisi

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı bulamıyorum	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Mesleğiniz nedir?	İşçi	55	40	44	139
		39,6%	28,8%	31,7%	100,0%
		19,6%	17,1%	15,2%	17,3%
		6,8%	5,0%	5,5%	17,3%
	Memur	42	32	34	108
		38,9%	29,6%	31,5%	100,0%
		15,0%	13,7%	11,7%	13,4%
		5,2%	4,0%	4,2%	13,4%
	Serbest meslek(Dr.,Avukat vs.)	31	23	48	102
		30,4%	22,5%	47,1%	100,0%
		11,1%	9,8%	16,6%	12,7%
		3,9%	2,9%	6,0%	12,7%
	Ticaret	28	23	20	71
		39,4%	32,4%	28,2%	100,0%
		10,0%	9,8%	6,9%	8,8%
		3,5%	2,9%	2,5%	8,8%
	Çiftçi	7	1	2	10
		70,0%	10,0%	20,0%	100,0%
		2,5%	,4%	,7%	1,2%
		,9%	,1%	,2%	1,2%
	Emekli	23	10	9	42
		54,8%	23,8%	21,4%	100,0%
		8,2%	4,3%	3,1%	5,2%
		2,9%	1,2%	1,1%	5,2%
	İşsiz	33	44	39	116
		28,4%	37,9%	33,6%	100,0%
		11,8%	18,8%	13,4%	14,4%
		4,1%	5,5%	4,9%	14,4%
	Ev kadını	61	61	94	216
		28,2%	28,2%	43,5%	100,0%
		21,8%	26,1%	32,4%	26,9%
		7,6%	7,6%	11,7%	26,9%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 34.166, df: 14, P<0,01

Değerlere bağlılık hususunda bazı mesleki farklılaşmalar bulunmaktadır. Araştırmamızın sonuçlarına göre emekli ve çiftçilerin, ev kadını, işsiz ve serbest meslek

alanlarında çalışanlara nazaran değerlerine daha bağlı olduklarını söyleyebiliriz. Zira bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim diyenlerin meslek grupları içerisindeki oranlarına bakacak olursak; çiftçilerin %70'i, emeklileri %54,6'sı, işçilerin %39,6'sı, memurların %39,4'ü, avukat doktor gibi serbest meslek sahiplerinin %30,4'ü, işsizlerin %28,4'ü ve ev kadınlarının %28,2'si bütün hareketlerinde değerlerine bağlı olarak yaşadıklarını belirtmektedirler. Değerlerine göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde imkân bulamayanlar ise en fazla işsizler içerisindedir. İşsizlerin %37,9'u, ticaretle uğraşanların %32,4'ü, memurların %29,6'sı, işçilerin %28,8'i, ev kadınlarının %28,2'si, emeklilerin %23,8'i, serbest meslek sahiplerinin %22,5'i ve çiftçilerin %10'u değerlerine göre yaşamak istemekte, ancak toplum içerisinde imkân bulamamaktadır.

Tablo 58: Mesleklere Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutumlar

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Mesleğiniz nedir?	İşçi	2	66	71	139
		1,4%	47,5%	51,1%	100,0%
		6,3%	14,5%	22,5%	17,3%
		,2%	8,2%	8,8%	17,3%
	Memur	2	80	26	108
		1,9%	74,1%	24,1%	100,0%
		6,3%	17,5%	8,2%	13,4%
		,2%	10,0%	3,2%	13,4%
	Serbest meslek(Dr.,Avukat vs.)	4	64	34	102
		3,9%	62,7%	33,3%	100,0%
		12,5%	14,0%	10,8%	12,7%
		,5%	8,0%	4,2%	12,7%
	Ticaret	1	36	34	71
		1,4%	50,7%	47,9%	100,0%
		3,1%	7,9%	10,8%	8,8%
		,1%	4,5%	4,2%	8,8%
	Çiftçi	2	2	6	10
		20,0%	20,0%	60,0%	100,0%
		6,3%	,4%	1,9%	1,2%
		,2%	,2%	,7%	1,2%
	Emekli	0	23	19	42
		,0%	54,8%	45,2%	100,0%
		,0%	5,0%	6,0%	5,2%
		,0%	2,9%	2,4%	5,2%
	İşsiz	8	74	34	116
		6,9%	63,8%	29,3%	100,0%
		25,0%	16,2%	10,8%	14,4%
		1,0%	9,2%	4,2%	14,4%
	Ev kadını	13	111	92	216
		6,0%	51,4%	42,6%	100,0%
		40,6%	24,3%	29,1%	26,9%
		1,6%	13,8%	11,4%	26,9%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2=49,504, df: 14, P<0,01

Diğer taraftan mesleklere göre değer değişmelerine yönelik tutumlara baktığımızda, çiftçilerin %60'nın asla değerlerini değiştirmeyeceğini ifade ettikleri görülmektedir. Çiftçileri ise işçiler (%51,1), ticaretle uğraşanlar (%47,9), emekliler (%45,2), ev kadınları (%42,6), serbest meslek mensupları (%33,3), işsiz olanlar (%29,3) ve memurlar (%24,1) takip etmektedir. Yine faydalı olabilecek değerleri kabul edip eski değerleri ile değiştirebileceğini söyleyenler, en fazla memurlar (%74,1) içerisinde olduğu görülmüştür. Faydalı olabilecek değerleri değiştirme düşüncesi içerisinde olanlardan memurları, işsizler (%63,8), serbest meslek sahipleri (%62,7), emekliler (%54,8), ev kadınları (%51,4) ticaretle uğraşanlar (%50,7) ve işçilerin (%47,5) izlediği görülmüştür.

Tablo 59: Mesleki Farklılıklar Açısından Değerlere Göre Yaşamak

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Mesleğiniz nedir?	İşçi	97	35	7	139
		69,8%	25,2%	5,0%	100,0%
		18,5%	15,6%	13,0%	17,3%
		12,1%	4,4%	,9%	17,3%
	Memur	80	24	4	108
		74,1%	22,2%	3,7%	100,0%
		15,2%	10,7%	7,4%	13,4%
		10,0%	3,0%	,5%	13,4%
	Serbest meslek(Dr.,Avukat vs.)	60	31	11	102
		58,8%	30,4%	10,8%	100,0%
		11,4%	13,8%	20,4%	12,7%
		7,5%	3,9%	1,4%	12,7%
	Ticaret	47	21	3	71
		66,2%	29,6%	4,2%	100,0%
		9,0%	9,3%	5,6%	8,8%
		5,8%	2,6%	,4%	8,8%
	Çiftçi	8	1	1	10
		80,0%	10,0%	10,0%	100,0%
		1,5%	,4%	1,9%	1,2%
		1,0%	,1%	,1%	1,2%
	Emekli	33	9	0	42
		78,6%	21,4%	,0%	100,0%
		6,3%	4,0%	,0%	5,2%
		4,1%	1,1%	,0%	5,2%
	İşsiz	69	37	10	116
		59,5%	31,9%	8,6%	100,0%
		13,1%	16,4%	18,5%	14,4%
		8,6%	4,6%	1,2%	14,4%
	Ev kadını	131	67	18	216
		60,6%	31,0%	8,3%	100,0%
		25,0%	29,8%	33,3%	26,9%
		16,3%	8,3%	2,2%	26,9%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%

X^2=19,901, df;14, P>0,05

Farklı değerlere hoşgörülü bakma anlayışı ise mesleklere göre bazı farklılaşmalar göstermektedir. Burada farklı değerlere sahip kişiler, en çok memurlar (%83,3) ve işsizler (%82,8) tarafından saygı ile karşılanmakla birlikte, en az çiftçiler (%60) tarafından saygı ile karşılanmakta olduğu görülmüştür. Farklı değerlere sahip kişilerle karşılaşıldığında ise onu kendi değerleri doğrultusunda ikna etmeye çalışma düşüncesi en yüksek ticaretle uğraşanlarda (%28,2) en düşük serbest meslek mensuplarında (%12,7) olduğu görülmektedir. Değerlere yönelik hoş görü açısından ise, farklı değerlere sahip kişilerle mücadele hususuna bakıldığında ise; meslek grupları içerisinde en yüksek seviyede çiftçilerin (%10) farklı değerlere sahip kişilerle kavga edecek ve savaşacak kadar bir değer fanatizmi içerisinde oldukları görülmektedir. Farklı değerlere sahip kişilerle savaşıp kavga etmeyi en az düşünenler ise işsizler (%2,6), ticaretle uğraşanlar (%2,8) ve memurların (%2,8) olduğu görülmüştür. Diğer taraftan değerlere göre yaşamak ise en fazla çiftçiler tarafından önemli bulunmuş ve değerlerine göre yaşayan insan, kişilikli olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda değerlerine göre yaşayan insanı kişilikli bulma düşüncesi işsizler arasında en az seviyede görülmüştür.

3.6. Eğitim ve Değerler

Eğitim, insanın bilgi ve kültür donanımını yükselttiği gibi, hayatını üzerine kuracağı bir mesleği de kazandırması bakımından birey açısından önemli bir faktördür. Eğitim, aynı zamanda birey için başlı başına bir değer kazanma sürecini ifade eder. Hem bilimsel hayata, hem de toplumsal hayata dair değerler, bu süreç sonucunda kazanılır.

Eğitim seviyesi yükseldikçe davranışlarda değerlerin belirleyiciliği de azalmaktadır. Zira araştırmamız içerisinde bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim diyenler, en çok eğitim seviyesinin düşük olduğu okuryazar olmayan (%41) veya okuryazar olup da okul bitirmemişler (%60) ve ilkokul mezunları (%40) arasındadır. Diğer taraftan, eğitim seviyesinin giderek arttığı orta ve dengi okul (%27,9), lise ve dengi okul (%30) ile yüksek okul mezunları arasında (%35) değerlerin davranışları belirlemesinin düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 60: Eğitim Düzeylerine Göre Değerlere Bağlılık

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Öğrenim Durumunuz?	Okur yazar Değil	16	12	11	39
		41,0%	30,8%	28,2%	100,0%
		5,7%	5,1%	3,8%	4,9%
		2,0%	1,5%	1,4%	4,9%
	Okur-Yazar okul bitirmemiş	12	3	5	20
		60,0%	15,0%	25,0%	100,0%
		4,3%	1,3%	1,7%	2,5%
		1,5%	,4%	,6%	2,5%
	İlkokul	83	43	78	204
		40,7%	21,1%	38,2%	100,0%
		29,6%	18,4%	26,9%	25,4%
		10,3%	5,3%	9,7%	25,4%
	Orta ve Dengi Okul	29	35	40	104
		27,9%	33,7%	38,5%	100,0%
		10,4%	15,0%	13,8%	12,9%
		3,6%	4,4%	5,0%	12,9%
	Lise ve dengi okul	77	84	96	257
		30,0%	32,7%	37,4%	100,0%
		27,5%	35,9%	33,1%	32,0%
		9,6%	10,4%	11,9%	32,0%
	Yüksek okul/Fakülte	63	57	60	180
		35,0%	31,7%	33,3%	100,0%
		22,5%	24,4%	20,7%	22,4%
		7,8%	7,1%	7,5%	22,4%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 19,735, df:10, P<0,05

Değerlerin değişmesi hususunda ise eğitim seviyesi önemli bir faktör olarak kendini göstermektedir. Eğitim seviyesi arttıkça değer değişmesine olumlu bakılırken, eğitim seviyesi azaldıkça değer değişmesine karşı daha olumsuz bir tutum olduğu görülmüştür. Zira asla değerlerimi değiştirmem diyenler okuryazar olmayanlarda %66,7, Okuryazar okul bitirmemişlerde %55, ilkokul mezunlarında %52,5, orta ve dengi okul mezunlarında %43,3, lise mezunlarında %37,7 ve yüksek okul mezunlarında %16,7 düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu oranlardaki düzenli bir azalma, değerlerin değişmesi hususunda eğitim seviyesindeki etkiyi ortaya koymaktadır. Esasında eğitim seviyesi azaldıkça değerler, bir inanç hükmü olarak ele alınmakta ve duygusal boyutu yüksek bir düzeyde yaşanmakta iken, eğitim seviyesi

arttıkça değerlerin inanç boyutundan ziyade bilgi boyutu daha ağırlıklı olmakta ve değerlerin bilgi farklılaşmaları ile birlikte değişmelere açık olması söz konusu olmaktadır. Aynı doğrultuda faydalı olabilecek değerlerin kabul edilip eski değerlerle değiştirilme düşüncesi de, eğitim seviyesi azaldıkça düşmekte, eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır. Örneğin faydalı olacak değerleri eskisiyle değiştiririm düşüncesinde olanlar, okuryazar olmayanlar içerisinde %30,8, ilkokul mezunlarında %42,6, lise mezunlarında %59,9 düzeyinde iken bu oran yüksek okul mezunlarında %80,6 seviyesine yükselmektedir. Bu noktada eğitim seviyesi düşük kişilerde, faydalı olsa bile değişim, her halükârda hoş karşılanmayan bir durum olarak kabul edilmekte ve bu kişiler arasında yüksek bir düzeyde değerlere bağlılığın bulunduğu gözlenmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe bu durum farklılaşmakta, insanlar, daha çok gelişime imkân tanıyacağı düşüncesiyle, bilgi farklılaşmasına paralel olarak, faydalı olarak görülen değerler istikametindeki bir değişime olumlu bakmaktadırlar.

Eğitim seviyesi yükseldikçe değerlere karşı bir hoşgörü ve saygının da arttığını söyleyebiliriz. Zira farklı değerlere sahip kişilerle karşılaşıldığında onlara saygı duyarım düşüncesine katılanlar, okuryazar olmayanlar içerisinde %61,5, ilkokul mezunlarında %65,7, lise mezunlarında %79,8 düzeyinde iken bu oran yüksek okul mezunlarında %81,1'e çıkmaktadır. Yine farklı değerlere sahip kişilere yönelik şiddete başvurabilme düşüncesi de eğitim seviyesi azaldıkça artmakta olduğu görülmüştür. Okuryazar olmayanlar içerinde farklı fikir ve değerlere sahip kişilerle savaşır kavga ederim diyenler, %12,8 kadar iken, lise ve üniversite mezunlarında %3,9 civarına düşmektedir.

Diğer taraftan eğitim seviyesi azaldıkça değerlere göre yaşamak anlamlı bulunup, değerlerine göre yaşayan insanın kişilikli olduğu düşüncesi artarken, eğitim seviyesi yükseldikçe bu düşünce zayıflamaktadır. Okuryazar olup da okul bitirmemişler içerisinde değerlere bağlı yaşayanları kişilikli olarak bulanlar %85 iken, lise mezunlarında %60,7, yüksek okul mezunlarında %64,4 düzeyinde olduğu görülmüştür.

Gerek mesleklerin kazanılmasında ve gerekse sosyal hayat üzerine olan etkisi ile eğitim, statülerin ve dolayısıyla da değerlerin farklılaşmasına tesir etmektedir. Burada eğitim ve değer farklılaşması açısından dikkatimizi çeken husus, eğitim seviyesi yükseldikçe, dinî ve ahlâkî değerlerin önem düzeyinin düşmesidir. Tabloda da görüldüğü üzere okuryazar olup okul bitirmemiş olanların %50'si dinî değerleri önemli olarak bulurken, yüksek okul ve fakülte mezunlarının sadece %11,1'i dinî değerleri önemli bulmaktadır. Yine okuryazar olup okula gitmemiş olanların %40'ı, ahlâklı olmayı önemli olarak kabul ederken, yüksek okul mezunlarının %31,7'si ahlâklı olmayı önemli olarak kabul etmektedir. Bunun yanında estetik

değerlerin yanında, girişkenlik ve sosyallik gibi değerler, eğitim seviyesi yükseldikçe artmaktadır.

Tablo 61: Eğitim Seviyesine Göre Değer Farklılaşmalarının Boyutları

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Kişilikli ve özgür olmak	Toplam
Öğrenim Durumunuz?	Okur yazar değil	4	10	0	3	1	19	0	2	39
		10,3%	25,6%	,0%	7,7%	2,6%	48,7%	,0%	5,1%	100,0%
		7,5%	7,0%	,0%	7,5%	7,7%	5,8%	,0%	10,0%	4,9%
		,5%	1,2%	,0%	,4%	,1%	2,4%	,0%	,2%	4,9%
	Okur-Yazar okul bitirmemiş	0	10	0	1	0	8	1	0	20
		,0%	50,0%	,0%	5,0%	,0%	40,0%	5,0%	,0%	100,0%
		,0%	7,0%	,0%	2,5%	,0%	2,5%	,5%	,0%	2,5%
		,0%	1,2%	,0%	,1%	,0%	1,0%	,1%	,0%	2,5%
	İlkokul	16	54	1	10	1	100	20	2	204
		7,8%	26,5%	,5%	4,9%	,5%	49,0%	9,8%	1,0%	100,0%
		30,2%	37,8%	6,7%	25,0%	7,7%	30,7%	10,3%	10,0%	25,4%
		2,0%	6,7%	,1%	1,2%	,1%	12,4%	2,5%	,2%	25,4%
	Orta ve dengi Okul	4	21	1	4	0	42	31	1	104
		3,8%	20,2%	1,0%	3,8%	,0%	40,4%	29,8%	1,0%	100,0%
		7,5%	14,7%	6,7%	10,0%	,0%	12,9%	16,0%	5,0%	12,9%
		,5%	2,6%	,1%	,5%	,0%	5,2%	3,9%	,1%	12,9%
	Lise ve dengi okul	23	28	4	6	6	100	81	9	257
		8,9%	10,9%	1,6%	2,3%	2,3%	38,9%	31,5%	3,5%	100,0%
		43,4%	19,6%	26,7%	15,0%	46,2%	30,7%	41,8%	45,0%	32,0%
		2,9%	3,5%	,5%	,7%	,7%	12,4%	10,1%	1,1%	32,0%
	Yüksek okul/Fakülte	6	20	9	16	5	57	61	6	180
		3,3%	11,1%	5,0%	8,9%	2,8%	31,7%	33,9%	3,3%	100,0%
		11,3%	14,0%	60,0%	40,0%	38,5%	17,5%	31,4%	30,0%	22,4%
		,7%	2,5%	1,1%	2,0%	,6%	7,1%	7,6%	,7%	22,4%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2= 129,640, df; 35, P<0,01

3.7. Sosyal Tabakalaşma ve Değerler

Sosyal tabakalaşma farklı biçimlerde tanımlanmakla birlikte, bir toplumdaki bireylerin veya grupların genelleştirilmiş her hangi bir kıstasa göre aralarında dağıldığı, bir birine nazaran üstte veya altta olmak üzere sıralanmış olduğu sosyal kesitler[493] olarak ifade edilebilir. Sosyal tabakalaşmanın kabul edilen genel bir tanımını Sorokin yapmaktadır. Sorokin tabakalaşmayı, belirli bir sınıfın hiyerarşik olarak, yani sosyal mânâda üst üste gelen sınıflar halinde, farklılaşması olarak tanımlamaktadır. Sorokin'e göre tabakalaşmanın özü ve temelleri, toplum üyeleri arasında haklar ve imtiyazların, görev ve sorumlulukların, sosyal değerler ve mahrumiyetlerin, sosyal güç ve nüfuzların eşit olmayan dağılımında yatar.[494] Bu dağılımı ve hiyerarşiyi belirleyen değerler zamandan zamana, toplumdan topluma değişmektedir.[495] Geleneksel toplumlarda daha çok doğuştan getirilen özellikler iken, toplum modernleştikçe bireylerin kazandığı özellikler önemli bir belirleyici olmuştur. Yani

[493] Freyer, Hans; **Din Sosyolojisi,** Ankara-1964, sh.19
[494] Pitirim, A. Sorokin, **Social and Cultural Mobility**, New York-1959, sh.11
[495] Korkmaz, Abdullah, **Değişme ve Farklılaşma**, İstanbul-2006, sh.11

geleneksel toplumda statü ve haklar doğuştan gelmekte iken, modern toplum içerisinde statüler ve haklar kazanılmış bir durumda bulunmaktadır.

Yine aynı zamanda sosyal tabakalaşma, "toplumsal saygınlığı, siyasal iktidarı, ekonomik durumu, hayat şansları ve stilleri, ayrıcalıkları ve kültürel bakımdan özellikleri birbirinden farklı olan, az veya çok kapalı toplumsal yapı mertebelerinden her biri"[496] olarak tarif edilmektedir. Sosyal tabakalaşma kavramı zaruri olarak sosyal mesafe kavramını da içine alır. Çünkü alt ve üst tabakalar arasındaki mesafe, coğrafi veya fizikî olmayıp, tam mânâsıyla sosyal bir anlam taşır. Bu açıdan, bir birine fizikî mânâda çok yakın bulunan iki kişi, mesela bir mağaza sahibi ile onun çalıştırdığı tezgâhtar sosyal mânâda aralarında büyük mesafe bulunan kişilerdir. Buna karşılık bir birlerinden çok uzak şehirlerde yaşayan iki kişi, sosyal mesafe bakımından yan yana oldukları söylene bilinir.[497] Diğer taraftan bir toplumdaki bahsettiğimiz bu tabaka farkları ne kadar büyükse, bütünü temsil edecek değerleri bulmak da o kadar güç olacaktır. Bu noktada sosyal bağlardan bir uzaklaşma olduğu gibi, ortak değerlerden de ayrılma söz konusudur.[498] Kaybolan ortak değerler ile birlikte eğer tabakalar arası uçurum had safhalara ulaşırsa, tabakalar arasındaki iletişim de kopma noktasına gelir ve her tabaka kendi standartlarında ve şartlarında adeta bir cemaat hayatını yaşar.

Yapmış olduğumuz araştırmada kişilerin mensup oldukları tabakaları tanımlamaları farklılık göstermektedir. Malatya'da yaşayanlar içerisinde alt, orta ve üst olmak üzere belirlenen tabakalara, örneklemin büyük bir çoğunluğu orta tabaka mensubu olduklarını belirtmişlerdir. Kendisini orta tabakada görenler örneklemin %73'ünü, Alt tabaka da görenler % 10,8'ini ve üst tabakada görenler ise %6,5'ini teşkil etmektedirler.

Grafik 34: Örneklemin Sosyal Tabakalaşma Durumu

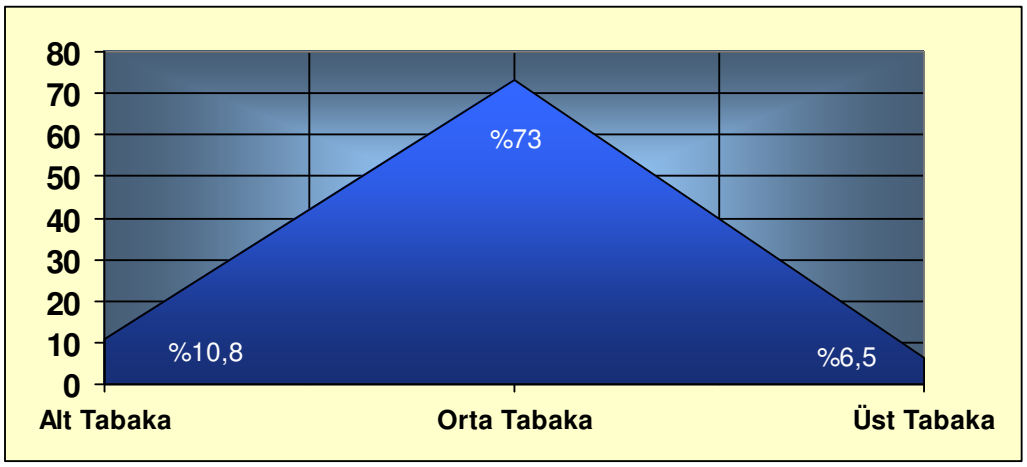

[496] Gündüz, Mustafa; **Türkiye'nin Toplumsal Sorunları,** Ankara-2004, sh.136
[497] Bilgiseven, Amiran K.; **Genel Sosyoloji**, İstanbul-1986, sh.142-143
[498] Kessler, Gerhard; **Sosyolojiye Başlangıç**, (Çev.: Z. Fahri Fındıkoğlu), İstanbul-1985, sh.204

Toplumdaki tabakalaşmanın işlevsel temelini analiz etmek için, sosyal münasebetlere sistem özelliği kazandıran ve münasabetleri belirleyen toplumun değerlerine bakmak gereklidir. "Sosyal münasebetlerdeki ast-üst ilişkilerini düzenleyen normlar, her sosyal sistemin bir parçasıdır ve bunlar kurumsallaşmıştır."[499] Toplumsal hayatın önemli bir parçası olan ve birlikte yaşamanın ürünü olarak ortaya çıkan değerler, sosyal tabakalaşmanın oluşumda önemli bir etkiye sahiptir.

Değerler bireylerin ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerinde etkili olan bir faktördür. Kişilerin ve grupların hem kendilerini hem de birbirlerini nasıl algılayacakları değerlerle belirlenir. Bu anlamda değerler, toplum içerisinde hem bireylerin kendilerinin kimlik tanımlamasında, hem de ötekilerine yönelik bakış ve değerlendirmelerine kaynaklık teşkil etmektedirler. Böylece değerler, bir yandan bireysel farklılıkları ortaya koyarken diğer yandan toplumsal tabakalaşma ve farklılaşmayı mümkün kılmaktadır.[500] Her tabaka içerisinde gelişen, dış dünyayı ve diğerlerini anlandırmaya sebep olan, düşünce ve hayat tarzlarını meydana getiren değerler, tabakalaşmanın ve toplum içerisindeki tabakaların da esas belirleyicisidirler.

Değerlerin tabakalaşamaya etkisi farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Bir toplum içerisindeki değerler hiyerarşisi, o toplumdaki sosyal tabakalaşmanın da belirleyicisi olmaktadır. Belirleyicilik, değerleri karşılayan-temsil eden sosyal kurumun ve sınıfın ihtiyaçlarını gidermedeki işlevselliğinden kaynaklanır. Her sosyal sınıf, belirli kurumsal değer sahasına ait belirli ihtiyaçları karşılar ve toplum içerisindeki insanların bu değer konularına ihtiyaçları oranında tabakalaşma sıralamasındaki yerleri belli olur. Orta çağda dinî değerler ön planda idi. Toplum içerisinde yüksek ihtiyaç duyulan bu değerleri karşılayan rahipler sınıfı, sosyal tabakalaşma piramidinde üst sırada yer almışlardır. Yine sanayi toplumunda sermaye ve parayı, bilgi toplumunda ise bilgiyi elinde bulunduran kişiler ve sınıflar yüksek statüye sahip olmuşlardır. Burada sosyal olarak hiyerarşiyi belirleyen esas husus, toplum içerisinde sosyal sınıfların kollektiviteye katılım düzeyleridir. Her hangi bir sınıf kollektiviteye ne kadar yüksek katılıyor ve onun gerektirdiği değerleri karşılıyorsa o sınıf ve temsilcileri yüksek bir konumda yer alır.

Parsons'a göre belirli bir toplumdaki tabakalaşma sistemi, o toplumun temel değerleri üzerine kurulmuş hiyerarşik sistemdir. Değerler ise bireylerin sosyal kurumlara ve normlara uygunluğu çerçevesinde istenerek gerçekleşen sosyal davranışla alakalıdır. Bu yönüyle tabakalaşma sosyal davranışın doğrudan hem sonucu, hem de bir aracı olarak kabul

[499] Korkmaz, Abdullah, **A.g.e., sh.** 12
[500] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: ***A.g.m., sh.*** 180-181

edilmektedir. Yani bir toplumdaki değerler sistemi, o toplumdaki eylemler ve davranışlar hiyerarşisini belirlemektedir. Parsons bu değerleri bireysel nitelikler, performanslar ve bireyin sahip olduğu soyut ve somut varlıklar olarak belirlemektedir. Her toplum, bireylerin sosyal sistem içerisindeki pozisyonlarını belirlemek üzere kendine ait değer sitemlerine göre, bireylerin özelliklerine kiminin cesaretine, zekâsına, bir başkasının nezaket ve sevimliliğinden daha fazla veya az bir önem ve değer verebilir. Veya o bireyin sahip olduğu soyut (resim becerisi gibi) veya somut eşya ve mallara önem verebilir. Bunlar bireyin toplumsal konumuna etki ederler. Performanslar ise bireylerin diğer bireylerle ve çevre ile olan ilişkilerindeki davranışlarını kapsar. Burada, her toplum kendi değerlerine göre performansları hiyerarşilendirip yerleştirecektir.[501] Performansların hiyerarşilendirilmesi ise o toplumun değerleri mukayeselendirilen bireyin davranışlarının mükâfatlandırılması ile alakalıdır. İşte bireyin şahsi özellikleri ve kollektiviteye katılımlarındaki performansları ölçüsünde toplumdan aldıkları sosyal mükâfatlar, hiyerarşiyi ve dolayısıyla sosyal tabakalaşmayı belirlemektedir.

Tabakalaşma belirli öncelikli değerler doğrultusunda toplumun sunmuş olduğu mükâfatlar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Toplum içerisindeki diğer insanlara karşı bireyin işgal ettiği yer onun statüsüdür. Her statünün sunmuş olduğu değerlere uygun rolleri gerçekleştiren bireyler, bunun karşılığı toplumdan sosyal mükâfat görür. Sosyal mükafat para gibi maddi kıymetler olabileceği gibi, toplumun o kişiye sunmuş olduğu prestij şeklinde de olabilmektedir. Prestiji belirleyen ise sosyal kollektivitenin kendisidir. Bireyin kollektiviteye katılımı ve kollektif hedeflerin başarılmasındaki katkısı ne oranda gerçekleşiyorsa, prestij mükafatı da o oranda artıyor demektir.[502] Kollektivite belirli değerlere önem verir ve ona göre yaşar. İşte sosyal ve kültürel değerlerin ön gördüğü bir çizgideki bireyin işlevselliği ve kollektiviteye katılımı, bireyin sosyal mükâfat ile karşılanmasına ve sosyal tabakalaşmadaki yerinin yukarıya doğru olumlu yönde değişmesine sebebiyet verecektir. Bireysel boyut açısından tabakalaşmayı işlevsellik ve şahsi özellikler belirler. Bireylerin kollektiviteye katılımındaki işlevsellik farklı olabilir. Bireyler şahsi özelliklerinin imkân tanıdığı ölçüde işlevsel olabilirler. Ancak gerçekleştirilen işlevsel özellik, herkesin kazanabileceği ve yapabileceği bir şahsi özellik mahiyetinde ise, kişinin hiyerarşideki durumu o kadar da yüksek olmaz. Yani işlevsellik ve ihtiyaç açısından konuya baktığımızda, tabakalaşma piramidinin en tepesinde fırıncılar olması gerekirdi. Ancak bunun yanında kişinin kollektivite içerisinde şahsi özelliklerinin gerçekleştirdiği işlevsel boyut, ne kadar az insanda bulunuyorsa sosyal

[501] Tolan, Barlas;**A.g.e., sh.** 57
[502] Korkmaz, Abdullah, **A.g.e., sh.** 58-65

tabakalaşmada o kadar üst sıralarda yer alır ve sosyal mükâfat yüksek olur. Aynı şahsi özelliklere sahip ve aynı işlevsel özellikleri yerine getiren iki kişiden biri, diğerinden daha fazla sosyal mükâfat görebilir. Burada devreye değerler girmektedir. Kollektivitenin onayladığı değerlere uygun hareket eden birey, daha çok teveccüh ve tasvip görür.

Bireyin statüsünü de belirleyecek önemli bir faktör olan değerlerin kaynağı, Fichter'e göre bireyin dışındaki sosyal dünyadır. Bütün değerlendirmeler ve atfedilmeler, bireye dışarıdan gelir. Bireyin aşağı veya yüksek statüde olmasını belirleyecek olan temel ölçü, onun kültür için değerli olan bazı nesnelere sahip olması temeline dayanmaktadır. Bunlar bireyin kontrol edemeyeceği değer koşulları ve ortamlarıdır. Örneğin sosyal saygınlık bazen bireye iyi bir aileye mensup olduğundan dolayı gösterilir, kişinin kendinden dolayı değil. Çünkü iyi bir aileden gelmek toplum tarafından kabul edilen yüksek bir değer ölçütüdür. Esasında kültürel çevrenin önemli gördüğü-sunduğu kıstaslar ve hususlar, bireyi sosyal harita üzerinde konumlandırarak hem onun statüsünü hem de değerlerini belirlemektedir. Bunun yanında statüyü belirleme açısından değerlerin kaynağının diğer bir yönü de iç faktörler olarak kabul edilen, bireyin kendi davranışlarıdır. Bireyin davranışlarıyla değerlendirilmesi iyi hareketleri için övülmesi, kötü hareketleri için ayıplanması da onun sosyal değerlendirilmesinde, yani statüsünün belirlenmesinde önemlidir. [503]

İnsanlar genellikle aynı değerleri paylaştığı ve aynı sınıfa mensup bulunduğu kişilerle belirli çevrelerde yaşarlar. Yani değerler bir çekim merkezi oluşturur. Bazen bu duruma mevcut hayat şartları insanları zorlarken, bazen de bireysel tercihler etkili olur. Aynı çevrede ve muhitte yaşayan insanlar sahip oldukları benzer ekonomik ve sosyal özellikleri itibariyle, belirli bir tabakayı temsil ederler. Ayrıca yaşadıkları bu çevrelerde dahil oldukları sınıfın değerlerini paylaşır ve bunun şuurunda olurlar. Yani aynı bölgede yaşayan insanlar genel toplumsal tabakalaşma hiyerarşisinde nerede olduklarına yönelik fikir birlikteliği içerisindedirler.

Bu durum belirttiğimiz gibi yaşanılan mekan ve yerleşim yerine göre farklılaşmaktadır. Zira yerleşim yeri açısından merkezde yaşanlar içerisinde kendisini üst tabakada görenler (%13,1), geçiş bölgesinde (%8,1) ve çevrede (%1) oturanlara göre yüksek bir düzeydedir. Geçiş bölgesinde yaşayanlar kendilerini, merkez ve çevre bölgesinde yaşayanlara göre daha fazla bir oranda (%77,6) orta tabaka mensubu olarak görmektedirler. Bölgeler içerisinde, kendisini daha çok alt tabakada gören insanlar ise çevre bölgesinde yaşamaktadır. Çevrede yaşayanlar içerisinde kendisini alt tabakada görenlerin oranı (%19,2),

[503] Fichter, Joseph: **A.g.e., sh.** 144

geçiştekilerin göre üç katından daha fazladır. Kendisini alt tabaka içerisinde görenler merkez bölgesinde ise en düşük oranda (%4,6) bulunmaktadır.

Tablo 62: Bölgelere Göre Tabakalaşma Durumları

		Malatya'da yaşayanlar içinde kendinizi nasıl görüyorsunuz ?				
		Üst tabakada	Orta tabakada	Alt tabakada	Fikrim yok	Toplam
Mahallenin Bulunduğu Bölge	Merkez	23	120	8	24	175
		13,1%	68,6%	4,6%	13,7%	100,0%
		44,2%	20,4%	9,2%	30,8%	21,8%
		2,9%	14,9%	1,0%	3,0%	21,8%
	Geçiş	26	249	20	26	321
		8,1%	77,6%	6,2%	8,1%	100,0%
		50,0%	42,4%	23,0%	33,3%	39,9%
		3,2%	31,0%	2,5%	3,2%	39,9%
	Çevre	3	218	59	28	308
		1,0%	70,8%	19,2%	9,1%	100,0%
		5,8%	37,1%	67,8%	35,9%	38,3%
		,4%	27,1%	7,3%	3,5%	38,3%
Toplam		52	587	87	78	804
		6,5%	73,0%	10,8%	9,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,5%	73,0%	10,8%	9,7%	100,0%

X^2= 65.650, df: 6, P<0,01

Diğer taraftan sosyal hareketlilik, tabakalaşma sisteminde yer alan sınıfların ve bireylerin pozisyonlarında farklılaşmaya yol açarak değerlerde bir değişmeye sebep olurken, aynı zamanda toplum içerisindeki değerlerin değişimi de statülerin anlamlarında bir farklılaşma yaratarak, tabakalaşmada değişikliğe ve sosyal hareketliliğe sebep olur. Kuvvetli bir sosyal hareketlilik, iktisadî buhranlar, enflasyonlar, sınıflar arası devamlı iniş ve çıkışlara sebep olur. Böyle bir sosyal yapıda sınıflar arasındaki çizgiler ve sınırlar yoktur. Toplumdaki değer hükümlerinin değişmesi de, statülerin değişmesine ve sosyal iniş çıkışlara sebep olur. Örneğin Osmanlılar zamanında, meyhanecilik, mezecilik gibi meslekler aşağı seviyede ve Rum vatandaşlara mahsus görülürdü. Oysa günümüz Türkiye'sinde gazinocuların ve şarküteri sahiplerinin durumları oldukça iyidir. Dolayısıyla değerlerin değişmesiyle birlikte önem kazanan statülere yönelik bireylerin, temayülleri ve arzuları sosyal hareketliliklerin başlamasına yol açar.[504]

3.7.1.Sosyal Sınıflar ve Değerler

Batıda sınıf sözcüğünün kullanımı Latince "clasis" sözcüğünden gelmektedir. Sözcük, vatandaşların sahip oldukları gelire göre çeşitli kategorileri belirtmek için kullanılmıştır.[505] Sosyolojik mânâda ise sosyal sınıf, aşağı yukarı aynı ekonomik güce sahip olan, hayat tarzları

[504] Eröz, Mehmet; **İktisat Sosyolojisine Başlangıç,** İstanbul-1982, sh.101
[505] Beneton, Philippe; **Toplumsal Sınıflar**, (Çev.:Hüsnü Dilli) İstanbul-1991, sh.11

bir birine uyan, aynı kültür ve terbiyeyi almış bulunan, ekonomik menfaatleri ortak olan ve bu kıstaslara göre kendilerini aynı durumda hisseden fertlerin oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmaktadır.[506] Bu tanımlamada da görülmektedir ki sosyal sınıf, bir birine benzer sosyal ve ekonomik özellikleri taşıyan ve bunun şuurunda olan fertlerin oluşturduğu büyük bir grubu ifade etmektedir.

Sosyal sınıf bir yandan değerlerin belirlenmesinde önemli bir role sahipken, diğer yandan mevcut sınıf değerleri, sınıfın teşekkülünde, işleyişinde ve devamında hayati bir işleve sahiptir. Benzer değerleri paylaşan insanlar arasında sosyal çekicilik olur, hatta ortak değerler sosyal dayanışmayı meydana getiren en önemli faktörlerden birisidir. Yine sınıf içerisinde ideal düşünme ve davranma yolları genellikle değerler tarafından belirlendiği gibi, sınıf birlikteliğinin devamı için değerlerin gerekliliği çeşitli şekillerde üyelere hissettirilir. Bu açıdan değerler grubun sosyal baskısını da arkasına alarak üyeler üzerinde sosyal kontrol mekanizması olarak çalışır.[507] Bu kontrol mekanizması o kadar kuvvetlidir ki, sınıf değerlerine ve normlarına uyulması hususunda bireyi yönlendirerek, o sınıfa özgü bir kurallar dizgesi oluşturur. Bazen bu durum o kadar keskin bir hali alır ki, sosyal yapı içerisinde bulunan bazı sınıfların değerleri ile sosyal kurumların kuralları arasında bir uyuşmazlık doğar. Güngör'ün verdiği örnekte bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Zengin bir gencin fakir bir hizmetçi ile evlenmesi hukuk kuralları açısından normal olduğu halde, gencin ait olduğu sınıfın değerlerine göre durum bir skandal olarak kabul edilir. Veya ülkemizde yaşanan kan davası buna örnektir.[508] Burada da görülmektedir ki, yüksek bir şuur düzeyi ile dahil olunan ve bağlı bulunulan sınıf, bireyin değerlerinin oluşumunda, benimsenmesinde ve değerlerinin değişmesinde oldukça etkili bir faktördür. Yani bir başka ifadeyle, birey-sınıf bütünleşmesi, sınıfın değerlerinin bireyin değerleri üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Bu durum sınıfla benzer özellikleri ifade eden, ancak sınıf kavramından daha kapsamlı ve genel olarak sınıfları içine alan sosyal tabakalar için de geçerlidir. Dolayısıyla bireylerin kendilerini içinde gördükleri sosyal tabakalar ile değerleri arasında bir ilişki vardır.

Değerlere bağlılık açısından tabakalara dikkat ettiğimizde, alt tabakalara doğru gidildikçe değerlere bağlılığın da arttığını söyleyebiliriz. Bütün davranışlarımı değerlerime göre belirlerim diyenler, üst tabakada %34,6, orta tabakada %34,6 iken bu oran alt tabakada %47,1'e çıkmaktadır. Yine değerlere göre yaşamak isteyip de toplumda uygun ortamı bulamadığını düşünenler kendini alt tabakada tanımlayanlar arasında daha fazla olarak

---

[506] Bilgiseven, Amiran K.; **Genel Sosyoloji**, sh.144
[507] Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: ***A.g.m., sh.*** 181
[508] Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.132-133

görülmüştür. Değerlerden ziyade mutluluğun gerektirdiği gibi yaşama düşüncesi ise üst tabaka mensuplarında (%36,5) yüksek iken alt tabaka mensuplarında (%18,4) düşük bir düzeyde bulunmaktadır.

Değerlere bağlılığı diğerlerine göre yüksek görülen alt tabaka mensuplarının, değer değişmesine de diğer tabakalara nazaran karşı bir durumda oldukları görülmektedir. Zira asla değerlerimi değiştirmem diyenler, alt tabaka içerisinde (%54) yüksek iken, üst tabaka mensuplarında (%44,2) düşmektedir. Orta tabaka mensuplarında ise asla değerlerimi değiştirmem diyenler en düşük bir düzeyde (%37,3) iken, faydalı olabilecek değerleri eskisiyle değiştiririm düşüncesi ve tutumu en yüksek seviyede (%58,9) bulunmaktadır. Bu oranlar itibariyle, orta tabaka içerisinde yer alanların değişime daha açık ve yatkın, alt tabakada bulunanların ise değer değişmelerine daha kapalı olduklarını söyleyebiliriz.

Farklı değerlere yönelik hoşgörü ve saygı tutumu ise orta tabaka (%76,3) ve yüksek tabaka mensuplarında (%71,2), alt tabaka mensuplarına (%60,9) göre daha yüksek bir düzeyde bulunmaktadır. Diğer taraftan değer fanatizminin olduğu, değerlerin şiddet boyutunda savunulduğu bir duruma alt tabaka mensupları içerisinde daha çok rastlanmaktadır. Zira farklı değerlere sahip kişilerle olan ilişkilerde onunla savaşıp kavga etmeyi düşünenler, en fazla alt tabaka mensupları (%17,2) içerisinde bulunmakta, onları üst tabaka (%5,8) ve orta tabaka mensupları (%4,3) takip etmektedir.

Alt tabaka mensupları içerisinde değerlere bağlılık durumu yüksek iken, değerlere göre yaşayan insanı kişilikli bulma düşüncesi düşüktür. Değerlerine bağlı olan birey kişilikli insandır diyenler, alt tabaka mensupları içerinde %56,3, orta tabaka mensuplarında %67 iken üst tabaka mensuplarında %69,2'ye çıkmaktadır. Yine alt tabaka mensuplarının diğer tabaka mensuplarına göre, biraz daha fazla bir düzeyde, günümüz ortamında değerlere bağlı olarak yaşamanın güç olduğu düşüncesini taşıdıkları görülmüştür.

Değerleri yaşama hususunda olduğu kadar, değerlerin oluşmasında da insanların mensubu bulundukları sosyal sınıfın ve tabakanın önemli bir etkisi vardır. Her sosyal tabaka ve sınıf üyeleri, farklı değerleri benimser ve ideal olarak alırlar. Bu değerler, tabakalar içerisinde üyelerin sosyalleşme sürecinden geçmesiyle edinilir. Bu süreç, her tabakanın kendi hayat şartları itibariyle üyelerini şekillendirmesini, yoğurmasını ve onlara belirli bir zihniyeti kazandırmasını içermektedir. Her ne kadar sosyal yapının ortak değerlerini paylaşsalar da sosyal sınıfların, hayatı değerlendirme ve anlamlandırma noktasında üyelerine farklı zihniyetleri kazandırması ve farklı değer hiyerarşisine sahip olması neticesinde tabakalar arası değer farklılaşması gerçekleşir. Böylece üst tabakadaki sınıflar bazı değerleri üstün tutarken, alt ve orta tabakadaki sınıflar başka değerleri önemli olarak kabul eder ve yüksek tutarlar. Bu

durum, bazen tabakalar arasında eğitime, dine, sanata ve ahlâka yönelik tutumların farklılaşması ile kendisini gösterir.

Tabakalaşma açısından örneklemin ideal aldıkları değerlerine baktığımızda, üst tabakadakilerin daha çok girişken ve sosyallik değerlerini yüksek tuttuğu, orta ve alt tabaka mensupları ahlâklı olmayı en yüksek değer olarak kabul ettiği görülmektedir. Diğer yandan yüksek tabakadan alt tabakaya doğru gidildikçe dinî değerler daha önemli olarak kabul edilirken, estetik değerlerin önemi gittikçe zayıflamaktadır. Tabakalar arasında mevcut olan bu değer farklılaşması, esasında değerlerin oluşumunda tabakaların etkisini bize göstermektedir.

Tablo 63: Tabakalar Açısından Değer Farklılaşmasının Boyutları

		Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?								
		Zengin Olmak	Mükemmel bir mümin olmak	Büyük bir ressam veya sanatçı olmak	Alim-Bilim adamı olmak	İyi bir siyasi lider olmak	Ahlaklı biri olmak	Girişken ve sosyal biri olmak	Özgür ve kişilikli olmak	Toplam
Malatya'da yaşayanla içinde kendinizi nasıl görüyorsunuz ?	Üst tabakada	7	7	3	3	3	9	18	2	52
		13,5%	13,5%	5,8%	5,8%	5,8%	17,3%	34,6%	3,8%	100,0%
		13,2%	4,9%	20,0%	7,5%	23,1%	2,8%	9,3%	10,0%	6,5%
		,9%	,9%	,4%	,4%	,4%	1,1%	2,2%	,2%	6,5%
	Orta tabakada	31	111	10	32	6	244	139	14	587
		5,3%	18,9%	1,7%	5,5%	1,0%	41,6%	23,7%	2,4%	100,0%
		58,5%	77,6%	66,7%	80,0%	46,2%	74,8%	71,6%	70,0%	73,0%
		3,9%	13,8%	1,2%	4,0%	,7%	30,3%	17,3%	1,7%	73,0%
	Alt tabakada	12	14	0	2	1	43	12	3	87
		13,8%	16,1%	,0%	2,3%	1,1%	49,4%	13,8%	3,4%	100,0%
		22,6%	9,8%	,0%	5,0%	7,7%	13,2%	6,2%	15,0%	10,8%
		1,5%	1,7%	,0%	,2%	,1%	5,3%	1,5%	,4%	10,8%
	Fikrim yok	3	11	2	3	3	30	25	1	78
		3,8%	14,1%	2,6%	3,8%	3,8%	38,5%	32,1%	1,3%	100,0%
		5,7%	7,7%	13,3%	7,5%	23,1%	9,2%	12,9%	5,0%	9,7%
		,4%	1,4%	,2%	,4%	,4%	3,7%	3,1%	,1%	9,7%
Toplam		53	143	15	40	13	326	194	20	804
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		6,6%	17,8%	1,9%	5,0%	1,6%	40,5%	24,1%	2,5%	100,0%

X^2= 50,315, df;21, P<0,01

Sınıflar arası değer farklılaşması ile alakalı olarak, ahlâkla ilgili bir örnek vermek meseleyi daha da aydınlatacaktır. İnsanların üyesi bulunduğu sosyal sınıflar, kendilerine belirli ahlâk görüşlerini ve değerleri kazandırırlar. Bazen yüksek sınıflarda eğlence sayılan bir durum, aşağı sınıflarda suç olarak kabul edilebilir. Örneğin yüksek sınıftan birisinin, alt sınıftan bir kızı iğfal etmesi, kendi sınıfınca yaramazlık olarak görülürken, aynı olay aşağı sınıftaki kimseler arasında çok sert tepkileri doğurabilir. Yine aynı şekilde fakir ve işsiz birisinin, zengin bir ailenin kızıyla birlikte olursa, bu durum erkeğin sosyal grubu tarafından bir kahramanlık, kızın grubu tarafından aile şerefine sürülmüş bir leke olarak kabul edilir.[509] Bu itibarla her sınıf mensubu dünyayı algılama ve değerlendirme noktasında sıfır noktasında

[509] Güngör, Erol; **Aynı eser, sh.** 101

durmaz, aksine dahil olmuş bulunduğu sosyal sınıfın zihniyetine ve değerler sistemine göre bir duruş sergiler.

Bu doğrultuda tabakalar arasında evlilik öncesi cinsel hayata yönelik tutumlara baktığımızda, büyük olmamakla birlikte bazı farklılaşmaların olduğunu görürüz. Genel olarak bütün tabakalarda evlilik öncesi cinsel ilişki hoş karşılanmamakla birlikte, alt sınıf mensupları evlilik öncesi cinsel bir ilişkinin olmaması yönünde orta ve üst sınıf mensuplarına göre daha sert bir tutuma sahiptirler. Diğer taraftan serbest bir cinsel hayatı benimseyenlerin oranları, yüksek tabaka içerisinde alt tabakadakilerin iki katına çıktığı görülmektedir.

Tablo 64: Tabakalara Göre Cinsel Ahlâk Değerlerinin Farklılaşması

		Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?			
		Hiç bir şekilde olmamalı	Aşk varsa olmalıdır	Aşk olmasa da normaldir	Toplam
Malatya'da yaşayanlar içinde kendinizi nasıl görüyorsunuz ?	Ust tabakada	37	9	6	52
		71,2%	17,3%	11,5%	100,0%
		6,1%	6,4%	10,0%	6,5%
		4,6%	1,1%	,7%	6,5%
	Orta tabakada	446	98	43	587
		76,0%	16,7%	7,3%	100,0%
		73,8%	70,0%	71,7%	73,0%
		55,5%	12,2%	5,3%	73,0%
	Alt tabakada	68	14	5	87
		78,2%	16,1%	5,7%	100,0%
		11,3%	10,0%	8,3%	10,8%
		8,5%	1,7%	,6%	10,8%
	Fikrim yok	53	19	6	78
		67,9%	24,4%	7,7%	100,0%
		8,8%	13,6%	10,0%	9,7%
		6,6%	2,4%	,7%	9,7%
Toplam		604	140	60	804
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		75,1%	17,4%	7,5%	100,0%

X^2=4.751, df: 6, P>0,05

Yine içerisinde bulunduğu sınıf değerleri, gerek bireyin hayatını anlamlandırmasında ve gerekse bireysel başarı, azim, çaba ve gayrete sahip olmasında etkilidir. Bu açıdan sosyal sınıf ile ideal donanımı ve yükselme hareketi arasında bir ilişki bulunur. Bir sınıf değerleri, bireylerin yükselme ve başarma davranışına etki etmektedir. Bu doğrultuda alt sınıflardaki bireyler, başarıya daha az önem vermekte, gayretlerinin olası etkinliğini küçümsemektedirler ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi için gerekli eylemleri göz ardı ettikmektedirler. Alt sınıfa bağlı bireylerin değerleri, toplumsal yapıda yaşam düzeyini yükseltme çabalarının düşmesi sonucunu getirmektedir. Bu açıdan alt sınıftakilerin eğitime daha az önem verdikleri

belirtilmektedir.[510] Konuyla alakalı olarak araştırmamız içerisindeki katılımcıların düşüncelerine baktığımızda, kendisini alt tabakada görenler diğer tabaka mensuplarına göre eğitimin, insanların toplum içerisinde belirli bir yere gelmesinde daha az işlevsel olduğunu belirtmektedirler. Üst tabaka mensuplarının %57,7 si, orta tabaka mensuplarının %60,5'i eğitimin insanların sosyal konumunu belirlediğini söylerken, alt tabaka mensuplarının %39,1'i eğitimin sosyal konumu belirlediğini düşünmektedirler. İnsanların toplum içerisinde belirli bir yere gelmesinde bütün tabaka mensuplarınca diğer bir faktör olarak bireyin başarısı önemli olarak görülürken, alt tabaka mensupları diğerlerine oranla zenginliğin de bu konuda önemli olduğunu belirtmektedirler.

Tablo 65: Tabakalara Göre Toplumsal Statüyü Belirleyen Faktörler

		Sizce İnsanların Toplum İçerisindeki Yerlerini Aşağıdakilerden Hangisi Belirler?						
		Eğitimi	Zenginliği	Soyu	Çevresi	Başarısı	İnsanlığı ve iyiliği	Toplam
Malatya'da yaşayanlar içinde kendinizi nasıl görüyorsunuz ?	Üst tabakada	30	6	5	3	7	1	52
		57,7%	11,5%	9,6%	5,8%	13,5%	1,9%	100,0%
		6,6%	6,6%	10,4%	4,3%	5,9%	5,3%	6,5%
		3,7%	,7%	,6%	,4%	,9%	,1%	6,5%
	Orta tabakada	355	52	35	53	84	8	587
		60,5%	8,9%	6,0%	9,0%	14,3%	1,4%	100,0%
		77,7%	57,1%	72,9%	75,7%	70,6%	42,1%	73,0%
		44,2%	6,5%	4,4%	6,6%	10,4%	1,0%	73,0%
	Alt tabakada	34	19	7	11	13	3	87
		39,1%	21,8%	8,0%	12,6%	14,9%	3,4%	100,0%
		7,4%	20,9%	14,6%	15,7%	10,9%	15,8%	10,8%
		4,2%	2,4%	,9%	1,4%	1,6%	,4%	10,8%
	Fikrim yok	38	14	1	3	15	7	78
		48,7%	17,9%	1,3%	3,8%	19,2%	9,0%	100,0%
		8,3%	15,4%	2,1%	4,3%	12,6%	36,8%	9,7%
		4,7%	1,7%	,1%	,4%	1,9%	,9%	9,7%
Toplam		457	91	48	70	119	19	804
		56,8%	11,3%	6,0%	8,7%	14,8%	2,4%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		56,8%	11,3%	6,0%	8,7%	14,8%	2,4%	100,0%

X^2= 49.272, df: 15, P<0,01

Bütün bunlara ilaveten hem değerlerin oluşumunda sosyal tabakanın ve sınıfın etkisini ortaya koyması, hem de tabakalar arası değer farklılaşmasını göstermesi bakımından, araştırmamızın sonuçlarına göre mensup olunan tabaka ile bazı değişkenleri karşılaştırdığımızda, anlamlı ilişkilerin bulunduğu görülmüştür. Bu ilişkileri ve anlamlılık düzeylerini aşağıdaki tabloda özetleyebiliriz.

[510] Hyman, Herbert H.; ***"Toplumsal Sınıf ve Değerler Dizgesi: Tabakalaşmanın Çözümlenmesine Psiko-Sosyolojik Katkı",*** Toplum Bilimleri Sözlüğü, Deri R. Boudon- Psychology, Lazersfelld, (Çev. E. Sinanaoğlu), Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara-1982, sh.281-300

	İdeal Değer	Güven	Başarı	Mutluluk	Gelecek Endişesi	Modernlik/ Geleneksellik
Sosyal Tabakalaşma	**	**	**	**	**	**

* : P<0,05, ** : P<0,01

Tabakalar arası güven ilişkilerine dikkat ettiğimizde, önemli bir farklılaşmanın olduğu görülür. Günümüz ortamında insanlarla olan ilişkilerde karşıdaki kişilere yönelik duyulan güven duygusu, %52,7 oranıyla orta tabakada en yüksek düzeyde iken, bu oran üst tabakada %48'e, alt tabakada ise %29,8'e düşmektedir. Diğer taraftan insanlarla olan iletişim ve ilişkilerde, onları güvenilmez olarak bulanlar alt tabakada yüksek bir seviyede iken (%70,2), aynı güvenilmez bulma oranları alt tabakaya göre düşük olmakla birlikte, üst (%52) ve orta (%47,3) tabakalarda da toplumsal boyutta genel olarak oldukça yüksek bir seviyede olduğu görülmüştür.

Bütün yönlerini hesaba katarak hayat içerisinde kişilerin kendisini başarılı olarak bulması ile tabakalaşma arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kişilerin hayat içerisinde kendilerini başarılı olarak görmeleri, üst tabakalara doğru gidildikçe artmakta iken, aşağı tabakalara doğru gidildikçe azalmaktadır. Araştırmamıza iştirak eden katılımcılardan kendilerini üst tabakada görenlerin %90,4'ü kendisini başarılı olarak bulurken, orta tabakada yer alanların %83,8'i, alt sınıflarda bulunanların ise %55,2'si kendisini başarılı olarak kabul etmektedirler.

Başarı ile ilişkilendirebileceğimiz diğer bir husus da, bireysel mutluluk durumudur. Zira genellikle her bireysel başarı beraberinde bir memnuniyeti ve mutluluk durumunu da getirmektedir. Örneklemin başarıya paralel olarak ortaya koymuş olduğu mutluluk oranları bunu doğrulamaktadır. Çünkü mutluluk oranları da alt tabakalarda düşük iken, üst tabakalarda yüksektir. Alt tabakada kendisini mutlu olarak görenler %51,7 düzeyinde iken, üst tabakada kendisini mutlu olarak görenlerin oranı %80,7 oranındadır. Yine bu doğrultuda gelecek endişesine yönelik mevcut tutumlarda da tabakalarda arasında bir farklılaşma bulunmaktadır. Üst tabaka mensupları içerisinde kendi geleceklerine iyimser olarak bakanlar %92,4 iken, alt tabaka mensupları içerisinde kendi geleceklerine iyimser bakanların oranları bir hayli azalmakta ve %57,4 düzeyine inmektedir. Burada dikkatimizi çeken husus, başarı ve mutluluk sonuçları ile gelecek endişesi sonuçları arasında büyük bir paralelliğin oluşudur.

Diğer taraftan Ki Kare testinde anlamlı sonuç çıkmamasına karşılık, yüzdelik dilimler açısından anlamlı olarak gördüğümüz bazı ilişki sonuçları bulunmaktadır. Bahsedebileceğimiz bu tür ilişkilerden birisi, kişinin sahip olabileceği imkânları diğer insanlarla paylaşabileceği

hususunun tabakalara göre farklılaşmasıdır. Paylaşım düzeyi, çok büyük farklılık olmamakla birlikte, üst tabaka mensuplarında düşük alt tabaka mensuplarında yüksektir. Alt tabaka mensupları bu noktada daha paylaşımcı bir yönelime sahip bulunmaktadırlar. Tanımlama açısından ise alt tabakadakiler kendilerini geleneklerine bağlı olarak ifade ederlerken, üst tabakadakiler kendilerini daha fazla bir oranda modern olarak ifade etmektedirler. Yine yüzdelik dilimler açısından tabakalaşma konusuyla alakalı olarak anlamlı bulduğumuz bir diğer husus da akrabalık ilişkileridir. Akrabalık ilişkileri açısından tabakalaşma piramidinde aşağıdan yukarıya doğru gidildikçe, bağlarda bir zayıflamanın olduğu görülmektedir. "Evinizi değiştirecek olsanız akraba ve hemşehrilerinize yakın olmasını ister misiniz?" sorusuna "evet" diyenler üst tabakada %32,7, orta tabakada %48,2 iken alt tabakada %54 düzeyinde bulunduğu ortaya çıkmıştır. Boşanma konusunda ise genel olarak bütün tabakalarda karşı bir tutum bulunmakta ancak alt tabakadakilerin boşanmaya daha fazla bir düzeyde karşı durdukları görülmektedir.

Bütün bunlar da göstermektedir ki, Malatya'da sosyal tabakalar arasında değer farklılaşmaları bulunmakla birlikte, mevcut tabakalar içerisinde bazen klasik tabaka özelliklerinden ayrı tutumlar sergilenebilmektedir. Bu noktada araştırma yaptığımız örneklem içerisinde üst sınıf değerlerinin özellikle orta ve alt sınıf değerleri istikametinde bulunduğu ve aralarında bir paralellik olduğu görülmüştür. Tabakalaşma içerisinde üst sınıflar açısından her ne kadar yerleşim yerinde, gelirde ve eğitim seviyesinde bir farklılaşma olsa da genel ahlâkî ve dinî değerlerde çok yüksek bir farklılaşmanın olmadığı, bu değerlerin önemini koruduğu görülmüştür. Üst tabaka mensupları çoğu zaman orta tabakadan kopuk değil, daha çok ona yakın bir noktada bulunduğu tespit edilmiştir.

3.7.2. Statü, Rol ve Değerler

Toplumdaki insanlar sosyal konumları itibariyle pek çok statülere sahiptirler veya yeni statüleri kazanma adayı durumundadırlar. Her statü aynı zamanda beraberinde bazı rollerin yerine getirilmesini gerektirir. Bu açıdan bireylerin statülerinde meydana gelen herhangi bir değişme, rollerinde de bir değişmeye sebebiyet verir. Dikey ve yatay olmak üzere sosyal bir hareketlilik geçiren birey, statüsünün gerektirdiği rolleri yerine getirmekle mükelleftir. Bu roller ise içerisinde, toplumun çizmiş olduğu, o statüye has belirli davranış, zihniyet kalıplarını, belirli bir dili ve değerleri barındırır ve vurgular. Bir başka ifadeyle rol, belirli sosyal yapı koordinatlarında konumlanan bireyden, belirli sosyal değerlere göre beklenen davranış ve hedefleri belirtmektedir.

İnsanların toplum içerisinde başkalarına nispeten işgal ettikleri yere "statü" adı verilir. Statü en geniş anlamda sosyal bir mertebedeki yere işaret eder. Grup veya toplum içerisinde bazı kimseler diğerlerine göre daha yüksek yerdedirler. Diğer üyelere göre bu üyelerin değer ve prestijleri onların sosyal statüleridir. Bu statüler zamanla tabakalaşma piramidinde aşağı veya yukarı doğru bir hareketlilik gösterebilir. Sosyal statü doğuştan elde edilen ve kazanılan olmak üzere ikiye ayrılır. Doğuştan elde edilenler, bireyin doğumu ile beraberinde getirdiği statüler olup, geleneksel ve de özellikle kast sistemine sahip toplumlarda görülür. Kazanılmış olanlar ise eğitime, çalışmaya ve sosyal becerilere dayanan statüler olup, daha çok modern toplumlarda görülmektedir.[511] Hangi şekilde olursa olsun statüler, bir toplumda ilişkiler sistemine giren birey için ayırıcı özellikleri ifade eder. Bu yönüyle bireyler açısından sosyal statülerin tanımlayıcı bir işlevi vardır. Dolayısıyla statü, statik değil dinamik bir kavramdır. Mesela, bir profesörün bir sivil toplum kuruluşu veya derneğin yönetim kuruluna girmesi, diğer üyelerin de ona karşı davranışlarını etkileyecektir.[512]

Her statü belirli değerleri ifade ettiği gibi, o statüye, bu değerlere bağlı olarak toplum içerisinde biçilen bir değer vardır. İnsanların statüleri itibariyle sahip oldukları değerlere yönelik toplumsal destek artınca bu değerler bizde kuvvetli bir şekilde yerleşir, ancak toplumun desteği zayıflayınca değerler değişmeye veya bozulmaya uğrarlar.[513] Bu durum sosyal yapının ve toplumun, statülerin değişimi, alçalması ve yükselmesine olan tesirini gösterir.

Statü aynı zamanda bireyin sahip olduğu hak ve sorumluluklar çerçevesinde izah edilir ki, bu izah o statüye ait sosyal rollere işaret eder. Zira Korkmaz'a göre statü bir yönüyle *"ferdin meşguliyetinin dışında hak ve sorumluluklarının toplamıdır..Bu hak ve sorumlulukları elde eden, onların gereklerini yerine getiren insanlar ve statüler arasında ayrım yapmak oldukça zordur. Fert ve ferdin elde ettiği statü arasındaki ilişki, bir otomobil sürücüsünün otomobildeki yeri gibidir."*[514] Dolayısıyla bir statüye sahip olan bireyin yapması gerekenlere "rol" denir. Her statü aynı zamanda beraberinde bazı rol yükümlülüklerini de taşımaktadır. Bu yükümlülüklerin çerçevesi ise toplumsal yapının norm ve değerleri tarafından belirlenmektedir.

Statüye ait roller toplum tarafından belirlenmiştir. Toplum belirli statülerdeki bireylerden statülerinin gerektirdiği belirli rolleri bekler. Burada beklenen davranış ile

---

[511] Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, sh.29
[512] Dönmezer, Sulhi; **A.g.e., sh.** sh.165
[513] Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar,** sh.70
[514] Korkmaz, Abdullah, **Değişme ve Farklılaşma**, sh.42

gerçekleşen davranış arasındaki fark kadar, birey sorumlu tutulur.[515] Bu yönüyle roller, toplum içerisinde bir denetim ve kontrol mekanizması olarak işlev görür. Roller bir toplumda iş bölümünü sağlayarak grup üyelerini motive edici faktör olan grup hedeflerinin elde edilmesini kolaylaştırır. Diğer taftan roller grup hayatına bir düzeni getirir. Zira roller bireyin davranışları hakkındaki beklentileri ifade eder ve diğer insanlar tarafından beklenilen ve tahmin edilen davranışın, birey tarafından yerine getirilmesi, grup hayatına bir düzen getirir. Roller ayrıca bireyin kimlik tanımlamalarında önemli bir faktördür. Roller bireyin kimlik ifadelerinin ve benlik tariflerinin şekillenmesine katkıda bulunur. [516]

Değerler, öğrenilen roller aracılığıyla yerine getirilir. Değer, norm, statü ve rolleri bir birinden ayırmak mümkün değildir. Bir toplum içerisinde bireylerin farklı rol ve statülerine göre, değerlerde bir farklılaşma olduğu gibi, normların beklenti düzeyinde de bir farklılaşma oluşur. Normların bazısı bir toplumda bütün üyelere uygulanırken, bir kısmı da rol ve statü farklılığı dolayısıyla bazı üyelere uygulanmaktadır. Örneğin kapsamı geniş olmakla birlikte vatandaş statüsüne sahip her insandan bayrağa saygı ve vatanı sevme gibi bir norm beklenir. Ancak ders çalışmak sadece öğrenciden istenilir. İşte böylece her birey belirli bir toplumda sahip olduğu, öğrenci, öğretmen, ebeveyn, işçi, işveren, örgüt üyesi ve memur gibi rolleri belirli bir kurallar ve değerler zinciri içerisinde öğrenerek yerine getirir. Toplumsal açıdan o role verilen önem ve öncelik ile, bireyin benimseme ve öğrenmesi arasında önemli bir ilişki vardır.[517] Dolayısıyla toplumun önem verdiği ve hedef olarak üyelerinin önüne koyduğu davranış tarzları veya statü modelleri toplumsal şekillenme ve yapılanmada önemli bir etkiye sahiptir. Bireylerin, böyle bir toplumsal etkiyle benimseme sürecini yaşadıkları ve örneklerini gördükleri statü modellerinin mahiyeti sosyal gidişat açısından önemlidir. Bireysel sosyal donanım ortamının, sosyal gidişattaki belirleyici etkisi, kurumsal mükellefiyetlikleri arttırmaktadır.

Değerlerin toplumda ifadelendirildiği ve simgelendirildiği temel sosyal mekanizma roldür. Değer odaklı oluşan davranış örüntüleri, sosyal rolleri oluşturur. Bireyin, sahip olduğu sosyal roller doğrultusunda davranması beklenilir. Rolü oluşturan davranış yönelimleri, değerliliklerine göre önem derecesine ayrılırlar. Örneğin bir üniversite öğrencisinin rolünü oluşturan tüm davranışlar, aynı önemlilik düzeyine ve değere sahip değildir. Bir üniversite öğrencisinin sınava katılması, kantinde söyleşiye katılmasından daha değerlidir.[518] Değerlerin

---

[515] Arkanoç, Sibel; **Grup İlişkileri,** İstanbul-1993, sh.40; Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, sh.126-127
[516] Arkanoç, Sibel; **A.g.e., sh.** 43-44
[517] Tolan, Barlas-İsen, Galip- Batmaz, Veysel; **Sosyal Psikoloji**, sh.228-229
[518] Fichter, Joseph: **A.g.e., sh.** 147

böylece önem derecesine göre rol davranışlarının belirli bir sırada ve öncelikte gerçekleşmesini sağladığını ifade edebiliriz. En değerli ve önemli olarak kabul edilen rol davranışı, gerçekleşmesi en çok beklenen ve gereken davranışı ifade etmektedir.

Şekil 4: Statüler, Rol ve Değerler

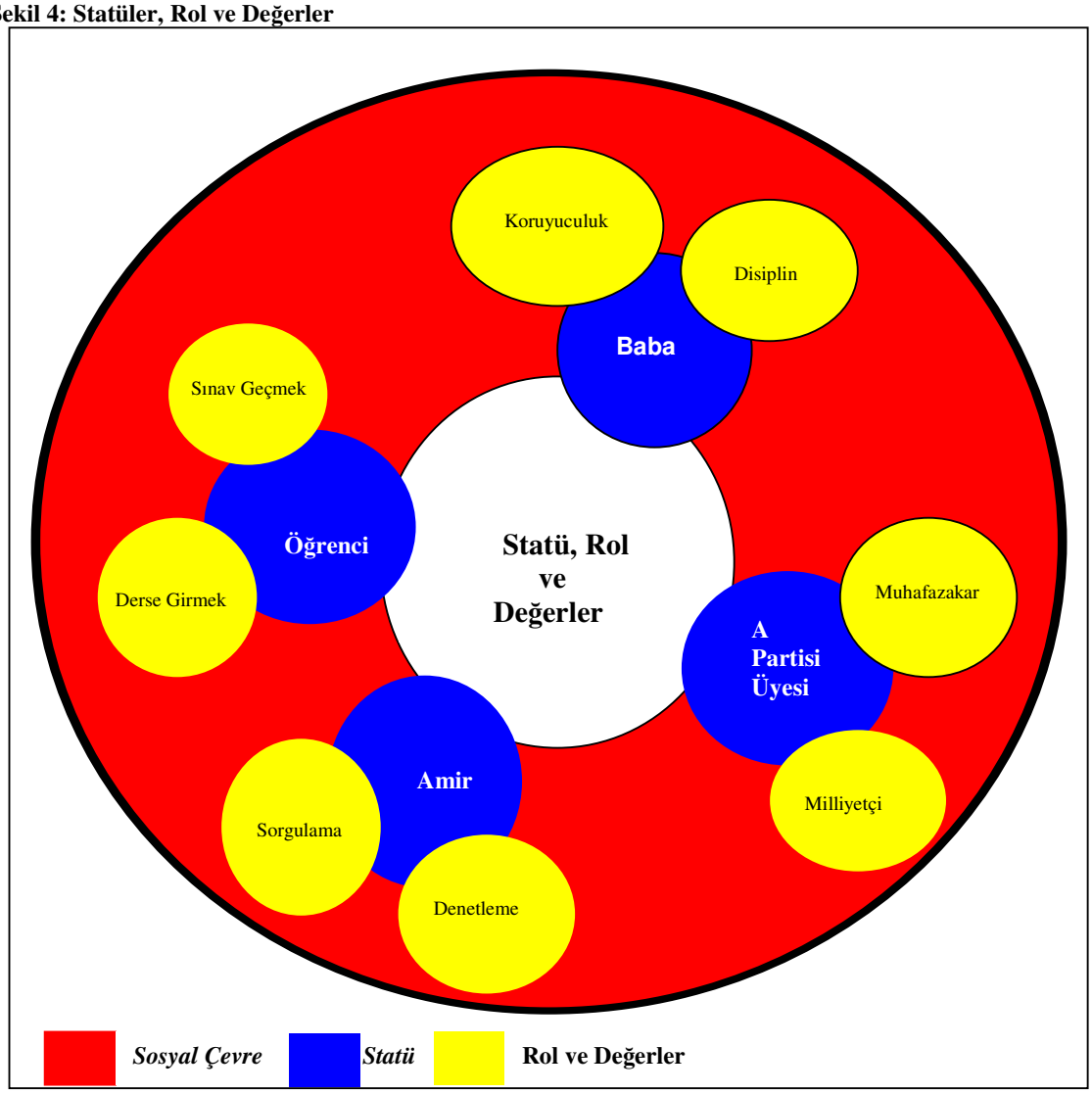

Sosyal yapı içerisinde statü, rol ve değer ilişkisini Şekil 4'de daha açık olarak görebiliriz;[519]

Bireyler toplum içerisinde kurumsal seviyede çoğul sosyal rollere sahiptir ve bu roller değerler açısından farklılıklar gösterir. Bu farklılık o kurumun kültür içerisindeki yerine ve ikinci derecede bireyin yaş, cinsiyet ve diğer özelliklerine bağlıdır. Toplum kurumsal ve bireysel sosyal rollerin değerini belirlemektedir. Her hangi bir toplumda, kültürün yön çizdiği

[519] Lundberg, George A., Schrag, Clarence C., Larsen Otto N.; **Sociology**, Harper-Brothers Pub., New York, 1958, sh.316, Zikreden; Nirun, Nihat, **Aile ve Kültür,** Ankara-1994

bir biçimde ekonomik, siyasî veya dinî kurumsal rollerden birisi en üst sosyal değere sahip olabilir. Bunlar içerisinde her birey özellikleri itibariyle farklı rollere sahiptir. Örneğin her kültürde bireylerin sahip olduğu annelik veya eşlik en yüksek değere sahip ailesel rollerdir. Bir din adamının dinî rolü ekonomik, siyasî ve diğer rollerden daha yüksekte tutması beklenir. Toplum, rolleri sosyal değer dereceleri ile çepeçevre kuşatmış ve sarmıştır. Bireyler de davranış örüntülerini bu değerlere göre belirlemektedirler.[520]

Her toplumun sosyal sistemi içerisindeki konumlandırdığı statülere ilişkin, belirli rol kalıpları zamanla farklılaşmaktadır. Toplumun bir kısmında veya tamamında meydana gelen sosyal değişmeler, bu statü ve rollerin değişmesine, çatışmasına ve karmaşasına sebep olmaktadır. Özelikle de değişimin sebep olduğu geçiş dönemlerinde toplumun tanımladığı roller artık iç içe geçebilmekte, her statü sahibi, başka statüye sahip kişilerin rollerini üstlenir bir vaziyette bulunabilmektedir. Toplumun değişim fırtınasından kurtulup, statülerin ve onlara ait rollerin gelenekleşmesiyle birlikte bu karmaşa sona ermektedir. Bu sürecin doğal bir sonucu olarak toplumdaki statü ve rollere atfedilen değerler de değişmekte ve farklılaşmaktadır. Örneğin modernleşme ile birlikte kadının ve erkeğin statüsünde meydana gelen değişmeler, bu statüye ait rollerde ve değerlerde de bir değişmeye sebep olmuştur. Bu süreç içerisinde kadının iş hayatına girmesi ile birlikte yeni statüleri kazanması ve bu statüler doğrultusunda çabası, annelik rolünün farklılaşmasına ve daralmasına sebep olmuştur. Kadının zaman ve emek doğrultusunda statü kısıtlamaları sebebiyle, çoğu zaman annelik rolünü, kreşler ve bakıcılar üstlenir olmuştur. Bu noktada çoğu soyut değer ve duyguların, ölçülebilirliği ve maddi karşılığı söz konusu olmuştur. Diğer taraftan kadının ve erkeğin statüsü bir birine yaklaşmış roller eşitlenmiş, bazen roller iç içe geçmiş kadın erkeğin, erkek kadının işlerini yapar bir duruma gelmiştir. Böylece rollerin değişmesi ile birlikte cinsiyete yönelik değerlerde de bir değişme meydana gelmiştir. Hatta sosyal yapıdaki değişmelerle birlikte post modern olarak ifade edilen toplumda, rollerin iç içe geçmesi öyle bir hal almıştır ki, temel cinsiyet değerlerinde bile belirsizleşme öngörüsü ile erkeklerin çocuk doğurabilmeleri tartışılır olmuştur.

[520] Fichter, Joseph**: A.g.e., sh.** 146

3.8. Şehirleşme ve Değerler

Bir yerleşim birimi olarak, yerleşik ziraat hayatına geçildikten ve köyler kurulduktan sonra oluştuğu ifade edilen[521] şehirin, tarım teknolojisindeki ilerlemeler ve nüfusun artmasıyla birlikte gelişmesi hız kazanmıştır.[522] Şehir, tarım dışında ve tarımsal üretimin desteklendiği teknolojik değişmelerin beraberinde getirdiği, teşkilatlanma uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, nüfus büyüklüğüne ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve bütünleşme düzeyi yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesidir.[523]

Heterojenlik, büyüklük ve yoğunluk kriterlerini ele alarak şehri tanımlayan Wirth, aynı zamanda bu faktörlerin insan ilişkilerinde ve değerlerde bir takım değişmelere de sebep olduğunu belirtmektedir. Zira şehir hayatının önemli bir özelliği olarak nüfus büyüklüğü ve heterojenlik, birincil grup ilişkileri yerine ikincil grup ilişkilerinin sosyal sistem içerisinde yaşanmasına yol açar. Böylece şehir hayatında ilişkilerin dokusuna, kişisel olmayan, ayrışmış, yüzeysel, geçici ve çıkarcı bir hava hâkim olur.[524] Şehir hayatında esasında sosyal kontrol mekanizmasının zayıflaması ve etkisini kaybetmesi neticesinde, ortak hayatın müşterek değerlerini yaşamak yerine, bireysel yönelimli değerlerin yaşanması söz konusu olmuştur. Bu durum şehirde sosyal bağların zayıflamasına ve geleneksel değerlerin etkisini yitirmesine ve değişmesine sebep olmuştur. Kaldı ki şehir konusu ile alakalı olarak ifade edilen "şehirlileşme" kavramı, başlı başına değer değişmesini içeren bir anlam yüküne sahiptir.

İnsanı bütünüyle kavramaktan ve dayanışma esaslı bir yapıdan uzak olan şehir hayatı, bireyin çeşitli yönleriyle ayrı organizasyonlara irtibatlanarak yaşadığı bir hayattır. Bu süreçte birey yalnızlaşmakta ve yabancılaşmakta, onu sosyal bir bütüne dahil olmanın şuurundan uzaklaştırmaktadır.[525] Şehirleşme ile iletişim ortamlarının gelişmesine, kişiler arası iletişimin artmasına ve kişiliğin toplumsallaşmasına karşılık, şehir hayatı insanı toplumdan tecrit eder.[526] Kişiyi kalabalıklar içerisinde bireysel, ilgi, çıkar ve menfaatleri peşinden koşturur.

Değerleri yaşamak ve değerlere bağlılık açısından şehirleşme durumunun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bütün hareketlerini değerlere göre belirleyenler, tamamen şehirli ve şehirli görmeyenler içerisinde yüksek iken kısmen şehirli olarak kendini görenler arasında

---

[521] Bilgiseven A. Kurktan; **Genel Sosyoloji**, sh. 117, Kıray, Mübeccel B.; ***"Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler"***, Mimarlık Dergisi, Sayı 21, Temmuz 1965, sh.7
[522] Görmez, Kemal; **Şehir ve İnsan**, İstanbul-1991, sh. 4, Tatar, Hüsniye C.; ***"Şehirleşme ve Cemaatleşme",*** Türk Sosyolojisi Dergisi, Sayı 3, İstanbul-1997, sh.72
[523] Keleş, R.- Artun, Ü.; **Kent ve Siyasal Şiddet**, Ankara-1982, sh.25
[524] Suher, Hande; **Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları, Kent**, İstanbul-1996, sh.9
[525] Kaya, Yaşar; ***"İşbirliği ve Çatışma",*** **Toplumsal Yapı,** Edtr.:Y. Kaya, İstanbul-2003, sh.28-29
[526] Kogan, Leonid; ***"Şehirleşme ve Şehirsel Kültür",*** Mimarlık Dergisi, S.153, Ekim-1977, sh. 13

düşüktür. Değerlere göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde gerekli ortamın bulunmadığını, en fazla kendini şehirli olarak görmeyenler arasında (%35,9) yer almakta, kısmen şehirli (%30,9) ve tamamen şehirlilerde (%25,4) düştüğünü söyleyebiliriz.

Tablo 66: Şehirlileşme Eğilimleri ve Değerlere Bağlılık

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Kendinizi Şehirli Olarak Görüyormusunuz?	Tamamen şehirliyim	143	96	139	378
		37,8%	25,4%	36,8%	100,0%
		51,1%	41,0%	47,9%	47,0%
		17,8%	11,9%	17,3%	47,0%
	Kısmen şehirliyim	91	92	115	298
		30,5%	30,9%	38,6%	100,0%
		32,5%	39,3%	39,7%	37,1%
		11,3%	11,4%	14,3%	37,1%
	Şehirli görmüyorum	46	46	36	128
		35,9%	35,9%	28,1%	100,0%
		16,4%	19,7%	12,4%	15,9%
		5,7%	5,7%	4,5%	15,9%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 9,575, df:4, P<0,05

Değer değişmesine kapalı olan ve asla değerlerini değiştirmek istemeyen kişiler daha çok kendisini şehirli olarak görmeyenler (%49,2) arasında bulunmaktadır. Asla değerlerini değiştirmeyeceğini belirtenler kısmen şehirlilerde %39,9'a ve tamamen şehirlilerde ise %35,4 seviyesine düşmektedir. Aynı zamanda faydalı olacak değerleri değiştirebilme durumu en çok kendisini tamamen şehirli olarak görenlerde bulunmaktadır. Bütün bunlar itibariyle şehirlileşme eğilimi arttıkça değerlerin değişmesine de olumlu bakılmakta, şehirlileşme eğilimi düştükçe, değerler daha kuvvetli bir hale gelmekte değerlerin değişmesi de güçleşmektedir. Ayrıca değerlere yönelik hoşgörü ve saygı, şehirlileşme düzeyinin azalmasıyla birlikte düşmektedir. Yani kendisini kısmen şehirli olarak kabul edenler farklı değerlere daha az saygı duymaktadırlar. Bu durum kendini tamamen şehirli görme doğrultusunda yükselmekte ve diğer insanların değerlerine daha çok saygı duyulmaktadır. Yine kendisini şehirli olarak görmeyenler, diğerlerine göre günümüz ortamında değerlere bağlı yaşamanın güç olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 67: Bölgelere Göre Değer Değişmesine Yönelik Bakış

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Kendinizi Şehirli Olarak Görüyormusunuz?	Tamamen şehirliyim	16	228	134	378
		4,2%	60,3%	35,4%	100,0%
		50,0%	50,0%	42,4%	47,0%
		2,0%	28,4%	16,7%	47,0%
	Kısmen şehirliyim	11	168	119	298
		3,7%	56,4%	39,9%	100,0%
		34,4%	36,8%	37,7%	37,1%
		1,4%	20,9%	14,8%	37,1%
	Şehirli görmüyorum	5	60	63	128
		3,9%	46,9%	49,2%	100,0%
		15,6%	13,2%	19,9%	15,9%
		,6%	7,5%	7,8%	15,9%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2=7,841, df;4, P>0,05

Yaşanılan mekân ve sosyal çevre bireylerin değerlerinin oluşmasında ve tanımlanmasında etkilidir. Malatya şehir merkezinde yaşayan insanları sosyo-ekonomik özellikleri itibariyle, merkez, geçiş ve çevre olmak üzere ayırdığımız üç bölge içerisinde değer farklılaşmaları bulunmaktadır. Değerlere bağlılık hususunda çevre bölgesindekilerin (%38,6), geçiş (%32,4) ve merkez (%32,6) bölgesindekilere göre bütün davranışlarını değerlerine göre belirlediğini ifade ettikleri görülmektedir. Yine aynı şekilde değerlerine göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde uygun imkânları bulamayanların merkez (%26,3) ve geçiş bölgesine (%26,5) göre çevre bölgesinde (%33,4) daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 68: Bölgelere Göre Değerlere Bağlılık Durumu

		Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?			
		Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim	Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı	Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum	Toplam
Mahallenin Bulunduğu Bölge	Merkez	57	46	72	175
		32,6%	26,3%	41,1%	100,0%
		20,4%	19,7%	24,8%	21,8%
		7,1%	5,7%	9,0%	21,8%
	Geçiş	104	85	132	321
		32,4%	26,5%	41,1%	100,0%
		37,1%	36,3%	45,5%	39,9%
		12,9%	10,6%	16,4%	39,9%
	Çevre	119	103	86	308
		38,6%	33,4%	27,9%	100,0%
		42,5%	44,0%	29,7%	38,3%
		14,8%	12,8%	10,7%	38,3%
Toplam		280	234	290	804
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		34,8%	29,1%	36,1%	100,0%

X^2= 14,499, df:4, P<0,01

Değerlere bağlılık ile perçinleşen bu durum değer değişmesine de yansımakta ve çevre bölgesinde yaşayanların değerlerinin değişmesine daha fazla karşı oldukları görülmektedir. Zira bu konuyla alakalı olarak, merkez bölgesindekilerin %36,6, geçiş bölgesindekilerin %32,4'ü, çevre bölgesindekilerin ise 48,1'i değerlerimi asla değiştirmem demektedirler. Faydalı olsa bile değer değişmesine çevre bölgesindekilerin (%48,1), merkez (%60) ve geçiştekilere (%63,2) göre daha az katılması, bu bölgedeki kişilerin değerlerine daha fazla bağlı olduklarını göstermektedir. Aynı doğrultuda değerlere karşı hoşgörü açısından, genel olarak bölgeler itibariyle farklı değerlere sahip olanlar saygı ile karşılanırken; az da olsa farklı değerlere sahip kişilerle kavga düşüncesinde olanlar çevre bölgesinde (%7,8), merkez (%4) ve geçiş bölgelerine (%4,7) nazaran daha fazladır.

Tablo 69: Bölgeler Göre Değer Değişmesine Yönelik Tutumların Farklılaşması

		Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?			
		Önemli değil önemli olan günü yaşamaktır	Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm	Asla değerlerimi değiştirmem	Toplam
Mahallenin Bulunduğu Bölge	Merkez	6	105	64	175
		3,4%	60,0%	36,6%	100,0%
		18,8%	23,0%	20,3%	21,8%
		,7%	13,1%	8,0%	21,8%
	Geçiş	14	203	104	321
		4,4%	63,2%	32,4%	100,0%
		43,8%	44,5%	32,9%	39,9%
		1,7%	25,2%	12,9%	39,9%
	Çevre	12	148	148	308
		3,9%	48,1%	48,1%	100,0%
		37,5%	32,5%	46,8%	38,3%
		1,5%	18,4%	18,4%	38,3%
Toplam		32	456	316	804
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		4,0%	56,7%	39,3%	100,0%

X^2= 17,298, df:4 P<0,01

3.9. Kitle İletişim Araçları ve Değerler

Sanayileşme sonrası meydana gelen teknolojik ilerlemelere paralel olarak kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler, bu vasıtaların toplumlar üzerinde etkisini arttırmıştır. Toplumun kitle iletişim sistemlerinin yaygınlığına verdiği olumlu cevapla desteklenen söz konusu gelişme, zamanımızda iletileri istenilen şekilde belirleme, yorumlama ve tayin etme ile sosyal mühendislik uygulamalarına sahne olmuş ve bu yöndeki çabaları kolaylaştırmıştır. Yaşanan süreçte kitle iletişim vasıtaları ile birlikte kitleler, belirli değerler istikametinde biçimlendirilmeye çalışılmıştır.

İletişim anlam bilgi, düşünce ve duyguların bir insandan diğerine söz, simge veya davranışlarla taşınması sürecidir. Belirli bir kaynak tarafından gönderilen bilgi, duygu ve anlamalar, belirli bir alıcı veya hedef kitleye ulaştığı zaman iletişim gerçekleşmiş olur. Bu yönüyle iletişim, insanları bir birine bağlayan ve onları sosyal bir grup halinde, belirli bir anlaşma ve uzlaşma içerisinde varlıklarını sürdürdükleri bir etkileşim olayıdır.[527] "İletişim, iki bireyin ötesinde grupları ve kitleleri ilgilendiren boyuta uzandığı zaman, artık kitle iletişiminden bahsetmek gerekmektedir."[528] İster bireyler arasında, isterse kitlesel kapsamda olan her iletişim, kaynak, mesaj, alıcı gibi unsurlardan oluşur. İletişim sürecinde mesaj yapılanması ve etkileri davranışı değiştirebilmektedir. Sosyal psikologların üzerinde odaklandığı nokta, iletişimin, insanların değerlerine ve tutumlarına tesiri ile davranışlarında meydana gelen değişimin boyutudur.[529] Zira kitle iletişim araçları (gazeteler, dergiler radyo, televizyon, filmler) kısa sürede milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Bu vasıtalar, sosyal uyaran olarak günümüzde değer kazanmışlar ve kişinin psikolojik ilişkileri ve sosyal amaçlarını tanımlamakta ve tutumları biçimlendirmede etkili olmaktadırlar.[530]

Kitle iletişim vasıtalarının işlevleri arasında eğlendirme, bilgilendirme, kültürel sunum yapma, toplumsallaştırma ve siyasallaştırma olmak üzere beş temel işleve sahip olduğu belirtilmektedir. Hayat içerisinde bunalan ve sıkılan bireye, kitle iletişim vasıtaları film, müzik, dizi ve yarışmalar gibi eğlence imkânı sunar. Kitle iletişim vasıtaları, haber programları ve haberler ile belgeseller ve tanıtım filmleri ile bireyi bilgilendirir. Hem içinde bulunulan toplumun hem de başka toplumların kültürel yapılarının özelliklerini ve şekillerini yansıtan kitle iletişim araçları aynı zamanda bireyin topluma uyum sürecini ifade eden sosyalleşmeyi de sağlar. Yine kitle iletişim araçları siyasî olayları ve haberleri naklederek toplumun belirli yönlerde kamuoyu oluşturmalarına sebep olur.[531]

Güçlü bir sosyalleşme vasıtaları olarak kitle iletişim araçları değerlerin tanımlanmasında, öğrenilmesinde ve değişmesinde etkili olan yapılardır. Gazeteler, popüler dergiler, kitaplar ve televizyon, insanlara değerleri taşıyan ve onların değerlerinin şekillenmesine etki eden unsurlardır. Bu doğrultuda günümüz toplumları sanal toplum olarak ifade edilmekle birlikte, günlük hayat içerisindeki insanlar, farklı şekillerde farklı kitle iletişim vasıtalarının sayısız etkileri ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bu etkilerin yanında

---

[527]Gündüz, Mustafa; **Türkiye'nin Toplumsal Sorunları,** sh.162-163; Eroğlu, Feyzullah; "***Kitle İletişiminden Kitle Toplumuna",* Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990, sh.20, Özdemir, Sadi;**Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme,** İstanbul-1998, sh.33

[528] Gündüz, Mustafa; **Türkiye'nin Toplumsal Sorunları,** sh.163

[529] Goldstein, Jeffrey H.; **Social Psychology**, New York-1980, sh.152-153

[530] Şerif, Muzaffer ve Carolyn W.; **Sosyal Psikolojiye Giriş –II,** sh. 561-562

[531] Usluata, Ayseli; **İletişim,** İstanbul-1995, sh.77

kendi istekleri ile bireylerin kitle iletişim vasıtaları karşısında zaman geçirme süreleri, onların tesir oranlarını da arttırmaktadır. Örneğin bir günde ortalama Tv izleme süresi 4 saat olarak belirlenmiştir.[532] Kitle iletişim vasıtalarının değerler üzerine olan etkisi, genellikle yetişme dönemindeki gençler ve çocuklara tesiri sayesindedir. İleriki yaşlarda ise çok büyük değer değişmeleri yaşanmamakla beraber, etki değerlerin kuvvetlenmesi yönünde gerçekleşmektedir. Ancak yine de bu vasıtalar hayatın her döneminde kişilerin, tüketim, eğlence, giyim kuşam, yemek yeme ve bütün davranışlarına yönelik önemli ölçüde tesir icra eden yapılardır.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal etkilerini analiz eden bilimsel görüşler iki grupta toplanmaktadır. Bunlardan ilki kitle iletişim araçlarının yalnızlaştırma, şiddete yöneltme gibi etkilerini tartışmakla birlikte esas olarak tarafsız bir aktarıcı olarak kabul ederek, onlara bir yandan toplumsal siyasî uzlaşmayı sağlamak, diğer taraftan kamuoyunun bekçisi olmak görevi File iktidarı denetlemek gibi ekonomik siyasî sitemin istikrar içerisinde devamlılığını sağlayacak olumlu işlevler yükleyen pozitivist paradigmayı temsil eder. İkincisi ise toplumda iktidar sahiplerinin, iktidarlarını korumak ve daha fazla sağlamlaştırmak üzere, kapitalist ekonomik sistemin bir parçası haline gelmiş medyayı, bilinçli olarak kodlanmış bir ideolojik içerikle doldurduğunu belirten eleştirel görüştür.[533]

Günümüzde kitle iletişimi üzerine çalışma yapanların çoğu, ikinci grupta yer alanlar olarak; kitle iletişim araçlarının ideoloji ve değer aktarıcı işlevsel özelliklerine dikkati çekmektedirler. Günümüzde duygu, düşünce ve tutkularımızın kitle iletişim vasıtalarına hakim olan endüstri ve devlet güçleri tarafından yönlendirilmekte ve kişilerin bir ileti bombardımanı altında bulunduğunu söylemektedir. [534] Bu tesirlerin sonucu insan beyni aşırı ve hızlı iletişim ile karşı karşıya kaldığında edilgenleşir ve değerlendirme imkanı bulamadan pasif izleyici ve alıcı konumunda yer alır. Böyle bir durumda edilgen özneler durum değerlendirmesi yapamaz, şaşkın ve sürüklenen insanlar ortaya çıkar. Anlama ve değer verme birey için, gereksiz bir zaman kaybı olarak görülür.[535] Bu süreçte hegemonyacı ideoloji ve değerler, ileri modernleşmiş toplumlarda özellikle televizyon vasıtasıyla, imajlar, model yapılar, hikâyeler, filmler ve reklâmlar içerisinde bireye sunulur. Burada hep gangsterlere, doğululara, kızıl derililere, savaşa, katillere, haydutlara ve yabancılara karşı güçsüz kalmış toplumu, süper kahraman, süper polis, süper bilim adamı, kahraman kovboy ve biyonik kadın

---

[532] Şaban, Kızıldağ; **Medya Çocukları,** İstanbul-2001, sh.17
[533] Alankuş- Kural, Sevda; ***"Kitle İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Demokratik Katılımcılığa Etkileri",*** **Demokrasi Gündemi**, S.19, Ankara-1994, sh.5-6
[534] Fromm, Erich; **Sahip Olmak Yada Olmak,** (Çev.A. Arıtan), İstanbul-1997, sh.23
[535] Bobaroğlu, Metin; **Aydınlanma Sorunu ve Değerler**, İstanbul-2002, sh.84

gibi süper kahramanlar korurlar. Bütün bunlar, belirli bir ideolojiyi özellikle Amerika'da hakim olan düşünce tarzını toplumsal otoriteye boyun eğdirmeye çalışır.[536] Böylece televizyon gerçekliğin her hangi bir parçasını temsil etmekten çok, onu üretir veya yeniden inşa eder. Buradaki gerçeklik söyleme dayalıdır. Televizyon gerçekliği kodlar ve bu kodlama ideolojik olan bir gerçeklik duygusu üretir. Böylece artık yeniden sunulan gerçeklik değil, ideolojidir ve bu ideolojinin etkisi televizyon görselliği ile sağlanır.[537]

Modern dünyanın merkezinde yer alan medya, hammadde olarak geleneksel kültürü kullanmakla birlikte, onu yeniden yaratmakta, değişikliğe uğratmakta ve biçimlendirmektedir. Çoğu zaman bu süreçte kendi değerlerini araya sıkıştırmakta ve insanlara eğlenceyle karışık bir içerik ve anlamı sunmaktadır. [538] Toffler de özelikle modernleşme ile birlikte kitle iletişim vasıtalarının ırk, aşiret, dil ve din gibi farklılıkları aşarak geçerli ve yaygın imajların standartlaşmasını sağladığını belirterek[539] kitle iletişim vasıtalarının toplumu şekillendirici ve inşa edici özelliğine dikkat çekmiştir. Örneğin bu süreçte medya siyasî değerleri belirlemedeki etkisini özellikle seçmen davranışı üzerine göstermektedir. Medya siyasî alanda seçmen davranışını önceleme ve etkileme kabiliyetine sahiptir. Gündeme koyma, haberlerin ulusal sorunların algılanan önemini etkilemesi, yaşantıların önceleme etkisiyle de seçmen tercihine etki eder. Medyanın haber veya siyasî programlar içerisinde barındırdığı ifadeler, gündeme getirdiği konular, belirli siyasî tavırlara uzaklık veya yakınlık seçmen tercihlerine etki etmektedir.[540]

Medya ve merkezin çevreye yönelik etkisi ile, cebri her hangi bir güç ve uygulama olmasa da ortaya konulan değerler bir defa yaygınlaştıktan sonra, toplum içerisinde "suskunluk sarmalı" içerisine giren bir psikolojik kitleyi doğurur. Suskunluk sarmalı, anonim bir toplumda bağlılığın, değerler ve amaçlar üzerindeki yeterli bir anlaşma aracılığıyla sürekli olarak sağlanmak zorunda olduğu varsayımı üzerine kurulmuştur. Bu anlaşma genelde kamuoyu olarak belirtilmektedir. Suskunluk sarmalı sadece bütünleşme düzeyinde kendini göstermez; sosyal oydaşma ve birliktelikten sapan bireyleri ihraç ile tehdit eder. Bu korku ve tehdit, insanların tasvip ve red edilen değerlerin neler olduğunu düzenli olarak kontrol etmesine sebep olur.[541] Kitle iletişim vasıtalarının bu yoğun etkisiyle birlikte, Alian

---

[536] Erdoğan, İrfan; "***Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrı Meşruluğu",*** **Doğu Batı,** S.15, Ank-2001,sh.85
[537] Fiske, Jhon; ***"Postmodernizm ve Televizyon",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ankara-1997, sh.30
[538] Lundby, K.-Ronning, H.; ***"Medya-Kültür- İletişim, Medya Kültürü",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ankara-1997,sh.13-25
[539] Toffler, Alvin; **Üçüncü Dalga**, (Çev. A. Seden), İstanbul-1981, sh.219
[540] Iyenger, Shento; ***"Televizyon Haberleri ve Kamuoyu",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ankara-1997,sh.240
[541] Noelle-Neumann, Elisabeth; ***"Suskunluk Sarmalı Kuramının Medyayı Anlamaya Katkısı",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ankara-1997, sh.226-228

Touraine'ın ifadesiyle, "programlanmış toplum"[542] haline dönüşen böyle bir yapıda, kanaatlerin, tutumların ön görülmesi ve değiştirilmesi, kişiliğe ve kültüre biçim verilmesi doğrudan değerler dünyasına tesir etmesi söz konusu olmaktadır.

Toplumumuz içerisinde çevrede, ailede ve gençlerde görülen değişikliklerin önemli bir bölümü, kitle iletişim vasıtalarının tesiri sayesindedir. Kitle iletişim vasıtalarının sosyal yapımız üzerine olan bu etkisini, örneklemimiz içerisindeki katılımcıların büyük bir çoğunluğu kabul etmekte ve gözlemlemektedirler. Araştırma içerisinde katılımcıların %84,3'ü kitle iletişim araçlarındaki yayınların etkisiyle, ailelerinde, çocuklarda ve çevrelerinde davranış değişiklikleri olduğunu gözlemlemektedir. %15,7'si ise kitle iletişim vasıtalarının böyle bir etkisinin bulunmadığını düşünmektedir.

Grafik 35: Kitle İletişim Vasıtalarının Yayınlarının Etkisiyle, Çevrede ve Ailede Davranış Değişikliği

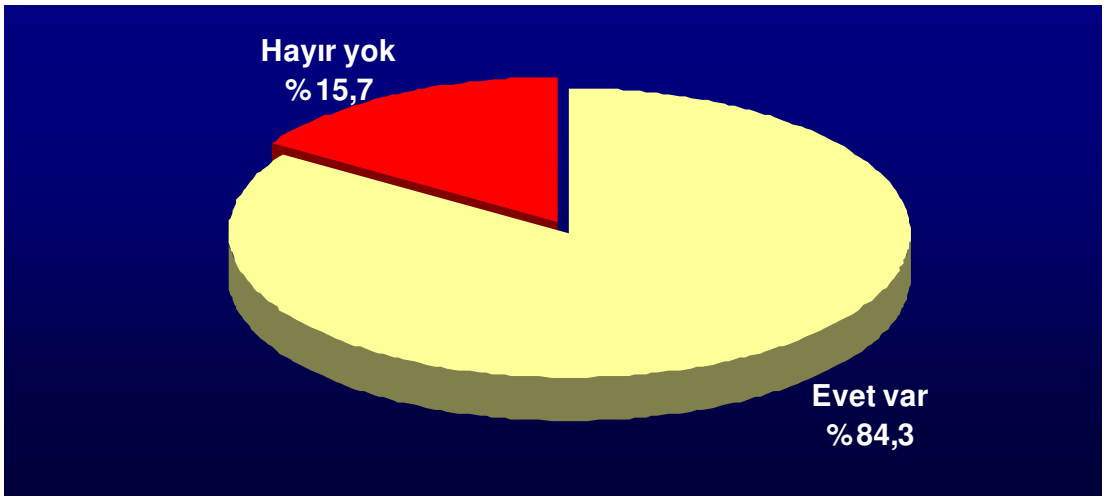

Diğer taraftan kitle iletişim vasıtalarının yapmış olduğu yayınların içeriğindeki değerler ile kendi değerleri arasında fark görenlerin oranları %79,9 dur. Kitle iletişim araçlarının yayınlarının içeriği ile kendi değerleri arasında bir farklılık bulmadığını belirtenler %20,1 civarındadır. Bu da demektir ki genel olarak kitle iletişim araçlarının yapmış olduğu yayınlar, toplumun değerler sistemi ile aynı istikamette yer almamakta ve farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma durumunu Grafik 35'in verileriyle birleştirecek olursak şu sonuca varabiliriz; her şeyden önce günümüz toplumunda merkezde önemli bir vasıta olarak yer alan kitle iletişim araçları, halkın değerlerinden çok farklı içerikteki değerleri esas alarak yayın yapmakta; yapmış olduğu bu yayınların etkisiyle de toplum üzerinde bir değişikliğe sebebiyet vermektedirler.

[542] Touraine, Alain; **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev.: H. Tufan), İstanbul-2000, sh.272

Grafik 36: Kitle İletişim Araçlarının Yayınların İçeriği ile Örneklemin Değerleri Arasındaki Fark

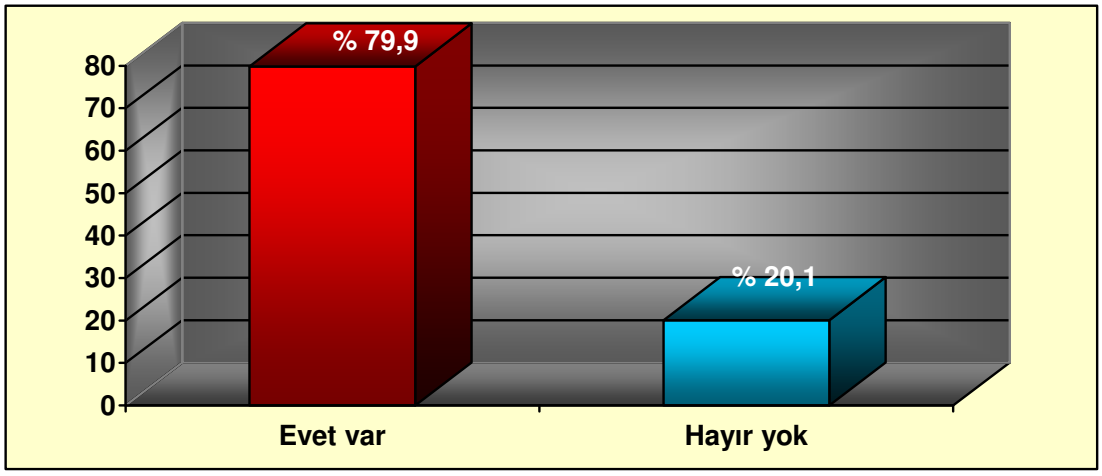

Kitle iletişim vasıtalarının yayınlarının içeriğine hakim olan değerler ile kendi değerleri arasında fark görenler, görmeyenlere oranla, değerlerine bağlı olan insanı daha çok kişilikli olarak bulmaktadırlar. Bu durum esasında farklı değerlere yönelik kitle iletişim vasıtalarının sebep olduğu değişmeye gösterilen bir tepki tutumudur. Günümüz değerlerini ve ortamını oluşturmada kitle iletişim vasıtalarının önemli etkisini gören katılımcılar, kendi değerlerini günümüz ortamında yaşamanın güç olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda bu insanlar sahip oldukları ve tehdit altında gördükleri bu değerlerin, insanın gözünü kapatan bir unsur olduğunu düşünmemektedirler.

Tablo 70: Kitle İletişim Vasıtalarının Sunmuş Olduğu Değerler Karşısında Değerlere Göre Yaşamak

		İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?			
		Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır	Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür	Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir	Toplam
Kitle iletişim araçlarının yayınlarının içeriği ile kendi değerleriniz arasında bir farklılık var mıdır?	Evet var	426	184	32	642
		66,4%	28,7%	5,0%	100,0%
		81,1%	81,8%	59,3%	79,9%
	Hayır yok	99	41	22	162
		61,1%	25,3%	13,6%	100,0%
		18,9%	18,2%	40,7%	20,1%
Toplam		525	225	54	804
		65,3%	28,0%	6,7%	100,0%
		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

X^2= 7,273, df; 2, P<0.01

Yaptığımız araştırma içerisinde merkezden dayatılan değerleri kabul etmeyen, kendi değerleri doğrultusunda ise yaşama imkânı bulamayan insanlar büyük çoğunluktadır. Her ne kadar modernleşme, kitle iletişim vasıtaları ve bireysel etkinliğin gelişmesine imkân tanıyarak, merkez ve çevre değerlerini bir birine yaklaştıran bir süreç olsa da, bizde farklı bir şekilde işlemektedir. Bizde merkez, modernleşme ve çağdaşlaşma süreci içerisinde sürekli çevreyi şekillendirici ve biçimlendirici merci olarak kendisini görmüş, bunu yapmak için yetkiye ve otoriteye dayalı bir gücü farklı şekillerde uygulama usullerinin yanında, propaganda ve sanal ileti usullerini kullanarak yapay kamuoyu oluşturma yoluna gitmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sosyoloji, bir yandan sosyal bünye içerisinde yer alan cemiyet, cemaat, grup, kurum ve birlik gibi makro yapılarla, diğer yandan değişme ve farklılaşma gibi genel süreçlerle ilgilenirken, özelde bu yapıların ve süreçlerin temelinde yer alan "değerler"i ele almakta ve incelemektedir. Sosyolojide toplumsal birimlerin, toplumsal gelişme, değişim ve dönüşümlerin izahı yapılırken, değerlerin işlevselliğine ve değer değişmelerinin mahiyetine müracaat edilir. Zira toplum içerisinde meydana gelen değer değişmeleri, yapısal farklılaşmaların esas sebebidir. Bir toplumdaki değerlerin korunmasının toplumsal sürekliliğe, değerlerin çatışmasının toplumsal uyumsuzluğa, değerlerin değişmesinin ise toplumsal dengesizliğe sebep olması, değerlerin sosyal sitem içerisindeki genel tesirini bize göstermektedir. Bu açıdan değerler, sosyoloji biliminin temelinde yer almaktadır.

Değerlerin hem sosyolojide hem de toplum içerisinde merkezî bir konumu bulunması, onların incelenmesini ve araştırılmasını da gerekli kılmaktadır. İdeolojiden bağımsız bilimsel bir temel üzerine inşa edilmiş değer araştırmaları, sosyal bilimler dünyasında önemli bir yere sahiptir. Bir toplum içerisindeki çeşitli bölge, grup ve sınıflar arası yönelimlerin, farklılaşmaların ve mesafelerin boyutları, değer araştırmaları neticesinde elde edilecek veriler sayesinde ortaya konulabilecek bir konudur. Bireylerin, grupların, sosyal sınıfların ve çeşitli toplumsal birimlerin değerlerini önceden öğrenerek onların gidişatı hakkında fikir sahibi olunur. Yine bir toplum içerisinde belirli zaman aralıkları ile yapılan değer araştırmaları, sosyal ve kültürel değişmenin düzeyini gösterdiği gibi, o toplum içerisinde belirli yaş dilimlerine yapılacak bir inceleme ile de kuşak çatışmasının mahiyeti açıklığa kavuşturulabilir. Genel olarak, bir toplum üzerine yapılan değer araştırmaları, sosyal yapının statik ve dinamik karakterini ortaya koymakta, böylelikle o toplum hakkında bilgi sahibi olmaya fırsat tanımaktadır. Aynı zamanda farklı toplumlar içerisinde yapılan değer araştırmaları, kültürler arası karşılaştırmaya da imkân tanıyarak farklı insan toplumlarının özelliklerinin görülmesini sağlamaktadır.

İnsan psikolojisinin en önemli unsurları olan değerler, bireyin motivasyonunu belirleyen, hayata uyumunu sağlayan ve dünyayı mânâlandırmasına imkân tanıyan izafî hüküm organizasyonlarıdır. İnsanlar dış dünyayı çıplak bir izlenim ve algı ile değil, ya var olan veya sonradan oluşturulmuş değerleri ile ifade ederler. Bu durum insanların algılamalarına bir takım mânâlar yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Belirli değerleri benimseyen insanların çevresini, objeleri ve olayları idrak ediş tarzı farklılaşacaktır. Diğer taraftan, insanın elde ettiği hiçbir algı başıboş bir şekilde şuur içerisinde bulunmaz. Değerler

sayesinde anlamlandırılır ve şuurun bütüncül yapısı içerisinde bir yere konulur. Bu süreçte değerler, tutarlılık özelliği itibariyle zihni organizasyonlar içerisinde ahengi sağlarken, rehberlik edici özelliği ile de onlara hedef tayininde bulunur. Böylece değerler davranışın gerçekleşmesinde belirleyici ve etkili olur.

Değerlerin hem kişiye dayanan subjektif yönü, hem de objeye dayanan objektif bir yönü bulunmaktadır. Esasında bize göre değerleri ortaya koyan insandır. Çünkü insan hayatındaki değerlerin varlığı da insanın varlığına bağlıdır. Ancak bir defa oluştuktan sonra değerler, insan hayatında önemli bir gerçeklik sahası meydana getirirler. İnsan hayatında çoğu soyut değerin de somut değerler kadar bir gerçeklikleri bulunmaktadır. Bunların somut ve fizikî temellerinin bulunması gerekmez. İnsan hayatındaki yardımseverlik, adalet, onur, şeref, milliyet ve özgürlük gibi pek çok değerin fizikî kanunlar kadar bir etkisi ve yönlendiriciliği söz konusudur. Yüksek bir değer ile bütünleşen bir kişi, gerektiğinde varlığına bile son verme yoluna gidebilmektedir.

İnsan açısından bu kadar önemli olan değerler belirli bir sosyal ve kültürel ortam içerisinde oluşur ancak bireyden ve onun kişilik yapısından bağımsız değildir. Esasında bize göre değerler, sosyal ve kültürel bir yapı içerisinde bulunan bireyin, gerçek (değer) objesiyle olan aşkın ilişkilerinin sonucunda oluşur. Burada obje, durum veya konu olarak gerçekliğin, birey tarafından mânâlandırılması ve değerlendirilmesi söz konusudur. İnsanlar gerçeğe yükledikleri mânâlar ile onun anlamını büyütür, gerçek üstü bir boyuta taşır. Bilgi ile sağlanan gerçeklik üzerine yüklenen mânâlar ile değerler, ideal bir boyutta teşekkül eder. Bu haliyle değerler, insana gerçekten hareketle bir hedef çizer. Dolayısıyla değerler "insanın gözünü kapatan bir perde" değil, bizatihi gerçeğin izafi yorumudur.

Gerçek verileri değerlerden önce gelir ve her insan bu gerçeklikten farklı değer hükümlerine ulaşır. Yani her insan gerçeği farklı şekilde tarif ederek mânâlandırır. İnsanın gerçek objesini mânâlandırmasında bazı hususlar etkili olmaktadır. Bunlar arasında gerçek objesine yönelik bireyin geçmişte yaşadığı hususi olay ve tecrübeler, o gerçek objesine yönelik ihtiyaç düzeyinin yanında, toplumun o gerçeği mânâlandırma şeklinin de etkisi bulunmaktadır.

Gerçekliğin değerlendirildiği bu süreçte sosyo-kültürel yapının ve bu yapıya ait faktörlerin bireyin değerlerinin oluşmasına tesiri büyüktür. İnsanın yetiştiği ve yaşadığı sosyal çevre ve muhit, kendine özgü geliştirmiş olduğu değerleri bireye kazandırarak, değerlerinin farklı olmasına etki edecektir. Bireye, özellikle yetişme ve sosyalleşme döneminde büyük tesiri bulunan sosyal çevre, onun değerler sisteminin ana iskeletini kurar ve belirler. Ayrıca sosyal çevre içerisinde kendiliğinden kurulan sosyal kontrol mekanizması ile birlikte,

değerlerin yaşanması denetlenmekte ve bağlayıcılık temelleri oluşturulmaktadır. Araştırmamız sonuçlarına göre de, değerlerin oluşmasına etki eden önemli faktörler, sosyal çevre ve kültürel yapı unsurlarıdır. Çalışmamızda bireysel değer ve kimliğin oluşmasına tesir eden hususlar arasında aile %39,3, gelenek ve görenekler %30, arkadaş çevresi %21,9 düzeyinde önemli bulunan faktörlerdir. Bireyin değerlerinin oluşmasına etki eden bu faktörlerin toplamı göz önüne alındığında, sosyo-kültürel yapının değerlerin kazanılmasında ne kadar etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireysel değer ve kimliğin oluşmasına etki eden diğer faktörler arasında ise bireylerin kendi kişilik yapıları %3,4, medya %2,5, devlet büyükleri %1,6, siyasi liderler %1,4 oranında etkilidir.

Diğer taraftan, olduğu gibi olan gerçeklik objesini, değer hükümleri haline dönüştürmede etkili olan başka bir faktör de bireysel yapı, yani kişilik yapısıdır. Bireyin yapısı ve kişilik özellikleri, gerçeğin algılanmasına ve mânâlandırılmasına etki eden, belirleyen, yeri geldiğinde onu sınırlandıran önemli bir hususdur. Bu itibarla her birey gerçeği eline geçtiği kadarıyla algılar ve değerlendirir. Ülken'in de ifade ettiği üzere bu gerçeklik kumaşından herkes kendisine göre elbise biçer. Burada bireyin kişilik özellikleri içerisinde yer alan, zihni kabiliyet ve kapasitesi, muhakeme ve kavrama gücü, değerlendirme yeteneği ve sezgisi gibi şahsi özellikler etkili olur.

Bireysel çerçevedeki bu mânâlandırma süreci, toplumlar için de geçerli ve esastır. Her hangi bir toplum, yaşadığı hadiselere ve objelere yönelik çeşitli atıflarda bulunur. Yani toplumlar da kendilerine göre gerçeği mânâlandırır. Toplum hayatına dair bu mânâlandırmaların kolektif bir paylaşımı ve tasdiki neticesinde, ortak sosyal değerler teşekkül eder. Tarihî süreç içerisinde bunlar artarak, toplumsal değer sistemini meydana getirir. Toplumların kendi zihniyet ve ruh dünyası içerisinde oluşan değerler ile, somut gerçekliklerin mânâsı farklılaşır.

Toplumsal değerlendirmelerin farklı oluşu, değerlerdeki farklılığa sebep olmakla birlikte, kültür ve değer göreceliliği dediğimiz durumu ortaya çıkarmaktadır. Farklı değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkan bu değerler, sosyal ilişkilerin muhtevasına, şekline ve organizesine de tesir ederek, kendine has toplumsal bir yapının oluşmasına yol açmaktadır. Böylece her toplumun kendine özgü misafirperverlik anlayışı, dayanışma ilişkileri, düğün, ölüm ve evlilik adetleri gelişmektedir.

Değerler, belirli bir mantıksal örgü içerisinde organize olurlar ki, buna değerler sistemi denir. Bu sistem içerisinde değerler, aşağı yukarı doğru önem derecesine göre sıralanarak, o toplumun değerler hiyerarşisi meydana gelir. Bir toplum içerisindeki değerler hiyerarşisi, o toplumun üyelerine meşru tarzları ve tavırları öngördüğü gibi, onların davranışlarını da

şekillendirir ve yeri geldiğinde sınırlamalar koyarak düzenler. Toplum içerisinde bireylerin davranışlarını yeri geldiğinde kısıtlayan ve cezalandıran, yeri geldiğinde ise teşvik eden ve ödüllendiren bu değerler, sosyal hayat içerisinde bir düzeni, sosyal ilişkilerde ise bir güveni doğurur. Toplum üyeleri değerleri dikkate alarak, beklenilen davranışı gerçekleştirme yoluna giderler. Bu durum insanlara bir emniyet hissi verir. Ayrıca sosyal bütünleşmenin bir toplum içerisinde sağlanmasında, onaylanmış ve herkes tarafından kabul edilen ortak değerlerin önemi ve etkisi büyüktür. Bazen toplum yüksek bir değer etrafında bütünleşir ve yekvücut olur.

Değerler bir toplumda ahengin ve bütünleşmenin kaynağı olurken, aynı zamanda çatışmanın ve çözülmenin de sebebi olabilirler. Özellikle hızlı sosyal değişme dönemlerinde, sosyal değerlerin belirsizleşmesi ve bulanıklaşması, farklı değer tarzlarını benimseyen insanların münferit çıkışlarına sahne olur. Bu süreçte bireyler, değişme sonucunda sosyal yapıya giren yeni değerler ile eski değerleri arasında bir çatışma yaşadığı gibi, farklı değerleri benimseyen grup veya bireyler arasında da bir çatışma meydana gelir. Çeşitli etkiler sonucu oluşan bu değer değişmeleri, esasında kuşaklar arası farklılaşmayı yaratarak bir değer çatışmasının da zeminini hazırlar. Çalışmamızda da gençler ve yaşlılar arasında bir kuşak çatışmasının olduğu tespit edilmiştir. Örneğin yenilik karşısındaki tutum açısından araştırmamız içerisinde gençler ile yaşlılar arasında bir farklılaşma bulunmakta; gençlerin yaşlılara oranla daha çok yeniliği hoş karşıladıkları ve benimsedikleri, yaşlıların ise daha çok geçmişe bağlı kaldıkları görülmektedir. Örneğin "Her ne varsa eskide var yenilikler bizi bozuyor" ifadesine, gençlerin %29,1'i katılmakla birlikte, aynı ifadeye yaşlıların %43,4'ü katılmaktadır. Burada da görüldüğü üzere, gençlerin yaşlılara oranla değişime daha açık ve yeni değerlere taraftar olması, yaşlıların ise mevcut değerlere daha çok bağlı olarak yaşaması toplum içerisinde değerler odaklı bir kuşak çatışmasının oluşmasına sebep olmaktadır.

Aynı zamanda değer çatışmaları, bireyin farklılaşan rollerinin kesişmesi neticesinde de gerçekleşebilir. Sosyal sistem içerisinde sayısız rolleri taşıyan birey, sosyal ilişkiler düzleminde bu rollerin uyuşmazlığını ve çatışmasını yaşayabilir. Örneğin çocuklarına karşı koruyucu, sevecen, müsamahakâr ve hoş görülü bir babanın, iş hayatında sahip olduğu azami kârı elde etme amacıyla işçilerin hatalarına ve eksikliklerine karşı son derece hoşgörüsüz ve sert bir tavır içerisindeki patronluk rolü ve arkasındaki değerler çatışabilir.

Birey açısından değer çatışmasının diğer bir önemli sebebi de hedef vasıta ilişkilerinde yaşanan uyumsuzluklardır. Merton'un da "anomi"ye götüren temel sebepler arasında gördüğü bu uyumsuzluk, değer çatışmalarının nedenini oluşturmaktadır. Bireyleri kültürel hedeflerine

ulaştırmada, toplumsal yapı içerisinde meşru vasıtaların yeterli olmaması ve bulunmayışı değer çatışmalarına yol açmaktadır. Diğer taraftan, mevcut vasıtaları değerlendirmede yetersiz bir değer donanımına sahip bireylerin oluşturduğu uyumsuzluklar da çatışmalara sebep olmaktadır. Bu çerçevede, araştırma sonuçlarımız itibariyle yüksek bir değeri benimseyen insanların, toplum içerisinde bu değerleri yaşama imkânından ve vasıtalarından mahrum oldukları görülmektedir.

Yapmış olduğumuz bu değerler araştırması neticesinde geçmişten günümüze süzülüp gelen temel toplumsal değerlerimizin hala canlı olduğu görülmüştür. Değişimin büyük ve zorlayıcı etkilerine rağman, geleneksel toplumumuzun temel yapısını oluşturan din ve ahlâk, değerler sisteminin odak noktasında yer almakta ve değerler hiyerarşisinin üst sıralarında bulunmaktadır. Örneklem içerisinde kurumsal açıdan sınıfladığımız değerlerin hiyerarşik sıralaması önem düzeyine göre; dini değerler %28,3, ahlaki değerler %21,2, sosyal değerler %13, iktisadi değerler %9,8, teorik ve ilmi değerler %9,7, siyasi değerler %9,5, estetik değerler %9,1 şeklinde olduğu görülmüştür.

Aştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğu (%99,2) tarafından önemli kabul edilen ve toplumsal yapı içerisinde önemli bir yere sahip olan ailenin, esasında değişim süreçlerinin etkisiyle bozulma ve aşınmalarla karşı karşıya bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu süreçte insanların aileye yönelik değerlerinin davranış boyutunda etkisinin azalması, kişilerin değerlerinde bir tutarsızlık ve dengesizliğin oluşmasına sebep olmaktadır. Örneğin araştırma içerisinde mutlu, huzurlu bir aile ortamına ve eşlerin birbirine güvenine önem veren bazı kişilerin, çapkınlığı meşru olarak kabul etmekte oldukları görülmüştür. Nitekim evliler içerisinde mutlu bir aile hayatı ve eşlerin birbirine olan güvenini çok önemli bulanların %10.3'ü çapkınlığı hoş karşılamaktadır. Bekârlar da ise bu oran artmakta ve %25,8 düzeyinde hoş karşılanmaktadır. Bu durum günümüz insanının -oranı çok yüksek olmamakla birlikte- değerler dünyasındaki dengesizliğini, istikrarsızlığını göstermektedir.

İnsanlar her ne kadar aynı kültürel dünyanın değerleri içerisinde yaşamakta olsalar bile, sahip oldukları bazı değişken özellikleri itibariyle değerlerinde de bir farklılaşma gerçekleşir. Esasında aynı kültür dünyasının içinde bulunulmasından ve aynı değerlerin yoğun etkisine maruz kalınmasından dolayı farklılaşmanın boyutu çok yüksek beklenilmemelidir. Ancak insanların sahip olduğu özellikler olarak bazı değişkenler, değerlerin oluşmasında ve yaşanmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu çerçevede çalışmamız içerisinde cinsiyet, yaş, medeni durum, meslek, eğitim, tabakalaşma, şehirleşme ve kitle iletişim vasıtaları gibi bazı değişkenlerin değerler üzerine etkisi tespit edilmiştir.

Değerlerin oluşmasına etki eden faktörlerden biri olan cinsiyetin, değerlerin farklılaşmasındaki etkisi çalışma içerisinde de görülmüştür. Burada erkekler değerlerine daha çok bağlı bir durumda iken, kadınların değer değişmesine taraftar bir yapıda oldukları tespit edilmiştir. Bu konuyla alakalı olarak kadınların %26,5'i, erkeklerin ise %42'si bütün hareketlerini değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Yine değerlerden ziyade "mutluluğum neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum" ifadesine kadınların, erkelere oranla daha çok katıldıkları görülmektedir. Kadınların %45,8'i erkeklerin ise %27,6'sı mutluluğu neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşama tutumu içerisinde bulunmaktadırlar. Diğer taraftan kadınların %27,6'sı, erkeklerin ise %30,4'ü değerlerine göre yaşamak istemekte, ancak toplum içerisinde bu imkânı bulamadıklarını belirtmektedirler.

Kadınlar kendilerini daha çok modern ve değişimci olarak ifade etmektedirler. Kadınların %8'i erkeklerin %3.5'i kendilerini modern olarak kabul ederken, erkeklerin %50.1'i kadınların ise %34.3'ü kendilerini geleneklerine bağlı olarak görmektedirler. Bunların yanında kadınlar daha fazla geleneksellikle modernlik arasında bulunmaktadırlar. Kadınların %52.3'ü erkeklerin %37.2'si kendilerini biraz modern biraz geleneklerine bağlı olarak kabul etmektedirler. Buna karşılık genel olarak dinî, estetik, bilimsel ve sosyallik içerikli değerlere daha çok önem vermektedirler. Erkekler ise zenginlik ve siyasî değerleri, kadınlara göre daha çok önemli bulmaktadırlar. Ahlâkî değerler ise hem erkeklerde hem de kadınlarda, birbirine yakın bir seviyede önemli bulunmaktadır.

Değerlerin oluşmasına etki eden diğer bir değişken de yaştır. İnsanlar her yaş diliminde yaşamış oldukları tecrübelere paralel olarak farklı bir dünya görüşüne ve değerlere sahip olurlar. Çalışmamızda yaşın ilerlemesine paralel olarak, değerlerin davranışlar üzerine etkisinin ve belirleyiciliğinin de arttığı görülmüştür. 29 yaş ve altı gençlerin %26,3'ü, 30–39 yaş arasındakilerin %37,1'i, 50–59 yaş grubu içerisindekilerin %52,9'u, 60 ve daha üstü yaşlı grubun ise %57,5'i bütün davranışlarını değerlerine göre belirledikleri tespit edilmiştir. Yaş ilerledikçe değerlere bağlılık artmakta, değer değişmeleri hoş karşılanmamaktadır. Geçiş dönemini yaşayan gençler, ileri yaş gruplarına göre değer değişmesine daha açıktırlar. Esasında ileriki yaşlarda tecrübelerle birlikte yerleşen değerlerin değişimi güçleşmektedir. Asla değerlerimi değiştirmem diyenler, 29 yaşın altındakilerde %35,8, 30–39 yaş grubunda %37,1, 40–49 yaş arasındakilerde %42,3, 60 yaş ve daha yaşlılar arasında %65 düzeyinde bulunmaktadırlar.

Evlilik insan hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Evlilikle birlikte bireyin toplum içerisinde konumlanışında, rollerinde ve değerlerinde önemli değişmeler yaşanır. Medeni durum böylece çevreye ve hayata karşı sorumluluklar ile birlikte, değerlere de bağlılığı

getirmektedir. Çalışmamızda medeni durumun, değerlere tesir eden bir faktör olduğu görülmüştür. Medeni durum açısından evliler bekârlara oranla, değerlerine daha bağlı ve değer değişmesini daha az hoş karşılamaktadırlar. Bekârların %27,5'i, evlilerin %38,2'si, eşi ölenlerin %50'si, boşanmışların ise %36,4'ü bütün hareketlerini değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Evlilerin (%41,1) bekârlara (%34,7) göre, eşi ölenlerin (%75) ise evlilere göre daha yüksek bir oranda değer değişmelerine karşı bulunmakta ve asla değerlerimi değiştirmem demektedirler. Değerlerimi asla değiştirmem diyenler ise boşananlar arasında (%27,3) en alt seviyede bulunmaktadır. Diğer taraftan değerlerine göre yaşamak isteyip de toplumda bu imkânı bulamayanlar, sırasıyla boşananlar (%54,5), bekârlar (%35,1), dul kalanlar (%33,3) ve evlilerdir (%25,4).

Gelir açısından değerlerin faklılaşmasına dikkate ettiğimizde, alt gelir grubuna dahil olanların, orta ve üst gelir grubuna dahil olanlara göre değerlerine daha fazla bağlı oldukları görülmüştür. Alt gelir grubundaki kişiler değerlerinin değişmesine daha az taraftardırlar. Değerlerimi asla değiştirmem ifadesine alt gelir grubunun %44'ü, orta gelir grubunun %38,1'i ve üst gelir grubunun %34'ü katılmaları, gelirin azaldıkça değerlere bağlılığın arttığını bize göstermektedir. Bu durum faydalı olabilecek değerlerin kabul edilmesi ve değerlerin değişmesi noktasında da kendini göstermektedir. Burada değişime üst (%63,6) ve orta (%57,7) gelir grubuna oranla, en az alt gelir grubuna dahil olanlar (%50,9) taraftar olmaktadırlar.

Değerlerin farklılaşması, insan hayatındaki yeri ve önemi ile alakalı olarak gelirle birlikte değerlendirilmesi gereken diğer bir temel değişken de mesleklerdir. Meslekler bireyin toplum içerisinde maddi ve manevi temel bazı kazanımlara sebep olması itibariyle, değerler açısından önem arz etmektedir. Burada mesleki sahanın içerisinde bulunduğu düşünce dünyasının ve bireyin ihtiyaçlarının, değerlerin oluşmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre mesleklere baktığımızda; çiftçilik gibi geleneksel bir dünyaya ait olan meslek mensupları, diğer meslek mensuplarına göre dinî değerlere daha fazla önem vermektedirler. Çiftçilerin %40'ı, ev kadınlarının %25.5'i, emeklilerin %21.4'ü, serbest meslek mensuplarının %16.7'si, işçilerin %16.5'i, ticaretle uğraşanların %11.3'ü ve işsizlerin %10.3'ü dini değerleri en önemli değer olarak bulmaktadırlar. Sosyallik ve girişkenlik değerlerine ise en fazla serbest meslek mensupları (%33.3) önem vermektedirler. Yine zenginlik değerini daha çok işsizler (%9.5) ve işçiler (%9.4) önemli bulmaktadırlar. Bunları ticaret mensupları (%7) ve ev hanımları (%6.5) izlemektedir. Bütün bunlarla birlikte din ve ahlâkî değerler bütün meslek gruplarında en yüksek değer olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan değerlere bağlılık açsından meslekleri sıralayacak olursak; çiftçilerin %70'i,

emeklilerin %54,6'sı, işçilerin %39,6'sı, memurların %39,4'ü, avukat doktor gibi serbest meslek sahiplerinin %30,4'ü, işsizlerin %28,4'ü ve ev kadınlarının %28,2'si bütün davranışlarını değerlerine göre belirlediklerini ifade etmektedirler. Bu konuyla alakalı olarak aynı doğrultuda değer değişmelerine yönelik tutumlara baktığımızda, çiftçilerin %60'nın asla değerlerini değiştirmeyeceğini ifade ettikleri görülmektedir. Çiftçileri ise işçiler (%51,1), ticaretle uğraşanlar (%47,9), emekliler (%45,2), ev kadınları (%42,6), serbest meslek mensupları (%33,3), işsiz olanlar (%29,3) ve memurlar (%24,1) takip etmektedir. Yine değerlerine göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde imkân bulamayanlar ise en fazla işsizler içerisindedir. İşsizlerin %37,9'u, ticaretle uğraşanların %32,4'ü, memurların %29,6'sı, işçilerin %28,8'i, ev kadınlarının %28,2'si, emeklilerin %23,8'i, serbest meslek sahiplerinin %22,5'i ve çiftçilerin %10'u değerlerine göre yaşamak istemekte, ancak toplum içerisinde imkân bulamamaktadır.

Eğitim, bireyin bilgi ve değer donanımının arttığı önemli bir süreçtir. Eğitim seviyesi yükseldikçe davranışlar üzerinde değerlerin belirleyiciliği de azalmaktadır. Değerlere bağlılık, en fazla eğitim seviyesi düşük olan insanlarda kendini göstermektedir. Zira "Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim" diyenler, en çok eğitim seviyesinin düşük olduğu okuryazar olmayan (%41) veya okuryazar olup da okul bitirmemişler (%60) ve ilkokul mezunları (%40) arasındadır. Diğer taraftan, eğitim seviyesinin giderek arttığı orta ve dengi okul (%27,9), lise ve dengi okul (%30) ile yüksek okul mezunları arasında (%35) değerlerin davranışları belirlemesinin düşük olduğu görülmüştür. Eğitim seviyesi yüksek olan kişiler değer değişmesini daha hoş karşılamaktadırlar. "Asla değerlerimi değiştirmem" diyenler okuryazar olmayanlarda %66,7, okuryazar okul bitirmemişlerde %55, ilkokul mezunlarında %52,5, orta ve dengi okul mezunlarında %43,3, lise mezunlarında %37,7 ve yüksek okul mezunlarında %16,7 düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu durum esasında eğitim seviyesi düştükçe, değerlerin bir inanç hükmü olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte değerlerin inanç boyutuna eşlik eden, duygusal yoğunluk ile birlikte bağlılık düzeyinde artma söz konusudur. Eğitim süreci ile değerlerin bilgi boyutu da değişmekte, bilgi farklılaşmalarına göre değerler daha kolay değişebilmektedir.

Bireylerin mensubu bulundukları sosyal tabaka, onların değerlerinin oluşmasında etkili olduğu gibi, bu değerlerin davranışa dönüşmesinde, hayata geçirilmesinde veya değişmesinde etkili bir faktördür. Burada dahil olunan sınıfa yönelik aidiyet hisleri ve bağlılıklar ne kadar artarsa, aynı sosyal şartların etkisine maruz kalan bireylerin şuurları ne kadar kuvvetli bir hale gelirse, sınıf değerlerinin de birey üzerine olan tesiri o kadar yüksek olur. Araştırmamızda değerleri yaşamak hususunda toplum içerisinde alt tabakalara doğru

gidildikçe, değerlere bağlılığın arttığı, aynı doğrultuda değer değişmesine yönelik alt tabakaya doğru gidildikçe karşı bir tutumun oluştuğu görülmüştür. "Bütün davranışlarımı değerlerime göre belirlerim" diyenler, üst tabakada %34,6, orta tabakada %34,6 iken bu oran alt tabakada %47,1 düzeyinde yer almaktadır. Yine değerlere göre yaşamak isteyip de toplumda uygun ortamı bulamadığını düşünenler, kendini alt tabakada tanımlayanlar arasında daha fazla olarak görülmüştür. Değerlerden ziyade mutluluğun gerektirdiği gibi yaşama düşüncesi ise üst tabaka mensuplarında (%36,5) yüksek iken alt tabaka mensuplarında (%18,4) düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Asla değerlerimi değiştirmem diyenler, alt tabaka içerisinde (%54) yüksek iken, üst tabaka mensuplarında (%44,2) düşmektedir. Orta tabaka mensuplarında ise asla değerlerimi değiştirmem diyenler en düşük bir düzeyde (%37,3) iken, faydalı olabilecek değerleri eskisiyle değiştiririm düşüncesi ve tutumu en yüksek seviyede (%58,9) bulunmaktadır. Bu sonuçlar itibariyle, orta tabaka içerisinde yer alanların değişime daha açık ve yatkın, alt tabakada bulunanların ise değer değişmelerine daha kapalı olduklarını söyleyebiliriz.

Şehir, gerek morfolojik ve demografik ve gerekse kendine has sosyal ilişkiler sistemi ile insan hayatına farklı değerler istikametinde yön vermektedir. Şehire özgü bu değerleri benimseyerek bunun şuurunda olmak, şehirlileşme olarak değerlendirilir. Değerlerin yaşanması ve değişmesi hususunda şehirleşme ve şehirlileşme durumları, önemli bir değişken olarak kendini göstermektedir. Çalışmamızda değerlere bağlılık hususu, kendini tamamen şehirli olarak görenler (%37.8) ve şehirli olarak görmeyenlerde (%35.9) yüksek iken, kendisini kısmen şehirli olarak görenlerde (%30.5) daha düşük olarak görülmüştür. Burada kendisini şehirli olarak görmeyenler, değerlere göre yaşamanın toplum içerisinde güç olduğunu ifade etmektedirler. Değerlere göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde gerekli ortamın bulunmadığı düşüncesi, en fazla kendini şehirli olarak görmeyenler arasında (%35,9) yer almakta, kısmen şehirli (%30,9) ve tamamen şehirlilerde (%25,4) düşmektedir. Bu durum şehirlileşme eğilimi arttıkça, düşmekte ve değerlerin yaşanması hususunda sosyal şartlar sorun olarak kabul edilmektedir. Yine şehirlileşme eğilimi azaldıkça, değerlerin değişmesine yönelik tutumlar da sertleşmekte ve değer değişmesi hoş karşılanmamaktadır. Değer değişmesine kapalı olan ve asla değerlerini değiştirmek istemeyen kişiler daha çok kendisini şehirli olarak görmeyenler arasında (%49,2) bulunmaktadır. Asla değerlerini değiştirmeyeceğini belirtenler kısmen şehirlilerde %39,9'a ve tamamen şehirlilerde ise %35,4 seviyesine düşmektedir.

Şehir içerisinde yaşanılan mekân açısından da değerleri yaşama hususunda önemli farklılaşmalar görülmüştür. Bu durum sosyal çevrenin ve bölgesel farklılıkların birey üzerine

tesirinden kaynaklanmaktadır. Zira birey içerisinden çıktığı ve yetiştiği sosyal çevrenin değerlerinin tesiri altındadır. Şehirleşme açısından sosyo-ekonomik farklılıkları da dikkate alarak gerçekleştirdiğimiz, Merkez, Geçiş ve Çevre bölgeleri değerlerin belirlenmesinde ve yaşanmasında etkisi bulunan faktörlerdendir. Şehirde, merkezden çevreye doğru gidildikçe değerlere bağlılığın da arttığı görülmüştür. Değerlere bağlılık hususunda çevre bölgesindekilerin (%38,6), geçiş (%32,4) ve merkez (%32,6) bölgesindekilere göre daha fazla bir oranda bütün davranışlarını değerlerine göre belirlediğini ifade etmektedirler. Yine aynı şekilde değerlerine göre yaşamak isteyip de toplum içerisinde uygun imkânları bulamayanların merkez (%26,3) ve geçiş bölgesine (%26,5) göre çevre bölgesinde (%33,4) daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu konuyla aynı doğrultuda olarak değer değişmesine karşı olan tutumlar da çevre bölgesine doğru gidildikçe artmaktadır. Merkez bölgesindekilerin %36,6, geçiş bölgesindekilerin %32,4'ü, çevre bölgesindekilerin ise 48,1'i değerlerini asla değiştirmeyeceğini belirtmektedirler.

İnsan hayatının her alanında yer alan kitle iletişim araçları değerlerin oluşmasında önemli bir faktördür. Çalışmamızda insanlar kitle iletişim vasıtalarının çevreleri üzerine önemli tesirler bulunduğunu, ailelerinde, çocuklarında ve komşularında önemli değer değişmelerinin olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcıların %84.3 oranındaki önemli bir bölümü kitle iletişim vasıtalarının yayınlarının etkisiyle, çevrede ve ailede davranış değişikliği olduğunu öne sürerken, %15.7 oranındaki bir kesim bu etkiyi gözlemlemediğini öne sürmektedirler. Ancak yine %79.9 oranındaki çoğu katılımcı kitle iletişim vasıtalarının kendi değerleri üzerine etkili olmadığını söylemektedirler. Bu durum esasında kişinin benlik savunması ile alakalıdır. Çoğu insan, değer değişmesi sürecinin bazen farkında olmadığı gibi, bazen de bu değişmeyi kabul etme korkusunu taşır. Bu esasından bütün değerlerin değişmeye karşı dirençli oluşu ve değerlerin insanın kimlik örgüsünün önemli yapı taşları olmasından kaynaklanmaktadır. Yani değer değişmesi aynı zamanda bireyler açısından bir kimlik değişimini de içermektedir. Çalışmamızda kitle iletişim araçlarının aile ve çevre üzerine tesirinin çok yüksek olduğu düşüncesi, onların örneklem içerisinde değerler üzerine etkisini de göstermektedir.

Özellikle modernleşme sürecinde, gelişen teknoloji ile birlikte kendi içerisinde kültür endüstrisini doğuran kitle iletişim araçları, toplumun değerlerinin oluşmasına ve yönlendirilmesine de önemli bir etkide bulunmaktadır. Kültürel değerlerin endüstriye konu edildiği bu sektörde, her şeyden önce kitle iletişim araçları, insanlara bir model çizmekte ve o model çerçevesinde istediği değerleri aktarma yoluna gitmektedir. Bu çerçevede değerler, hazır paketlenmiş obje, konu veya davranış tarzı olarak bireye sunulmakta ya da empoze

edilmektedir. Kültür endüstrisinin ortaya koyduğu popüler kültür, belirlenmiş olan standart kalıpları ve değerleri öne çıkarıp popülerleştirerek, halkın adeta sürüler halinde kumanda edilmesini ve yönlendirilmesini amaç edinmektedir.

İçinde bulunulan "anı yaşamak" sloganıyla popüler kültür, insanları bütün sorumluluklarından, değerlerinden ve bağlarından sıyırarak, sadece mutluluğun ve hazzın peşinde koşan köleler ordusu yaratma gayretindedir. İhtiyacı karşılama vasıtalarının sınırlı, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğu göz önüne alındığı zaman, bireylerin psikolojisinde bu durumun ne kadar büyük bir tatminsizlik doğuracağı aşikârdır. Yine popüler kültürün pırıltılı ve şaşalı yaşantısı, insanlarda bir mahrumiyet ve yoksunluk duygusunun oluşmasına yol açmaktadır. Aslında insanlar, hali hazırdaki mevcut ihtiyaçları ve bunları karşılayacak mevcut kaynakları itibariyle mutlu olabilecekken; popüler kültürün hedef gösterdiği değerler ve çizdiği bu yaşantı düzeyi, insanlarda beklenen ihtiyaç tatmin seviyesini yükselmekte ve görece mahrumiyet duysunun oluşmasına yol açmaktadır. Nihayetinde değer atfedilen yaşantı veya unsur, psikolojik bir ihtiyacın tatmin edilme isteğini de beraberinde getirmektedir.

Yaşanılan toplumsal bunalımın en köklü sebebi toplumdaki araç değerlerin, amaç değerler haline getirilmesidir. Toplum içerisinde meydana gelen bu yer değiştirme, araç değerleri, değerler hiyerarşisinde öne çıkarmakta ve kutsallaştırmaktadır. Böyle bir durumu yaşayan toplumun ruhuna, Machıavelist zihniyetin tahakküm kurması içten bile değildir. Bugüne kadar insanların yaşadığı sosyal sistemler içerisinde, araç değerlerin amaç haline getirilmesi en çok kapitalist toplum içerisinde meydana gelmiştir. Hatta bugünün küresel dünyasında değerler, aynı zamanda toplumsal çıkarları sağlamak amacıyla bir araç olarak kullanılmaktadır. Günümüzde Amerika gibi dünyaya insani değerleri götüreceğini iddia eden bazı gelişmiş Batılı ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürmek maksadıyla, insan hakları, demokrasi, eşitlik ve özgürlük gibi temel değerleri kullandıkları görülmektedir. Bu amaçla sürekli propagandası yapılan değerler, yerel kültürler ve değerler üzerine bir tahakküm kurmaya çalışmaktadır. Bu süreçte değer fanatizmine boğulmuş tepkici yerli hareketler ortaya çıkmaktadır.

Değerlerin zamanın şartlarına göre, yeniden tanımlanması, belirlenmesi, güncelleştirilmesi ve yeniden üretiminde, bazı kurumlar ve ilişkiler ağı sorumludur. Bunlar okullar, üniversiteler, kitle iletişim araçları, yerel ve milli hükümetler, siyasî ve sivil pek çok organizasyonlardır. Bu kurumların etkisi ve desteği ile sosyal yapı kendini yeni şartlara uydurur ve bireyin ihtiyaçları karşılanarak, ortak değerler ve hedefler doğrultusunda birey-toplum bütünleşmesi gerçekleşir. Bunu gerçekleştirirken milli kültür odaklı üretimlerin olması, hem sosyal bünyenin korunmasına, hem de gelişmesine hizmet edecektir. Bu

çerçevede bir toplumun değerler sistemi, o toplumun idealleri, tarihi, destanları, gelenekleriyle uyum içerisinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adjukiewicz, Kazimierz: **Felsefeye Giriş Temel kavramlar ve Kuramlar,** (Çev.; Ahmet Cevizci),Gündoğan Yay.,Ankara-1994

Akarsu, Bedia; **Kişi Kavramı ve İnsan Olma Sorunu**, İnkılap Yayınları, İstanbul-1998

Alfred, Weber; **Felsefe Tarihi**, (Çev.:Vehbi Eralp), Sosyal Yayınları, İstanbul-1991

Allport, Floyd Henri; **Social Psychology,** The Riverside Press, Cambridge-1924

Arat, Necla; **Etik ve Estetik Değerler,** Telos Yayınları, İstanbul-1996

Arıkan, Çiğdem; **Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması,** Baş bakanlık Aile Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara-1996

Arıkan, Çiğdem; **Yoksulluk Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma,** Şafak Matbaası, Ankara-1992

Aristotales; **Politika,** (Çev.:Mete Tunçay),Remzi Kitabevi, İstanbul-1983

Arkanoç, Sibel; **Grup İlişkileri,** Alfa Yayınları, İstanbul-1993

Arkanoç, Sibel; **Sosyal Psikoloji,** Alfa Yayınları, İstanbul-1998

Armağan, Mustafa; **Gelenek**, Ağaç Yayınları, İstanbul-1992

Aron, Raymond; **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**,(Çev. K.Alemdar),Bilgi Yayınevi, Ankara-1989

Aron, Raymond; **Toplum Bilim Düşüncesinde Ana Akımlar, Pareto, Weber, Durkheim,** (Çev.: Fevzi Yalım), Ağaç Matbaası, Ankara-1973

Asch.E. Solomon; **Social Psychology**, Pretice Hall, USA-1952

Atabek, Erdal; **Modern Dünyada Değer Kayması,** Alkım Yayınları, İstanbul-2003

Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş I**, Sosyal Yayınlar, İstanbul-1995

Atkinson, Rita-Richard, Hilgard Ernest; **Psikolojiye Giriş II**, Sosyal Yayınlar, İstanbul-1995

Ayvazoğlu, Beşir; **Aşk Estetiği,** Ötüken Yay, İstanbul-1996

Ayvazoğlu, Beşir; **Güller Kitabı**, Ötüken Yayınları, İstanbul-1996

Aziz, Aysel; **Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara-1994

Bal, Hüseyin; **Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri,** Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., No;20, Isparta-2001

Barak, Ali; Gençlik; **Gençliğin Sosyal ve Psikolojik Özellikleri**, Deniz Yayınları, İstanbul-1989

Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** Adım Yayıncılık, Ankara-1996

Başaran, İbrahim E.; **Eğitim Psikolojisi**, Bilim Matbaası, Ankara-1978

Bayhan, Vehbi; **Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1997

Baymur, Feriha; **Genel Psikoloji**, İnkılap Yayınları, İstanbul-1994

Beck, Ulrich; **World Risk Society,** Polity&Blackwell Published, London-1999

Beneton, Philippe; **Toplumsal Sınıflar**, (Çev.:Hüsnü Dilli) İletişim Yayınları, İstanbul-1991

Berger, Peter- Berger, Brigitte: **Socıology,** Basic Bpoks Publishers, New York-1972

Berkowitz, Leonard; **Survey of Social Psychology**, Holt, Kinehart and Winston, USA-1980

Best, Steven- Kellner, Douglas; **Postmodern Teori,** (Çev.; Mehmet Küçük), Ayrıntı Yay., İstanbul-1998

Bilgin, Nuri; **Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar,** Sistem Yayıncılık, İstanbul-1995

Bilgin, Nuri; **Sosyal Psikolojiye Giriş,** Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,İzmir-1988

Bilgiseven A. Kurktan; **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul-1986

Bilgiseven Amiran K.; **Sosyal İlimler Metodolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul-1989

Bilgiseven, Amiran K.; **Genel Sosyoloji,** Filiz Kitabevi, İstanbul-1986

Bilgiseven, Amiran K.; **Türk İslam Kültüründe Fert ve Cemiyet İlişkisi,** Filiz Kitabevi, İstanbul-1995

Bobaroğlu, Metin; **Aydınlanma Sorunu ve Değerler**, Ayna Yayınevi, İstanbul-2002

Bozkurt, Nejat: **20. Yüzyıl Düşünce Akımları**, Sarmal Yayınları, İstanbul-1995

Bruno, Frank J.; **Psikoloji Tarihine Giriş,** (Çev.:Gül Sevdiren), Kıbele Yayınevi, İstanbul-1996

Budak, Selçuk; **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-2003

Cohen, Percy; **Modern Social Theory,** Heinemann, London-1978

Cole, Stephen; **The Sociological Orientation, An Introduction to Sociology,** State Universty, New york-1979

Connor, Steven: **Theory and Cultural Value**, Oxford-1992

Cuber, Jhon F.; **Socıology**, Appleton Centur Crofts, New York, 1963

Çakır, Hüseyin**; Gençlik Üzerine Düşünceler**, Deniz Yay., İstanbul-1989

Çalışlar Aziz: **Çağdaş Felsefe**, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul-1995

Çarkoğlu, Ali- Toprak, Binnaz; **Türkiyede Din Toplum ve Siyaset,** TESEV Yayınları, İstanbul-2000

Çileli, Meral; **Ahlâk Psikolojisi ve Eğitim,** V Yayınları, Ankara-1986

Demir, Ömer-Acar, Mustafa; **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayınları, İstanbul-1993

Demirhan, Ahmet; **Modernlik,** Ağaç Yay., İstanbul-1992

Der Leo H.V.-Reijen, W.V.; **Modernleşmenin Paradoksları**, (Çev. K. Canatan), İnsan Yayınları, İstanbul-2003

Descamps, Paul; **Deneysel Sosyoloji**, (Çev. N.Ş. Kösemihal), Remzi Kitabevi, İstanbul-1965

Descartes; **Ahlâk Üzerine Mektuplar,** M.E.B. Yayınları, İstanbul-1989

Dilaçar, A.; **Kutadgu Bilig İncelemesi,** 2.B., Türk Dil Kurumu Yay., Ankara-1988

Dilik, Sait; **Sosyal Güvenlik,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991

Doğramacı, Emel; **Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü,** Türkiye İŞ Bankası Yayınları, Ankara-1992

Dönmezer, Sulhi; **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara-1988

Durkheim, Emile, **İntihar, Toplum Bilimsel İnceleme**, (Çev.: Özer Ozankaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1986

Durkheim, Emile; **Sosyolojik Metodun Kuralları,** (Çev. E. Aytekin) , Sosyal Yayınlar, İstanbul-1986

Duverger, Maurice, **Sosyal Bilimlere Giriş**, (Çev. Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara-1990

Eraydın, Selçuk; **Tasavvuf ve Tarikatlar,** M.Ü.İ.F.Yay., İstanbul-1994

Erdem, Selman, **Felsefe**, Fil Yayınları, İstanbul-1993

Erdoğmuş, Zeki; **Sosyal İlişkilere Analitik Bir Bakış**, Elazığ-1989

Ergüder, Ü., Esmer Y., Kalyacıoğlu E.; **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul-1991

Erkal, Mustafa E.: **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul-1996

Eröz, Mehmet; **İktisat Sosyolojisine Başlangıç,** Filiz Kitabevi,İstanbul-1982

Eröz, Mehmet-Güler, Ali; **Türk Ailesi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara-1999

Esmer, Yılmaz: **Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler,** TESEV Yayınları, İstanbul-1999

Ester, P.-Halman L.-Moor, R.; **The Individualizing Society,** Tilburg Universty Press, Netherland-1993

Featherstone, Mike; **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü,** Ayrıntı Yayınları,İstanbul-1996

Fichter, Joseph: **Sosyoloji Nedir?,** (Çev.:Nilgün Çelebi), Toplum Yay., Konya-1991

Filiz, Şahin; **Ahlâkın Akli ve İnsani Temeli,** Çizgi Kitabevi, Konya-1998

Freedman, Jonathan L.-Sears David-Carlsmith, Merrill; **Sosyal Psikoloji**, (Çev.: Ali Dönmez), Ara Yayıncılık, İstanbul-1989

Freyer, Hans; **Din Sosyolojisi,** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak.Yay., Ankara-1964, s.,19

Freyer, Hans; **Sosyolojiye Giriş,** (Çev. Nermin Abadan), Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No71-53, Ankara-1957

Fromm, Erich: **Kendini Savunan İnsan,** (Çev.: Necla Arat), Say yayınları, İstanbul-1994

Fromm, Erich; **Erdem ve Mutluluk**, (Çev. A. Yörükhan), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara-1993

Fromm, Erich; **Özgürükten Kaçış,** (Çev. Şemsa Yegin), Payel Yayınları, İstanbul-1996

Fromm, Erich; **Sahip Olmak Yada Olmak,** (Çev.Aydın Arıtan), Arıtan Yayınları, İstanbul-1997

Fukuyama, Francis: **Tarihin Sonu ve Son İnsan,** (Çev. Zülfü Dicleli), Gün Yayınları, İstanbul-1999

Fukuyama, Francis; **Güven,** Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul-2000

Giddens, Anthony; **Modernliğin Sonuçları,** (Çev. E. Kuşdil), Ayrıntı Yayınları,İstanbul-1994

Goldstein, Jeffrey H.; **Social Psychology**, Academic Press, New York-1980

Gökçe, Birsen; **Toplumsal Bilimlerde Araştırma,** Savaş Yayınları, Ankara-1992

Görmez, Kemal; **Şehir ve İnsan**, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1991

Gray, Jhon; **Liberalizmin İki Yüzü,** Dost Kitabevi, Ankara-2003

Gruen, Arno; **Normalliğin Deliliği**, (İ. İgan), Çitlembik Yayınları, İstanbul-2003

Günay, Ünver; **Din Sosyolojisi,** İnsan Yayınları, İstanbul-1998

Gündüz, Mustafa ve diğerleri.; **Nüfus Sorunu,** Anı Yayıncılık, Ankara-2005

Gündüz, Mustafa; **Ahlâk Sosyolojisi**, Anı Yayıncılı, Ankara-2005

Gündüz, Mustafa; **Türkiye'nin Toplumsal Sorunları,** Anı Yayıncılık, Ankara-2004

Gündüz, Mustafa-Ferhan; **Yurttaşlık Bilinci**, Anı Yayıncılık, Ankara-2002

Güngör, Erol,; **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul-1989

Güngör, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötüken Yayınları, İstanbul-1995

Güngör, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, Ötüken Yay., İstanbul-1998

Güngör, Erol; **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul-1989

Hartmann, Heinz; **Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu**, Metis Yayınları, (Çev.:B. Büyükkal), İst.-2004

Hillard,A.;**The Forms Of Value**,, Colombia Universty Press, New York-1950

Hoffer, Eric; **Değişim Sancısı**, (Çev. İ.Duru), Ayışığı Kitabevi, İstanbul-2000

Ingle hart, Ronald- Basanes, Mıguel- Moreno, Alejandro; **Human Values and Beliefs; A Cross-Cultural Source Book,** Üniversity of Michıgan Press,1998

John, Stuart Mill; **Faydacılık**, (Çev. Ş.N. Coşkunlar), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1965

Kabaklı, Ahmet; **Türk Edebiyatı,** C.II, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul-1997

Kaçmazoğlu, H. Bayram; **Türk Sosyoloji Tarihine Giriş**, Birey Yayıncılık, İstanbul-2001

Kafesoğlu, İbrahim; **Türk Milli Kültürü,** İstanbu-1991

Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **Gençlerin Tutumları Kültürler Arası Bir Karşılaştırma**, Sevinç Matbaası, Ankara-1973

Kağıtçıbaşı, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Yayınları, ;İstanbul -1988

Kalaycıoğlu E. vd.; **Türk Toplumunun Değerleri**, Tüsiad Yayınları, İstanbul-1991

Kane, Robert.; **Free Will and Values,** State University of New York, New York-1985

Karasar, Niyazi; **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Sanem Yayınları, Ankara-1991

Kaya, Yalçın; **Antikçağ Felsefesine Genel Bakış**, Tiglat Matbaacılık, İstanbul-1999

Kaya, Yaşar; **Sosyal ve Kültürel Değişme,** Turan Yayıncılık, İstanbul-2006

Keeney, Ralph L.; **Value- Focused Thinkig**, Harward-1966

Keklik, Nihat; **Bilgi, Ahlâk, Mantık ve İnanç Bakımlarından, Filozofların Özellikleri**, Köprü Yayıncılık, İstanbul-2001

Keleş Ruşen; **Sosyal Bilimlerde Araştırma Metodları,** Sevinç Matbaası, Ankara-1973

Keleş, R.- Artun, Ü.; **Kent ve Siyasal Şiddet**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara-1982

Kessler, Gerhard; **Sosyolojiye Başlangıç**, (Çev.: Z. Fahri Fındıkoğlu), İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:3260, İstanbul-1985

Kezer, Aydın; **Türk ve Batı Kültüründe Siyaset Kavramı,** Kültür ve Turizm Bak., Yay., Ankara-1987

Kılıç, Recep; **Ahlâkın Dinî Temeli,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara-1992

Kışlalı, Taner; **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara-1996

Kızılçelik, Sezgin- Erjem, Yaşar; **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü,**Emre Kit., Konya-1992

Kızılçelik, Sezgin; **Batı Barbarlığı I,** Anı Yayıncılık, Ankara-2005

Kızılçelik, Sezgin; **Batı Bataklığı,** Anı Yayıncılık, Ankara-2005

Kızılçelik, Sezgin; **Farnkfurt Okulu,** Anı Yayıncılık, Ankara-2000

Kızılçelik, Sezgin; **Özgünlüğün Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara-2004

Kızılçelik, Sezgin; **Sefaletin Sosyolojisi,** Anı Yayıncılık, Ankara-2002

Kızılçelik, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri I**, , Konya-1994

Kızılçelik, Sezgin; **Sosyoloji Teorileri II**, Yunus Emre Yayıncılık, Konya-1994

Kızılçelik, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar**, Anı Yayıncılık, Ankara-2004

Şaban, Kızıldağ; **Medya Çocukları, Şehir Yayınları,** İstanbul-2001,

Kongar, Emre; **Türk Toplum Bilimcileri I**, Remzi Kitabevi, İstanbul-1993

Korkmaz, Abdullah, **Değişme ve Farklılaşma**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul-2006

Korkmaz, Abdullah: **Kent Sosyolojisi** Notları, Malatya-1988

Korkmaz, Abdullah; **Sosyal Sapma,** Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul-2006

Kozacıoğlu, G.-Gördürür H.E.; **Bireyden Topluma Ruh Sağlığı**, (Edtr. G. Çörüş), Alfa Yayınları, İstanbul-1995

Köker, Levent; **Demokrasi Üzerine Yazılar,** İletişim Y., İst-1990

Köknel, Özcan; **Kişilik,** Altın Kitaplar Serisi Yayınları, İstanbul-1985

Kösemihal, N. Şazi; **Sosyoloji Tarihi,** Remzi Kitabevi, İstanbul-1982

Köseoğlu, Nevzat, ve diğerleri; **Türkiye Türk Edebiyatı,** Türk Ocağı Eğt. Ve Kült. Vakfı Yay., Ankara-1999

Köseoğlu, Nevzat; **Küreselleşme ve Milli Hayat,** Ötüken Yayınları, İstanbul-2002

Krech, D.- Crutchfield R.; **Sosyal Psikoloji**, (Çev. Erol Güngör), İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul-1970

Krech,D.- Crutchfield, R.S.- Ballachey, E.L.; **Cemiyet İçinde Fert**, (Çev. Mümtaz Turhan), M.E.B. Yayınları, İstanbul-1983

Kropotkine, **Anarşist Etik,** (Çev. Işık Ergüden), Doruk Yayınları, Ankara-1999

Kuçuradi, İoanna; **Etik**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara-1999

Kuçuradi, İoanna; **İnsan ve Değerleri**, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara-1988

Küçük, Hasan; **Türk İslam Sosyal Düşünce Yapısı,** Fatih Yayınları, İstanbul-1980

Lafollete, Hugh; **Kişisel İlişkiler**, (Çev. F. Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1999

Lipson, Leslie; **Uygarlığın Ahlâkî Bunalımları,** (Çev. J.Ç. Yeşiltaş), Kültür Yayınları, İstanbul-2003

Lukes, Steven; **İndivudualism**, Blackwell, London-1979

Lundberg, George A., Schrag, Clarence C., Larsen Otto N.; **Sociology,** Harper-Brothers Pub., New York, 1958

Lupton, Deborah; **Duygusal Yaşantı,** (Çev. M.Cemal), Ayrıntı Yayınları, İstanbul-2002

Machıavelli; **Hükümdar**, (çev. Y. Türk), Düşünen Adam Yayınları,İstanbul-1996

Maclver, R.M.- Page C.H.; **Cemiyet I**,(Çev. A. Kurtkan), M.E.B. Yayınları, İstanbul-1994

Malinowski, Bronislaw; **Büyü, Bilim ve Din,** Kabalcı Yayınları, (Çev. Saadet Özkal)) İstanbul-1990

Mayer, Frederick: **Yirminci Asırda Felsefe, Hareket Yayınları**, (Çev.:Vahap Mutal), İstanbul-1974

Mengüşoğlu, Takiyettin, **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitabevi, İstanbul-1983

Meriç, Cemil, **Mağaradakiler,** İletişim Yayınları, İstanbul-1997

Meriç, Cemil; **Sosyoloji Notları,** İletişim Yayınları, İstanbul-1993

Merton, Robert K.; **Social Theory And Social Structure**, Free Press, New York, 1968

Morin, Edgar, Kern, Brigitte; **Dünya Vatan**, (Cev.MH.Kıraç)İletişim Yayınları, İstanbul-2001

Morley ve Kevin Robins; **Kimlik Mekanları,** (Çev.: E. Zeybekoğlu), Ayrıntı Yay., İst.-1997

Muchıelli, A.; **Zihniyetler,** (Çev. A. Kotil) İstanbul-1991

Naomi, Clein; **No Logo,** (Çev.:Nalan Uysal) Bilgi Yayınevi, İstanbul-2000

Nelson, Jack C.; **Values and Society,** Haydan Book Company, New Jersey-1975

Nirun, Nihat; **Aile ve Kültür**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara-1994

Nirun, Nihat; **Soyoloji**, Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara-1977

Nortbourne, Lord; **Modern Dünyada Din,** İnsan Yayınları,İstanbul-1995

Ögel, Bahaeddin; **Türk Kültürün Gelişme Çağları,** İstanbul-1988

Özdemir, Sadi;**Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme,** Timaş Yayınları, İstanbul-1998

Özgüven, İ.Etham; **Psikolojik Testler**, Yeni Doğuş Matbaası, Ankara-1994

Özlem, Doğan; **Kavramlar ve Tarihleri I,** İnkilap Yayınları, İstanbul-2002

Öztekin Ali; **Siyaset Bilimine Giriş,** Malatya-1993

Pala, İskender; **Ah Mine'el Aşk**, L&M Yayınları, İstanbul-2002

Pappenheim, Fritz; **Modern İnsanın Yabancılaşması,** (Çev.S.Ak), Phoniks Yayınevi, Ankara-2002

Penner, Louıs, **Social Psychology**, Oxford-1978

Pitirim, A. Sorokin, **Social and Cultural Mobility**, The Free Pres of Glencoe, New York-1959

Platon; **Diyaloglar**, Remzi Kitabevi, İstanbul-1989

Poloma, Margaret;**Çağdaş Sosyoloji Kuramları,** (Çev. H. Erbaş), Gündoğan Yayınları, Ankara-1993

Poole, Ross; **Ahlâk ve Modernlik,** (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1993

Poyraz, Hakan; **Dil ve Ahlâk,** Vadi Yayınları, Konya-1995

Robbins, Stephen P.; **Örgütsel Davranışın Temelleri**, (Çev.: Ayşe Öztürk), Anadolu Üniversitesi,1994

Rokeach, Rokeach, Milton;**The Nature of Human Values**, The Free Press, New York-1973

Russel, Bertnard; **İlkçağ Batı Felsefe Tarihi**, Çev Muammer Sencer, Say ,Yay, İstanbul-2000

Saran, Nephan; **Üniversite Gençliği,** İstanbul Üniversitesi Ed. Fak. Yay., İstanbul-1975

Schmıtt, Carl; **The Tyranny of Values**, Plutarch Press, Washington-1996

Sencer, Muzaffer; **Toplum Bilimlerinde Yöntem,** Beta Yayınları, İstanbul-1989

Seyidoğlu, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma**, Güzem Yayınları, İst-1995

Sezal, İhsan; **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar,** Birlik Yayınları, Ankara-1981

Sezen, Yumni; **Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar,** Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, No. 39, İstanbul-1990

Silah, Mehmet; **Sosyal Psikoloji**, Gazi Kitabevi, Ankara-2000

Simmel, George; **Modern Kültürde Çatışma,** (Çev.: Tanıl Bora vd.) İletişim Yayınları, İstanbul-2003

Simpson, Bert K.; **Becoming Aware of Values**, California, 1973

Suher, Hande; **Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları, Kent**, Yeni Yüzyıl Yyaınları, İstanbul-1996

Swingewood, Alan; **Kitle Kültürü Efsanesi,** (Çev.;A.Kansu),Bilim ve Sanat Yay., Ank-1996

Şaban, Kızıldağ; **Medya Çocukları**, Şehir Yayınları, İstanbul-2001

Şemin, Refia U.; **Gençlik Psikolojisi,** Remzi Kitabevi, İstanbul-1992

Şenel, Alaaddin; **Siyasal Düşünceler Tarihi,** V Yayınları, Ankara-1991

Şerif, Muzaffer ve Carolyn W.; **Sosyal Psikolojiye Giriş –I**, (Çev.: M. Atakay, A. Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul-1996

Şerif, Muzaffer ve Carolyn W.; **Sosyal Psikolojiye Giriş –II**, (Çev.: M. Atakay, A. Yavuz), Sosyal Yayınları, İstanbul-1996

Şerif, Muzaffer; **Toplumsal Kuralların Psikolojisi,** (Çev.:İsmail Sandıkçıoğlu), Alan Yyaıncıllık, İstanbul-1985

Tatar, Hüsniye C.; **Nuh'un Gemisindekiler,** Turan Vakfı, İstanbul-1999

Tatar, Taner; **Siyaset Sosyolojisi**, Turan Yayınları, İstanbul-1997

Tatar, Taner; **Türk Yönetim Sistemi,** Turan Yayınları,İstanbul-1997

Tatçı, Mustafa; Tatçı, Mustafa; **Yunus Emre Divanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-1990

Tavşancıl, Ezel; **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi,** Nobel Yayınları, Ankara-2002

Tezcan, Mahmut, **Sosyal ve Kültürel Değişme**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 1984.

Tezcan, Mehmet; **Gençlik Sosyolojisi Yazıları**, Gündoğan Yay., Ankara-1991

Toffler, Alvin; **Gelecek Korkusu, Şok,** (Çev. S.Turgut), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul-1981

Toffler, Alvin; **Üçüncü Dalga**, (Çev. A. Seden), Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul-1981

Tolan, Barlas;**Toplum Bilimlerine Giriş,** Adım Yayıncılık, Ankara-1996

Tolan, Barlas-İsen, Galip- Batmaz, Veysel; **Sosyal Psikoloji**, Adım yayıncılık, Ankara-1991

Topçu, Nurettin; **Ahlâk Nizamı**, Dergah Yayınları, İstanbul-1997

Touraine, Alain; **Modernliğin Eleştirisi**, (Çev.: H. Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-2000

Turan, İlter; **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Der Yayınları, İstanbul-1986

Türkdoğan, Orhan; **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi**, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1988

Türkdoğan, Orhan; **Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme**; İstanbul-1988

Türkdoğan, Orhan; **Sosyal Hareketler Sosyolojisi,** Birleşik Yayınları, İstanbul-1997

Türkdoğan, Orhan; **Sosyal Şiddet ve Türkiye Gerçeği**, Mayaş Yayınları, Ankara-1985

Ulusoy, Ayten Vd.; **Gelişim ve Öğrenme**, Anı Yayıncılık, Ankara-2002

Usluata, Ayseli; **İletişim,** İletişim Yayınları, İstanbul-1995

Uygur, Nermi; **Kuram-Eylem Bağlamı, Çözümleyici Bir Felsefe Denemesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1996

Ülken H. Ziya; **Değerler, Kültür ve Sanat,** İstanbul-1965

Ülken, Hilmi Ziya; **Aşk Ahlâkı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul-1999

Ülken, Hilmi Ziya; **Bilgi ve Değer**, Kürsü Yayınları, No.8, Ankara-1966

Ülken, Hilmi Ziya; **Değerler Kültür ve Sanat,** İstanbul Üniversitesi Rektörlük Konferansları Serisi, İstanbul-1965

Ünal, Cavit; **Genel Tutumların veya Değerlerin Psikolojisi Üzerine Bir Araştırma**, A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, No.301, Ankara-1981

Weber, Max; **Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu,** (Çev.: Z. Avroba), Hil Yayınları, İstanbul-1985 Braudel,Fernard; **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm,** (Çev. M: Özel), Ağaç Yayıncılık, İstanbul-1991

Wuthnow, Robert J.-Berger, P.L.:**Din ve Modernlik**, (Çev.:Adil Çiftçi), Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2002

Yakupoğlu, Mehmet M.; **Ahlâk ve Şiddet,** Göçebe Yayınları, İstanbul-1997

Yıldırım, Cemal; **Eğitim Felsefesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1987

Yılmaz, Ali; **Psikolojik Değerlendirmenin Temelleri, Psikolojik Testler,** Etüt Yayınları, Samsun-1999

Zıjderveld, Anton C.; **Soyut Toplum,** Pınar Yayınları, Ankara-1989

Ziyalar, Adnan: **Sosyal Psikiyatri,** Yüce Yay., İstanbul-1999

MAKALELER:

Akay, Zeynep Direk; ***"Değerlere Karşı Düşünce ve İlgi Etiği",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Akbaba, Sadegül: ***"Eğitim Yönetimi ve Değerler",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1,S.1, İst-2003

Aktay, Yasin; ***"Amerika'da Kudüs'ü Kurmak İçin: Mormonlarda Din ve Değerler Eğitimi",*** Değerler Eğitimi Dergisi,C.I, Sayı 3, ,İstanbul-2003

Aktuna, Yıldırım***; "Gençlik Döneminde Toplumsallaşma Ve Kuşak Çatışması"***, II. Milli Gençlik Kongresi, 6-8 Kasım 1986, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya-1988

Akyürek, Süleyman; ***"Ahlâkî Konuların Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi",*** **Tabula Rasa**, S.9, Isparta-2003

Akyüz, Hüseyin; ***"Ailenin yapısı ve Fonksiyonları",*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990

Alankuş- Kural, Sevda; ***"Kitle İletişim Teknolojilerindeki Gelişmelerin Demokratik Katılımcılığa Etkileri",*** **Demokrasi Gündemi**, S.19, Ankara-1994

Altun-Akbaba, Sadegül: ***"Eğitim Yönetimi ve Değerler",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, S.1, İst-2003,

Armaner, Neda; ***"Şahsiyet Terbiyesinde Dinî Kültürün Rolü",*** Ankara Üniversitesi, İ.F. Dergisi, Ankara-1976

Arslan, Hüsamettin; ***"Bilgi, Natüralizm ve Değerler***", **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Aslantürk, Zeki; "***Türk Sosyolojisinde Yöntem Arayışları",*** **Türk Sosyolojisi Dergisi**, Sayı.2, İstanbul-1996

Atay, Salim; ***"Türk Yönetici Adaylarının, Siyasal ve Dinî Tercihleri İle Yaşam Değerleri Arasındaki İlişki",*** Değerler Eğitimi Deriçinde gisi,C.I, Sayı 3, ,İst.-2003

Ateşoğlu, Güçlü; ***"İdealizm ve Özgürlük Sorunu***", **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Atiker, Erhan; ***"Bilimsel Yöntem Üzerine",*** **Türk Sosyolojisi Dergisi**, Sayı.2, İstanbul-1996

Aydın, Mustafa; ***"Gençliğin Değer Algısı; Konya Örneği",*** **Değerler Eğitimi Dergisi**, Cilt.I, S.3, İstanbul-2003

Aygün Z.K- İmamoğlu E.O: ***"Value Domains Of Turkhish Adults And University Students",*** The Journal Of Social Psychology, 2002

Ayral, Türkan; ***"Gençliğin Yaşamını Etkileyen Toplumsal Değişmeler",*** II. Milli Gençlik Kongresi 6-8 Kasım 1986, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya-1988

Bacanlı, H.; ***"Değer Tercihleri",*** V.Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, Ankara-1999

Başaran, Fatma; ***"Üniversite Eğitim Süresi İçinde Öğrencilerin Değer Tercih Sıralamalarında Değişme",*** VII Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Ankara-1992

Bates, Cathy-Heaven, Patrick C.L: ***"Attitudes to Women in Society: The Role of Social Dominance Orientation and Social Values",*** **Journal of Community&Applied Social Psychology,** V.11, 2001

Bilgin, Mehmet; ***"Üniversite Öğrencilerinin Değerlerinin ve Fonksiyonel Olmayan Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İrdelenmesi"***, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt-8, Sayı-8 Adana-2001

Bilgiseven, Amiran K.; ***"Sosyolojik Alan Araştırmalarında Anlamlılık",*** **Türk Sosyolojisi Dergisi,** Sayı.2, İstanbul-1996

Büyükdüvenci, Sabri: ***"Değerin Değeri Üzerine"***, **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Çiftçi, Nermin; "***Kohlberg'in Bilişsel Ahlâk Gelişimi Teorisi: Ahlâk ve Demokrasi Eğitimi"***, **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1, S., 1, İstanbul-2003

Çileli, Meral; ***"Cahnge İn Value Orientations Of Turkish Youth From 1989 to 1995",*** **The Journal Of Psychology** ,2000, 134(3)

Death, Jan W.V.-Scarbrough E.: ***"Perspectives on Values Change",*** **The İmpact of Values**, Oxford-1995

Deth W- Scarbrough E.: ***"The Concept of Values",*** **The İmapact of Values**, Oxford-1997

Dikici, Abdullah; ***"Gelenklerin Toplumdaki Yeri ve Önemi",*** Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.11, S.2, Elazığ-2001

Donuk, Abdulkadir; ***"Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile",*** **Aile Yazıları Temel Kavramlar Yapı ve Tarihi Süreç I**, Ankara-1991

Edgerton, Robert B.; ***"Traditional Beliefs and Practices- Are Some Better Than Others?",*** **Culture Matters How Values Shape Human Progress**,(Edtr.L.E.Harrison-S.P. Huntington), Basic Books, New York-2000

Epstein, Seymour: ***"Values From The Perspective of Cognitive Experiental Self Theory",*** **Social and Moral Values,** , Hillsdale, New Jersey-1989

Erdemli, Attilla; ***"Yaşama Sorunu Bakımından Bilgi-Değer Bağlamı",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yay., Ankara-2002

Erdoğan, İrfan; "***Popüler Kültürde Gasp ve Popülerin Gayrı Meşruluğu",*** **Doğu Batı,** S.15, Ank-2001

Erkal, Mustafa E.: ***"Türkiye'de Aile, Boşanmalar ve Bazı Sapma Davranışlar"***, **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990

Erkızan, Hatice Nur; ***"Çağdaş Aristotalesçi Düşüncede İnsanın Bir Değer Varlığı Olarak Kavranımı"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Eroğlu, Feyzullah; "***Kitle İletişiminden Kitle Toplumuna",*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990

Ersoy, Ersan; ***"Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Girdabında Gençlik"***, **IV. Milletler Arası Türk Halk Kültürü Kongresi,** İçel-2001,Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara-2002

Ersoy, Ersan; ***"Tarihsel Kapitalizmden Güncel Kapitalizme: Küreselleşme"***, **Küreselleşme,** Malatya Aydınlar Ocağı Yayınları, Malatya-20006

Esmer, Yılmaz; ***"Ahlâkî Değerler ve Toplumsal Değişme",*** **Modern Dünyada Değer Kayması,**(Atabek, Erdal), Alkım Yayınları, İstanbul-2003

Fısher, Robert J.-Katz, James E.; ***"Social-Desirability Bias and the Validty of Self-Reported Values",*** **Psychology &Marketing,** V.17, 2000

Fiske, Jhon; ***"Postmodernizm ve Televizyon",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ark Yayınları, Ankara-1997

Franz, Eldon H.; ***"Ecology, Values and Policy",*** **Bio Science**, V.51, N.6, 2001

Fukuyama, Francis; "***Sosyal Semaye"***, (Çev.:Sayime Durmaz:), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002

Gökdere, Murat- Çepni, Salih; "***Üstün Yetenekli Çocuklara Verilen Değerler Eğitiminde Öğretmenin Rolü",*** **Değerler Eğitimi Dergisi,** C.1,S.2, İstanbul-2003

Gürsoy, Kenan; ***"Özgürlük Tek Başına Değer Olabilir Mi?"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Habermas, Jürgen; "***Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje",***Postmodernizm, (Hzr. N. Zeka), Kıyı Yayınları, İstanbul-1994

Hacıkadirlioğlu, Vehbi; ***"Değerlerin Temellendirilmesi",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Halman, Talat Sait; ***"Yunus Emre Hümanizması",*** Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler,(Haz.;Hüseyin Özbay- Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara-1991

Harrison, Lawrance; ***"Kültür Neden Önemlidir?",*** (Çev.: Yusuf Z. Çelikkaya), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002

Hertel G.-Fıedler, K.; "***Fair and Dependent Versus Egoistic and Free: Effects of Semantic and Avaluative Priming on The Ring Measure of Social Values"***, **Europan Journal of Social Psychology,** Vol.28,1988

Hökelekli, Hayati; ***"Gençlik ve Din",*** Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi, (Edtr. H.Hökelekli),Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2002

Huyn, Kyoung J.; ***"Sociocultural Change and Traditional Values: Confucian Values Among Koreans and Korean Americans",*** İnternational Jurnal Of İntercultural Relations, V.25, 2001

Hyman, Herbert H.; ***"Toplumsal Sınıf ve Değerler Dizgesi: Tabakalaşmanın Çözümlenmesine Psiko-Sosyolojik Katkı",*** Toplum Bilimleri Sözlüğü, Deri R. Boudon-Psychology, Lazersfelld Çev. Esen Sinanaoğlu, Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara-1982

Inglehart, Ronald; ***"Kültür ve Demokrasi",*** (Çev.: Mehmet Öz), **Türkiye Günlüğü**, S.71, Ankara-2002

Inkeles, A.; ***"Sosyolojinin İlgilendiği Konular***", **Sosyoloji Yazıları**, (İhsan Sezal), Ekin Yayınları, Bursa-1995

Iyenger, Shento; ***"Televizyon Haberleri ve Kamuoyu",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ark Yayınları, Ankara-1997

Kahle, L.R.,Poulos, B-Sukhidal, A.; ***"Changes İn Social Values in The United States During the Past Decade***", Jornal of Advertising Research, 28,35-41, 1988

Kaya, Yaşar; ***"İşbirliği ve Çatışma",*** **Toplumsal Yapı,** Edtr.:Y. Kaya, Turan Yayıncılık, İst.-2003

Kaya, Yaşar; "***Modernleşme",*****Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi,** Sayı, 13, Konya-1999

Kemmelmeımer, Markus: ***"Private Self-Consciousness as a Moderator of Relationship Between Value Orientations and Attitudes",*** **The Journal Of Social Psychology** ,141(1), 2001

Kıray, Mübeccel B.; ***"Modern Şehirlerin Gelişmesi ve Türkiye'ye Has Bazı Eğilimler"***, Mimarlık Dergisi, Sayı 21, Temmuz 1965

Kirman, Ali, ***"Küresel Bir Olgu Olarak Din Değiştirme ve Aile Kurumuna Etkisi",*** **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003

Kogan, Leonid; ***"Şehirleşme ve Şehirsel Kültür",*** Mimarlık Dergisi, S.153, Ekim-1977

Kula, Naci; ***"Gençlik Döneminde Kimlik ve Din"*** , **Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi**, (Edtr. H.Hökelekli),Ankara Okulu Yayınları, Ankara-2002

Kuşdil, M.E.-Kağıtçıbaşı, Ç.; "***Türk Öğretmenlerinin Değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı",*** **Türk Psikoloji Dergisi,**(2000) C.15, S.45

Lacey, Hugh:***"On Cognitive and Social Values: A Reply to My Critics".*** **Science and Education**,V.8,1999

Lagache, D.; ***"Çağdaş Psikolojinin Özü ve İstikameti***", **Psikolojik Olarak Dört İnceleme**, (çev.S. Evrim), İstanbul-1970

Landes, David; ***" Culture Makes Almost All the Difference",*** **Culture Matters How Values Shape Human Progress**,(Edtr.L.E.Harrison-S.P. Huntington), Basic Books, New York-2000

Leıchtentritt, Ronit D.- Rettig, Kathryn D.; ***"Values Underlying End-Of-Life Decisions: A Qualitative Approach",*** **Health&Social Work**, V.26, N.3, August-200

Lorne G. Hulbert- Marial. C. D. Silva- G. Adegboyega: ***"Cooperation in Social Dillemmas and Allocentrism: A Social Values Approach",*** **European Journal of Social Psychology**. 31, 2001

Lundby, K.-Ronning, H.; ***"Medya-Kültür- İletişim, Medya Kültürü",*** **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ark Yayınları, Ankara-1997

Machmer, Peter- Douglas, Heater;***"Cognitive and Social Values",*** **Science and Education,**V.8,1999

Macit, Nadim; ***"Küreselleşme, Siyaset ve Din",*** **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003

Marcuse, Herbert; ***"Baskıcı Hoşgörü",*** (Çev., T.Akerson), **Görünmeyen Diktatör,** Ararat Yayınevi, İstanbul-1969

Marks, Karl; "***Toward the Critique of Hegel's Philosophy of Right",*** Zik.: Löwy, Michael; **Dünyayı Değiştirmek Üzerine**, (Çev. Y. Alogan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1999, s.,47

Martindale, Don; ***"Şehir Kuramı",*** (Çev. F. Onuç), **Şehir ve Cemiyet**, İz Yayıncılık. İstanbul-200

Mauss, Marcell- Fauconnet, Paul; ***"Sosyoloji", (Çev. Ü. Meriç),*** **Türk Sosyolojisi Dergisi**, Sayı.2, İstanbul-1996

McLaughlin, B.; ***"Values in Behavioral Science"*** Jurnal of Religion and Health, V.4

Myyry, Lisa- Helkama, Klaus: ***"The Role of Value priorities and Proffessional Ethics Training in Moral Sensitivity",*** **Journal of Moral Education**, V.31, N.1, 2002

Nauta,A.-Carsten, K.; ***"Social Value Orientation, Organizational GoolCancerns and Indepartmatal Problem Solving Behaivor",*** **Journal Of Organizational Behavior**, V.23,2002

Noelle-Neuman, Elisabeth: ***"Suskunluk Sarmalı Kuramı'nın Medyayı Anlamaya Katkısı"***, **Medya-Kültür Siyaset**, (Der.:S.İrvan), Ark Yayınları, Ankara-1997

Ochienero, Marisa Ferrari; ***"Generations and Value Change Accross Time",*** İnternational Review Of Sociology, V.10.;N., 2000

Özlem, Doğan; ***"Değerler Sorununda Nesnelcilik, Mutlakçılık ve Öznelcilik, Rölativizm",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Rokeach, Milton; ***"Attitude Change and Behavioral Chenge",*** **Public Opinion Quarterly**, V.30, I.4, Winter-1966-1967

Schwartz H. Shalom: ***"Are there universal aspects in the structure and contents of human values?",*** The Journal of Social İssues, 50 (4), (1994),

Schwartz, S.H-Bilsky, W: "***Toward a Psychological Structure of Human Values"***, **Journal of Personalty and Social Psychology**, (1987), N.53,

Simmel, Georg: ***"Metropol ve Zihinsel Yaşam",*** (Çev. A. Aydoğan), **Şehir ve Cemiyet**, İz Yayıncılık. İstanbul-2000

Smith, Anthony D.; ***"Toplumsal Değişme Anlayışı ve İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi",*** (Çev.Ü Oksay), Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., No.45, İzmir-1988

Stroll, Avrum; ***"Etik Kuramları ve Güçlükleri I"*** (Çev.M.Türkeri), **Tabula Rasa**, S.9, Isparta-2003

Tatar, Hüsniye C.; ***"Şehirleşme ve Cemaatleşme",*** Türk Sosyolojisi Dergisi, Genç Sosyologlar Derneği Yayınları, Sayı 3, İstanbul-1997

Tatar, Taner; ***"Küreselleşme ve Kültür",*** Tabula Rasa, S. 9, Isparta-2003

Toku, Neşet; ***"Değerlerin Dilemması; Subjektiflik ve Objektiflik",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Topçu, Sedat; ***"Geçiş Döneminde Türk Ailesi: Evlilik ve Aile Üzerine Sosyo-Psikolojik Bir İnceleme",*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990

Tönnies, Ferdinand; ***"Gemeinsachhaft ve Gesellschaft",*** Çev. Ahmet Aydoğan, **Şehir ve Cemiyet**, İz Yayıncılık, İstanbul-2000

Triandis, H.C. Bontenpo R,Villereal, M. Masaki, A, Lucca, N.; "***İndividualism and Collectivism; Cros-Cultural Perspectives on Self ın Group Relationships"*****, Journal of Personality and Social Psychology** , V.54

Tunalı, İsmail: ***"Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması"*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Turhan, Mümtaz; ***"Yunus Emre'den Kalan En Büyük Miras",*** Yunus Emre ile İlgili Makalelerden Seçmeler,(Haz.;Hüseyin Özbay- Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı Yay.,Ankara-1991

Türkdoğan, Orhan; ***"Türk Modernleşme Modeli",*** **Yeni Türkiye,** Cumhuriyet Özel Sayısı, S.23-24, Ankara-1998

Usta, Niyazi; ***"Küreselleşme ve Din"***, **Dinî Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.17, Ankara-2003, s.,181

Vergin, Nur; ***"Değişim ve Süreklilik",*** Türkiye Günlüğü, s.25, 1993, s., 5-7

Vergin, Nur; "***Ekonomik Yapının Bir yansıması Olarak Aile"*** **Türk Yurdu**, C.10, Ankara-1990

Verplanken, Bas- Holland, Rob W.; ***"Motivated Decision Making: Effects of Activation and Self-Centrality of Values on Choices and Behavior",*** **Jurnal of Personality and Social Psychology,** V.82, N.,3, 2002

Wallerstein, Immanuel; ***"Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilirmi?"*** **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, (Çev.: Gülcan Seçkin-Ümit H. Yolsal), Bilim ve Sanat Yay., Ankara-1998

Yalçın, Şehabettin; ***"Bilginin Normatif Yönü",*** **Bilgi ve Değer**, (Editör:Şehabettin Yalçın) Vadi Yayınları, Ankara-2002

Yalvaç, Mehmet; ***"Küreselleşme ve Ailede Meydana Gelen Değişmeler,Küreselleşme ve Psikiyatri,"*** **9.Ulusal Sosyal Psikiyatri Kongresi,** İnönü Üniversitesi&Türkiye sosyal Psikiyatri Derneği, Malatya-2002

Yalvaç, Mehmet; ***"Türk Milli Eğitiminde Sosyolojinin Yeri",*** T.D.A. Z.F.F. Armağanı, İstanbul-1985

Yapıcı, Asım-Zengin, Z.Salih: ***"İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Terci Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma"***, Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt/I, Sayı/4, İst-2003, s., 179

Yörükoğlu, Atalay; ***"Geleneksel Eğitim, Gençlik Ve Eylemlilik",*** Ulusal Kültür, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1979

SÖZLÜKLER

Develioğlu, Ferit**; Osmanlıca-Türkçe Ansiklobedik Lügat**, Aydın Kitabevi, Ankara-1996.
Erkal, Mustafa E.-Baloglu, Burhan-Filiz; **Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü**, Der Yayınları,İst.-1995.
Marshall Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**, (Çev. O. Akınhay- D. Kömürcü) Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara-1999
Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara-1988.
Türkçe Sözlük ve Yazım Klavuzu, Milliyet Yayınları.

YILLIK VE ENVANTERLER

2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara-2002
Malatya 2000 Yıllığı, Malatya Valiliği Yayınları, Malatya-2000

İNTERNET ADRESLERİ:

www.atonet.org.tr
www.die.gov.tr
www.hurriyetim.com
www.malatya.gov.tr,
www.malatya.bel.tr,
www.malatyahaber.com
http//search.epnet.com

EK: "SOSYAL DEĞERLER" ARAŞTIRMA ANKETİ

1- Mahallenin bulunduğu bölge
1-I. Bölge
2-II. Bölge
3-III. Bölge

2- Kaç yıldır şehirde oturuyorsunuz ?
1-..... 5 yıl
2- 6--- 10 yıl
3- 11 + yıl
4- Şehir doğumluyum

3- Kendinizi şehirli görüyor musunuz ?
1-Tamamen şehirliyim
2-Kısmen şehirliyim
3-Şehirli görmüyorum

4- Şehirde kendinizi yalnız hissediyor musunuz ?
1-Evet
2-Hayır

5- Malatya'da yaşayanlar içinde kendinizi nasıl görüyorsunuz ?
1-Üst tabakada
2-Orta tabakada
3-Alt tabakada
4-Fikrim yok

6- Sizce insanların toplum içerisindeki yerlerini aşağıdakilerden hangisi belirler?
1-Eğitimi
2-Zenginliği
3-Soyu
4-Çevresi
5-Başarısı
6-Diğer

7- Hayatınızı bütün yönleri ile değerlendirdiğinizde, mutluluk hakkında ne düşünürsünüz?
1- Çok Mutluyum
2- Mutluyum
3- Mutlu değilim
4- Hiç mutlu değilim

8- İnsanlarla olan iletişimlerinizi dikkate aldığınız zaman, onların güvenirliliği hakkında ne düşünürsünüz?
1- Çok güvenilir
2- Güvenilir
3- Güvenilmez
4- Hiç güvenilmez

9- Dini görevlerinizi ne ölçüde yerine getiriyorsunuz?
1-Sürekli
2-Ara sıra
3-Fırsat buldukça
4-Dikkat etmem
5-Benim için önemli değil
6-Dini inancım yok

10- Kendinizi hangisine daha uygun hissediyorsunuz?
1-Modern
2-Geleneklerine bağlı
3-Biraz modern biraz geleneklerine bağlı
4-Fikrim yok

11- Camiye ne sıklıkla gidersiniz?
1- Sürekli
2- Haftada birden fazla
3- Haftada bir(cumaları)
4- Ayda bir
5- Bayramlarda
6- Hiç

12- Size göre idealinizdeki en yüksek değer nedir?
1- Zengin Olmak
2- Mükemmel bir mümin olmak
3- Büyük bir ressam veya sanatçı olmak
4- Alim-Bilim adamı olmak
5- İyi bir siyasi lider olmak
6- Ahlaklı biri olmak
7- Girişken ve sosyal biri olmak
8- Başka.....

13- Boş zamanlarınızda aşağıdakilerden hangisine en çok zaman ayırıyorsunuz?
1- Ailem
2- Kitap okuma
3- Arkadaşlarım
4- Tv
5- Müzik

14- Arkadaşlar arası ilişkilerinizde en çok aşağıdakilerden hangisi sizi ifade eder?
1- Fedakar
2- Dayanışmacı
3- Bireysel
4- Rekabetçi
5- Saldırgan

15- Kitle iletişim araçlarındaki yayınların etkisiyle, ailenizde-çocuklarınızda veya çevrenizde davranış değişikliği olabildiğini gözlemliyor musunuz?
1- Evet görüyorum
2- Hayır görmüyorum

16- Kitle iletişim araçlarının yayınlarının içeriği ile kendi değerleriniz arasında bir farklılık var mıdır?
1- Evet var
2- Hayır yok

17- Sizce bireysel değer ve kimliğinizin oluşumunda etkili olan faktör en çok hangisidir?
1- Gelenek ve görenekler
2- Medya
3- Arkadaşlarım ve Çevrem
4- Ailem
5- Devlet Büyüklerim
6- Siyasi Liderim
7- Başka.....

18- Elinizde çok güzel imkanlar olsa ne yapardınız?
1- Hayat zor bu yüzden imkanları sadece kendim için kullanırım
2- Bu imkanları dostlarım ve arkadaşlarımla paylaşırım

19- Davranışlarınızda ve yaşantınızda değerlerinize bağlı bir insan mısınız?
1- Bütün hareketlerimi değerlerime göre belirlerim
2- Değerlerime göre yaşamak istiyorum, ancak toplumda bu imkanı bulamıyorum
3- Mutluluğumun neyi gerektiriyorsa o şekilde anı yaşıyorum

20- Değerlerinizin değişmesi hakkında ne düşünürsünüz?
1- Değerlerim benim için önemli değil önemli olan günü yaşamaktır
2- Faydalı olacağını düşündüğüm değerleri kabul eder eskisiyle değiştiririm
3- Asla değerlerimi değiştirmem

21- Değerlerinize ve fikirlerinize karşı olan bir insanla karşılaştığınızda ne yaparsınız?
1- O'nun değerlerini benimserim
2- O'na saygı duyarım
3- O'nu kendi değerlerim doğrultusunda ikna ederim
4- O'nunla savaşır kavga ederim

22- İnsanların değerlerine göre yaşamasını nasıl karşılıyorsunuz?
1- Değerlerine bağlı olan insan kişilikli insandır
2- Değerlerine bağlı kalmak günümüz ortamında güçtür.
3- Değerler insanın gözünü kapatan bir perdedir

23- Siyasi düşünceniz açısından kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?
1- Milliyetçi-muhafazakar
2- İslamcı
3- Sosyal demokrat
4- Liberal
5- Sosyalist
6- Ülkücü
7- Atatürkçü
8- İlgisiz

24- Uğruna mücadele edebileceğiniz en önemli şey nedir?
1- Din
2- Vatan-Millet
3- Adalet
4- Şahsiyet ve haysiyet
5- Özgürlük
6- Hepsi
7- Hiçbiri
8- Diğer .....
9-

25- Aşağıdakilerden hangisine mensupsunuz?
1- İslam-Sünni
2- İslam-Alevi
3- İslam-Diğer
4- Diğer Din
5- Ateist

Aşağıdaki ifadelere katılma düzeyini belirtiniz	**Kesinlikle Katılıyorum**	**Katılıyorum**	**Kararsızım**	**Katılmıyorum**	**Kesinlikle Katılmıyorum**
26-Bir toplumda çevrenin korunması ekonomik gelişmeden daha önemlidir					
27-Kendi özgürlüğüm her şeyin üstündedir					
28-Bir iş yaparken "yeni ve geliştirilmiş" yollardan çok, eski "denenmiş ve doğru" yolları tercih ederim.					
29- Bir toplumda bireyler eşit yaşam standardına sahip olmalıdır					
30- İnsan hakları önemlidir					
31-Adalet önemlidir					
32-Demokrasi en iyi yönetim biçimidir					
33-Barış içerisinde bir dünya olmalı					
34-Yaşantı ve duygularımı kendime saklamak yerine, arkadaşlarımla açıkça tartışmaktan hoşlanırım					
35-Çalışan anne de çalışmayan anne kadar çocuklarıyla sıcak ve güvenli ilişkiler kurabilir					
36-Bir ev kadını olmak da bir iş kadını olmak kadar insanı tatmin eder					
37-Rekabet iyi bir şeydir					
38-AB Türkiye'nin kurtuluşu için tek yoldur					
39-Aile hayatına daha fazla önem verilmesi gerekir					
40-Baskıcı Yönetimler kötüdür					
41-Örf ve adetlerimizi yerine getirdiğimizde, içinde yaşadığımız toplumdan dışlanıyoruz					
42-Geleneklerimize ters düşmediği sürece değişime uyarım					
43-Her ne varsa "eski"de var yenilikler bizi bozuyor					
44-Geleneklere bağlı kalmak gericiliktir					
45-Rüşvet almak ve vermek kötüdür					
46-Nasıl olursa olsun değişime ayak uydurmak gerekir					
47-Toplum menfaatine fikirlerime uymayan kişilerle dayanışma içinde olurum					

Aşağıdaki ifadelerin önem derecesini belirtiniz	**Çok Önemli**	**Önemli**	**Kararsızım**	**Önemli Değil**	**Hiç Önemli Değil**
48-Dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinde güven, sevgi, dürüstlük ve doğruluk					
49-Çalışılan işten hoşlanma ve aktif olma					
50-Çocuk sahibi olma					
51-Mutlu bir aile yaşamı ve eşlerin birbirine olan güveni					
52-Sağlıklı bir hayat					
53-Konforlu, geniş ekipmanlarla donatılmış bir konuta sahip olma					
54-Müzik-edebiyat gibi sanatsal yetenek ve beceriler					
55-Din ve inanç					
56-Milli birlik ve beraberlik, vatanseverlik					
57-Spor faaliyetleri ve hobiler					
58-İnsanın kendisiyle barışık olması ve kendinize saygınız					
59-Zenginlik para problemi olmayan bir hayat					
60-Kendinize vakit ayırmak ve dinlenmek için yeterli boş zaman olması					
61-Doğayı sevmek ve korumak					
62-Komşuluk ilişkileri ve güven					
63-Çevrenizdeki diğer bireylerin gösterdikleri saygı ve takdir					
64-Aile yaşamınıza eşinize evliliğinize çocuklarınıza verdiğiniz önem					
65-Anne-baba, erkek yada kız kardeş gibi aile büyükleri ile olan ilişkiler					
66-Namus					
67-Siyaset					
68-İfade özgürlüğü					
69-Dış görünüşüm ve fiziğim					

Aşağıda yer alan 14 ifadeden sizin için en çok önemli olan 4 ifadeyi belirtiniz

1-Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması
2-Öbür dünyayı kazanmak
3-Yalansız bir dünya
4-Günahlardan arınma
5-Ekonomik bağımsızlık
6-Konforlu bir hayat
7-Bütün gerçeklerin bilinmesi
8-Vicdan huzuru
9-Cahillikten arınmış bir dünya
10- Güzelliklerle dolu bir dünya
11- Eşitliğin sağlanması
12- Gerçek dostluk
13- Hürriyet için mücadele
14- İnsanlara yardım

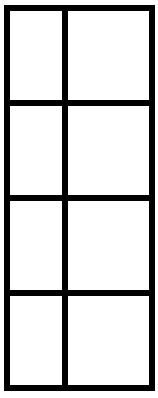

Aşağıdaki ifadelere en kötü 10, en az kötü 1 olmak üzere, 1 den 10'a kadar not veriniz.

74- Mahkemede yalancı şahitlik yapmak (.....)
75- Az vergi vermek için fazla masraf göstermek (.....)
76- Bir seçimde iki oy kullanmak (.....)
77- İnsanların bilgisizliklerini yüzlerine vurarak onlarla alay etmek (.....)
78- Sanat eserlerini çalıp yurt dışına çıkarmak (.....)
79- Kutsal kavramlardan bahsederken alaycı bir dil kullanmak (.....)
80- Bir kimseyi çevresinde gözden düşürecek şekilde dedi kodu yapmak (.....)
81- Tezgahtar paranızın üstünü fazla verince geri iade etmemek (.....)
82- Kanunda gösterilenin çok üstünde faizle para vermek (.....)
83- Hangi partiden para alırsa ona oy kullanmak (..)
84- Hükümete bir konuda rapor verirken üzücü ve kötü durumları yazmamak (.....)
85- Başkalarının yaptığı tabloya kendi imzasını atmak(....)
86- Zengin olduğu halde parasının bir kısmını yoksullara dağıtmamak (.....)
87- Yakınlarını ve komşularını hiç arayıp sormamak (.....)
88- Sigortadan para almak için eski evini yakmak(.....)
89- Bir firmanın daha zayıf bir firmayı iflas ettirmek için maliyetten az fiyatla mal satması(.....)
90- Bir millet vekilinin kendi çıkarları için çoğunluğunun zararına bir kanun çıkartması(.....)
91- Tanınmış insanların sözlerinin hep hakikati yansıttığına inanmak(.....)
92- Sanatkarlara dilenci gözüyle bakmak(.....)
93- Tanrıyı inkar etmek(.....)
94- Sosyal yardım komitelerine katılmaktan kaçmak(.....)
95- Gazetede cinayet haberlerini suçluyu kahraman gibi göstererek vermek (.....)
96- Bir fabrikada çalışma şartlarını orada çalışanların sıhhatini bozacak derecede kötü tutmak (.....)
97- Kuvvetli bir ülkenin zayıf bir ülkeye adaletsiz bir politika uygulaması (.....)
98- Sonuçları toplumda huzursuzluk yaratacak korkusuyla bazı ilmi araştırmalara izin vermemek(.....)
99- Sanatın karın doyurmayacağını düşünerek bu sahaya yapılacak yatırımları engellemek (.....)
100- Ezan okunurken ıslık çalmak (.....)
101- Çevresindeki insanları küçümseyici bir tavır takınmak (.....)

102- Aşağıdakilerden hangilerinin sizin komşunuz olmasını istemezsiniz?
1-Uyuşturucu bağımlıları
2-Sarhoşlar/alkolikler
3-Aşırı solcular/sağcılar
4-Sicilinde suç olanlar
5-Homoseksüeller
6-Aidsli olanlar
7-Duygusal insanlar
8-Farklı mezhepten olanlar
9-Farklı dinden olanlar
10- Herkesle komşuluk ederim

103- Günümüzde evlilik yaşantısında size göre en önemli olan değer nedir?
1-Yeterli gelir
2-Aile büyüklerine saygı(Kayın Anne- Baba)
3-Sadakat
4-Cinsellik
5-Anlayış
6-Ev işlerini paylaşma
7-Siyasi fikir birlikteliği
8-Karşılıklı saygı
9-Ortak sosyal geçmişe sahip olma
10- Dindarlık

104- Size göre bir çocuk yetiştirilirken dikkat edilecek en önemli husus nedir?
1-Terbiye
2-Bağımsızlık
3-Çalışkanlık
4-Sorumluluk Duygusu
5-Yaratıcılık
6-Hoşgörü, başkalarına saygı
7-Tutumluluk
8-Sebat ve azim
9-Dindarlık
10- Bencil olmama

105- Sizce evlilikte ideal çocuk sayısı kaçtır?
1-Hiç
2-1
3-2
4-3
5-4
6-4'den fazla

106- Kürtaj yapma hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?
1-Annenin hayatının tehlikeye girmesi durumunda
2-Bebeğin sakat doğma ihtimalinin yüksek olması halinde
3-Annenin evli olmaması durumunda
4-Evli bir çiftin daha fazla çocuk istemediği zaman
5-Hangi durumda olursa olsun kürtaja kesinlikle karşıyım

107- "Evlilik, modası geçmiş bir kurumdur" sözüne katılır mısınız?
1-Evet
2-Hayır

108- Evliliğinizde/Evlendiğinizde problemleriniz karşısında "boşanma" hakkında ne düşünürsünüz?
1-Eğer problemler düzelmiyorsa boşanma iyidir
2-Eğer çocuklarım varsa onlar için katlanır boşanmayı düşünmem
3-Ne olursa olsun, boşanmayı asla düşünmem

109- Ailenizde genellikle kararları kim verir?
1- Baba
2- Anne
3- Anne-baba ortak
4- Ailenin tüm bireyleri ortak
5- Herkes serbesttir
6- Ortak kararımız olmaz

110- Evlilik öncesi cinsel ilişki hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?
1-Hiç bir şekilde olmamalı
2-Aşk varsa olmalıdır
3-Aşk olmasa da normaldir

111- Çapkınlık size göre neyi ifade eder?
1- "Elinin kiridir" erkeğe yakışır
2-Erkeğin ki kadar kadınında çapkınlığa hakkı vardır
3-Her iki cinsiyet içinde ahlak dışı ve günahtır

112- Günümüzdeki Aşk anlayışı hakkında aşağıdakilerden hangisine katılırsınız?
1-Aşk artık günümüzde cinsellik olarak bilinmektedir.
2-Aşk duygusunu bugünkü insanlar daha fazla yaşamaktadırlar
3-Gerçek aşklara az da olsa günümüzde rastlanmaktadır

113- Her hangi bir gönüllü kuruluş veya derneğe üye misiniz?
1-Evet
2-Hayır

114- Kendi geleceğinizi nasıl görüyorsunuz?
1-Çok iyi
2-İyi
3-Kötü
4-Çok kötü

115- Ülkenin geleceğini nasıl görüyorsunuz?
1-Çok iyi
2-İyi
3-Kötü
4-Çok kötü

116- Kendinizi hayatta başarılı olarak görüyor musunuz?
1-Evet
2-Hayır

117- Evinizi değiştirecek olsanız akraba veya hemşehrilerinize yakın olmasını ister misiniz ?
1-Evet
2-Hayır

118- Çocuğunun ölümcül bir hastalığı için ilaç çalmak zorunda kalan bir kişi hakkında ne düşünürsünüz?
1- Hırsızlık ne olursa olsun suçtur adamın cezalandırılması gerekir
2- Bu adam kanunlara uygun hareket etmiyor, kötü örnek teşkil ediyor ve sosyal düzeni bozuyor
3- Adam çocuğu yaşatabilmek için bu işi yapmıştır, toplum ve mahkemeler böyle özel durumları göz önüne almalıdır

119- Bir mesleği size göre iyi yapan nedir?
1-Parası
2-İş güvenliği
3-Topluma ve insanlara olan faydası
4-Eğlenceli oluşu
5-İlginçliği
6-Mesai arkadaşlarından hoşlanma
7-Saygınlığı
8-Bol tatili olması
9-Başarı karşısında yükselmeye açık oluşu

Öğrenim Durumu:
120-Kendi (....)1-Okur yazar Değil
121- Eşi (.....) 2-Okur-Yazar okul bitirmemiş
122- Anne (.....) 3-İlkokul
123- Baba (.....) 4-Orta ve Dengi Okul
5- Lise ve dengi okul
6-Yüksek okul/Fakülte

Mesleği:
124- Kendi ( ) 1- İşçi
125- Eşi ( ) 2- Memur
126- Anne ( ) 3- Serbest meslek(Dr., Avukat vs.)
127-Baba ( ) 4- Ticaret
5- Çiftçi
6- Emekli
7- İşsiz
8-Ev kadını

128- Hanenizde kimler bir arada yaşıyor?
1-Anne - baba ve evlenmemiş çocuklar
2-Anne - baba ve evlenmiş çocuklar
3-Anne ya da babadan biri ölmüş ve çocuklar
4-Boşanma sonucu parçalanmış aile ve çocuklar

129- Medeni durumunuz?
1-Hiç evlenmedi
2-Evli
3-Eşi ölü
4-Boşandı

130- Doğum yeriniz?
1-Malatya merkez
2- Malatya'nın ilçeleri
3- Malatya'nın köyleri
4-Diğer merkez il
5-Diğer ilçe
6-Diğer köy

131- Aylık geliriniz ne kadar?
1-...../250.000.000
2-251.000.000/400.000.000
3-401.000.000/550.000.000
4-551.000.000/700.000.000
5-701.000.000/850.000.000
6-851.000.000 +.....

132- Yaşınız?
1-.....29
2-30---39
3-40---49
4-50---59
5-60 +

133- Cinsiyetiniz?
1-Kadın
2-Erkek

Anketimize Katıldığınız İçin Teşekkür Ederiz

Ersan ERSOY